

HONORE de BALZAC

*Historia
celor
treisprezece*

**HONORE
de BALZAC**

*Istoria
celor
treisprezece*

*Banca
Hucingen*

Traducere în limba română:

Istoria celor treisprezece, trad. *H. Grănescu*

Banca Nucingen, trad. *E. Beniuc*

Pictor: *N. Burilova*

Balzac Honoré de

B 18 Istoria celor treisprezece și Banca Nucingen: Roman/ Trad. din
l. fr. de H. Grănescu și E. Beniuc; Pict. N. Burilova. Chișinău:
Asociația «Cartea», 1993. — 287 p.

ISBN 5—86892—002—3

«Istoria celor treisprezece» și «Banca Nucingen» a lui Honoré de Balzac s-au bucurat nu numai de un succes de librărie extraordinar, ci și mulți scriitori din Europa și le-au făcut cărți de capăt.

B 4703010100—001
M 800(10)—93

CZU 840—31 Balzac

ISBN 5—86892—002—3

© Asociația «Cartea», 1993
© Prezentare grafică N. Burilova, 1993

ISTORIA CELOR TREISPREZECE

S-au aflat, în timpul Imperiului și la Paris, treisprezece bărbați stăpîniți deopotrivă de același sentiment, toți înzestrați cu o energie îndeajuns de mare pentru a fi credincioși aceleiași idei, îndeajuns de cinstiți între ei pentru a nu se trăda, chiar atunci cînd interesele lor erau opuse, îndeajuns de abili, ba chiar extrem de abili pentru a ascunde legăturile sacre care-i uneau, îndeajuns de puternici pentru a se ridica deasupra tuturor legilor, îndeajuns de îndrăzneți pentru a întreprinde orice, îndeajuns de norocoși pentru a fi reușit aproape întotdeauna în ceea ce-și propuneau; înfruntînd cele mai mari primejdii, dar ascunzîndu-și înfrîngerile; necunoscînd frica și netremurînd nici în fața suveranului, nici în fața călăului, nici în fața nevinovăției; acceptîndu-se unii pe alții așa cum erau, fără să țină seama de prejudecățile sociale; nelegiuîți, fără îndoială, dar, hotărît, remarcabili prin unele din acele calități care îi deosebesc pe bărbații de seamă, și recrutîndu-se numai dintre oamenii de elită. În sfîrșit, ca să nu lipsească nimic poeziei sumbre și misterioase a acestei istorii, acești treisprezece bărbați au rămas necunoscuți, deși toți au înlăptuit cele mai bizare idei pe care le sugerează imaginației fantastica putere atribuită în mod fals unor Manfred, Faust, Melmoth; iar astăzi, toți sînt înfrinți, sau cel puțin împrăstiați în lumea largă. Au reintrat cuminte sub jugul legilor civile, așa cum Morgan acel Ahile al piraților, a devenit din tîlhar un colonist pașnic, bucurîndu-se fără remușcări, la licărirea căminului familial, de milioanele adunate în sînge, la lumina roșiatică a pîrjolurilor.

După moartea lui Napoleon, o întîmplare pe care autorul trebuie s-o păstreze încă sub tăcere a rupt legăturile acestei vieți secrete, tot atît de stranii ca și cel mai negru dintre romanele doamnei Radcliffe. Îngăduința destul de ciudată de a povesti cum crede de cuviință unele din aventurile prin care au trecut acești bărbați, cu condiția de a respecta totuși anumite conveniențe, nu i-a fost acordată decît de curînd de către unul din acești eroi anonimi cărora li s-a supus în mod ocult întreaga societate, și la care crede că a surprins o vagă dorință de celebritate.

Acest bărbat încă tînăr în aparență, cu părul blond, cu ochi albaștri, a cărui voce blîndă și clară părea să vestească un suflet feminin, avea

fața palidă și purtări misterioase, vorbea cu amabilitate, pretindea că nu are decît patruzeci de ani și ar fi putut să facă parte din cele mai înalte sfere sociale. Numele sub care se înfățișa părea să fie un nume de împrumut; în lume, persoana lui era necunoscută. Cine să fi fost? Nu se știe.

Poate că, incredințindu-i autorului lucrurile extraordinare pe care i le-a dezvăluit, necunoscutul voia să le vadă reproduse într-un chip oarecare și să se bucure de emoțiile pe care ele le-ar fi stîrnit în inima mulțimii, sentiment analog celui al care-l însuflețea pe Macpherson cînd numele lui Ossian, creația lui, pătrundea în toate limbile. Și, desigur, pentru avocatul scoțian aceasta era una din senzațiile cele mai vii, sau cel puțin cele mai rare, pe care le poate avea un om. Oare nu acesta e incognito-ul geniului? A scrie *Itinerarul de Paris la Ierusalim* înseamnă a adăuga partea ta la gloria omenească a unui secol; dar a-ți înzestra țara cu un Homer nu înseamnă oare a-l concura pe Dumnezeu?

Autorul cunoaște prea bine legile narațiunii ca să nu știe ce angajamente contractează prin această scurtă prefață; el cunoaște însă destul de bine și *Istoria celor Treisprezece* pentru a fi sigur că nu se va afla niciodată mai prejos de interesul pe care trebuie să-l trezească acest program. I-au fost incredințate drame scîldate în sînge, comedii înfricoșătoare, romane în care se rostogolesc capete retezate în taină. Dacă ar mai exista vreun cititor care să nu fie sătul de ororile servite cu nepăsare publicului de cîtăva vreme încoace, autorul ar putea să-i dezvăluie, numai să dorească să le afle, atrocități comise cu sînge rece, tragedii de familie uluitoare. Dar el a preferat să aleagă aventurile cele mai puțin violente, cele în care scene calme urmează după dezlănțuirea pasiunilor, cele în care femeia radiază de virtute și de frumusețe. Spre onoarea celor Treisprezece, asemenea scene se întîlnesc în istoria lor, care într-o bună zi va avea poate cîntecul de a fi comparată cu cea a flibustierilor, acea tagmă apăsătoare, ciudată de energică și atît de atrăgătoare, în ciuda fărâdelegilor ei.

Un autor trebuie să se ferească să-și transforme povestirea, cînd această povestire este adevărată, într-un fel de jucărie cu surprize, și să-l plimbe pe cititor, cum fac unii romancieri, pe parcursul a patru volume, din subterană în subterană, ca să-i arate un cadavru complet mumificat și să-i spună, în chip de concluzie, că l-a înfricoșat tot timpul cu o ușă ascunsă în spatele vreunei tapiserii sau cu un mort lăsat din neatenție sub vreo podea. În ciuda aversiunii lui pentru prefețe, autorul a fost nevoit să aștearnă în grabă aceste fraze la începutul acestui fragment. *Ferragus* e primul episod care ține prin legături invizibile de *Istoria celor Treisprezece*, a căror putere dobîndită în chip natural poate explica, doar ea, anumite resorturi în aparență supranaturale. Cu toate că le e îngăduit povestitorilor să aibă un fel de cochetărie literară, devenind istorici, ei trebuie să renunțe la beneficiile pe care le procură aparenta ciudățenie a titlurilor pe care se întemeiază astăzi succesele ușoare. De aceea autorul va explica aici succint motivele care l-au silit să accepte titluri în aparență prea puțin firești.

FERRAGUS este, după un vechi obicei, numele luat de un șef al Devoranților. În ziua alegerii lor, acești șefi continuă acea dinastie devorantescă al cărei nume le place cel mai mult, așa cum fac papii la înscăunarea lor cu dinastiile pontificale. Astfel, Devoranții au pe *Trempe-la-soupe* al IX-lea, *Ferragus* al XXII-lea, *Tutamus* al XIII-lea, *Masche-Fer* al IV-lea, după cum Biserica îi are pe *Clement* al XIV-lea, *Grigore* al IX-lea, *Iuliu* al II-lea, *Alexandru* al VI-lea etc. Dar ce sînt Devoranți? Devoranți e numele unuia din clanurile de *Companioni* care țineau odinioară de marea asociație mistică formată între muncitorii creștinătății pentru a reclădi templul de la Ierusalim. *Companionajul* mai ființează încă în Franța în rîndurile poporului. Tradițiile lui, puternice în unele minți nu prea luminate și la oameni nu atît de învățați încît să nu le pese de jurăminte, ar putea servi unor acțiuni îngrozitoare, dacă vreun geniu ticălos ar vrea să pună stăpînire pe aceste societăți. Într-adevăr, acolo toți sînt niște instrumente aproape oarbe; acolo, în fiecare oraș, există pentru *Companioni*, din vremuri imemorabile, o *Obade*, un fel de popas ținut de o Mătușă, o femeie bătrînă, pe jumătate țigancă, care nu are nimic de pierdut, știe tot ce se petrece în ținut, și e devotată, de frică sau dintr-o îndelungată obișnuință, clanului pe care îl găzduiește și îl hrănește cu de toate. În sfîrșit, această seminție schimbătoare, dar supusă unor obiceiuri imuabile, poate avea ochi peste tot și îndeplini oriunde o poruncă fără s-o judece, căci cel mai bătrîn dintre *Companioni* este încă la vîrsta cînd mai crezi în ceva. De altfel, întreaga corporație profesează doctrine îndeajuns de adevărate, îndeajuns de misterioase pentru a inflăcări patriotismul tuturor adeptilor, dacă aceste doctrine le-ar fi înfățișate ceva mai pe larg. Apoi, atașamentul *Companionilor* față de legile lor e atît de pătimaș, încît diversele clanuri duc între ele lupte sîngeroase ca să apere unele chestiuni de principiu. Din fericire pentru ordinea publică actuală, cînd un Devorant e ambițios, el construiește case, face avere și părăsește *Companionajul*. Ar fi multe lucruri ciudate de spus despre *Companionii Datoriei*, rivalii Devoranților, și despre diferitele secte de muncitori, despre obiceiurile și fraternitatea lor, despre raporturile care există între ei și francmasoni, dar aici aceste detalii ar fi deplasate. Autorul va adăuga numai că în timpul vechii monarhii nu era exclus să găsești un *Trempe-la-Soupe* în serviciul regelui, avîndu-și locul pentru o sută și unu de ani pe galerele acestuia, dar continuînd să-și domine de acolo clanul și fiind consultat cu sfințenie de acesta; iar dacă părăsea ocna, putea fi sigur că va găsi pretutindeni ajutor, sprijin și respect. Pentru clanul fidel, să-și vadă șeful la galere nu este decît una din acele nenorociri de care e răspunzătoare Providența, dar care nu-i scutește pe Devoranți să se supună puterii create de ei, mai presus de ei. Este exilul momentan al regelui lor legitim, care rămîne rege pentru ei. Iată deci spulberat cu totul prestigiul romanțios legat de numele lui *Ferragus* și de cel al Devoranților.

Cît despre cei Treisprezece, autorul se simte destul de puternic sprijinit de detaliile acestei istorii aproape romanțioase, pentru a renunța

la încă unul din cele mai frumoase privilegii ale romancierului din cite există și care, în piața Châtelet a literaturii, ar putea fi adjudecat la un preț mare, impunând publicul cu tot atâtea volume cite i-a dat *CONTEMPORANA*. Cei Treisprezece erau toți oameni căliți cum a fost Trelawney, prietenul lordului Byron și, zice-se, modelul original al *Corsarului*; toți fataliști, sentimentali și poetici, dar plictisiți de viața monotona pe care o duceau, atrași spre plăceri asiatice de forțe cu atât mai nemăsurate cu cit, adormite timp îndelungat, se trezeau mai năvalnice. Într-o zi, unul dintre ei, după ce recitise *Veneția salvată*, după ce admirase legătura sublimă dintre Pierre și Jaffier, ajunsese să se gindească la virtuțile deosebite ale oamenilor aruncați în afara ordinii sociale, la probitatea ocnelor, la fidelitatea hoților între ei, la privilegiile puterii nelimitate pe care acești oameni știau s-o cucerească prin contopirea tuturor minților într-o singură voință. El găsi că omul e mai mare decît oamenii. Socoti că societatea trebuia să aparțină în întregime oamenilor deosebiți, în stare să imbine inteligența lor naturală, cunoștințele dobîndite, averea lor, cu un fanatism destul de fierbinte ca să topească într-un singur jet aceste forțe diverse. Și atunci, puterea lor ocultă, imens de activă și de intensă, împotriva căreia ordinea socială ar fi fără apărare, ar răsturna obstacolele, ar zdrobi voințele și ar da fiecăruia dintre ei puterea diabolică a tuturor. Această lume deosebită în mijlocul lumii, ostilă lumii, neadmițînd nici una din ideile lumii, nerecunoscînd nici una din legile ei, nesupunîndu-se decît conștiinței necesității ei, neascuțînd decît de o singură îndatorire; acționînd unită pentru unul singur din asociați cînd acesta ar cere ajutorul tuturor; această viață de flibustier cu mănuși galbene și cu trăsură; această uniune intimă a unor bărbați superiori, impasibili și batjocoritori, surizînd și blestemînd în mijlocul unei societăți prefăcute și meschine; certitudinea de a putea face ca orice să se plece în fața unui capriciu, de a urzi o răzbunare cu abilitate, de a trăi în treisprezece inimi; apoi fericirea neconținută de a urî în taină oamenii, de a fi totdeauna înarmat împotriva lor, de a se putea retrage în sine cu o idee pe care nu o au nici oamenii cei mai de seamă; această religie a plăcerii și egoismului fanatiză treisprezece bărbați care refăcuseră Societatea lui Isus în folosul diavolului. A fost ceva deopotrivă de oribil și de sublim. Apoi pactul a avut loc și a dăinuit tocmai pentru că părea imposibil. Au existat deci la Paris treisprezece frați care-și aparțineau dar nu se recunoșteau în lume; însă care se adunau seara, ca niște conspiratori, neascunzîndu-și nici un gînd, folosindu-se cu rîndul de o avere la fel de mare ca aceea a Bătrînului de pe Munte; avînd picioarele în toate saloanele, mîinile în toate casele de bani, coatele pe stradă, capetele pe toate pernele, ei făcînd, fără scrupule, ca totul să servească fanteziei lor. Nici un șef nu i-a comandat, nimeni n-a putut să-și aroge puterea; doar pasiunea cea mai vie, împrejurarea cea mai dificilă treceau înainte de orice. Au fost treisprezece regi necunoscuți, dar cu adevărat regi, mai mult decît regi, judecători și călăi care, după ce-și făuriseră aripi ca să străbată societatea

de sus pînă jos, au refuzat plini de dispreț să fie ceva, pentru că puteau să fie totul. Dacă autorul va afla cauzele abdicării lor, le va spune.

Acum, îi este îngăduit să înceapă povestirea celor trei episoade care, în această istorie, l-au atras în mod deosebit prin parfumul parizian al detaliilor și prin ciudățenia contrastelor.

Paris, 1831

LUI HECTOR BERLIOZ

EXISTĂ ÎN PARIS unele străzi tot atât de dezonorate ca un om vinovat de o mirșavie; și există străzi nobile, și străzi cinstite, și străzi tinere despre a căror moralitate oamenii nu și-au făcut încă o părere; și străzi ucigașe, și străzi bătrine, mai bătrine decît bătrinele văduve; există străzi venerabile, străzi veșnic curate, străzi veșnic murdare, străzi muncitoare, truditoare, negustorești. În sfîrșit, străzile Parisului au însușiri omenеști, iar prin fizionomia lor ne impun anume idei împotriva cărora nu ne putem apăra. Există străzi rău famate unde n-ai vrea să locuiești și străzi unde ți-ai stabili bucuros domiciliul. Cîteva străzi, așa cum e strada Montmartre, au un cap frumos și termină în coadă de pește. Rue de la Paix e o stradă largă, o stradă mare; ea însă nu trezește nici una dintre înălțătoarele cugetări ce învăluie un suflet sensibil în strada Royale și nu are nimic din maeștatea care domnește în piața Vendôme. Dacă te plimbi pe străzile de pe insula Saint-Louis, să nu cauți pricina tristeții care-ți cuprinde sufletul decît în singurătatea și-n aerul mohorit al caselor și al marilor palate pustii. Această insulă, cadavru al fermierilor-generalii, este ca o Veneție a Parisului. Piața Bursei e guralivă, activă, josnică; ea nu e frumoasă decît sub un clar de lună, la ora două din noapte; ziua, e ca un rezumat al Parisului; în timpul nopții, e ca o reverie greacă. Strada Traversière-Saint-Honoré nu e oare o stradă infamă? Există aici niște căsuțe deocheate, cu fereste duble, unde, la fiecare cat, sînt vicii, crime, mizerii. Străzile înguste, îndreptate spre nord, unde soarele nu ajunge decît de trei sau de patru ori pe an, sînt străzi ucigașe, care omoară nepedepsit; Justiția de astăzi nu se amestecă acolo; altădată poate că Parlamentul l-ar fi chemat pe locotenentul de poliție să-i ceară socoteală pentru afacerile astea și ar fi dat măcar vreo sentință împotriva străzii, așa cum a dat cîndva împotriva perucilor consiliului catedralei din Beauvais. Domnul Benoiston de Châteauneuf a dovedit că mortalitatea pe astfel de străzi e de două ori mai mare decît în alte locuri. Spre a ilustra aceste idei printr-un exemplu, oare strada Fromenteau nu-i și-o ucigașă și-o ticăloasă totodată? Asemenea observații, de neînțeles în afara Parisului, vor fi, de bună seamă, sesizate de către acei oameni deprinși să studieze și să cugete, îndrăgostiți de poezie și de frumos, care, hoinărind prin Paris, știu să culeagă belșugul de satisfacții ce

gălgie, la orice oră, între zidurile lui; de cei pentru care Parisul este cel mai incântător monstru: colo — femeie frumoasă; dincolo — bătrîn și sărac; , dincolo — nou-nouț ca moneda unui nou regim; în colțul acela — elegant ca o femeie la modă. Monstru deplin altminteri! Mansardele lui — capete pline de știință și de geniu; primele lui etaje — pintece fericite; prăvăliile lui — adevărate picioare: de acolo pornesc toți misiții, toți afaceriștii. Ah, ce viață pururi activă trăiește monstrul! Abia se stinge în inima lui cel din urmă uruit al celor din urmă trăsurile de la bal, că brațele i se și mișcă la bariere, dezmoțindu-se treptat. Toate porțile se deschid, răsucindu-se în șilini, ca membranele unui homar enorm, minuite pe nevăzute de treizeci de mii de bărbăți și femei, fiecare trăind pe o suprafață de șase picioare pătrate, cu o bucătărie, un atelier, un pat, copii, o grădină, nevăzînd nimic limpede și trebuind să vadă totul. Pe nesimțite, incheieturile trosnesc, mișcarea se propagă, strada vorbește. La prînz totul trăiește, hornurile fumegă, monstrul mîncă; apoi mugește, și mîia lui de labe se agită. Frumos spectacol! Dar o, Paris! cine nu ți-a admirat sumbrele privești, rarele licăriri de lumină, fundăturile adînci și tăcute, cine nu ți-a ascultat murmurele de la miezul nopții pînă la ceasurile două spre ziuă, acela nu cunoaște nimic nici din adevărata ta poezie, nici din ciudatele și din marile tale contraste. Există un mic număr de inși pătimași, oameni care nu umblă niciodată cu capu-n nori, oameni care își degustă Parisul, care-i știu altfel de bine fizionomia, încît i-o recunosc într-un neg, într-o zgrăbunță, într-un pistrui. Pentru alții, Parisul este totdeauna o minune monstruoasă, o umitoare îmbinare de mișcări, de angrenaje și de gînduri, orașul de sute de mii de romane, creierul lumii. Dar pentru cei dinții, Parisul e trist sau vesel, urît sau frumos, viu sau mort; pentru ei, Parisul e o ființă; fiecare om, fiecare colț de casă e un lob din țesutul celular al acestei mari curtezane căreia ei îi cunosc la perfecție și capul și inima și fantastele-i moravuri. De aceea și sînt îndrăgosiți de Paris: ei ridică nasul la cutare colț de stradă, siguri că acolo vor zări cadranul unui orologiu; îi spun vreunui prieten, a cărui tabacheră e goală: la-o prin cutare pasaj, ai să dai de un debit de tutun pe sînga, lingă un plăcîntar care are o soție drăguță. O plimbare prin Paris este, pentru acești poeți, un lux costisitor. Cum să nu cheltuiești cîteva minute în fața dramelor, a dezastrelor, a chipurilor, a întîmplărilor pitorești care te asaltează în inima acestei mișcătoare regine a orașelor, înveșmintată în afișe și care totuși nu are un colțișor curat, pînă într-atîta e ea de îngăduitoare cu viciile nației franceze! Cui nu i s-a întîmplat să plece, dimineața, de acasă, cu intenția de a ajunge la marginile Parisului, și să nu poată ieși din centru nici la ora cînei? Acela va ști să erte începutul acesta hoinar care, însă, se rezumă la o observație cu deosebire nouă și folositoare, în măsura în care o observație poate să fie nouă la Paris, unde nu există nimic nou, nici măcar statuia dezvelită ieri și pe care un puști și-a și însemnat numele. Da, așadar, există străzi, sau colțuri de străzi, există anume case, necunoscute de cea mai mare parte din lumea bună, unde o femeie aparținînd acestei

lumi n-ar putea să se ducă fără a lăsa să se creadă despre ea cele mai crade ticăloșii. O asemenea femeie, fie ea bogată, fie cu trăsura ori pe jos, fie deghizată, în aceste defileuri ale Parisului își va compromite reputația de femeie cinstită. Iar dacă întâmplător a venit aici pe la orele nouă seara, bănuielile pe care poate să și le îngăduie cel ce-a zărit-o devin înspăimântătoare prin consecințele lor. În fine, dacă este tinără și drăguță, dacă intră în vreo casă de pe aceste străzi; dacă acea casă are o intrare lungă și întunecoasă, jilavă și murdară; dacă în fundul ei pilpii lumina ștearsă a unei lămpi și sub această lumină se ivește un chip hid de bătrână cu degetele descarnate, într-adevăr, se cuvine s-o spunem, din grijă față de tinerele și drăguțele femei, acea femeie s-o pierdută. Ea e la cheremul celui dinții bărbat cunoscut pe care-l întâlnește în aceste mlaștini pariziene. Există însă o stradă în Paris unde o astfel de întâlnire poate deveni drama cea mai cumplită, o dramă plină de sînge și de iubire, o dramă de școală modernă. Din nenorocire, o asemenea convingere, o asemenea tragedie va fi înțeleasă, ca și drama modernă, de puțini înși; și e păcat să istorisești o întâmplare unui public care nu-î savurează întreaga culoare locală. Cine însă se poate mindri că e pe deplin înțeles? Toți murim necunoscuți. Iată o vorbă a femeilor și a autorilor.

La orele opt și jumătate seara, pe strada Pagevin, într-o vreme cînd pe strada Pagevin nu era un zid care să nu repete vreun cuvînt murdar, și în direcția străzii Soly, cea mai îngustă și cea mai puțin umblată dintre toate străzile Parisului, chiar dacă am compara-o cu cel mai pustiu colț al străzii celei mai singuratice, pe la începutul lunii februarie, se împlinesc de la această întâmplare vreo treisprezece ani, un tinăr printre-una dintre acele coincidențe ce nu se întâmplă de două ori în viață, da colțul străzii Pagevin ca să intre în strada Vieux-Augustins, pe partea dreaptă, exact acolo unde se află strada Soly. Aici, tinărul, care de altfel locuia pe strada Bourbon, recunosc în femeia în urma căreia mergea la citiva pași, fără nici o grijă, vagi asemănări cu cea mai frumoasă femeie din Paris, o ființă castă și fermecătoare de care, tainic, era îndrăgostit pătimaș și fără speranță; era măritată. Inima lui tresări, o căldură de neîndurat i se revărsă în trup și-i zvîcni în artere, simți un fior în spate și capul începu să-i vijile. Iubea, era tinăr, cunoștea Parisul; n-avea cum să nu știe ce infamant poate fi pentru o femeie elegantă, bogată, tinără și frumoasă, să se plimbe pe acolo cu pas furișat de criminal. Ea, în această mocirlă, la această oră! Dragostea pe care tinărul o nutrea pentru această femeie ar putea să pară foarte romanțioasă, mai ales că era ofițer în Garda regală. Dacă ar fi făcut parte din infanterie, lucrul ar fi fost intructiv mai plauzibil; el însă era ofițer superior de cavalerie, aparținea deci armei franceze care pretinde cea mai mare rapiditate în cuceririle ei, care se împăunează cu aventurile amoroase ca și cu uniforma sa. Totuși, dragostea ofițerului era sinceră, și multor inimi tinere ea li se va părea plină de noblețe. O iubea pe această femeie pentru că era virtuoaasă, iubea în ea virtutea, gingășia cuminte, pioșenia mîndră, ca pe cele mai scumpe comori ale

pasiunii lui necunoscute. Această femeie era într-adevăr demnă să inspire una dintre acele iubiri platonice care sînt ca niște flori pe ruinele sîngerinde din istoria Evului mediu; demnă de a fi în taină izvorul tuturor faptelor unui tînăr; iubire curată, pură ca un cer albastru; iubire fără speranță și căderia te devotezi, pentru că nu înșală niciodată; iubire darnică în bucurii nemărginite, mai ales la vîrsta cînd inima e fierbinte, imaginația aprinsă și cînd ochii unui bărbat știu să vadă limpede. La Paris se pot petrece niște efecte de noapte uluitoare, ciudate, de neînțeles. Numai cei ce s-au delectat observîndu-le știu ce fantastică devine aici femeia pe inserat. Ființa pe care o urmărești, intimplător sau anume, îți pare zveltă; ciorapii, mai ales cînd sînt albi, îi fac picioarele mai delicate și mai elegante; iar talia, chiar înfășurată într-un șal ori într-o blănă, pare tînără și voluptuoasă în umbră; în sfîrșit, luminile palide ale vreunei vitrine sau ale vreunui felinar îi dau necunoscutei o strălucire fugară, aproape întotdeauna înșelătoare, care stîrnește, care aprinde imaginația și o avîntă dincolo de realitate. Simțurile se involburează atunci, totul se colorează și se însuflețește: femeia capătă o înfățișare cu totul nouă; trupul său devine frumos; într-o clipită ea nu mai e femeie, ci un demon, o nălucă ce te tirăște, printr-un magnetism irezistibil, pînă la o casă cuviincioasă unde biata burgheză, înfricoșată de pasul amenințător sau de cizmele răsunătoare care s-au ținut după ea, îți trîntește poarta-n nas, fără să te privească. Lumina tremurătoare revărsată prin geamurile unei prăvălii de cizmar se răsfrînse brusc pe talia, pe curba armonioasă a șoldurilor femeii din fața tînărului. Ah, nu încape îndoială, numai ea avea o astfel de linie! Numai ea știa taina acestui mers cast ce scoate cu nevinovăție în relief frumusețile celor mai ispititoare forme. Era și șalul ei, și pălăria ei de catifea pe care le purta dimineața. Pe ciorapul de mătase gri nu se vedea o pată, pe pantof nici un strop de noroi. Șalul era strîns înfășurat pe trup, desenînd vag gingașele contururi, și tînăru-i văzuse adesea umerii albi la bal; știa întreaga comoară pe care o învăluia acest șal. După felul în care o pariziancă se înfășoară în șalul ei, după felul în care calcă pe strada, un om inteligent ghicește secretul tainicului ei drum. E nu știu ce freamăt, nu știu ce plutire în trup și în mișcări: femeia pare mai ușoară, se duce, se duce, ori, mai exact, lunecă lin ca o stea, și zboară minată de un gînd dat în vileag de pliurile și de jocurile rochiei. Julele grăbi pasul, trecu înaintea femeii, se întoarse s-o privească... Psi! ea și pierise într-o curte a cărei poartă cu zăbrele și cu clopoțel pocni și sună. Tînărul se repezi într-acolo, o zări trecînd prin curte, salutată slugarnic de o portăreasă bătrînă, și urcînd apoi o scară întortocheată, cu primele trepte foarte luminate; doamna suia sprintenă, grăbită, ca orice femeie nerăbdătoare.

«Nerăbdătoare de ce?» își zise tînărul, trăgîndu-se înapoi și lipindu-se cu spatele de zidul de pe cealaltă parte a străzii. Nefericitul privi toate etajele casei, atent ca un agent de poliție care caută complotistul.

Era o casă cum sînt cu miile la Paris, o casă meschină, ordinară,

grosolană, îngustă, gălbejită, cu patru etaje și cu trei rânduri de ferestre. Prăvălia și mezaninul erau ale cizmarului. Jaluzelele de la primul cat erau coborîte. Unde intrase doamna? Tinărului i se păru că aude sunetul unui clopoțel în apartamentul de la etajul doi. Într-adevăr, o luminare se mișcă într-o odaie cu două ferestre puternic luminate, și ilumină brusc o a treia, a cărei întunecime presupunea o primă cameră, de bună seamă salonul ori sufrageria apartamentului. Numaidecît, silueta unei pălării de femeie se desenă vag, ușa se închise, prima încăpere redeveni întunecată, apoi ultimele două ferestre își reluară culoarea roșie. Atunci, tinărul auzi: *Păzeal!* și fu izbit în umăr.

— Hei, mai uită-te și-mprejur! spuse un glas răgușit. Era glasul unui muncitor care ducea pe umăr o scindură lungă. Muncitorul trecu. Părea a fi omul Providenței care-i spunea indiscretului: «De ce te bagi? Vezi-ți de treburile tale și lasă-i pe parizieni cu grijile lor mărunte».

Tinărul își încrucișă brațele; apoi, nezărit de nimeni, lăsă să-i curgă pe obraji lacrimi de minie, fără să le șteargă. În sfârșit, îndurerat de vederea umbrelor ce se profilau în lumina celor două ferestre, privi întâmplător în susul străzii Vieux-Augustins și văzu o birjă oprită lângă un zid într-un loc unde nu era nici vreo ușa de casă, nici vreo lumină de prăvălie.

Ea e? Nu e ea? Pentru un îndrăgostit, era o chestiune de viață sau de moarte. Și îndrăgostitul aștepta. Rămase acolo un veac ce ținu douăzeci de minute. Apoi femeia coborî și atunci o recunoscu pe cea pe care-o iubea în taină. Totuși ar fi vrut să se mai îndoiască încă. Necunoscuta se îndreptă spre birjă și urcă în ea.

«Casa va fi aici totdeauna, voi putea s-o cercetez oricînd», își zise tinărul urmărind în goană trăsura, ca să-și alunge ultimele îndoieli, și în curînd nu mai avu nici via.

Birja opri pe strada Richelieu, în fața vitrinei unui magazin de flori, colț cu strada Ménars. Doamna coborî, intră în prăvălie, trimise banii datorăți birjarului și ieși după ce alese cîteva pene de marabu. Marabu pentru părul ei negru! Fiind oacheșă, ea își apropie penele de cap ca să vadă efectul. Ofițerului i se păru că aude discuția dintre cumpărătoare și negustorul de flori:

— Doamnă, nimic nu se potrivește mai bine unei brunete: brunetele au o oarecare asprime în trăsăturile feței, iar marabuurile adaugă chipului lor ceva *vaporos* care le lipsește. Doamna ducasă de Langeais spune că ele îi dau unei femei ceva vag, ossianic și de foarte bun-gust.

— Bine. Trimite-mi-le fără întârziere.

Apoi doamna străbătu grăbită strada Ménars și se întoarse acasă. După ce poarta casei sale se închise, tinărul îndrăgostit, pierzînd orice nădejde și, dublă nenorocire, cele mai scumpe credințe, rătăci prin Paris ca un om beat și se trezi în curînd acasă la el, fără să știe cum ajunsese acolo. Se trînti pe un fotoliu, puse picioarele pe grila șemineului și își sprijini capul în mîini, uscîndu-și cizmele ude, arzîndu-le chiar. Fu o clipă groaznică, una din acele clipe din viață cînd caracterul unui om se modifică și cînd conduita celui mai bun îns depinde de cit de

fericită ori de nefericită este prima hotărîre pe care o ia. Providență sau Fatalitate, n-aveți decît să alegeți!

Tinărul făcea parte dintr-o familie de seamă a cărei noblețe, de altminteri, nu era prea veche; astăzi însă sînt așa de puține familii vechi, încît, fără discuție, toți tinerii au vechime. Bunicul lui cumpărase o slujbă de consilier la Parlamentul Parisului, unde a și ajuns președinte. Fiii lui, căpătuși toți cu averi frumoase, au intrat în slujbe și, prin căsătorie, au izbutit să ajungă la Curte. Revoluția a măturat această familie; a rămas însă o dirză văduvă bătrînă care n-a vrut să emigreze și care, bîgată la închisoare, primejduită de moarte și salvată la 9 tehermidor, și-a recăpătat bunurile. Ea îl aduse acasă, prin 1804, pe nepotul ei Auguste de Maulincour, unic vlăstar al lui Charbonnon de Maulincour, care fu crescut de apriga bătrînă cu o întreită grijă: de mamă, de femeie nobilă și de văduvă dirză. Iar cînd avu loc Restaurația, tinărul, pe atunci în vîrstă de optsprezece ani, intră la Maison-Rouge, urmîndu-și apoi suveranii la Gand; fu făcut ofițer în Corpul de gardă și ieși de acolo ca să servească în armata regulată, pe urmă fu chemat în Garda regală, unde, acum, la douăzeci și trei de ani, era șef de escadron al unui regiment de cavalerie, poziție superbă, datorată bunicii lui care, în ciuda vîrstei, își cunoștea foarte bine lumea. O asemenea dublă biografie este rezumatul istoriei generale și particulare, cu mici variante, a tuturor familiilor care au emigrat, care aveau datorii și bunuri, văduve bătrîne și priceperea de a se descurca în orice împrejurare. Doamna baroană de Maulincour era prietenă cu bătrînul vidam de Pamiers, fost comandor al Ordinului de Malta. Era una dintre acele prietenii veșnice, întemeiată pe legături sexagenare și pe care nimic nu mai poate s-o vaîame, pentru că la temelia unor asemenea legături stau niște taine ale inimii omenești, admirabil de analizat cînd ai timp, insipide însă cînd vrei să le explici în douăzeci de rînduri, și care ar putea să alcătuiască textul unei lucrări în patru volume, tot atît de amuzante ca și *Decanul din Killerine*, una dintre operele despre care vorbesc tinerii și pe care le judecă fără să le fi citit. Auguste de Maulincour, prin bunica lui și prin vidam, aparținea deci foburgului Saint-Germain și îi era suficient că numele lui data de două veacuri pentru a-și însuși aerele și părerile celor ce pretind că se trag din Clovis. Acest tinăr palid, înalt și subțire, delicat la înfățișare, altminteri om de onoare și de curaj veritabil, care pentru un «da» ori pentru un «nu» se bătea în duel fără să șovăie, nu călcase încă pe nici un cîmp de bătălie și purta la butonieră crucea Legiunii de Onoare. Era, prin urmare, una dintre greșelile vii ale Restaurației, poate cea mai de ieriat.

Tinerimea aceluși timp n-a fost tinerimea unei epoci anume; ea s-a ivit între amintirile Imperiului și amintirile emigrației, între vechile tradiții ale curții și studiile exacte ale burgheziei, între religie și balurile mascate, între două Credințe politice, între Ludovic al XVIII-lea, care nu vedea decît prezentul, și Carol al X-lea, care vedea prea departe; mai mult încă, datoare să respecte și voința regelui, cu toate că regalitatea bătea un drum greșit. Această tinerime, nesigură de nimic, oarbă și

clarvăzătoare, n-a fost luată în seamă de bătrînii zeloși să păstreze hăturile statului în mîinile lor bîcîsnice, în vreme ce monarhia ai mai fi putut să fie salvată prin retragerea lor și prin accesul acestei tinere Franțe de care și astăzi bătrînii doctrinari, acești emigranți ai Restaurației, își bat încă joc. Auguste de Maulincour era o victimă a ideilor care apăsau atunci această tinerime, și iată în ce fel. Vidamul mai era, la cei șaiszeci și șapte de ani ai lui, un om foarte spiritual, văzuse multe, trăise multe, povestea frumos, om de onoare, galant, avînd însă despre femei părerile cele mai detestabile; le iubea și le disprețuia. Cîntea lor, sentimentele lor? Mofturi, fleacuri și maimuțări! În prezența lor le da crezare, de față cu *monstrul* nu le contrazicea niciodată, și le lăuda meritele. Dar, între prieteni, cînd venea vorba, vidamul avea drept principiu că a înșela femeile și a întreține mai multe legături deodată trebuie să fie singura ocupație a tinerilor, care gresesc cînd vor să se amestece în treburile statului. E o năpastă să ai de schițat un portret atît de învechit. N-a figurat el peste tot? Și, sub raport literar, nu e el aproape tot atît de tocit ca și al unui grenadier imperial? Dar vidamul a avut asupra destinului domnului de Maulincour o influență pe care sîntem datori s-o luăm în considerație; el îl dădăcise în felul lui și se străduise să-l convertească la doctrinele marelui secol al galanteriei. Văduva, femeie tîndră și evlavioasă, stînd, între vidamul ei și Dumnezeu, ca un model de grație și de duioșie, inzestrată însă cu o dirzenie și un bun-gust ce pînă la urmă biruie totul, vruse să-i păstreze nepotului frumoasele iluzii ale vieții și-l crescuse în cele mai bune principii; îi dăruise toată dragostea și făcuse din el un om sfios, un prost în aparență.

Sensibilitatea băiatului, rămasă pură, netocită întru nimic, era așa de pudică, așa de emotivă, încît el se simțea adînc jignit de faptele și de maximele cărora de obicei oamenii nu le atribuie nici o importanță. Rușinat de susceptibilitatea lui, tînrul și-o ascundea sub o falsă siguranță și se zbuciuma în tăcere, dar, cînd era împreună cu ceilalți, își bătea joc de lucrurile pe care în sinea lui le admira. Așa că avu de suferit cînd, după cum îi place de obicei capriciosului destin să se joace, prima lui dragoste, a acestui om de gingașă melancolie și idealist în iubire, s-a nimerit să fie o femeie căreia sentimentalismul nemțesc îi făcea greață. Tînrul, pierzîndu-și încrederea în sine, deveni visător și se înfășură în mîhnirile lui, plîngîndu-se că nu e înțeles. Apoi, întrucît dorim cu atît mai tare tocmai lucrurile pe care ne e mai greu să le căpătăm, continuă să adore femeile ce dovedeau acea tandrețe ingenioasă și acele alinturi feline, a căror taină n-o au decît ele și al căror monopol poate că și vor să-l păstreze. Într-adevăr, deși femeile se plîng că bărbații nu le iubesc îndeajuns, nu se prea dau în vînt după cei cu sufletul pe jumătate feminin. Toată superioritatea lor constă în a-i face pe bărbați să creadă că sînt mai prejos decît ele în iubire; de aceea îl și părăsesc repede pe îndrăgostitul destul de lipsit de experiență ca să le răpească spaimile cu care vor să se împodobească, acele delicioase chinuri ale geloziei prefăcute, acele zbuciumări ale nădejzii înșelate, acele așteptări

adarnice, în sfârșit, întreg cortegiul scumpelor lor slăbiciuni de femeie; or nu le plac Grandisonii. Ce e oare mai potrivit firii lor decît o iubire tomoală și desăvîrșită? Ele vor emoții, iar fericirea fără vijelii nu mai e fericire pentru dinsele. Sufletele feminine care să fie destul de puternice încît să pună nesfîrșitul în iubire constituie excepții îngerești și, printre femei, sînt ceea ce sînt geniile printre bărbați. Marile pasiuni sînt rare ca și capodoperele. În afară de o astfel de iubire, nu există decît tranșamente, capricii trecătoare, demne de disprețuit, ca tot ceea ce e mic.

În virtutea tainicelor prăbușiri ale inimii lui, pe cînd căuta o femeie care să-l înțeleagă, căutare ce, în treacăt fie spus, e marea nebulie moroasă a epocii noastre, Auguste întîlni în lumea cea mai îndepărtată a lui, în a doua sferă a lumii banului, unde marea finanță deține primul rang, o ființă desăvîrșită, una dintre acele femei care au ceva sfînt și sacru, care inspiră atîta respect, încît iubirii îi trebuie întregul sprijin al unei îndelungi familiarități ca să se dezvăluie. Așadar, Auguste se dăruie cu totul desfătărilor celei mai emoționante și mai adînci pasiuni, unei iubiri pur admirative. Fu o împletire de nenumărate dorinți sugrumate, jocuri ale unei afecțiuni atît de vagi și de profunde, atît de tîgare și de chinuitoare, încît nici nu știi cu ce să le compari; seamănă cu mișmele, cu norii, cu o rază de soare, cu umbra, cu tot ceea ce, în fire, poate, într-o clipă, să strălucească și să piară, să se aprindă și să moară, lăsînd în inimă infiorări prelungi. Cînd sufletul mai este încă destul de tînăr ca să mai guste melancolia și speranțele îndepărtate și cînd mai are încă posibilitatea să vadă în femeie mai mult decît o femeie, oare cea mai mare fericire ce i se poate întîmpla unui bărbat nu-i aceea de a iubi atît de pătimaș încît, atingînd o mînușă albă sau o suviță de păr, ascultînd o frază, schimbînd o privire, să simtă mai multă bucurie decît i-ar da cea mai involburată posesiune a celei mai fericite iubiri? De aceea, oamenii respinși, slutele, nefericiții, cei ce iubesc în taină, femeile ori bărbații sfioși, numai ei cunosc comorile pe care le ascunde glasul ființei îndrăgite. Avîndu-și izvorul și principiul în suflet vibrațiile aerului plin de înflăcărare pun inimile într-o legătură atît de strînsă, fac gîndirea atît de lucidă și sînt atît de puțin înșelătoare, încît adesea o singură inflexiune a glasului înseamnă un întreg deznodămînt. Cit farmec revărsă în inima unui poet timbrul armonios al unei voci gingașe! Cîte idei stîrnește! Ce prospețime aduce! Iubirea există în glas, mai înainte de a fi mărturisită în priviri. Auguste, poet ca toți îndrăgostiții (există poeți care simt și poeți care exprimă, primii sînt cei mai fericiti), Auguste savurase toate aceste prime bucurii atît de vaste, atît de fecunde! Ea avea cel mai amăgitor glas pe care cea mai vicleană femeie și l-a rivnit vreodată pentru a putea să-nșele cum îi place; avea acea voce de argint care, dulce la auz, nu răsună decît pentru inima pe care o tulbură și o înfloară, pe care o alintă, ameteînd-o. Și această femeie trecea, seara, pe strada Soly, colț cu strada Pagevin, iar furișata ei apariție într-o casă infamă sfârșea cea mai magnifică dintre pasiuni! Logica vidamului triumfa.

— Dacă-și înșală soțul, ne vom răzbună, spuse Auguste.

Mai era încă iubire în acest dacă... Îndoiala filozofică a lui Descartes e totuși o politețe cu care trebuie să fie onorată virtutea. Bătu ora zece. Atunci, baronul de Maulincour își aminti că acea doamnă urma să se ducă la bal într-o casă în care și el avea acces. Cît ai clipi, se îmbracă, plecă, ajunsese, o căută cu aer iscoditor prin saloane. Doamna de Nucingen, văzându-l așa de agitat, îi zise:

— Te uiți după doamna Jules! N-a venit încă.

— Bună seara, draga mea, zise o voce.

Auguste și doamna de Nucingen se întoarseră. Doamna Jules tocmai sosise, îmbrăcată în alb, simplă și distinsă, împodobită cu marabuurile pe care tinărul baron o văzuse alegîndu-le la magazinul de flori. Această voce a iubirii săgetă inima lui Auguste. Dacă ar fi știut să-și cucerească cel mai mic drept care să-i îngăduie a fi gelos pe această femeie, ar fi împietrit-o spunîndu-i: — Strada Soly! Dar dacă el, un străin, ar fi repetat, fie și de o mie de ori, aceste cuvinte la urechea doamnei Jules, ea l-ar fi întrebat nedumerită ce vrea să zică; o privi cu un aer stupid.

Pentru oamenii răutăcioși, care-și rid de orice, poate că e foarte amuzant să cunoști taina unei femei, să știi că neprihănirea ei minte, că figura ei senină ascunde un gînd adînc, că există o dramă tulburătoare sub fruntea ei pură. Dar sînt anumite suflete pe care un asemenea spectacol le întristează cu adevărat, și mulți dintre cei ce rid, întorși acasă, singuri cu conștiința lor, blestemă lumea și disprețuiesc • astfel de femei. Așa era Auguste de Maulincour față de doamna Jules. Ciudată situație! Nu existau între ei alte legături decît cele ce se stabilesc în societate între oameni ce schimbă cîteva cuvinte de șapte sau opt ori pe iarnă, iar el îi cerea socoteală pentru o fericire de care ea habar n-avea și o judeca fără să-i spună ce învinuire îi aduce.

Mulți tineri au trecut printr-o asemenea stare, întorcîndu-se acasă, deznădăjduiți de a fi rupt pentru totdeauna cu o femeie adorată în taină; condamnată, disprețuită în taină. Acestor monologuri necunoscute, șoptite pereților vreunui ungher singuratic, acestor furtuni stîrnite și potolite fără a fi ieșit din adîncul inimilor, acestor admirabile scene ale universurilor sufletești le-ar trebui un pictor. Doamna Jules se duse să se așeze pe un scaun, părăsindu-și soțul care făcu turul salonului. După ce se așază, se simți stînjinită și, în timp ce vorbea cu vecina sa, arunca pe furis cîte o privire spre domnul Jules Desmarets, soțul ei, agentul de schimb al baronului de Nucingen. Iată povestea căsniciei lor.

Domnul Desmarets lucra, cu cinci ani înainte de a se căsători, la un agent de schimb, și pe atunci toată bogăția lui nu consta decît într-un salariu meschin de funcționar comercial. El însă era unul dintre acei inși pe care nenorocirea îi învață de timpuriu rosturile vieții și care-și urmează calea dreaptă cu tenacitatea unei insecte ce se duce spre ascunzătoarea ei; unul dintre acei tineri încăpăținați care fac pe morții în fața piedicilor și istovesc toate răbdările printr-o îndărătnicie de ginganie. Astfel, tinăr, el avea toate virtuțile republicane ale celor săraci: era cumpătat, zgîrcit cu timpul lui, dușman al plăcerilor. Aștepta.

De altminteri, natura îl dăruise cu imensele avantaje ale unui exterior plăcut. Fruntea liniștită și senină, trăsăturile feței blăjine dar expresive, manierele simple, totul în el dezvăluia o existență laborioasă și resemnată, o înaltă demnitate personală ce impune și o tainică noblete a inimii ce rezistă în orice situație. Modestia lui inspira un fel de respect tuturor celor ce-l cunoșteau. Singuratic de altfel în mijlocul Parisului, nu vedea lumea decît fugăr, în cele cîteva clipe pe care le petrecea în salonul patronului său, la cîte-o petrecere. Acest tînar, asemenea celor mai mulți dintre cei ce trăiesc ca el, nutrea unele pasiuni de o profunzime uluitoare; pasiuni prea vaste pentru a se împotmoli vreodată în fleacuri. Lipsa de avere îl silea să ducă o viață austeră, și își înfrîna dorurile muncind amarnic. După ce se istovea aplecat peste cifre, se odihnea străduindu-se cu îndirjire să-și însușească ansamblul de cunoștințe necesare astăzi oricărui om ce năzuiește să se remarce în societate, în Negustorie, la Barou, în Politică ori în Literatură. Singura primejdie care le pîndește pe asemenea suflete alese este însăși probitatea lor. Văd o biată fată, se amorezează de ea, o iau în căsătorie și își macină existența zbătîndu-se între mizerie și iubire. Cea mai frumoasă ambiție se stinge în carnetul de cheltuieli al menajului. Jules Desmarets nimeri drept într-o astfel de cursă. Într-o seară, văzu la patronul lui o tînară persoană de cea mai rară frumusețe. Numai nefericiții lipsiți de afecțiune și care-și mistuie cele mai frumoase clipe ale tinereții trudind din greu cunosc taina fulgerătoarelor ravagii pe care le dezlanțuie o pasiune în inimile lor pustiite și neapreciate. Ei sînt așa de siguri că nu greșesc în iubirea lor, toate puterile li se concentrează atît de fulgător asupra femeii de care se îndrăgostesc, incît, lingă ea, trăiesc cele mai incîntătoare senzații, neexteriorizîndu-și adeseori nici una. Este cel mai măgulitor dintre toate egoismele, pentru femeia care știe să remarce o astfel de împietrire aparentă a pasiunii și asemenea tulburări atît de adînci incît le trebuie timp pînă să se dea la iveală. Acești bieți oameni, anahoreți în inima Parisului, trăiesc toate bucuriile anahoreților, și uneori se pot prăbuși sub ispite; mai adesea însă înșelați, trădați, neînțeleși, arareori le e îngăduit să culeagă dulcile fructe ale iubirii care, pentru ei, pare totdeauna o floare căzută din cer. Un suris, o singură inflexiune a glasului fură de ajuns pentru ca în sufletul lui Jules Desmarets să se nască o dragoste nemărginită. Din fericire, focul năvalnic al pasiunii lui tainice se dezvălui ușor aceleia ce-l inspira. Cele două ființe se iubiră atunci cu evlavie. Pentru a exprima succint totul, ei se luară fără sfială de mină, în mijlocul lumii, ca doi copii, frate și soră, ce vor să străbată o mulțime care le face loc și li admiră. Tînăra se găsea într-una dintre acele situații cumplite în care egoismul i-a aruncat pe unii copii. Nu avea stare civilă, așa incît numele de *Clémence* și vîrsta i-au fost certificate printr-un act de notariat public. Cît despre averea ei, era mai nimic.

Jules Desmarets fu omul cel mai fericit cînd află aceste nenorociri. Dacă ea, *Clémence*, ar fi făcut parte din vreo familie bogată, el n-ar fi putut nădăjdui la mina ei; dar era un biet copil al iubirii, fruct al

vreunei năprasnice pasiuni adulterine: așadar se căsătoriră. Începură atunci pentru Jules Desmarets o serie de evenimente fericite. Toți îi invidiau norocul, iar pizmașii îl învinuiră pe urmă că doar un noroc fusese la mijloc, fără să-i recunoască nici virtuțile, nici curajul. La câteva zile după căsătoria fiicei sale, mama Clémencei, care, în lume, trecea drept nașa ei, îi spuse lui Jules Desmarets să cumpere o slujbă de agent de schimb, făgăduindu-i că va face ea rost de întreg capitalul necesar. Pe atunci, asemenea slujbe erau încă la un preț moderat. Seara, chiar în salonul agentului său de schimb, un bogat capitalist îi propuse lui Jules Desmarets, la recomandăția acestei doamne, cel mai avantajos tirg ce s-ar fi putut încheia: îi oferi toate fondurile ce-i trebuiau ca să-și exploateze privilegiul, și a doua zi fericitul comis cumpără slujba de la patronul său. În patru ani, Jules Desmarets deveni unul dintre cei mai bogați particulari din companie; clienți de seamă veniră să sporească numărul celor pe care-i moștenise de la predecesorul lui. El inspira o încredere fără margini și nu era cu puțință să nu recunoască, după felul în care îi mergeau afacerile, o înfriurire ocultă datorată soacrei sale, ori vreunei protecții tainice pe care o puneă pe seama Providenței. După trei ani, Clémence o pierdu pe nașa ei. Pe vremea aceea, domnul Jules, numit așa ca să se deosebească de fratele său mai mare, pe care-l instalase ca notar la Paris, posedă vreo două sute de mii de livre rentă. Nu exista în Paris un al doilea exemplu de căsnicie care să se bucure de atita fericire. De cinci ani, dragostea lor excepțională nu fusese tulburată decât de o calomnie pentru care domnul Jules înfăptui cea mai cumplită răzbunare. Unul dintre foștii lui camarazi puneă pe seama doamnei Jules averea soțului ei, pe care o explica printr-o înaltă protecție scump cumpărată. Calomniatorul fu ucis în duel.

Dragostea profundă a celor doi soți unul față de altul, și care rezista mariajului, dobîndi în societate cel mai mare succes, deși contraria multe femei. Simpaticele familii erau respectate, toți o fericceau. Domnul și doamna Jules erau iubiți sincer, poate pentru că nu e nimic mai plăcut de văzut decât niște oameni fericiți; însă nu întîrziuau niciodată prin saloane, ci fugeau de acolo ca doi porumbei rătăciți, nerăbdători să se întoarcă grabnic în cuibul lor. De altminteri, cuibul acesta era o mare și splendidă reședință pe strada Ménars, unde simțul frumosului tempera luxul pe care, conform tradiției, lumea finanțelor continuă să-l etaleze, și unde cei doi soți primeau magnific, cu toate că îndatoririle mondene nu prea le erau pe plac. Totuși, Jules li se supunea, știind că, mai devreme sau mai târziu, o familie are nevoie de lume; totdeauna însă soția lui și el se simțeau acolo ca niște plante de seră în vîrtejul unei furtuni. Dintr-o gingășie firească față de soție, Jules îi ascunsese cu grijă și calomnia, și moartea calomniatorului care fusese la un pas de a le tulbura fericirea. Doamna Jules era înclinată, prin firea ei delicată și îndrăgostită de frumos, să iubească luxul. În ciuda cumplitei lecții a duelului, câteva femei nechibzuite își spuneau la ureche că doamna Jules trebuie să se simtă adesea strîmtoată bănește. Cele douăzeci de mii de franci pe care i le da soțul pentru rochii și pentru diverse plăceri

personale nu puteau, după socotelile lor, să acopere cheltuielile. Într-adevăr, adesea era găsită, acasă, mult mai elegantă decît atunci cînd mergea în societate. Ii plăcea să se facă frumoasă numai pentru soțul ei, vrînd să-i dovedească astfel că, pentru ea, el era mai mult decît întreaga lume. Trăiau o iubire adevărată, o iubire pură, fericită mai ales, atît cît poate să fie o iubire discretă, știută însă de toată lumea. De aceea, domnul Jules, tot mai îndrăgostit, tot mai iubitor cu fiecare zi, fericit de absolut orice în prealma soției sale, chiar și de capriciile ei, era îngrijorat cînd nu i le vedea, de parcă acesta ar fi fost simptomul vreunei boli. Auguste de Maulincour avusese ghinionul să se izbească de o asemenea dragoste și să se îndrăgostească nebunește de o astfel de femeie. Totuși, deși purta în inimă o iubire atît de sublimă, nu devenise ridicol. Proceda după toate exigențele obiceiurilor militare; păstra însă statornic, chiar și cînd bea un pahar de șampanie, acel aer visător, acel tăcut dispreț de viață, acea figură înnegurată pe care o au, din felurite pricini, toți oamenii blazați, nemulțumiți de o viață pustie și cei ce se cred bolnavi de piept ori își atribuie vreo boală de inimă. Iubirea fără speranță, dezgustul de viață constituie astăzi poziții sociale. Or, încercarea de a viola inima unei regine ar avea poate mai multe șanse decît o iubire nebunească pentru o femeie fericită. Așa că Maulincour avea destule motive să rămînă grav și morocănos. O regină are și trufia puterii, are împotriva ei rangul său; dar o burgheză evlavioasă e ca un arici, ca o stridie în strașnicele lor învelitori.

În acea clipă, tinărul ofițer se afla lingă iubita-lui anonimă, care nu știa, desigur, că e de două ori infidelă. Doamna Jules era acolo, stînd firesc, ca femeia cea mai nevinovată din lume, gingașă, plină de o seninătate maiestruoasă. Ce genune e firea omenească! Mai înainte de a înfiripa o conversație, baronul privi rînd pe rînd cînd la ea, cînd la soțul ei. Cite gînduri nu-l năpădiră! Recompuse într-o clipă toate *Noapțile* lui Young. Dar muzica răsuna în odăi, lumina se revărsa din miile de candelabre, era un bal de bancher, una dintre petrecerile smîntite prin care această lume de aur masiv se străduia să desfidă saloanele de aur tocit în care ridea societatea aleasă a foburgului Saint-Germain, fără a prevedea că într-o bună zi Banca va năvăli în palatul Luxembourg, și se va instala pe tron. Conspirațiile dansau pe atunci tot atît de nepăsătoare față de viitorii falii ai puterii ca și față de viitorii falii ai Băncii. Saloanele aurite ale domnului baron de Nucingen străluceau de animația specifică pe care societatea pariziană, veselă cel puțin în aparență, o dă unei serbări la Paris. Acolo oamenii de talent transmit spiritul lor proștilor, iar proștii le transmit aerul fericit care-i caracterizează. Grație acestui schimb, totul se insuflește. Totdeauna însă o serbare la Paris pare intrucitva un foc de artificii: spirit, cochetărie, plăcere, aici toate strălucesc și se sting ca niște rachete. A doua zi, toți și-au uitat spiritul, cochetăriile și plăcerea.

«Ei și! își zise Auguste în concluzie, femeile, prin urmare, sînt așa cum le vede vidamul! Hotărît, toate cîte dansează aici nu sînt mai fără cusur decît pare doamna Jules, iar doamna Jules frecventeză strada

Soly.» Strada Soly era maladia lui, numele acesta făcea să i se strângă inima.

— Doamnă, dumneavoastră nu dansați niciodată? o întrebă el.

— E pentru a trei oară, în această iarnă, când îmi puneți aceeași întrebare, spune ea surizând.

— Iar dumneavoastră poate că nu mi-ați răspuns niciodată.

— E adevărat.

— Știam că sînteți o prefăcută, la fel ca toate femeile...

Și doamna Jules continuă să ridă.

— Domnule, dacă v-aș spune adevăratul motiv, vi s-ar părea caraghios. Nu cred că e o prefăcătorie să nu-ți destăinui secretele de care lumea de obicei își bate joc.

— Orice secret pretinde ca să fie destăinuit, o prietenie de care eu, doamnă, nu sînt, 'pesemne, demn. Dumneavoastră, însă, nu puteți avea decît secrete înălțătoare — și mă credeți în stare să rid de niște lucruri respectabile?

— Da, spuse ea, dumneavoastră, ca toți ceilalți, rideți de sentimentele noastre cele mai curate; le birșiți. De altminteri, nu am secrete. Am dreptul să-mi iubesc soțul în fața tuturor, mărturisesc, sînt mîndră de asta; și dacă dumneavoastră veți rîde de mine, aflînd că nu dansez decît cu el, voi avea cea mai proastă părere despre inima dumneavoastră.

— N-ați dansat niciodată, de cînd v-ați căsătorit, decît cu soțul dumneavoastră?

— Da, domnule. Brațul lui este singurul pe care m-am sprijinit și nu s-a apropiat niciodată de mine nici un alt bărbat.

— Nici măcar medicul cînd v-a luat pulsul?...

— A, vă și bateți joc.

— Nu, doamnă, vă admir, pentru că vă înțeleg. Dumneavoastră însă lăsați să vă auzim glasul, vă lăsați văzută... în sfîrșit, permiteți ochilor noștri să admire...

— Ah, iată necazul meu, zise ea întrerupîndu-l. Da, aș fi vrut ca o femeie măritată să poată trăi cu soțul ei cum trăiește o îndrăgostită cu iubitul ei; pentru că atunci...

— Iubinci, ce căutați acum două ore, pe jos, deghizată, în strada Soly?

— Care stradă Soly? îl întrebă ea.

Și glasul ei așa de pur nu lăsa să se simtă nici o emoție, nici o trăsătură nu tresări pe fața ei, nu roși, rămînînd calmă.

— Cum, nu ați urcat dumneavoastră la etajul al doilea al unei case situate pe strada Vieux-Augustins, colț cu strada Soly? Nu vă aștepta o birjă, la zece pași de acolo, și nu v-ați întors în strada Richelieu, la magazinul de flori, unde ați ales marabuurile care vă împodobesc părul acum?

— Nici n-am ieșit din casă astă-seară.

Mîinînd astfel, ea rămase senină și zimbătoare, facîndu-și vînt cu evantaiul; dar dacă i s-ar fi îngăduit cuiva să-și treacă mina pe spatele

ei, ar fi constatat cit de asudat era Auguste își aminti atunci lecțiile vidamului.

— Pesemne că era o persoană care vă seamănă extraordinar, adăugă el cu un aer credul.

— Domnule, zise ea, dacă sinteți în stare să urmăriți o femeie și să-i surprindeți secretele, imi veți îngădui să vă spun că e urât, foarte urât, și să vă fac cinstea de a nu vă crede.

Baronul se îndepărtă, se opri în fața șemineului și părul copleșit de gânduri. Își plecă fruntea; privirea lui însă era ațintită iscoditor asupra doamnei Jules, care fără să-și dea seama de jocul oglinzilor, îi aruncă două sau trei ocheade pline de spaimă. Doamna Jules îi făcu semn soțului ei, îl luă de braț și se ridică să se pămbe prin saloane. Când trecu pe lângă domnul de Maulincour, acesta, vorbind cu un prieten, spuse cu voce tare, parcă răspunzând unei întrebări:

— Iată o femeie care, fără îndoială, nu va dormi liniștită în noaptea asta...

Doamna Jules se opri, îi aruncă o privire mindră, plină de dispreț, și-și continuă drumul, fără să bănuiască măcar că o singură privire dacă ar fi fost surprinsă de soțul ei ar fi putut să primejduiască și fericirea lor și viața a doi oameni. Auguste, pradă furiei care-i clocotea în adâncurile sufletului, ieși îndată, jurându-se să dezlege nodul acestei intrigi. Înainte de a pleca, o căută pe doamna Jules ca s-o mai vadă o dată; ea însă dispăruse. Ce dramă se dezvăluise sub această frunte tină, eminamente romanțioasă, ca a tuturor celor care n-au cunoscut iubirea în toată măreția pe care i-o atribuie! O aora pe doamna Jules într-un chip nou, o iubea cu toată furia geloziei, cu zbuciumul delirant al speranței. Infidelă față de soț, ea devenea vulgară, o femeie obișnuită. Auguste putea să viseze la toate bucuriile unei iubiri împărtășite, și imaginația îi deschise atunci uriașa comoară a plăcerilor posesiunii. În sfârșit, dacă pierduse un inger, regăsea pe cel mai fermecător dintre demoni. Se culcă, înălțind mii de castele în Spania, încercând să-și explice purtarea doamnei Jules prin vreo binefacere ca-n romane, în care el nu credea. Apoi hotări să se dăruie în întregime, începând de a doua zi, cercetării cauzelor, a intereselor, a nodului pe care îl ascundea acest mister. Era un roman de citit; sau, mai bine zis, o dramă de jucat, în care avea și el un rol.

Meseria de spion e treabă destul de frumoasă, când o faci pe seama ta și minat de o pasiune. Nu-nseamnă ea oare să guști plăcerile hoțului rămânând om cinstit? Dar trebuie să te deprinzi să clocotești de minie, să răcnești de nerăbdare, să-ți inghețe picioarele în noroi, să dirdli și să arzi, să mistui nădejdi înșelătoare. Trebuie să mergi, dînd crezare unei informații, spre un țel necunoscut, să dai gres, să înjuri, să-ți improvizezi tie însuși elegii și ditirambe, să țipi proteste în fața unui trecător pașnic care te admiră; să dai peste cap niște femei de treabă și coșurile lor cu mere, să alergi, să te oprești iar, să stai în fața unei ferestre, să faci o mie de presupuneri... E o adevărată vinătoare, o vinătoare prin Paris, o vinătoare cu toate împlinirile ei, mai puțin

clinii, pușca și țipetele de: «Șo pe el!» Numai emoțiile pe care le trăiesc jucătorii de cărți se pot compara cu emoțiile unei asemenea vinători. Mai e nevoie și de o inimă încărcată de iubire ori de răzbunare pentru a te strecura prin Paris ca un tigru gata să sară pe pradă și pentru a te folosi de toate particularitățile orașului și ale cartierului, acordându-le un interes încă și mai mare decât cel pe care îl au și așa din plin. Și atunci, nu înseamnă oare că trebuie să ai un suflet multiplu? Nu înseamnă să trăiești mii de pasiuni, mii de simțăminte deodată?

Auguste de Maulincour se lăsă cuprins pătimaș de o astfel de existență arzătoare, plină de toate durerile și de toate bucuriile. Umbla deghizat prin Paris, pindea pe la toate colțurile străzii Pagevin sau ale străzii Vieux-Augustins. Alerga ca un vânător din strada Ménars în strada Soly și din strada Soly în strada Ménars, fără să aibă habar de răzbunarea, nici de prețul cu care vor fi ori pedepsite, ori răsplătite atâtea griji, alergături și vicisitudini! Și, totuși, nu ajunsese încă la acea nerăbdare ce roade măruntaiele și face să te treacă toate apele; hoinărea cu nădejdea-n suflet, gândind că doamna Jules nu se va hazarda să se întoarcă din primele zile acolo unde fusese surprinsă. Așa că își consacrase aceste prime zile inițierii în toate tainele străzii. Novice în meserie, nu cuteza să întrebe nici pe portarul, nici pe cizmarul de la casa în care venea doamna Jules; nădăjduia însă că va izbuti să-și înjghebe un post de observație în casa situată peste drum de misteriosul apartament. Cerceta terenul, voind să impace prudența cu nerăbdarea, dragostea lui cu secretul.

În primele zile din martie, pe cînd cugeta la niște planuri cu ajutorul cărora să obțină un mare succes, și, părăsindu-și cîmpul de bătaie după una din îndelungatele și sînguinoasele veghi care nu-i dezvăluiseră încă nimic, se întorcea pe la orele patru acasă, unde avea de rezolvat o chestiune în legătură cu serviciul său, fu surprins, pe strada Coquillière, de una dintre acele ploii strășnice care sporesc dintr-o dată pîrîiașele și ale căror picături fac bulbuci căzînd în băltoacele de pe căile publice. Pietonul parizian e nevoit atunci să se oprească scurt din drum și să se refugieze în vreo prăvălie ori în vreo cafenea, dacă e destul de bogat pentru a-și plăti găzduirea forțată; sau, dacă nu se poate altfel, sub vreo streșină de poartă, azil al oamenilor săraci și al amărăților. Cum de n-a încercat încă nici unul dintre pictorii noștri să reproducă fizionomia unui roi de parizieni strînși, pe vreme de furtună sub porticul ud al unei case? Unde întilnești un tablou mai bogat? Nu apare oare aici, mai întîi, pietonul visător ori filozof care observă cu bucurie umbrele pe care le face ploaia pe fondul încenușat al atmosferei, un fel de beteală asemănătoare cu scripările jucăușe ale unor firicele de sticlă, și volburile de apă albă pe care vîntul le răsuște ca pe o pulbere luminoasă peste acoperișuri, și repezile revărsări ale burlianelor bolborosînd și spumegînd; în sfîrșit, o mie de alte nimicuri incintătoare, cercetate cu desfătare de către hoinari, în ciuda loviturilor de mătura cu care îi cînstăște portarul casei? Apoi e pietonul palavragiu care se jeluie și sporovăiește cu portăreasa, sprijinită în mătură ca un grenadier în pușcă;

pietorul nevoiaș, lipit de zid ca o nălucă, fără să-i pese de zdrențele lui deprinse cu frezușul străzilor; pietorul savant care studiază, silabisește ori citește afișele fără a le isprăvi; pietorul zeflemist care-și bate joc de cei cărora li se întâmplă vreun necaz pe stradă, care ride de femeile înoroite și le dă cu tîfla domnilor și doamnelor de pe la ferestre; pietorul tăcut care se uită la toate geamurile de la toate etajele; pietorul harnic, înarmat cu sacoșă sau ducînd un pachet, tîlmăcînd ploaia prin profituri și pierderi; pietorul amabil care sosește ca un obuz, spunînd: Ah, ce vreme domnilor! și care salută pe toată lumea; în sfîrșit, adevăratul burghez parizian, îns cu umbrelă, expert în averse, care a prevăzut-o și pe cea de acum, care a plecat de acasă împotriva sfaturilor soției sale, și care se așază pe scaunul portarului. După cum îi e felul, fiecare membru al acestei societăți fortuite contemplă cerul, pleacă în virful picioarelor ca să nu se stropească de noroi, fie pentru că e grăbit, fie pentru că vede alți cetățeni trecînd, în ciuda vîntului și a ploii, fie pentru că se teme să nu capete vreun guturai mortal întîrziînd în pragul curții umede căci, cum spune proverbul, «mai bine să te plouă mergînd decît să te ude stînd». Fiecare are motivele lui. Nu rămîne decît pietorul prudent, omul care, pentru a porni din nou la drum, pîndește cîteva deschizături albastre printre crăpăturile norilor.

Domnul de Maulincour se refugie, așadar, cu o întreagă ceată de pietoni sub porticul unei case vechi, a cărei curte semăna cu un horn uriaș. De-a lungul zidurilor coșcovite, igrasioase și coclitate, erau atîtea țevării de plumb și atîtea conducte, iar în cele patru corpuri ale clădirii se înghesuiau atîtea etaje, încît ai fi zis că sînt micile cascade de la Saint-Cloud. Apa șiroia din toate părțile; clocotea, țîșnea, murmură; era neagră, albă, albastră, verde; țipa, gîlguia sub mătura portăresei, o bătrînă știrbă, deprinsă cu vijeliile, ce părea că le blagoslovește, împingînd în stradă mii de resturi al căror ciudat inventar dezvăluia viața și obiceiurile fiecărui locatar al casei. Zdrențe de imprimeuri dantelate, frunze de ceai, petale de flori artificiale decolorate, rupte; coji de legume, hirtii, bucăți de metal. De fiecare dată mătura bătrînei dezgolea sufletul rigolei, acel șanț negru, decupat în pătările ca tabla de șah, șanț cu care se războiesc neîncetat portarii. Bietul îndrăgostit examina acest tablou, unul dintre miile pe care veșnic mișcătorul Paris le oferă zilnic; îl examina însă mașinal, ca un om absorbit de gîndurile lui, cînd, ridicînd ochii, se trezi nas în nas cu un îns care tocmai intra.

Era, cel puțin ca aparență, un cerșetor, dar nu cerșetorul obișnuit din Paris, făptură fără nume în limbile omenesci; nu, acest îns alcătuit un tip nou, dincolo de orice idee legată de cuvîntul cerșetor. Necunoscutul nu avea nici una dintre trăsăturile tipic pariziene ce ne izbesc atît de puternic la nenorocirii pe care uneori i-a zugrăvit Charlet, cu un deosebit har al observației; figuri grosolane, parcă tăvălite în noroi, cu glasul răgușit, cu nasul roșu și bulbos, cu guri văduvite de dinți, deși primejdioase; umili și îngrozitori, inteligența adîncă ce le arde în ochi pîrînd a fi un nonsens. Unii dintre acești vagabonzi nerușinați au pielea vinată, scorțoasă, străbătută de dungi ca marmura; fruntea plină de

zbircituri; părul rar și murdar, ca o perucă aruncată la margine de drum. Toți veseli în josiția lor și josiți în voiosile lor, toți însemnați cu pecetea stricăciunii, își aruncă lăcerea ca pe o niustrare; atitudinea lor vădește gânduri înspăimântătoare. Trăind între crimă și pomană; nu mai au remușcări și dau tircoale împrejurul eșafodului, ocolindu-l grijiului, nevinovați în viciu și vicioși în nevinovăția lor. Uneori stîrnesc zîmbetul, totdeauna însă stîrnesc gânduri. Cîte unul dintre ei înfățișează civilizația pipernicită, cuprînzînd totul: onoarea temniței, patria, virtutea; și cruzimea crimei ordinare și rafinamentele unei nelegiuiri elegante. Altul e resemnat, mim profund, însă stupid. Toți năzuiesc spre ordine și muncă, dar sînt împinși îndărăt, în mocirla lor, de către o societate căreia nu vrea să-i pese de poezii, de oamenii mari, de ființele curajoase și de alcătuirile mărețe ce pot să existe printre cerșetori, acești nomazi ai Parisului; semînție desăvîrșit de bună și desăvîrșit de rea, ca toate mulțimile care au suferit; deprinsă să îndure suferințe nemaipomenite și pe care o putere fatală o menține mereu la nivelul noroiului. Toți au un vis, o nădejde, o fericire: jocul, loteria ori vinul. Nu exista nimic din aceste particularități stranie în personajul ce sta nepăsător, lipit de zid, în fața domnului de Maulincour, ca o fantezie desenată de un artist îndeminatic pe spatele vreunei pinze din atelier. Era un om înalt și uscat, al cărui chip pămîntiu trăda o gîndire adîncă și glacială, și care spulbera orice milă din inima curioșilor printr-o atitudine plină de ironie și printr-o privire neagră exprimînd pretenția lui de a trata de la egal cu ei: Fața îi era de un alb cenușiu, iar craniul ridat, despodobit de păr, avea o vagă asemănare cu o bucată de granit. Cîteva șuvițe netede și sure, așezate de o parte și de alta a capului, cădeau peste gulerul hainei jengoase, închisă cu nasturi la gît. Semăna deopotrivă și cu Voltaire și cu don Quijote; era batjocoritor și melancolic, plin de dispreț și de înțelepciune, dar aproape cu totul străin de lume. Părea a nu avea cămașă. Barba îi era lungă. Cravata proastă, neagră, complet roasă, zdrențuită, lăsa să se vadă un gît proeminent, brăzdat adînc de vinele groase ca niște funii. Un cearcăn mare, întunecat, vinăt, i se desena sub fiecare ochi. Părea să aibă pe puțin șaiszeci de ani. Mîinile îi erau albe și curate. Purta niște cizme scilciate și găurite. Pantalonii albaștri, cirpiți în mai multe locuri, erau acoperiți cu un fel de puf alb ce le da un aspect jalnic. Fie că veșmintele lui ude exalau un miros greu, fie că el, în mod normal, răspîndea acea miasmă specifică mizeriei cocioabelor pariziene, așa cum birourile, sacristiile și ospiciile își au miasma lor, miasmă grea și rîncedă, pe care nimic n-ar izbuti s-o sugereze, vecinii lui își părăsiră locurile și-l lăsară singur; el își îndreptă asupra lor, apoi asupra ofițerului, privirea sa calmă și inexpresivă, acea vestită privire a domnului de Talleyrand, aruncătură de ochi ștearsă și rece, ca un fel de vâl de nepătruns, sub care un suflet tare ascunde simțăminte adînci și cele mai exacte păreri despre oameni, lucruri și evenimente. Nici o cută nu-i tresări pe chip. Gura și fruntea îi rămăseră neclintite; ochii însă se coborîră cu o încetineală nobilă și aproape tragică. Fu, pe scurt, o întreagă dramă în mișcarea pleoapelor sale veștejite.

Figura lui stoică stărnă în mintea domnului de Maulincour una din acele reverii hoinare care încep printr-o întrebare banală și sfîrșesc prin a cuprinde o întreagă lume de gînduri. Furtuna trecuse. Domnul de Maulincour nu mai zări din acel îns decît pulpana redingotei atingînd stîlpul porții; apoi, cînd să plece și el, găsi o scrisoare căzută pe jos și bănuî că e a necunoscutului, văzîndu-l că-și pune la loc în buzunar o batistă de care tocmai se servea. Ofițerul, ridicînd scrisoarea ca să i-o dea, citi fără să vrea adresa:

Domnului,

Dom Ferragusse,

Strada Grans-Augustains, colț cu strada Soly.

Paris.

Scrisoarea nu avea nici un timbru, iar adresa îl făcu pe domnul de Maulincour să n-o restituie: căci sînt puține pasiuni care să nu devină cu timpul necinstite. Baronul presimți că se brodiser bine găsirea acestei scrisori, și socoti că, păstrînd-o, va avea un motiv întemeiat pentru a intra în casa misterioasă, ducîndu-se să i-o înmîneze respectivului, fiind convins că el locuiește în casa suspectă. Niște presupuneri, vagi ca primele licăriri ale zorilor, îl și îndemnau să stabilească unele raporturi între acest îns și doamna Jules. Îndrăgostiții geloși își închipuie orice; și numai închipuindu-și orice, luîndu-se după supozițiile cele mai nefirești, izbutesc judecătorii, spionii, îndrăgostiții și cercetătorii să ghicească adevărul care-i interesează.

«A lui o fi scrisoarea, ori a doamnei Jules?»

Imaginația răscolită îi puna mîl de întrebări de-a valma; însă după primele cuvînte zimbi. Iată textual, în toată splendoarea frazei ei naive, cu ortografia ei jalnică, această scrisoare la care nu era cu putință să mai adaugi ceva, din care nu trebuia să arunci nimic, dacă nu cumva scrisoarea însăși, dar în care, transcriînd-o, a fost necesar să îndreptăm întrucîtva punctuația. În original nu există nici virgule, nici semne de pauză, nici măcar semne de exclamație, fapt ce ar putea să ducă la distrugerea regulilor de punctuație cu ajutorul cărora autorii moderni au încercat să zugrăvească marile catastrofe ale tuturor pasiunilor.

«HENRY!

În numărul sacrificiilor pe care mi le-am otărit era și acela de a nuți mai da știre demine, da o voce irezistibilă poruncește să-ți faci cunoscut crimele tale față demine. Știu dinții că sufletuț în âsprit în vici nu săș facă griji să mă plîngă. Inima te surdă la simțire. Nu ie la la țipetele naturii, dar puțin importă: trebuie săș spun pînă la ce punct teai făcut vinovat și în ce poziție cumplită mai așus. Henry, tu știai tot ce am suferit la prima mea greșală și ai fost instare să mă arunci în aceeaș nenorocire și să mă abandoneși deznădeșdii și durerii mele. Da, jur, credința ceam avuț să fiu iubită și stimată mia dăduț tăria sămi

îndur soarta. Şacum cemi rămîne? nu mai făcut tu să perd tot ceam avut mai drag, tot ce mă lega de viaţă: părinţi, preteni, cinste, nume, ţiam jerifit tot şi numi rămîne decît ocara, ruşinea şi, spun fără să roşesc, mizeria. Nu mai lipsa nenorocirii mele decît să aflu dispreţul şi ura ta; acum a o să am curaju pe care otărîrea mea îl cere. M-am otărit şi cinstea familiei mele îmi porunceşte: să pun cap suferinţelor mele. Să nu pară rău deloc de otărîrea mea, Henry. E groaznică, ştiu, dar starea mea mă sileşte. Fără ajutor, fără sprijin, fără un *preten* să mă mingie, aş putea să trăesc? nu. Soarta a otărit. Deci în doo zile, Henry, în doo zile Ida no să mai merite stima ta; da ascultă jurămîntu pe care ți fac că conştiinţa mea e liniştită, căci eu totdeauna am meritat pretenia ta. O, Henry, preteniu meu, căci nam să mă schimb niciodată, făgăduieştiemi că o săm erţi dramu pe care apuc. Inima mea plină de chipu tău o să fie pentru mine o apărare la seducţie. Să nu uiţi niciodată că soarta mea a fost făcută de tine, şi judecâte. Poate că ceru no să te pedepsească pentru crimele pe care leai făcut, li cer iertare în genunchi pentru tine, căci simt, nu miar mai lipsi în nenorocirile mele decît durerea să te ştiu nenorocit. Cu toată sărăcian care sint, nu primesc niciun fel de ajutor dela tine. Dacă mai fi iubit, aş fi putut să-l primesc ca dela pretenie, da o binefacere făcută de *mila sufletu meu o aruncă*, şaş fi mai laşă dacas primio, decît ăla care miar dao. Am o rugăminte săţi fac. Nu ştiu cit trebue să mai stau la doamna Meynardie, să fi atita de bun să te fereşti sapari în faţa mea. Ultimele doo vizite miau făcut un rău pe care lam simţit mult timp: nu vreau să mă gidesc deloc la purtărea ta de atunci. Mă ureşti, cuvîntul ăsta e săpat în inima mea şi anaghejato deger. Vai! în ceasu cînd am nevoie de tot curaju meu şi toate puterile mă lasă, Henry, preteniu meu, pină ceam să pun o barieră între noi, dăm a din urmă dovadă de stima ta: scriem, răspundem spunem că mă mai stimezi, chiar şi daca nu mă mai iubeşti *Cutoate că ochii mei o sa fie totdeauna demni să-i întilnească peai tăi*, nu cer să ne vedem: mic frică detot de slăbiciunea şi de iubirea mea. Dar fi bun scriem un cuvînt pină la urmă, ca sămi dea curaju carem trebe ca să-mi îndur necazurile. Adio, otor al necazurilor mele, da singuru preten pe care inima mila ales şi pe care no sal uite niciodată.

IDA.

Întreaga viaţă a unei fete tinere, cu dragostea ei înşelată, cu bucuriile jalnice, cu durerile, mizeria şi cumplita resemnare, era rezumată în cele cîteva rînduri; acest poem necunoscut, însă tipic parizian, cuprins în această scrisoare murdără, îl induioasă o clipă pe domnul de aulincour, care ajunsse să se întrebe dacă această Ida nu o fi cumva vreo rudă de-a doamnei Jules, şi dacă întilnirea de pe inserat, la care el fără să vrea fusese martor, nu se va fi datorat vreunui gest filantropic. Să fi sedus-o bătrînul cerşetor pe Ida?... O asemenea seducţie ar fi fost de mirare. Rătăcind prin labirintul cugetărilor lui ce se încrucişau şi se sfărîmau una de alta, baronul ajunsse aproape de strada Pagevin şi văzu o birjă oprită la capătul străzii Vieux-Augustins, nu departe de

strada Montmartre. Lui orice birjă staționînd undeva îi spunea ceva. «Să fie ea?» gîndi. Și inima îi bătea într-o tremurare caldă și înfiorată. Împinse porțița cu clopoțel, plecîndu-și însă capul și parcă îndurînd o ocară, pentru că auzea o voce tainică ce-i spunea: «De ce pășești într-o astfel de taină?»

Sui cîteva trepte și dădu nas în nas cu bătrîna portăreasă.

— Cu domnul Ferragus!

— Nu cunosc...

— Cum, domnul Ferragus nu locuiește aici?

— N-avem așa ceva în casă.

— Dar, mătușică...

— Nu sînt nici o mătușică, domnule, sînt portăreasă.

— Dar, doamnă, stăruie baronul, am de înmînat o scrisoare domnului

Ferragus.

— A, dată domnul are o scrisoare, zise ea schimbînd tonul, e cu totul altceva. Vreți să arătați scrisoarea aia a dumneavoastră?

Auguste arătă scrisoarea. Bătrîna clătîină din cap a îndoială, șovăi, păru că vrea să-și părăsească ghimirlia ca să se ducă să-l înștiințeze pe misteriosul Ferragus despre această întîmplare neprevăzută; apoi zise:

— Ei bine, urcați, domnule! Pesemne că știți unde...

Fără să răspundă la această frază, prin care șireata bătrîină putea să-i întindă o cursă, ofițerul urcă sprinten scările și sună lung la ușa de la al doilea etaj. Instinctul lui de îndrăgostit îi spunea: — *Ea e aici.*

Însuși necunoscutul de sub porțic, Ferragus sau *otorul* nenorocirilor Idei, deschise. Apăru îmbrăcat într-un halat de casă înflorat, cu pantaloni de molton alb, cu niște papuci brodați în picioare și spălat pe cap. Doamna Jules, al cărei chip se ivise de după pervazul ușii de la cea de-a doua cameră, pări și căzu pe un scaun.

— Ce vi s-a întîmplat, doamnă, exclamă ofițerul repezîndu-se către ea.

Dar Ferragus întinse brațul și-l zvîrli pe tînărul galanton îndărăt printr-o mișcare atît de dură, încît lui Auguste i se păru că-l izbise în piept o bară de fier.

— Înapoi, domnule! spuse Ferragus. Ce vrei de la noi? Dai tircoale prin cartier de vreo cinci-șase zile. Nu cumva ești spion?

— Sînteți domnul Ferragus? zise baronul.

— Nu, domnule.

— Totuși, stăruie Auguste, trebuie să vă înmînez această hîrtie, pe care ați pierdut-o la poarta casei unde am stat amîndoi în timpul ploii.

Pe cînd vorbea și-i întindea scrisoarea, baronul aruncă o privire rapidă asupra odăii în care îl primise Ferragus; o găsi foarte bine mobilată, deși simplu. În sobă ardea focul; alături era pusă masa, cu mult mai somptuos decît ar fi cerut aparența situației acestui om și lipsa de strălucire a locuinței lui. În fine, pe o canapea din cealaltă odaie, pe care putu s-o vadă, zări o grămadă de aur și auzi un zgomot care nu putea să fie decît plinsetul unei femei.

— Scrisoarea aceasta e a mea, da, vă mulțumesc, spuse necunoscutul întorcându-se în așa fel încît să-i dea de înțeles baronului că ar vrea să-l vadă plecînd numaidecîi.

Prea curios ca să mai ia aminte la examenul profund al cărui obiect era, Auguste nu văzu privirile magnetice cu care necunoscutul părea că ar fi vrut să-l sfîșie; însă, dacă s-ar fi uitat în ochii aceia de vasilisc, și-ar fi dat seama de primejdia în care se afla. Prea îndrăgostit însă ca să se mai gîndească la sine însuși, Auguste salută, coborî și se întoarce acasă, străduindu-se să găsească un sens în legătura dintre cele trei persoane: Ida, Ferragus și doamna Jules; treabă care, la drept vorbind, era tot una cu a căuta să alcătuești figurile acelui bizar joc chinezesc desenate fragmentar pe pătrățele de lemn, fără să ai cheia jocului. Dar pe doamna Jules o văzuse, doamna Jules venea acolo, doamna Jules îl mințise. Maulincour hotărî să-i facă o vizită chiar a doua zi, nu va putea refuza să-l primească, li devenise complice, era amestecat cu totul în această intrigă încilcîită. Se și vedea în chip de sultan și plănuia să-i ceară poruncitor doamnei Jules să-i dezvăluie toate tainele.

Pe vremea aceea, Parisul era în febra construcțiilor. Dacă Parisul e un monstru, de bună seamă că el e cel mai maniac dintre monștri. Se inflăcărează după o mie de capricii: într-o buni zi se apucă de zidărit ca un mare senior îndrăgostit de mistrie; pe urmă lasă mistria și se face militar; se îmbracă din cap pînă-n picioare în uniforma gărzii naționale, face instrucție și fumează; dintr-o dată, fugе de la exercițiile militare și zvrile țigara; apoi se întristează, dă faliment, își vinde mobilele în piața Châtelet, își depune bilanțul; dar, după cîteva zile, își aranjează treburile, se apucă de petreceri și de dans. Într-o zi mănîncă acadele cu amîndouă minile, cu toată gura; ieri, monstrul cumpăra hirtie Weynen; astăzi îl dor dinții și își aplică un antidot pe toate zidurile; mline își va stringe provizii de alifie pectorală. Are manii de o lună, de un sezon, de un an, după cum are și manii de o zi. Pe atunci, așadar, toată lumea zidea și demola cîte ceva, nu se mai știe ce. Erau foarte puține străzi pe care să nu se fi ivit schelăria de birne lungi, împodobită cu scinduri puse pe traverse și fixate în niște găuri din zid la fiecare etaj: construcție șubredă, pe care se clătinau meșterii zidari, priponită cu niște frînghii albite de var, rareori ferită de loviturile vreunei trăsuri de pe drum, prin acel gard de scinduri, împrejmuire obligatorie pentru clădirile începute și neterminate. E ceva marinăresc în aceste catarge, în aceste scări, în aceste frînghii, în strigătele zidarilor. Or, la doi-prezece pași de palatul Maulincour, în fața unei case ce se construia din piatră cioplită, se ridica o astfel de schelărie efemeră. A doua zi, cînd baronul de Maulincour tocmai trecea cu cabrioleta pe lingă schelă ducîndu-se la doamna Jules, o piatră de două picioare pătrate, ridicată în virful stilpilor, scăpă din frînghia în care era legată, se răsuci, căzu și-l strivi pe servitorul din spatele cabrioletei. Un țipăt de groază cutremură schelăria și pe zidari; unul dintre ei, în primejdie de moarte, se ținea înspăimîntat de un stilp înalt și părea a fi fost lovit de piatră.

O mulțime de oameni se adună numaidecât acolo. Toți zidarii coborâră, strigând, injurând și spunând că trăsura domnului de Maulincour pricinuisse clătinarea scripetelui lor. Numai două degete lipsiseră ca piatra să nu cadă în capul ofițerului. Valetul era mort, trăsura sfărâmată. Evenimentul zgudui întregul cartier, jurnalele scriseră despre el. Domnul de Maulincour, convins că trăsura lui nu lovise nimic, înaintă o plingere. Justiția interveni. Făcându-se o anchetă, se dovedi că un băiețel înarmat cu o ulucă sta de pază și striga la trecători să se ferească. Lucrurile rămaseră așa. Domnul de Maulincour se alese cu moartea servitorului, cu spaima și zăcu la pat câteva zile; cabrioleta, sfărâmiindu-se, îi făcuse câteva vătăli; din pricina șocului nervos provocat de emoție, avea temperatură. Nu se mai duse la doamna Jules. La zece zile după întimplare și la prima lui ieșire din casă, se îndreptă către Bois de Boulogne în cabrioleta reparată, când, coborînd pe strada Bourgoigne, pe locul unde se află canalul de scurgere, în dreptul Camerei Deputaților, osia se rupse; baronul mergea așa de repede, încît din cauza acestei rupturi cele două roți ar fi trebuit să se izbească atît de cumplit între ele încît să-i sfărîme capul; scăpă însă, datorită rezistenței pe care o opuse coșul cabrioletei. Totuși, fu rănit grav la coaste. Pentru a doua oară în zece zile, fu dus pe jumătate mort la bătrîna lui bunică îngrozită. Acest al doilea accident îi stîrni oarecare bănuieli, gîndurile îndreptîndu-i-se, destul de vag însă, spre Ferragus și spre doamna Jules. Ca să-și limpezească presupunerile, păstră în camera lui osia frîntă și porunci să vină caretașul la el. Caretașul veni, cercetă osia ruptă și-i dovedi domnului de Maulincour două lucruri: mai întîi că osia nu provenea din atelierele sale; el își grava adînc inițialele numelui pe toate osiile pe care le lucra, și nu putea să explice prin ce mijloace aceea osie fusese substituită celeilalte; apoi, că ruptura acestei osii suspecte fusese aranjată anume, printr-o cameră, un fel de gaură interioară, prin niște sufluri și prin niște fisuri foarte dibaci executate.

— Eh, domnule baron, trebuie să fi fost mare meșter cel care a aranjat o osie în chipu-ăsta, spuse el. Ai jura că e adevărată...

Domnul de Maulincour îl rugă pe caretaș să nu spună nimănui nimic despre întimplare și se socoti pe deplin lămurit. Cele două tentative de asasinat fuseseră urzite cu o pricepere care vădea dușmănia unor oameni superiori.

— E un război pe viață și pe moarte, își zise el, frămîntîndu-se în pat, un război sălbatic, un război de surpriză, de pîndă, de trădare, declarat în numele doamnei Jules. Dar cărui bărbat îi aparține ea? De ce puteri dispune acest Ferragus?

În sfîrșit, domnul de Maulincour, oricît era de curajos și de militar, nu putu să-și stăpînească un fior. Printre gîndurile care îl năpădiră, era unul împotriva căruia se găsea lipsit de apărare și de curaj: oare tainicii săi dușmani nu vor folosi în curînd și otrava? Stăpînit de temerile pe care i le da slăbiciunea, pe care i le mai sporeau și dieta și febra, porunci să vină numaidecît la el o bătrînă, de mult timp devotată bunicii lui, o femeie care îl iubea cu o dragoste de mamă, sentiment care îi

face sublimi pe oamenii de rind. Fără să-i dezvăluie toate gindurile, o însărcină să cumpere tainic, și în fiecare zi, mereu din alte locuri, alimentele ce-i erau necesare, recomandându-i să le păstreze sub cheie și să i le aducă ea însăși, fără a îngădui nimănui, oricine ar fi fost, să se apropie cînd ea i le va servi. În sfîrșit, luă cele mai amănunțite precauții spre a se feri de o astfel de moarte. Zăcea la pat, singur, bolnav; așadar, putea să cugete în tihnă la propria lui apărare, singura nevoie destul de limpede a egoismului omenesc pentru a nu-i îngădui să neglijeze nimic. Dar nefericitul bolnav își otrăvise viața cu spaimile; și, fără voia lui, bănuielile îi întunecară toate clipele cu negrele lor umbre. Însă cele două încercări de asasinat îl învățară una dintre virtuțile cele mai necesare oamenilor politici, el pricepu subtila prefăcătorie de care trebuie să te folosești în jocul marilor interese ale vieții. A-ți ascunde o taină nu înseamnă nimic; dar a te ascunde premeditat, a ști să uiți un fapt timp de treizeci de ani, dacă trebuie, ca Ali-Pașa, pentru a asigura o răzbunare calculată timp de treizeci de ani, este un lucru extraordinar într-o țară unde puțini înși știu să se prefacă timp de treizeci de zile. Domnul de Maulincour nu mai trăia decît prin doamna Jules. Era mereu preocupat cu cercetarea temeinică a mijloacelor de care ar fi putut să se servească în această bătălie nevăzută spre a birui niște adversari nevăzuți. Toate aceste piedici făceau să-i sporească pasiunea tănuită pentru doamna Jules. Doamna Jules răminea mai departe stăpîna gîndurilor și a inimii lui, mult mai ispititoare prin presupusele ei vicii, decît prin văditele virtuți în temeiul cărora el își făcuse un idol din ea.

Bolnavul, vrînd să facă o recunoaștere a pozițiilor dușmanului, socoti că poate să-l inițieze pe bătrînul vidam, fără primejdie, în dedesubturile situației. Comandorul îl iubea pe Auguste cum iubește un părinte pe copiii soției sale; era om subțire, iscusit, avea o minte de diplomat. Veni așadar să-l asculte pe baron, clătină din cap și se sfătuiră. Blajinul vidam nu împărtăși încrederea tinărului său prieten, cînd Auguste îi spuse că, în vremurile în care trăiau, poliția și autoritățile sînt în stare să cunoască orice mister, și că, dacă va trebui neapărat să recurgă la ele, va găsi acolo puteri care să-l sprijine.

Bătrînul îi răspunse cu gravitate:

— Poliția, dragă băiete, e tot ce poate fi mai neîndeminatic pe lume, iar autoritățile tot ce poate fi mai subred în chestiunile particulare. Nici poliția, nici autoritățile nu știu să citească în adîncul inimilor. Ceea ce li s-ar putea cere în mod rezonabil ar fi să cerceteze pricinile vreunui fapt. Or, autoritățile și poliția sînt cu totul nepotrivite pentru treaba asta; le lipsește mai ales acel interes personal care dezvăluie totul celui ce are nevoie să știe totul. Nici o putere omenească nu poate să-l împiedice pe un asasin sau pe un otrăvitor să ajungă la inima unui prinț ori la stomacul unui om de treabă. Pasiunile fac cit o întreagă poliție.

Comandorul îl sfătui stăruitor pe baron să plece în Italia, din Italia în Grecia, din Grecia în Siria, din Siria în Asia și să nu se întoarcă decît după ce îi va fi convins pe tainicii lui dușmani că s-a pocăit și că

astfel, în mod tacit, încheie pace cu ei; dacă nu, să rămână în palatul său, ba chiar în odaia sa, unde va putea să se pună la adăpost de loviturile lui Ferragus și de unde să nu iasă decît pentru a-l zdrobi fără nici o primejdie.

— Nu trebuie să te atingi de dușman decît ca să-i retezi capul, îi spuse el grav.

Totuși, bătrînul făgădui favoritului său că va întrebuița toată istețimea cu care l-a hărăzit cerul, ca, fără să compromită pe cineva, să încerce cîteva recunoașteri în tabăra dușmanului, să-și dea bine seama de situație și să pregătească victoria. Comandorul avea în slujba lui un bătrîn Figaro în retragere, cea mai șireată maimuță care a luat vreodată chip de om, inteligent pe vremuri ca un diavol, făcînd singur totul ca un ocaș, sprinten ca un hoț, subtil ca o femeie, ajuns însă la decăderea geniului, din lipsa împrejurărilor prielnice, de cînd cu noua alcătuire a societății pariziene, care i-a trecut la reformă pe valeții de comedie. Acest emerit Scapin era credincios stăpinului său ca unei ființe superioare; dar vicleanul vidam adăuga în fiecare an la leafa vechiului său staroșie de crailcuri o sumă destul de mare, atenție care întărea prietenia firească prin legăturile interesului, și-i asigura bătrînului niste îngrijiri pe care nici iubita cea mai îndrăgostită nu le-a născocit vreodată pentru prietenul ei bolnav. Acestei perle a vechilor valeți de teatru, relicvă a veacului trecut, ministru incoruptibil, căci nu mai avea patimi de satisfăcut, i se încredinșară comandorul și domnul de Maulincour.

— Domnul baron ar strica totul, spuse acest bărbat de seamă în livrea, chemat la sfat. Domnul să mînințe, să bea și să doarmă în tihnă. Iau totul asupra mea.

Într-adevăr, la o săptămînă după consfătuire, în timp ce domnul de Maulincour, complet vindecăt, dejuna cu bunica lui și cu vidamul, Justin intră să-i dea raportul. Pe urmă, cu acea falsă modestie cu care se fandosesc oamenii de talent, spuse, după ce bătrîna se retrase în apartamentele ei:

— Numele dușmanului care-l urmărește pe domnul baron nu este Ferragus. Acest om, acest diavol se numește Gratiën, Henri, Victor, Jean-Joseph Bourignard. Jupin Gratiën Bourignard este un fost antreprenor de construcții, foarte bogat cîndva, și mai ales unul dintre cei mai frumoși băieți ai Parisului, un Lovelace în stare să seducă pe Grandisson. Aici se opresc informațiile mele. El a fost un simplu muncitor, iar companionii din ordinul Devoranților l-au ales, într-o bună zi, șef sub numele de Ferragus al XXIII-lea. Poliția ar trebui s-o știe, dacă poliția ar fi instituită pentru a ști ceva. Omul ăsta s-a mutat, nu mai locuiește în strada Vieux-Augustins, ci s-a aciuat acum pe strada Joquelet, doamna Jules Desmarets îl vizitează adesea; nu rareori, soțul ei, în drum spre Bursă, o conduce pînă în strada Vivienne, sau ea își conduce soțul la Bursă. Domnul vidam cunoaște prea bine aceste lucruri pentru a nu-mi pretinde să-i spun dacă soțul o conduce pe soție, ori soția îl conduce pe soț; însă doamna Jules e așa de frumoasă, încît eu aș paria pe ea. Toate acestea sînt ultimele date sigure, Bourignard al

meu joacă deseori cărți la numărul 129. Este, dacă-mi îngăduiți, domnule, un pezevenchi căruia-i plac femeile și care, după felul cum se poartă, pare un om de condiție aleasă. Altminteri, câștigă destul de des la cărți, se deghizează ca un actor, se grimează cum îi place, și trăiește viața cea mai originală de pe lume. Nu mă indoiesc că are mai multe domiciliu, căci, în cea mai mare parte a timpului, scapă de ceea ce domnul comandor numește *investigațiile parlamentare*. Dacă domnul dorește, se poate totuși descotorosi de el în mod onorabil, ținând seama de metehnele lui. Toideasuna-i ușor să scapi de un om căruia-i plac femeile. Totuși, capitalistul ăsta vorbește de o nouă mutare. Acum, domnul vidam și domnul baron au să-mi mai poruncească ceva?

— Sînt mulțumit de tine, Justin, să nu mergi mai departe pînă nu-ți spunem noi; veghează însă la toate, în așa fel încît domnul baron să nu aibă a se teme de nimic. Scumpul meu copil, reluă vidamul, reia-ți viața și uit-o pe doamna Jules.

— Nu, nu, zise Auguste, n-am să mă dau la o parte în fața lui Gratien Bourignard, pe care vreau să-l am legat de mîini și de picioare, ca și pe doamna Jules.

Seara, baronul Auguste de Maulincour, recent înălțat la un grad superior într-o companie a Corpului de gardă, se duse la bal, la *Elysée-Bourbon*, la doamna ducesă de Berri. Acolo, desigur, n-avea a se teme de nici o primejdie. Cu toate astea, baronul de Maulincour se trezi amestecat într-o chestiune de onoare, o chestiune ce era imposibil să fie aplanată. Adversarul lui, marșizul de Ronquerolles, avea cele mai întemeiate motive să se plîngă de Auguste, iar Auguste le iscase prin vechea sa legătură cu sora domnului de Ronquerolles, contesa de Sérizy. Această doamnă, căreia nu-i plăcea sentimentalismul nemțesc, era în schimb mai mult decît exigentă pînă în cele mai mărunte detalii ale costumului ei de mironosiță. Printr-o fatalitate inexplicabilă, Auguste făcu o glumă nevinovată, pe care doamna de Sérizy o luă în serios și din pricina căreia fratele ei se simți ofensat. Explicația avu loc într-un colț, foarte discret. Ca oameni din lumea bună, cei doi adversari nu făcură nici o zarvă. Abia a doua zi, societatea din foburgul Saint-Honoré, din foburgul Saint-Germain și din anturajul regelui aflară întimplarea. Doamna de Sérizy fu apărută călduros, toată vina fiind aruncată asupra lui Maulincour. Augustele personaje interveniră. Martori de cea mai înaltă distincție fură impuși domnilor de Maulincour și de Ronquerolles, iar pe teren fură luate toate precauțiile pentru ca nimeni să nu fie ucis. Cînd Auguste se află în fața adversarului, om petrecăreț, căruia nimeni însă nu-i tăgăduia sentimentul onoarei, nu putu să vadă în el instrumentul lui Ferragus, șeful Devoranților; simți însă o ispită lăuntrică de a da ascultare unor presentimente inexplicabile și de a-l chestiona pe marchiz.

— Domnilor, spuse el către martori, nu refuz, de bună seamă, să înfrunt tirul domnului de Ronquerolles; însă mai înainte, declar că sînt vinovat, îi cer, chiar și în mod public dacă dorește, scuzele pe care mi

le va pretinde, deoarece, cind e vorba de o femeie, nimeni n-ar putea, cred eu, să dezonoreze pe un om galant. Mă adresez cîci înțelepciunii și generozității lui: oare nu e e întrucîtva o prostie să te bați, cind cel ce are drăpătate poate să fie ucis?...

Domnul de Ronquerolles nu acceptă acest mod de a încheia chestiunea, iar baronul, devenit atunci și mai bănuitor, se apropie de adversarul său.

— Ei bine, domnule marchiz, îi spuse el, declară-mi, de față cu acești domni, pe cuvîntul dumneavoastră de gentilom, că nu v-a angajat în acest duel nici un alt motiv de răzbunare, în afară de cel despre care știe toată lumea.

— Domnule, nu are rost să-mi puneți o asemenea întrebare.

Și domnul de Ronquerolles se duse să se așeze la locul său. Se convenise, de mai înainte, că ambii adversari se vor mulțumi să schimbe cite un singur foc de pistol. Domnul de Ronquerolles, în ciuda distanței stabilite, ce părea să facă moartea domnului de Maulincour foarte problematică, pentru a nu spune imposibilă, îl doborî pe baron. Glonțul îl izbi în piept, la două degete sub inimă, dar, din fericire, fără leziuni grave.

— Ați țintit prea bine, domnule, spuse ofițerul, pentru a fi vrut să răzbunați numai niște sentimente moarte.

Domnul de Ronquerolles îl crezuse pe Auguste mort și nu putu să-și rețină un suris sardonice auzind aceste cuvinte.

— Sora lui Iulius Caesar, domnule, nu trebuie să fie bănuită.

— Mereu doamna Jules, răspunse Auguste.

Leșină, fără a putea să termine o glumă mușcătoare care îi muri pe buze; dar, deși pierdu mult sînge, rana nu era primejdioasă. După vreo două săptămîni, timp în care bătrîna văduvă și vidamul îl coplesiră cu acele îngrijiri bătrînești cărora nu le află secretul decît după o lungă experiență de viață, într-o dimineață bunica sa îi dădu niște lovituri crude, dezvăluindu-i neliștea de moarte care îi cuprinsese pe cei doi bătrîni în ultimele zile. Primise o scrisoare semnată cu un F., în care i se povestea punct cu punct istoria meschinilor urmăririi cu care se înjosise nepotul ei. În scrisoare i se reproșau domnului de Maulincour fapte nedemne de un om cinstit. El, se spunea, pusese pe o bătrînă să stea în piața birjelor din strada Ménars și această bătrînă iscoadă, în aparență înțeleptnicîndu-se să le vîndă birjarilor apa din sacalele ei, avea în realitate misiunea să pîndească drumurile doamnei Jules Desmarests. El îl spionase pe cel mai inofensiv om de pe lume ca să-i afle toate tainele, cînd de aceste taine depindeau viața și moartea a trei persoane. Numai el voise nemiloasa luptă în care, rînit pînă atunci de trei ori, va pieri în mod inevitabil, întrucît moartea lui a fost hotărîtă prin jurămint și va fi urmărită prin toate mijloacele omenești. Domnul de Maulincour nu va mai putea să-și evite soarta nici măcar făgăduind că va respecta taina vieții celor trei persoane, întrucît nu e cu putință să crezi în cuvîntul unui gentilom capabil să se comporte tot atît de josnic ca un agent de poliție; și de ce? ca să tulbure, fără motiv, viața unei femei nevinovate și a unui bătrîn respectabil. Scrisoarea nu însemna nimic pentru Auguste, în comparație cu duiosasele

muștrări pe care le îndură din partea baronei de Maulincour. Să nu ai nici un respect și nici o încredere față de o femeie, s-o spionezi fără să ai dreptul! Și trebuie oare s-o spionezi pe femeia de care ești îndrăgostit? Fu un torent din acele excelente argumente care nu dovedesc niciodată nimic și care îl făcură pe tânărul baron, pentru prima oară în viața lui, să fie cuprins de una din acele cumplite minii omenesti în care incolțesc și din care se zămislesc acțiunile capitale ale vieții.

— Întrucât acest duel este un duel pe viață și pe moarte, își spuse el ca o concluzie, trebuie să-mi ucid dușmanul prin toate mijloacele de care pot să dispun.

Comandorul plecă îndată să caute, din partea domnului de Maulincour, pe șeful poliției speciale a Parisului, și fără să amestece în istorisirea întâmplării nici numele, nici persoana doamnei Jules, deși ea constituia nodul tainei, îi împărtăși temerile pe care le stârnea în familia Maulincour necunoscutul personaj destul de îndrăzneț pentru a jura pieirea unui ofițer din gardă, în pofida legilor și a poliției. Omul poliției, de uimire își ridică ochelarii verzi, își șterse nasul de mai multe ori, și-i oferî tabac vidamului care, din demnitate, pretindea că nu obișnuiește tabac, cu toate că avea nasul îngălbenit. Apoi șeful își însemnă citeva date și făgădui că, ajutat de Vidocq și de copiii lui, va raporta peste două-trei zile familiei Maulincour despre acest dușman, zicînd că nu există taine pentru poliția Parisului. După citeva zile, șeful veni să-l vadă pe domnul vidam la palatul Maulincour, și-l găsi pe tânărul baron complet vindecat de ultima sa rană. Atunci, el le mulțumi, în stil administrativ, pentru indicațiile pe care avuseseră bunăvoința să i le dea, ajutîndu-l să descopere că Bourignard era un condamnat la douăzeci de ani muncă silnică, însă care evadase ca prin minune în timpul mutării de la temnița din Bicetre la Toulon. De treisprezece ani poliția se străduia zadarnic să-l prindă, după ce aflate că venise fără nici o sfială să locuiască la Paris, unde scăpase de cele mai strașnice urmăririi, deși fusese mereu amestecat în multe afaceri tenebroase. Pe scurt, acest ins, a cărui viață era plină de cele mai ciudate năstrușnicii, urma să fie înhățat în mod sigur la unul dintre domiciliile lui și înaintat justiției. Funcționarul își termină raportul oficios, spunîndu-i domnului Maulincour că, dacă acordă afacerii atîta importanță încît ar vrea să fie martor la capturarea lui Bourignard, poate să vină a doua zi, la ora opt dimineața, în strada Sainte-Foi, într-o casă al cărei număr i-l și indică. Domnul de Maulincour nu ținu să meargă să capete această certitudine, încredîndu-se, cu sfîntul respect pe care îl inspiră poliția la Paris, în sirguința autorităților. După trei zile, necitînd nimic în ziar despre arestarea care, oricum, ar fi putut furniza material pentru citeva articole interesante, domnul de Maulincour fu cuprins de oarecare neliniște, repede împrăștiată de următoarea scrisoare:

«Domnule baron,

Am onoarea a vă anunța că nu trebuie să mai aveți nici o teamă în legătură cu afacerea despre care era vorba. Numitul Gratien Bourignard, zis Ferragus, a decedat ieri, la domiciliul său din strada

Joquelet, numărul 7. Îndoielile pe care le mai aveam asupra identității lui au fost întru totul spulberate de către fapte. Medicul Prefecturii poliției a fost trimis de noi pe lângă cel al Primăriei, iar șeful poliției siguranței a făcut toate verificările necesare spre a căpăta o certitudine deplină. De altminteri, cinstea martorilor care au semnat actul de deces și atestările celor ce l-au îngrijit pe numitul Bourignard în ultimele sale clipe, printre altele cea a respectabilului vicar a bisericii Bonne-Nouvelle, căruia i s-a spovedit, la confesional, căci a murit creștinește, nu ne-au îngăduit să păstrăm nici cele mai mici îndoieli.

Primiți, domnule baron» etc.

Domnul de Maulincour, bunica lui și vidamul răsuflară ușurați cu o plăcere de nespus. Bătrina își îmbrățișă nepotul, lăsând sa-i scape o lacrimă, și se duse să înalte o rugă de mulțumire către Dumnezeu. Buna văduvă, care pusese să se slujească o novenă pentru mântuirea lui Auguste, socoti că rugăciunile ei au fost împlinite.

— Ei bine, zise comandorul, acum poți să te duci la balul despre care-mi vorbeai, nu mai am nimic împotriva.

Domnul de Maulincour era cu atât mai ispitit să se ducă la acel bal, cu cât acolo trebuia să se afle și doamna Jules. Era un bal dat de prefectul de Sena, la care cele două societăți ale Parisului se întâlneau ca pe un teren neutru. Auguste străbătu saloanele, dar n-o zări nicăieri pe femeia care exercita asupra vieții lui o influență așa de mare. Întră într-un budoar încă gol, unde citeva mese de joc așteptau jucătorii, și se așază pe un divan, pradă celor mai contradictorii gânduri în legătură cu doamna Jules. Un bărbat îl luă atunci pe tinărul ofițer de braț, și baronul rămase năucit văzându-l pe cerșetorul din strada Coquillière, pe Ferragus al Idei, locatarul din strada Soly, Bourignard al lui Justin, ocnașul poliției, mortul din ajun.

— Domnule, nici un strigăt, nici o vorbă, îi zise Bourignard, căruia îi recunosc glasul, dar care ar fi părut de nerecunoscut oricărui altuia.

Era îmbrăcat elegant, purta însemnele Ordinului Lina de Aur și o decorație la costum.

— Domnule, reluă el cu o voce șuierătoare ca de hienă, intrucit ai apelat la poliție, îndreptățești toate tentativele mele. Vei pieri, domnule. Trebuie. O iubești pe doamna Jules? Dar oare ea te iubea? Cu ce drept voiai să-i tulburi liniștea, să-i ponegrești cinstea?

Cineva se apropie. Ferragus se ridică să plece.

— Îl cunoașteți pe acest om? întrebă domnul de Maulincour înhățindu-l pe Ferragus de guler.

Dar Ferragus se eliberă ușor, îl luă pe domnul de Maulincour de păr și îi zgâlțâi batjocoritor de citeva ori capul.

— Așadar, e absolută nevoie de plumb pentru a-l face înțelept? zise el.

— Nu personal, domnule, răspunse de Marsay, martorul acestei

scene; știu însă că domnul este domnul de Funcal, un portughez foarte bogat.

Domnul de Funcal dispăruse. Baronul alergă după el, dar nu mai putu să-l prindă din urmă. Când ajunsese sub peristil îl văzu, într-un echipaj strălucitor, pe Ferragus, care rinji privindu-l și porni în trap grăbit.

— Domnule, vă rog, zise Auguste, întorcându-se în salon și adresându-se lui de Marsay, pe care îl cunoștea. Unde locuiește domnul de Funcal?

— Eu nu știu, dar fără îndoială că veți afla de la cineva de pe aici. Întrebându-l pe prefect, baronul află că domnul conte de Funcal locuia la ambasada Portugaliei. În acea clipă, când i se părea că mai simte încă degetele de gheață ale lui Ferragus în păr, o văzu pe doamna Jules în toată frumusețea ei, proaspătă, gingașă, suavă, strălucind de acea neprihănire feminină de care se îndrăgostise. Această ființă, infernală pentru el, nu mai stirnea în Auguste decît ura, iar ura aceasta se revărsa din privirile lui, sîngerindă, groaznică; pîndi clipa cînd să-i vorbească fără a fi auzit de nimeni, și-i zise:

— Doamnă, iată, pentru a treia oară acești *bravi* ai dumneavoastră dau greș cu mine.

— Ce vreți să spuneți, domnule? răspunse ea roșind. Știu că vi s-au întîmplat mai multe accidente neplăcute, care m-au impresionat; dar cum aș putea eu să am vreun amestec?

— Știți, așadar, că există niște *bravi* îndreptați împotriva mea de către omul din strada Soly?

— Domnule!

— Doamnă, acum nu numai cu vă voi cere socoteală, și nu pentru fericirea mea, ci pentru singele meu...

În acea clipă, Jules Desmarets se apropie:

— Ce-i spuneți soției mele, domnule?

— Veniți să vă informați acasă la mine, dacă sînteți curios, domnule.

Și Maulincour ieși, lăsînd-o pe doamna Jules palidă și aproape leșinată.

Sînt puține femei care, măcar o dată în viața lor, să nu fi fost puse — în legătură cu vreun fapt de netăgăduit — în fața unei întrebări precise, hotărîte, categorice, una din acele întrebări puse fără nici o cruțare de către soții lor, cînd simplul fapt că sînt bănuite le și dă o ușoară înfiorare, iar cel dintîi cuvînt le pătrunde în inimă ca lama unui pumnal. De unde și axioma: *Toate femeile mint*. Minciună oficioasă, minciună neînsemnată, minciună sublimă, minciună oribilă; dar obligația de a minți. Și, odată admisă o astfel de obligație, nu trebuie oare să știi cum să minți? Femeile mint admirabil în Franța. Moravurile noastre le învață să se prefacă desăvirgît! În fine, femeia este într-un mod atît de firesc impertinentă, atît de drăgută, atît de gingașă, atît de adevărată în minciună; ea cunoaște atît de bine utilitatea minciunii atunci cînd e nevoie să eviți, în viața socială, cruntele zguduiri cărora fericirea nu le-ar rezista, încît le este necesară ca vata în care-și păstrează bijuteriile.

Minciuna devine astfel pentru ele temelia limbii, iar adevărul nu mai este decît o excepție; îl rostesc, așa cum sint virtuozose, din capriciu ori din interes. Și, după cum le e firea, unele femei rid mîinzind, altele plîng, altele devin grave, altele se supără. După ce au început în viață prin a se prefăca că nu le pasă de laudele ce le produc o deosebită plăcere, sfîrșesc adesea prin a se minți pe ele însele. Cine nu le-a admirat aparența de superioritate în clipele în care tremură pentru tainicele bucurii ale iubirii lor? Cine nu le-a studiat dezinvoltura, ușurința, libertatea de spirit în cele mai mari încurcături ale vieții? La ele, nimic nu pare nefiresc: înșelătoria se revărsă așa cum cade zăpada din cer. Și cu ce artă descoperă ele adevărul celorlalți! Cu ce finețe folosesc cea mai strictă logică, față de întrebarea pătimașă ce le dezvăluie taina inimii unui bărbat care-i atît de naiv încît să recurgă la întrebări! A pune întrebări unei femei nu înseamnă oare a te da pe mîna ei? Nu va pricepe ea tot ceea ce ai vrea să-i ascunzi și nu va izbuti să tacă vorbind? Iar unii bărbați au pretenția să lupte cu femeia pariziancă! Cu o femeie care știe să se ferească de loviturile de pumnal, zicînd: — *Prea ești curios! ce te interesează? De ce vrei să știi? A, ești gelos! Și dacă nu vreau să-ți răspund?* În sfîrșit, cu o femeie care cunoaște o sută treizeci și șapte de mii de feluri de a spune NU, și incomensurabile variații pentru a spune DA. Studiarea lui *nu* și a lui *da* nu e oare una dintre cele mai frumoase opere diplomatice, filozofice, logografice și morale care ne rămîne de făcut? Însă pentru a înfăptui o asemenea operă diabolică, nu s-ar cere oare un geniu androgen? De aceea, așa ceva nu se va încerca niciodată. Și, dintre toate lucrările inedite, oare nu aceasta este cea mai cunoscută, cea mai practică de femei? Ați studiat vreodată alura, poza, *dezinvoltura* unei minciuni? Ia priviți! Doamna Desmarests sta în colțul din dreapta al trăsorii, iar soțul ei în colțul din stînga. Știînd să-și stăpînească emoția, după ce plecaseră de la bal, doamna Jules se prefăcea că e pe deplin liniștită. Soțul nu-i spusese nimic și nu-i spunea încă nimic. Jules privea pe geam zidurile negre ale caselor tăcute prin fața cărora treceau; dar dintr-o dată, ca ros de un anume gînd, la o cotitură de stradă își întoarse privirea spre soția sa, căreia părea să-i fie frig, în ciuda mantoului de blană în care era înfășurată; i se păru pierdută în gînduri și poate că într-adevăr așa era. Dintre toate lucrurile care se transmit de la un om la altul, îndurarea și gravitatea sînt cele mai contagioase.

— Oare ce-a putut să-și spună domnul de Maulincour încît să te impresioneze atît de mult, întrebă Jules, și oare ce vrea să mă duc să aflu acasă la ei?

— Nu va putea să-și spună nimic altceva decît ceea ce pot să-și spun și eu acum, răspunse ea.

Și, cu acea ingeniozitate feminină care totdeauna umilește intrucitva virtutea, doamna Jules așteptă o nouă întrebare. Soțul întoarse capul către zidurile caselor și continuă să studieze porțile. O nouă întrebare n-ar fi însemnat o bănuială, o neîncredere? În dragoste, a bănuii o femeie este o crimă. Jules ucisese un om fără să se fi îndoit de soția

sa. Clémence nu ştia cită dragoste adevărată, ce adincime a gindurilor era în tăcerea soţului ei, după cum Jules nu cunoştea drama cumplită ce sugruma inima Clémencei lui. Şi trăsura trecea prin Parisul tăcut, ducind doi soţi, doi îndrăgostiţi ce se idolatrizau şi care, sprijiniţi duos, alături, pe pernele de mătase, erau totuşi despărţiţi printr-o genune. În trăsurile acestea elegante, care între miezul nopţii şi orele două se întorc de la bal, cite scene cumplite nu se petrec, în acele cupeuri ale căror felinare luminează şi stradă şi trăsură, cele cu geamurile străvezi, cupeurile dragostei legitime în care perechile se pot certa fără a se teme că vor fi văzute de trecători, deoarece starea civilă îţi dă dreptul să certi, să başi, să îmbrăţişezi o soţie, în trăsură sau oriunde aiurea! Cite taine nu se dezvăluie astfel pedestrilor nocturni, tinerilor veniţi la bal în trăsură, dar nevoiţi, din vreo pricină oarecare, să plece pe jos! Era pentru prima oară când Jules şi Clémence şedeau aşa, izolat fiecare într-un colţ al trăsurii. De obicei, şoful sta strîns lipit de soţia lui.

— S-a făcut cam frig, zise doamna Jules.

Dar soţul nu o auzi, ştudia firmele negre ale prăvăliilor.

— Clémence, zise el în sfîrşit, iartă-mi întrebarea pe care am să-ţi-o pun.

Şi se apropie, o cuprinse pe după mijloc şi o strînse lângă el.

«Doamne, iată-ne ajunşi şi aici!» gîndi biata femeie.

— Ei bine, răspunse ea prevenind întrebarea, vrei să afli ce mi-a spus domnul de Maulincour. Am să-ţi spun, Jules, dar o fac cu groază. Dumnezeu! am putea noi să avem vreun secret unul faţă de celălalt? Te văd frămîntîndu-te între încrederea în iubirea noastră şi nişte temeri nelămurite; dar oare conştiinţa noastră nu e limpede, şi bănuielile tale nu-ţi se par prea întunecate? De ce nu rămi în limpezimea care-ţi e dragă? După ce-ţi voi povesti totul, ai să vrei să mai afli încă; şi totuşi, nici eu nu ştiu ce ascund ciudatele cuvinte ale acestui om. Ei bine, s-ar putea ca de aici să se îşte între noi doi o pricină de moarte. Aş dori foarte mult să uităm amîndoi ceasul acesta rău. Dar, în orice caz, jură-mi că vei aştepta ca această întîmplare ciudată să se lămurească de la sine. Domnul de Maulincour mi-a declarat că cele trei accidente despre care ai auzit vorbindu-se: căderea pietrei peste servitorul lui, sfîrşimarea cabrioletei şi duelul provocat din cauza doamnei de Sérizy ar fi urmarea unei conjuraţii pe care eu aş fi urzit-o împotriva lui. Pe urmă, m-a ameninţat că-ţi va arăta motivul care m-ar îndemna să-l asasinez. Pricepi tu ceva din toate astea? Tulburarea mea se datoreşte spaimei pe care mi-a pricinuit-o înfăţişarea lui de nebun, ochii lui rătăciţi şi cuvintele întretăiate de o înfrigurare lăuntrică. Am crezut că şi-a pierdut minţile. Asta-i tot. Apoi, n-aş fi femeie dacă nu aş fi băgat de seamă că, de un an încoace am devenit, cum se spune, pasiunea domnului de Maulincour. Nu m-a văzut niciodată decît la bal, iar vorbele lui erau fără nici o importanţă, ca toate cele ce se spun la un bal. Poate că vrea să ne dezbine, ca să mă găsească într-o zi singură şi fără apărare. Pricepi tu ceva? Ai şi încruntat sprincele. Oh, urăsc din tot sufletul

lumea. Noi simtem alt de fericiți fără ea! De ce oare trebuie s-o frecventăm? Jules, te implor, făgăduiește-mi că vei uita toate astea. Miine, sint sigură, vom auzi, că domnul de Maulincour a innebunit.

«Bizară poveste!» Iși zise Jules, coborînd din trăsura sub peristilul de la scară.

Întinse brațele spre soție și urcară amîndoi în apartamentele lor.

Pentru a înfățișa această povestire cu întreg adevărul amănuntelor ei, pentru a-i urmări cursul în toate meandrele sale, trebuie să dezvăluim acum cîteva secrete ale dragostei, să ne strecurăm sub lambririile unui dormitor, nu în mod indecent, ci așa cum făcea Trilby, ca să nu deranjăm nici pe Dougal, nici pe Jeannie, să nu deranjăm pe nimeni, să fim tot atît de puri pe cît vrea să fie nobila noastră limbă franceză, tot atît de îndrăzneți pe cît a fost pensula lui Gérard în tabloul *Daphnis și Chloe*. Dormitorul doamnei Jules era un loc sacru. Numai soțul și camerista puteau să intre acolo. Bogația beneficiază de privilegii deosebite, dintre care cele mai de pizmuit sint acelea ce permit să desfășori simțămîntele în toată splendoarea lor, să le sporești prin satisfacerea miilor de capricii, să le înconșuri de acea strălucire ce le amplifică, de acele căutări ce le purifică, de acele gingășii ce le fac și mai ispititoare. Dacă disprețuiești dineurile pe iarbă și mesele prost servite, dacă vă place să vedeți o față de masă damaschinată, de un alb orbitor, tacimuri de argint, porțelanuri de o puritate rară, masă cu margini de aur, frumos cizelată, luminată de candelabre delicate, și, sub globuri de argint cu blazonul pictat pe ele, minunățiile celci mai distinse bucătării atunci, pentru a fi consecvent, trebuie să lăsați mansarda sub acoperișul ei și grizetele în stradă; abandonați deci mansardele, grizetele, umbrelele, galenții scîrțîitori în seama celor ce-și plătesc masa din meditații cu ora; apoi, trebuie să considerați dragostea ca pe un principiu ce nu se poate manifesta în toată strălucirea lui decît pe niște covoare de Savonnerie, sub sclipirile de opal ale unei lămpi marmorine, între pereți discreți, acoperiți cu mătase, înaintea unui cămin auriu, într-o cameră izolată de zarva vecinilor, a străzii, a tuturor, cu stururi, cu obloane, cu perdele bogate. Aveți nevoie de oglinzi în care formele să joace și care să multiplice la infinit femeia pe care o vreți multiplă și pe care iubirea o multiplică adesea; și de divanuri foarte joase; și de un pat care, asemenea unei taine, se lasă ghicit fără a sări în ochi; apoi, în această odaie elegantă, sint necesare blănuri pentru tălpile goale, lămpi strălucitoare așezate sub abajururi de muselină drapată, spre a se putea citi la orice oră din noapte; și flori ce nu dau ametele, și cearșafuri a căror finețe ar fi mulțumit-o și pe Ana de Austria. Doamna Jules realizase aceste pretentioase condiții, însă numai atîta nu însemna nimic. Orice femeie de gust putea face la fel, cu toate că, firește, în modul cum erau aranjate aceste lucruri se simtea pecetea unei personalități ce dă unei podcăbe sau unui amănunt o trăsătură înimătabilă. Astăzi, mai mult ca oricînd, domnește fanatismul individualității. Cu cît legile noastre vor tinde spre o egalitate imposibilă, cu atît ne vom deosebi mai mult prin moravuri. De aceea, oamenii bogați încep, în Franța, să devină din ce în ce mai

exclusiviști în gusturile lor și în lucrurile care le aparțin, cum n-au mai fost de treizeci de ani. Doamna Jules știa la ce o angaja un asemenea program și pusese toată casa în armonie cu un lux care se potrivește atât de bine cu iubirea. *O mie cinci sute de franci și Sofia mea*, sau dragostea în colibă, sînt vorbe de oameni lihniți, ce se mulțumesc, la început, cu o piine neagră, dar care, devenind pricepuși în ale mîncării, dacă iubesc cu adevărat, sfîrșesc prin a jindui bunătățile gastronomiei. Dragostea are oroare de muncă și de mizerie. Ea mai degrabă ar muri, decît să-și tirască viața de azi pe mâine. Cele mai multe femei, cînd se întorc de la bal, grăbite să se culce, azvîrlî împrejurul rochiile, florile ofilite, buchetele a căror mireasmă s-a stins. Își aruncă pantofiorii pe sub vreun fotoliu, lipăie din papuci prin casă, își scot pieptenii, își despletesc părul, fără să le preocupe cum arată. Puțin le pasă că soții lor văd agrafele, spelcile, cîrligele ce susțineau elegantele edificii ale pieptănăturii sau ale podoabelor. Nu mai rămîne nimic ascuns, totul se dezvăluie în fața soțului, nici un pic de fard nu mai e păstrat pentru el. Corsetul, mai tot timpul tratat cu cele mai deosebite griji, rămîne aruncat pe unde-o fi, dacă slujnica adormită uită să-l ia. În sfîrșit, balenele datorită cărora minciile stau înfoiate, subraurile din pînză cauciucată, zorzoanele amăgitoare, meșele cumpărate de la frizer, întreaga alcătuire mincinoasă a femeii stă risipită acolo. *Dissecta membra poetae*, poezia falsă atât de admirată de cei pentru care fusese concepută și elaborată, dragălașa femeie năpădește toate colțurile. Dragostei unui soț care cască i se înfățișează atunci o femeie adevărată care cască și ea, care vine într-o dezordine fără eleganță, pe cap cu o bonetă de noapte ponosită, cea de ieri, cea de mâine. — Căci, la urma urmei, domnule, dacă vrei să mototolesc în fiecare seară cite-o drăguță bonetă de noapte, sporește-mi banii pentru întreținere. Și iată viața așa cum e. O femeie apare totdeauna bătrînă și lipsită de orice farmec pentru soțul ei, însă gătită, elegantă și dichisită pentru celălalt, pentru rivalul tuturor soților, pentru lumea care clevețește și care birfește orice femeie. Inspirată de o iubire adevărată, căci și iubirea are, ca și celelalte ființe, instinctul ei de conservare, doamna Jules se purta cu totul altfel, și găsea în statornicile mulțumiri ale fericirii sale forță trebuincioasă spre a-și îndeplini multele îndatoriri ce nu trebuiesc neglijate niciodată, întrucît ele fac durabilă iubirea. De altminteri, aceste griji, aceste îndatorii nu purced ele dintr-o minunată demnitate personală? Nu sînt ele oare niște măguliri? Nu înseamnă ele a respecta, respectîndu-te pe tine, ființa iubită? Așadar, doamna Jules îi interzisese soțului să intre în camera în care ea își schimba toaleta de bal și din care ieșea îmbrăcată pentru noapte, tainic împodobită pentru tainicele bucurii ale inimii ei. Cînd se întorcea în această cameră, totdeauna elegantă și grațioasă, lui Jules i se înfățișa o femeie îmbrăcată cochet într-un capot elegant, cu părul împletit simplu, în coade, groase ca o cunună, căci, nesfiindu-se de dezordine, ea nu-l răpea iubirii nici imaginea, nici mingiile; era o femeie care în viața de fiecare zi apărea mai simplă și mai frumoasă decît atunci cînd se afla în societate; o femeie improspătată printr-o

baie și al cărei singur artificiu consta în a fi mai albă decât muselinele ei, mai proaspătă decât cel mai proaspăt parfum, mai seducătoare decât cea mai abilă curtezană, în sfârșit, totdeauna duioasă și prin urmare totdeauna iubită. Această admirabilă intuire a meseriei de femeie a fost marele secret al Joséphinei pentru a plăcea lui Napoleon, așa cum fusese ordinioară al Cesoniei pentru Caius Caligula, al Dianei de Poitiers pentru Henric al II-lea. Dar dacă un asemenea secret a fost atât de rodnic pentru niște femei ce-și numărau vârsta în șapte sau opt lustri, ce armă devine el în mâinile unei femei tinere! Un soț îndură atunci cu bucurie fericirile fidelității sale.

Or, întorcându-se acasă după discuția care o înspăimintase cumplit și care o mai neliniștea încă, doamna Jules acordă o grijă deosebită toaletei sale de noapte. Vru să se facă și se făcu fermecătoare. Își legă strins cordonul capotului, își lăsă pieptul puțin descoperit, părul îl desfăcu peste umerii rotunzi; baia parfumată îi dăse un miros îmbătător; picioarele goale erau în papuci de catifea. Sigură pe farmecele ei, veni cu pași mărunți și își puse mâinile peste ochii lui Jules, pe care îl găsi copleșit de gânduri, în halat, cu cotul sprijinit de șemineu, cu un picior pe bară. Ea îi spuse atunci la ureche, încălzind-o cu răsufierea ei și mușcând-o cu vârful dinților :

— La ce vă gândiți, domnule?

Apoi, stringându-l cu pasiune, îl cuprinse în brațe pentru a-l smulge din negrele-i gânduri. Femeia care iubește își cunoaște întreaga putere; și cu cât e mai virtuoasă, cu atât mai fermecătoare este cochetăria ei.

— La tine, răspunse el.

— Numai la mine?

— Da!

— O, iată un da foarte hazardat.

Se culcă. Adormind, doamna Jules își zise : «Fără îndoială, domnul de Maulincour va fi pricina vreunei nenorociri. Jules e îngrijorat, preocupat, nutrește gânduri pe care nu mi le spune». Pe la orele trei de dimineață, o presimțire care îi săgetase inima trezi din somn pe doamna Jules. Percepu, și fizic și sufletește totodată, absența soțului ei. Nu mai simțea brațul pe care Jules i-l ținea sub cap, acel braț pe care dormea fericită, liniștită, de cinci ani încoace, și pe care ea nu-l obosea niciodată. Apoi o voce îi spuse : — Jules suferă, Jules plinge... Săltă capul, se ridică, pipăi locul rece al soțului, apoi îl zări pe acesta așezat lângă foc, cu picioarele pe cenușar, cu capul sprijinit pe speteaza unui fotoliu, cu lacrimi pe obraji. Nefericita soție sări repede jos din pat și dintr-un salt fu pe genunchii soțului ei.

— Jules, ce ai? Suferi? Vorbești! Spune ! Spune-mi! Vorbește-mi, dacă mă iubești.

Într-o clipă, îl copleși cu o sută de vorbe care exprimau duioșia cea mai adâncă.

Jules se așeză la picioarele soției, îi sărută genunchii, mâinile și îi răspunse, cu ochii în lacrimi:

— Draga mea Clémence, sint tare nenorocit! Nu iubește cel ce nu

are încredere în iubita lui, iar tu ești iubita mea. Te ador, bănuindu-te Vorbele pe care le-a rostit individul acela mi-au pătruns în inimă, au rămas acolo, fără voia mea, și mă chinuiesc. Dedesubtul lor e o taină. În sfârșit, mi-e rușine, dar explicațiile tale nu m-au mulțumit. Rațiunea îmi aprinde niște lumini pe care dragostea mă face să le alung. E o luptă crâncenă! Aș putea oare să stau așa, ținându-ți capu-n care bănuiesc gânduri care-mi sunt necunoscute? Oh! Te cred, te cred! strigă el năvalnic, când o văzu surzind cu tristețe și deschizind gura să vorbească. Nu-mi spune nimic, nu-mi reproșa nimic. Cea mai neînsemnată vorbă a ta m-ar ucide. De altminteri, ai putea tu să-mi spui un singur lucru pe care, de trei ore încoace, eu să nu mi-l fi spus? Da, de trei ore stau aici, privind-te cum dormi, atât de frumoasă, admirându-ți fruntea atât de pură și liniștită. Oh, da, tu întotdeauna mi-ai spus toate gândurile tale, nu-i așa? Numai eu sunt în sufletul tău. Contemplându-te scufundându-mi ochii în ochii tăi, văd totul, totul. Viața ta e tot atât de pură pe cât îți e de limpede privirea. Nu, nu e nici un ascunziș în ochii aceștia atât de străvezii.

Se ridică și îi sărută ochii.

— Lasă-mă să-ți mărturisesc, făptură scumpă, că de cinci ani încoace ceea ce sporea zi de zi fericirea mea era că nu știam ca tu să fi avut vreuna dintre acele afecțiuni firești ce răpesc totuși o parte din iubire. Tu nu ai avut nici soră, nici tată, nici mamă, nici prietenă, eu, în inima ta, nu eram deci nici deasupra, nici dedesubtul nimănui: eram numai eu. Clémence, repetă-mi toate vorbele de dragoste pe care mi le-ai spus de atâtea ori, nu mă dojeni, alină-mă, sunt nefericit. Firește, eu am să-mi reproșez o bănuială odioasă, pe când tu nu ai nimic în inima ta care să te mistuie. Iubita mea, spune, aș putea să stau așa lângă tine? Două capete, atât de strins unite, cum ar putea să rămână pe aceeași pernă, când unul dintre ele suferă, iar celălalt e liniștit... La ce te gîndești? spuse el deodată, văzînd-o pe Clémence visătoare, amușită și neîn stare să-și stăpînească lacrimile.

— Mă gîndesc la mama, răspunse ea pe un ton grav. Jules, tu nu ai cum să știi durerea Clémencei tale, nevoită să-și amintească ultimele clipe ale mamei ei pe patul de moarte, în timp ce își ascultă glasul, cea mai plăcută dintre muzici; și nici că îmi vine în minte sfîșietoarea crispă a minilor înghețate ale unei muribunde, în timp ce simt dezmiardarea minilor tale, atunci când mă copleșești cu dovezile duioasei tale iubiri.

Îl ridică pe soțul său, îl îmbrățișă, îl strînse cu o forță pe care înflăcărarea o făcea mai mare decît a unui bărbat, îl sărută pe păr și îl acoperi cu lacrimi.

— Ah! aș vrea să fiu ciopîrjită de vie pentru tine! Spune-mi că numai eu te fac fericit, că pentru tine sînt cea mai frumoasă dintre femei, că pentru tine valorez cît o mie de femei. Tu ești iubit cum nici un bărbat nu va mai fi vreodată. Nu știu ce vor să spună cuvintele *datorie* și *virtute*. Jules, eu te iubesc pentru tine, sînt fericită să te iubesc, și te voi iubi tot mai mult pînă la ultima mea suflare. Am o miadrie a iubirii mele, mă cred meritată să nu cunosc în viața mea decît

dragoste. Ceea ce spun acum e roarte urit, poate: sint mulțumită că n-am copî, și nici nu doresc să am. Mă simt mai mult soție decît mamă. Ei bine, ce te frămîntă? Ascultă-mă, iubirea mea, făgăduiește-mi că vei uita, nu ceasul acesta plin de tandrețe și de indoieli, ci vorbele nebunului acela, Jules, numai atîta vreau. Făgăduiește-mi că n-ai să-l vezi, că nu te vei duce la el. Sint convinsă că dacă mai faci un singur pas în acest labirînt, ne vom rostogoli într-o genune în care eu voi pieri, însă cu numele tău pe buze și cu inima ta în inima mea. Și cînd mă înalți atît de sus în sufletul tău, de ce în realitate mă cobori atît de jos? Cum, în care acorzi credite atîtor oameni, mie nu-mi acorzi, din milă, favoarea de a nu mă bănuî? Și, la cel dintîi prilej din viața ta cînd poți să-mi dovedești o credință nemărginită, tu mă alungi din inima ta? Între un nebun și mine, tu îl crezi pe nebun, oh! Jules.

Se opri, își aruncă pe spate părul care-i căzuse peste frunte și peste gît, apoi, cu un accent sfișietor, adăugă:

— Am spus prea mult, un singur cuvînt ar fi trebuit să fie de ajuns. Dacă în sufletul ori pe fruntea ta va rămîne un nor, oricît de neînsemnat ar fi, să știi, eu voi muri!

Nu putu să-și stăpînească un fior și pâli.

«Oh! îl voi ucide pe Maulincour», îi zise Jules, îmbrățișîndu-și soția și ducînd-o în pat.

— Să dormim liniștiți, ingerul meu, spuse el, am uitat totul, jur.

Clémence adormi cu aceasă vorbă duioasă, tot mai duios repetată. Și Jules, privind-o adormită, își zise: «Are dreptate! Cînd iubirea e atît de pură, bănuiala o pingărește. Pentru un suflet atît de curat, pentru o floare atît de gingașă, o asemenea pingărire, da, ar însemna moartea».

Dacă între două ființe ce se iubesc deopotrivă și a căror viață e plină neîncetat de dragostea lor a survenit un nor, chiar dacă acest nor se va risipi, el lasă în suflete urma trecerii lui. Sau iubirea devine mai intensă, mai vie, așa cum pămîntul e mai frumos după ploaie; sau zguduitura încă se mai simte, ca un tunet îndepărtat pe un cer senin; dar nu mai e cu puțință o întoarcere la viața de mai înainte, și iubirea trebuie fie să sporească, fie să se diminueze. La dejun, domnul și doamna Jules manifestară unul față de celălalt acele atenții în care intră și puțină afectare; priviri pline de o voioșie aproape siliă, ce par strădania unor oameni dornici să se înșele pe ei înșiși. Jules se îndoaia fără să vrea, iar soția lui se temea fără să se îndoaie. Totuși, siguri unul de celălalt, dormiseră. Stînjeneala de acum se datora oare unei tulburări a încrederii lor, amintirii scenei din timpul nopții? Nu știau nici ei. Se iubiseră însă, se iubeau încă prea pur, pentru ca impresia crudă și totodată binefăcătoare a acestei nopți să nu lase urme în sufletele lor; amîndoi rîvnind să le facă să piară și fiecare vînd a fi *cel dintîi* care cedează celuilalt, nu puteau să nu se gîndească la cea dintîi pricină a celei dintîi neînțelegeri dintre ei. Pentru sufletele îndrăgostite, aceasta nu înseamnă chinuri, suferința este încă departe; dar e un fel de întristare greu de descris. Dacă există vreun raport între culori și frămîntările sufletului, dacă, după spusele orbului lui Locke, culoarea stacojie trebuie

să producă pentru vedere efectele pe care le produce în auz o fanfară, ni se poate îngădui a asemenea cu niște culori cenușii melancolia aceasta izvorită dintr-o lovitură dureroasă. Însă iubirea copleșită de tristețe, iubirea care mai păstrează un sentiment adevărat din fericirea ei tulburată o clipă, dă voluptăți ce, legate de chin și de bucurie, sînt cu totul noi. Jules studia glasul soției sale, îi pîndea priviri cu sentimentul proaspăt care-l însufleșea la începuturile pasiunii lui pentru ea. Amintirile celor cinci ani de fericire, frumusețea Clémencei, candoarea iubirii ei stîrseră astfel repede ultimele rămășițe ale unei dureri de neîndurat. Era o duminică, zi în care și Bursa și afacerile sînt întrerupte; cei doi soți petrecură deci ziua împreună, fiecare pătrunzînd în inima celuilalt mult mai adînc decît orîcînd, semănînd cu doi copii care, într-o clipă de spaimă, se string, se alipesc și se țin unul lingă altul, unindu-se instinctiv. Există într-o viață trăită în doi asemenea zile cu totul fericite, datorate hazardului, și care, flori efemere, nu se leagă nici de ziua de ieri, nici de cea de mîine! Jules și Clémence se bucurară de acea duminică din plin, ca și cum ar fi presimțit că trăiau ultima zi de iubire din viața lor. Ce nume să dai unei asemenea puteri necunoscute ce grăbește pasul călătorilor mai înainte ca furtuna să fi dat primele semne, care îl face pe un muribund, cu cîteva zile înainte de moarte, să strălucească de viață și de frumusețe și îi insuflă cele mai vesele planuri, care îl îndeamnă pe savant să mărească flacăra lămpii lui de noapte în clipa cînd ea îl luminează perfect, care face pe o mamă să se înspăimînte de privirea prea stăruitoare aruncată de un om perspicace asupra copilului ei? Toți suferim o astfel de influență în marile catastrofe ale vieții noastre, și noi încă nici n-am numit-o, nici n-am studiat-o: este mai mult decît o presimțire și nu e încă o prevestire. Totul merse bine pînă a doua zi. Luni, Jules Desmarets, obligat să fie la Bursă la ora obișnuită, nu plecă înainte de a trece, după obiceiul lui, pe la soție, s-o întrebe dacă nu cumva vrea să se folosească de trăsura.

— Nu, spuse ea, e o vreme prea urită pentru plimbare.

Într-adevăr, ploua cu găleata. Pe la orele două și jumătate, domnul Desmarets se duse la Parchet și la Trezorerie. La orele patru, ieșind de la Bursă, dădu nas în nas cu domnul de Maulincour, care aștepta acolo cu îndărătnicia înfrigurată pe care o provoacă ura și răzbunarea.

— Domnule, am să vă comunic știiri importante, zise ofițerul luîndu-l de braț pe agentul de schimb. Ascultați, sînt un om prea loial spre a recurge la scrisori anonime care v-ar tulbura liniștea; am preferat să vă vorbesc. În sfîrșit, credeți-mă că dacă n-ar fi vorba de viața mea nu m-aș amesteca, de bună seamă, în nici un chip în treburile unei căsnicii, chiar dacă aș putea crede că am dreptul.

— Dacă ceea ce vreți să-mi spuneți este în legătură cu doamna Desmarets, răspunse Jules, v-aș ruga, domnule, să tăceți.

— Dacă aș tăcea, domnule, ați putea s-o vedeți în curînd pe doamna Jules pe băncile curții cu juri, alături de un ocnaș. E cazul să tac?

Jules pâlî, însă frumoasa lui figură recăpătă numaidecît o seninătate falsă; apoi, conducîndu-l pe ofițer sub una dintre streșinile Bursei

provizorii în dreptul căreia se aflau în clipa aceea, îi spuse cu o voce care ascundea o adâncă emoție interioară:

— Domnule, vă voi asculta; dar între noi va avea loc un duel pe viață și pe moarte, dacă...

— O, de acord, exclamă domnul de Maulincour, am pentru dumneavoastră cea mai mare stimă. Vorbiți de moarte, domnule? Ignorați, desigur, că, simbătă seara, poate chiar soția dumneavoastră a pus pe cineva să mă otrăvească. Da, domnule, de alaltăieri încoace se petrece în mine ceva neobișnuit; din părul meu se revarsă niăuntru-mi, prin cap, o febră și o sfințală de moarte, și știu exact cine mi-a atins părul la bal.

Domnul de Maulincour povesti, fără să omită nimic, și iubirea lui platonică pentru doamna Jules și amănuntele întâmplării cu care începe această scenă. Orice om l-ar fi ascultat cu tot atita atenție ca și agentul de schimb; soțul doamnei Jules avea însă dreptul să fie mai nimit decit oricare altul pe lume. Se dezvăluia acum caracterul său, fu mai mult surprins decit abătut. Devenit judecător, și judecător al unei femei îndurate, găsi în suflet nepărtinirea judecătorului, ca și neîndurarea lui. Încă îndrăgostit, se gândi nu atât la viața lui sfărâmată, cit mai mult la a soției sale; ascultă, nu propria-i durere, ci vocea îndepărtată care îi striga: — Clémence n-ar putea să mintă! De ce te-ar înșela?

— Domnule, zise în încheiere ofițerul din corpul de gardă, convins că, simbătă seara, am recunoscut în domnul de Funcal pe acel Ferragus pe care poliția îl crede mort, am pus numaidecît pe urmele lui un om inteligent. Întorcîndu-mă acasă, mi-am amintit, printr-o fericită întâmplare, de numele doamnei Meynardie, citat în scrisoarea Idei, pesemne amanta prigonitorului meu. Cu ajutorul acestei singure indicații, emisarul meu îmi va aduce cit mai neîntîrziat amănunte despre această înspăimîntătoare întâmplare, întrucît el se pricepe să descopere adevărul mai bine chiar decit poliția.

— Domnule, răspunse agentul de schimb, nu știu cum să vă mulțumesc pentru destăinuirea dumneavoastră. Îmi vorbiți despre martori, despre dovezi: le voi aștepta. Mă voi strădui să caut adevărul în această întâmplare ciudată, dar îmi veți îngădui să mă indoiesc, pînă ce faptele îmi vor fi dovedite clar. În tot cazul, veți primi satisfacția pe care trebuie să fiți de acord că ne-o datorăm.

Domnul Jules se întoarse acasă.

— Ce ai, Jules? îl întrebă soția, ești înspăimîntător de palid.

— E frig afară, zise el pășind agale prin camera în care totul vorbea de fericire și de dragoste, această cameră atât de liniștită în care se pregătea o furtună ucigătoare. N-ai ieșit astăzi în oraș? reluă el, oarecum mașinal.

Fără îndoială că pusese întrebarea îndemnat de ultimul dintre mîile de gînduri ce se înălțaseră tainic într-o meditație lucidă, deși atîtă brusc de gelozie.

— Nu, răspunse ea cu un fals accent de candoare.

În acea clipă, Jules zări în cabinetul de toaletă al soției sale citeva

picături de apă pe pălăria de catifea pe care ea o purta dimineata. Domnul Jules era om violent, însă în același timp plin de delicatețe și-i făcea silă să-și pună soția în fața unei minciuni. Într-o asemenea situație, totul trebuie să se sfârșească pentru totdeauna între anumite ființe. Totuși, cele câteva picături de apă fură ca o fulgerare ce-i străpunse creierii. Ieși din camera ei, cobori la poartă și-i spuse portarului, după ce se incredință că acesta era singur:

— Fouquereau, capeți o sută de scuzi rentă dacă spui adevărul, vei fi izgonit dacă mă înșeli, și nu vei primi nimic dacă, spunindu-mi adevărul, vei vorbi cu cineva despre întrebarea pe care ți-o voi pune și despre răspunsul pe care mi-l vei da.

Se opri ca să-l privească mai bine pe portar pe care-l duse sub lumina de la fereastră, și continuă:

— Doamna a plecat de acasă în dimineata asta?

— Doamna a ieșit la ora trei fără un sfert și cred că am văzut-o întorcându-se acum o jumătate de oră.

— Pe onoarea ta că acesta-i adevărul?

— Da, domnule.

— Veți avea cei o sută de scuzi pe care ți i-am făgăduit; dar, dacă vorbești, amintește-ți ceea ce ți-am spus! Vei pierde totul.

Jules se întoarse la soție.

— Clémence, ți spuse el, e nevoie să fac oarecare ordine în cheltuielile mele casnice, nu te supăra din pricina celor ce am să te întreb. Ți-am dat patruzeci de mii de franci de la începutul anului încoace?

— Mai mult, spuse ea. Patruzeci și șapte.

— I-ai cheltuit?

— O, da, spuse ea. Mai întâi, am avut de plătit câteva datorii de anul trecut...

«Așa nu voi afla nimic, își zise Jules, am pornit greșit.»

În acea clipă, feciorul de casă al lui Jules intră și-i aduse o scrisoare pe care el o deschise fără grabă; dar o citi cu lăcomie, după ce își aruncă ochii pe semnătură.

«Domnule,

Pentru liniștea dumneavoastră și a noastră, am luat hotărîrea să vă scriu, deși nu am avut plăcerea să ne cunoaștem, dar situația mea, vîrsta și teama de o nenorocire mă silesc să vă rog a fi îngăduitor în împrejurarea grea în care se află familia noastră adînc mîhnită. Domnul Auguste de Maulincour ne dă de cîteva zile dovezi de alienare mintală și ne temem să nu vă tulbure fericirea cu himerele cu care ne-a copleșit, pe domnul comandor de Pamiers și pe mine, în timpul unui prim acces de febră. Vă prevenim deci că boala lui, fără îndoială vindecabilă încă, are efecte atît de grave și atît de importante pentru onoarea familiei noastre și pentru viitorul nepotului meu, încît mă bizui pe întreaga dumneavoastră discreție. Dacă domnul comandor sau eu, domnule, am fi putut să venim la dumneavoastră, n-am fi fost nevoiți să vă scriem;

nu mă îndoiesc însă că veți lua în seamă rugămintea pe care v-o face aici o mamă, de a arde această scrisoare.

Primiți asigurarea desăvârșitei mele considerații.

Baroana de MAULINCOUR, născută de RIEUX.

— Cite lovituri! exclamă Jules.

— Dar ce se petrece cu tine? îi spuse soția cuprinsă de o mare neliniște.

— Am ajuns, răspunse Jules, să mă întreb dacă nu cumva tu ești persoana care a făcut să parvină în minile mele acest bilet spre a-mi risipi bănuielele, zise el aruncându-i scrisoarea. Așa că judecă și tu durerea mea!

— Nenorocitul, zise doamna Jules lăsând să cadă hirtia, îl plîng, cu toate că mi-a făcut mult rău.

— Știi că mi-a vorbit?

— Ah, te-ai dus să-l vezi, în ciuda cuvintului dat, spuse ea cuprinsă de groază.

— Clémence, dragostea noastră e amenințată să piară și ne găsim în afara tuturor legilor obișnuite ale vieții; să lăsăm deci considerațiile mărunte în fața marilor primejdii. Ascultă, spune-mi de ce ai plecat de acasă în dimineața asta? Femeile se cred îndreptățite să ne spună uneori câte o minciună nevinovată. Adeseori le place să ne ascundă plăcerile pe care ni le pregătesc. Adineauri, nu-ncapă îndoială, mi-ai spus un cuvînt în loc de altul, un nu în locul unui da.

Trecu în cabinetul de toaletă și aduse de acolo pălăria.

— Iată, vezi? Fără a vrea să fac pe Bartholo, pălăria te-a trădat. Oare petele astea nu-s stropi de ploaie? Așadar, ai plecat cu o birjă și a trebuit să mergi cîțiva pași prin ploaie, fie cînd te-ai dus să cauți trăsura, fie cînd ai intrat în casa în care ai fost, fie cînd ai ieșit de acolo. Dar o soție poate să iasă în oraș fără nici un gînd rău, chiar după ce i-a spus soțului ei că nu va ieși. Există atîtea motive pentru a-ți schimba o hotărîre! A avea capricii nu-i oare unul dintre drepturile voastre? Voi nu sinteți datorare să fiți consecvente cu voi însevă. Poate că ai uitat ceva — o îndatorire, o vizită, o faptă de milostenie oarecare. Însă nimic n-o împiedică pe o soție să-i spună soțului ei ce-a făcut. Se rușinează cineva vreodată la pieptul unui prieten? Ei bine, nu soțul gelos îți vorbește, draga mea Clémence, ci îndrăgostitul, prietenul, fratele.

Se prăvăli pătimaș la picioarele ei.

— Vorbește, nu ca să te justifici, ci ca să liniștești niște suferințe cumplite. Știu că ai fost în oraș. Ei bine, ce-ai făcut? Unde-ai fost?

— Da, am fost în oraș, Jules, răspunse ea cu o voce schimbată, deși chipu-i era liniștit. Nu mă mai întreba însă nimic altceva. Așteaptă cu încredere, căci altfel vei avea să-ți faci nesfîrșite reproșuri. Jules, dragul meu Jules, încrederea este virtutea iubirii. Recunosc, în această

clipă sînt prea tulburată pentru a-ți răspunde; dar nu sînt o mincinoasă și te iubesc, tu știi.

— Împotriva a tot ceea ce poate să zdruncine credința unui bărbat, stîrnindu-i gelozia, eu nefiind așadar cel dintîi în inima ta, nefiind așadar tot una cu tine... Ei bine, Clémence, mai degrabă vreau să te cred, să cred în glasul tău, să cred în ochii tăi! Dacă mă înșeli, meriți...

— Oh! o mie de morți, spuse ea intrerupîndu-l.

— Eu, eu nu-ți ascund nici un gînd, și tu, tu...

— Taci, spuse ea, fericirea noastră depinde de tăcerea noastră a amîndurora.

— Ah, vreau să știu totul! strigă el într-un cumplit acces de minie.

În acea clipă se auziră niște țipete de femeie, și schelălăitul unui glăscior ascuțit din anticameră ajunsese pînă la cei doi soți.

— Am să intru, vă spun! țipa. Da, am să intru, vreau s-o văd, am s-o văd.

Jules și Clémence se repeziră în salon și văzură ușile deschizîndu-se cu violență. O femeie tină ră apărui, urmată de doi servitori ce spuseră stăpînului lor:

— Domnule, femeia aceasta vrea să intre aici, cu toată împotrivirea noastră. I-am spus că doamna nu e acasă. Ne-a răspuns că știe ea bine că doamna a fost plecată, dar că a văzut-o cînd s-a întors. Ne amenință că va sta la poarta casei pînă ce va vorbi cu doamna.

— Lăsați-o, zise domnul Desmarest slugilor. Ce dorești, domnișoară? adăugă el, întorcîndu-se către necunoscută.

Această domnișoară era tipul unei femei ce nu se întilnește decît la Paris. Ea e un produs al Parisului, ca noroiul, ca pavajul parizian, ca apa Senei fabricată la Paris, în marile rezervoare unde industria o filtrează de zece ori înainte de a o livra în carafele cu nenumărate fațete în care scintilează limpede și pură, din mocirloasă cum era. Așa că e o faptură cu adevărat originală. Zăgărită de zeci de ori de creionul pictorului, de pensula caricaturistului, de plumbagina desenatorului, scapă tuturor analizelor, întrucît este imposibil de zăgărit în toate înfățișările ei, ca și natura, ca și acest Paris fantastic. Într-adevăr ea nu aparține viciului decît printr-o rază și se îndepărtează de el prin celelalte mii de puncte ale circumferinței sociale. De altminteri, nu lasă să i se ghicească decît o trăsătură a caracterului ei, singura care o face blamabilă: pe cînd frumoasele-i virtuți sînt ascunse, din naiva ei destrăbălare își face o glorie. Incomplet tîlmăcită în dramele și în cărțile care au pus-o în scenă cu toată poezia sa, nu va fi niciodată cu adevărat ea însăși decît în mansarda ei, pentru că oriunde în altă parte va fi totdeauna ori calomniată, ori adulată. Dacă e bogată, se viciază; dacă e săracă, rămîne neînțeleasă. Și nu poate fi altfel. Are prea multe vicii și prea multe calități; e prea aproape de o asfixie sublimă sau de un ris dezmățat; e prea frumoasă și prea hidă; ea personifică foarte bine Parisul, căruia îi furnizează portărese știrbe, spălătorese, măturătoare, cerșetoare, citeodată contese obraznice, actrițe admirate, cîntărete aplaudate; ea a dat cîndva monarhiei chiar și două quasi-regine. Cine

ar putea să zugrăvească un astfel de Proteu? Ea-i femeia tipică, mai puțin decît femeie și mai mult decît femeie. Din acest portret vast, un pictor de moravuri nu poate reda decît cîteva detalii, ansamblul fiind infinitul. Era o grizetă din Paris, însă o grizetă în toată splendoarea ei; grizeta în trăsură, fericită, tinăra, frumoasă, fragedă, dar totuși grizetă, o grizetă cu gheare de pisică, îndrăzneată ca o spaniolăică, arlăgoasă ca o englezoaică mironosiță cînd își reclamă drepturile conjugale, cochetă ca o mare doamnă, mai sinceră și gata la orice; o adevărată leoaică ieșită din micul apartament pe care de atîtea ori și l-a visat împodobit cu perdele roșii de stambă, cu mobila tapisată cu catifea de Utrecht, cu masa de ceai, cu serviciul de porțelan pictat, cu o canapea, cu un covoraș moale, cu pendulă de alabastru și cu candelabre strălucitoare, cu un dormitor galben, cu o plapumă moale de puf; pe scurt, cu toate bucuriile vieții de grizetă: o slujnică, ea însăși fostă cîndva grizetă, însă grizetă cu mustață și cu galoane, spectacole urmate de petreceri, castane coapte la discreție, rochii de mătase și duzini de pălării; în sfîrșit, toate fericirile visate la teigheaua modistei, mai puțin trăsura la scară, ce nu apare în plămuiurile de la teighea decît ca bastonul de mareșal în visele unui soldat. Da, această grizetă poseda toate astea în schimbul unei afecțiuni adevărate sau în ciuda unei afecțiuni adevărate, așa cum altele obțin adeseori totul pentru o singură oră pe zi, achitată cu nepăsare, ca un fel de impozit, în ghearele unui bătrîn. Tinăra din fața domnului și a doamnei Jules avea o încălțăminte atît de decoltată încît abia se vedea o ușoară linie neagră între covor și ciorapii albi. Acești pantofiori, pe care caricaturistii parizieni i-au redat așa de bine, constituie una din grațiile tipice ale grizetei pariziene; dar grizetele se trădează și mai limpede ochilor unui observator prin grija cu care veșmintele lor aderă la formele trupului pe care le conturează foarte exact. S-ar putea spune, întrebunțînd o expresie pitorească creată de soldatul francez, că necunoscuta era parcă legată fedeles într-o rochie verde, cu un șal străveziu la gît lăsînd să se ghicească frumusețea sinilor ei, care ieșeau astfel cu totul la iveală; căci șalul ei din cașmir de Ternaux se tira pe jos, ținut numai de cele două capete răsucite pe jumătate în pumnii ei. Avea figura delicată, obrajii trandafiril, pielea albă, ochii cenușii strălucitori, fruntea bombată, foarte proeminentă, iar părul pieptănat cu grijă i se revărsa de sub pălărioară, în bucle mari, peste umeri.

— Mă cheamă Ida, domnule. Și dacă doamna, cu care am prilejul să vorbesc, este doamna Jules, am venit să-i spun tot ce-am pe inimă *in contra* ei. E foarte urît, după ce te-ai căpătuit și ai ajuns să stai în mobilele tale cum stați dumneavoastră aici, să vrei să-i suflî unei biete fete bărbatul cu care m-am căsătorit sufletește și care spunea că o sa-și repare vina luîndu-mă de soție, la *municipalitate*. Sînt destui tineri drăguți pe lume, nu-i așa, domnule? ca să-și facă mendrele cu ei, fără să vină sa-mi ia mie un bărbat în vîrstă, care e norocul meu. Păi, eu n-am ditamai palatul, eu, eu am dragostea mea! Mie nu-mi place bărbatii frumoși și banii, eu sînt numai inimă și...

Doamna Jules se întoarce către soțul său:

— Îngăduie-mi, domnule, să nu ascult mai departe, spuse trecind în camera ei.

— Dacă doamna e cu dumneavoastră, am făcut o *boacănă*, bag samă; da' atîta rău, reluă Ida. De ce vine în fiecare zi la domnul Ferragus?

— Te înșeli, domnișoară, zise Jules năucit. Soția mea nu poate să...

— A! vas' că sînteți căsătoriți *amîndoi*! zise grizeta manifestînd oarecare uimire. Atunci e și mai urît, domnule, nu-i drept ca o femeie care a avut nîrocul să se mărite legitim, să aibă o legătură cu un bărbat ca Henri...

— Dar care Henri? Întrebă domnul Jules, luînd-o pe Ida și ducînd-o într-o încăpere vecină, pentru ca soția lui să nu mai audă nimic.

— Păi, domnul Ferragus...

— Dar e mort, zise Jules.

— Aiurea! Am fost aseară cu el la Franconi și m-a condus acasă, așa cum se cuvine. Altmintrelea, și soția dumneavoastră poate să vă spună. Ce, n-a fost la el la ora trei? Știu precis; am așteptat-o în stradă, aflasem de la un om de treabă, domnul Justin, poate-l cunoașteți, un bătrînel cu brelocuri și corset, că îmi e rivală o anume doamnă Jules. Numele ăsta, domnule, e destul de faimos ca poreclă. Iertați-mă, e al dumneavoastră, dar chiar dacă doamna Jules ar fi ducasă la curte, Henri e destul de bogat ca să poată face toate chefurile. Treaba mea e să-mi apăr ce-i al meu, și am dreptul ăsta; *fîncă* eu îl iubesc pe Henri! E-a *dintîi* simpatie a mea, și acu-i vorba de iubirea și de soarta mea de mîine. Nu mă rușinez de nimic, domnule; sînt cinstită și n-am mințit niciodată, nici n-am furat bunul nimănui. De-ar fi să-mi fie rivală chiar și-o împărăteasă, m-aș duce de-a dreptul la ea; și dacă mi l-ar sufla pe viitorul soț, aș fi în stare s-o omor, cît de împărăteasă ar fi, pentru că toate femeile frumoase sînt egale, domnule...

— Destul! Destul! zise Jules. Unde locuiști?

— Pe strada Corderie-du-Temple, la numărul 14, domnule, Ida Gruget, corsetieră, la dispoziția dumneavoastră, căci noi facem multe pentru domni.

— Și unde locuiește individul pe care-l numești Ferragus?

— Păi, domnule, zise ea, ținîndu-și buzele, mai întîi că el nu este un individ. E un domn mai bogat decît sînteți dumneavoastră, poate. Da' de ce mă întrebați de adresa lui, cînd soția dumneavoastră o știe? El mi-a spus să n-o dau nimănui. Sînt obligată să vă răspund?... Aici nu sînt, slavă Domnului, nici la spovedanie, nici la poliție, și nu depînd decît de mine.

— Și dacă îți ofer douăzeci, treizeci, patruzeci de mii de franci ca să-mi spui unde locuiește domnul Ferragus?

— A! ne, ne, draguțule, gata! zise ea, adăugînd acestui răspuns nostim un gest popular. Nu există sumă care să mă facă să spun. Am cîstea să vă salut. Pe unde se iese de aici?

Jules, zdrobit, o lăsă pe Ida să plece, fără să se mai gîndească la

ea. Lumea întreagă părea că se scutundă sub el, iar peste el, cerurile se prăbușeau bubuind.

— Masa vă așteaptă, îi spuse feciorul.

Valetul și feciorul de la oficiu așteptară în sufragerie vreun sfert de oră, fără să-și vadă sosind stăpînii.

— Doamna nu mănîncă, veni slujnica doamnei Jules să anunțe.

— Dar ce are, Joséphine? întrebă feciorul.

— Nu știu, răspunse ea. Doamna plînge și se pregătește să se urce în pat. Domnul, de bună seamă, are vreo drăguță în oraș și povestea s-a aflat într-un moment tare neprielnic, înțelegi? Nu răspund pentru viața doamnei. Toți bărbații sînt niște incurcă-lume. Totdeauna îți fac niște scene, fără să le pese de nimic.

— Nu tocmai, răspunse feciorul în șoaptă; dimpotrivă, doamna e... în sfîrșit, pricepi? Și cînd să se ducă în oraș, el, care de cinci ani nu s-a culcat niciodată decît în camera doamnei; el care coboară în biroul lui la ora zece și nu iese de acolo decît la prînz ca să mănînce! Și, mă rog, viața lui se cunoaște, e o viață bine rînduită, pe cînd doamna o șterge aproape zilnic, la ora trei, nu se știe unde.

— Și domnul la fel, zise camerista, luînd partea stăpînei.

— Păi domnul se duce la Bursă. Și uite acum, de trei ori l-am anunțat că masa așteaptă, continuă feciorul după o pauză, și parcă vorbesc cu un stîlp de piatră.

Domnul Jules intră.

— Unde e doamna? întrebă el.

— Doamna s-a culcat, are migrenă, răspunse slujnica, luînd un aer înțepat.

Domnul Jules spuse atunci, foarte calm, adresîndu-se servitorilor.

— Puteți să strîngeți masa, mă duc să stau cu doamna.

Și intră la soția sa pe care o găsi plîngînd, însă înăbușîndu-și suspinele în batistă.

— De ce plîngi? îi zise Jules. N-ai să te temi, din partea mea, nici de vreo violență, nici de vreun reproș. Pentru ce să mă răzbun? Dacă n-ai fost credincioasă dragostei mele, înseamnă că n-ai fost demnă...

— N-am fost demnă!

Aceste cuvinte se auzeau repetate printre suspine, iar tonul cu care erau rostite ar fi induioșat pe oricare alt om în afară de Jules.

— Ca să te omor ar trebui, poate, să iubesc mai mult decît iubesc, spuse el mai departe; n-aș avea însă curajul, mai degrabă m-aș omori eu, lăsîndu-te fericirii dumitale și... a mai cui?

Nu termină.

— Să te omori? țipă Clémence, aruncîndu-se la picioarele lui Jules și îmbrățișîndu-le.

El vru să se desfacă din îmbrățișarea ei și o zgîlții, tirînd-o spre pat.

— Lasă-mă, spuse el.

— Nu, Jules, nu! țipă ea. Dacă nu mă mai iubești, eu voi muri. Vrei să afli totul?

— Da.

O ridică, o îmbrățișă sălbatic, se așază pe marginea patului, o ținu între picioarele lui; apoi, privind cu ochi neîndurători frumosul ei chip aprins ca focul, brăzdat de lacrimi:

— Hai, spune, repetă el.

Suspinele Clémencei reîncepură.

— Nu, e o taină de viață și de moarte. Dacă aș spune, eu... Nu, nu pot. Iartă-mă, Jules!

— Așadar, tu mă înșeli...

— Ah! nu-mi mai vorbești cu *dumneata!* exclamă ea. Da, Jules, poți să crezi că te înșel, însă în curînd ai să știi totul.

— Și acest Ferragus, acest ocnăș la care te duci, acest om îmbogățit din crime, dacă nu e al tău, dacă nu-i aparții...

— O, Jules?!...

— Ei bine, atunci este binefăcătorul tău din umbră, omul căruia îi datorăm averea noastră, cum s-a și spus?

— Cine ți-a spus?

— Un om pe care l-am ucis în duel.

— Oh, Dumnezeu! De pe acum un mort!

— Dacă nu e protectorul tău, dacă nu-ți dă bani, dacă tu îi dai lui, atunci, e oare fratele tău?

— Ei bine, spuse ea, dacă-ar fi așa?

Domnul Desmarets își încrucișă brațele.

— Pentru ce mi l-ai fi ascuns? reluă el. Așadar, m-ați înșelat, mama ta și cu tine? De altfel, se duce cineva zi de zi la un frate, sau aproape zi de zi, spune?

Sotia zăcea leșinată la picioarele lui.

— Moartă, zise el. Și dacă greșesc?

Trase de șnurul soneriei, o chemă pe Joséphine și o așază pe Clémence în pat.

— Am să mor, zise doamna Jules, cînd își veni în fire.

— Joséphine, porunci domnul Desmarets, du-te și caută-l pe domnul Desplein. Pe urmă, du-te după fratele meu și roagă-l să vină cit poate de repede.

— De ce-l chemi? întrebă Clémence.

Jules însă plecase.

Pentru prima oară după cinci ani, doamna Jules se culcă singură în patul său și fu nevoită să lase să intre un doctor în camera ei sacră. Două suferințe foarte grele. Desplein o găsi pe doamna Jules foarte rău, niciodată o tulburare sufletească nu fusese mai intempestivă. El nu vru să ia nici o hotărîre deocamdată și amină diagnosticul pe a doua zi, după ce ordonă cîteva prescripții care nu mai fură îndeplinite, preocupările sufletești făcînd să se dea uitării toate grijile trupești. Spre ziuă, Clémence încă nu adormise. Asculta încordată murmurul surd al unei conversații care dura de mai multe ore între cei doi frați; dar pereții groși nu lăsau să ajungă la urechea ei nici un cuvînt care ar fi

putut să-i trădeze subiectul îndelungii lor discuții. Domnul Desmarests, notarul, plecă în curînd. Liniștea nopții și încordarea specifică a simțurilor pe care o dă pasiunea permisă atunci Clémencei să audă scrișul unui toc pe hirtie și mișcările involuntare ale unui om care scria. Cei ce de obicei nu dorm noaptea și care au observat felurile impresii acustice produse într-o tăcere adîncă știu că adesea un zgomot ușor e lesne de perceput în acele locuri unde murmure egale și continui nu se deslușeau nicicum. La ora patru zgomotul încetă. Clémence se ridică neliniștită și tremurînd. Pe urmă, cu picioarele goale, fără capot, negîndindu-se nici că e transpirată, nici la starea în care se găsea sărmana femeie deschise ușa ce din fericire nu scrișii. Ea își văzu soțul adormit în fotoliu, cu un toc în mînă. Luminările ardeau în sfesînțe. Se apropie lîptil și citi pe un plic închis:

ACESTA ESTE TESTAMENTUL MEU.

Îngenuche ca în fața unui mormînt și sărută mîna soțului ei, care se trezi îndată.

— Jules, dragule, și criminalilor condamnați la moarte li se acordă cîteva zile, spuse ea privindu-i cu ochii aprinși de febră și de iubire. Nevinovata ta soție nu-ți cere decît două. Lasă-mă liberă două zile, și... așteaptă! După aceea voi muri liniștită, cel puțin voi ști că mă vei regreta.

— Clémence, ți le acord.

Și, cum ea îi săruta mîinile într-o înduioșătoare revărsare de dragoste, Jules, fascinat de acei strigăt al nevinovăției, o luă în brațe și o sărută pe frunte, rușinat că încă se mai supune puterii nobilei ei frumuseți.

A doua zi, după ce se odihnișe cîteva ore, Jules intră în camera soției, supunîndu-se mașinal obiceiului de a nu pleca fără s-o vadă. Clémence dormea. O rază de lumină strecurată prin crăpăturile de sus ale stururilor cădea pe fața acestei femei chinute. Durerile îi vestejiseră fruntea și roșeața fragedă a buzelor. Ochiul unui îndrăgostit nu putea să se însele zărint umbrele vineții și paloarea bolnăvicioasă ce înlocuiau culoarea obișnuită a obrazilor și strălucirea tenului, două fonduri pure pe care se oglindeau atît de firească sentimentele acestui suflet frumos.

— Suferă, își zise Jules. Sărmană Clémence, Dumnezeu să ne ocrotească!

O sărută cu duioșie pe frunte. Ea se trezi, îl văzu și înțelese totul: dar, neputînd să vorbească, îl luă de mînă și ochii i se umplură de lacrimi.

— Nu sînt vinovată, zise ea terminîndu-și visul.

— Ieși astăzi în oraș? o întrebă Jules.

— Nu, mă simt prea slăbită pentru a mă da jos din pat.

— Dacă totuși te vei hotări să ieși, așteaptă pînă mă întorc, zise

Jules.

Și cobori la poartă.

— Fouquereau, supraveghează cu atenție poarta, vreau să știu cine intră și cine iese din casă.

Apoi domnul Jules sări într-o birjă, porunci să fie condus la palatul Maulincour și întrebă de baron.

— Domnul e bolnav, i se spuse.

Jules stăruie să intre, își dădu numele și, neputînd să fie primit de domnul de Maulincour, voi să stea de vorbă cu vidamul sau cu bătrîna văduvă. Așteptă citva timp în salonul baroanei care veni să-i spună că nepotul ei este foarte grav bolnav, nu-l poate primi.

— Doamnă, răspunse Jules, cunosc natura bolii sale, din scrisoarea pe care mi-ai făcut onoarea să mi-o scrieți și vă rog să credeți...

— O scrisoare, domnule? De la mine? exclamă bătrîna intrerupîndu-l. Dar n-am scris nici o scrisoare. Și ce vi se spunea, domnule, ca din partea mea, în acea scrisoare?

— Doamnă, răspunse Jules, intrucît aveam intenția să vin chiar azi la domnul de Maulincour și să vă înapoiez scrisoarea, am considerat, în ciuda rugăminții cu care se încheie, că nu era necesar s-o distrug. Iată-o.

Baroana sună ca să i se aducă ochelarii și, după ce-și aruncă ochii pe hîrtie, se arătă foarte uimită.

— Domnule, zise, atît de perfect îmi este imitat scrisul, încît, dacă n-ar fi vorba de un lucru recent, m-ar înșela chiar și pe mine. Nepotul meu e bolnav, ce-i drept, domnule; dar mintea nu i-a fost vătămată *întru nimic*. Sîntem jucăria unor oameni de rea-credință; nu pricep totuși cu ce scop a fost săvîrșită o asemenea necuviință... Îl veți vedea pe nepotul meu, domnule, și veți recunoaște că e perfect sănătos la minte.

Și ea sună din nou spre a trimite să fie întrebat baronul dacă poate să-l primească pe domnul Desmarets. Valetul se întoarse cu un răspuns afirmativ. Jules urcă la Auguste de Maulincour, pe care-l găsi într-un fotoliu, așezat în fața șemineului, și care, prea slăbit ca să se ridice, îl salută cu un gest trist; vidamul de Pamiers li ținea tovărășie.

— Domnule baron, zise Jules, am a vă spune cîteva lucruri destul de personale pentru care ar fi de dorit să rămînem singuri.

— Domnule, răspunse Auguste, domnul comandor cunoaște întreaga poveste și puteți vorbi față de el fără teamă.

— Domnule baron, continuă Jules cu o voce gravă, dumneavoastră mi-ați tulburat, aproape mi-ați distrus fericirea, fără să fi avut dreptul. Pînă ce vom vedea care dintre noi poate să ceară sau trebuie să acorde satisfacție celuilalt, sînteți dator să mă ajutați să avansez pe calea întunecată pe care m-ați aruncat. Vin deci să aflu de la dumneavoastră domiciliul actual al persoanei misterioase care exercită asupra destinului noastre o influență atît de fatală și care pare să aibă la ordinele ei o putere supranaturală. Iată ce scrisoare am primit ieri; cînd m-am întors acasă, după ce vă ascultasem mărturisirile.

Și Jules îi întinse scrisoarea falsă.

— Acest Ferragus, acest Bourignard, acest domn de Fungal e un

diavol, exclamă Maulincour după ce o citi. În ce incurcătură cumplită m-am băgat? Încotro mă îndrept? Am greșit, domnule, zise privindu-l pe Jules; moartea însă, fără îndoială, este cea mai mare dintre ispășiri, iar moarte mea e aproape. Puteți să-mi cereți, așadar, tot ceea ce doriți, sint la ordinele dumneavoastră.

— Domnule, dumneavoastră trebuie să știți unde locuieste necunoscutul, vreau în mod categoric, de-ar fi să mă coste toată averea pe care o am, să limpezesc misterul acesta; și, față de un dușman atât de inteligent și de crud, orice clipă e prețioasă.

— Justin vă va spune totul, răspunse baronul.

La auzul acestor cuvinte, comandorul se frământă pe scaunul său. Auguste sună.

— Justin nu este în palat, rosti vidamul cu o grabă care spunea multe.

— Ei bine, zise Auguste cu aprindere, slugile noastre știu unde e, să încalce un om și să dea fuga să-l caute. Valetul dumneavoastră este în Paris, nu? Îl voi găsi.

Comandorul păru vizibil tulburat.

— Justin nu va mai veni, dragul meu, spuse bătrînul. E mort. Voiam să-ți ascund această nenorocire, însă...

— Mort, exclamă domnul de Maulincour, mort? Și cînd? Și cum?

— Ieri-noapte. S-a dus să petreacă cu niște prieteni vechi și s-a îmbătat pesemne; prietenii lui, amețiți de vin, ca și el, l-au lăsat să se culce în stradă și l-a călcat o trăsură...

— Ocnașul n-a dat greș. L-a ucis dintr-o lovitură, zise Auguste. Cu mine n-a fost tot așa de norocos, a trebuit să încerce de patru ori. Jules se întunecă și căzu pe gânduri.

— Așadar, nu voi afla nimic, exclamă agentul de schimb după o lungă tăcere. Poate că valetul dumneavoastră a fost pedepsit pe drept... Oare n-a încălcat el ordinele dumneavoastră, calomniînd-o pe doamna Desmarets față de o oarecare *Ida*, căreia i-a ațîțat gelozia spre a o dezlănțui asupra noastră?

— Ah, domnule, în minia mea, o lăsasem în seama lui pe doamna Jules.

— Domnule! exclamă soțul vădit iritat.

— Oh, acum, domnule, răspunse ofițerul cerînd printr-un gest cu mîna liniște, sint gata la orice. Nu-mi veți putea face mai mult decît mi s-a făcut și nu-mi veți putea spune nimic în plus față de ceea ce propria-mi conștiință mi-a și spus! În dimineața asta îl aștept pe cel mai vestit profesor de toxicologie spre a-mi afla soarta. Dacă sint sortit unor suferințe prea mari, hotărîrea mea e luată, îmi voi zbura creierii.

— Vorbești ca un copil, exclamă comandorul înspăimîntat de singele rece cu care baronul rostise aceste cuvinte. Bunica dumitale ar muri de mîhnire.

— Așadar, domnule, zise Jules, nu există nici un mijloc de a afla în ce colț al Parisului locuieste acest om teribil?

— Mi se pare, domnule, răspunse bătrînul, că l-am auzit pe.

nefericitul de Justin spunând că domnul de Funcal locuia la ambasada Portugaliei ori a Braziliei. Domnul de Funcal este un gentilom aflat în serviciul ambelor țări. Cit despre ocaș, acela-i mort și îngropat. Prigonitorul dumneavoastră, oricare ar fi, mi se pare destul de puternic, ca să nu dați piept cu el sub noua lui înfățișare pînă ce nu veți avea mijloacele de a-l înfrunta și de a-l zdrobi; procedați cu băgare de seamă, scumpul meu domn. Dacă domnul de Maulincour mi-ar fi urmat sfaturile, nimic din toate acestea nu s-ar fi întimplat.

Jules se retrase rece, însă politicoasă, fără să știe încotro să se îndrepte ca să dea de Ferragus. Cînd ajunse acasă, portarul îi spuse că doamna plecase să pună o scrisoare la poșta mică din strada Ménars. Jules se simți umilit, recunoscînd uimitoarea slruguință cu care portarul îi îmbrățișase cauza și dibăcia cu care găsea mijloacele de a-l sluji. Cunoștea zelul inferiorilor și îndeminarea lor deosebită în a compromite pe stăpîinii compromiși; cîntărise bine primejdia de a-i avea complici vreodată; dar nu izbuti să se mai gîndească la demnitatea lui personală decît în clipa în care se și văzu înjosit atît de repede. Ce triumf pentru sclavul incapabil să se ridice pînă la stăpînul său, atunci cînd îl face pe stăpîn să cadă pînă la el! Jules se purtă aspru și repezit. Altă greșeală. Dar suferea atîta! Viața lui, pînă atunci așa de dreaptă, așa de pură, se încilcea; și acum trebuia să recurgă la vicieșuguri, să mintă. Clémence, la fel, și ea mințea și se folosea de vicieșuguri. Clipa aceea fu o clipă de dezgust. Pierdut într-un afund de gînduri amare, Jules, fără voia lui, rămase nemișcat în poarta casei. Lăsîndu-se pradă gîndurilor deznădăjduite, ar fi vrut cînd să fugă, să părăsească Franța, ducînd cu el din iubirea lui toate iluziile incertitudinii, cînd, neîndoiindu-se că scrisoarea pe care Clémence o dusesese la poștă, era adresată lui Ferragus, căuta mijloacele de a surprinde răspunsul ce urma să i-l trimită misterioasa persoană, cînd analiza ciudatele întimplări ale vieții lui de la căsătorie încoace, și se întreba dacă nu cumva calomnia pentru care se răzbunase nu era un adevăr. În fine, revenind la răspunsul lui Ferragus, își zicea: «Dar un om atît de iscusit, atît de logic în cele mai mărunte acte ale lui, care vede, care presimte, care calculează și ne ghicește pînă și gîndurile, acest Ferragus va răspunde oare? N-are să folosească el mijloace pe potrivă puterii lui? Oare nu-i va trimite răspunsul prin vreun ticălos abil, sau, poate, în vreun șipet adus de vreun om cinstit care nici habar să nu aibă ce aduce, ori în pachetul cu pantofi pe care vreo lucrătoare va veni foarte nevinovat să-i înmîneze soției mele? Dar dacă Ferragus și Clémence sînt înțeleși?» Și nu mai avea încredere în nimic, străbătea cîmpiile nemărginite și marea nețărmurită a presupunerilor; apoi, după ce se zbuțumase o vreme între mii de porniri contrare, la el acasă se simți mai puternic decît oriunde aiurea și hotări să pindească din cuibul lui, ca o formicaleo din fundul gropii ei de nisip.

— Fouquereau, spuse portarului, nu sînt acasă pentru nimeni. Dacă vrea cineva să vorbească cu doamna sau îi aduce ceva, sună de două ori. Și să-mi arăți toate scrisorile care vor sosi, oricui ar fi adresate!

«Astfel, gîndi el, urcînd în biroul lui de la mezanin, preîntîmpin vicleniile meşterului Ferragus. Dacă trimite vreun emisar destul de viclean să întrebe de mine spre a afla dacă doamna e singură, cel puţin n-am să fiu amăgit ca un prost!»

Se lipi de geamurile de la biroul lui, care dădeau în stradă, şi printr-o ultimă şiretenie inspirată de gelozie, hotărî să-i dea dispoziţie primului său comis să se suie în trăsură, să-l trimită la Bursă în numele şi în locul lui, cu o scrisoare către un agent de schimb prieten, scrisoare prin care îi explică acestuia situaţia cumpărărilor şi vânzărilor sale, rugîndu-l să-l înlocuiască. Tranzacţiile mai complicate le amină pe a doua zi, nemaisinchisîndu-se nici de urcările, nici de căderile de la bursă, nici de cursul datoriilor europene. Frumos privilegiu al iubirii! ei încalcă totul, face să pălească totul: şi altar, şi tron, şi marile registre de conturi. La trei şi jumătate, cînd Bursa e în toul licitaţiilor, al lichidărilor, al primelor, al contractelor etc., domnul Jules îl văzu pe Fouquereau intrînd radios în birou.

— Domnule, a venit adineaori o bătrînă, dar care *se ţine bine*, ca să zic, şi-i o şireată şi jumătate. A întrebat de domnul, s-a arătat necăjită că nu l-a găsit şi mi-a dat scrisoarea asta pentru doamna.

Pradă unei tulburări înfrigurate, Jules deschise scrisoarea; în clipa următoare însă se prăbuşi în fotoliu cu totul sfîrşit. Scrisoarea era o aiureală neîntreruptă şi trebuia să-i ai cheia ca s-o citeşti. Era scrisă cifrat.

— Du-te, Fouquereau.

Portarul ieşi. «E un mister mai adînc decît marea în locul unde nici o sondă nu mai ajunge. Ah! e o scrisoare de iubire! Numai iubirea e atît de ageră, atît de iscusită ca acest corespondent. Dumnezeu! o omor pe Clémence.»

În acea clipă, o idee fericită fulgeră în creierul lui cu atîta putere, încît pină şi chipul i se luminează. În zilele trudnicei sale mizerii, înainte de căsătorie, Jules îşi făcuse un prieten adevărat, un fel de *Pméja*. Deosebita gingăşie cu care se purtase faţă de susceptibilităţile unui prieten sărac şi modest, respectul cu care îl înconjurase, iscusita pricepere cu care, într-un mod fin, îl silise să participe la bunăstarea sa, fără a-l face să se simtă jenat, întăriră prietenia lor. Jacquet rămase credincios lui Desmarests, în ciuda averii.

Jacquet, om de mare cinste, muncitor, auster în moravuri, îşi croise încetîşor drumul său în ministerul la care se cere cea mai mare şiretenie, dar şi cea mai mare cinste. Funcţionar la Ministerul Afacerilor Străine, avea în sarcina lui partea cea mai delicată a arhivelor. Jacquet era în minister un soi de licurici ce aruncă lumina, cînd avea plăcerea şi timpul de a o face, asupra corespondenţelor secrete, descifrînd şi clasînd depeşele. Plasat mai presus decît un simplu burghez, el socotea că ocupă, la Afacerile Străine, tot ceea ce era mai înalt ca poziţie subterană, şi trăia obscur, fericit că obscuritatea îl punea la adăpost de necazuri, mulţumit că-şi aduce şi el modestul lui obol datorat patriei. Singur stăpîn în serviciul lui, primea, aşa cum se spune în limbaj gazetăresc,

toată considerația ce i se cuvenea datorită lui Jules, situația i se îmbunătățise în urma unei căsătorii potrivite. Patriot necunoscut, credincios de fapt guvernului, se mulțumea să mormăie, la gura sobei, despre mersul ocirmuirii. În rest, Jacquet, în căsnicia lui, era un rege îngăduitor, un om tare de treabă, care închiriasă o trăsură pentru soția sa, trăsură de care el nu se slujea niciodată. În sfârșit, pentru a încheia zăgrăvirea acestui *filozof fără să știe*, el nu bănuise încă, și nici n-avea să bănuiască vreodată folosul pe care-l putea trage din poziția sa, avînd ca prieten intim un agent de schimb și cunoscînd în fiecare dimineață un secret de stat. Acest om, sublim în felul soldatului necunoscut care moare salvîndu-l pe Napoleon printr-un *stail*, locuia la minister.

În zece minute, Jules se afla în biroul arhivarului; Jacquet îi împinse un scaun, își puse tacticos pe masă cozorocul de tafta verde, își frecă minile, luă tabachera, se ridică trosnindu-și omoplații, își umflă pieptul și zise:

— Prin ce intimplare te afli aici, *dom'le Desmarests*? Cu ce te pot servi?

— Jacquet, am nevoie de tine pentru a descîlci o taină, o taină de viață și de moarte.

— Nu e vorba de politică?

— Nu pe tine te-aș întreba dacă aș vrea să aflu ceva în privința asta, zise Jules. Nu, e o chestiune în legătură cu căsnicia mea și pretinde de la tine cea mai mare discreție.

— Claude-Joseph Jacquet, mut din naștere. Nu mă cunoști? Discreția e specialitatea mea.

Jules îi arătă scrisoarea spunîndu-i:

— Trebuie să-mi citești acest bilet adresat soției mele...

— Drace! Drace! Urită afacere, zise Jacquet examinînd scrisoarea ca un cămătar care examinează un obiect bun de negustorit. Ah, e o scrisoare cu grilă! Așteaptă.

Îi lăsă pe Jules singur în birou și se întoarse îndată.

— Un fleac, prietene! E scrisă cu grilă veche de care se servea ambasadorul Portugaliei, sub domnul de Choiseul, pe vremea prigoanei împotriva iezuiților. Poftim, privește.

Jacquet suprapuse o hirtie ajurată, tăiată regulat, ca una dintre acele dantele pe care cofetarii le pun peste zaharicalele lor, și Jules putu atunci cu ușurință să citească frazele rămase descoperite.

«Să nu-ți mai faci griji, scumpa mea Clémence, fericirea noastră nu va mai fi tulburată de nimeni, iar bănuiele soțului tău se vor spulbera. Eu nu pot veni sa te văd. Oricît de bolnavă ai fi, trebuie să ai curajul să vii tu; încearcă, găsește puteri, dezgroapă-le din iubirea ta. Drădostea pentru tine m-a făcut să îndur cea mai crudă operație și mi-e imposibil să mă mișc din pat. Cîteva moxe mi-au fost aplicate ieri seară pe grumaz, de la un umăr la celălalt și a trebuit să le las să arda destul de mult. Mă înțelege? Dar m-am gîndit la tine și n-am suferit prea tare. Pentru a încurca toate căutările lui Maulincour, care nu ne

va mai prizoni mult timp, am părăsi ocrotitorul colțisor de la ambasadă și m-am adăpostit de toate urmările în strada Enfants-Rouges, numărul 12, la o bătrână, pe nume doamna Etienne Gruget, mama acelei Ida care are să plătească scump purtarea ei prostescă. Vino acolo mine, la ora nouă dimineață. Stau într-o odaie la care nu se poate ajunge decât printr-o scară interioară. Întreabă de domnul Camuset. Pe mine. Te sărut pe frunte, scumpa mea.»

Jacquet îl privi pe Jules cu un fel de groază onestă, în care intra o compasiune adevărată, și rosti vorba lui favorită: «Drace! Drace!» pe două tonuri diferite.

— Ți se pare limpede, nu? zise Jules. Ei bine, în adîncul inimii mele e o voce care pledează pentru soția mea și care răsună mai puternic decât toate durerile geloziei. Voi îndura pînă mine cel mai îngrozitor chin; dar, în sfîrșit, mine, între nouă și zece, voi afla totul și voi fi un nenorocit sau un fericit pe viață. Gîndește-te la mine, Jacquet.

— Voi fi la tine mine la unsprezece. Ne vom duce acolo împreună și te voi aștepta, dacă vrei, în stradă. S-ar putea să întîmpini vreo primejdie, ai nevoie alături de tine de cineva credincios care să te înțeleagă dintr-o jumătate de cuvînt și de care să te poți folosi fără ezitare. Buzuie-te pe mine.

— Chiar pentru a-mi ajuta să omor pe cineva?

— Drace! Drace! zise Jacquet repede, repetînd, ca să spunem așa, aceeași notă muzicală. Am doi copii și o nevastă...

Jules strînse mina lui Claude Jacquet și ieși. Dar se întoarse grabnic.

— Uitam scrisoarea, zise el. Și asta nu e tot, trebuie s-o lipim la loc.

— Drace! Drace! Ai deschis-o fără nici o precauție; din fericire însă, pecetea s-a dezlipit destul de bine. Du-te, las-o la mine, am să ți-o aduc *secundum scripturam*.

— La ce oră?

— La cinci și jumătate...

— Dacă nu voi fi ajuns acasă pînă atunci dă-i-o cu toată încrederea portarului și spune-i să i-o înmîneze doamnei.

— Vrei să vin mine?

— Nu. Cu bine!

Jules ajunsese repede în piața Rotonde du Temple, își lăsă cabrioleta acolo și merse pe jos pînă în strada Enfants-Rouges unde cercetă casa doamnei Étienne Gruget. Acolo avea să se limpezească misterul de care depindea soarta atîtor ființe; acolo era Ferragus, și către Ferragus duceau toate firele acestei intrigi. Întîlnirea dintre doamna Jules, soțul ei și omul acesta nu era oare nodul gordian al acestei drame în care se vărsase și pînă atunci singe și din care nu trebuia să lipsească spada ce dezleagă legăturile cele mai strîns înnoate?

Era o casă dintre cele care fac parte din genul zis *cabajoutis*. Nume foarte grăitor, dat de parizienii acestor case alcătuite, pentru a spune așa, din camere de raport. Aproape totdeauna sînt fie locuințe separate

la început și unite mai apoi după fanteziile diferiților proprietari ce le-au mărit treptat, fie case începute, lăsate, reluate, terminate; case nenorocite care au trecut, asemenea unor popoare, pe sub mai multe dinastii de stăpini nestatornici. Nici etajele, nici ferestrele *nu se brodesc împreună*, ca să împrumutăm de la pictură unul dintre termenii ei cei mai pitorești; totul aici se bate cap în cap, chiar ornamentele exterioare. *Cabajoutis*-ul este pentru arhitectura pariziană ceea ce este *debaraua* pentru apartament, un adevărat talmeș-balmeș unde s-au aruncat claie peste grămadă lucrurile cele mai disparate.

— Doamna Étienne? o întrebă Jules pe portăreasă.

Portăreasa locuia chiar la intrarea principală, într-un soi de colivie, o căsuță de lemn așezată pe niște roți mici, foarte asemănătoare cu cabinele pe care poliția le-a construit în toate stațiile de trăsură.

— Ce? făcu portăreasa, lăsându-și ciorapul pe care-l tricota.

La Paris, diferitele elemente care concură la fizionomia vreunei porțiuni din această cetate monstruoasă se armonizează de minune cu caracterul ansamblului. Astfel, portar, ușier sau paznic, oricare ar fi numele dat acestui mușchi esențial al monstrului parizian, el e totdeauna conform cu cartierul din care face parte și adesea îl ilustrează. Amestecat în toate intrigile, trindav, ușierul din foburgul Saint-Germain se bucură de un venit anual: portarul din Chausseé-d'Antin trăiește cum îi place, cel din cartierul Bursei citește jurnalele, cel din foburgul Montmartre are o situație. Portăreasa dintr-un cartier cu prostituate este vreo fostă prostituată; în cartierul Marais are principii severe, e ursuză, plină de toane.

Văzându-l pe domnul Jules, portăreasa luă un cuțit spre a scormoni prin bulgării de cărbuni aproape stinși din sobița ei, apoi îi spuse:

— Întrebați de doamna Étienne, de doamna Étienne Gruget?

— Da, zise Jules Desmarests, luând un aer oarecum supărat.

— Cea care lucrează ceaprazărie?

— Da.

— Ei bine, domnule, zise ea ieșind din colivie, luându-l de braț pe domnul Jules și conducându-l pînă la capătul unui coridor lung, boltit ca o pivniță. Urcăși pe a doua scară din fundul curții. Vedeți ferestrele acelea unde sînt niște *misandre*? Acolo stă doamna Étienne.

— Mulțumesc, doamnă. Credeți că e singură?

— Și de ce să nu fie singură femeia asta, că doar e văduvă?

Jules urcă grăbit o scară foarte întunecată, cu treptele pline de noroiul uscat pe care-l lăsau cei ce treceau pe acolo. La al doilea etaj, văzu trei uși, dar nici o *misandră*. Din fericire, pe una dintre aceste uși, cea mai slinoasă și cea mai cenușie dintre toate, citi următoarele cuvinte scrise cu creta: *Ida vine astă-seară la nouă*. «Aici e», își zise Jules. Trase de șnurul înnegrit al soneriei cu mîner, și auzi zgomotul stins al unui clopoțel spart și hămăitul unui cățeluș astmatic. După felul în care sunetele răsunau în interior, părea a fi vorba de un apartament înșesat cu lucruri ce nu lăsau să străbată nici cel mai firav ecou, trăsătură caracteristică a caselor locuite de muncitori, cu familii înghesuie cărora

le lipsește spațiul și aerul. Jules căuta *misandrele* și izbuti să le zărească pe prichiciul din afară al unei ferestre glisante, între două lighene urt mirositoare. Flori, aici! O grădină, aici, lungă de două picioare, lată de o palmă! un fir de grâu, aici! Viața întreagă, aici, rezumată. Dar și toate mizeriile vieții. Peste aceste flori plânde și peste minunatele spice de grâu, o rază de lumină, căzind din ceruri ca o mintuire, făcea să se vadă praful, jegul și nu știu ce culoare specifică pentru cocioabele pariziene, mii de murdării care încadrează, scofilcesc și îmbăloșează zidurile igrășioase, stilpii scării mincați de cari, cercevelele stricate ale ferestrelor și ușile cîndva vopsite în roșu. O tuse de bătrînă și pașii greoi ai unei femei ce tirșia chinuitor niște pislari vestiră numaidecît apropierea mamei Idei Gruget. Bătrîna deschise ușa, ieși în prag, înălță capul și zise:

— Al! domnul Bocquillon. Ba nu. Da' zău că bine mai semănați cu domnul Bocquillon. Sinteți fratele lui peșemne. Ce nevoie v-duce la mine? Hai, domnule, intrați.

Jules o urmă pe femeie într-o primă încăpere în care văzu colivii, unelte casnice, lămpi de gaz, mobile, străchioare pline cu mîncare ori cu apă pentru ciine și pentru pisici, un orologiu de lemn, pături, gravuri de Eisen, fiare vechi îngrămădite, amestecate, încălecate de-a valma în asemenea chip încît alcătuiau un tablou realmente grotesc, adevăratul talmes-balmes parizian, din care nu lipseau nici măcar cîteva numere din *Le Constitutionnel*.

Jules, obsedat de gîndul de a fi prudent, nu luă aminte la văduva Gruget, care-i spunea:

— Hai, domnule, intrați aici să vă încălziți oleacă.

Temîndu-se să nu fie auzit de Ferragus, Jules se întreba dacă n-ar fi mai bine să trateze chiar în această primă odaie tirgul pe care voia să-l propună bătrînei. O găină care ieși cîrîind dintr-un colton îi smulse din tainica lui meditație. Jules se hotărîse. O urmă pe mama Idei în încăperea cu sobă, unde fură întovărășiți de micuțul mops gîfîind, personaj mut ce se cocoșă pe un taburet vechi. Doamna Gruget vorbise cu toată infumurarea cuiva care trăiește aproape în mizerie cînd spusese că onspetele se va încălzi. În sobița ei nu mai erau decît doi tăciuni cu totul trecuți. O strecurătoare zăcea pe jos, cu coada în cenușă. Polița sobei, împodobiță cu un Isus de ceară așezat într-o cutie pătrată cu pereții de sticlă, decorată cu hîrtie albăstrie, era năpădită de gheме de lînă, de moșoare și de scule trebuincioase ceaprazăriei. Jules cercetă toate mobilele din apartament cu o curiozitate plină de interes și își manifestă fără să vrea o tainică satisfacție.

— Ei bine, spuneți, domnule, nu cumva vreți să cumpărați *mobe*lele mele? îi zise văduva așezîndu-se într-un fotoliu galben de trestie ce părea a fi cartierul ei general. Acolo își ținea batista, tabachera, împietitura, legumele pe jumătate curățate, ochelarii, un calendar, niște galoane de livree începute, o pereche de cărți soioase și două tomuri dintr-un roman, toate aruncate claie peste grămadă. Această mobilă cu care bătrîna cobora *fluviul vieții*, semăna cu sacul enciclopedic purtat

de către femei în călătorie și în care se află o întreagă gospodărie în rezumat, de la portretul soțului până la apa de roiniță pentru leșinuri, bomboanele pentru copii și feșile pentru bandajarea rănilor.

Jules cercetă totul. Privi foarte atent chipul galben al doamnei Gruget, ochii ei cenușii, fără sprincene, cu genele lipsă, gura știrbă, zbirciturile negre, boneta de tul roșu cu niște broderii și mai roșii și fusta de stambă ruptă, papucii uzați, sobișla de tinichea ruginită, masa plină de farfurii și de mălăsărie, de cirpe de bumbac și de lină, în mijlocul cărora trona o sticlă de vin. Și își spuse în sine: «Femeia asta are vreo patimă, niște vicii ascunse, e ceea ce-mi trebuie».

— Doamnă, zise el cu voce tare și făcându-i un semn de înțelegere, am venit să comand niște galoane...

Apoi coborî vocea.

— Știu, continuă el, că șade la dumneavoastră un necunoscut care-și dă numele de Camuset.

Bătrina îi aruncă o privire, fără a da vreun semn de mirare.

— Spuneși, poate să ne audă? Gîndiți-vă că e vorba de binele dumneavoastră.

— Domnule, răspunse ea, vorbiți fără sfială, nu am pe nimeni aici. Chiar dacă ar fi cineva colo sus n-ar avea cum să vă audă.

«Ah, vicleană bătrînă! Și pricepe să dea un răspuns, își zise Jules. O să ne înțelegem».

— Să nu încercați să mă mințiți, doamnă, reluă el. Și apoi, să știți că nu vă vreau nici un rău, nici chiriașului dumneavoastră suferind din pricina moxelor, nici fiicei dumneavoastră Ida, corsetiera, prietena lui Ferragus. După cum vedeți, sint la curent cu totul. Incredeti-vă în mine, nu sint de la poliție și nu vreau să vă tulbur întru nimic conștiința. O tină ră doamnă va veni aici mîine, între nouă și zece, să stea de vorbă cu prietenul fiicei dumneavoastră. Vreau să am puțința de a vedea totul, de a auzi totul, fără să fiu văzut ori auzit de ei. Dumneavoastră imi veți pune la îndemină mijloacele și eu voi răsplăti acest serviciu cu două mii de franci plătiți pe loc și șase sute de franci viageră. Notarul meu va scrie, în fața dumneavoastră, astă-seară, actul; îi voi înmîna banii, el vi-i va da mîine, după discuția la care vreau să asist și în timpul căreia voi căpăta dovezile bunei dumneavoastră credințe.

— Asta ar putea să-i dăuneze fetei mele, dragă domnule? zise ea, aruncîndu-i niște priviri de pisică speriată.

— Întru nimic, doamnă. Dar, de altminteri, s-ar părea că fata se poartă destul de urit cu dumneavoastră. Iubită de un om așa de bogat, așa de puternic ca Ferragus, ar trebui să-i fie ușor să vă facă mai fericită decît păreți a fi.

— Ah, dragă domnule, nici măcar un amărit de bilet pentru vreun spectacol la Ambigu sau Gaité unde ea se duce cînd vrea! E o ticăloșie! O fată pentru care mi-am vîndut tacimurile de argint, că acum, la vîrsta mea, mînînc din tinichele nemțești, ca să-i plătesc ucenicia și să-i dau o situație cu care ar face aur, dacă ar vrea. Căci, la asta, seamănă cu mine, e mai îndeminatică decît o zîină, ce-i drept e drept. Mă rog, ar

putea foarte bine să-mi dea mie rochiile ei vechi de mătase, mie, care îmi place așa de mult să port mătase. Nu, domnule, ea se duce la Cadran-Bleu, să cîneze cu cincizeci de franci de căciulă, se vîntură în trăsura ca o prințesă și nu-i pasă nici atîtica de maică-sa. Doamne Dumnezeule! Ce tineri aiuriți am adus pe lume, asta nu-i cea mai frumoasă laudă pentru noi. Față de o mamă, domnule, de o mamă bună, că i-am cocoloșit nesocotințele și-am ținut-o tot pe lingă mine, rupindu-mi pînea de la gură, și-am îndopat-o cu de toate. Ei bine, nu. Ea-mi vine, mă giugiulește, îmi zice: — Bună ziua, mamă. Și iaca datoriile-i împlinite față de autorul zilelor ei. Așa-i cum vă spun! Da'o să aibă și ea copii, într-o zi sau alta, și are să vadă ce-nseamnă marfa asta proastă pe care o iubim toți.

— Cum! Ea nu face nimic pentru dumneavoastră?

— Ah, nimic nu, domnule, nu spun asta, dacă n-ar face nimic ar fi prea de tot. Îmi plătește chiria, îmi dă lemne și treizeci și șase de franci pe lună... Dar, domnule, oare la vîrsta mea, cincizeci și doi de ani, cu ochii care mă lasă seara, ar mai fi cazul să lucrez? Și pen'ce nu vrea să știe de mine? Îi e rușine cu mine? Păi să-mi spună. Chiar că ar trebui să te îngropi pentru ciinii ăștia de copii care te uită îndată ce au trîntit ușa după ei.

Își scoase batista din buzunar și odată cu ea un bilet de loterie care căzu pe jos; dar îl ridică repede zicînd:

— Io-te! chitanța mea de impozită.

Jules ghici dintr-o dată pricina înțeleptei zgîrcenii de care se jeluia mama și fu cu atît mai sigur de consimțămîntul văduvei Gruget pentru tirgul propus.

— Ei bine, doamnă, zise el, atunci acceptați ceea ce vă ofer.

— Spuneți, domnule, două mii de franci plătiți pe loc și șase sute de franci rentă viageră?

— Doamnă, mi-am schimbat hotărîrea și vă făgăduiesc numai trei sute de franci rentă viageră. Afacerea, făcută astfel, mi se pare mai convenabilă pentru interesele mele. Vă voi da însă cinci mii de franci în mînă. Nu vă convine mai bine așa?

— Dumnezeule, da, domnule.

— Veți avea mai mulți bani și vă veți duce cu trăsura la Ambigu-Comique, la Franconi, oriunde vă place.

— Ah! Nu-mi place deloc la Franconi, din pricină că acolo nu se vorbește. Însă, domnule, dacă primesc, e pentru că va fi în folosul copilei mele. În sfîrșit, n-am să-i mai fiu o povară. Biata de ea, la urma urmei nu-i pretind nici un sacrificiu. Domnule, tinerețea trebuie să petreacă! așa-i! Dacă mă asigurați că nu fac nici un neajuns nimănui...

— Nimănui, repetă Jules. Să vedem însă cum vreți să procedați?

— Păi, domnule, am să-i dau astă-seară domnului Ferragus un ceiuț de gămălii de mac, de-o să doarmă buștean, bietul de el! Că și are multă nevoie de asta, după atîtea suferințe; că suferă de-ți face și milă. Da 'ia-ntrebați-mă ce-o mai fi și invenția asta la un om sănătos, să-și ardă spatele ca să scape de un tic dureros care nu-l chinuiește

decit din doi în doi ani. Da'să mă-norc la treaba noastră: eu am cheia de la vecina care locuiește deasupra mea și care are o odăiă zid în zid cu odaia-n care zace domnul Ferragus. Vecina e plecată la țară pe vreo zece zile. Și așa că, dacă fac la noapte o gaură în perete, o să-i auziți și o să-i vedeți în tihnă. Știu un lăcătuș cu care mă am bine, un om tare de treabă, care povestește ca un inger, și-o să facă asta pentru mine, fără s-audă ori să vadă cineva ceva.

— Poftim o sută de franci pentru el și vino astă seară la domnul notar Desmarets, iată-i adresa. La ora nouă actul va fi gata, însă... *motus*.

— Gata, domnule, cum ziceați, *monsiu*? La revedere, domnule!

Jules plecă spre casă, aproape liniștit de certitudinea pe care o avea că a doua zi va afla totul. Când sosi, găsi la poartă scrisoarea perfect lipită la loc.

— Cum te simți? îi spuse soției în pofida răcelii dintre ei.

Deprinderile inimii sînt așa de greu de uitat!

— Destul de bine. Jules, reluă ea cu voce cochetă, vrei să cînezi cu mine?

— Da, răspunse el întinzîndu-i scrisoarea, poftim, iată ce mi-a dat Fouquereau pentru tine.

Clémence, care era palidă, se înroși cu totul cînd văzu scrisoarea, și această roșeață bruscă pricinui cea mai vie durere soțului ei.

— E din pricina bucuriei, spuse el rîzînd, sau din pricina așteptării?

— Oh! din mai multe pricini, zise ea privind plicul.

— Te las, doamnă.

Și cobori în birou, unde îi scrisese fratelui său, comunicîndu-i intențiile în legătură cu constituirea unei rente viagere pentru văduva Gruget. Cînd se întoarse, găsi mîncarea lui pe mîsuță, lingă patul Clémencei, și pe Joséphine gata să servească.

— Dacă aș fi sănătoasă, cu cîtă plăcere te-aș fi servit! spuse Clémence, cînd Joséphine îi lăsă singuri. Oh, chiar în genunchi, continuă ea trecîndu-și mîinile palide prin părul lui Jules. Ah, ce inimă deosebită ai tu, ce înțelegător și ce bun ai fost cu mine adineauri. Mi-ai făcut un bine atît de mare prin încrederea ta, cît nu mi-ar fi făcut toți medicii de pe pămînt cu rețetele lor. Gingășia ta ca de femeie, căci tu știi să iubești ca o femeie, tu... ei bine, ea a răspîdit în sufletul meu nu știu ce balsam care aproape că m-a vindecat. Mi-ai acordat un răgaz, Jules, dă-mi fruntea să ți-o sărut.

Jules nu putu să-și refuze plăcerea de a o îmbrășișa pe Clémence. Simți însă un fel de remușcare în inimă, se socotea meschin în fața acestei femei pe care era ispitit s-o creadă nevinovată. Bucuria ei era adumbrită de tristețe. O speranță castă îi strălucea pe chipul îndurerat. Amîndoi păreau la fel de nefericiți că sînt siliți să se înșele unul pe altul și, după încă o alintare, ar fi ajuns să-și mărturisească totul, nemaifiind în stare să-și îndure suferințele.

— Mline seară, Clémence.

— Nu, domnule, mine la prinz vei afla totul și vei ingenunchea înaintea soției tale. O, nu, tu nu te vei umili, nu, tu ești cu totul iertat; nu, tu nu ai nici o vină. Ascultă: ieri m-ai zdrobit cu o cruzime fără milă; dar viața mea n-ar fi fost poate completă fără acest chin, el va fi umbra care va da preț zilelor cerești.

— Mă vrăjești, exclamă Jules, și-mi stârnești remușcărilor.

— Bietul de tine, dragul meu, soarta e mai presus de noi, și eu nu sînt complicea soartei mele. Mine voi ieși în oraș.

— La ce oră? întrebă Jules.

— La nouă și jumătate.

— Clémence, răspunse domnul Desmarests, fii prevăzătoare, consultă-l pe doctorul Desplein și pe bătrînul Haudry.

— Nu voi consulta decît inima și curajul meu.

— Te las liberă și nu voi veni să te văd decît la prinz.

— Nu stai cu mine cîteva clipe astăzi-seară? Nu mai sînt suferindă...

După ce-și termină treburile, Jules se întoarse la soția lui, minat de o chemare de neînvins. Dragostea lui era mai puternică decît toate durerile.

A doua zi, pe la ora nouă, Jules se strecură de acasă, alergă în strada Enfants-Rouges, urcă și sună la văduva Gruget.

— Ah! sînteți parolist, punctual ca revărsatul zorilor. Hai, intrați, domnule, îi zise bătrîna ceaprazăreasă recunoscîndu-l. V-am pregătit o ceașcă de cafea cu smîntină în cazul cînd... reluă ea după ce închise ușa. A! Smîntină adevărată, o căniță cu o smîntină pe care-am văzut-o cu ochii mei cînd a făcut-o la lăptăria noastră din piața Enfants-Rouges.

— Mulțumesc, doamnă, nu vreau nimic. Conduceți-mă...

— Bine, bine, scumpul meu domn; poftiți pe aici. Văduva îl conduse pe Jules într-o cameră situată deasupra odăii sale, unde îi arătă cu mîndrie o spărtură mare cit o monedă de patruzeci de parale, executată în timpul nopții exact în dreptul floricelelor celor mai de sus și celor mai obscure de pe hîrtia care tapeta camera lui Ferragus. Această spărtură se afla, și-ntr-o cameră și în cealaltă, deasupra unui dulap. Ușoarele stricăciuni făcute de către lăcătuș nu lăsaseră așadar nici o urmă de nici o parte a peretelui și era foarte greu să se zărească în umbră o asemenea deschizătură. Pentru a se menține acolo și pentru a vedea bine, Jules fu nevoit să stea într-o poziție destul de obositoare, cocoșat pe o scară dublă, pe care văduva Gruget avusese grijă să o aducă.

— Dumnealui e cu un domn, spuse bătrîna retrăgîndu-se.

Jules zări într-adevăr un om ocupat cu pansarea unui șir de răni, produse printr-un oarecare număr de arsuri practicate pe umerii lui Ferragus, al cărui chip îl recunoscuse după descrierea pe care i-o făcuse domnul de Maulincour.

— Cînd crezi că voi fi vindecat? întrebă el.

— Nu știu, răspunse necunoscutul; însă, după spusele medicilor, mai e nevoie de încă vreo șapte sau opt pansamente.

— Ei bine, pe diseară, zise Ferragus, intinzându-i mina celui care termina de pus ultimul bandaj.

— Pe diseară, răspunse necunoscutul, stringind cordial mina lui Ferragus. Aș vrea să te văd scăpat de suferințe.

— În sfârșit, miine vom căpăta hirtiiile domnului de Funcal, iar Henri Bourignard va fi mort pe veci, adăugă Ferragus. Cele două litere fatale care ne-au costat așa de scump nu mai există. Voi redeveni așadar o ființă socială, un om printre oameni, și zău dacă nu prețuiesc și eu cit marinarul acela pe care l-au mâncat peștii. Numai Dumnezeu știe că nu pentru mine mă fac conte!

— Sărmane Gratien, tu, cel mai de seamă cap al nostru, fratele nostru drag, tu ești preferatul bandei; știi doar.

— Cu bine! supraveghează-l pe Maulincour al meu.

— Fii pe pace în privința asta.

— Hei, marchize! exclamă bătrînul ocnaș.

— Ce-i?

— Ida e în stare de orice, după scena de aseară. Dacă s-a aruncat în apă, firește că n-am să dau fuga s-o scot, o să păstreze mult mai bine așa secretul numelui meu, singurul pe care-l știe; dar supravegheaz-o; pentru că, oricum, e o fată bună.

— Bine.

Necunoscutul plecă. Zece minute mai târziu, domnul Jules auzi, nu fără a se simți străbătut de un fior, foșnetul specific rochiilor de mătase și aproape că recunoscuse zgomotul pașilor soției sale.

— O, tată, zise Clémence. Bietul meu tată, cum te simți? Ce curaj!

— Vino, copila mea, răspunse Ferragus, intinzându-i mina.

Și Clémence își inclină fruntea, pe care el o sărută.

— Ia să vedem, ce ai tu, micuța mea necăjită? Ce noi necazuri...

— Necazuri, tată? Dar ele înseamnă moarrea fiicei tale pe care-o iubești atîta. Așa cum îți scriam ieri, e absolut necesar ca în capul tău, atît de înțelept, să găsești mijlocul de a-l vedea pe bietul meu Jules, chiar astăzi. Dacă ai ști cit de bun a fost cu mine, în ciuda bănuielilor, așa de îndreptățite în aparență! Tată, iubirea mea înseamnă viața mea. Vrei să mă vezi murind? Ah! am suferit destul! Și, simt, viața mea e în primejdie.

— Să te pierd, fata mea, zise Ferragus, să te pierd din pricina curiozității unui mizerabil de parizian? Voi arde Parisul! A, tu știi ce înseamnă un iubit, nu știi însă ce înseamnă un tată!

— Tată, mă înspăimînti cînd mă privești așa. Nu pune în cumpănă două sentimente atît de diferite. Eu aveam un soț înainte de a ști că tatăl meu trăiește...

— Dacă soțul ți-a pus cel dintîi sărut pe frunte, răspunse Ferragus, eu am pus cea dintîi lacrimă... Nu-ți face griji, Clémence, vorbește cu inima deschisă. Te iubesc indeajuns ca să fiu fericit știindu-te pe tine fericită, chiar dacă tatăl tău nu e aproape nimic în inima ta, pe cînd tu ești totul în inima lui.

— Doamne, cit bine îmi fac asemenea cuvinte! Mă faci să te iubesc

și mai mult și mi se pare că asta înseamnă a-l fura cumva pe Jules. Dar, bunul meu tată, gindește-te că el e disperat. Ce să-i spun peste două ore?

— Copilă, crezi că am așteptat scrisoarea ta ca să te scap de nenorocirea care te amenință? Și ce s-alege din cei ce încearcă să se atingă de fericirea ta, sau să se așeze între noi? N-ai recunoscut niciodată providența tainică ce te veghează? Tu nu știi că doisprezece oameni foarte puternici și foarte inteligenți formează un cerc în jurul iubirii și al vieții tale, gata de orice pentru apărarea voastră? Oare un tată care și-a riscat viața ca să vină să te vadă la plimbare, ori să te admire în patul tău, lângă mama ta, la vreme de noapte, un tată căruia numai o amintire a mîngierilor tale de copil i-a dat tăria să trăiască, atunci cînd un om cîstit ar fi trebuit să se omoare ca să scape de infamie, EU, în sfîrșit, eu care nu respir decît prin gura ta, eu care nu văd decît prin ochii tăi, eu să nu fiu în stare să apăr cu gheare de leu, cu suflet de tată, singurul meu bun, viața mea, pe fiica mea?... Dar, de la moartea acelui inger care a fost mama ta, n-am visat decît la un singur lucru, la fericirea de a putea să te recunosc drept fiica mea, de a te strînge în brațele mele în fața cerului și a pămîntului, de a-l ucide pe *ocnaș*...

Urmă o scurtă pauză, după care reluă:

— De a-ți da un tată, de a putea să string fără rusine mîna soțului tău, de a trăi fără teamă în inimile voastre, de a spune întregii lumi văzîndu-te: — «Iată copilul meu!», în fine, la fericirea de a fi tată așa cum îmi place!

— O, tată, tată!

— După multe necazuri, după ce am răscolit tot globul, continuă Ferragus, amicii mei mi-au găsit o piele de om pe care s-o îmbrac. De azi în cîteva zile voi fi domnul de Funcal, un conte portughez. Da, fiica mea, sînt puțini oameni care ar putea, la vîrsta mea, să aibă răbdarea să-n-vețe portugheza și engleza, pe care acest diavol de marinăr le știa la perfecție.

— Scumpul meu tată!

— Totul a fost prevăzut, și, de azi în cîteva zile, majestatea sa Ioan al VI-lea, regele Portugaliei, va fi complicele meu. Nu-ți trebuie, așadar, decît un pic de răbdare acolo unde tatăl tău a avut multă. Dar cu mine a fost foarte simplu. Ce n-aș face ca să răsplătesc devotamentul tău din acești trei ani! Ai venit cu atîta pioșenie să-l mîngii pe bătrînul tău tată, ți-ai riscat fericirea!

— Tată! și Clémence luă mîinile lui Ferragus și le sărută.

— Hai, încă un pic de curaj, Clémence, să păstrăm fatala taină pînă la capăt. Jules nu e un om oarecare, și totuși nu știm dacă firea lui dreaptă și marea lui iubire nu-l vor face să aibă un soi de dispreț pentru fiica unui...

— Ah! exclamă Clémence, ai citit în inima copilului tău; numai de asta mă tem, adăugă ea cu un ton sfîșietor. E gîndul care mă îngheață. Și tată, gindește-te că i-am făgăduit să-i spun adevărul peste două ore.

— Ei bine, fata mea, spune-i să se ducă la ambasada Portugaliei, să-l vadă pe contele de Funcal, tatăl tău; voi fi acolo.

— Dar domnul de Maulincour care i-a vorbit despre Ferragus? Vai Dumnezeu, tată, să-l înșel, să-l înșel, ce supliciu!

— Cui li spui asta? Dar numai cteva zile și nu va mai exista nici un om care-ar putea să mă dezmintă. De altfel, domnul de Maulincour pesemne că nu mai e în stare să-și amintească... Hai, prostujo, șterge-ți lacrimile și gindește-te...

În clipa aceea, un țipăt cumplit răsună în camera în care se afla domnul Jules Desmarests.

— Fata mea, biata mea fetiță!

Strigătul trecu prin mica deschizătură practică deasupra dulapului și-i umplu de groază pe Ferragus și pe doamna Jules.

— Du-te și vezi ce este, Clémence.

Clémence cobori repede mica scară, găsi ușa apartamentului doamnei Gruget dată de perete, auzi țipetele care răsunau la etajul de deasupra, urcă scara, merse, atrasă de suspinele deznădăjduite, până în camera fatală, unde, înainte de a intra, li ajunseră la ureche aceste cuvinte:

— Dumneavoastră, domnule, cu inchipuirile dumneavoastră, slăteți pricina morții ei.

— Taci, mizerabilo, zicea Jules, încercind să astupe cu batista gura văduvei Gruget, care țipa:

— Asasinul, ajutor!

Clémence intră, îl văzu pe soțul ei, scoase un țipăt și fugi.

— Cine-o să-mi salveze fata, întrebă văduva Gruget după o lungă tăcere. Mi-a omorât-o!

— Dar cum? întrebă mașinal domnul Jules, năucit că soția lui îl recunoscuse.

— Citește, domnule, țipă bătrîna și se înecă în lacrimi. Există vreo rentă care să poată alina așa ceva?

«Adio, mamă! Îț las tot ce am. Îț cer ertare pentru greselile mele și pentru ăl din urmă necaz pe care ți l fac punîndu-mă capăt zilelor. Henry, pe care l iubesc mai mult decît pe mine, mia zis că eu sînt nenorocirea lui și dacă el ma gonit dela el, și mi-am pierdut toate nădejtile să mă căpătuesc, am să mă înec. Am să mă duc devala de Neuilly ca să nu mă ducă la Morgă. Dacă Henry no să mă mai urască după ce mam pedepsit cu moartea, roagă să înmorminteze o biată a cărei inimă n-a bătut decît pentru el și să erte cam făcut prostia să mă bag unde nu mă privea. Pansează-i cu grije mocsele. Cea mai îndurată motanu ăsta amărit. Da și eu am curaj să mă înec cum a avut el să se lase ars. Trimite corsetele pe care le-am isprăvit la clientele mele. Și roagăte la Dumnezeu pentru fata ta.

IDA.

— Du-i scrisoarea domnului de Funcal, dincolo. Dacă mai e timp, numai el o mai poate salva.

Și Jules dispăru pe furie ca un om care ar fi săvârșit o crimă. Picioarele îi tremurau. Inima lui dezlănțuită primea valuri de singe mai calde, mai năvalnice decît în oricare altă clipă a vieții lui și le trimitea în vine ca o putere neobișnuită. În minte i se zbăteau ideile cele mai contradictorii și totuși un gînd se ridica peste toate. El nu fusese loial cu ființa pe care-o iubea cel mai mult și îi era cu neputință să se împace cu conștiința lui al cărei glas, sporit din pricina faptei sale nelegiuite, era tot atît de dureros ca și tipetele lăuntrice ale dragostei lui din cele mai crude ceasuri de îndoială ce-l frămîntaseră mai înainte. Rătăci aproape toată ziua prin Paris, neîndrăznind să se întoarcă acasă. Acest om drept tremura la gîndul întîlnirii cu fruntea neprihănită a femeii nedreptățite. Crimele sînt în raport cu puritatea conștiințelor, și un fapt, care pentru anumite inimi de-abia constituie o greșală în viață, ia proporțiile unei crime într-o inimă candidă. Cuvîntul candoare nu are el într-adevăr un înțeles ceresc? Și cea mai mică pată de pe veșmîntul alb al unei fecioare nu-l preschimbă oare în ceva tot atît de înjositor ca zdrențele unui cerșetor? Între aceste două lucruri, singura deosebire nu e decît aceea dintre nenorocire și greșală. Dumnezeu nu drămuiește niciodată căința, nu o fracționează și, pentru a șterge o pată, trebuie tot atîta căință cit pentru a face să uite o întreagă viață. Aceste gînduri apăsau cu toată greutatea lor asupra lui Jules, căci pasiunile nu iartă mai mult decît legile omeniești, și ele judecă mai drept: oare nu se întemeiază ele pe o conștiință a lor, infailibilă ca un instinct? Deznădăjduit, Jules se întoarse acasă, palid, zdrobit de sentimentul vinovăției, dar cuprins, fără voia lui, de bucuria pe care i-o pricinuia nevinovăția soției sale. Cu inima bătînd infiorată, intră în camera ei, o văzut culcată, ea avea febră, se duse și se așeză lingă pat, îi luă mîna, o sărută, o scaldă în lacrimi.

— Înger scump, îi spuse el cînd rămaseră singuri, regret din tot sufletul.

— Și de ce? zise ea.

Rostind aceste cuvinte, își inclină capul pe pernă, închise ochii și rămase nemișcată, ascunzîndu-și suferințele ca să nu-și inspăimînte soțul: duioșie de mamă, duioșie de inger. Un singur cuvînt dezvăluia femeia, în tot adevărul ei. Tăcerea dură mult timp. Jules, crezînd-o pe Clémence adormită, se duse s-o întrebe pe Joséphine despre starea stăpinei.

— Doamna s-a întors pe jumătate moartă, domnule. Am alergat după domnul Haudry.

— A venit? Ce-a spus?

— Nimic, domnule. N-a părut mulțumit, a poruncit să nu lăsăm pe nimeni în preajma doamnei, în afară de infirmieră, și a spus că are să mai vină pe seară.

Domnul Jules se întoarse încetîșor la soția sa, se așeză într-un fotoliu și rămase în fața patului, nemișcat, cu ochii ațintiți la ochii Clémencei; cînd ea își ridica pleoapele, îl vedea și-i strecura printre genele îndurerate o privire duioasă, plină de dragoste, fără muștrări și

fără amărăciune, o privire care pătundeau ca o limbă de foc în inima acestui soț iertat cu mărinimie și iubit chiar și acum de această ființă pe care el o ucidea. Între ei era moartea, ca o presimțire care-i chinuia pe amândoi. Privirile lor se uneau într-o aceeași spaimă, așa cum inimile li se uneau cîndva într-o aceeași iubire simțită la fel, împărtășită la fel. Nici o întrebare, doar certitudini cumplite. Din partea soției — o generozitate desăvîrșită; din partea soțului — remușcări sfințitoare, și, în amîndouă sufletele, aceeași viziune a deznodămîntului, același sentiment al fatalității.

La un moment dat, crezîndu-și soția adormită, Jules o sărută duios pe frunte și spuse după ce o contemplă îndelung:

— Doamne, mai lasă-mi acest inger atîta timp cît să-mi pot ierta eu însumi greselile adorînd-o pe ea. Ca fiică este sublimă; ca soție, ce cuvînt ar putea s-o zugrăvească?

Clémence ridică ochii plini de lacrimi.

— Îmi faci rău, spuse ea cu voce slabă.

Era seară tirziu, doctorul Haudry veni și-l rugă pe soț să se retragă în timpul vizitei sale. Cînd ieși, Jules nu-i puse nici o întrebare, n-avu nevoie decît de un gest.

— Chemai la consult pe toți confrășii mei în care aveți cea mai mare încredere, eu s-ar putea să greșesc.

— Dar, doctore, spune-mi adevărul. Sint bărbat, voi ști să-l primesc, și de altminteri am cel mai mare interes să-l aflu pîntru a aranja anume socoteli...

— Doamna Jules e în primejdie de moarte, raspunse medicul. E o maladie sufletească ce a făcut progrese și care complică starea ei fizică, și așa destul de periculoasă, devenită încă și mai gravă prin imprudențele săvîrșite: a umblat desculță azi-noapte; a ieșit în oraș, cu toată interdicția mea; a fost în oraș, ieri pe jos, astăzi în trăsura. A vrut să se omoare. Totuși, diagnosticul meu nu este irevocabil, există tinerețea, o putere sufletească uimitoare... Ar trebui să se riște totul pentru tot, prin vreun reactiv drastic; dar eu nu-mi voi lua niciodată raspunderea de a-l prescrie, nici măcar nu-l voi recomanda, și, într-un consult de medici, mă voi opune folosirii lui.

Jules se întoarse în casă. Unsprezece zile și unsprezece nopți rămase lingă patul soției sale, nedormînd decît ziua, cu capul sprijinit pe tăblia patului. Niciodată vreun bărbat n-a pus atîta sîrguință în îngrijirile sale și atîta ambiție în devotament ca el. Nu îngăduia altcuiva să facă nici cel mai mic serviciu soției sale; o ținea mereu de mîna și părea că vrea să-i dea astfel viață. Urmară incertitudinile, bucuriile amăgitoare, zilele bune, cînd bolnava se simțea mai bine, apoi crizele, în sfîrșit toate groaznicele mutații ale Morții care șovăie, care oscilează, dar care lovește. Doamna Jules găsea totuși tîria să-i surîndă soțului ei; îl compătimea, știind că în curînd va rămîne singur. Era o dublă agonie, cea a vieții și cea a iubirii; dar viața devenea tot mai firavă, iar iubirea tot mai mare. Veni o noapte îngrozitoare, noaptea în care Clémence trăi acel delir ce precede întotdeauna moartea ființelor tinere. Vorbi despre

dragostea ei fericită, vorbi despre tatăl ei, povesti mărturisirile mamei sale pe patul morții și obligațiile pe care ea i le impusese. Se lupta nu cu viața, ci cu dragostea ei, pe care nu voia s-o părăsească.

— Fă, Doamne, zise ea, ca el să nu știe că aș vrea să-l văd murind împreună cu mine.

Jules, nemaiputând să îndure priveliștea atitor suferințe, trecuse în aceea clipă în salonul alăturat și nu auzi dorința ei, căreia i s-ar fi supus.

După ce criza trecu, doamna Jules prinse iar puteri. A doua zi, deveni iarăși frumoasă, liniștită; vorbi, nutrea nădejdi, se împodobi cum se împodobesc bolnavii. Pe urmă vru să rămână toată ziua singură și-l expedie pe soțul ei, printr-una dintre acele rugăminți făcute cu atita stăruință, încît ele sînt împlinite cum se împlinesc rugămințile copiilor. De altminteri, domnul Jules avea nevoie de această zi. Se duse la domnul de Maulincour, spre a stabili duelul pe viață și pe moarte asupra căruia se înțeleseseră de mai înainte. Nu izbuti să ajungă prea ușor pînă la autorul acestor nenorociri; aflînd însă că e vorba de o chestiune de onoare vidamul se supuse prejudecăților care îi guvernaseră totdeauna viața și îl introduse pe Jules la baron. Domnul Desmarets îl căută cu privirea pe domnul de Maulincour.

— Vai! iată-l! zise comandorul, arătînd un om așezat într-un fotoliu lîngă foc.

— Care Jules? zise muribundul cu o voce spartă.

Auguste pierduse singura însușire ce ne face să trăim: memoria. Văzîndu-l astfel, domnul Desmarets se trase înapoi cu groază. Nu putea să recunoască pe tînărul elegant într-un lucru fără de nume în nici o limbă, după expresia lui Bossuet. Era într-adevăr un cadavru cu părul alb; niște oase abia acoperite de o piele zbîrcită, veștejită, uscată, ochi albi și nemișcați; o gură hidos întredeschisă, ca la nebuni sau la desfrînații uciși de excesele lor. Nici o urmă de inteligență nu mai dăinuia nici pe frunte, nici în vreo altă trăsătură a chipului; tot așa cum în carnea lui molie nu mai dăinuia nici o frăgezime, nici un semn că singele mai circula încă. Era un om topit, descompus, ajuns la starea în care sînt acei monștri conservați la Muséum în borcanele în care plutesc într-un mediu de alcool. Lui Jules i se păru că vede deasupra chipului lui Maulincour teribila figură a lui Ferragus, și această Războiune deplină înspăimîntă Ura. Soțul găsi în inima lui milă pentru părelnica ruină a celui ce fusese cîndva un bărbat tînăr.

— Duelul a avut loc, zise comandorul.

— Domnul a ucis destui oameni, oftă cu durere Jules.

— Și oameni destul de dragi, adăugă bătrînul. Bunica lui moare de mîhnire, și poate că și eu o voi urma în mormînt.

A doua zi după această vizită, starea doamnei Jules se înrăutăți de la o oră la alta. Ea profită de o clipă de tărie ca să ia o scrisoare de sub pernă, i-o întinse lui Jules și-i făcu un semn ușor de priceput. Voia să-i dea ultima răsufare a vieții ei într-un sărut, el o primi și ea muri. Jules se prăbuși ca mort și fu dus la fratele său. Acolo, pe cînd, printre

lăcrimi și suspine, se învinuia că lipsise de acasă în ajun, fratele său îi spusese că lipsa lui fusese foarte mult dorită de Clémence, care nu voise ca el să vadă tot ceremonialul religios, atât de dureros pentru imaginațiile sensibile, și pe care biserica îl desfășoară când le dăruie muribunzilor ultima împărtășanie.

— Tu n-ai fi putut să rezisti, îi spusese fratele lui. N-am putut nici eu să îndur groaznicul spectacol și toți servitorii tăi plîngeau în hohote. Clémence era ca o sfință. A avut tăria să-și ia adio de la noi, și glasul ei, auzit pentru cea din urmă oară, îi sfîșia inima. Când și-a cerut iertare pentru supărările pe care le va fi pricinuit fără să vrea celor care o slujiseră, a fost un țipăt amestecat cu suspine, un țipăt...

— Destul, spusese Jules, destul.

Vru să rămînă singur, ca să citească ultimele gânduri ale acestei femei pe care lumea o admirase și care se trecuse ca o floare.

«Iubitule, acesta este testamentul meu. De ce să nu facem testamente și pentru comorile inimii, așa cum facem pentru celelalte bunuri? Oare nu dragostea a fost tot bunul meu? Vreau acum să mă îngrijesc numai de iubirea mea: numai ea a fost întreaga bogăție a Clémencei tale și este tot ceea ce poate să-ți lase acum când moare. Jules, mor fericită, tu încă mă mai iubești. Medicii explică moartea mea în felul lor, dar numai eu știu adevărata ei cauză. Am să ți-o spun, oricîtă suferință ți-ar pricinui. N-aș vrea să duc cu mine, într-o inimă dăruită cu totul ție, vreun secret pe care să nu ți-l fi spus, de vreme ce mor victimă a unei discreții necesare.

Jules, pe mine m-a crescut de mică în cea mai deplină singurătate, departe de viciile și de minciunile lumii, femeia bună pe care tu ai cunoscut-o. Lumea prețuia calitățile ei convenționale, acelea prin care îndeobște o femeie place lumii; eu însă m-am bucurat tainic de un suflet ceresc și am putut s-o îndrăgesc pe mama, care a făcut din copilăria mea o bucurie fără amărăciune, știind bine pentru ce o îndrăgesc. Oare nu însemna aceasta să iubești indoit? Da o iubeam, o ascultam, o respectam, și nimic nu-mi împovăra inima, nici respectul, nici ascultarea. Eu eram totul pentru ea, ea era totul pentru mine. Timp de nouăsprezece ani, pe deplin fericiti și lipsiți de griji, sufletul meu, singuratic în mijlocul lumii care voia împrejuru-mi, n-a oglindit decît cea mai pură imagine, aceea a mamei mele, și inima mea n-a bătut decît prin ea și pentru ea. Eram foarte pioasă și-mi plăcea să rămîn pură în fața lui Dumnezeu. Mama a cultivat în mine toate sentimentele mărețe și nobile. Ah! mă bucur să te pot încredința, Jules, acum, că știu că eram neprihănită, că am venit la tine cu inima fecioară. Când am ieșit din această singurătate deplină; cînd, pentru întia oară, mi-am pieptănat părul, împodobindu-l cu o cununie de flori de migdal, cînd, ca să plac, am adăugat cîteva panglici de satin la rochia mea albă, gîndindu-mă la lumea pe care mă duceam s-o văd și pe care eram curioasă s-o văd; ei bine, Jules, această nevinovată și mărunță cochetărie a fost făcută pentru tine, căci, la intrarea mea în societate, te-am văzut pe tine, cel dintîi. Figura ta, am băgat de seamă, se impunea printre

toate celelalte; făptura ta mi-a plăcut; glasul tău și felul tău de a fi mi-au inspirat simțăminte de simpatie pentru tine; și, cînd ai venit, cînd mi-ai vorbit, cu fruntea îmbujorată, cu glasul tremurător, acea clipă mi-a dăruit amintiri de care încă mă înfior și azi scriindu-ți, la care visez și acum, pentru ultima oară.

Dragostea noastră a fost la început cea mai puternică dintre simpatii, în curînd însă am ghicit-o amîndoi; pe urmă, a fost împărtășită numaidecît, și de atunci am trăit împreună nenumărate plăceri. De atunci, mama n-a mai fost cea dintîi în inima mea. Cînd li spuneam asta, ea suridea, draga de ea! Apoi, am fost a ta, cu totul a ta. Iată viața mea, întreaga mea viață, scumpul meu soț. Și iată ce-mi mai rămîne să-ți spun. Într-o seară, cu cîteva zile înainte de moarte, mama mi-a mărturisit taina vieții ei, nu fără a vărsa lacrimi fierbinți. Te-am iubit și mai mult după ce-am aflat, înainte ca preotul să-i dea împărtășania, că există iubiri condamnate de oameni și de biserică. Însă fără îndoială, Dumnezeu nu trebuie să fie aspru, atunci cînd ele sînt păcatul unui suflet așa de bun ca al mamei; și acest inger nu putea să se prefacă într-o pocăită. Ea iubea cu adevărat, Jules, era numai iubire. Iar eu m-am rugat în fiecare zi pentru ea, fără s-o judec. Atunci am aflat taina mării ei duioșii de mamă; atunci am știut că există în Paris un om pentru care eu eram viața toată, dragostea toată; că bogăția ta era opera lui și că el te iubea; că era izgonit din societate, că purta un nume pătat, că era mai nefericit din pricina asta gîndindu-se la mine, la noi, decît la el. Mama era toată mîngierea lui, iar cînd mama murea, am făgăduit că îi voi ține eu locul. Cu toată înflăcărarea unui suflet ale cărui sentimente nu fuseseră falsificate cu nimic, n-am văzut în asta decît fericirea de a indulci mîhnirea ce îndurerase ultimele clipe ale mamei, și m-am legat să duc mai departe opera ei de caritate secretă, caritatea inimii. Întîia oară l-am văzut pe tatăl meu lingă patul în care mama își dăduse sufletul; cînd și-a ridicat ochii plini de lacrimi, a regăsit în mine toate speranțele lui moarte. Am jurat nu să mint, ci să păstrez tăcere, și care femeie ar fi rupt o asemenea tăcere? Iată vina mea, Jules, vină pe care o ispășesc prin moarte. M-am îndoit de tine. Dar teama e așa de firească la o femeie, și mai ales la o femeie care știe tot ceea ce are de pierdut. Tremuram pentru dragostea mea. Taina tatălui meu mi se părea a fi moartea fericirii mele, și cu cît iubeam mai mult, cu atît mi-era mai frică. N-am îndrăznit să-i mărturisesc tatălui meu acest sentiment; ar fi însemnat să-l rănesc, și, în situația lui orice rană era prea dureroasă. Însă el, fără să-mi spună, împărtășea temerile mele. Inima lui de tată tremură pentru fericirea mea, la fel ca și mine, și nu cuteza să vorbească, supunîndu-se aceleiași delicateți care mă amușea pe mine. Da, Jules, am crezut că ai putea într-o zi să n-o mai iubești pe fiica lui Gratien așa cum o iubeai pe Clémence a ta. Fără această spaimă adîncă, ți-aș fi ascuns oare vreun lucru, ție, care erai totul pînă în străfundul inimii mele? În ziua în care acel odios, acel nenorocit de ofițer ți-a vorbit, am fost nevoită să te mint. În acea zi am cunoscut pentru a doua oară în viața mea durerea, și această

durere a crescut mereu pînă în clipa de față, cînd îți scriu pentru cea din urmă oară. Ce importanță mai are acum situația tatălui meu? Știi totul. Cu ajutorul dragostei mele aș fi învins boala, aș fi suportat toate suferințele, dar n-aș fi putut să înăbuș vocea îndoielii. Oare originea mea n-o să întunece puritatea iubirii tale, n-o s-o slăbească, n-o s-o micșoreze? Nimic nu poate să-mi spulbere această teamă. Iată, Jules, cauza morții mele. N-aș putea să trăiesc cu spaima de un cuvînt pe care tu nu-l vei spune poate niciodată, o privire care nu-ți va scăpa nicicînd; dar ce vrei? Eu mă tem de ele. Mor iubită, iată mîngierea mea. Am aflat că, de patru ani, tatăl meu și prietenii lui au răscolit aproape întreaga omenire, pentru a o minți. Ca să-mi dea o situație, au cumpărat un mort, o reputație, o avere, toate acestea pentru a face să reînvie un om viu, toate acestea pentru tine, pentru noi. Noi nu trebuia să știm nimic. Ei bine, moartea mea, fără îndoială, îl va cruța de o astfel de minciună pe tata, el va muri din pricina morții mele. Adio, deci, Jules, și-am dezvăluit inima mea întreagă. Mărturisindu-ți dragostea mea cu nevinovăția chinului ei, nu înseamnă că-ți las tot sufletul meu? N-aș fi avut tăria să-ți vorbesc, o am pe aceea de a-ți scrie. I-am mărturisit lui Dumnezeu greșelile vieții mele: am făgăduit că nu mă voi mai gîndi decît la împăratul cerurilor; dar n-am putut să rezist plăcerii de a mă mărturisi și aceluia care, pentru mine, e totul pe pămînt. Vai! cine nu mi-ar ierta acest ultim suspin, între viața care a fost și viața care va să fie? Adio, deci, iubitul meu Jules; mă duc la Dumnezeu, lingă care iubirea e pururi fără nori, lingă care vei veni și tu într-o zi. Acolo, lingă tronul lui, reuniți pentru totdeauna, vom putea să ne iubim prin veacuri. Numai această speranță poate să mă mîngie. Dacă sînt demnă să ajung acolo mai înainte, îți voi urmări de acolo viața, sufletul meu te va însoți, te va învălui, pentru că tu vei mai rămîne încă aici pe pămînt. Trăiește, deci, o viață sfîntă, ca să vii negreșit lingă mine.

Tu poți să înfăptuiești mult bine pe pămînt! Nu-i oare o menire îngerească pentru o ființă îndurerată, să răspîndească bucurie, să dăruie ceea ce ea nu are? Te las celor nefericiți, numai pe zîmbetul și pe lacrimile lor nu sînt geloasă. Vom culege o bucurie mare din aceste scumpe binefaceri. Oare n-am putea să trăim încă împreună, dacă vei vrea să legi numele Clémencei tale de o astfel de operă frumoasă? După ce am iubit așa cum am iubit noi, nu mai există decît Dumnezeu, Jules. Dumnezeu nu minte, Dumnezeu nu înșală. Nu-l mai adora decît pe el, atîta vreau. Slujește-l cu grijă în toți cei ce suferă, alină fiii copleșiți de dureri ai bisericii lui. Adio, suflet scump, plin de mine, căci te cunosc: tu nu vei mai iubi a doua oară. Voi muri așadar fericită, cu gîndul care-o face fericită pe orice femeie. Da, mormîntul meu va fi inima ta. După această copilărie pe care și-am istorisit-o, oare viața mea nu s-a scurs în inima ta? Moartea fiind, tu nu mă vei alunga niciodată de acolo. Sînt mîndră de această viață unică! Tu nu m-ai cunoscut decît în floarea tinereții, îți las regrete fără dezamăgiri. Jules, e o moarte nespus de fericită.

Tu, care m-ai înțeles așa de bine, îngăduie-mi să-ți cer un lucru mărunț, fără îndoială, împlinirea unui capriciu de femeie, mărturie a legământului dintre noi. Te rog să arzi tot ceea ce ne-a aparținut nouă, să distrugi camera noastră, să nimicești tot ceea ce poate să fie o amintire a iubirii noastre.

Încă o dată, adio, cel din urmă adio, plin de iubire, cum va fi cel din urmă gând al meu și răsuflarea mea cea de pe urmă."

Cînd Jules termină scrisoarea, inima îi fu năpădită de una din acele frenezii ale căror crize înspăimîntătoare e cu neputință să le redai. Toate durerile sînt individuale, efectele lor nu sînt supuse nici unei reguli fixe: unii își astupă urechile, ca să nu mai audă nimic; și există suflete mari și deosebite ce se aruncă în durere ca într-o genune. În deznădejde totul este adevărat. Jules plecă de la fratele său și se întoarse acasă, vrînd să-și petreacă noaptea lângă soție și să privească pînă în ultima clipă ființa aceasta cerească. Și cum mergea, cu nepăsarea de viață pe care o cunosc oamenii ajunși pe ultima treaptă a nenorocirii, înțelegea de ce, în Asia, legile porunceau soților să nu-și mai supraviețuiască. Voia să moară. Nu era încă doborît, era în febra durerii. Ajunse acasă, urcă în acea cameră sacră: o văzu pe Clémence pe patul morții, frumoasă ca o sfință, cu părul strîns într-o panglică, cu miinile împreunate, acoperită cu un giulgiu. Luminările luminau un preot ce se ruga, pe Joséphine care plîngea într-un colț, în genunchi, și pe doi bărbați, lângă pat. Unul era Ferragus. Sta în picioare drept, nemîșcat, privind la fiica lui cu ochi fără de lacrimi; fața lui părea turnată în bronz; nu-l văzu pe Jules. Celălalt era Jacquet, Jacquet cu care doamna Jules fusese întotdeauna bună. Jacquet nutrea pentru doamna Jules acea amicitie respectuoasă ce umple de bucurie inima, fără s-o tulbure, acea pasiune blajină, iubire fără dorinți și fără furtuni; venise și el, pios, să-și plătească datoria de lacrimi, să-și ia un lung adio de la soția prietenului său, să sărute pentru înfrîngerea oară fruntea înghețată a unei ființe din care își făcuse în taină o soră. Totul era tăcut. Nu era nici Moartea înfricoșătoare așa cum e la biserică, nici Moartea pompoasă ce traversează străzile; nu, era moartea strecurată sub acoperișul casei, moartea care emoționează; era mlînirea inimii, lacrimile curgînd din ochii tuturor. Jules veni lângă Jacquet, îi strînse mîna și, fără a-și spune un cuvînt, toate personajele acestei scene rămaseră așa pînă dimineața. Cînd ziua făcu să pălească luminările, Jacquet, prevăzînd scenele dureroase ce aveau să urmeze, îl duse pe Jules în camera vecină. În acea clipă soțul îl privi pe tată și Ferragus îl privi pe Jules. Cele două dureri se interogară, se cercetară, se înțeleseseră prin această privire. O fulgerare de minie străluci scurt în ochii lui Ferragus.

«Tu ai ucis-o», gîndea el.

«Pentru ce s-a îndoit de mine?» părea să răspundă soțul.

Această scenă fu asemănătoare aceleia ce s-ar petrece între doi tigri care-și dau seama de zădărnicia unei lupte, după ce s-au cercetat o clipă, șovăind, fără să scoată un răget.

— Jacquet, zise Jules, te-ai îngrijit de toate?

— De toate, răspunse șeful de birou, dar pretutindeni mi-a luat înainte un om care peste tot dăduse dispoziții și plătise.

— Mi-o smulge pe fiica lui, exclamă soțul într-un crunt acces de disperare.

Se repezi în camera soției; dar tatăl nu mai era acolo. Clémence fusese pusă într-un sicriu de plumb și niște muncitori se pregăteau să sudeze capacul. Jules se întoarse îngrozit de spectacol, iar bubuitur ciocanului de care se slujeau muncitorii îl făcu să izbucnească în lacrimi.

— Jacquet, zise el, din această noapte cumplită păstrez un gând unul singur, dar un gând pe care vreau să-l împlinesc cu orice preț. Nu vreau ca scumpa mea Clémence să zacă într-un cimitir din Paris. Vreau s-o ard, să iau cenușa și s-o păstrez. Să nu-mi spui nici un cuvânt despre această hotărâre, dar ai tu grijă să se înfăptuiască. Mă duc și mă închid în camera ei și să rămân acolo până în clipa despărțirii. Numai pe tine te voi lăsa să intri aici, spre a-mi spune ce ai făcut. Du-te, nu precupeți nimic.

În acea dimineață, doamna Jules, după ce fusese expusă într-o capelă mortuară, la intrarea casei sale, fu dusă la Saint-Roch. Pereții bisericii erau acoperiți în întregime cu plânze de doliu. Luxul deosebit desfășurat pentru această ceremonie atrăsese multă lume; căci la Paris totul e un spectacol, chiar și durerea cea mai adevărată. Există oameni care aleargă la fereastră ca să vadă cum plinge un fiu urmînd trupul neînsuflețit al mamei sale, așa cum există oameni ce vor să fie plasați cit mai bine ca să vadă cum se retează un cap. Nici un popor din lume nu are ochi mai hulpavi. Curioșii fură însă uimiți mai cu seamă cînd zăriră toate cele șase capele laterale de la Saint-Roch învăluite și el de sus pînă jos în negru. Doi bărbați în doliu asistau la o slujbă mortuară în fiecare capelă. În naosul bisericii nu se aflau decît domnul notă Desmarets și Jacquet; iar în afara incintei sebeau servitorii. Pentru ce ce-și pierd vremea pe la biserici, era ceva de neînțeles, o asemenea pompă și atît de puține rude. Slujba cea mare fu celebrată cu sumbră măreție a slujbelor funebre. În afară de slujitorii obișnuiți de la Saint-Roch, mai erau și treisprezece preoți veniți de pe la diferite parohii. Poate că niciodată *Dies irae* n-a produs asupra creștinilor curioși aflați aici din întîmplare, dornici de emoții, un efect sufletesc mai profund, mai glacial, decît impresia produsă de acest imn, atunci cînd opt glasuri de cantori, acompaniate de cele ale preoților și de glasurile copiilor din cor, îl intonară alternativ. Din cele șase capele laterale, dousprezece alte glasuri de copii se înălțară sfîșiate de durere și li se adăugară tînguș. Din toate colțurile bisericii țîșnea spaima; pesie tot, țipetelor zbuciumate le răspundeau țipete de groază. Această muzică înfricoșătoare vorbea despre dureri necunoscute lumii și despre prietenii tainice care o plîngeau pe moartă. Niciodată, în nici o religie omenească, spaima sufletului, smuls cu brutalitate din trup și răvășit ca de o furtună în fața fulgerătoare majestăți a lui Dumnezeu, n-au fost redată cu atîtă putere. Înaintea acestei strigări a strigărilor trebuie să se închine toți artiștii și compozițiile lor cele mai înflăcărâte. Nu, nimic nu poate să

înfrunte imnul acesta ce intruchipează patimile omenești și le dă o viață galvanică pină dincolo de sicriu, ducindu-le palpitînde încă înaintea Dumnezeului celui viu și răzbunător. Glasurile ascuțite ale copiilor, unite cu sunetele glasurilor grave, și care cuprind, în această cîntare a morții, viața omului cu toate frămîntările lui, aducînd aminte suferințele din leagăn, sporindu-se cu toate necazurile celorlalte vîrste în vocale ample ale bărbaților, în murmurale bătrînilor și ale preoților; toată această sfîșietoare armonie grea de trăsnete și de fulgere, nu vorbește ea oare imaginațiilor celor mai aprinse, celor mai crude suflete, celor mai înghețate inimi, ba chiar și filozofilor? Cînd o auzi, îți pare însuși tunetul lui Dumnezeu. Bolșile tuturor bisericilor se înfioară, tremură, vorbesc, revarsă spaima din toate tăriile ecourilor lor. Pare că vezi morți fără de număr ridicîndu-se și-ntinzînd minile. Nu un tată, nu o soție, nu un copil se află acum sub giulgiul cel negru, ci însăși omenirea ce se ridică din propria-i țărîină. E cu neputință a judeca religia catolică, apostolică și romană, atîta timp cît n-ai îndurat cea mai grea durere, plîngînd o ființă iubită care zace sub scenotaf, cît n-ai simțit toate fiorurile ce umplu atunci inima, traduse-n imnul acesta al deznădejdiei, în țipetele care zdrobesc sufletul, în spaima cucernică ce crește din strofă în strofă, care se rotește spre ceruri, care înfricoșează, care strivește, care înalță sufletul și lasă în conștiință un sentiment al veșniciei, atunci cînd cel din urmă vers s-a stîns. Ai înfruntat o clipă infinitul și acum totul tace în biserică. Nu se rosteste-o vorbă; pină și cei necredincioși *nu-și dau seama ce au*. Numai geniul spaniol a putut să născocească asemenea măreții nemărginite pentru cea mai nemărginită durere. Cînd ceremonia supremă se sfîrșe, doisprezece bărbați îndoliați ieșiră din cele șase capele și veniră să asculte în jurul sicriului cîntecul de speranță pe care biserica i-l înalță sufletului creștin înainte de a îngropa forma omenească. Apoi, fiecare dintre ei se urcă în cite o trăsură cernită; Jacquet și domnul Desmarests o luară pe cea de a treispezecea; servitorii îi urmară pe jos. Peste o oră, cei doisprezece necunoscuți erau pe dealul cîmîtîrului numit popular Père-Lachaise, formînd împreună un cerc împrejurul unei gropi în care sicriul fusese coborît, sub privirile unei mulțimi curioase, sosită grabnic de prin toate colțurile acestei grădini publice. Apoi, după citeva rugăciuni scurte, preotul zvîrli cîțiva bulgări de pămînt peste rămășițele pămîntești ale acestei femei; și groparii, cerîndu-și bacșiful, se repeziră să astupe groapa, ca să alerge la o alta.

Aici pare a se sfîrșe povestea acestei întîmplări; dar poate că ea ar fi incompletă, dacă, după ce a făcut un rapid crochiu al vieții pariziene, dacă, după ce i-a urmărit schimbătoarele căi, consecințele morții ar fi date uitării. Moartea la Paris nu seamănă cu moartea din nici o altă capitală, și puțini cunosc necazurile unei dureri adevărate față cu civilizația și cu administrația pariziană. De altfel, poate că domnul Jules și Ferragus al XXIII-lea interesează îndeajuns pentru ca deznodămîntul vieții lor să nu fie privit cu nepăsare. În sfîrșit, multora le place să-și dea seama de toate și ar vrea, așa cum a spus cel mai ingenios dintre

criticii noștri, să știe prin ce procedee chimic arde uleiul din lampa lui Aladin. Jacquet, om din administrație, se adresează, firește, autorităților, pentru a căpăta îngăduința să dezgroape corpul doamnei Jules și să-l ardă. Se duse să vorbească cu prefectul poliției, sub protecția căruia dorm morții. Acest funcționar prelinse o petiție. Jacquet trebui să cumere o foaie de hirtie timbrată, să dea durerii formă administrativă; trebui să se servească de argoul birocratic, spre a exprima dorința unui om zdrobit, căruia îi lipseau cuvintele; trebui să tălmăcească totul într-un limbaj indiferent și să scrie pe margine motivul cererii:

Petiționarul
solicită incinerarea
soției sale.

Văzînd-o, șeful însărcinat să facă un raport consilierului de stat, prefect de poliție, zise citind această apostilă prin care *obiectul cererii* era exprimat limpede, așa cum pretinsese el:

— Dar e o chestiune gravă! Raportul meu nu poate fi gata decît peste o săptămînă.

Jules, căruia Jacquet fu nevoit să-i comunice pricinile aminării, îi înțelese atunci pe Ferragus, cînd acesta spusese: voi da foc Parisului. Nimic nu i se părea mai firesc decît să nimicească receptacolul acesta de monstruozițaji.

— Atunci, îi spuse el lui Jacquet, trebuie să te duci la ministrul de Interne și să vorbești cu el ca din partea ministrului tău.

Jacquet se duse la ministrul de Interne, ceru o audiență, pe care o obținui, însă numai peste două săptămîni. Jacquet era un om stăruitor. Alergă deci din birou în birou și ajunse la secretarul particular al ministrului Afacerilor Străine. Cu ajutorul acestor înalte protecții, el avu a doua zi, o audiență tainică, în urma căreia, bizuindu-se pe un cuvînt al autocratului de la Afacerile Străine, scris către pașa de la Interne, Jacquet nădăjdui să obțină cîștig de cauză cu forța. Pregăti explicații, răspunsuri peremptorii, soluții pentru *in caz că*; dar totul eșuă.

— Asta nu ține de mine, zise ministrul. Treaba asta depinde de prefectul poliției. De altfel, nu există nici o lege care să dea soților dreptul de stăpînire asupra trupurilor soțiilor, nici părinților asupra celor ale copiilor. E un lucru grav! Și apoi există și considerente de ordin public, care pretind ca asemenea situații să fie bine examinate. Ar putea fi vătămăte interesele orașului Paris. În sfîrșit, chiar dacă afacerea ar depinde direct de mine, n-aș putea să mă decid *hic et nunc*, mi-ar trebui un raport.

În administrația actuală, *Raportul* este ceea ce sînt limburile în creștinism. Jacquet cunoștea mania rapoartelor și nu așteptase prilejul de acum ca să murmure împotriva absurdităților birocratice. Știa că de cînd raportul a invadat treburile publice, revoluție administrativă săvîrșită în 1804, nu s-a pomenit vreun ministru care să-și fi luat

răspunderea unei opinii, unei hotărâri cit de neînsemnate, fără ca această opinie sau această hotărâre să fi fost vinturată, cernută, răzuită de niște, scirța-scirța pe hirtie, de mizgălitorii de petiții și de sublimele inteligențe de prin birourile sale. Jacquet (bărbat demn de biografiile lui Plutarh) recunoscă că greșise socotelile în sarcina ce-și luase, pe care, vrînd să procedeze legal, o făcuse imposibilă. Ar fi trebuit pur și simplu s-o transporte pe doamna Jules la una dintre proprietățile de la țară ale lui Desmarests; și acolo, sub binevoitoarea autoritate a unui primar de sat, să satisfacă dorința prietenului său. Legalitatea constituțională și administrativă nu creează nimic; e un monstru sterp pentru popor, pentru rege și pentru interesele particulare; dar poporul nu știe să buchisească decît principiile scrise cu sînge; or, nenorocirile legalității vor fi totdeauna pașnice; legalitatea apasă și strivește o națiune, asta e adevărul. Jacquet, om îndrăgostit de libertate, se întoarse atunci la prietenul său, reflectînd la binefacerile bunului plac, întrucît omul nu judecă legile decît prin lumina intereselor lui. Și cînd Jacquet se pomeni în fața lui Jules, se văzu nevoit să-l înșele, iar nelericiul, cuprins de o febră cumplită, zăcu două zile la pat. În aceeași seară, ministrul vorbi, la un dîneu ministerial, despre toana care l-a apucat pe un parizian să-și ardă soția așa cum făceau romanii. Cercurile din Paris se preocupară atunci pentru o clipă de funeraliile antice. Lucrurile vechi revenind la modă, cîteva persoane găsiră că ar fi frumos să se restabilească, pentru marile personaje, rugul funerar — opinie ce își avu detractorii și apărătorii ei. Unii ziceau că există prea mulți oameni mari și că un asemenea obicei ar face să se scumpească lemnele de foc, că la un popor care-și schimbă așa de des domiciliul, ca francezii, ar fi caraghios să vezi la fiecare soroc al chirilor un Longchamp se strămoși plimbați în urnele lor; și apoi că, dacă urnele ar avea vreo valoare, s-ar putea să le găsești la licitație, sechestrare, pline de respectabila cenușă, aduse de creditori, oameni deprinși să nu respecte nimic. Ceilalți răspundeau că străbunii ar fi căpătuși astfel mult mai în siguranță decît la Père-Lachaise, întrucît, într-un timp dat, orașul Paris va fi nevoit să ordone un sfînt Bartolomeu împotriva morților ce invadează cîmpurile și amenință să năpădească într-o zi și pămînturile din Brie. A fost una din acele discuții inutile și spirituale, obișnuite la Paris, care, mult prea adesea, provoacă răni foarte adînci. Din fericire pentru Jules, el nu știu nimic despre conversațiile, despre vorbele de duh, despre ironiile pe care durerea lui le iscase în Paris. Prefectul poliției fu surprins că domnul Jacquet se folosise de ministru ca să evite tergiversările și ocolirurile înaltei administrații a salubrității publice. Exhumarea doamnei Jules era o chestiune de salubritate publică. Deci biroul poliției se pregătea să răspundă petiției printr-un refuz răspăcat, întrucît e de ajuns o cerere pentru ca Administrația să se stîrnească; or, o dată stîrnită, lucrurile ajung, prin ea, departe de tot. Administrația poate să ducă orice chestiune pînă la Consiliul de Stat, altă mașină greu de urnit. În ziua următoare, Jacquet îi dădu de înțeles prietenului său că trebuie să renunțe la planul lui; că, într-un oraș unde numărul de lacrimi brodate pe pinzele de doliu este tarifat, unde legile admit

șapte clase de înmormintări, unde pământul pentru morți se vinde cîntărit în bani, unde durerea este exploatată și contabilizată în partidă dublă, unde rugăciunile bisericii se plătesc cu bani grei, unde consistoriul ecleziarhic intervine pentru a reclama costul citorva firicele de glasuri adăugate la *Dies urae*, orice se abate din făgașul administrativ trasat durerii e cu neputință.

— Ar fi fost, zise Jules, o fericire în prăbușirea mea, plănuisem să mor departe de aici și, în mormînt, voiam s-o țin pe Clémence în brațele mele. Nu știam că birocrația și-a întins ghearele pînă și-n sicriile noastre.

Vru apoi să se ducă să vadă dacă nu cumva lingă soția lui era puțin loc și pentru el. Cei doi prieteni plecară deci la cimitir. Ajunși acolo, găsiră, ca la intrările în sălile de spectacole sau ca la porțile muzeelor, ori ca în curtea diligențelor, *ciceroni* ce se ofereau să-i călăuzească prin labirintul de la Père-Lachaise. Le era imposibil, amîndurora, să știe unde zace Clémence. Groaznică angoasă! Se duseră să-l consulte pe portarul cimitirului. Morții au un paznic, și există ore la care morții nu pot fi vizitați. Ar trebui să răstorni toate regulamentele poliției, la toate nivelele ierarhice, pentru a căpăta dreptul să vii să plîngi noaptea, în tăcere și în singurătate, pe mormîntul în care zace o ființă iubită. Există un program de iarnă și un program de vară. Fără nici o îndoială, dintre toți paznicii, cel de la Père-Lachaise este cel mai fericit. În primul rînd, el nu are nici un clopoțel de sunat; apoi, în locul unei cămaruțe, el are o casă, o instituție ce, deși nu e un minister, are totuși un foarte mare număr de administrați și mai mulți funcționari, încît acest guvernator al morților are o leafă și dispune de o putere imensă de care nimeni nu se poate plînge: el nu se supune decît bunului său plac. Locuința lui nu este o casă de comerț, cu toate că are birouri, o contabilitate, încasări, cheltuieli și venituri. Acest om nu este nici gardian, nici ușier, nici portar; poarta care-i primește pe morți este întotdeauna larg deschisă; apoi, cu toate că are monumente de îngrijit, nu este un îngrijitor de muzeu; în fine, este o anomalie de nedefinit, o autoritate ce are cîte ceva din toate și nu e nimic, autoritate situată, ca și moartea din care trăiește, în afara tuturor. Totuși, acest ins excepțional depinde de orașul Paris, ființă himerică asemenea navei ce-i servește de emblemă, creatură de conveniență pusă în mișcare prin mii de picioare rareori unanime în mișcările lor, astfel încît angajații lui sînt aproape înamovibili. Acest gardian al cimitirului este deci paznicul ajuns la starea de funcționar, nesolubil prin disoluție. Funcția lui, altminteri, nu e o sinecură; el nu lasă să fie îngropat nimeni fără un permis, el trebuie să dea seama de morții lui, el hotărăște în acest cîmp vast cele șase picioare pătrate în care îți vei așeza într-o bună zi tot ceea ce iubești, tot ceea ce urăști, o iubită, un verișor. Da, luați aminte bine, toate sentimentele Parisului sfîrșesc prin a ajunge în această locuință, și aici se administraționalizează. Acest om are registre pentru a-și înscrie morții, ei există în mormintele lor și în dosarele lui. Sub supravegherea lui are paznici, grădinari, gropari, ajutoare. E cineva! Oamenii înlăcrimați nu dau ochii cu el de prima oară. El nu apare decît în cazurile grave:

un mort luat drept un altul, un mort asasinat, o exhumare, un mort care invie. În sala lui se află bustul regelui domnitor, și poate că tot el păstrează și vechile busturi regale, imperiale, cvasi-regale, în vreun dulap, un fel de mic Pèrre-Lachaise pentru revoluții. În sfârșit, e o persoană publică, un om excelent, bun tată și bun soț — lăsând la o parte epitaful. Însă atîta vîlmășag de sentimente i-a trecut pe dinainte în formă de dricuri, și atîtea lacrimi a văzut, adevărate ori false; și a văzut durerea sub atîtea fețe și pe atîtea fețe; a văzut șase milioane de dureri eterne! Pentru el, durerea nu mai este decît o piatră de nici un deget grosime și de vreo doi pași lungime pe trei-patru palme lățime. Cît despre *regrete*, astea-s pacostea slujbei lui, el nici nu prinzește, nici nu cînează vreodată fără să nu îndure ploaia unei inconsolabile dureri. E bun și blind față de toate celelalte sentimente, plînge pentru vreun erou de dramă, pentru domnul Germeuil din *L'Auberge des Adrets*, omul cu pantaloni de culoarea untului proaspăt, asasinat de Macaire; dar inima lui s-a osificat în privința adevăraților morți. Morții sînt niște cifre pentru el; sarcina lui este de a organiza moartea. Și, în sfârșit, se întîmplă, de trei ori într-un veac, o împrejurare în care rolul lui devine sublim, și atunci el este sublim clipă de clipă... pe vreme de ciumă.

Cînd Jacquet se îndreaptă spre el ca să-i vorbească, acest monarh absolut se întorcea furios la biroul lui.

— Am spus, țipa el, să udați florile de pe aleea Masséna pînă la piața Regnault de Saint-Jean-d'Angély! Vă bateți joc voi ăia! Ei, drăcie! Pe-o vreme frumoasă ca asta, dacă le dă în gînd rubedeniilor să vină pe aici, or să se repeadă toți la mine: or să țipe ca niște apucați, or să spună despre noi tot felul de grozăvii și or să ne facă pe toți cu ou și cu ojet...

— Domnule, îi zise Jacquet, am dori să știm unde a fost îngropată doamna Jules.

— Doamna Jules, *care?* Întrebă el. În ultima săptămînă am avut trei doamne Jules... Ah! zise el întrerupîndu-se și privind spre poartă, iată cortegiul colonelului de Maulincour, hai să-i cercetăm permisul... Frumos cortegiu, pe legea mea! reluă el. A urmat-o repede pe bunică-sa. Există familii în care toți se prăbușesc, ca la comandă. Au un singe tare rău, parizienii ăștia!

— Domnule! îi zise Jacquet înhățîndu-l de braț. Persoana despre care vă vorbesc este doamna Jules Desmarests, soția agentului de schimb.

— A! știu, răspunse el, privindu-l pe Jacquet. N-a fost un cortegiu în care erau treisprezece trăsuri cernite și cite o singură rudă în fiecare dintre primele douăsprezece? Era atît de nostim încît toți am băgat de seamă...

— Domnule, luați seama. Domnul Jules e cu mine, poate să vă audă, și ceea ce spuneți nu e tocmai potrivit.

— Pardon, domnule, aveți dreptate. Scuzați, vă luasem drept moștenitori.

— Domnule, reluă el după ce studie un plan al cimitirului, doamna Jules se află pe strada mareșal Lefebvre, alea numărul 4, între

domnișoara Raucourt, de la Comedia Franceză, și domnul Moreau-Malvin, un măcelar strașnic, pentru care s-a comandat un mormint din marmură albă, care va fi într-adevăr unul dintre cele mai frumoase din cimitirul nostru.

— Domnule, zise Jacquet, intrerupindu-l, totuși nu ne dăm seama...

— E adevărat, răspunse el privind jur împrejur. Jean! strigă după un om pe care-l zări. Condu pe acești domni la groapa doamnei Jules, soția unui agent de schimb! Știi, lângă domnișoara Raucourt, mormintul la care e un bust.

Și cei doi prieteni porniră la drum conduși de unul dintre gardieni; dar nu ajunseră la drumul povîrnit ce ducea spre aleea de sus a cimitirului fără a fi avut de înfruntat zecile de propuneri pe care antreprenorii de marmurărie, de fierărie și de sculptură le făceau cu o grație microasă.

— Dacă domnul vrea să construiască ceva, am putea să-l servim destul de convenabil...

Jacquet fu fericit că-l poate scuti pe prietenul său de vorbele acestea îngrozitoare pentru o inimă singerindă, și ajunseră la locul de veci. Cînd văzu pămîntul proaspăt răscolit, în care zidarii înfipseseră niște piloni ca să marcheze locul dalelor de piatră trebuincioase fierarului spre a instala grilajul, Jules se sprijini de umărul lui Jacquet, ridicînd capul din cînd în cînd pentru a arunca priviri lungi asupra lutului în care era silit să lase rămășițele pămîntești ale ființei prin care el mai trăia încă.

— Ce rău trebuie să se simtă acolo! zise el.

— Dar ea nu-i acolo, îi răspunse Jacquet, e în amintirea ta. Să mergem, haide, lasă cimitirul ăsta groaznic, în care morții-sînt împodobiți ca femeile la bal.

— Dacă am scoate-o de aici?

— E cu putință?

— Totul e cu putință! exclamă Jules. Așadar, voi veni aici, spuse el după o pauză. E loc.

Jacquet izbuti să-l ducă din această incintă, divizată ca o tablă de șah, prin grilajele de bronz, în compartimente elegante, în care erau închise morminte împodobite din belșug cu inscripții, cu ornamente în formă de frunze de palmier ori de lacrimi, tot atît de reci ca și pietrele de care se folosiseră oamenii îndurerași spre a pune să se sculpteze în ele regretele și lacrimile lor. Sînt acolo vorbe de duh gravate în negru, epigrame împotriva curioșilor, *concetti*, cuvinte de rămăs bun hazlii, făgăduieli pentru niște reîntîlniri la care nu se află niciodată decît o singură persoană, biografii pretențioase, zorzoane ieftine care iau ochii, lucruri de nimic, scripiri amăgitoare. Colo tîrsuri; dincoace virfuri de lance; mai încolo urne egiptene; ici și colo cite un tun; pretutindeni emblemele a mii de profesii; toate stilurile: maur, grec, gotic, frize, ove, zugrăveli, urne, genii, temple, grămezi de crizanteme vestejite și de trandafiri morți. E o comedie jalnică! E iarăși întregul Paris cu străzile, cu firmele, cu atelierele, cu palatele lui; văzut însă prin sticla ce micșorează a unui lornion, un Paris microscopic, redus la micile

dimensiuni ale umbrelor, ale larvelor, ale morșilor, o speță umană ce nu mai are nimic măreț în afară de vanitatea ei. Apoi Jules zări la picioarele lui, în lunga vale a Senei, între colinele Vaugirard și Meudon, între culmile Belleville și Montmartre, Parisul real, învălurat în pinza siniliei țesută de fumurile hornurilor lui, și pe care, atunci, lumina soarelui o făcea străvezie. Îmbrățișă într-o fugitivă aruncătură de ochi cele patruzeci de mii de case și spuse, arătând spațiul cuprins între coloana din piața Vendôme și cupola de aur a Domului Invalizilor.

— Acolo mi-a fost ea răpită, de către funesta curiozitate a acestei lumi ce se zbuciumă și se înghesuie pentru a se înghesui și zbuciuma.

La patru leghe depărtare, pe țărmurile Senei, într-un sătuc așezat pe povișnișul unei coline ce ține de lunga împrejmuire deluroasă în mijlocul căreia marele Paris se frământă ca un copil în leagăn, se petrecea o scenă de moarte și de durere, străină însă de orice fast parizian, fără torțe, fără faclii, fără trăsuri cernite, fără rugăciuni catolice, moartea cea simplă. Iată faptele. Corpul unei fete tinere se împotmolise sub malul răpos, în nămolul și stufărișurile Senei. Niște barcașii ce se duceau să scoată nisip îl zăriră chiar în clipa când se urcau în barca lor șubredă.

— Iacal! Cincizeci de franci ciștițați, zise unul dintre ei.

— Adevărat, zise celălalt.

Și traseră barca lângă moartă.

— E o fată frumoasă. Hai să ne facem declarația.

Și cei doi nisipari, după ce acoperiră trupul cu vestele lor, se duseră la primarul satului, care se arătă destul de necăjit că are de făcut procesul-verbal cerut de o asemenea descoperire.

Zvonul despre întimplarea aceasta se răspîndi cu iuțeala telegrafică specifică ținuturilor în care comunicațiile sociale nu cunosc nici o întrerupere și în care scornelile, trăncănelile, birfelile, poveștile cu care se nutrește lumea nu lasă nici o lacună de la un hotar la altul. Numaidecît, oamenii care veniră la primărie îl scoaseră pe primar din încurcătură. Ei ticluiră procesul-verbal ca pe un act de deces obișnuit. Prin grija lor, trupul fetei fu recunoscut a fi cel al domnișoarei Ida Gruget, corsetieră, locuind pe strada Corderie-du-Temple, la numărul paisprezece. Poliția judiciară interveni, văduva Gruget, mama defunctei, sosi, aducînd și ultima scrisoare a fiicei sale. În bocetele mamei, un medic constată asfixia prin invazia singelui negru în sistemul pulmonar, și cu asta gata. După ce se făcu ancheta și se încheiară toate cercetările, seara, la orele șase, autoritățile îngăduiră ca grizeta să fie îngropată. Preotul comunei refuză s-o primească la biserică și să se roage pentru ea. Ida Gruget fu învelită atunci într-un giulgiu de o bătrînă țărancă și pusă într-un coșciug grosolan, făcut din scinduri de brad, apoi fu dusă la cimitir de patru bărbați și urmată de cîteva țărânci curioase, care-și povesteau această moarte, comentînd-o cu uimire și compătimire. Văduva Gruget fu reținută din milă de o bătrînă doamnă, care nu o lăsă să se ducă după tristul cortegiu al fiicei sale. Un om cu triple sarcini — de clopotar, de țircovnic și de gropar al parohiei — săpase o groapă în cimitirul satului, cimitir de o jumătate de pogon, situat în

spatele bisericii; o biserică destul de obișnuită, clasică, împodobită cu un turn pătrat, cu acoperiș jugiuit acoperit cu ardezie, susținută la exterior prin contraforți solizi. În spatele ovalului discris de naos se găsea cimitirul, un cîmp plin de morminte împrejmuite de un zid în ruină; nici pietre de marmură, nici vizitatori, dar, fără îndoială, pe fiecare brazdă lacrimi și regrete din inimă, de care Ida Gruget n-avu parte. Ea fu aruncată într-un colț, printre mărarini și ierburi înalte. Îndată după ce coșciugul fu coborît în acest colț de pămînt atît de poetic în simplitatea lui, grovarul rămase singur, în noaptea care se lăsa. Astupînd groapa, se oprea din cînd în cînd ca să privească drumul, pe deasupra zidului; o clipă, cu mîna sprijinită pe hîrleț, privi îndelung Sena, care-i adusesese acest trup.

— Biata fată! oftă un om răsărit acolo pe neașteptate.

— M-ați speriat, domnule! zise grovarul.

— S-a slujit vreo liturghie pentru sufletul celei pe care o îngropi?

— Nu, domnule. Domnul părinte n-a vrut. E prima ființă din altă parohie îngropată la noi. Aici toată lumea se cunoaște. Oare domnul?... Na, a plecat!

Trecuseră cîteva zile, cînd un bărbat îmbrăcat în negru se prezentă la domnul Jules și, fără a vrea să-i vorbească, depuse în camera soției sale o urnă mare de porfir, pe care Jules citi următoarele cuvinte:

INVITA LEGE

CONJUGI MOERENTI

FILIO LAE CINERES

RESTITUIT,

AMICIS XII JUVANTIBUS,

MORIBUNDUS PATER

— Ce om! zise Jules, izbucnind în lacrimi.

O săptămîină i-a fost de ajuns agentului de schimb pentru a împlini toate dorințele soției sale și pentru a-și pune în ordine afacerile; își vindu slujba fratelui lui Martin Faleix și părăsi Parisul în momentul în care administrația discuta încă dacă legea poate îngădui ca un cetățean să dispună de corpul soției sale.

Cine oare n-a întîlnit pe bulevardele Parisului, la vreun colț de stradă ori sub arcadele de la Palais-Royal, sau în oricare alt loc din lume ales de întîmplare, o ființă, bărbat ori femeie, la vederea căreia mii de gînduri tulburi ți se trezesc în minte? Înfățișarea sa ne captivează numaidecît, fie prin trăsăturile ciudate care vădesc o viață zbuciumată, fie prin ansamblui curios pe care-l înfățișează gesturile, aerul, mersul și veșmintele sale, fie prin vreo privire profundă, fie prin vreun alt *nu știu ce* care ne impresionează puternic, de la întîia privire, fără să ne putem explica prea exact cauza emoției noastre. Apoi, a doua zi, alte gînduri, alte imagini pariziene acoperă acest vis trecător. Dar dacă vom

Intilni din nou același personaj, fie trecind la ore fixe, ca un funcționar al primăriei aflat în serviciul căsătoriei timp de opt ore, fie rătăcind pe alei, ca acei oameni ce par a fi un mobilier al străzilor Parisului și pe care-i regăsești în locurile publice, la spectacole, ori pe la restaurante, unde constituie cel mai frumos ornament, atunci acea făptură se fixează în amintirea noastră și rămâne acolo, ca primul volum dintr-un roman al cărui sfârșit ne scapă. Sintem ispițiți să-l interogăm pe acest necunoscut și să-i spunem: — Cine sînteți? Pentru ce bateți străzile? Cu ce drept purtați dumneavoastră un guler plisat, un baston cu măciulie de fildeș, o jilecă din vremi trecute? Pentru ce purtați ochelari albaștri cu sticle duble, sau pentru ce mai păstrați dumneavoastră cravata de *muscadin*? Unele dintre aceste făpturi rătăcitoare fac parte din speja zeilor Terminali; ele nu spun nimic sufletului; *ele sînt*, atîta tot: pentru ce, nimeni nu știe; sînt figuri asemănătoare celor ce servesc de modele sculptorilor pentru cele patru Anotimpuri, pentru Comerț și Abundență. Alți cîțiva, foști avocați, foști negustori, bătrîni generali vin, se duc și par pururea nemîșcați. Asemenea unor arbori pe jumătate dezrădăcinați de pe malul unui fluviu, nu dau impresia niciodată că fac parte din torentul Parisului, nici din gloata lui tînără și activă. E imposibil a ști dacă oamenii n-au uitat să-i îngroape sau dacă nu cumva au scăpat din sicrie: au ajuns într-o stare de cvasifosile. Un astfel de *Melmoth* parizian apăruse de cîteva zile în rîndul populației pașnice și așezate care, cînd cerul e frumos, se adună negreșit în spațiul dintre grilajul dinspre sud al grădinii Luxembourg și grilajul dinspre nord al Observatorului, spațiu fără nimic specific, spațiu anonim în Paris. Într-adevăr, acolo, Parisul nu mai există; și totuși, acolo, Parisul există încă. Acest loc e deopotrivă și piață și stradă și bulevard și fortificație și grădină și alee și drum și provincie și capitală; fără îndofală, e cîte ceva din toate astea; și nu e totuși nimic; e un deșert. Împrejurul acestui loc fără nume se înalță azilul Copiilor-Găsiți, La Bourbe, spitalul Cochin, Capuținii, azilul la Rochefoucauld, Surdo-Muții, spitalul Val-de-Grâce; în sfîrșit, toate viciile și toate nenorocirile Parisului își au acolo adăpostul; și pentru ca nimic să nu lipsească acestei incinte filantropice, Știința studiază aici marea și longitudinile; tot aici domnul de Chateaubriand a instalat infirmeria Maria-Tereza, iar Carmelitele au întemeiat o mănăstire. În acest deșert, marile evenimente ale vieții sînt marcate prin dangătul clopotelor, care sună fără încetare, și pentru mama ce naște, și pentru copilul ce se naște, și pentru viciul ce-și dă duhul, și pentru muncitorul ce moare, și pentru fecioara ce se roagă, și pentru bătrînul ce tremură de frig, și pentru geniul ce se amăgește. Iar la doi pași este cimitirul Mont-Parnasse care cheamă din oră în oră mizerile corțegii din foburgul Saint-Marceau. Această esplanadă ce domină Parisul a fost cucerită de către jucătorii de bile, figuri șterse, bătrînești, dar pline de bonomie, oameni de ispravă ce-i continuă pe strămoșii noștri și ale căror fizionomii nu pot să fie comparate decît cu cele ale spectatorilor lor din galeria ce se ține după ei. Persoana care de cîteva zile devenise locuitor al acestui cartier pustiu asista zelos la partidele de bile, și, de bună seamă,

putea trece drept făptura cea mai izbitoare din grupurile care, dacă ni s-ar îngădui a-i asemui pe parizieni cu diferitele clase zoologice, ar aparține genului moluștelor. Noul venit se deplasa, parcă atras de coșonet, mica bilă ce servește de țintă și constituie scopul partidei; cind coșonetul se oprea, el se sprijinea de vreun arbore; apoi, cu atenția pe care o manifestă un cline față de gesturile stăpînului, privea bilele ce zburau prin aer sau se rostogoleau pe pămînt. Părea însuși geniul fantastic al coșonetului. Nu spunea niciodată nimic, iar jucătorii de bile, cei mai fanatici oameni care s-ar fi putut întîlni printre sectarii vreunei religii de pe lume, nu-i ceruseră niciodată socoteală pentru lăcerea lui îndărătnică; doar cîțiva inși mai deștepti îl credeau surd și mut. Ori de cite ori era necesar să se stabilească diferitele distanțe dintre bile și coșonet, bastonul necunoscutului devenea măsură infailibilă, jucătorii veneau atunci și-l luau din mîinile înghețate ale bătrînului, fără să i-l ceară prin vreun cuvînt, fără măcar să-i facă vreun semn de prietenie. Împrumutarea bastonului era ca o servitute la care el consimțise tacit. Cînd se întîmpla să-nceapă pe neașteptate vreo ploaie, el rămînea lingă coșonet, sclav al bilelor, paznic al partidei începute. Ploaia nu-l impresiona mai mult decît vremea bună și era, printre jucători, o specie intermediară între parizianul cu mintea cea mai redusă și animalul cel mai inteligent. Altminteri, palid și prăpădit, fără nici o grijă de sine însuși, cu gîndurile aiurea, venea adesea cu capul gol, înfățișînd privirilor un păr albit și un craniu pătrat, galben, neted, asemenea unui genunchi ieșit prin pantalonul unui om sărac. Sta cu gura căscată, fără nici o lumină în priviri, fără siguranță în mers; nu zîmbea niciodată, nu ridica niciodată ochii spre cer, sta cu privirile mereu îndreptate în jos, pîrînd a căuta veșnic ceva. La ora patru, venea să-l ia o bătrînă ce-l ducea nu se știe unde, tirîndu-l după ea de braț, așa cum o fetiță trage o capră îndărătnică, ce-ar vrea să mai pască tocmai cînd trebuie să meargă la staul. Era un bătrîn oribil la vedere.

Într-o după-amiază, Jules, singur într-o caleașcă de călătorie ce-l ducea în goană prin strada Est, ajunse pe esplanada Observatorului chiar în clipa cînd bătrînul, sprijinit de un arbore, lăsa să i se ia bastonul, în toiul vociferărilor cîtorva jucători infuriați. Jules, pîrîndu-i-se că recunoaște această figură, vru să se oprească, și trăsura se și opri. Într-adevăr, inghesuit între niște căruțe, surugiul nu le ceru jucătorilor de bile răzvrătiți să-i facă loc de trecere, căci avea un foarte mare respect față de răzmerițe.

— El e, zise Jules, descoperind în sfîrșit în această ruină de om pe Ferragus al XXIII-lea, șeful Devoranților. Mult a mai iubit-o! adăugă, după un timp. Hai, mină surugiul! strigă el.

Paris, februarie 1833.

Această aventură, în care își dau întâlnire mai multe fizionomii pariziene și în istorisirea căreia digresiunile erau oarecum subiectul principal pentru autor, înfățișează figura impasibilă și puternică a singurului personaj care, în marea asociație a celor TREISPREZECE, a căzut sub loviturile date de brațul Justiției, în tocul duelului pe care aceșii bărbați îl susțineau tainic împotriva societății.

Dacă autorul a reușit să zugrăvească Parisul sub unele din înfățișările lui, străbătându-l de sus până jos, de-a lungul și de-a latul; trecind din foburgul Saint-Germain în Marais; din stradă în budoar; din palat în mansardă; de la prostituată la figura unei femei care își investise dragostea în căsnicie, și de la mișcarea vieții la repaosul morții, poate că va avea curajul să continue această întreprindere și s-o sfârșască, dând alte două istorii în care vor fi puse în lumină aventurile altor doi eroi din cei TREISPREZECE.

A doua va avea ca titlu: *Nu vă atingeți de secure*, iar a treia: *Femeia cu ochii roșii*.

Aceste trei episoade din *Istoria celor Treisprezece* sînt singurele pe care autorul le poate publica. Cît despre celelalte drame ale acestei istorii, atît de fecundă în drame, ele pot fi povestite între ora unsprezece și miezul nopții; dar e cu neputință să fie scrise.

De Balzac

LUI FRANZ LISZT

Într-un oraș spaniol situat pe o insulă din Mediterana există o mănăstire a Carmelitelor Desculțe, unde regulile ordinului instituit de către sfânta Tereza s-au păstrat în asprimea primitivă a reformei datorate acestei ilustre femei. Faptul e adevărat, oricât ar putea să pară de neobișnuit. Deși aproape toate așezările religioase din peninsulă și de pe continent fuseseră distruse ori zguduite din temelii de valurile revoluției franceze și ale războaielor napoleoniene, insula, protejată fiind tot timpul de marina engleză, bogată în mănăstire și pașnicii ei locuitori au fost la adăpost de tulburările și de jafurile generale. Furtunile de tot soiul care au frământat primii cincisprezece ani ai secolului al nouăsprezecelea s-au oprit, asadar, în fața acestei stînci nu prea îndepărtate de coasta Andaluziei. Dacă numele Împăratului a ajuns să răsună pînă pe plaja de aici, o îndoielnică că fantasticul alai al gloriei și strălucitoarea măreție a vieții lui meteorice au putut fi înțelese de cuvicioasele fecioare în genunchiate în mănăstire. O rigiditate monahală, pe care nimic n-o vătămase, recomanda azilul acesta în întreaga lume catolică. Iată de ce puritatea disciplinei de aici atrăgea, din cele mai îndepărtate colțuri ale Europei, multe femei triste al căror suflet, desfăcut de toate legăturile omenești, tindea după îndelunga sinucidere săvîrșită în sinul lui Dumnezeu. Nici o mănăstire nu era, de altfel, mai potrivită acelei detașări totale de lucrurile pămîntești pe care o pretinde viața cucernică, deși pe continent există multe asemenea așezăminte zidite magnifice, pe măsura menirii lor. Unele sînt îngropate în umbra celor mai singuratiche văi; altele sînt ridicate deasupra celor mai prăpăstioși munți sau sînt aruncate la margini de prăpăstii; pretutindeni omul a căutat poezia infinitului, înfricoșătoarea solemnitate a tăcerii; pretutindeni a vrut să se așeze cit mai aproape de Dumnezeu; l-a căutat pe culmi, în adîncul genurilor, la țărmurile mărilor, și pretutindeni l-a găsit. Nicăieri însă ca pe această stîncă, jumătate europeană, jumătate africană, nu s-au putut întîlni atîtea armonii diferite, care să contribuie împreună atît de desăvîrșit la înălțarea sufletului, la potolirea celor mai dureroase simțăminte, la alinarea celor mai crude frământări, la alcătuirea unui culcuș adînc pentru suferințele vieții. Mănăstirea fusese construită la marginea insulei, pe cel mai înalt vîrf al stîncii care, printr-un efect al mării revoluții terestre, era tăiată drept în pieptul

mării, prezentind spre toate punctele cardinale muchiile ascuțite ale laturilor ei, ușor roase la înălțimea apei, însă absolut inabordabile. Stînca e apărată de jur împrejur prin colții ei ascuțiți ce se prelungesc pînă departe, scăldați de valul scîipitor al Mediteranei. Așa încît numai din largul mării pot fi zărite cele patru laturi ale zidirii, cu forma, înălțimea și intrările ei minuțios stabilite de legile monastice. Pe latură, dinspre oraș, biserica maschează în întregime solidele construcții ale schitului care, sub dalele acoperișurilor lor, rămîn ferite de furia vîntului, de furtuni și de arșiță. Biserica, datorată daniilor făcute de o familie spaniolă, constituie o cunună a orașului. Fațada semeată și elegantă dă o fizionomie bogată și frumoasă acestei cetăți maritime. Înfașurarea unui oraș — ale cărui acoperișuri strînse unul lîngă altul, așezate aproape toate ca într-un amfiteatru înaintea unui port frumos, dominate de un magnific portal cu triglif gotic, cu campanile, cu turnuri ascuțite, cu virfuri de clopotnițe zimțuite — nu constituie oare un spectacol dăruit cu toate desăvirșirile noastre pămîntene? Religia dominînd viața, oferind neîncetat oamenilor scopul și mijloacele, iată o imagine cu totul spaniolă! Așezați un asemenea peisaj în mijlocul Mediteranei, sub un cer strălucitor; adăugați-i cîtiva palmieri și cîtiva copaci pitici, dar plini de vlagă, care să-și amestece zbuciumatul lor frunziș verde cu frunzele cioplite-n piatră ale arhitecturii neclintite. Priviți ghirlandele mării înălbind recifurile și contrastînd cu albastrul de safir al apelor; admirați galeriile și terasele construite deasupra fiecărei case, unde locuitorii vin să respire aerul serii printre flori, între virfurile copacilor din grădinițele lor. Apoi, în port, citeva pinze. În sfîrșit, în pacea nopții care începe, ascultați sunetele de orgă, cîntările slujbelor religioase și sunetele minunate ale clopotelor peste mare. Pretutindeni șoapte și liniște; dar mai adesea liniște pretutindeni. În interior, biserica e împărțită în trei naosuri întunecate și tainice. Din pricină că tăria vînturilor nu-i îngăduise arhitectului să construiască obișnuitele arcade laterale de sprijin ce împodobesc aproape toate catedralele și între care se zidesc capelele, zidurile ce mărgineau cele două naosuri mici și susțineau nava bisericii nu răspindeau nici o rază de lumină. Aceste ziduri puternice se înfașau pe dinafară ca niște mase sure, sprijinite din loc în loc pe contraforți enormi. Marele naos și cele două mici galerii laterale ale lui erau luminate numai printr-o rozetă cu vitralii colorate, lucrată cu o artă meticuloasă deasupra portalului, a cărui așezare favorabilă îngăduise luxul dantelărilor în piatră și al frumuseților specifice genului numit impropriu gotic. Cea mai mare suprafață a acestor trei naosuri era rezervată locuitorilor orașului, care veneau aici să asculte liturghia și celelalte slujbe. Înaintea stranei era un grilaj, în spatele căruia atîrna o perdea întunecată, cu numeroase cute, ușor întredeschisă la mijloc, în așa fel încît să nu lase să se vadă decît preotul și altarul. Grilajul era despărțit, la distanțe egale, prin niște stîlpi ce susțineau o tribună interioară și orga. Această construcție, în armonie cu ornamentele bisericii, prezenta spre exterior coloanele subțiri, cioplite în lemn, ale galeriilor sprijinite pe stîlpii marelui naos. I-ar fi fost deci cu neputință vreunui curios,

care ar fi cutezat să se cațere pe balustrada îngustă a galeriilor, să zărească înăuntru altceva decât octogonalele ferestre colorate ce împrejmuiu cu înaltele lor geamuri altarul cel mare.

Cu prilejul expediției franceze în Spania pentru restabilirea autorității regelui Ferdinand al VII-lea, și după cucerirea Cadixului, un general francez, sosit pe insulă spre a o sili să recunoască autoritatea regală, își prelungi șederea cu scopul de a vedea mănăstirea și găsi posibilitatea să pătrundă în ea. Desigur, întreprinderea nu era ușoară. Dar un bărbat hotărât, un bărbat a cărui viață nu fusese, ca să spunem așa, decât o suită de poezii în acțiune și care întotdeauna făptuise romane în loc să le scrie, un om de acțiune în primul rând, se cădea să fie ispitit de un lucru ce părea imposibil. Să deschidă în mod legal porțile unei mănăstiri de călugărițe? Nici papa și nici arhiepiscopul metropolitan nu i-ar fi îngăduit-o decât cu greu. Să întrebuințeze violența ori forța? În caz de indiscreție, n-a fi însemnat să-și distrugă situația și întreaga carieră militară, fără a-și ajunge țința? Ducele d'Angoulême era în Spania, iar dintre toate greșelile pe care un om iubit de generalisim ar fi putut să le comită fără teamă de pedeapsă, numai o greșeală ca aceasta n-ar fi găsit nici un pic de milă. Generalul solicitase misiunea respectivă spre a-și satisface o curiozitate nemărturisită, cu toate că niciodată o curiozitate n-a fost mai deznădăjduită. Iar această ultimă încercare era o chestiune de conștiință. Așezămintul de aici, al carmelitelor, era singura mănăstire spaniolă care scăpase cercetărilor lui. În timpul traversării, care nu dură nici o oră, i se stîrni în suflet o presimțire prielnică speranțelor sale. Apoi, cu toate că din întreaga mănăstire nu văzuse decât zidurile, cu toate că nu zărise nici măcar veșmintele călugărițelor și nu ascultase decât cîntările de la liturghie, găsi în aceste ziduri și în aceste cîntări unele vagi indicii care-i îndreptățeau bruma de speranță. În sfîrșit, oricît de neînsemnate ar fi fost niște presupuneri iscate într-un mod atît de ciudat, niciodată o pasiune omenească nu a fost mai puternic atîțată decât era atunci curiozitatea generalului. Niciodată însă nu există evenimente mărunte pentru inimă; ea mărește totul: pune în aceeași cumpănă prăbușirea unui imperiu de paisprezece ani și căderea unei mînuși de femeie, și aproape totdeauna mînușa atîrnă mai greu decât imperiul. Or, iată faptele în toată simplitatea lor concretă. După fapte le va veni rîndul emoțiilor.

La o oră după debarcarea generalului pe mica insulă, puterea regală a fost restabilită. Cîțiva spanioli constituționaliști, care după căderea Cadixului se refugiaseră aici în timpul nopții, se îmbarcă, cu îngăduința generalului, pe o corabie și pleacă spre Londra. Nu avu loc așadar, nici o rezistență, nici o reacție. Această mică Restaurație insulară nu se încheie fără o mesă, la care trebuiră să asiste cele două companii care participaseră la expediție. Or, necunoscînd asprimea monahală a ordinului Carmelitelor Desculțe, generalul nădăjduise că, în biserică, va putea să capete cîteva date despre călugărițele închise în mănăstire, dintre care una poate că, pentru el, era mai scumpă decât viața și mai prețioasă decât onoarea. Speranțele lui fură la început crunt dezamăgite.

Într-adevăr, mesa fu celebrată cu fast. În cinstea solemnității, perdelele care de obicei ascundeau altarul fură trase și lăsară să se vadă bogățiile, prețioasele tablouri și raclele împodobite cu pietre scumpe, a căror strălucire întuneca pe cea a numeroaselor *ex-voto* de aur și de argint dăruite de marinarii din port și atârdate pe stâlpii marelui naos. Călugărițele se refugiaseră toate pe podiumul orgii. Totuși, în ciuda acestui prim eșec, în timpul mesei de mulțumire, se desfășură, neștiută de nimeni, dar din plin, cea mai sfișietoare dramă care a făcut vreodată să bată o inimă de om. Călugărița care cînta la orgă stîrni un entuziasm atât de puternic, încît nici unul dintre militari nu regretă că a venit la slujbă. Chiar și soldații simțiră bucurie, iar ofițerii toți fură de-a dreptul fermecați. Cît despre general, el, în aparență, rămase nepăsător și rece. Simțămintele pe care i le pricinuiră bucățile executate de călugăriță sînt dintre puținele lucruri a căror exprimare este interzisă cuvîntului, pe care-l fac neputincios, dar care, asemănătoare cu moartea, cu Dumnezeu, cu Vespnicia, nu pot să fie apreciate decît în firavul punct de contact pe care îl au cu oamenii. Printr-o întimplare bizară, muzica orgii părea să aparțină școlii lui Rossini, compozitorul care a turnat cea mai multă pasiune omenească în arta muzicală și ale cărei opere vor inspira într-o zi, prin numărul și prin vastitatea lor, un respect homeric. Dintre partiturile datorate acestui mare geniu, călugărița părea să fi studiat mai cu osebire pe cea a lui *Mose*, fără îndoială pentru că sentimentul muzicii sacre se găsește exprimat aici în cel mai înalt grad. Poate că aceste două spirite, unul atât de vestit în întreaga Europă, celălalt necunoscut, se întîlniseră în întuirea unei aceleiași poezii. Aceasta era părerea a doi ofițeri, adevărați *dilettanti*, care de bună seamă că în Spania tinjeau după teatrul Favart. În fine, la *Te Deum*, fu imposibil să nu recunoști un suflet francez în alura pe care o căpătă dintr-o dată muzica. Triumful Regelui Preacreștin provoca în mod evident cea mai fierbinte bucurie în adîncul inimii călugăriței. Fără îndoială că era o franțuzoaică. Sentimentul patriei izbucni în curînd, șișni ca o jerbă de lumină într-o replică a orgilor în care sora introduse acorduri însuflețite de întreaga delicatețe a gustului parizian, și în care se amestecară vag ecourile celor mai frumoase cîntece naționale franceze. Niște miini spaniole n-ar fi pus, în acest grațios omagiu adus armelor victorioase, căldura care sfîrșî prin a dezvălui originea muzicienei.

— Care va să zică, Franța există peste tot? zise un soldat.

Generalul ieșise în timpul *Te Deum*-ului, îi fusese cu neputință să-l asculte. Pelul de a cînta al muzicienei îi vorbea despre o femeie iubită nebunește, și care se îngropase atât de adînc în inima religiei și se ascunsese atât de bine de privirile lumii, încît scăpase pînă atunci celor mai meticuloase căutări făcute în modul cel mai stăruitor de către niște oameni care dispuneau și de o mare putere și de o inteligență superioară. Nădejdea trezită în inima generalului fu aproape îndreptățită prin vaga evocare a unui cîntec duios și melancolic, cîntecul *Fluviului Tag*, romanță franceză, al cărei preludiu îl ascultase adesea la Paris, în budoarul ființei iubite, cîntec prin care călugărița aceasta își exprima acum, în

mijlocul bucuriei triumfătorilor, părerile de rău ale unei exilate. Teribilă senzație! Să sperî în învierea unei iubiri pierdute, s-o regăsești și mai pierdută, s-o întrevezi tainic după cinci ani, timp în care pasiunea se zbciumase în gol și sporise prin zădărnicia tuturor încercărilor făcute pentru a o satisface!

Cine, măcar o dată în viața lui, nu și-a întors pe dos casa, hirtile, totul, nu și-a scormonit nerăbdător memoria căutînd un obiect prețios, și n-a resimțit inefabila plăcere de a-l găsi, după o zi sau două pierdute în căutări zadarnice; după ce nădăjduse și deznădăjduse că-l va mai regăsi; după ce și-a consumat cele mai aprige frămîntări sufletești pentru acest nimic important, care pricinuisese aproape o pasiune? Ei bine, desfășurați un asemenea zbcium de-a lungul a cinci ani; puneți o femeie, o inimă, o iubire în locul celui nimic; ridicați pasiunea pe cele mai înalte cumi ale simțirii; presupuneți apoi un bărbat pătimaș, un bărbat cu inimă și cu chip de leu, unul dintre acei bărbați cu părul ca o coamă stufoasă, care impun și transmit celor ce îi privesc o spaimă respectuoasă! Poate că atunci veți înțelege brusc plecarea a generalului de la *Te Deum*, în momentul în care preludiul romanței ce-l desfătase cîndva, sub lambriuri aurite, vibra sub bolta acelei biserici din mijlocul mării.

Cobori pe drumul povîrnit ce ducea spre biserică, și nu se opri decît atunci cînd sunetele grave ale orgii nu-i mai ajunseră la ureche. Incapabil să se gîndească la altceva decît la dragostea lui, a cărei izbucnire vulcanică îi ardea inima, generalul francez nu-și dădu seama că *Te Deum*-ul se sfîrșise decît în clipa în care spaniolii care luaseră parte la slujbă începură să coboare valuri-valuri. Simți că purtarea și atitudinea lui ar putea să pară ridicole și se întoarse să-și ia locul în fruntea cortegiului, spunînd alcaidelui și guvernatorului orașului că o indispoziție subită îl silise să iasă la aer. Apoi, ca să poată rămîne pe insulă, îi veni în gînd să se folosească de acest pretext, invocat cu totul întimplător la început. Motivînd că indispoziția i s-a agravat, refuză să prezideze masa oferită de autoritățile insulare în cinstea ofițerilor francezi; se băgă în pat și ordonă să i se scrie șefului statului major al generalisimului pentru a-l anunța de imbolnăvirea trecătoare ce-l silea să încredințeze unui colonel comanda trupelor. Șiretlicul acesta atît de banal, însă lesne de crezut, îl eliberă de orice grijă pe timpul necesar înlăptuirii planurilor sale. Ca un bun catolic și ca un monarhist convins, se informă de ora slujbelor religioase și afectă cel mai mare respect față de practicile bisericești, evlavie care, în Spania, nu putea să surprindă pe nimeni.

Chiar a doua zi, în timp ce soldații săi plecau, generalul se duse la mănăstire ca să asiste la vecernie. Găsi biserica goală, căci locuitorii, în ciuda religiozității lor, se duseseră în port să privească imbarcarea trupelor. Francezul, fericit că e singur în biserică, avu grijă să facă să răsunе bolțile sonore de zdrăngănitul pintenilor lui; călca zgomotos, tușea, își vorbea cu glas tare sie însuși pentru a da de știre călugărișelor, și mai ales muzicienei, că, dacă francezii plecau, mai rămînea unul

acolo. O astfel de comunicare neobișnuită fu oare auzită și înțeleasă?... Generalul așa crezu. La *Magnificat*, orga păru a-i da un răspuns transmis prin vibrațiile aerului. Sufletul călugăriței zbura către el pe aripile notelor și se topea în fiorul sunetelor. Muzica izbucni în toată puterea ei, încălzind biserica. Acest cîntec de bucurie, consacrat de sublima liturghie a creștinătății romane pentru a exprima înfiorarea sufletului față de splendorile Dumnezeului pururi viu, deveni expresia unei inimi aproape înspăimîntate de fericire față de splendorile unei iubiri pieritoare ce dura încă și venea s-o înfioare dincolo de mormîntul schimniciei în care se îngroapă femeile spre a renaște ca logodnice ale lui Cristos.

Fără îndoială, orga este cel mai mareț, cel mai cutezător, cel mai desăvîrșit dintre toate instrumentele create de geniul omenesc. E o întreagă orchestră, căreia o mină abilă îi poate cere totul, ea putînd să exprime totul. Într-un fel, oare nu-i orga un pedestal de pe care sufletul se avîntă în spații atunci cînd, în zborul său, ea încearcă să traseze mii de tablouri, să zugrăvească viața, să străbată nemărginirea ce desparte cerul de pămînt? Cu cît un poet ascultă mai mult giganticele ei armonii, cu atît înțelege mai bine că, între oamenii ingenuncheați și Dumnezeu ascuns de orbitoarele raze ale sanctuarului, numai cele o sută de voci ale acestui cor pămîntesc pot să șteargă distanțele, și sînt singurul tîlmaci destul de puternic spre a transmite cerului rugile omenești în atotputernicia formelor lor, în diversitatea melancoliilor lor, cu toate culorile extazurilor lor meditative, cu toate nestăvilitele involburări ale cîințelor lor și cu miile de închipuiri ale tuturor credințelor. Da, sub bolțile acestea înalte, melodiile născute de geniul lucrurilor sfînte găsesc grandori nemaiauzite cu care se împodobesc și se tonifică. Acolo, în lumina molcomă, în tăcerea profundă, cîntările care alternează cu vuietul orgilor țes în jurul lui Dumnezeu un voal strălucitor prin care străbat luminoasele lui atribute. Toate aceste bogății sacre păreau a fi aruncate ca un bob de tîlmie pe gingașul altar al iubirii în fața tronului etern al unui Dumnezeu gelos și răzbunător. Într-adevăr, imnul călugăriței nu avea acel caracter de grandoare și de gravitate ce se cere a se armoniza cu solemnitățile din *Magnificat*; ea li adăuga anumite acorduri pline de gingașie, într-ale căror ritmuri se simțea o voioșie omenească. Motivele ei aveau strălucirea ruladelor unei cîntărețe care încearcă să exprime iubirea, iar cîntecele-i ciripeau ca o pasăre lingă perechea ei. Pe urmă, deodată, se avînta printr-un salt în trecut ca să zburde și să plîngă, rînd pe rînd. În schimbările acestea ale felului ei de a cînta era ceva din neliniștea și din zbuțiamul femeii fericite de întoarcerea iubitului. Apoi, după fugile mlădioase ale delirului și efectele minunate ale acestei recunoașteri fantastice, sufletul care vorbea astfel se întoarce asupra lui însuși. Muziciană, trecînd de la tonul major la cel minor, știi să-l faci pe cel ce-o asculta să înțeleagă situația ei prezentă. Îi povestii dintr-o dată lungile sale melancolii și-i zugrăvi surda ei suferință sufletească. Ea își sugrumase în fiecare zi o simțire, își ucisese în fiecare noapte un gînd, își prefăcuse încet-încet inima în cenușă. După cîteva unduiri domoale, muzica ei luă, de la un ton la altul, o culoare de o

profundă tristețe. Apoi, ecourile revărsară torente de suferințe. Și deodată notele înalte făcură să se desprindă un cor de glasuri îngerești, ca pentru a vestei iubitelui pierdut, însă nu uitat, că reîntîlnirea celor două suflete nu va mai avea loc decît în ceruri: emoționantă speranță! Urmă *Amen*-ul. Nici o bucurie, nici un suspin nu mai răsunară acum; nici mîhniri, nici păreri de rău. *Amen*-ul fu o întoarcere la Dumnezeu; acest ultim acord fu grav, solemn, teribil. Muzicianul se acoperi din nou cu toate vălurile călugăriței și, după ultimele vuiete ale basilor, care-i făcură pe ascultători să se-nfioare, păru a se fi aruncat înapoi în mormîntul din care ieșise pentru o clipă. Cînd sunetele, încet-încet, își opriră vibrațiile oscilatorii, ai fi zis că biserica, pînă atunci luminoasă, se întorcea într-o beznă adîncă.

Generalul fusese răpit de zborul acestui geniu viguros și îl urmărise în regiunile pe care le străbătuse. Înțelegea, în toată vastitatea lor, imaginile de care gîlția această simfonie arzătoare, și lui aceste acorduri îi spuneau multe lucruri. Pentru el, ca și pentru călugăriță, poemul acesta era viitorul, prezentul și trecutul. Muzica nu-i oare, chiar și cea de teatru, pentru sufletele gingașe și poetice, pentru inimile suferinde și rănite, un text pe care ele îl scriu lăsîndu-se în voia amintirilor? Dacă trebuie o inimă de poet pentru a face un muzician, nu trebuie oare poezie și iubire pentru a asculta și pentru a înțelege marile opere muzicale? Religia, Dragostea și Muzica nu sînt oare tripla expresie a unui aceluiasi fapt, nevoia de expansiune de care este frămînat orice suflet ales? Aceste trei poezii merg împreună către Dumnezeu, care dezleagă orice simțămînt pămîntesc. De aceea această sfință Trinitate omenească are ceva din măreția infinită a lui Dumnezeu, pe care noi nu ni-l închipuim decît înconjurat de flăcările iubirii, de sistrele de aur ale muzicii, de lumină și de armonie. Nu-i el oare principiul și scopul operelor noastre?

Francezul ghici că, în acest pustiu, pe această stîncă înconjurată de mare, călugărița se agățase de muzică pentru a-și revărsa preaplinul pasiunii ce o mistuia. Era un omagiu adus lui Dumnezeu de către iubirea ei? Era triumful iubirii asupra lui Dumnezeu? Întrebări greu de lămurit. Neîndoielnic însă, generalul nu putea să aibă vreo îndoială că va găsi în această inimă, moartă pentru lume, o pasiune tot atît de fierbînte ca a lui. După ce vecernia se sfîrși, se întoarse la alcade, unde era găzduit. Pradă miilor de bucurii pe care le dăruie din plin o satisfacție îndelung așteptată, căutată chinuitor, el nu mai văzu nimic altceva. Era încă iubit. Singurătatea sporise iubirea în această inimă, tot așa cum iubirea fusese sporită în inima lui prin piedicile rînd pe rînd sfărîmate și ridicate de această femeie între ea și el. Această incîntare sufletească dură, firește, o vreme. Urmă apoi dorința de a revedea această femeie, de a o disputa lui Dumnezeu, de a i-o smulge, proiect temerar care plăcu acestui bărbat îndrăzneț. După-masă, se culcă pentru ca să scape de întrebări, ca să fie singur, ca să poată să cugete netulburat, și rămase cufundat în meditațiile cele mai adînci pînă a doua zi dimineață. Nu se sculă decît ca să se ducă la mesă. Veni la biserică și se așeză lingă

grilajul de fier; fruntea lui atingea perdeaua; ar fi vrut s-o sfîșie, dar nu era singur; gazda îl însoțise din poliție, și cea mai mică imprudență putea să compromită viitorul pasiunii sale și să distrugă noile nădejdi. Orga se auzi, însă nu mai cîntau aceleași mîini. Nu mai minuia claviatura muziciană din cele două zile precedente. Totul fu palid și rece pentru general. Iubita lui va fi fost zdrobită de aceleași emoții sub care aproape că se frîngea chiar și o inimă viguroasă de bărbat? Împărtășise ea atît de adînc, înțelesese ea o iubire credincioasă și pătimașă, încît să se fi prăbușit de moarte pe patul din chilie ei? În clipa în care mii de asemenea gînduri se involburau în mintea francezului, el auzi răsunînd în preajmă vocea ființei pe care-o adora, îi recunoscu timbrul limpede. Această voce, ușor schimbată din pricina unui tremur ce-i adăuga toate farmecele pe care le dăruie tinerelor fete pudica lor timiditate, domina asupra întregului cînt, ca vocea unei *prima donna* asupra armoniei unui final. Ea stîrnea în suflet efectul pe care-l produce ochilor un fir de argint ori de aur într-o friză întunecată. Așadar, era ea într-adevăr! Tot atît de pariziancă, nu se dezbarase de cochetăria ei, cu toate că părăsise găteliile lumesti pentru voalul și pentru aspra rantie de carmelită. După ce în ajun își recunoscuse iubirea, în toiu laudelor pe care le înălța lui Dumnezeu, acum părea a-i spune iubitului ei: — Da, eu sînt, sînt aici, tot atît de îndrăgostită; acum sînt însă la adăpost de iubire. Tu mă vei auzi, sufletul meu te va învălui, iar eu voi rămîne sub giulgiul cernit al acestei mănăstiri de unde nici o putere nu va izbuti să mă smulgă. Tu niciodată n-ai să mă mai vezi.

«E ea!» își zise generalul ridicîndu-și fruntea, desprinzînd-o dintre mîinile pe care și-o sprijinise; căci de la primul sunet al voci nu putuse să reziste zdrobitoarei emoții ce se înălța ca un vârtej în inima lui, cînd glasul cunoscut răsună sub bolți, acompaniat de murmurul talazurilor. Furtuna era în afară, iar pacea în sanctuar. Glasul acesta atît de bogat continua să-și împărtășească dezmierdările, toate pătrunzînd ca un balsam în inima înflăcărată a îndrăgostitului, înflorînd în aerul pe care ar fi vrut să-l inspire mai adînc pentru a sorbi odată cu el și simțămintele unui suflet ce-și revărsa iubirea în cuvintele rugăciunii. Cînd veni alcadele să-și caute oaspetele și să-l conducă acasă, îl găsi scîldat în lacrimi, ascultînd imnul elevației pe care-l cîntau călugărițele. Uimit că vede atîta credință la un militar francez, alcadele invită la cină pe duhovnicul mănăstirii și îl preveni pe general, căruia niciodată vreo știre nu-i făcuse atîta plăcere. În timpul cînei, duhovnicul fu obiectul atențiilor francezului, al cărui respect interesat adevări excelența părere pe care spaniolii și-o făcuseră despre evlavia lui. El întrebă grav despre numărul călugărițelor, ceru amănunte despre veniturile și despre bunurile mănăstirii, ca un om ce părea că dorește să-l întreprină într-un mod politic pe bunul și bătrînul preot cu lucruri ce presupunea că trebuie să-l intereseze. Pe urmă, se informă despre viața pe care o duceau acele fete cucernice. Pot să iasă la plimbare? Pot fi văzute?

— Seniore, spuse venerabilui eclesiast, regulamentele sînt severe. Dacă este necesară o permisiune a sfîntului nostru părinte pentru ca o

femeie să intre într-un așezămint al sfintului Bruno, aceleași rigori sînt și aici. Nu-i cu putință ca un bărbat să intre într-o mănăstire a Carmelitelor Desculte, dacă nu este preot, numit de arhiepiscop în slujba așezămîntului. Nici o călugăriță nu iese din mănăstire. Totuși, SFÎNTA CEA MARE (maica Tereza) și-a părăsit deseori chilia. Numai părintele inspector sau maica stareță pot îngădui unei călugărițe, cu încuviințarea arhiepiscopului, să vadă străini, mai ales în caz de boală. Or, noi sîntem o mănăstire de seamă, avem, prin urmare, o maică stareță a mănăstirii. Printre străinele de la noi este și o franjuzoaică, sora Thérèse, cea care dirijează muzica la capelă.

— Ah! răspunse generalul prefăcîndu-se surprins. Trebuie să se fi bucurat, presupun, de biruința armelor casei de Bourbon?

— Le-am spus motivul pentru care s-a slujit liturghia, ele sînt întotdeauna dornice de știri.

— Atunci, poate că sora Thérèse se va fi interesînd de ceea ce se petrece în Franța, poate că ar vrea să transmită cîte ceva, să afle noutăți?

— Nu cred. Dacă ar fi vrut să știe ceva, m-ar fi întrebat pe mine.

— În calitate de compatriot, zise generalul, aș fi tare curios s-o văd... Dacă este posibil, dacă maica stareță îngăduie, dacă...

— Pentru oricine, chiar și în prezența maicii reverende, chiar și prin grilaj, o întrevvedere ar fi cu neputință; dar pentru un eliberator al tronului catolic și al sfintei religii, în ciuda severității maicii starețe, regulamentul poate să adoarmă o clipă, spuse duhovnicul făcînd cu ochiul. Am să-i vorbesc.

— Ce vîrstă are sora Thérèse? întrebă îndrăgostitul, care nu cuteză să-l descoasă pe preot despre frumusețea călugăriței.

— Nu mai are vîrstă, răspunse blindul părinte, cu o simplitate care-l înfioră pe general.

A doua zi, pe la vremea prînzului, părintele veni să-l anunțe pe francez că sora Thérèse și maica stareță îngăduiau să-l primească la vorbitor, înainte de vecernie. După-masă, generalul își omori vremea plecînd să se plimbe prin port, în arșița amiezii. Apoi preotul veni să-l ia și să-l conducă la mănăstire; îl călăuzi printr-o alee de-a lungul cimitirului, unde cîteva flintini, cîteva copaci verzi și numeroase bolți întredineau o răcoare în armonie cu liniștea locului. Cînd ajunseră la capătul lungii alee, preotul îl introduse pe însoșitorul său într-o sală despărțită în două printr-un grilaj acoperit cu o perdea cafenie. În jumătatea oarecum publică a încăperii, unde duhovnicul îl lăsă pe general, trona, de-a lungul zidului, o bancă de lemn; lângă grilaj se găseau cîteva scaune tot de lemn. Tavanul era construit din grinzi aparente de stejar verde, fără nici un ornament. Lumina zilei nu pătrundea în sală decît prin două ferestre așezate în partea rezervată călugărițelor, astfel încît această licărire, slab reflectată de un lemn cu nuanțe cafenii, abia izbutea să desprindă din întuneric un Crist mare, negru, un portret al sfintei Tereza și un tablou al Fecioarei, care decorau pereții suri ai vorbitorului. Așa încît sentimentele generalului căpătără, în ciuda inflăcărării lor, o culoare melancolică. Deveni calm, în mijlocul

acestui calm intim. Ceva impresionant, ca mormintul, îl cuprinse între zidurile răcoroase. Oare nu era aceasta însăși tăcerea eternă a mormintului, pacea lui adâncă, sugestiile lui despre infinit? Iar tihna și cugetul nemîșcat al mănăstirii, acel cuget ce se strecoară prin aer, prin clar-obscurul dimprejur, pretutindeni, și care, nefiind nicăieri întipărit, devine și mai solemn încă prin imaginație, fac ca aici marea expresie: *pace întru Domnul*, să pătrundă cu o tărie de nestăvilit, chiar și în sufletul cel mai puțin cvlavios. Mănăstirile de călugări sînt greu de înțeles; acolo, un bărbat pare slab: bărbatul e născut pentru acțiune, pentru a trăi o viață de muncă de la care se sustrage într-o chilie. Într-o mănăstire de femei însă, cită vigoare virilă și cită gingășie emoționantă! Un bărbat poate să fie adus de mii de sentimente între zidurile unei chinovii; se aruncă în ea ca într-o prăpastie; dar o femeie niciodată nu vine aici, decît însemnată de un singur sentiment: femeia, aici, nu-și schimbă firea, ci se logodește cu Dumnezeu. Călugărilor li se poate spune: de ce n-ați luptat? Dar reclusiunea unei femei nu înseamnă oare o continuă luptă sublimă? În sfîrșit, și pașnicul vorbitor și mănăstirea pierdută în mijlocul mării i se părură generalului pline de spiritul acesta divin. Iubirea rareori izbuteste să devină solemnă; dar iubirea ce rămîne stătornică chiar în sinul lui Dumnezeu nu e oare ceva solemn, la care nici un bărbat nu mai are dreptul să nădăjduiască în secolul al nouăsprezecelea, cînd moravurile sînt așa cum sînt? Mărețiile infinite ale acestei împrejurări aveau tăria să miște sufletul generalului; el, de bună seamă, era îndeajuns de înțelept încît să uite politica, onorurile, Spania, lumea bună a Parisului, și să se ridice pînă la înălțimea acestui deznodămînt mareș. De altminteri, ce putea fi într-adevăr mai tragic? Cît noian de simțăminte era în situația celor doi îndrăgostiți care se reîntîlneau singuri, în mijlocul mării, pe o stîncă de granit, despărțiți însă printr-un gînd, printr-o barieră de netrecut! Iată bărbatul zicîndu-și: «Voi triumfa cu asupra lui Dumnezeu în această inimă?» Un foșnet ușor îl făcu să tresară, perdeaua cafenie fu dată într-o parte; zări în lumină o femeie în picioare, dar cu fața ascunsă sub un vâl: conform regulamentului mănăstirii, ea era îmbrăcată în acea haină lungă a cărei culoare a devenit proverbială. Generalul nu putu să vadă picioarele goale ale călugăriței, care i-ar fi adevărit cît de îngrozitor de slabă era; totuși, în ciuda multelor cute ale rantieii grosolane ce-o acoperea fără s-o mai împodobească pe această femeie, el simți că lacrimile, rugăciunile, pătîmirile, viața de schimmicie o uscaseră.

Mina înghețată a unei femei, cea a superioarei, fără îndoială, ținea încă perdeaua; și generalul, după ce îl examină pe martorul obligatoriu al acestei convorbiri, întîlni privirea neagră și adîncă a unei bătrîne călugărițe, aproape centenară, privire limpede și tinăra ce dezmințea numeroasele zbircituri care brăzdau chipul palid al acestei femei.

— Doamnă ducesă, o întrebă el cu un glas foarte emoționat pe călugărița care ținea capul plecat, însoțitoarea dumneavoastră știe franțuzește?

— Aici nu există nici o ducesă, răspunse călugărița. Vă aflați în

fața maicii Thérèse. Femeia pe care o numiți însoțitoarea mea este maica mea întru Dumnezeu, superioara mea aici pe pământ.

Aceste vorbe, rostite cu atita umilință de glasul ce se armoniza odinioară cu luxul și eleganța în care trăise această femeie, regina modei la Paris, de o gură al cărei limbaj era odinioară atât de spiritual, atât de batijocoritor, îl izbîră pe general ca o lovitură de trăsnet.

— Sfînta mea maică nu vorbește decît latina și spaniola, adăugă ea.

— Nu știu nici una, nici alta. Scumpa mea Antoinette, scuza-mă față de ea.

Auzindu-și numele pronunțat atât de duios de către un om cîndva atât de crud cu ea, călugărița simți o puternică emoție lăuntrică trădată de ușoarele tremurări ale voalului ei, pe care lumina cădea din plin.

— Frate, zise ea, ducîndu-și mîneca sub voal, poate pentru a-și șterge ochii, eu mă numesc sora Thérèse...

Apoi se întoarse către maică și îi spuse, în spaniolă, următoarele cuvinte, pe care generalul le înțelegea perfect; știa destulă spaniolă pentru a le înțelege, și poate chiar și pentru a le rosti:

— Maică, acest cavaler vă prezintă respectele sale și vă roagă să-l scuzați că nu poate să le pună el însuși la picioarele dumneavoastră; nu știe nici una dintre cele două limbi pe care le vorbiți...

Bătrîna înclină încet capul, fizionomia ei luă o expresie de bunătațe îngerească, luminată totuși de sentimentul puterii și al demnității ei.

— Îl cunoști pe acest cavaler? o întrebă maica, aruncîndu-i o privire pătrunzătoare.

— Da, maică.

— Întoarce-te în chilie, fiica mea! zise superioara pe un ton poruncitor.

Generalul se trase repede în spatele perdelei, ca să nu lase să se ghicească pe chipul său cumplitele simțămînte ce-l frămîntau; și din umbră, i se părea că vede încă ochii sfredelitori ai superioarei. Această femeie, stăpînă a plăpîndei și trecătoarei fericiri a cărei cucerire costase atîtea griji, îl înspăimînta, pe el, pe care nici o triplă linie de tunuri nu-l înspăimîntase vreodată. Ducea porni către ușă, dar se întoarse:

— Maică, spuse ea cu un glas a cărui liniște te înfiora, acest francez e unul dintre frații mei.

— Rămii atunci, fiica mea! răspunse bătrîna după o pauză.

Un asemenea admirabil iezuitism dovedea atita iubire și atitea regrete, încît un om mai puțin stăpîn pe el decît generalul ar fi simțit că i se face rău trăind plăceri așa de vii în mijlocul unui pericol nemăsurat, cum el nu mai cunoscuse pînă atunci. Ce mare era deci prețul cuvintelor, al privirilor, al gesturilor, într-o scenă în care iubirea trebuia să scape ochilor de linx, ghearelor de tigru! Sora Thérèse se întoarse.

— Iată, frate, ce îndrăznesc să fac pentru ca să-ți vorbesc o clipă despre mîntuirea ta și despre rugăciunile pe care sufletul meu le adresează în fiecare zi cerului pentru tine. Săvîrșesc un păcat de moarte. Am mințit. Cîte zile de penitență vor trebui, ca să-mi ispășesc minciuna!

Voi suferi însă pentru tine. Nu știi, frate, ce fericire este să iubești în cer, să-ți mărturisești sentimentele atunci când credința le-a purificat, ridicându-le către cele mai înalte tărîmuri, și când nu ne mai este îngăduit să ne privim decît în suflet. Dacă învățătura, dacă spiritul sfintei căreia îi datorăm azilul de aici nu m-ar fi înălțat departe de mizeriile pămîntului și nu m-ar fi dus mai jos de sfera în care e ea, însă fără îdoială deasupra lumii, nu mi-aș fi îngăduit să te revăd. Dar pot, iată, să te văd, să te ascult și să rămîn liniștită...

— Ei bine, Antoinette, exclamă generalul intrerupînd-o, fă în așa fel încît să te pot vedea, pe tine, pe care acum te iubesc nebunește, deznădăduit, așa cum ai dorit să te iubesc.

— Nu-mi mai spune Antoinette, te implor. Amintirile trecutului îmi fac rău. Aici nu sînt decît sora Thérèse, o făptură increzătoare în mila divină. Și, adăugă ea după o pauză, stăpînește-te, frate. Maica ne-ar despărți fără nici o milă, dacă chipul tău ar trăda vreo pasiune lumească, sau dacă ai lăsa să ți se ivească o lacrimă în ochi.

Generalul înclină capul ca pentru a se reculege. Cînd ridică ochii spre grilaj, zări, între două zăbrele, figura slăbită, palidă, dar încă plină de însuflețire a călugăriței. Fața ei, pe care odinioară înfloriseră toate bucuriile tinereții, pe care strălucise fericitul contrast dintre un alb pur și culorile trandafirului de Bengal, căpătase tonul cald al unei cupe de porțelan sub care arde o lumină plîpindă. Frumosul păr, de care această femeie era așa de mîndră, fusese ras. O pinză aspră îi încingea fruntea și îi înfășura obraji. Ochii, împrejmuiți de cearcane datorate asprimii traiului ei, aruncau din cînd în cînd raze înfiorate, iar calmul lor obișnuit nu era decît un vîl. Din femeia aceasta nu mai rămăsese decît sufletul.

— Ah! vei părăsi acest mormînt, tu, care ai devenit viața mea! Îmi aparțineai, și nu erai liberă să te dăruie nimănui, nici chiar lui Dumnezeu. Nu-mi făgăduiseși tu că vei sacrifica totul celor mai mărunte porunci ale mele? Poate că acum, cînd vei afla ce-am făcut pentru tine, mă vei găsi demn de o asemenea făgăduială. Te-am căutat în lumea întregă. De cinci ani ești gîndul meu de fiecare clipă, grija întregii mele vieți. Prietenii mei, prieteni destul de puternici, li știi, m-au ajutat din toate puterile lor să scotocesc mănăstirile din Franța, Italia, Spania, Sicilia, America. Iubirea mea se aprindea mai vie cu fiecare căutare zadarnică; am făcut adesea lungi călătorii după o speranță falsă, mi-am cheltuit viața și cele mai calde bătăi ale inimii împrejurul zidurilor negre ale atîtor schituri. Nu-ți vorbesc despre o credință nemărginită, căci ce înseamnă ea? un nimic în comparație cu legămintele infinite ale dragostei mele. Dacă ai fost vreodată sinceră în remușcările tale, nu trebuie să eziți să mă urmezi astăzi.

— Uiji că nu sînt liberă.

— Ducele e mort, raspunse el înflăcărat.

Sora Thérèse roși.

— Cerul să-i fie deschis, zise ea cu emoție adîncă, a fost bun cu

mine. Dar nu despre aceste legături vorbeam; unul dintre păcatele mele a fost că am vrut să le sfărîm pe toate, fără scrupule, pentru tine.

— Vorbești de legămintele tale, exclamă generalul, incrunțindu-și sprincenele. Nu credeam ca vreun lucru să cîntărească în inima ta mai mult decît iubirea. Dar să nu te îndoiești, Antoinette, voi obține de la sfîntul părinte o brevă care te va dezlega de jurăminte. Mă voi duce la Roma, voi implora toate puterile pămîntului; și dacă Dumnezeu ar putea să coboare, eu il...

— Nu huli!

— Așa că să nu te neliniștești din pricina lui Dumnezeu! Ah! m-aș bucura mult mai mult să știu că, pentru mine, ai fugi dintre aceste ziduri; că, în seara asta chiar, te-ai arunca într-o barcă ascunsă între stînci. Ne-am duce, ca să fim fericiți, nu știu unde, la capătul lumii! Și, lîngă mine, te-ai reîntoarce la viață, la lumină, sub aripile Iubirii.

— Nu vorbi așa, răspunse maica Thérèse, tu nu știi ce-ai devenit pentru mine. Te iubesc mult mai mult decît te-am iubit vreodată. Mă rog la Dumnezeu în fiecare zi pentru tine, și nu te mai văd cu ochii trupului. Dacă ai cunoaște, Armand, fericirea de a putea să te dărui fără sfială unei iubiri pure, pe care Dumnezeu o ocrotește! Nu știi ce fericită sînt cînd cer binecuvîntarea cerului pentru tine. Nu mă rog niciodată pentru mine: Dumnezeu va face din mine ceea ce va voi. Dar aș vrea, cu prețul veșniciei mele, să am oarecare certitudine că tu ești fericit în această lume și că vei fi fericit și în cealaltă, în veci de veci. Viața mea veșnică, iată tot ceea ce nenorocirea mi-a mai lăsat să-ți dărui. Sînt îmbătrînită de lacrimi, nu mai sînt nici tinărară, nici frumoasă acum; de altminteri, ai disprețui o călugăriță devenită femeie, pe care nici un sentiment, nici chiar dragostea maternă, n-ar izbăvi-o... Ce ai putea să-mi spui ca să cumpănescă nenumăratele gînduri strînse timp de cinci ani în inima mea pe care au schimbat-o, au sfărîmat-o, au vestejit-o? Ar fi trebuit să-i dăruiesc lui Dumnezeu o inimă mai puțin tristă!

— Ce-aș putea să-ți spun, scumpa mea Antoinette? Îți voi spune că te iubesc; că afecțiunea, dragostea, dragostea adevărată, fericirea de a trăi într-o inimă ce ți se dăruie în întregime numai ție, fără rezerve, este așa de rară și așa de greu de întîlnit, încît m-am îndoit de tine, încît te-am supus la încercări crude; dar astăzi te iubesc din toate puterile sufletului meu: dacă mă urmezi, nu voi mai asculta altă voce decît pe a ta, nu voi mai vedea alt chip decît pe al tău...

— Linștește-te, Armand! Scurtezi singura clipă în care ne mai este îngăduit să ne vedem aici pe pămînt.

— Antoinette, vrei să mă urmezi?

— Eu nu te părăsesc. Trăiesc în inima ta, dar nu pentru o plăcere lumescă, pentru o vanitate sau o bucurie egoistă; trăiesc aici pentru tine, palidă și vestejită, în sinul lui Dumnezeu. Dacă el este drept, vei fi fericit...

— Vorbe goale! Și dacă eu te vreau palidă și vestejită? Și dacă eu nu pot să fiu fericit decît avîndu-te? Tu n-ai să știi oare niciodată decît

de îndatoriri, cînd e vorba de iubiri tîu? El nu e oare niciodată mai presus de orice în inima ta? Cîndva, îi preferai societatea, propria-ți persoană ori mai știu eu ce; acum, îl preferi pe Dumnezeu și mîntuirea mea. În sora Thérèse o recunosc pururea pe ducesa neștiutoare de plăcerile iubirii și pururea insensibilă sub aparențele simțirii. Tu nu mă iubești, n-ai iubit niciodată...

— Vai, frate...

— Nu vrei să părăsești acest mormînt, spui că iubești sufletul meu? Ei bine, sufletul acesta tu mi-l vei pierde pe veci, am să mă omor...

— Maică! strigă sora Thérèse în spaniolă, te-am mințit, acest bărbat este iubitul meu!

Perdeaua căzu brusc. Generalul, năucit, abia auzi ușile interioare închizîndu-se cu violență.

— Ah! încă mă mai iubește! exclamă el, înțelegînd tot ceea ce era sublim în țipătul călugăriței; trebuie s-o răpesc de aici...

Generalul părăsi insula, se întoarse la cartierul general, pretextă motive de sănătate, ceru un concediu și se întoarse grabnic în Franța.

Iată acum întîmplările ce determinaseră situația în care se găseau atunci cele două personaje ale acestei scene.

Ceea ce în Franța se numește foburgul Saint-Germain nu este nici un cartier, nici o sectă, nici o instituție, nu-i nimic ce s-ar putea exprima cu exactitate. Place Royale, foburgul Saint-Honoré, Chausée-d'Antin au și ele palate în care se respiră aerul foburgului Saint-Germain. Așa încît nu întregul foburg este în foburg. Persoane născute foarte departe de influența sa pot s-o resimță și să se atașeze lumii lui, pe cînd alții, născuți aici, pot fi renegați cu totul. Manierele, vorbirea, într-un cuvînt tradiția foburgului Saint-Germain este, la Paris, de vreo patruzeci de ani încoace, ceea ce era Curtea de odinioară, ceea ce era palatul Saint-Paul în secolul al paisprezecelea, Luvrul în al cincisprezecelea, Palatul regal, palatul Rambouillet, Place Royale în al șaisprezecelea, apoi Versailles în al șaptesprezecelea și al optsprezecelea secol. În toate fazele istoriei, Parisul clasei de sus și al nobilimii și-a avut centrul său, după cum Parisul popular îl va avea întotdeauna pe al lui. Această particularitate periodică oferă o amplă materie de reflecție celor ce vor să studieze sau să zugrăvească diferitele zone sociale; și poate că nu trebuie să se cerceteze cauzele numai spre a motiva caracterul întîmplării pe care-o povestim acum, ci și spre a sluji unor interese grave, mai trainice în viitor decît în prezent, dacă totuși experiența nu este un nonsens pentru partide ca și pentru tinerime. Marii seniori, precum și oamenii bogați ce-i vor imita totdeauna pe marii seniori, și-au îndepărtat, în toate epocile, casele de locurile prea populate. Astfel, cînd ducele d'Uzées își zidea, sub domnia lui Ludovic al XIV-lea, frumosul palat la poarta căruia a pus fîntina de pe strada Montmartre — act de binefacere care, adăugat virtuților sale personale, făcu din duce obiectul unei venerații atît de populare, încît întregul cartier urmă în masă convoiul lui mortuar — acest colț al Parisului era pustiu. Dar de îndată ce fortificațiile au fost dărîmate și mlaștinile de dincolo de bulevarde

s-au umplut cu case, familia d'Uzès părăsi frumosul ei palat, locuit în zilele noastre de un bancher. Pe urmă, nobilimea, simjindu-se jignită între prăvălii, părăsi Place Royale și cartierele din centrul Parisului, trecind riul ca să poată respira în voie în foburgul Saint-Germain, unde citeva palate se și ridicaseră împrejurul castelului zidit de Ludovic al XIV-lea pentru ducele du Maine, cel mai iubit dintre fiii săi legitimi. Într-adevăr, pentru oamenii deprinși cu splendorile vieții există oare ceva mai înjositor decît freamătul, noroiul, țipetele, mirosul urit, îngustimea străzilor aglomerate? Obiceiurile unui cartier negustoresc sau manufacturier nu-s oare întotdeauna în dezacord cu obiceiurile celor mari? Comerțul și Munca se duc să se culce exact cînd aristocrația se pregătește să cîneze, unii se zbućiumă gălăgios tocmai cînd ceilalți se odihnesc; socotelile lor nu se potrivesc niciodată, unii sînt sîrguința, ceilalți risipa. De aici, moravuri diametral opuse. Constatarea aceasta nu are nici o nuanță de dispreț. Aristocrația este într-un fel creierul unei societăți, așa cum burghezia și proletariatul sînt organismul și acțiunea ei. De aici, reședințe diferite pentru aceste forte; iar din antagonismul lor provine o antipatie aparentă datorată diversității de acțiuni, înfăptuite totuși într-un scop comun. Aceste discordanțe sociale rezultă atît de logic din orice cîrtă constituțională, încît liberalul cel mai dispus să se plîngă de ele, ca de un atentat împotriva sublimelor idei sub care ambițioșii claselor inferioare își ascund interesele, ar găsi de un ridicol nemaipomenit ca prințul de Montmorency să locuiască pe strada Saint-Martin, colț cu strada care-i poartă numele, ori ca domnul duce de Fitz-James, descendentul stirpei regale scoțiene, să-și aibă palatul pe strada Marie-Stuart, colț cu strada Montorgueil. *Sînt ut sînt, aut non sînt*, aceste frumoase cuvinte pontificale pot să servească de deviză celor mari din toate țările. Faptul, evident în fiecare epocă, și totdeauna acceptat de popor, ascunde în el rațiuni de stat: el e totodată un efect și o cauză, un principiu și o lege. Masele au un bun-simț de la care nu dezertează decît atunci cînd oameni de rea credință le ațîță patimile. Bunul lor simț se întemeiază pe adevăruri de ordin general, adevărate la Moscova ca și la Londra, adevărate la Geneva ca și la Căcutta. Pretutindeni, atunci cînd veți stringe la un loc familii cu averi inegale pe un spațiu dat, veți vedea formîndu-se cercuri superioare, patricieni, grupuri de-a-ntîia, de-a doua și de-a treia categorie socială. Egalitatea este poate un *drept*, dar nici o putere omenească nu-i în stare s-o preschimbe în *fapt*. Ar fi de mult folos pentru fericirea Franței să se popularizeze ideea aceasta. Chiar și masele cele mai puțin înțelepte văd binefacerile armoniei politice. Armonia este poezia ordinii, și popoarele sînt o puternică nevoie de ordine. Concordanța dintre lucruri, unitatea, ca să exprimăm totul printr-un cuvînt, nu e oare cea mai simplă expresie a ordinii? Arhitectura, muzica, poezia, totul în Franța se sprijină, mai mult decît în oricare altă țară, pe acest principiu, care de altminteri e scris la temelie limbajului ei clar și pur, iar limba va fi totdeauna cea mai desăvîrșită formulă a unei națiuni. De aceea vedeți poporul însușindu-și ariile cele mai poetice, cele mai expresive; aderînd la ideile

cele mai limpezi; iubind judecățile incisive care cuprind cele mai adânci cugetări. Franța este singura țară unde o mică frază poate să facă o mare revoluție. Masele de aici nu s-au revoltat niciodată decît spre a încerca să pună în acord oamenii, lucrurile și principiile. Or, nici o altă națiune nu simte mai puternic ideea de unitate ce trebuie să existe în viața aristocratică, poate pentru că nici o altă națiune n-a înțeles mai bine necesitățile sale politice: istoria nu o va găsi niciodată ramasă în urmă. Franța este înșelată adesea, dar așa cum se înșală o femeie, prin idei generoase, prin sentimente fierbinți, al căror țel scapă la începutul socotelilor.

Așa încît, ca o primă trăsătură caracteristică, foburgul Saint-Germain are splendoarea palatelor lui, a marilor lui grădini, a tihnei lor, odinioară în armonie cu magnificența bogățiilor lui teritoriale. Acest spațiu situat între o clasă și o întreagă capitală nu-i oare o consfințire materială a distanțelor spirituale ce trebuie să le despartă? La toate fapăturile, capul își are locul lui deosebit. Dacă din întâmplare, o națiune face să-i cadă capul la picioare, ea va băga de seamă, mai devreme sau mai târziu, că s-a sinucis. Întrucît națiunile nu vor să moară, ele se străduiesc atunci să-și facă la loc un alt cap. Cînd națiunea nu mai are o asemenea putere, ea piere, așa cum au pierit Roma, Veneția și altele altele. Distincția introdusă prin deosebirea de moravuri între celelalte sfere de activitate socială și sfera superioară implică în mod necesar o valoare reală, capitală, a somităților aristocratice. De îndată ce într-un stat, independent de forma lui de *guvernămînt*, patricienii nu mai îndeplinesc condițiile de superioritate completă, ei devin neputincioși, iar poporul li răstoarnă în curînd. Poporul vrea întotdeauna să vadă în minile, în inima și în capetele lor averea, puterea și fapta; cuvîntul, înțelepciunea și faima. Fără această triplă puternicie, orice privilegiu se stinge. Popoarele, ca și femeile, iubesc puterea la cei ce le conduc, iar dragostea lor se întemeiază pe respect, ele nu acceptă niciodată să se supună față de cei ce nu le impun supunere. O aristocrație disprețuită este ca un rege de paie, ca un soț cu fustă; ea e nulă înainte de a nu mai fi nimic. Așa încît, izolarea celor mari, cu obiceiurile lor aparte, într-un cuvînt datinile generale ale castelor patriciene sînt simbolul unei puteri reale și, totodată, pricina morții lor, atunci cînd ele și-au pierdut vigoarea. Deocamdată, foburgul Saint-Germain s-a lăsat doborît pentru că nu voise să recunoască îndatoririle existenței sale pe care ar mai fi putut încă s-o perpetueze destul de ușor. El ar fi trebuit să aibă buna-credință de a vedea la timp, cum a făcut aristocrația engleză, că instituțiile își au anii lor climatici, cînd aceleași vorbe nu mai au aceleași înțelesuri, cînd ideile iau alte vîșminte și cînd condițiile vieții politice își schimbă cu totul forma, fără ca fondul să fie modificat în esență. Asemenea considerații necesită explicații amănunțite ce sînt în mod esențial de întâmplare pe care-o povestim aici și în care ele intră atît ca definiție a cauzelor, cît și ca explicație a faptelor.

Măreția castelelor și a palatelor aristocratice, luxul lor desăvîrșit, somptuozitatea impresionantă a mobilierului lor, *aria* în care fericitul

proprietar, bogat înainte de a se naște, se mișcă nestinjenit și neîncercat de nici un necaz; apoi deprinderea de a nu cobori niciodată la socoteile grijilor zilnice și meschine ale existenței, timpul de care dispune, educația superioară pe care poate s-o capete de timpuriu; în sfârșit, tradițiile patriciene ce-i dau greutatea socială pe care adversarii lui abia dacă o compensează prin studii, prin voință, printr-o vocație tenace, totul ar trebui să desăvârșească sufletul insului care, din copilărie, se bucură de asemenea privilegii, să-i imprime acel înalt respect de sine însuși, a cărui primă consecință este o noblețe sufletească în armonie cu noblețea numelui. Așa se și întâmplă, într-adevăr, în câteva familii. Ici și colo, în foburgul Saint-Germain, se întâlnesc caractere alese, excepții ce se opun egoismului general care a cauzat pierderea acestei lumi aparte. Sint avantajele dobândite de aristocrația franceză, ca și de toate celelalte efflorescențe patriciene ce se vor produce la suprafața națiunilor, atita timp cit ele își vor fi întemeiat existența pe *proprietate*, proprietate-pământ, ca și proprietate-bani, singura temelie solidă a unei societăți bine orînduite; aceste avantaje nu rămîn însă în mîinile patricienilor de tot felul decit atita vreme cit ei păstrează neschimbate condițiile în care li le lasă poporul. Sint un fel de feude morale, a căror *stăpînire* creează îndatoriri față de suveran, și astăzi, aici, fără nici o îndoială, suveranul este poporul. Vremurile s-au schimbat, și la fel și armele. Feudalul, căruia nu i se pretindea odinioară decit să poarte o platoșă și-o manta de zale, să minuiască bine lancea și să-și arate baniera, astăzi trebuie să dea dovadă de inteligență; iar acolo unde nu era nevoie decit de o inimă mare, în zilele noastre e necesar un cap vast. Arta, știința și banii formează triumghiul social în care se înscrie scutul puterii și de unde trebuie să porceadă aristocrația modernă. O teoremă frumoasă prețuiește cit un nume mare. Rotschildzii, acești Fuggeri moderni, sint de fapt prinți. Un mare artist este realmente un oligarh, el reprezintă un întreg secol și devine aproape întotdeauna o lege. Așa încit, față de talentul cuvîntului, față de mașinile de înaltă presiune ale scriitorului, față de geniul poetului, față de sirguința negustorului, față de voința omului de stat care concentrează în el mii de calități orbitoare, față de spada generalului, față de toate aceste cuceriri personale făcute de unul singur asupra întregii societăți pentru a-i impune, clasa aristocratică de astăzi trebuie să se străduiască să dețină monopolul, așa cum odinioară îl deținea pe acela al forței materiale. Pentru a rămîne în fruntea unei țări, oare nu se cere a fi totdeauna demn de a o conduce, a fi sufletul și spiritul ei, pentru a face să lucreze mîinile? Cum să conduci un popor fără a avea puterile ce constituie autoritatea? Ce ar fi bastonul de mareșal fără forța intrinsecă a căpitanului care îl ține în mînă? Foburgul Saint-Germain s-a jucat cu bastoanele, crezînd că ele sint toată puterea. A răsturnat termenii propoziției care-i dirijează existența. În loc să se lepede de însemnele care supără poporul și să păstreze tainic puterea, a lăsat burghezia să inhaje puterea, s-a cramponat în mod fatal de însemne și a uitat cu desăvîrșire legile pe care i le impunea slăbiciunea lui

numerică. O aristocrație, care numeric de-abia alcătuiește a mia parte dintr-o societate, trebuie, astăzi, ca și odinioară, să-și multiplice mijloacele de acțiune pentru a opune, în marile crize, o greutate egală cu a maselor populare. În zilele noastre, mijloacele de acțiune trebuie să fie forțe reale, și nu suveniruri istorice. Din nenorocire, în Franța, nobilimea, încă plină de fumul fetei ei puteri, avea împotriva-i o anume îngimfare față de care îi era greu să se apere. Poate că acesta e un defect național. Francezul, mai mult decât oricine, nu se raportează niciodată la cei inferiori lui, el țintește, de pe treapta pe care se află, spre cei de pe treapta superioară: rareori îi compătimește pe nenorociții deasupra cărora se ridică și mai totdeauna cârtește că vede atîția fericiți deasupra lui. Cu toate că are o inimă mare, preferă mai adesea să-și asculte spiritul. Acest instinct național ce-i împinge pe francezi înainte, această vanitate ce le mistuie averile și îi stăpînește tot atât de absolut cum spiritul de economie îi stăpînește pe olandezi, domină de trei secole aristocrația care, în această privință, a fost eminentamente franceză. Omul din foburgul Saint-Germain a conchis că, avînd superioritatea morală, are și superioritatea materială. Totul, în Franța, l-a făcut să creadă așa, deoarece, de la întemeierea foburgului Saint-Germain, revoluție aristocratică începută în ziua în care monarhia părăsea Versailles-ul, foburgul Saint-Germain s-a bizuit, în afară de cîteva excepții, întotdeauna pe putere, care întotdeauna în Franța se va confunda mai mult sau mai puțin cu foburgul Saint-Germain: de aici înfringerea sa din 1830. În acea epocă, el era ca o armată care acționează fără a avea o bază. Nu profitase nici de pace pentru a se împlîni în inima națiunii. Păcătuiă printr-o educație greșită și printr-o totală lipsă de înțelegere a ansamblului intereselor sale. Ucidă un viitor sigur, în folosul unui prezent indoielnic. Aceasta-i poate pricina politicii sale greșite. Izolarea fizică și morală, pe care aceste superiorități se străduiau s-o mențină între ele și restul națiunii, a avut în mod fatal, de patruzeci de ani încoace, drept singur rezultat întreținerea în clasa de sus a unui sentiment individualist ce ucide patriotismul de castă. Odinioară, pe vremea cînd nobilimea franceză era mare, bogată și puternică, gentilomii știau, în caz de primejdie, să-și aleagă șefi și să li se supună. Devenind mărunti, ei s-au arătat incapabili de disciplină; și, ca în epoca de decadență a Imperiului Roman, fiecare vroia să fie împărat; văzîndu-se egali toți prin slăbiciunea lor, se crezură toți superiori. Fiecare familie ruinată de revoluție, ruinată prin împărțirea egală a bunurilor, nu se gîndea decât la ea însăși, în loc să se gîndească la marea familie aristocratică, și li se părea că dacă toți s-ar îmbogăți partidul lor ar fi mai puternic. Eroare. Banul însuși nu este decât un semn al puterii. Alcătuite din persoane ce păstrau vechile tradiții ale desăvîrșitei politeți, ale adevăratei eleganțe, ale vorbirii alese, ale fățarniciei și ale orgoliului nobiliar, în armonie cu existența lor, preocupări meschine cînd devin grijile de căpetenie ale unei vieți căreia ele nu trebuie să-i fie decât accesoriul, toate aceste familii aveau o oarecare valoare intrinsecă, valoare care, scoasă la suprafață, nu le mai lasă decât o valoare nominală.

Nici una dintre aceste familii n-a avut curajul să se întrebe: sîntem noi destul de puternice pentru a păstra puterea? Ele s-au repezit la pradă, așa cum au făcut avocații în 1830. În loc să se arate protector ca un Nobil, foburgul Saint-Germain se dovedi lacom ca un parvenit.

Din ziua în care fu limpede pentru națiunea cea mai inteligentă din lume că nobilimea restaurată organiza puterea și bugetul în folosul ei, din acea zi nobilimea se îmbolnăvi de moarte. Ea vroia să fie o aristocrație, cînd nu mai putea fi decît o oligarhie, două sisteme cu totul deosebite, și pe care le va pricepe orice om în stare să citească atent numele patronimice ale celor ce alcătuiesc Camera Lorzilor. Desigur, ocîrmuirea regală a avut intenții bune; ea uită însă ce trebuie să faci ca poporul să vrea să accepte totul, chiar și propria-i fericire, și că Franța, femeie capricioasă, vrea să fie fericită ori bătută după pofta inimii ei. Dacă ar fi existat mulți ca ducele de Laval, pe care modestia l-a făcut demn de marea numelui său, tronul ramurii ereditare ar fi devenit tot atît de solid ca și cel al casei de Hanovra. În 1814, dar mai ales în 1820, nobilimea franceză trebuia să stăpînească peste epoca cea mai instruită, peste burghezia cea mai aristocratică, peste țara cea mai fermă din lume. Foburgul Saint-Germain putea să conducă destul de ușor și să distreze o clasă mijlocie, îmbătută de distincții, îndrăgostită de artă și de știință. Dar meschinii cirmuitori ai acestei mari epoci intelectualiste urau arta și știința. Ei n-au știut să prezinte nici măcar religia, de care aveau nevoie, în culorile poetice care ar fi făcut-o iubită. Cînd Lamartine, La Mennais, Montalembert și alți cîțiva scriitori de talent poleiau cu aurul poeziei, reînnoiau ori proslăveau ideile religioase, toți cei ce guvernau fără pricepere făceau să se simtă gustul amar al religiei. Nici cînd o națiune nu a fost mai îngăduitoare. Franța era atunci ca o femeie obosită, gata să cedeze; și nici cînd o putere nu a săvîrșit mai multe stîngăcii; Franța și femeile iubesc mai degrabă greșelile. Pentru a se reîntegra, pentru a întemeia o mare putere oligarhică, s-ar fi convenit ca nobilimea foburgului să se cerceteze cu toată stăruința ca să găsească în sine însăși moneda unui Napoleon, să se spîntece pentru a scoate din străfundurile măruntaiei ei un Richelieu constituțional; dacă un asemenea geniu nu se găsea în ea, ar fi trebuit să-l caute în mansardele înghețate unde poate că el era pe moarte, și să și-l asimileze, așa cum Camera Lorzilor din Anglia își asimilează neîntrerupt aristocrația creată de întimplare. Pe urmă, să fi poruncit celui om să fie implacabil, să reteze crengile putrede, să reîntinerească arborele aristocratic. Dar, mai întîi, marele sistem al torysmului englez era prea urias pentru niște capete mici; iar importarea lui cerea prea mult timp francezilor, pentru care o reușită lentă înseamnă un *fiasco*. De altminteri, departe de a duce o astfel de politică mintuitoare ce trebuia să caute puterea acolo unde o pusese Dumnezeu, acești mari oameni mici urau orice putere ce nu venea de la ei; în fine, departe de a se reîntineri, foburgul Saint-Germain s-a îmbătrînit. Eticheta, instituție de necesitate secundară, ar fi putut să fie menținută dacă ea nu s-ar fi manifestat decît la marile ocazii; dar eticheta a devenit o

Înpută cotidiană și, în loc de a fi o chestiune de artă ori de măreție, a devenit o chestiune de putere. Dacă tronului i-a lipsit de la bun început un sfetnic tot atât de mare pe cât erau de mari împrejurările, aristocrației i-a lipsit mai ales cunoașterea intereselor ei generale, cunoaștere ce ar fi putut să suplinească totul. N-a știut să treacă peste căsătoria domnului de Talleyrand, singurul om ce a posedat unul dintre acele capete metalice în care se forjează din nou sistemele politice prin care reînvie glorios națiunile. Foburgul își bătea joc de miniștrii care nu erau nobili, dar nu producea nobili superiori pentru a fi miniștri; el ar fi putut să aducă adevărate servicii țării înnobilind justiția, fertilizând solul, construind drumuri și canale, preschimbându-se într-o putere teritorială activă; în schimb își vindea moșiile ca să joace la Bursă. Ar fi putut să priveze burghezia de oamenii ei de acțiune și de talent, ale căror ambiții subminau puterea, atrăgându-i în rindurile lui: a preferat să li se împotrivească, și fără arme; căci doar ca tradiție mai avea ceea ce posedase odinioară în realitate. Spre nenorocirea acestei nobilimi, îi mai rămăsese, din diferitele ei bunuri, exact atîta cît să-și susțină morga. Mulțumite cu amintirile, nici una dintre familiile nobile nu s-a gîndit în mod serios să-și pună descendenții să înșfăce o armă din vrăful de arme pe care secolul al nouăsprezecelea îl aruncă pe piața publică. Tineretul, exclus de la afaceri, dansa la Madame, în loc să continue la Paris, prin influența talentelor tinere și serioase, necompromise pe vremea Imperiului și a Republicii, opera de care șefii fiecărei familii ar fi început-o în departamente, cucerind astfel recunoașterea titlurilor lor prin apărarea nelincetată a intereselor locale, conformindu-se spiritului veacului, reîntemeind casta după gustul timpului. Strînsă în foburgul Saint-Germain, unde domnea spiritul vechilor opoziții feudale amestecat cu cel al vechii curți, aristocrația, insuficient unită cu palatul Tuileries, fu mai ușor de înfrînt, existența ei fiind concentrată într-un singur punct, și prost constituită în camera *pair*-ilor. Împletită cu țara, ea ar fi devenit indestructibilă; acinată în foburgul ei, dosită în palate, dormind pe buget, era suficientă o lovitură de topor pentru a reteza firul vieții sale agonizante; și figura ștearsă a unui avocat se repezi să dea această lovitură de topor. În ciuda admirabilului discurs al domnului Royer-Collard, dreptul la moștenirea titlului de *pair* și majoratele se prăbușiră sub pamfletele unui om ce se fălea de a fi smuls cu dibăcie câteva capete călăului, dar care ucidea cu stîngăcie instituții mari. Se pot trage de aici pilde și învățăminte pentru viitor. Dacă oligarhia franceză n-ar mai avea nici un viitor, ar fi nu știu ce cruzime tristă s-o trimiți în gheenă după deces, și atunci n-ar mai trebui să ți gîndești decît la sarcofagul ei; dacă însă scalpелul chirurgului este dureros, el redă uneori viață muribundilor. Oprimat, foburgul Saint-Germain poate deveni mai puternic decît pe vremea cînd era biruitor, dacă va voi să aibă un șef și un sistem.

Acum este ușor de rezumat acest breviar semipolitic. Lipsa unor vederi largi și vastul ansamblu de greșeli mici; lăcomia de a reface marile averi, lăcomie ce-i stăpînea pe toți; o nevoie reală de religie,

pentru a susține politica; o sete de plăceri, care dăuna spiritului religios și implica ipocriziile; opoziția parțială a citorva spirite elevate, care vedeau just și căroră li se împotriva rivalitățile de la curte; nobilimea provincială, uneori mai pură ca rasă decît nobilimea de curte, dar care, prea adesea umilită, se lăsă pradă nepăsării; toate aceste cauze se înmănunchiară spre a imprima foburgului Saint-Germain deprinderile cele mai discordante. El nu fu nici unitar în sistemul său, nici consecvent în fapte, nici într-un tot moral, nici licențios pe față, nici corupt, nici corupător; nu se lepădă în întregime de lucrurile care-i dăunau și nu-și însuși ideile ce l-ar fi salvat. În sfîrșit, oricît de plăpînzii s-au dovedit indivizii, partidul s-a înarmat totuși cu toate marile principii care constituie viața națiunilor. Or, pentru a pieri în putere, ce mai trebuie? El fu scrupulos în alegerea persoanelor prezentate; manifestă bun-gust și un dispreț elegant; prăbușirea lui însă nu avu absolut nimic strălucitor sau cavaleresc. Emigrația din 89 mai dovedea încă niște sentimente; în 1830, emigrația din interior nu mai dovedește decît interese. Cîțiva bărbați de litere iluștri, niște glorii ale tribunei, domnul de Talleyrand în congrese, cucerirea Algerului, precum și mai multe nume redevenite istorice pe cîmpurile de bătălie, arată aristocrației franceze mijloacele pe care le mai are pentru a se naționaliza și pentru a face să i se mai recunoască titlurile, dacă totuși catadicsește să o facă. La ființele organizate, are loc un proces de armonizare intimă. Cînd un om e leneș, lenea lui se trădează în fiecare mișcare pe care o face. Tot așa, fizionomia unei clase de oameni se conformează spiritului general, sufletului care animă trupul. Sub Restauratie, femeia din foburgul Saint-Germain nu mai vădea nici trufașă nerușinare pe care doamnele de la Curte o manifestau odinioară în aventurile lor, nici umila măreție a tîrziilor virtuți prin care ele își ispășeau păcatele și care răspîndea în jurul lor o strălucire atît de vie. Nu mai avea nimic prea ușuratic și nimic prea serios. Pasiunile ei, în afară de cîteva excepții, deveniră fălarnice; ca să spunem așa, ea încheia tranzacții cu plăcerile sale. Cîteva din aceste familii duceau viața burgheză a ducesei de Orléans, al cărei pat conjugal apărea atît de ridicol vizitatorilor de la Palais-Royal; de-abia două sau trei continuară obiceiurile Regenței, stîrnind un fel de silă femeilor mai abile decît ele. Această nouă mare doamnă nu avu nici o influență asupra moravurilor; ea ar fi putut totuși mult, ar fi putut, în disperare de cauză, să ofere spectacolul impunător al femeilor din aristocrația engleză; ezita însă proteste între vechile tradiții, era cucernică de nevoie, și ascundea totul, chiar și calitățile ei frumoase. Nici una dintre aceste franțuzoaice nu știu să creeze un salon în care somitățile sociale să vină să ia lecții de bun-gust și de eleganță. Vocea lor, odinioară așa de impunătoare în literatură, această expresie vie a societăților, fu cu totul nulă. Or, cînd o literatură nu are un sistem general, ea nu face corp cu veacul ei și se rupe de el. Cînd, în anumite vremi, există într-o națiune un asemenea grup constituit aparte, un cercetător al istoriei va găsi acolo, aproape întotdeauna, o figură principală ce rezumă virtuțile și defectele masei din care face parte: Coligny pentru hughenoci,

Coadjutorul pentru Frondă, mareșalul de Richelieu pentru epoca lui Ludovic al XV-lea, Danton pentru perioada Teroarei. O asemenea identitate de fizionomie între un om și alaiul lui istoric și în firea lucrurilor. Oare pentru a conduce un partid nu trebuie să concorzi cu ideile lui, și pentru a străluci într-o epocă nu trebuie s-o reprezinți? Din permanenta îndatorire de a se supune prejudecăților și patimilor maselor care îl urmează, îndatorire ce trebuie s-o aibă în vedere capul înțelept și prevăzător al unui partid, decurg acțiunile pe care le reproșează unui istoric șefilor partidului, când, departe de cumplitele fierberi populare, judecă la rece sentimentele cele mai necesare conducerii marilor lupte seculare. Ceea ce este adevărat în comedia istorică a veacurilor este la fel de adevărat și în sfera mai îngustă a scenelor parțiale ale dramei naționale numită Moravuri.

La începuturile vieții efemere pe care a trăit-o foburgul Saint-Germain pe vremea Restaurăției, și căreia, dacă precedentele considerații sînt adevărate, el n-a știut să-i dea consistență, o tinără femeie a fost, pentru scurt timp, prototipul cel mai complet al felului de a fi al castei sale, superior și subred, mare și mărunț totodată. Era o femeie aparent instruită, în realitate o ignorantă; plină de simțăminte alese, dar fără o gândire care să le coordoneze; irosindu-și cele mai bogate comori sufletești ca să se supună conveniențelor; gata să infrunte societatea, dar ezitînd și recurgînd la prefăcătorie din pricina scrupulelor; avînd mai multă încăpăținare decît caracter, mai multă patimă decît entuziasm, mai mult cap decît inimă; femeie desăvîrșită și cochetă desăvîrșită, pariziancă mai ales; iubind fastul și sindrofiile; necugetînd, ori cugetînd prea tirziu; de o nechibzuință ce ajungea aproape pînă la poezie; fermecător de insolentă, însă umilă în adîncul inimii; afîșîndu-și puterea ca o trestie zvultă, dar, ca și trestia, gata să se plece sub o mină puternică; vorbind mereu despre religie, dar neîubînd-o, și totuși gata s-o accepte ca pe un deznodămînt. Cum să explici o ființă cu adevărat multiplă, susceptibilă de eroism, și uîtlînd să fie eroică numai ca să spună o răutate; tinără și suavă, mai puțin îmbătrînită din pricina inimii decît de maximele celor ce o înconjurau, și înțelegîndu-le filozofia egoistă fără s-o fi aplicat; avînd toate viciile unui curtean și toată nevinovăția unei adolescente; neîncercătoare în nimic și totuși plăcîndu-i uneori să creadă în orice? Dar n-ar rămîne oare incomplet portretul unei asemenea femei în care se înfruntau sclipirile celor mai nestătornice nuanțe, provocînd însă o confuzie poetică, deoarece o lumină divină, o strălucire tinerească da acestor trăsături confuze un fel de unitate? Grația îi slujea de legătură. Nimic nu era teatral. Pasiunile, jumătățile de măsură ale pasiunilor, veleitățile de măreție, realitatea micimii, sentimentele reci și clanurile fierbinți erau firești și se explicau prin situația ei ca și prin cea a aristocrației din care făcea parte. Se înțelegea, ea singură, pe sine însăși, și se situa orgolios deasupra lumii, la adăpostul numelui ei. Există ceva din acel *eu* al Medeei în viața ei, ca și în cea a aristocrației, ce se stîngea fără a vroi nici să se ridice în capul oaselor, nici să întindă mina vreunui medic politic, nici să atingă, nici să fie

atinsă, atîta se simțea de slabă sau deja țărîină. Ducesa de Langeais, așa se numea, era căsătorită de vreo patru ani, atunci cînd se înfăptui Restaurația, adică în 1816, epocă în care Ludovic al XVIII-lea, luminat de către revoluția celor O sută de zile, își înțelege situația și veacul său, în ciuda anturajului care totuși triumfă mai tirziu asupra acestui Ludovic al XI-lea fără secure, cînd el fu doborît de boală.

Ducesa de Langeais era din familia Navarreins, familie ducală care, de la Ludovic al XIV-lea, avea ca principiu să nu renunțe niciodată la titlul ei prin căsătoriile pe care le încheia. Fetele din această familie trebuiau să aibă, mai devreme sau mai tirziu, la fel ca și mamele lor, un taburet la Curte. La vîrsta de optsprezece ani, Antoinette de Navarreins ieși din adîncă sihăstrie în care trăise spre a se căsători cu fiul cel mare al ducelui de Langeais. Cele două familii trăiau atunci departe de lume; dar invadarea Franței îi făcea pe regaliști să considere reîntoarcerea Bourbonilor drept singura rezolvare posibilă a nenorocirilor războiului. Ducii de Navarreins și de Langeais, rămași credincioși Bourbonilor, rezistaseră cu mindrie tuturor ispitelor gloriei imperiale și, în împrejurările în care se găseau pe vremea acestei căsătorii, trebuiră, firește, să se supună vechii politici a familiilor lor. Domnișoara Antoinette de Navarreins se căsători așadar, frumoasă și săracă, cu domnul marchiz de Langeais, al cărui tată muri la cîteva luni după această uniune. La întoarcerea Bourbonilor, cele două familii își reluară rangul, slujbele, demnitățile de la Curte și reintrară în viața socială, de care se tînuseră departe pînă atunci. Ele deveniră cele mai strălucitoare somități ale noii lumi politice. În acele timpuri de lășități și de false convertiri, conștiinței publice îi plăcea să le recunoască celor două familii credința fără pată, concordanța dintre viața lor particulară și opiniile politice, calități pe care toate partidele le omagiază chiar fără să vrea. Însă, printr-o nenorocire destul de obișnuită în vremuri de tranzacții, persoanele cele mai pure și care, prin înălțimea vederilor lor și prin înțelepciunea principiilor, ar fi putut face să se creadă în generozitatea unei politici noi și îndrăznețe în Franța, fură îndepărtate din afaceri, care căzură pe mîinile unor inși interesați să ducă principiile pînă la extrem, spre a da dovadă de devotament. Familiile de Langeais și de Navarreins rămaseră în înalta sferă a Curții, condamnate să se supună îndatoririlor impuse de etichetă și să îndure reproșurile și batjocurile liberalismului, acuzate că se îndoapă cu onoruri și cu bogății, în vreme ce patrimoniul lor nu sporea deloc, iar ajutoarele Listei civile se iroseau cu cheltuielile de reprezentare, necesare oricărei monarhii europene, fie ea chiar republicană. În 1818, domnul duce de Langeais comanda o unitate militară, iar ducesa avea un loc pe lingă o prințesă, loc ce-i îngăduia să rămîină fără să scandalizeze pe nimeni la Paris, departe de soțul ei. De altminteri, ducele, în afară de gradul lui de comandant, avea și o slujbă la Curte, unde venea, lăsînd unui general de brigadă comanda trupelor, pe timpul cît lipsea. Ducele și ducesa trăiau deci cu totul despărțiți trupest și sufletește, fără ca lumea să știe. Această căsătorie convențională avusese soarta destul de obișnuită a unor astfel de pacte

de familie. Două dintre caracterele cele mai potrivnice din lume se pomeniseră împreună, se jigniseră tainic, tainic se răniseră, despărțindu-se pentru totdeauna. Apoi, fiecare se supusese firii sale și conveniențelor. Ducele de Langeais, spirit la fel de metodic ca și cavalerul de Folard, se dăruia metodic gusturilor și plăcerilor sale, lăsându-și soția să le urmeze liberă pe ale ei, după ce-i cunoscuse firea nemaipomenită de orgolioasă, inima rece, marcea supunere față de conveniențe, o loialitate tinerească, și care avea să rămână pură sub ochii bunicilor, în strălucirea unei curți ipocrite și bisericușoare. El făcu deci, cu sînge rece, pe marele senior al secolului precedent, abandonînd-o ei însăși pe o femeie de douăzeci și doi de ani, jignită grav, și care avea o înspăimîntătoare trăsătură de caracter, aceea de a nu ierta niciodată o jignire, dacă vanitatea de femeie, amorul propriu și virtuțile ei, poate, au fost disprețuite și ranite pe ascuns. Cînd o jignire e publică, unei femei îi place s-o iute, se poate mîndri atunci cu gestul ei, iertînd, se simte femeie; dar femeile nu iartă niciodată jignirile tănuite, deoarece lor nu le plac nici lășitățile, nici virtuțile, nici iubirile ascunse.

Așa se prezenta situația, rămasă secretă față de lume, în care se afla doamna ducesă de Langeais, situație în legătură cu care ea nu-și făcea nici o grijă, cînd avură loc festivitățile prilejuite de căsătoria ducelui de Berry. Curtea și foburgul Saint-Germain ieșiră atunci din atonia și din rezerva lor. De atunci începu într-adevăr nemaipomenita splendoare ce amăgi regimul Restaurației. Pe vremea aceea, ducesa de Langeais, fie din calcul, fie din vanitate, nu se arăta niciodată în lume decît înconjurată de trei-patru doamne, tot atît de distinse prin numele cît și prin averea lor. Regină a modei, ea își avea admiratoarele sale care imitau în alte părți manierele și spiritul ei. Și le alesese cu grijă dintre persoanele ce nu pătrunseseră încă nici în intimitatea curții, nici în inima foburgului Saint-Germain, și care totuși aveau pretenția să se ridice pînă în preajma tronului și să pătrundă printre seraficele puteri ale înaltei sfere numită *micul castel*. În acest fel, ducesa de Langeais se simțea mai puternică, domina mai bine, era mai în siguranță. Doamnele sale o apărau împotriva calomniei și o ajutau să joace destabilizînd rol al femeii la modă. Ea putea să-și bată joc cum voia de bărbați, de pasiuni, să le aștije, să culeagă omagiile cu care se nutrește orice natură feminină, și să rămînă stăpînă pe ea însăși. La Paris, chiar și în cea mai înaltă societate, femeia rămîne totdeauna femeie; ea trăiește din laude, din măguliri, din omagii. Cea mai desăvîrșită frumusețe, figura cea mai fermecătoare nu valorează nimic dacă nu e admirată: un iubit și linguşelile sînt atestări ale puterii ei. Ce înseamnă o putere rămasă necunoscută? Nimic. Închipuiți-vă pe cea mai drăguță femeie singură într-un colț al unui salon; ea va fi foarte tristă. Cînd o asemenea faptură se află în mijlocul mărețiilor sociale, vrea să domnească peste toate inimile, adesea din neputința de a fi suverană fericită peste una singură. Toaletele, podoabele, cochetăriile erau făcute pentru cele mai sărmăne ființe ce s-au pomenit, niște gugumani împăunați, niște inși al căror merit constă într-un obraz drăgălaș și pentru care toate femeile

se compromiteau fără nici un rost, veritabili idoli de lemn aurit care, cu cîteva excepții, nu aveau nici antecedentele domnișorilor de pe vremurile Frondei, nici adevărata mare valoare a eroilor Împereiului, nici spiritul și manierele bunicilor lor, dar care voiau să fie pe *gratis* ceva asemănător; erau bravi așa cum este tineretul francez, isteți, fără îndoială, dacă ar fi fost puși la încercare, și care nu puteau să fie nimic sub domnia bătrînilor vestejiți ce-i țineau deoparte. A fost o epocă rece, meschină și fără poezie. Poate că-i trebuie multă vreme unei restaurații ca să devină o monarhie.

De un an și jumătate ducea de Langeais ducea această viață goală, plină numai de baluri, de vizite făcute pentru bal, de triumfuri fără obiect, de pasiuni efemere, ce se nășteau și mureau în timpul unei serate. Cînd sosea într-un salon, privirile se concentraseră asupra ei, recolta cuvintele măgulitoare și cele cîteva expresii pasionale pe care le încuraja cu gestul, cu privirea și care niciodată nu puteau să treacă dincolo de epidermă. Tonul ei, manierele, totul îi dădea o mare autoritate. Trăia într-un fel de febră a vanității, de veselie neîntreruptă ce-o zăpăcea. Mergea destul de departe în conversație, asculta tot și se deprava, ca să spunem așa, la suprafața inimii. Cînd se întorcea acasă, roșea adesea de ceea ce risese, de cutare istorie scandalosă ale cărei amănunte o ajutau să discute teoriile amorului, pe care nu-l cunoștea, și subtilele distincții ale pasiunii moderne, pe care unele binevoitoare ipocrize i le comentau; căci femeile, știind să-și spună totul între ele, pierd cu asta mai mult decît vor să le smulgă bărbații. De la o vreme, înțelege că o ființă iubită e singura a cărei frumusețe și al cărei spirit ar putea să fie recunoscute de toată lumea. Ce dovedește un soț? Nimic altceva decît că o soție a beneficiat, ca fată, fie de o zestre mare, fie de o creștere aleasă, și că a avut o mamă îndeminatică, sau că a îndeplinit pretențiile bărbatului; pe cînd un iubit înseamnă o permanentă recunoaștere a propriilor ei calități. Doamna de Langeais învăța, încă tînră fiind, că o femeie poate să-și îngăduie a se lăsa iubită în văzul tuturor, fără a fi complicea amorului, fără a-l împărtăși, fără a-l răsplăti altfel decît prin cele mai mărunte promisiuni de iubire, și nu numai o singură sfîntă-mironosiță i-a dezyăluit mijloacele de a juca asemenea comedii primejdioase. Ducesa își avu deci curtea ei, iar mulțimea celor ce-o adora sau îi făceau curte fu o garanție a virtuții sale. Era cochetă, amabilă, ispititoare pînă la sfîrșitul petrecerii, balului sau seratei; pe urmă, după ce se lăsa cortina, se pomenea singură, rece, nepăsătoare, totuși așteptînd ziua următoare pentru alte emoții la fel de superficiale. Erau doi sau trei tineri seduși de-a binelea, care o iubeau într-adevăr și de care ea își bătea joc cu o totală indiferență. Își zicea: «Sînt iubită, mă iubește!» Această certitudine îi era de-ajuns. Asemenea avarului satisfăcut să știe că-și poate împlini toanele, ea nu mergea poate nici măcar pînă la dorință.

Într-o seară, se afla la o prietenă intimă, doamna vicontesă de Fontaine, una dintre măruntele ei rivale, care o ura din inimă și o întovărășea pretutindeni; gen de prietenie cu mina pe armă în care

fiecare se teme să nu fie înșelat și în care confidențele se fac cu o discreție abilă, adeseori cu perfidie. După ce împărțise scurtele salutări binevoitoare, prietenoase ori disprețuitoare cu aerul firesc al femeii ce cunoaște întreagă valoare a surisului ei, ochii i se opriră asupra unui bărbat care-i era cu totul necunoscut, dar a cărui înfățișare mindră și gravă o surprinse. Când îl văzu, simți o emoție destul de asemănătoare cu frica.

— Scumpa mea, o întrebă pe doamna de Maufrigneuse, cine-i acest nou venit?

— Un bărbat despre care fără îndoială că ți s-a mai vorbit, marchizul de Montriveau.

— Ah! el e?

Își luă lornionul și-l cercetă pe Montriveau într-un mod foarte impertinent, de parcă ar fi privit un portret care primește privirile, dar nu le întoarce.

— Prezintă-mi-l, trebuie să fie amuzant.

— Draga mea, nu există ființă mai plicticoasă și mai sumbră, dar e la modă.

Domnul Armand de Montriveau era pe atunci, fără să știe, obiectul unei curiozități generale ce i se cuvenea mai mult decât oricăruia dintre idoli trecători de care Parisul are nevoie și de care se îndrăgostește pentru câteva zile, ca să-și satisfacă pasiunea de proslăvire și entuziasm gratuit ce-l cuprinde în mod periodic. Armand de Montriveau era unicul fiu al generalului de Montriveau, unul dintre acci foști care au slujit cinstit Republica și care pierise, ucis alături de Joubert, la Novi. Orfanul fusese primit, datorită grijii lui Bonaparte, la școala din Châlons, și pus, ca mai mulți alți fii de generali morți pe cimpul de bătălie, sub ocrotirea Republicii Franceze. Când își terminase școala, fără nici un fel de avere, intrase în artilerie, și nu ajunsese decât șef de batalion când se întâmplase dezastrul de la Fontainebleau. Arma din care făcea parte Armand de Montriveau li oferise puține șanse de avansare. Mai întâi, numărul ofițerilor este mai limitat aici decât în alte corpuri ale armatei; apoi, opiniile liberale și aproape republicane pe care le manifesta artileria, temerile pe care le nutrea Împăratul față de un grup de oameni inteligenți, deprinși să cugete, toate acestea se opuneau avansării celor mai mulți dintre ei spre treptele militare superioare. Așa încît, contrar legilor obișnuite, ofițerii ajunși la gradul de generali n-au fost totdeauna exemplarele cele mai remarcabile ale armei lor, pentru că cei mediocri stirneau mai puține temeri. Artileria alcătuiă un corp aparte în armată și nu depindea de Napoleon decât pe cimpurile de bătălie. La aceste cauze generale, care pot să explice întârzierile suferite în carieră de Armand de Montriveau, se adăugau altele inerente persoanei și caracterului lui. Singur pe lume, aruncat de la vîrsta de douăzeci de ani în vârtejul furtunii de oameni în mijlocul căreia a trăit Napoleon și neavînd pe nimeni altcineva în afara lui însuși, gata să piară în fiecare zi, se deprinsese să nu trăiască decât printr-o stimă lăuntrică și prin sentimentul datoriei îndeplinite. Era de obicei tăcut, așa cum sînt

toți oamenii timizi; dar timiditatea lui nu se datora lipsei de curaj, ci era un fel de pudoare care-i interzicea orice manifestare de vanitate. În vitejia lui pe cimpurile de bătălie nu era nici un pic de fanfaronadă; acolo vedea totul, putea să dea liniștit un sfat bun camarazilor lui și mergea printre ghiulele aplecându-se la timp ca să le evite. Era bun, dar felul lui reținut de a se comporta îl făcea să treacă drept semeț și aspru. De o rigoare matematică în orice lucru, nu admitea nici un aranjament ipocrit, nici cu îndatoririle unui rang, nici cu consecințele unui fapt. Nu se preta la nici o josnicie, nu cerea niciodată nimic pentru el; era unul dintre acei necunoscuți oameni mari, destul de înțelepți pentru a disprețui gloria, care trăiesc fără să se lege de viață, intrucit nu găsesc că pot să-și desfășoare în ea toate puterile sau toate simțămintele. Era temut, stimat, însă prea puțin iubit. Oamenii ne îngăduie să ne ridicăm oricât de mult deasupra lor, nu ne iartă însă niciodată că nu coborim tot atât de jos ca ei. Așa încît, simpatia pe care ei o acordă caracterelor alese nu e lipsită de oarecare ură și teamă. Prea multă cinstire înseamnă pentru ei o învinuire tacită pe care nu le-o iartă nici viilor, nici morților. După salaturile de despărțire de la Fontainebleau, Montriveau, deși era nobil cu vechi titluri, a fost trecut în disponibilitate. Vechea lui probitate înspăimînta Ministerul de Război, unde atașamentul său față de jurămintele făcute vulturului imperial era cunoscut. În timpul celor O Sută de zile fu numit colonel de gardă și luptă; pe cimpul de bătălie de la Waterloo. Rănile căpătate reținîndu-l în Belgia nu făcu parte din armata Loarei; guvernămîntul regal însă nu vru să-i recunoască gradele căpătate în timpul celor O Sută de zile, și Armand de Montriveau părăsi Franța. Minat de geniul lui întreprinzător, de acea înălțime de cugetare pe care, pînă atunci, primejdiile războiului o satisfăcuseră, și, datorită corectitudinii sale instinctive, pasionat după proiectele de mare utilitate, generalul Montriveau se imbarcă, cu gîndul să exploreze Egiptul de Sus și regiunile necunoscute ale Africii, mai ales ținuturile ei centrale, ce stîrnesc atîta interes astăzi printre savanți. Expediția lui științifică a fost lungă și dezastruoasă. Culesese cîteva observații prețioase menite să rezolve problemele geografice ori industriale, atît de arzător cercetate, și izbutise să pătrundă, nu fără a fi înfruntat destule piedici, pînă în inima Africii, cînd, printr-o trădare, căzu în mîinile unui trib de sălbatici. A fost jefuit, făcut sclav și purtat timp de doi ani prin deșerturi, amenințat cu moartea în fiecare clipă și schingiuit mai rău ca un animal cu care se joacă niște copii răi. Tăria lui fizică și rezistența sufletească îl ajutară să îndure toate grozăviile captivității; își epuiză însă aproape întreaga energie ca să evadeze. Evadarea însăși a fost ca un miracol. Ajunse la colonia franceză din Senegal, pe jumătate mort, în zdrențe și nemaiposedînd decît niște amintiri lipsite de precizie. Imensele sacrificii ale călătoriei lui, studiul dialectelor africane, descoperirile și observațiile, totul se pierdu. Un singur exemplu va fi suficient pentru înțelegerea suferințelor sale. Timp de cîteva zile, copiii șecului tribului la care era

sclav se distraseră luându-i capul drept țință în care aruncau cu niște arșice de cal, ce trebuiau să rămână înfipite în locul unde nimereau.

Montriveau se întoarse la Paris pe la mijlocul anului 1818, ruinat, fără nici un protector și refuzând orice protecție. Mai degrabă ar fi murit de zeci de ori decît să solicite ceva, fie chiar și recunoașterea drepturilor lui legale. Adversitățile și suferințele îl căliseră, iar deprinderea de a-și păstra demnitatea de om, prin acea trăsătură de caracter pe care o numim conștiință, da preț în ochii lui actelor celor mai neînsemnate în aparență. Legăturile pe care le avea cu savanții de seamă ai Parisului și cu cițiva militari inteligenți au făcut însă să se afle atît meritul cit și aventurile lui. Amănuntele evadării și ale captivității, ca, de altminteri, întreaga sa călătorie, dovedeau atîta singe rece, atîta spirit și atîta curaj, încît el cucerii, fără să știe, acea celebritate trecătoare cu care saloanele Parisului sînt așa de darnice, dar care cere eforturi nemaipomenite artiștilor ce vor s-o păstreze. Spre sfîrșitul anului, situația i se schimbă brusc. Din sărac, deveni bogat, sau, cel puțin ca aspect exterior, părea a beneficia de toate avantajele bogăției. Regimul regalist, care căuta să-și atragă oamenii de merit spre a-și întări armata, a făcut atunci cîteva concesii foștilor ofițeri a căror loialitate și cînte recunoscute ofereau garanții de credință. Domnul de Montriveau fu reprimat în cadrele armatei cu gradul pe care-l avusese, primi solda din urmă și fu admis în Garda regală. Aceste favoruri i se acordară rînd pe rînd marchizului de Montriveau, fără ca el să fi adresat vreo cerere cuiva. Cițiva prieteni îl scutiră de demersurile pe care, personal, nu le-ar fi făcut. Apoi, contra obiceiurilor lui, care se schimbă dintr-o dată, începu să apară în societate, unde fu primit favorabil, fiind întîmpinat peste tot cu dovezile unei înalte stime. Părea a-și fi găsit un rost în viață; dar la el totul se petrecea lăuntric, nu se vedea nimic în afară. În societate avea o figură gravă și recaleasă, liniștită și rece. Se bucură de un mare succes, de bună seamă datorită faptului că înfățișarea sa ieșea puternic în evidență din grămada de fizionomii convenționale ce mobilează saloanele Parisului, în care el păru într-adevăr cu totul nou. Vorba lui avea concizia limbajului oamenilor solitari sau a sălbaticilor. Timiditatea-i fu luată drept măreție și plăcu mult. Era ceva straniu și deosebit, iar femeile în general erau cu atît mai fermecate de un astfel de caracter original, cu cit el scăpa îndeminatecelor lor dulcegării, acele viclesuguri prin care-i imbrobodesc pe cei mai puternici bărbați și corup spiritele cele mai inflexibile. Domnul de Montriveau habar n-avea de toate aceste mici maimuțării pariziene, iar sufletul lui nu știa să răspundă decît sonorelor vibrații ale unor sentimente alese. Așa încît ar fi fost repede părăsit dacă n-ar fi existat poezia ce-i înconjura aventurile și viața, dacă n-ar fi existat proslăvitorii care îl laudau fără ca el să știe, dacă n-ar fi existat nimbul de amor propriu ce-o aștepta pe femeia de care el s-ar fi interesat. Prin urmare, curiozitatea ducesei de Langeais era pe cit de vie, pe atît de firească. Printr-un capriciu al hazardului, el îi trezise interesul chiar cu o seară mai înainte, cînd ducesei i se povestise una dintre întîmplările care, din întreaga călătorie

a domnului de Montriveau, stirnea cea mai puternică emoție în imaginația aprinsă a femeilor. Cu prilejul unei expediții către izvoarele Nilului, domnul de Montriveau avusese cu una dintre călăuzele lui cea mai extraordinară confruntare din câte se cunosc în analele călătoriilor. Trebuia să străbată un pustiu și nu putea să ajungă pînă la locul pe care voia să-l exploreze decît mergînd pe jos. Doar o singură călăuză ar fi putut să-l conducă acolo. Pînă atunci nici un călător nu izbutise să pătrundă în acele ținuturi, unde cutezătorul ofițer socotea că trebuie să găsească soluția mai multor probleme științifice. În ciuda sfaturilor prietenești pe care i le dădura atît bătrînii din regiune cit și călăuza, el porni în cumpłita călătorie. Înarmîndu-se cu întregul lui curaj, ațîțat de descrierea cumpłitelor piedici ce le avea de înfruntat, plecă la drum dis-de-dimineață. După ce merse o zi întreagă, seara se culcă pe nisip, toropit de o oboseală nemaicunoscută, pricinuită de mobilitatea solului ce părea că la fiecare pas fuge de sub el. Știa însă că a doua zi va trebui, de cu zori, să pornească iar la drum; călăuza îi făgăduise că pe la amiază vor ajunge la capătul călătoriei. Această făgăduială îi dădu curaj, îl ajută să-și recapete puterile și, în ciuda suferințelor, își continuă drumul, blestemînd din cînd în cînd știința; fiindu-i însă rușine să se văicărească față de călăuză, își tăinuie chinurile. Mersese o treime din zi, cînd, simțindu-și forțele sleite și picioarele înșingerate de umblet, întrebă dacă mai au mult de mers. — Un ceas, îi spuse călăuza. Armand găsi tărie în sufletul lui pentru încă o oră și continuă drumul. Dar ceasul se scurse fără ca el să zărească, măcar la orizont — un orizont de nisipuri tot atît de vast ca marea — palmierii și înălțimile ce ar fi trebuit să anunțe capătul călătoriei. Se opri, amenință călăuza, refuză să meargă mai departe, îl învinuie că vrea să-l ucidă, că l-a înșelat; apoi, lacrimi de minie și de oboseală i se rostogoliră pe obraji arși; sta încovoiat de durerea pricinuită de umblet, iar gîtulejul îi părea uscat de setea deșertului. Călăuza, nemișcată, îi asculta cu un aer ironic văicărelile, cercetînd mereu, cu aparenta nepăsare a orientalilor, nemărginitele întinderi ale nisipurilor sure ca de aur cenușiu. — M-am înșelat, reluă el rece. N-am mai bătut demult drumul ăsta și nu mai știu bine urmele; sîntem însă pe calea cea bună, dar mai avem de mers două ceasuri. — Are dreptate, gîndi domnul de Montriveau. Și porni iar la drum, urmîndu-l chinuit pe nemilosul african de care părea legat cu un fir invizibil, așa cum e legat un condamnat de călăul lui. Dar cele două ore trec, francezul și-a epuizat ultimele picături de energie, iar orizontul e pur și nu zărește nicăieri nici palmieri, nici munți. Nu mai are putere nici să strige, nici să geamă, așa că se culcă pe nisip ca să moară; privirile-i însă ar fi înspăimîntat și pe cel mai neînfricat bărbat, pîrînd a spune că n-are de gînd să moară singur. Călăuza, ca un adevărat demon, îi răspundea printr-o aruncătură de ochi liniștită, plină de o tărie de fier, și îl lăsa întins, avînd grijă să se țină la o distanță ce-i îngăduia să se ferească de deznădejdea victimei lui. În sfîrșit, domnul de Montriveau găsi un strop de putere pentru o ultimă avalanșă de blesteme. Călăuza se apropie de el, îl privi țință, îl sili să

tacă și-i spuse: — Nu tu ai vrut, împotriva noastră, să mergi acolo unde te duc? Mă învinuiești că te-am înșelat; dacă n-ai fi făcut așa, n-ai fi ajuns pînă aici. Dacă vrei să-ți spun adevărul, ascultă: mai avem cinci ceasuri de mers și nu mai putem să ne întoarcem îndărăt. Cercetează-ți inima, dacă nu ai destul curaj, uite pumnul meu. Uimit de o asemenea înfricoșătoare înțelegere a durerii și a tăriei omenești, domnul de Montriveau nu vru să se lase mai prejos decît un barbar; și storcînd din orgoliul lui de european o nouă doză de curaj, se ridică iar ca să-și urmeze călăuza. Cînd cele cinci ore se isprăviră, domnul de Montriveau, nezărînd încă nimic, întoarse spre călăuză o privire de om pe moarte; dar atunci nubianul îl săltă pe umerii lui, îl jinu ridicat și îi arătă la vreo sută de metri un lac înconjurat de verdeță și de un desiș minunat, luminat de jăraticul soarelui în asfințit. Ajunseseră la oarecare depărtare de un fel de banc de granit imens, în umbra căruia sublimul peisaj sta parcă învăluit. Lui Armand i se păru că se naște a doua oară, iar călăuza lui, acest uriaș plin de înțelepciune și de curaj, își implini opera de devotament, ducîndu-l în spinare de-a lungul potecilor netede și fierbinți, abia trasate pe granit. Vedea de-o parte iadul nisipurilor și de cealaltă paradisul pămîntesc al celei mai frumoase oaze a pustiei.

Ducesa, impresionată de la început de înfățișarea acestui personaj poetic, fu și mai emoționată cînd află că e însuși marchizul de Montriveau, la care ea visase noaptea trecută. A se afla în nisipurile arzătoare ale deșertului împreună cu el, a-l avea ca tovarăș de coșmar, pentru o femeie cu asemenea fire nu însemna oare prevestirea unei minunate desfătări? Niciodată vreun bărbat n-a avut chipul mai asemănător caracterului său decît Armand, și nici unul n-a putut să intrige privirile mai mult decît el. Capul, mare și pătrat, avea ca principală trăsătură caracteristică un păr negru enorm și abundent învăluindu-i figura într-un fel ce reamintea perfect de generalul Kléber, cu care se asemena prin fruntea lată, prin ovalul feței, prin cutezanța liniștită a ochilor și prin înflăcărarea pe care o exprimau trăsăturile proeminente ale chipului său. Era scund, cu pieptul larg, musculos ca un leu. Cînd umbla, înfățișarea lui, călcătura, gestul cel mai mărunț trădau deopotrivă și o impunătoare siguranță și un anume despotism. Părea a ști că nimic n-ar putea să se opună voinței lui, poate pentru că nu vroia nimic nedrept. Cu toate astea, asemenea tuturor oamenilor într-adevăr puternici, era blajin la vorbă, simplu în maniere și bun din fire. Toate aceste frumoase calități dădeau însă impresia că sînt gata să dispară în împrejurări grave, atunci cînd omul devine neîndurător în simțămintele lui, neclintit în hotărîri, cumplit în fapte. Un cunoscător ar fi putut să observe la colțul buzelor lui dunga obișnuită pe care o sapă înclinația spre ironie.

Ducesa de Langeais, știind cită prețuire se atribuia acum cuceririi acestui bărbat, hotărî, în timpul scurt care-i trebui ducesei de Maufriqueuse să se ducă să-l ia pentru a i-l prezenta, să facă din el unul din adoratorii ei, să-i dea înțietate asupra tuturor celorlalți, să-l

lege de persoana ei și să-i dăruiască toate cochetăriile. Era o toană, un simplu capriciu de ducesă, capriciu din care Lope de Vega sau Calderón a creat *Ctinele grădinarului*. Vru ca acest bărbat să nu fie al nici unei femei, dar nu se gândi că ea însăși trebuia să devină a lui. Ducea de Langeais avea din fire calitățile necesare pentru a juca rolul de cochetă, iar educația i le desăvîrșise. Femeile aveau de ce s-o învidieze, și bărbații aveau de ce s-o iubească. Nu-i lipsea nimic din ceea ce poate să inspire iubirea, din ceea ce o îndreptățește și din ceea ce o face să dureze. Frumusețea ei, manierele, vorba, înfățișarea, toate se îngemănau spre-a o dărui cu o cochetărie firească, ce pare a fi însăși conștiința puterii unei femei. Era bine făcută și se mișca poate cam prea alintat, singura afectare ce i se putea reproșa. Totul în ea era armonios, de la cel mai mic gest pînă la întorsătura specifică a frazelor și la felul ipocrit în care-și arunca privirea. Trăsătura predominantă a fizionomiei ducesei era o noblețe elegantă, pe care nu o altera neastimpărul cu totul francez al ființei ei. O asemenea atitudine pururi schimbătoare constituia o uimitoare atracție pentru bărbați. Ducea lăsa impresia că, atunci cînd își scoate corsetul și podoabele vestimentare, trebuie să fie iubita cea mai fermecătoare. Într-adevăr, toate bucuriile iubirii se aflau în germene în îndrăzneala privirilor ei expresive, în alintările glasului, în gingășia vorbelor, lăsînd să se vadă că ascunde în sine o curtezană de soi, pe care zadarnic o tăgăduiau cucerniciile sale. Cel ce sta în preajma ei la vreo serată o vedea cînd veselă, cînd melancolică, fără a avea aerul că afectează melancolia ori veselia. Știa să fie și drăguță, și disprețuitoare, și insolentă, și increzătoare, după cum voia. Părea bună și era într-adevăr bună. În situația ei, nimic n-o silea să recurgă la joshicia răutăților. De la o clipă la alta se arăta, rînd pe rînd, ba lipsită de orice încredere și vicleană, ba induioșător de tandră, apoi dură și rece de îngheța inimile. Însă pentru a o descrie exact ar trebui să îngrămădim toate antitezele feminine; într-un cuvînt, era ceea ce voia să fie ori să pară. Fața ei puțin cam prea lungă avea ceva delicat, ceva gingaș care amintea de figurile din Evul mediu. Obrazul îi era palid, ușor trandafiriu. Totul în ea păcătuia, pentru a ne exprima astfel, printr-un prisos de suavitate.

Domnul de Montriveau se lăsă cu plăcere prezentat ducesei de Langeais care, după obiceiul persoanelor deprinse de un gest ales să evite banalitățile, îl întimpină fără a-l copleși cu un noian de întrebări ori de complimente ci cu un fel de grație respectuoasă menită să măgulească pe un bărbat superior; căci superioritatea presupune la un bărbat ceva din acel tact care pe femei le face să ghicească tot ceea ce ține de sentimente. Dacă ea manifestă vreo curiozitate, o manifestă numai prin priviri; dacă făcu vreun compliment, îl făcu numai prin felul ei de a fi; și desfășură acele grațiozități verbale și acea discretă dorință de a plăcea pe care știa să le folosească mai bine decît oricine. Dar, într-un fel, toată conversația ei nu fu decît scrisoarea propriu-zisă: trebuia să existe însă și un post-scriptum, în care urma să fie spusă adevărata intenție. După o jumătate de oră de conversație banală, în care numai tonul și zîmbetele dădeau preț deosebit cuvintelor, cînd

domnul de Montriveau păru a voi să se retragă în mod discret, ducesa îl reținu printr-un gest grăitor.

— Domnule, îi spuse ea, nu știu dacă cele câteva clipe în care am avut plăcerea să stau de vorbă cu dumneavoastră v-au putut interesa atât încît să-mi îngăduie să vă invit la mine; mă tem să nu fie prea mult egoism în a voi să vă acaparez. Dacă-mi veți face plăcerea să acceptați, mă veți găsi acasă în fiecare seară, pînă la ora zece.

Frazele acestea fură rostite cu un ton așa de cochet, încît domnul Montriveau nu putu să nu accepte invitația. Cînd se întoarse la grupul de bărbați așezați la oarecare distanță de femei, mai mulți prieteni îl felicitară, mai în serios, mai în glumă, pentru primirea extraordinară pe care i-o făcuse ducesa de Langeais. Această anevoioasă, această strălucită cucerire era fără doar și poate lucru sigur, iar gloria îi fusese rezervată artileriei din gardă. E ușor de închipuit glumele amicale ori răutăcioase pe care un asemenea subiect, o dată admis, le stîrni în acest salon parizian, unul din acele saloane unde fiecare ține cu tot dinadinsul să se distreze și unde zeflemelele durează atît de puțin încît fiecare se grăbește să stoarcă din ele toată spuma.

Generalul se simți măgulit, fără voia lui, de astfel de fleacuri. Din locul în care se instalase, privirile îi fură atrase prin mii de gînduri nalămurite către ducasă; și nu putu să nu-și mărturisească lui însuși că, dintre toate femeile ce-i vrăjiseră ochii cu frumusețea lor, nici una nu-i oferise o mai fermecătoare imbinare de virtuți, de defecte, de armonii pe care cea mai tinerească imaginație o poate rivni în Franța de la o iubită. Care bărbat, pe orice treaptă l-ar fi situat soarta, n-a simțit în suflet o bucurie de nedescris întîlnind, la femeia pe care și-a ales-o, fie și numai în vis, triplele desăvîrsiri morale, fizice și sociale ce-i îngăduie să vadă totdeauna în ea întruchiparea tuturor jîndurilor lui? Dacă nu este un motiv de iubire, această măgulitoare imbinare este totuși, fără îndoială, unul dintre cele mai de seamă vehicule ale simțămîntelor. Fără vanitate, spunea un moralist înțelept al ultimului veac, iubirea e un convalescent. Fără îndoială, atît pentru bărbat cît și pentru femeie, există o comoară de plăceri în superioritatea ființei iubite. Nu înseamnă oare foarte mult, dacă nu cumva chiar totul, a ști că amorul nostru propriu nu va suferi niciodată din pricina ei; că ea e destul de nobilă pentru a nu fi niciodată rănită de vreo aruncătură de ochi disprețuitoare, destul de bogată pentru a fi înconjurată de o strălucire egală celei cu care se împresoară înșiși regii efemeri ai finanțelor, destul de spirituală pentru a nu fi niciodată umilită printr-o glumă subțire, și destul de frumoasă pentru a fi rivala întregului ei sex? Un bărbat face asemenea reflecții într-o clipită. Cînd însă femeia ce i le inspiră îi prezintă totodată, pentru viitorul preafregedei lui pasiuni, farmecele nemărginite ale grației, ingenuitatea unui suflet feciorelnic, miile de unduiri ale veșmîntului ei elegant, piedicile din calea iubirii, oare toate acestea nu vor înduioșa pînă și inima celui mai rece bărbat? Iată în ce situație se afla în acel moment domnul de Montriveau, în privința femeilor, iar trecutul vieții sale chezășua într-un fel ciudățenia

faptului. Aruncat de tînăr în uraganul războaielor franceze, trăind mereu pe cîmpurile de bătălie, el nu cunoştea din femeie decît ceea ce un călător grăbit, ce trece din han în han, poate să cunoască dintr-o ţară. Poate că ar fi putut să spună despre viaţa lui ceea ce Voltaire spunea la optzeci de ani despre a sa, şi-avea el oare treizeci şi şapte de prostii să-şi reproşeze? El era, la vîrsta lui, tot atît de proaspăt în dragoste ca şi un tînăr ce de-abia a citit Faublas pe furîş. Ştia totul despre femeie; despre dragoste însă nu ştia nimic; iar virginitatea simţămîntelor sale îi stîrnea astfel dorinţi nemălincredute. Unii bărbaţi, robiţi trudei la care i-au condamnat mizeria ori ambiţia, arta ori ştiinţa, aşa cum îl acaparaseră pe domnul de Montriveau războaiele şi întîmplările vieţii lui, cunosc situaţia aceasta ciudată pe care rareori o mărturisesc. La Paris, toţi bărbaţii sînt datori să fi iubit. Nici o femeie nu-i vrea pe cel pe care nici una nu l-a vrut. Din teama de a fi luat drept un prostănac, purced minciunile Infumurării generale în Franţa, unde a trece drept un prostănac înseamnă a nu fi din această ţară. Domnul de Montriveau fu cuprins de o dorinţă violentă, o dorinţă sporită în arşiţa deşertului, şi totodată de o duioşie sufletească a cărei îmbrăţişare pirjolitoare n-o cunoscuse încă. Tot atît de tare pe cît era de violent, el ştiu să-şi stăpînească emoţiile; dar vorbind întruna despre lucruri indiferente, se închidea în sine însuşi şi îşi jura că o va avea pe această femeie, singurul mod în care putea el să conceapă iubirea. Dorinţa lui deveni un jurămint făcut în maniera arabilor printre care trăise, şi pentru care un jurămint e un legămint încheiat între ei şi întregul lor destin, destin pe care îl pun în slujba realizării acţiunii pentru care s-au jurat şi fajă de care însăşi moartea lor nu înseamnă decît un mijloc în plus pentru dobîndirea succesului. Un tînăr şi-ar fi spus: «Aş vrea într-adevăr s-o am pe ducesa de Langeais ca iubită!» Un altul: «Fericit ştrengarul pe care-l va iubi ducesa de Langeais!» Dar generalul îşi spuse: «O voi avea ca iubită pe ducesa de Langeais.» Cînd un bărbat cu inimă de fecioară, pentru care iubirea devine o religie, concepe un asemenea gînd, habar n-are în ce iad îşi pune piciorul.

Domnul de Montriveau dispăru brusc din salon şi se întoarse acasă mistuit de primele accese ale primei lui febre amoroase. Dacă, pe la mijlocul vieţii sale, un bărbat încă mai păstrează credinţele, iluziile, naivităţile, inflăcărarile copilăriei, primul lui gest este, ca să spunem aşa, de a întinde mina să apuce ceea ce doreşte; pe urmă, după ce a băgat de seamă distanţele aproape cu neputinţă de trecut care-l despart de acel lucru, se simte cuprins, ca şi copiii, de un fel de mirare ori de o nerăbdare ce sporesc valoarea obiectului rîvnit şi tremură sau plînge. Astfel că, a doua zi, după cele mai furtunoase gînduri care li tulburaseră vreodată sufletul, Armand de Montriveau se trezi sub jugul simţurilor, în care se strînsese forţa unei iubiri adevărate. Această femeie, tratată în ajun cu atîta degajare, deveni a doua zi cea mai sfîntă, cea mai de temut dintre puteri. Din acea clipă ea însemnă pentru el întreaga lume şi întreaga viaţă. Simpla amintire a celor mai uşoare emoţii pe care ea i le trezise făcea să pâlcescă bucuriile lui cele mai mari şi durerile cele

mai ascuțite pe care le încercase cindva. Revoluțiile cele mai fulgerătoare nu tulbură decît interesele omului, în timp ce o pasiune îi răscolește sentimentele. Or, celor ce trăiesc mai mult prin sentimente decît prin interese, celor ce au mai mult suflet și singe decît spirit și limbă, o iubire reală le provoacă răsturnarea totală a existenței. Într-o clipă, printr-o singură hotărîre, Armand de Montriveau dădu uitării întreaga lui viață trecută. După ce se întrebaseră de zeci de ori, ca un copil: «Să mă duc? Să nu mă duc?» se îmbracă, ajunse la Palatul Langeais pe la ora opt seara și fu primit de femeia, nu de femeia, ci de idolul pe care-l văzuse în ajun, sub lumini, ca de o fecioară proaspătă și pură, înveșmîntată în voaluri de mătase și-n dantele. Sosise năvalnic ca să-i declare dragostea lui, de parcă ar fi fost vorba de prima lovitură de tun pe un cîmp de bătălie. Biet școlar! O găsi pe vaporeasa lui silfidă învăluită într-un capot de cașmir brun, cu fronseuri meșteșugite, tolănită pe divanul dintr-un budoar abia luminat. Doamna de Langeais nici măcar nu se ridică, înalță doar capul, cu părul răvășit, strîns totuși sub un voal. Apoi, cu o mină care, în lumina moale și tremurătoare a unei singure luminări așezată departe de ea, păru ochilor lui Montriveau albă ca o mină de marmură, îi făcu semn să se așeze și-i spuse cu o voce tot atît de blindă ca lumina:

— De n-ați fi fost dumneavoastră, domnule marchiz, de-ar fi fost un prieten cu care aș fi putut să procedez oricum sau o persoană oarecare ce m-ar fi interesat prea puțin, nu v-aș fi primit. Mă simt îngrozitor de rău.

Armand își spuse în sine: «Trebuie să plec.»

— Dar, reluă ea, aruncîndu-i o privire înflăcărată pe care naivul militar o atribuîi febrei, nu știu de ce, poate fiindcă presimțeam plăcuta dumneavoastră vizită a cărei promptitudine mă impresionează nespus, de citeva clipe începusem să simt cum mi se limpezește capul.

— Atunci, pot să rămîn, îi spuse Montriveau.

— Ah! aș fi foarte mîhnită dacă ați pleca. Îmi și spuneam azi dimineață că probabil n-am făcut asupra dumneavoastră nici cea mai mică impresie; că, fără îndoială, ați luat invitația mea drept una dintre acele fraze banale pe care pariziențele le aruncă la împlinire și vă iertam de la bun început ingratițudinea. Un om care vine din pustiuri nu e dator să știe cit de exclusivist e foburgul nostru în amicitțiile sale.

Aceste cuvinte grațioase, abia murmurate, picau unul cite unul, încărcate ca de un sentiment de bucurie ce părea că le dictează. Ducea voi să culegă toate foloasele migrenei sale și avu un succes deplin. Bietul militar suferea realmente de suferința prefăcută a acestei femei. Ca și Crillon ascultînd povestirea patimilor lui Isus Cristos, era gata să-și tragă spada împotriva durerilor de cap. Dar cum să mai cutezi atunci să-i vorbești acestei bolnave despre dragostea pe care o inspira? Armand înțelese că ar fi caraghios să-și fluture tam-nisam iubirea față de o femeie atît de superioară. Înțelese dintr-un singur gînd toate gingașiile simțirii și ale pretențiilor sufletului. A iubi nu înseamnă oare a ști să pledezi, să cerșești, să aștepti? Dragostea pe care o simți nu

trebuie oare s-o dovedești? Dar limba lui era impietrită, era înghețată de conveniențele nobilului foburg, de majestatea migrenei și de sfielile dragostei adevărate. Nici o putere din lume însă n-ar fi putut să ascundă ochii lui în care străluceau arșițele și nemărginirile pustului, ochi calmi ca ai panterelor, ochi peste care pleoapele nu coborau decît rareori. Ei îi plăcu privirea aceasta fixă ce o scâldea în lumină și în iubire.

— Doamnă ducesă, răspunse el, mă tem că-mi voi exprima stingaci recunoștința pe care mi-o inspiră bunătatea dumneavoastră. În această clipă nu rivnesc decît un singur lucru: puterea de a vă împrăști suferințele.

— Îngăduiți-mi să mă descotorosesc de asta, mi-e tare cald acum, spuse ea, aruncînd printr-o mișcare plină de grație pernița ce-i acoperea picioarele, pe care le lăsă să se vadă în toată strălucirea lor.

— Doamnă, în Asia, picioarele dumneavoastră ar prețui zece mii de țechini.

— Compliment de călător, spuse ea zimbînd.

Această ființă spirituală își făcu o plăcere din a-l arunca pe asprul Montriveau într-o flecăreală plină de stupizenii, de locuri comune și de nonsensuri, în care el manevră, militărește vorbind, ca prințul Carol în luptele cu Napoleon. Malițioasă, o amuză să măsoare întinderea proaspetei lui pasiuni după numărul prostiilor stoarse de la acest debutant, pe care îl conducea cu pași mărunți printr-un labirint incilcit în care voia să-l lase rușinat de el însuși. Începu deci prin a-și bate joc de acest bărbat, pe care totuși îi plăcea să-l facă să uite timpul. Adesea, cînd o primă vizită se lungeste, ea poate să provoace inspite amăgitoare, însă Armand nu se lăsă prins. Celebrul călător era în budoarul ducesei de o oră, trîncănind despre toate, nespunînd nimic, simțind că nu era decît un instrument cu care se juca această femeie, cînd ea se ridică, se așeză, își puse la gît voalul pe care-l avea pe cap, se sprijini în coate, îi mulțumi pentru completa ei vindecare și sună pentru a porunci să se aprindă luminile în budoar. Apoi, după nemișcarea absolută în care rămăsese, urmară mișcările cele mai grațioase. Se întoarse către domnul de Montriveau și-i spuse, ca răspuns la o mărturisire pe care i-o smulsese și care păru s-o intereseze în mod deosebit.

— Vreji să vă bateți joc de mine încercînd să mă faceți să cred că n-ați iubit niciodată. Iată marea pretenție a bărbaților față de noi. Noi îi credem. Din pură politețe! Parcă noi nu știm, prin noi înșine, care e adevărul? Unde este bărbatul care să nu fi întîlnit în viața lui măcar un prilej de a se îndrăgosti? Dar vă place să ne amăgiți, iar noi, biete proaste ce sîntem, vă lăsăm s-o faceți, intrucît amăgelile acestea sînt și ele omagii aduse superiorității sentimentelor noastre, care sînt numai puritate.

Această ultimă frază fu rostită pe un ton plin de gravitate și de trufie, care făcu din novicele îndrăgostit o ghiulea aruncată în băul unei prăpăstii, iar din ducesă un inger ce se întorcea în zbor spre cerul său de neatins.

«La naiba! Iși zise Armand de Montriveau, în ce chip s-o iau ca să-i spun acestei făpturi sălbătice că o iubesc?»

De fapt, i-o și spusese de zeci de ori, sau mai degrabă ducea citise de zeci de ori în privirile lui, și vedea, în pasiunea acestui om într-adevăr mare, un amuzament pentru ea, o plăcere în viața ei fără plăceri. Se și pregătea, așadar, foarte abilă, să ridice împrejur niște redute pe care să le pună în calea asalturilor lui, înainte de a-i îngădui intrarea în inima ei. Jucărie a capriciilor, Montriveau trebuia să rămână pe loc, sărind mereu din dificultate în dificultate, ca o insectă chinată de un copil ce o lasă să creadă că, trecind de pe un deget pe altul, înaintează, pe cînd răutăciosul ei călău o ține în același loc. Ducesa recunoscuse însă, cu o plăcere de nespus, că acest bărbat de caracter nu mir'ea în ceea ce spune. Armand, într-adevăr, nu-i iubise niciodată. Și se pregătea să plece, nemulțumit de el, nemulțumit de ea, mai ales; dar ea fu bucuroasă, văzînd în aceasta o îmbufnare pe care știa că poate s-o risipească cu un cuvînt, cu o privire, ou un gest.

— Veniți mline seară? îi spuse ea. Mă duc la baî, am să vă aștept pînă la ora zece.

A doua zi, Montriveau își petrecu cea mai mare parte a zilei stîd la fereastra cabinetului său și fumînd o grămadă de țigări. Numai așa putu să aștepte ora cînd trebuia să se îmbrace și să plece la palatul Langeais. Cîtă milă i-ar fi cuprins pe cei ce cunoșteau valoarea extraordinară a acestui om, dacă l-ar fi văzut atît de mic și atît de înfrigurat, dacă ar fi aflat că această minte, ale cărei raze puteau să cuprindă lumi întregi, se restrînge la proporțiile budoarului unei femeiuști drăguțe. Dar el însuși se simțea atît de decăzut în fericirea lui, încît, nici măcar pentru a-și salva viața, nu și-ar fi mărturisit iubirea nici unuia dintre prietenii săi intimi. În sfîrșit, ce-l cuprinde pe un bărbat cînd iubește nu se ascunde oare întotdeauna și puțină rușine, și oare nu tocmai acest sentiment umilitor constituie mindria femeii? În sfîrșit, oare nu din pricina unor motive de acest fel, pe care însă ele nu și le explică, aproape toate femeile sînt ispitite să-și dea în vileag, mai degrabă decît bărbații, taina dragostei lor, taină ce poate că le și plictisește?

— Domnule, spuse valetul de casă, doamna ducesă nu vă poate primi; se îmbracă și vă roagă s-o așteptați aici.

Armand se plimbă prin salon studiînd bunul gust ce se manifesta pînă și în cele mai neînsemnate detalii. O admiră pe doamna de Langeais, admirîndu-i lucrurile care îi trădau obiceiurile, înainte de a-i fi putut cunoaște ființa și ideile. După vreo oră, fără să facă vreun zgomot, ducesa ieși din camera ei. Montriveau se întoarse, o văzu mergînd ușor ca o umbră și tresări. Ea veni spre el, fără să-l întrebe ca o burgheză: — Cum mă găsiți? Era sigură de ea, iar privirea-i liniștită spunea: — M-am gătit așa ca să-ți plac. Numai o zîdă din povești, nașă a vreunei prințese necunoscute, numai ea putuse să înfășoare în jurul gîtului acestei ființe fermecătoare norul unui voal atît de vaporos, ale cărui înfoieri aveau tonuri vii, sporite și mai mult de strălucirea unui ten mătăsoș. Ducesa era răpitoare. Albastrul luminos al rochiei, cu ornamente

asemenea cu florile ce și le prinsese în păr, părea, prin bogăția culorii, a da un trup suavelor forme ale ducesei, devenite cu totul aeriene; căci lunecind grăbită spre Armand, ea făcu să fluture cele două capete ale eșarfei, iar bravul soldat nu putu atunci să se împiedice a o compara cu frumoasele insecte albastre ce se rotesc pe deasupra apelor, printre florile cu care par să se confunde.

— V-am făcut să așteptați, spuse ea cu glasul pe care știu să-l ia femeile față de bărbatul căruia vor să-i placă.

— Aș aștepta răbdător o veșnicie, dacă aș ști că Divinitatea e frumoasă ca dumneavoastră; dar a vă vorbi despre frumusețea dumneavoastră nu înseamnă un compliment; pe dumneavoastră nu mai poate să vă impresioneze decît adorația. Îngăduiți-mi dar să vă sărut eșarfa.

— O, o! spuse ea făcînd un gest de mîndrie, vă stimez îndeajuns pentru a vă oferi mina.

Și îi întinse mina s-o sărute. O mină de femeie, în clipa cînd iese din baia ei înmiresmată, încă mai păstrează o anume frăgezime gingașă, o moliciune catifelată a cărei senzație suavă trece de la buze la suflet. De aceea, pentru un bărbat îndrăgostit care are în simțuri tot atîta voluptate cîtă iubire are în inimă, un asemenea sărut, în aparență cast, poate să stîrnească furtuni înfricoșătoare.

— Mi-o veți oferi întotdeauna la fel ca acum? spuse cu smerenie generalul, sărutînd respectuos primejdioasa mină.

— Da; însă ne vom mîrgini la atît, spuse ducesa zîbind.

Se așeză și păru foarte neîndeminatică să-și pună mînușile vrînd să facă să lungească pielea prea strîmtă de-a lungul degetelor ei, și în același timp să-l privească pe domnul de Montriveau, ce admira rînd pe rînd și pe ducesă și grația gesturilor ei repetate.

— A! e perfect, zise ea, ați fost punctual, îmi place punctualitatea. Majestatea sa spune că punctualitatea este politețea regilor; eu însă, fie vorba între noi, cred că e cea mai respectuoasă dintre măguliri. O, nu-i așa?! Spuneți!

Apoi îl privi iarăși printre gene, spre a-i exprima o simpatie amăgitoare, văzîndu-l mut de fericire și cu totul vrăjit de astfel de nimicuri. Ah! ducesa își cunoștea de minune meseria de femeie, se pricepea de minune să reînălțe un bărbat pe măsură ce el devenea tot mai mic, și să-l răsplătească prin cîteva vorbe drăguțe și vane la fiecare pas pe care el îl făcea coborînd scara flecăreliilor sentimentale.

— Să nu uitați niciodată să veniți la ora nouă.

— Nu voi uita; dar veți merge la bal în fiecare seară?

— Știu eu? răspunse ea, ridicînd din umeri cu un gest copilăros ca pentru a mărturisi că este plină de capricii și că un îndrăgostit trebuie s-o ia așa cum e. De altminteri, reluă ea, ce vă îngrijorează? Veți merge cu mine.

— În seara asta, zise el, ar fi greu, nu sînt îmbrăcat cum se cuvine.

— Mi se pare, răspunse ea privindu-l cu mîndrie, că dacă cineva trebuie să sufere din pricina felului cum sînteți îmbrăcat, aceea sînt

eu. Dar să știți, domnule călător, că bărbatul căruia îi accept eu brațul este întotdeauna mai presus de modă, nimeni nu va îndrăzni să-l critice. Constat că nu cunoașteți lumea, asta mă face să țin și mai mult la dumneavoastră.

Și îl arunca în nimicurile lumii, silindu-se să-l inițieze în deșertăciunile unei femei la modă.

«Dacă vrea să facă o prostie pentru mine, își zise în sine Armand, aș fi un mare nerod s-o împiedic. Mă iubeste, fără indoială, și, de bună seamă, nu-i pasă de lume mai mult decît îmi pasă mie; așa că hai la bal!»

Ducesa se gîdea, desigur, că oricine îl va vedea pe general în cizme și cu cravată neagră, venit după ea la bal, nu va șovăi o clipă să-l creadă îndrăgostit nebunește de ea. Fericit s-o vadă pe regina lumii elegante că vrea să se compromită pentru el, generalul fu plin de spirit, fiind plin de speranțe. Convins că e simpatizat, își desfășură ideile și sentimentele, fără să mai simtă stînjeneala ce în ajun îi împovăra inima. Această conversație bogată, însuflețită, plină de acele prime confidențe, tot atît de plăcute să le spui cît și să le ascuți, trebuia s-o fi cucerit pe doamna de Langeais sau să-i fi ațîțat fermecătoarea cochetărie, ea însăși privi încruntată pendula cînd sună miezul nopții.

— Ah! mă faceți să pierd balul! spuse ea, exprimîndu-și surpriza și ciuda că s-a lăsat pradă uitării. Apoi se dezvinovăți de această schimbare a dispoziției ei printr-un zîmbet ce făcu să zvicnească inima lui Armand.

— Îi făgăduisem totuși doamnei de Beauséant, adăugă ea. Toți mă așteaptă.

— Ei bine, să mergem!

— Nu, continuați, spuse ea. Nu mă mai duc. Aventurile dumneavoastră în Orient mă farmecă. Povestiți-mi întreaga dumneavoastră viață. Îmi place să particip la suferințele trăite de un om curajos, pentru că le trăiesc și eu, să știți! Se juca nervoasă cu eșarfa, o răsucea, o rupea cu mișcări repezite ce păreau a trăda o nemulțumire lăuntrică și gînduri adînci. — Noi nu prețuim nimic, noi femeile, continuă ea. Ah! sîntem niște ființe mărunte, egoiste, frivole. Nu știm decît să ne plîngem, străduindu-ne să ne distrăm. Nici una dintre noi nu-și înțelege rostul vieții. Altădată, în Franța, femeile erau lumini binefăcătoare. Trăiau ca să-i aline pe cei ce plîng, să încurajeze marile virtuți, să-i răsplătească pe artiști și să însuflețească viața prin idealurile lor înalte. Dacă lumea a devenit atît de meschină, vina e a noastră. Dumneavoastră mă faceți să urăsc lumea și balurile ei. Nu, nu vă sacrific mare lucru. Izbutise să-și rupă cu totul eșarfa, ca un copil care, jucîndu-se cu o floare, sfîrșește prin a-i smulge toate petalele; o făcu ghem, o aruncă departe de ea și putu astfel să-și arate gîtul de lebădă. Sună: — Nu voi pleca nicăieri, îi spuse valetului. Apoi își întoarse sfios ochii lungi, albaștri, către Armand, parcă vîrînd, prin supunerea pe care o exprimau, să-l determine să accepte hotărîrea ei ca pe o mărturie, ca pe o înțîia mare favoare: — Ați avut multe necazuri, spuse

ea după o pauză plină de gînduri și cu acea duioșie ce adesea există în vocea femeilor fără a fi și în inimă.

— Nu, răspunse Armand. Pînă azi n-am știut ce e fericirea.

— Acum însă știți, spuse ea privindu-l pe furis, cu un aer ipocrit și viclean.

— Dar, de aici înainte, pentru mine, fericirea mai poate însemna altceva decît să vă văd, să vă ascult?... Pînă astăzi n-am cunoscut decît suferința, acum înțeleg că pot să fiu și nenorocit...

— Gata, gata, spuse ea, duceți-vă acasă, e miezul nopții, să respectăm conveniențele. Eu nu m-am dus la bal, dumneavoastră ați fost aici. Să nu dăm prilejul să se vorbească despre noi. Adio. Nu știu ce voi spune, dar migrena e o persoană cumsecade care nu ne dă niciodată de gol.

— Mîine e bal? întrebă el.

— Vă veți deprinde, cred. E bine, da, mîine vom merge iarăși la bal.

Plecînd, Armand se simțea cel mai fericit om de pe lume. Apoi, în fiecare seară, veni la doamna de Langeais la ora care, printr-un fel de înțelegere tacită, îi fu rezervată. Ar fi plictisitor, mai ales pentru tinerii ce au o grămadă de asemenea amintiri frumoase, a împinge mai departe povestirea aceasta, pas cu pas, așa cum înainta poemul conversațiilor intime ale celor doi, conversații al căror mers ba o ia înainte, ba rămîne în urmă, după bunul plac al unei femei, cînd printr-o înfruntare de cuvinte, atunci cînd sentimentul merge prea repede, cînd printr-o lamentație despre sentimente, atunci cînd cuvintele nu mai răspund gîndirii ei. Așa încît, pentru a marca progresul acestei povești ce se infiripa ca pînza Penelopei, poate că ar trebui să ne mărginim la manifestările materiale ale sentimentelor. Astfel, la cîteva zile după prima întîlnire dintre ducesa și Armand de Montriveau, vajnicul general cucerise, cu drept deplin de proprietate, îngăduința să sărute mîinile nesățioase de sărutări, ale iubitei lui. Oriunde apărea doamna de Langeais, se ivea neapărat și domnul de Montriveau, pe care cîtiva inși îl numiră, în glumă, *plantonul ducesei*. Poziția aceasta îi și crease lui Armand cîtiva invidioși, cîtiva geloși, cîtiva dușmani. Doamna de Langeais își atinsese țelul. Marchizul se pierdea printre numeroșii ei admiratori și îi sluja ducesei spre a-i umili pe cei ce se făleau că ar fi în bunele ei grații, acordîndu-i în mod public prioritatea față de toți ceilalți.

— Nu mai încapă nici o îndoială, spunea doamna de Sérizy, bărbatul pe care ducesa îl prețuiește cel mai mult este domnul de Montriveau.

Cine nu știe ce vrea să zică, la Paris, *a fi prețuit de o femeie*? Astfel lucrurile erau în perfectă ordine. Ceea ce se povestea cu multă plăcere despre general îl făcu așa de redutabil, încît tinerii abdicară tacit de la pretențiile lor asupra ducesei și nu mai rămaseră în cercul ei decît ca să exploateze importanța pe care o obțineau folosindu-se de numele și de persoana sa, spre a se aranja cît mai bine cu cîteva frumuseți de mina a doua, încîntate că pot cuceri un adorator de-al doamnei de

Langeais. Ducesa avea un ochi destul de ager pentru a observa dezertările și tratatele încheiate, de care orgoliul ei nu-i îngăduia să se lase păcălită. Atunci ea se pricepea, cum spunea domnul prinț de Talleyrand, care-o iubea mult, să se răzbune cumplit printr-un cuvânt cu două tășuri, cu care șfichiua asemenea legături *morganatice*. Zeflemeaua ei disprețuitoare nu contribuia mai puțin s-o facă temută și să treacă drept o persoană extraordinară de spirituală. Își consolida astfel reputația de virtute, amuzându-se totodată de secretele celorlalți, fără a și le lăsa descoperite pe ale sale. Totuși, după două luni de stăruințe, ea simți în adîncul sufletului un fel de teamă vagă, văzînd că domnul de Montriveau nu pricepea nimic din finețurile cochetăriei practicate în foburgul Saint-Germain și lua în serios scîlfoselile pariziene. — Scumpa mea ducesă, îi spusese bătrînul vidam de Pamiers, Montriveau e văr primar cu vulturii, n-o să poți să-l domesticești, și-o să te răpească în văzduhurile lui, dacă nu te aperi. A doua zi după seara în care istețul bătrîn îi spusese aceste cuvinte, în care doamna de Langeais se temu că se află o profeție, încercă să se facă detestată și se arătă aspră, mofturoasă, supărată, răutăcioasă față de Armand, care o dezarmă printr-o blindețe îngerească. Ducesa cunoștea așa de puțin bunătatea nemărginită a inimilor mari, încît fu copleșită de grațioasele glume cu care el îi întîmpină de la bun început văicărelile. Ea căuta ceartă și găsi dovezi de afecțiune. Atunci stăruie.

— Cu ce a putut să te supere un om care te idolatrizează? o întrebă Armand.

— Nu m-ai supărat, răspunse ea, devenind deodată dulce și supusă; dar de ce vrei să mă compromiți? Nu trebuie să fii decît un *prieten* pentru mine. Nu știi? Aș vrea să te văd stăpînit numai de gingășiile adevăratei prietenii, așa încît să nu pierd nici stima, nici plăcerea pe care o trăiesc alături de dumneata.

— Să nu-ți fii decît *prieten*? exclamă domnul de Montriveau, în capul căruia acest cuvînt cumplit producea descărcări electrice. Încrezător în sinceritatea frumoaselor clipe ce mi le dăruiești, adorm și mă deștept cu dumneata în suflet; și acum, deodată, te complaci să ucizi fără nici un motiv nădejdiile tainice care mă ajută să trăiesc. Vrei, după ce m-ai făcut să cred în statornicia dumitale și ai arătat atîta dezgust față de femeile ce nu au nimic altceva decît capricii, să mă faci să înțeleg că, asemenea tuturor femeilor din Paris, ai numai pasiuni, însă nu și iubire? Atunci, pentru ce mi-ai cerut viața și de ce ai primit-o?

— Am greșit, dragul meu. Da, o femeie greșeste lăsîndu-se purtată spre asemenea incitări, cînd ea nici nu poate, nici nu trebuie să le răsplătească.

— Înțeleg, n-ai fost decît puțin cochetă, și...

— Cochetă?... urăsc cochetăria. A fi cochetă, Armand, înseamnă a te făgădui mai multor bărbați și a nu te dărui nici unuia. A te da tuturor înseamnă libertinaj. Iată ceea ce am crezut că pot înțelege din moravurile noastre. Dar a te arăta melancolică față de cei prost dispuși, veselă față de nepăsători, diplomată față de ambițioși, a asculta cu o

aparentă admirație pe vorbăreți, a te preocupa de război față de militari, a fi pasionată de binele țării față de filantropi, a acorda fiecăruia mica lui porție de măgulire, mi se pare tot atât de necesar ca a ne pune flori în păr, diamante, mănuși și veșminte. Conversațiile sînt partea morală a toaletei, ele se pun și se scot o dată cu pălăria cu pene. Numești aceasta cochetărie? Dar eu nu te-am tratat niciodată cum tratez pe toată lumea. Cu dumneata, dragul meu, sînt sinceră. N-am împărtășit întotdeauna ideile dumitale, dar cînd m-ai convins, după o discuție, nu m-ai văzut ce fericită eram? În sfîrșit, te iubesc, dar numai atât cît îi este îngăduit unei femei pioase și curate să iubească. M-am gîndit mult. Eu sînt căsătorită, Armand. Dacă feiul în care trăiesc cu domnul de Langeais îmi lasă libertatea inimii, în schimb legile și conveniențele mi-au luat dreptul de a dispune de mine. Pe orice treaptă socială ar fi așezată, o femeie dezonorată se vede izgonită din societate, și nu cunosc încă nici un exemplu de bărbat care să știe la ce îl angajează atunci sacrificiile noastre. Mai mult încă, ruptura, pe care toată lumea o prevede, dintre doamna de Beauséant și domnul d'Ajuda, care, zice-se, se căsătorește cu domnișoara de Rochefide, mi-a dovedit că tocmai aceste sacrificii sînt aproape totdeauna cauzele pentru care ne părăsiți. Dacă m-ai iubi sincer, ai înceta să mă vezi cîtva timp! Față de dumneata renunț la orice vanitate; nu-nseamnă asta nimic? Ce nu se spune despre o femeie de care nici un bărbat nu se atașează! Ah! n-are inimă, n-are spirit, n-are suflet, și mai ales n-are farmec. O! cochetele nu-mi vor ierta nimic, îmi vor tăgădui calitățile pe care se simt jignite că le vad la mine. Dacă îmi rămîne reputația, ce-mi pasă că-mi voi vedea contestate calitățile de către rivale? Ele nu mi le vor moșteni, fără indoială. Haide, dragul meu, dăruie-i un lucru mărunț celei care îți jertfește atîta! Vino mai rar, n-am să te iubesc mai puțin.

— Ah! răspunse Armand cu ironia grea a unei inimi rănite, iubirea, după unui scriitorași, nu se nutrește decît cu iluzii! Nimic nu e mai adevărat, vîd, trebuie să-mi imaginez că sînt iubit. Dar, uite, unele gînduri sînt ca niște răni de care nu te mai vindeci: erai una dintre ultimele mele credințe, și-mi dau seama acum că totul e fals aici pe pămînt.

Ea zîmbi.

— Da, continuă Montriveau cu o voce schimbată, credința dumitale catolică, la care vrei să mă convertești, e o minciună pe care și-o spun oamenii, speranța e o minciună întemeiată pe viitor, orgoliul e o minciună de la om la om, mila, înțelepciunea, spaima sînt calcule mincinoase. Fericirea mea va fi deci tot o minciună, trebuie să mă înșel pe mine însumi și să consimt să dau întotdeauna un ludovic de aur în schimbul unei monede de tinichea. Dacă poți, cu atîta ușurință, să te dispensezi de a mă vedea, dacă nu mă accepți nici ca prieten, nici ca iubit, nu mă iubești! Și eu, biet nebun, eu îmi spun asta, știu că e așa, și iubesc.

— Dar, Dumnezeuule, bietul meu Armand, te lași furat de minie.

— Eu?

— Da, crezi că e vorba despre totul, cind eu nu-ți vorbesc decit despre prudență.

De fapt, era incintată de minia ce se revărsa din ochii iubitului ei. Chinuindu-l, îl studia însă și lua aminte la cele mai mici schimbări de pe chipul lui. Dacă generalul ar fi avut nefericirea să se arate îngăduitor fără să murmure, așa cum li se întâmplă uneori sufletelor candidе, ar fi fost alungat pentru totdeauna, umilit și dovedit de vina de a nu ști să iubească. Cele mai multe dintre femei vor să se simtă violate moral. Nu e oare una dintre mindriile lor să nu cedeze niciodată decit prin forță? Armand însă nu era destul de priceput ca să-și dea seama de capcana dibaci pregătită de ducesa. Bărbații puternici, cind iubesc, au un suflet tare copilăros!

— Dacă nu vrei decit să păstrezi aparențele, spuse el cu naivitate, sînt gata să...

— Să nu păstrez decit aparențele? exclamă ea intrerupindu-l. Dar ce idei ți-ai făcut despre mine? Ți-am dat eu oare cel mai mic drept să gîndești că aș putea să fiu a dumitale?

— Dar bine, despre ce altceva vorbim? întrebă Montriveau.

— Dar, domnule, mă uimești. Nu, mulțumesc, reluă ea pe un ton rece, mulțumesc, Armand: mă previi la timp de o imprudență cu totul involuntară, crede-mă, dragul meu. Spui că știi să suferi? Și eu voi ști să sufăr. Vom înceta să ne vedem; apoi, după ce și unul și celălalt vom fi știut să ne recăpătăm puțin calmul, ei bine, vom încerca să ne pregătim o fericire îngăduită de societate. Sînt tinără, Armand; un om lipsit de delicatețe poate să-i facă destule necazuri și incurcături unei femei de douăzeci și patru de ani. Dar dumneata! dumneata vei fi prietenul meu, făgăduiește-mi.

— Femeia de douăzeci și patru de ani, răspunse el, știe să calculeze. Se așază pe divanul din budoar și rămase cu capul sprijinit în mîini. — Mă iubești, doamnă? întrebă el, ridicînd capul și arătîndu-i un chip plin de hotărîre. Spune deschis: da sau nu.

Întrebarea o înspăimîntă pe ducesa mai tare decit o amenințare cu moartea — viclenie banală de care puține femei se mai sperie în secolul al nouăsprezecelea, cind nu-i mai vād pe bărbați purtînd spada la sold; dar oare nu există mișcări de gene, de sprincene, scăpărări de privire, tremur de buze ce exprimă și transmit o groază cumplită, magnetică?

— Al zise ea, dacă aș fi liberă, dacă...

— Hm! deci numai soțul dumitale ne stînjenește? exclamă generalul bucuros, plimbîndu-se cu pași mari prin budoar. Scumpa mea Antoinette, am o putere mai absolută decit a autocratului tuturor Rusiilor. Eu mă înțeleg cu Fatalitatea, pot, socialmente vorbind, s-o dau, după placul meu, mai înainte sau mai în urmă, ca pe un ceas. A dirija Fatalitatea. în mașinăria noastră politică, nu-i totuna, la urma urmei, cu a-i cunoaște surubăria? În curînd vei fi liberă; să-ți amintești atunci de promisiunea făcută.

— Armand! exclamă ea, ce vrei să spui? Dumnezeule mare! crezi că eu aș putea să fiu răsplata unei crime? Îmi vrei moartea? Oare nu

ai nici un fel de religie? Eu mă tem de Dumnezeu. Cu toate că domnul de Langeais mi-a dat destule motive să-l urăsc, nu-i doresc nici un rău.

Domnul de Montriveau, care bătea mașina cu degetele în marmura șemineului semnalul întoarcerii trupelor în cazarmă, se mulțumi s-o privească pe ducesa cu un aer liniștit.

— Dragul meu, spuse ea continuând, respectă-l. Nu se poartă cum se cuvine cu mine, dar eu am îndatoriri de împlinit față de el. Pentru a evita nenorocirile cu care-l ameninți, ce nu aș fi în stare să fac? Ascultă, continuă ea după o pauză, n-am să-ți mai vorbesc de despărțire, vei veni aici ca și în trecut, îți voi da întotdeauna fruntea să mi-o săruți; dacă am refuzat uneori, a fost din cochetărie, într-adevăr. Dar, să ne înțelegem, spuse ea, văzându-l că se apropie. Ai să-mi dai voie să sporesc numărul admiratorilor mei, să-i primesc în cursul dimineții, mai des chiar decât în trecut: vreau să mă port îndoit de ușuratic, vreau să mă port față de dumneata foarte urît în aparență, să simulăm o ruptură; vei veni ceva mai rar la mine; și pe urmă, după...

Rostind aceste cuvinte, se lăsă cuprinsă de mijloc, părînd să simtă, strînsă astfel de Montriveau, plăcerea deosebită pe care o simt cele mai multe femei într-o asemenea stringere, prin care toate plăcerile iubirii par făgăduite; apoi dori fără îndoială să obțină vreo confidență, căci se ridică în virful picioarelor pentru a-și apropia fruntea de buzele arzătoare ale lui Armand.

— După, reluă Montriveau, nu-mi vei mai pomeni de soțul dumitale; nu trebuie să te mai gîndești la asta.

Doamna de Langeais păstră tăcerea.

— Cel puțin, spuse ea după o pauză semnificativă, vei face tot ceea ce am să-ți cer, fără să murmuri, fără să fii rău, spune-mi? N-ai vrut să mă sperii? Hai, mărturisește!... Ești prea bun pentru a nutri vreodată gînduri criminale. Dar ai oare secrete pe care eu nu le cunosc? Cum poți, oare, să stăpînești soarta?

— În momentul cînd îmi confirmi că mi-ai dăruit inima, sînt prea fericit ca să știu ce-aș putea răspunde. Am încredere în tine, Antoinette, nu mă voi lăsa cuprins nici de bănuiele, nici de false gelozii. Dar, dacă întîmplarea îți va reda libertatea, noi sîntem uniți...

— Întîmplarea, Armand, spuse ea, făcînd unul dintre acele gesturi drăguțe cu capul, care par pline de subînțelesuri, și pe care acest soi de femei îl aruncă ușor, așa cum o cîntăreață se distrează cîntînd. Pura întîmplare, continuă ea. Să știi bine: dacă din vina ta i se va întîmpla vreo nenorocire domnului de Langeais, nu voi fi niciodată a ta.

Se despărțiră mulțumiți și unul și celălalt. Ducesa făcuse un pact ce-i permitea să dovedească lumii, prin vorbele și prin faptele ei, că domnul de Montriveau nu-i era amant. În ceea ce-l privea pe el, vicleana își făcea socoteala că-l va obosi, neacordîndu-i alte favoruri decât cele furate în disputele mărunte al căror curs ea îl putea opri oricînd va voi. Știa atît de drăguț să revoce a doua zi concesiile consimțite în ajun, era atît de hotărîtă să rămînă virtuoasă trupește, încît nu vedea nici o

primejdie pentru ea în aceste tratative de care nu au a se teme decît femeile cu adevărat îndrăgostite. În sfîrșit, o ducea care trăia despărțită de soțul ei oferea prea puține lucruri dragostei, jertfindu-i o căsătorie de mult timp anulată. La rîndul lui, Montriveau era foarte fericit că obținuse cea mai vagă dintre promisiuni, spulberind pentru totdeauna obiecțiile pe care o soție le stoarce din credința conjugală pentru a se refuza amorului, și se felicita că a mai cucerit puțin teren. Așa că, un timp, se folosi de uzufructul drepturilor ce-i fuseseră acordate cu atîta greutate. Mai copil ca oricînd, acest bărbat se lăsa dus de toate copilăriile ce fac din prima iubire o floare a vieții. El redevenea mic, revărsîndu-și și sufletul și toate forțele amăgite ale pasiunii sale asupra minilor acestei femei, asupra părului ei blond ale cărui bucle înfoiate le sărută, asupra frunții strălucitoare pe care el o vedea pură. Scăldată în iubire, învinsă de effluviile magnetice ale unui sentiment atît de fierbinte, ducea ezita să dezlanțuie cearta ce trebuia să-i despartă pentru totdeauna. Această faptură plăpîndă era mai femeie decît credea, încercînd să impace exigențele religiei cu înflăcărările vanității și cu aparențele plăcerilor după care se pasionează parizienele. În fiecare duminică asculta liturgia și nu lipsea de la nici o slujbă; apoi, seara, se cufunda în îmbătătoarele voluptăți pe care le stîrnesc dorințele mereu înăbușite. Armand și doamna de Langeais se asemănau cu acei fahiri din India ce sînt răsplătiți pentru castitatea lor prin ispitele pe care ea li le dăruie. Poate că și ducea izbutise să-și mistifice iubirea în astfel de dezmierdări frăgești, ce-ar fi părut nevinovate oricui, dar pe care spiritul ei mîndru le considera nemaipomenite depravări. Cum altfel s-ar explica misterul de neînțeles al neconținutelor ei șovăieli? În fiecare dimineață lua hotărîrea să-și închidă poarta pentru marchizul de Montriveau; și, în fiecare seară, la ora știută, se lăsa vrăjită de el. După o ușoară apărare, se făcea mai puțin rea; vorba ei devenea blindă și dulce; numai doi îndrăgostiți puteau să fie așa. Ducea, desfășura cel mai scăpător spirit, cochetăriile ei cele mai cuceritoare; apoi, după ce ațîțase sufletul și simțurile iubitului ei, cînd acesta o îmbrățișa, îi plăcea să se lase sărutată și îmbrățișată de el, dar avea un *nec plus ultra* al pasiunii ei; și, cînd el ajungea pînă acolo, ea se imbușca întotdeauna dacă, minat de ardore, generalul lăsa impresia că vrea să depășească barierele. Nici o femeie nu se refuză fără motiv dragostei, nu e nimic mai firesc decît să cedeze; dar doamna de Langeais se împrejmuia îndată cu o a doua linie de fortificații, mai greu de cucerit decît prima. Ea invoca poruncile religiei. Nici cel mai elocvent părinte al bisericii n-a pledat vreodată mai bine cauza lui Dumnezeu; niciodată răzbunările Celui-Prea-Înalt n-au fost mai bine justificate decît prin vocea ducesei. Și nu întrebuița nici fraze de predică, nici dezvoltări retorice. Nu, ci își avea *patosul* ei personal. Celelalte mai arzătoare rugămînturi a lui Armand ea îi răspundea printr-o privire muțată în lacrimi, printr-un gest ce închipuia o cumplită plenitudine a sentimentelor, îl făcea să tacă cerîndu-i s-o cruțe; nu mai voia să asculte nici un cuvînt, voia să moară, iar moartea îi părea preferabilă unei fericiri criminale.

— Oare nesupunerea față de Dumnezeu să nu însemne chiar nimic? îi spunea ea cu un glas slăbit în lupte lăuntrice asupra cărora această incântătoare comediantă părea a fi căpătat cu greu o stăpânire trecătoare. Oamenii, pământul întreg și le-aș sacrifica bucuroasă; dar ești prea egoist când îmi ceri întregul viitor pentru o clipă de plăcere. Haide, spune, nu ești oare fericit? adăuga ea, întinzându-i mina și înfățișându-i-se într-un neglijeu ce-i oferea îndrăgostitului consolări cu care el, de bună seamă, se simțea totuși mulțumit.

Dacă, pentru a-l domoli pe un bărbat a cărui pasiune inflăcărată îi da fiori nemaiîncercați, sau dacă, din slăbiciune, lăsa să i se fure vreun sărut fulgerător, îndată se făcea că-i e frică, se rușina și-l izgonea pe Armand de pe canapea, atunci când canapeaua devenea primejdioasă.

— Plăcerile tale sînt păcate pe care le ispășesc eu, Armand; mă costă penitențe și remușcări, exclama ea.

Cînd Montriveau se trezea la două scaune depărtare de această fustă aristocratică, începea să blesteme și să-l hulească pe Dumnezeu. Atunci ducea-se supăra.

— Dar, dragul meu, zicea ea sec, nu pricep de ce refuzi să crezi în Dumnezeu, cînd e imposibil să crezi în oameni. Taci, să nu-mi vorbești așa; ai un suflet prea mare pentru a îmbrățișa prostiile liberalismului, care are ambiția să-l ucidă pe Dumnezeu.

Discuțiile teologice și politice îi slujeau drept dușuri pentru a-l calma pe Montriveau, care nu mai știa cum să se întoarcă la dragoste cînd ea îi arăta minia, aruncîndu-l la mii de leghe de acest budoar în teoriile absolutismului pe care știa să le apere minunat. Puține femei îndrăznesc să fie democrate, ar fi prea în contradicție cu despotismul lor în materie de sentimente. Dar adesea și generalul își scutura coama, lăsa departe diplomația, miria ca un leu, se pregătea de atac, se arunca asupra prăzii, se întorcea înnebunit de iubire la iubita lui, incapabil să-și stăpînească prea mult timp inima și gîndurile în flăcări. Cînd ducea se simțea îmboldită de vreo ispită destul de ațîțitoare pentru a o compromite, știa să iasă la timp din budoar: părăsea aerul încărcat de dorinți pe care-l respira acolo, trecea în salon, se așeza la pian, cînta cele mai fermecătoare arii de muzică modernă, amăgindu-și astfel dragostea din simțuri, care uneori nu-i da pace, dar pe care avea tăria s-o învingă. În aceste clipe era sublimă în ochii lui Armand: nu se mai prefăcea, părea sinceră, iar bietul îndrăgostit se credea iubit. Rezistența ei egoistă îi făcea s-o ia drept o ființă sfîntă și virtuoasă, iar el, generalul de artilerie, se resemna și vorbea despre dragostea platonice! După ce se sătura de jocul de-a religia pentru mintuirea ei personală, doamna de Langeais o lua de la cap pentru cea a lui Armand: voia să-l readucă la sentimente creștine, îi tălmăcea *Geniul creștinismului* pentru uzul militarilor. Montriveau își pierdea răbdarea, găsea jugul prea greu. O! atunci, din spirit de contradicție, ea îi împuia capul cu Dumnezeu, ca să vadă dacă Dumnezeu o va scăpa de un om ce mergea drept spre țintă cu o stăruință de care ea începea să se inspăimînte. De alfel, duceai îi plăcea să prelungească orice dispută ce părea să eternizeze

lupta morală după care avea să urmeze o luptă materială mult mai primejdioasă.

Dar dacă opoziția ridicată în numele legilor căsniciei reprezentase *perioada civilă* a acestui război sentimental, situația de acum ar constitui *perioada religioasă*, și cunoscui, ca și precedentă, un moment de criză, după care îndrăjirea avea să scadă. Într-o seară, Armand, venit întâmplător mai devreme, îl găsi pe domnul abate Gondrand, duhovnicul doamnei de Langeais, așezat într-un fotoliu de lângă șemineu, ca un om ce-și mistuia cina și dulcile păcate ale pocăinței sale. Vederea acestui bărbat cu obraji fragezi și odihniți, cu frunte senină, cu gură ascetică și cu privire rea de inchizitor, ce avea în ținuta lui o veritabilă noblete eclesiastică, iar în veșminte deja violetul episcopal, înnegură cumplit chipul lui Montriveau, care nu salută pe nimeni și rămase tăcut. Scos din iubirea lui, generalul nu era lipsit de tact; ghici deci, schimbând câteva priviri cu viitorul episcop, că el era promotorul predicilor cu care se înarma împotriva lui dragostea ducelui. Un abate ambițios să-i drămuiască și să-i îngrădească fericirea unui om oțelit ca Montriveau? acest gând îi clocotea pe chip, îi crispa degetele, îl făcu să se scoale, să se plimbe, să se zbuciume; apoi, cind se așeza la loc, gata să răbufnească, o singură privire a ducelui izbutea să-l potolească. Doamna de Langeais, fără să se sinchisească de sumbra tăcere a iubitului ei, de care orice femeie s-ar fi simțit jenată, continua să converseze foarte spiritual cu domnul Gondrand despre necesitatea de a restabili religia în vechea ei strălucire. Ea argumenta mai bine chiar decât abatele motivul pentru care biserica trebuie să fie o putere și temporală și spirituală totodată, și regreta că în camera *pair-ilor* nu există încă o *bancă a episcopilor*, așa cum există în Camera Lorzilor. În cele din urmă însă, abatele, știind că postul Paștilor îi va oferi prilejul să-și ia revanșa, îi cedă generalului locul și plecă. Ducea de-abia putu să se ridice spre a face în fața duhovnicului ei o smerită reverență, ca răspuns la plecăriunea acestuia, într-atît era de intrigată de atitudinea lui Montriveau.

— Ce ai, dragul meu?

— Mi-e greață de abatele ăsta al tău.

— De ce n-ai luat o carte? îi zise ea, fără să ia seama dacă o aude sau nu abatele ce închidea ușa.

Montriveau rămase mut o clipă, căci ducesa își însoți cuvintele de un gest care le sporea impertinența vădită.

— Dragă Antoinette, îți mulțumesc că dai dragostei intimitate față de Biserică, dar, te implor, îngăduie-mi să-ți pun o întrebare.

— A! Mă interoghezi. Chiar te rog, continuă ea. Nu ești oare prietenul meu? Aș putea, firește, să-ți arăt adîncul inimii mele, n-ai vedea acolo decît o singură imagine.

— I-ai vorbit acestui ins despre iubirea noastră?

— E duhovnicul meu.

— Știe că te iubesc?

— Domnule de Montriveau, nu ai pretenția, îmi inchipui, să te amesteci în tainele spovedaniei mele?

— Așadar, acest ins cunoaște toate disputele noastre și iubirea pe care ți-o port...

— Un ins, domnule? Zi Dumnezeu!

— Dumnezeu! Dumnezeu! Nu trebuie să fiu decit eu în inima dumitale. Dar lasă-l pe Dumnezeu liniștit, acolo unde e, din dragoste pentru el și pentru mine. Doamnă, nu te vei mai duce la spovedanie, sau...

— Sau? spuse ea zîbind.

— Sau eu nu voi mai veni aici.

— Pleacă, Armand. Adio, adio pentru totdeauna.

Se ridică și trecu în budoarul ei, fără să-i mai arunce vreo privire lui Montriveau, care rămase în picioare, cu mina sprijinită pe un scaun. N-a știut nici el, niciodată, câtă vreme a stat așa. Sufletul are puterea nevăzută de a mări ori de a micșora timpul. Deschise ușa budoarului; era întuneric. O voce slabă ridică tonul pentru a spune răstit: — N-am sunat. De ce intri fără să te fi chemat? Suzette, lasă-mă.

— Ți-e rău? exclamă Montriveau.

— Du-te, domnule, răspunse ea și sună, ieși de-aici, cel puțin pentru o clipă.

— Doamna ducesă vrea să aprinzi lumina, spuse el valetului, care veni în budoar să aprindă luminările.

Cînd valetul îi lasă singuri pe cei doi îndrăgostiți, doamna de Langeais rămase culcată pe divanul ei, mută, nemișcată, de parcă Montriveau nici n-ar fi fost acolo.

— Scumpa mea, spuse el cu un accent de durere și de bunătate sublimă, am greșit. Nu mi-ar plăcea, bineînțeles, să te știu lipsită de credință.

— Tot e bine, replică ea, fără să-l privească și cu o voce aspră, că recunoști necesitatea conștiinței. Îți mulțumesc în numele lui Dumnezeu.

Generalul, mîhnit de neîndurarea acestei femei, care știa să devină, după plac, o străină sau o soră pentru el, făcu un pas deznădăjduit spre ușă, gîndindu-se s-o părăsească pe ducesă pentru totdeauna fără a-i spune un cuvînt. Suferea, iar ducesa rîdea în sine ei de suferințele pricinuite printr-o tortură morală cu mult mai crudă decît tortura judiciară de odinioară. Acest bărbat însă nu mai era stăpîn pe hotărîrile lui. În orice împrejurare dificilă, o femeie este, într-un fel, plină de o anumită cantitate de vorbe; și dacă nu le-a rostit, simte senzația pe care o dă vederea unui lucru neterminat. Doamna de Langeais, care nu spusese totul, reluă vorba.

— Nu avem aceleași convingeri, generale, îmi pare foarte rău. Ar fi cumplit pentru o femeie să nu creadă într-o religie care îngăduie să iubești pînă dincolo de mormînt. Nu mă refer la sentimentele creștinești, pe care nu le înțelegi. Lasă-mă să-ți vorbesc numai despre conveniențe. Vrei să-i interzici unei femei de la curte *sfința împărtășanie* înainte de sfintele sărbători ale Paștilor? Și totuși, orice om trebuie să știe să facă

ceva folositor pentru partidul său. Dricit ar dori, liberalii nu vor ucide sentimentul religios. Totdeauna religia va fi o necesitate politică. Te-ai însărcina să guvernezi un popor de raionaliști? Napoleon n-a îndrăznit, el i-a prigonit pe ideologi. Pentru a împiedica popoarele să devină raționaliste, trebuie să li se impună sentimente. Să acceptăm deci religia catolică cu toate urmările ei. Dacă vrem ca Franța să meargă la liturghie, nu sîntem oare datori să începem prin a merge noi înșine? Vezi, Armand, religia este legătura prin care principiile conservatoare îngăduie bogățiilor să trăiască liniștiți. Religia este strins legată de proprietate. Firește că e mai frumos să cîrmuiești popoarele prin idei morale decît prin cșafode, ca pe timpul Terorii, singurul mijloc pe care detestabila voastră revoluție l-a inventat spre a se face ascultată. Preotul și regele ne reprezintă pe noi toți, pe tine, pe mine, pe prințesa cu care sînt prietenă, într-un cuvînt, personifică toate interesele oamenilor de treabă. Haide, dragul meu, rămii în partidul tău, tu, care ai putea să devii aici un Sylla, dacă ai avea cea mai mică ambiție. Nu cunosc politica, eu judec prin sentiment; totuși, știu destul pentru a-mi da seama că societatea s-ar prăbuși dacă i-am pune mereu în discuție temelile...

— Dacă regele și curtenii voștri, dacă guvernul vostru gindesc tot așa, imi faceți milă, spuse Montriveau. Restaurația, doamnă, trebuie să-și spună ca și Catherine de MBdicis, cînd a crezut pierdută bătălia de la Dreux: «Ei bine, ne vom face protestanți». Or, 1815 este bătălia voastră de la Dreux. Ca și tronul de pe acele vremuri, ați cîștigat-o în fapt, dar ați pierdut-o în drept. Protestantismul politic este biruitor în spirit. Dacă nu vreți să dați un edict ca acela de la Nantes, sau dacă, după ce îl dați, îl veți revoca, dacă într-o zi se va demonstra și dovedi că nu mai doriți Carta, care nu este decît un zălog dat menținerii intereselor revoluționare, Revoluția se va ridica iarăși cumplită și nu va trebui să vă dea decît o singură lovitură; nu ea va fi cea care va pieri din Franța; aici ea este însuși pămîntul. Oamenii se lasă uciși, interesele însă nu... Eh, Dumnezeuule, ce ne pasă de Franța, de tron, de legitimitate, de lumea întreagă? Astea-s povești, pe lingă fericirea mea. Domniți, prăbușiți-vă, puțin mă interesează. Unde sînt deci?

— Dragul meu, ești în budoarul doamnei ducese de Langeais.

— Nu, nu, nici o ducesă, nici o de Langeais, sînt lingă scumpa mea Antoinette!

— Vrei să-mi faci plăcerea să rămii acolo unde ești? spuse ea rîzînd și îndepărtîndu-l, însă fără violență.

— Nu m-ai iubit, așadar, niciodată, spuse el cu o furie care-i scăpăra în ochi ca niște fulgere.

— Nu, dragul meu.

Acest nu prețuia cît un da.

— Sînt un mare prost, răspunse el sărutînd mina cruntei lui regine redevenită femeie.

— Antoinette, continuă Montriveau sprijinindu-și capul pe picioarele ei, tu ești prea castă și prea duioasă pentru a vorbi de fericirea noastră ciuva pe lumea asta.

— Ah! ești un mare zăpăcit, spuse ea, ridicându-se printr-o mișcare grațioasă, deși grăbită. Și fără să mai adauge o vorbă, fugi în salon.

— Ce-o fi avînd? se întrebă generalul, care nu putea să-și dea seama de puterea comorților pe care fruntea lui fierbinte le transmisea iubitei sale ca pe un curent electric, din creștet pînă-n talpă.

În clipa în care sosea și el furios în salon, auzi niște acorduri cerești. Ducea era la pian. Oamenii de știință sau poeții, care pot să înțeleagă și sa se bucure totodată, fără ca reflecția să le micșoreze plăcerea, simt că alfabetul și frazeologia muzicală sînt instrumentele intime ale compozitorului, așa cum lemnul și arama sînt cele ale executantului. Pentru ei există o muzică aparte în adîncul dublei expresii a limbajului senzual al sufletelor. *Andiamo, mio ben* poate să stoarcă lacrimi de bucurie sau să te facă să rizi de milă, totul depinzînd de cîntăreață. Din cînd în cînd, pe pămîntul acesta larg, vreo tinărară ce se încovoiaie sub greutatea unui chin fără nume, vreun bărbat, al cărui suflet vibrează la atingerile unei pasiuni, iau o temă muzicală și se înțeleg cu cerul, sau își vorbesc lor înșile în vreo melodie sublimă, urfel de poem pierdut. Or, generalul asculta în acea clipă o astfel de poezie tot atît de necunoscută ca plîngerea singuratică a unei păsări moarte fără tovarăș într-o pădure virgină.

— O, Doamne! Ce cinși? întrebă el cu vocea infiorată.

— Preludiul unei romante numite, mi se pare, *Fluviul Tag*.

— N-am știut ce poate să însemne o muzică de pian, răspunse el.

— Eh, dragul meu, spuse ea aruncîndu-i pentru prima dată o privire de femeie îndrăgostită, nu știi nici că eu te iubesc, că mă faci să sufăr îngrozitor și că adeseori trebuie să mă plîng fără a mă face prea înțeleasă altfel aș fi a ta... Dar tu nu vezi nimic.

— Iar tu nu vrei să mă faci fericit.

— Armand, aș muri de durere a doua zi.

Generalul ieși brusc, dar cînd ajunsese în stradă își șterse două lacrimi pe care avusese tăria să și le ascundă în ochi.

Religia rezistă trei luni. Cînd acest termen expiră, ducea, sătulă să se tot repete, îl cedă pe Dumnezeu, legat de miini și de picioare iubitelui ei. Se temea, poate, că tot vorbind despre veșnicie, să netermizeze dragostea generalului în lumea asta și în cealaltă. Sprăcînstirea acestei femei, e necesar s-o credem fecioară, fie numai și în privința inimii; altminteri ar fi prea oribilă. Încă destul de departe de acea vîrstă la care și bărbatul și femeia se află mult prea aproape de viitor pentru a-și mai irosi timpul și a mai căuta noduri în papuri bucuriilor lor, ea, fără indoială, nu era la prima ei iubire, dar era cele dintîi plăceri. Lipsită de putința de a compara binele cu răul, lipsită de suferințele prin care ar fi învățat să prețuiască valoarea comorilor aruncate la picioarele ei, ducea își bătea joc de ele. Necunoscînd strălucitoarele bucurii ale luminii, se complăcea să rămînă în beznă. Armand, care începea să întrezărească ciudata situație, își pune nădejdea în primul cuvînt al naturii. Se gîndea, în fiecare seară, că pleca de la doamna de Langeais, că o femeie nu acceptă timp de șap

lui amabilitățile unui bărbat și dovezile de iubire cele mai duioase, de mai gingașe, și nu se supune exigențelor exterioare ale unei pasiuni, c-s-o înșele într-o clipă, așa încît aștepta răbdător anotimpul însoțit, nîndoindu-se că va culege roadele în pîrgă. Înțelesese pe deplin scrupulele femeii măritate și scrupulele religioase. Ba chiar era bucuros de asemenea împotriviri. O credea pe ducesa pudică, pe cînd ea nu era decît îngrozitor de cochetă; și nici n-ar fi vrut-o altfel. Ii plăcea deci să vadă născocind piedici în calea lui; nu le biruia el treptat? Și fiecare trînză nu sporea plătinda sumă de intimități amoroase îndelung îterzise, apoi îngăduite de ea cu toate aparențele iubirii? Dar el se oșnuise alt de mult cu măruntelile și disputatele cuceriri cu care se utresc îndrăgostiții sfioși, încît îi deveniseră deprinderi. În ceea ce privește piedicile, nu mai avea așadar decît propriile lui spaime de livins; nu mai vedea în calea fericirii lui altă piedică decît capriciile celei ce se lăsa numită *Antoinette*. Se hotări atunci să dorească mai mult, să dorească totul. Timid ca un tînar îndrăgostit ce nu cutează să readă în prăbusirea idolului lui, șovăi mult timp și trăi acele cumplite reacții ale inimii, acele doruri înfrîinate strasnic pe care un cuvînt le umicește, acele decizii vajnice care-și dau duhul în pragul unei usi. Se desprețuia că nu are tăria să rostească un cuvînt, și nu-l rostea. Totuși, într-o seară, se pregăti, printr-o sumbră melancolie, să treacă la cererea prîgă a drepturilor lui ilegal legitime. Ducea nu aștepta jalba sclavului pentru a-i ghici dorința. O dorință de bărbat este ea vreodată un secret? N-au toate femeile priceperea innăscută de a tîlmăci anumite schimbări ale fizionomiei?

— Ei cum! nu vrei să-mi mai fii prieten? zise ea întrerupîndu-l de la primul cuvînt și aruncîndu-i priviri înfrumusețate de o impurpurare lumnezească ce se revărsă ca un sînge proaspăt peste obrazul ei suav. Îpre a-mi răsplăti generozitatea, vrei să mă dezonzorezi. Meditează puțin. Eu am meditat mult, eu mă gîndesc mereu la noi. Există o probitate și femeii, de la care noi nu trebuie să ne abatem, așa cum voi nu trebuie să vă abăteți de la onoare. Eu nu știu să înșel. Dacă voi fi a ta, nu voi mai putea să fiu cu nici un chip soția domnului de Langeais. Îmi pretinzi deci sacrificiul situației mele, al rangului, al vieții mele, pentru o dragoste îndoielnică, ce n-a avut șapte luni de răbdare. Cum! vrei să-mi răpești libertatea de a dispune de mine însămi? Nu, nu, nu-mi mai vorbi așa. Nu, nu-mi mai spune nimic. Nici nu vreau, nici nu pot să te ascult. Și doamna de Langeais își prinse părul cu amîndouă mîinile, pentru a așeza la loc buclele căzute pe frunte, care-o enervau, și părul foarte insuflețit. — Vii la o ființă slabă, cu niște calcule bine socotite, spunîndu-ți; o să-mi vorbească despre soțul ei o vreme, pe urmă despre Dumnezeu, pe urmă despre urmările inevitabile ale iubirii; dar am să uez, am să abuzez de influența pe care o voi cucerii; mă voi face necesar; voi avea de partea mea legăturile obișnuinței și relațiile noastre devenite publice; în sfîrșit, după ce toată lumea va accepta legătura noastră, voi fi stăpînul acestei femei. Fii cînstît, astea-s gîndurile tale... Ah! calculezi, și mai spui că iubești, uf! Ești îndrăgostit, hm! te și cred!

Mă dorești, și vrei să mă ai ca amantă, atîta tot. Ei bine, nu, *ducesa de Langeais* nu va coborî pînă acolo. Prostește-le pe burghezele naive cu prefăcătoriile tale; pe mine nu, niciodată! Nimic nu-mi dă siguranța iubirii tale. Îmi vorbești de frumusețea mea, poate că peste șase luni devin slută, ca buna mea prințesă. Ești vrăjit de spiritul meu, de gingășia mea; vai, Doamne, o să te deprinzi cu ea, după cum o să te deprinzi și cu plăcerea. Nu te-ai obișnuit oare, în cîteva luni, cu favorurile pe care am avut slăbiciunea să ți le acord? Cînd voi fi pierdută, într-o zi nu-mi vei da altă explicație despre schimbarea ta decît cuvîntul decisiv: nu te mai iubesc. Rang, avere, onoare, toată *ducesa de Langeais* va fi înghițită de o speranță înșelată. Voi avea copii care vor confirma rușinea mea, și... dar, reluă ea, lăsînd să-i scape un gest de enervare, sînt prea bună explicîndu-ți ceea ce știi mai bine decît mine. Hai! Să rămînem așa. Sînt foarte fericită că încă mai pot să rup legăturile pe care le crezi atît de tari. Să fie oare un lucru atît de eroic a veni la palatul de *Langeais* să-ți petreci în fiecare seară cîteva clipe lîngă o femeie al cărei gîngurit îți place, de care te amuzi ca de o jucărie? Dar cîțiva tineri drăguți stau la mine, de la ora trei pînă la cinci, tot așa de punctual cum stai și tu seara. Aceia sînt mai cumsecade. Îmi bai joc de ei, iar ei îndură liniștit și răutățile mele, și mă fac să rîd; pe cînd tu, căruia îi acord cele mai prețioase comori ale sufletului meu, vrei să mă pierzi și să-mi pricinuiеști mii de necazuri! Taci, destul, destul, spuse ea vîzîndu-l gata să vorbească, nu ai nici inimă, nici suflet, nici gingășie. Știu ce vrei să-mi spui. Ei bine, da! Prefer să trec în ochii tăi drept o femeie rece, insensibilă, fără pasiune, fără inimă chiar, decît să trec în ochii lumii drept o femeie ordinară, decît să fiu condamnată la chinurile veșnice, după ce voi fi condamnată la pretinsele tale plăceri, de care bineînțeles că te vei sătura. Dragostea ta egoistă nu merită atîtea sacrificii...

Aceste cuvinte reproduc imperfect ceea ce fredona *ducesa* cu prolixitatea unei flașnete. Ea putu, firește, să vorbească mult timp, bietul Armand neopunînd drept răspuns torentului ei de note șuierate decît o tăcere plină de simțăminte cumplite. Pentru prima oară, el întrezărea cochetăria *ducesei* și-și da seama instinctiv că dragostea curată, dragostea împărtășită a unei femei sincere nu calculează, nu raționează așa. Pe urmă, simți un fel de rușine amintindu-și că fără să vrea își făcuse într-adevăr calculele ale căror scopuri odioase i se reproșau. Apoi, analizîndu-se cu o bună credință îngerească, nu mai găsi decît egoism în cuvintele lui, în ideile lui, în răspunsurile lui imaginate, dar nerostite. Se consideră vinovat și, în disperarea lui, îi veni să se arunce pe fereastră. *Eul* îl ucidea. Ce să-i spui, într-adevăr, unei femei care nu crede în iubire? «Lasă-mă să-ți dovedesc cît de mult te iubesc eu?» *Totdeauna eu*. Montriveau nu știa, cum știu în asemenea împrejurări eroii budoarelor, să-l imite pe severul logician ce se plimba pe sub nasul pyrronienilor care negau mișcarea. Acestui om curajos îi lipsea tocmai curajul obișnuit al amantilor ce cunosc formulele algebrei feminine. Dacă atîtea femei, chiar și cele mai virtuozose, sînt pradă

bărbaților abili în dragoste, cărora vulgul le dă o poreclă urită, poate că asta se datorește faptului că ei sînt mari *demonstratori* și că dragostea pretinde, în ciuda duioaselor ei simțăminte poetice, mai multă geometrie decît se crede. Or, ducesa și Montriveau se asemănau prin aceea că erau amîndoi la fel de nepricepuți în dragoste. Ea cunoștea puțină teorie, ignora practica, nu simțea nimic și chibzuia totul. Montriveau cunoștea puțină practică, ignora teoria și simțea prea mult pentru a mai chibzui. Amîndoi îndurau deci chinul acestei situații ciudate. În aceea clipă supremă, miriadale lui de gînduri puteau să se reducă la atît: «Lasă-te posedată!» Frază groaznic de egoistă pentru o femeie căreia asemenea cuvinte nu-i trezeau nici o amintire și nu-i stirneau nici o imagine. Totuși, trebuia să răspundă. Cu toate că își simțea singele biciuit de frăzulețele ei ca niște săgeți, foarte ascuțite, foarte reci, foarte usturătoare, zvirlite una după alta, Montriveau trebuia să-și ascundă minia ca să nu piardă totul printr-o vorbă necugetată.

— Doamnă ducesă, sînt foarte mîhnit că Dumnezeu n-a născocit pentru femeie un alt chip de a-și confirma darul inimii decît adăugînd și pe acela al persoanei ei. Marele preț pe care ți-l acorzi singură îmi arată că nici eu nu trebuie să-ți acord unul mai mic. Dacă îmi dăruiești sufletul și toate sentimentele dumitale așa cum spui, ce importanță mai are restul? De altminteri, dacă fericirea mea ți se pare un sacrificiu atît de greu, să nu mai vorbim despre asta. Te mai rog doar să-i ierți unui bărbat cu inimă că se simte umilit văzîndu-se luat drept un armăsar.

Tonul ultimei fraze ar fi înfricoșat poate pe o altă femeie; dar cînd una dintre aceste poale-lungi s-a situat mai presus de orice, lăsîndu-se divinizată, nici o putere de pe pămînt nu poate fi mai orgolioasă decît ea.

— Domnule marchiz, eu sînt mîhnită că Dumnezeu n-a născocit pentru bărbat un mod mai nobil de a-și confirma darul inimii altfel decît prin exprimarea unor dorințe foarte vulgare. Dacă, dăruindu-ne, devenim sclave, un bărbat, acceptîndu-ne, nu se angajează cu nimic! Cine mă asigură că voi fi întotdeauna iubită? S-ar putea ca tocmai dragostea pe care ți-aș dovedi-o în fiecare clipă, spre a te face să mă iubești și mai mult, să devină un motiv să mă părăsești. Nu vreau să fiu a doua ediție a doamnei de Beauséant. Se știe oare vreodată ce vă ține în preajma noastră? Răceala noastră statornică este secretul statorniciei pasiunii a cîtorva dintre voi; pentru alții, e nevoie de un devotament neîntreput, de o adorație de fiecare clipă; pentru unul, duioșia; pentru altul, despotismul. Nici o femeie n-a putut încă să vă descifreze bine inimile. Urmă o pauză, după care ea schimbă tonul.

— În sfîrșit, dragul meu, n-ai să poți împiedica o femeie să tremure cînd își pune întrebarea: Voi fi iubită totdeauna? Oricît de crude ar fi, vorbele mele sînt dictate de teama de a te pierde. Ah, Doamne! nu eu îți spun toate astea, dragul meu, ci rațiunea; dar cum de se găsește ea la o ființă atît de nebună ca mine? Într-adevăr nu știu nimic.

Să ascuți un asemenea răspuns, început cu cea mai mușcătoare ironie și încheiat cu cele mai melodioase accente de care o femeie s-a

slujit vreodată pentru a zugrăvi dragostea în nevinovăția ei, nu însemna oare a urca într-o clipă de la martiriu la ceruri? Montriveau pâli și, pentru prima dată în viața lui, căzu la picioarele unei femei. Sărută poalele rochiei ducesei, picioarele, genunchii; dar, din respect față de foburgul Saint-Germain, nu e necesar să dezvăluim tainele budoarelor lui, unde se pretinde totul de la iubire, în afară de ceea ce ar putea să dovedească iubire.

— Scumpă Antoinette, exclamă Montriveau în delirul în care îl cufundase totalul abandon al ducesei, care se socoti generoasă lăsindu-se adorată; da, ai dreptate, nu vreau să mai nutrești nici o îndoială. În clipa aceasta și eu tremur la gândul de a nu fi părăsit de îngerul vieții mele, și așa vrea să nascocesc pentru noi niște legături de nedesfăcut.

— A! zise ea abia șoptit, vezi, am dreptate.

— Lasă-mă să termin, continuă Armand; vreau prin câteva cuvinte să-ți risipesc toate temerile. Ascultă! Dacă te voi părăsi, voi merita o mic de morți. Fii a mea cu totul, și îți voi da dreptul să mă uci dacă te voi înșela. Eu insumi voi scrie o scrisoare prin care voi declara că sint silit să mă omor pentru vreun motiv oarecare; voi așterne acolo ultimele mele hotărâri. Vei păstra acest testament ce va explica moartea mea și vei putea astfel să te răzbuni fără să ai a te teme de nimic, nici din partea lui Dumnezeu, nici din partea oamenilor.

— Am eu nevoie de o asemenea scrisoare? Dacă voi pierde dragostea ta, ce-mi mai poate aduce viața? Dacă așa vrea să te omori, n-ar însemna să te urmez? Nu, îți mulțumesc pentru idee, dar nu vreau nici o scrisoare. N-ar trebui atunci să cred că-mi ești credincios de teamă? Și apoi primejdia unei infidelități n-ar putea să constituie o ispită pentru cel ce-și dăruie astfel viața? Armand, ceea ce vreau eu este singurul lucru greu de împlinit.

— Dar ce anume vrei?

— Vreau ca tu să mă asculți; iar eu să fiu liberă.

— Dumnezeu, exclamă el, sint ca un copil.

— Un copil încăpăținat și tare răsfățat, spuse ea mîngiind părul bogat de pe capul pe care-l ținea pe genunchi. Oh! da, mult mai iubit decît crede el, și totuși tare neascultător. De ce să nu rămînem așa? De ce să nu-mi sacrifici niște dorințe ce mă jîgnesc? De ce să nu primești ceea ce îți acord, dacă asta-i tot ceea ce pot eu să-ți dăruiesc în mod cinstit? Nu ești oare fericit?

— Oh! da, zise el, sint fericit atunci cînd nu am nici o îndoială. Antoinette, în iubire, a te îndoii nu înseamnă oare a muri?

Și se arătă deodată așa cum era și așa cum sint toți bărbații sub focul dorințelor: elocvent și convingător. După ce gustase plăcerile îngăduite, fără îndoială, prin vreun ucaz tainic și iezuitic, ducea cunoscute emoțiile cerebrale a căror deprindere făcuse ca dragostea lui Armand să-i fie tot atît de necesară ca și societatea, balul ori Opera. Să te vezi adorată de un bărbat a cărui superioritate, al cărui caracter inspiră spaimă; să faci din el un copil; să te joci cu el ca Popeea cu un Nero; multe femei, ca de pildă soțiile lui Henric al VIII-lea, au plătit o astfel

de fericire periculoasă cu tot singele din vinele lor. Ei bine, ciudată presimțire! Lăsându-l să-și plimbe fericit degetele prin frumoasele ei plete, atât de blonde încît păreau albe, simțindu-se strînsă de mîna mică a acestui bărbat într-adevăr mare, jucîndu-se ea însăși cu buclele negre ale părului său, în acest budoar în care ea domnea, ducesa își spuse: «Omul ăsta e în stare să mă omoare dacă-și va da seama că rid de el».

Domnul de Montriveau rămase pînă la orele două din noapte lingă subita lui, care din acea clipă nu i se mai păru nici ducesă, nici o Navarreins: Antoinette împinsese prefăcătoria pînă la a părea femeie. În această seară fermecătoare, mai frumoasă decît cea mai frumoasă introducere pe care o pariziancă a făcut-o vreodată pentru ceea ce lumea numește o *greșală*, generalul putu să vadă în ea, cu toate scifoseliile unei pudori prefăcute, întreaga frumusețe a tinerelor fete. Putu să creadă, cu oarecare temeii, că atîtea dispoziții capricioase alcătuiau vălurile cu care un suflet ceresc se înveșmintase, și că el era dator să le ridice unul cîte unul, ca pe acelea în care ea își învăluia adorabila făptură. Ducesa i se păru cea mai naivă, cea mai neprihănită dintre iubite, și făcu din ea femeia visurilor lui; plecă fericit că a izbutit, în sfîrșit, să-i smulgă atîtea dovezi de iubire, încît i se părea cu neputință să nu fie de aici înainte, pentru ea, un soț tainic, a cărui alegere era încuviințată de Dumnezeu. Cu un astfel de gînd și cu cîndarea celor ce simt toate îndatoririle iubirii cînd li savurează plăcerile, Armand se întoarse domol spre casă. O luă de-a lungul cheiurilor; ca să poată vedea cît mai mult din spațiile cerești, ar fi vrut să lărgească firmamentul și lumea întreagă, simțindu-și inima mărită. I se părea că plămîinii lui aspiră mai mult aer decît în ajun. Mergînd, își limpezea gîndurile, și își făgăduia s-o iubească atît de evlavios pe ducesă, încît în fiecare zi ea să poată găsi în fericirea lor netulburată o iertare a greșelilor ei sociale. Dăduase frămîntări ale unei vieți pline! Oamenii care au destulă tărie pentru a-și colora sufletul cu o singură iubire simt bucurii infinite contemplînd într-o clipă o întreagă viață necontenit arzătoare, așa cum unii călugări puteau contempla lumina divină în extazurile lor. Fără o asemenea credință în trăinicia ei, dragostea n-ar însemna nimic; statornicia o inobilează. Plecînd astfel, în prada fericirii, Montriveau înțelegea ce înseamnă o pasiune. «Deci ne aparținem unul celuilalt pentru totdeauna!» Acest gînd era pentru el un talisman ce-i împlînea țelurile vieții. Nu se întreba dacă ducesa se va schimba, dacă iubirea lor va dăinui; nu, el credea, el avea credință, una dintre viruțile fără de care nu există lume viitoare pentru creștini, și care poate că este încă și mai necesară pentru societate. Pentru întîia oară, concepea viața prin sentimente, el, care nu trăise decît prin cea mai încordată activitate a forțelor lui omenești, devotamentul aproape corporal al soldatului.

A doua zi, domnul de Montriveau plecă devreme în foburgul Saint-Germain. Trebuia să se întîlnească cu cineva într-o casă vecină cu palatul Langeais, spre care, după ce-și termină treburile, plecă așa cum ar fi plecat spre propria-i casă. Generalul mergea întovărășit de

un bărbat față de care, atunci cînd îl întâlnea prin saloane, părea a manifesta un fel de aversiune. Era marchizul de Ronquerolles, a cărui faimă se răspîndise în budoarele Parisului; inteligent, talentat, curajos mai ales, el da tonul întregului tineret din Paris; un crai deopotrivă invidiat, atît pentru succesele cit și pentru experiența lui, și căruia nu-i lipseau nici averea, nici obirșia aleasă, care, la Paris, adaugă atîta strălucire calităților oamenilor la modă.

— Unde te duci? îl întrebă domnul de Ronquerolles pe Montriveau.

— La doamna de Langeais.

— Al e adevărat, uitasem că te-ai prins în mrejele ei. Îrosești cu ea o dragoste pe care ai putea s-o folosești mult mai bine în altă parte. Puteam să-ți dau în schimb zece femei, mai prețioase de o mie de ori decît această curtezană cu titluri nobiliare care face cu capul ceea ce alte femei mai sincere fac...

— Ce tot spui tu, dragul meu, zise Armand intrerupîndu-l pe Ronquerolles, ducesa e un inger de nevinovăție.

Pe Ronquerolles îl pufni risul.

— Fiindcă crezi asta, scumpul meu, zise el, sînt dator să te luminez. O singură întrebare! Între noi, nu are nici o urmare: ai avut-o pe ducesă? Dacă da, nu mai am nimic de zis. Hai, mărturisește! Tu nu trebuie să-ți pierzi vremea altoindu-ți frumosul suflet pe o natură ingrată care va lăsa să piară mugurii abia iviți ai strădaniilor tale.

După ce Armand prezentă cu naivitate un fel de raport al situației, în care menționa cu de-amănuntul drepturile pe care le obținuse așa de greu, Ronquerolles izbucni într-un ris atît de crud, încît pe oricare altul l-ar fi costat viața. Dar văzînd cum se priveau și cum își vorbeau acești doi bărbați, singuri la un colț de stradă, străini de restul lumii de parc-ar fi fost în mijlocul unui pustiu, era ușor să-ți dai seama că îi unește o prietenie fără margini și că nici un interes omenesc n-ar putea să-i dezbinе.

— Dragă Armand, de ce nu mi-ai spus că te-ai incurcat cu ducesa? Ți-aș fi dat cîteva sfaturi ce te-ar fi ajutat s-o scoti cu bine la capăt. Află mai întîi că femeilor din foburgul nostru, ca și tuturor celorlalte, le place să se scalde în iubire; vor însă să posede fără să fie posedate. Au căzut la învoială cu natura. Jurisprudența parohiei le-a îngăduit aproape totul, afară de păcatul efectiv. Delicatesele cu care te desfată drăgălașa ta ducesa sînt păcate mărunte, de care se spală ușor în apele penitenței. Însă de-ai fi avut obrăznicia să rivnești în mod serios marele păcat de moarte căruia firește că tu trebuie să-i acorzi cea mai mare importanță, ai fi văzut atunci cu ce profund dispreț ți-ar fi fost închise numaidecît ușa budoarului și a palatului ei. Duioasa Antoinette ar fi uitat totul, n-ai fi însemnat pentru ea nici măcar cit un zero. Sărutările tale, dragul meu prieten, ar fi fost șterse cu nepăsarea pe care o femeie o acordă lucrurilor ei de toaletă. Ducesa și-ar fi spălat de pe obraji iubirea așa cum își șterge și rujul. Noi cunoaștem soiul ăsta de femeie, pariziancă pură. Ai văzut vreodată pe stradă vreo grizelă tropăind mărunțel? Figura ei merită să fie zugrăvită într-un tablou: o bonetă

simpatică, niște obrăjori fragezi, o pieptănătură cochetă, un suris dulce, iar restul abia oleacă îngrijit. Nu-i un portret exact? Asta-i parizianca, ea știe că doar capu-i privit; capului, deci, i se acordă toate îngrijirile, toate podoabele, toate vanitățile! Ei bine, ducesa ta e numai cap, ea nu simte decît prin cap, are o inimă în cap, o voce în cap, e dornică de plăceri doar prin cap. Noi numim o asemenea biată alcătuire o Laïs intelectuală. Ești dus de naș ca un copil. Dacă nu mă crezi, poți căpăta dovada astă seară, azi, acum. Urcă la ea, încearcă să-i ceri, să-i prelinzi neapărat ceea ce ți se refuză; chiar de ai să te-nversunezi ca răposatul domn mareșal de Richelieu, n-ai să te alegi cu nimic din jalba ta.

Armand era năucit.

— O dorești pină într-atît încît ai devenit zevzec?

— O vreau cu orice preț, exclamă Montriveau deznădăduit.

— Ei bine, ascultă. Fii tot atît de neîndurător ca și ea, silește-te s-o umilești, să-i ațîți vanitatea; să stîrnești nu inima, nu sufletul, ci simțurile și limfa acestei femei pe cît de senzuală pe atît de limfatică. Dacă poți face să i se trezească o dorință, ești salvat. Lasă-te însă de frumoasele tale idei copilărești. Dacă cedezi, după ce-ai strîns-o în ghearele tale de vultur, dacă bați în retragere, dacă miști măcar dintr-o sprinceană, dacă ea va crede că mai poate să te domine, îți va aluneca printre gheare ca un pește, va fugi și nu se va mai lăsa prinsă. Fii neîndurător ca legea. Să nu ai mai multă milă decît gîdele! Lovește! După ce ai lovit, lovește iar. Lovește mereu, așa cum ai lovi cu un cnut. Ducesele sînt dure, dragul meu Armand, și asemenea firi de femeie nu se înmoaie decît sub lovituri; suferința le dăruie o inimă, și implinești o operă de caritate lovindu-le! Lovește deci fără încetare! A! după ce durerea îi va fi domolit bine nervii, după ce îi va fi înmuiat fibrele pe care tu le crezi dulci și moi; după ce va fi făcut să bată o inimă uscată care, în acest joc, își va recăpăta elasticitatea; după ce creierul ei se va fi predat, abia atunci pasiunea va pătrunde poate în resorturile metalice ale acestei mașini de lacrimi, de maniere alese, de leșinuri, de fraze dulci; și vei vedea cel mai strălucitor incendiu, dacă vatra se va aprinde totuși. Forja acestui sistem de oțel femeiesc va deveni atunci ca fierul roșu! o căldură mai durabilă decît oricare alta; și această incandescență va deveni, poate, iubire. Eu mă indoiesc însă. Și apoi, merită oare ducesa atîtea eforturi? Între noi fie vorba, ea ar trebui mai întîi să fie formată de un bărbat ca mine, aș face din ea o femeie incîntătoare, pentru că are rasă; pe cînd între voi doi, o să rămîneți la ABC-ul amorului. Dar tu iubești, și n-ai să împărtășești acum ideile mele în această privință. — Vă uez multe plăceri, dragi copii, adăugă după o pauză Ronquerolles rîzînd. Eu am mai spus-o: prefer femeile facile; cel puțin, ele sînt drăgăstoase, iubesc firesc, nu cu toate sosurile și condimentele sociale. Bietul meu băiat, o femeie care-și caută tertipuri, care nu vrea decît să inspire iubirea? Trebuie să ai așa ceva, dar așa cum ai un cal de lux; să vezi lupta duhovnicului împotriva canapelei, a albului împotriva negrului, a reginei împotriva nebunului, a datoriei morale împotriva plăcerii, o partidă de șah foarte distractivă. Un bărbat,

oricît de neîndeminatic, dacă ştie jocul, dă *mat*, fără nici un efort, din trei mutări. Dacă eu m-aş ocupa de o femeie de soiul ăsta, mi-aş fixa drept ţintă să...

Şopti un cuvînt la urechea lui Armand şi se îndepărtă brusc ca să nu audă răspunsul.

Montriveau ajunse din cîţiva paşi în curtea palatului Langeais, urcă la ducesă şi, fără a se mai lăsa anunţat, intră la ea în dormitor.

— Dar aşa ceva nu se face, spuse ea încheindu-şi în grabă halatul; Armand, eşti un om îngrozitor. Haide, lasă-mă, te rog. Ieşi, ieşi odată. Aşteaptă-mă în salon. Pleacă.

— Înger scump, îi zise el, oare un logodnic nu are nici un privilegiu?

— Dar e de un gust detestabil, domnule, fie pentru un logodnic, fie pentru un soj, să dea buzna aşa peste soţia lui.

El se apropie de ea, o luă şi o strînse în braţe: — Iartă-mă, scumpă Antoinette, dar mii de bănuiele cumplite îmi chinuie inima.

— Bănuiele, ah! Vai! Bănuiele!

— Bănuiele aproape îndreptăţite. Dacă m-ai iubi, oare m-ai certa astfel? N-ai fi bucuroasă că mă vezi? N-ai simţi nu ştiu ce înfiorare în inimă? Dar eu, eu care nu sînt femeie, mă simt cuprins de-o tresărire lăuntrică numai la auzul glasului tău. Adeseori, la vreun bal, mă cuprindea ispita să mă reped şi să te string în braţe.

— Ah! dacă vei avea asemenea bănuiele ori de cîte ori n-o să-ţi sar de gît în faţa întregii lumi, cred că voi fi bănuită toată viaţa mea; dar, pe lingă tine, Othello nu-i decît un băieţel!

— A! zise el deznădăjduit, nu mă iubeşti.

— În clipa aceasta, cel puţin, recunoaşte şi tu că nu eşti de iubit.

— Aşadar, tot aş mai putea să-ţi plac?

— Oh, cred că da! Hai, zise ea cu un ton uşor imperativ, pleacă, lasă-mă. Eu nu sînt ca tine; eu vreau să-ţi plac întotdeauna...

Nici o femeie nu s-a priceput vreodată mai bine decît doamna de Langeais să pună atîta graţie în insolenţa ei; şi nu înseamnă oare a obţine astfel un dublu efect? Nu înseamnă a-l scoate din răbdări chiar şi pe omul cel mai stăpînit? În acea clipă, ochii ei, sunetul glasului, atitudinea ei dovediră un fel de libertate perfectă pe care o femeie îndrăgostită n-o are faţă de cel pe care vîzîndu-l doar, ar şi trebui să-nceapă să palpite. Luminat prin sfaturile marchizului de Ronquerolles, ajutat şi de acea fulgerătoare intuiţie pe care pasiunea o dăruie într-o clipă chiar şi fiinţelor celor mai puţin perspicace, pe care însă oamenii tari o posedă din belşug, Armand ghici teribilul adevăr pe care-l trăda purtarea nepăsătoare a ducesei, şi inima îi fu cuprinsă de furtună ca o apă ce începe să se involbureze.

— Dacă ieri ai spus adevărul, fii a mea, scumpa mea Antoinette! exclamă el. Vreau...

— Mai întîi, zise ea, respingîndu-l hotărîtă şi calmă, cînd îl văzu apropiindu-se, nu mă compromite. Camerista mea ar putea să te audă. Respectă-mă, te rog. Familiaritatea ta este foarte potrivită seara, în budoarul meu; dar aici, deloc. Apoi, ce semnificaţie are acest *vreau* al

tau? Vreau! Nimeni nu mi-a mai spus un asemenea cuvânt. Mi se pare foarte caraghios. Complet caraghios.

— Deci n-ai să-mi cedezi niciodată în această privință? zise el.

— Ah! libertatea de a fi stăpînă pe mine însămi o numești «în această privință»; e, într-adevăr, «o privință» importantă; și îmi vei permite să fiu, «în această privință», singura stăpînă.

— Și dacă, întemeindu-mă pe făgăduiele tale, aș pretinde-o?

— A! mi-ai dovedi că am săvîrșit cea mai mare greșală atunci cînd ți-am făcut cea mai vagă făgăduială; n-am să fiu însă atît de proastă încît să mi-o țin; și te-aș ruga să mă lași în pace.

Montriveau îngălbeni, vru să se repeadă spre ea; ducesa sună, apărură camerista, iar ducesa, surizînd cu o grație batjocoritoare, îi spuse generalului:

— Fiți amabil și reveniți cînd voi putea să vă primesc.

Armand de Montriveau simți abia acum duritatea acestei femei reci și tăioase ca o sabie; era zdrobitor de disprețuitoare. Într-o clipă, ea retezase legături ce nu erau tari decît pentru cel ce-o iubea. Ducesa citise pe fruntea lui Armand intențiile ascunse ale vizitei lui și considerase că era timpul să-l facă pe acest soldat imperial să simtă că ducesele pot foarte bine să se joace de-a dragostea, dar să nu se dea, și că a le cuceri era mai greu decît a cuceri Europa.

— Doamnă, zise Armand, n-am timp să aștept. Sint, cum ai spus chiar dumneata, un copil răsfățat. Cînd am să vreau în mod serios lucrul despre care vorbeam, îl voi avea.

— Îl vei avea? zise ea cu un aer trufaș, în care se amesteca oarecare uimire.

— Îl voi avea.

— A! mi-ai face mare plăcere să-l vrei. Din curiozitate, aș fi încîntată să știu cam cum ai să procedezi...

— Sint încîntat, răspunse Montriveau, rîzînd într-un chip care-o infricoșă pe ducesă, să aduc în existența dumitale ceva care să te preocupe. Îmi permiți să vin să te iau la bal diseară?

— Îți mulțumesc foarte mult, dar ți-a luat-o înainte domnul de Marsay; am făgăduit.

Montriveau salută grav și se retrase.

«Prin urmare, Ronquerolles are dreptate, gîndi el; urmează să jucăm acum partida de șah.»

Din acea clipă își ascunse toate simțămintele sub un calm desăvîrșit. Nici un om nu e destul de tare pentru a putea să suporte asemenea schimbări, ce fac sufletul să treacă fulgerător de la cea mai mare bucurie la nefericirile supreme. Nu-i fusese dat oare să cunoască fericirile vieții decît ca să simtă și mai adînc golul existenței lui de mai-nainte? Fu o furtună îngrozitoare; el știa să sufere și primi asaltul gîndurilor lui zbuciumate așa cum primește o stîncă de granit talazurile oceanului infuriat.

«N-am fost în stare să-i spun nimic; în prezența ei devin incapabil să gîndesc. Ea nici nu știe cit e de josnică și de meschină. Nimeni n-a

Indrăznit să pună această ființă față în față cu ea însăși. Fără îndoială că a amăgit pe mulți bărbați; îi voi răzbuna pe toți.»

Poate că, pentru prima dată într-o inimă de bărbat, dragostea și răzbunarea s-au contopit în proporții atît de egale încît lui Montriveau însuși i-ar fi fost imposibil să știe dacă îl stăpînea mai mult dragostea ori răzbunarea. Chiar în aceeași seară se duse la balul la care trebuia să vină și ducesa de Langeais și aproape că-și pierdu orice speranță de a o tulbura în vreun fel pe această femeie căreia se simți ispitit să-i atribuie ceva de demon: ea se arătă plină de grații față de el și-i zîmbi voioasă, ca să nu lase cumva să se creadă că se compromisese cu domnul de Montriveau. O supărare reciprocă trădează iubire. Dar faptul că ducesa nu-și schimbase cu nimic felul de a fi, pe cînd marchizul era sumbru și mîhnit, nu însemna a dovedi că Armand nu obținuse nimic de la ea? Lumea știe să ghicească ușor supărarea bărbaților respinși, și nu o confundă niciodată cu vrajbele simulate pe care unele femei le impun iubiților, sperînd să ascundă astfel o dragoste împărtășită. Și fiecare își rise de Montriveau care, neconsultîndu-și cornacul, rămase visător și trist; pe cînd domnul de Ronquerolles i-ar fi prescris, poate, s-o compromită pe ducesă, răspunzînd la falsele ei amabilități prin dovezile unei iubiri pătimașe. Armand de Montriveau părăsi balul, scrisbit de firea omenească și fără a-i veni să creadă că poate exista atîta prefăcătorie.

— Dacă nu există călăi pentru asemenea crime, zise el privind ferestrele luminate ale saloanelor unde dansau, pălăvrăgeau și rideau cele mai fermecătoare femei ale Parisului, am să te-apuc de cocul de la ceață, doamnă ducesă, și-am să te fac să simți tăișul unei lame mai ascuțite decît cuțitul din Place de Grève. Spadă contra spadă, vom vedea care inimă va fi mai tăioasă.

Timp de aproape o săptămînă, doamna de Langeais nădăjdui să-l revadă pe marchizul de Montriveau; Armand însă se mărgini la a-și trimite în fiecare dimineață cartea de vizită la palatul Langeais. De fiecare dată cînd primea această carte, ducesa nu-și putea stăpîni o tresărire, cuprinsă de gînduri sinistre, deși nelămurite, ca presimțirea unei nenorociri. Citind numele generalului, ba i se părea că simte în părul ei mina puternică a acestui om neîndurător, ba că numele lui îi prevestește răzbunări care, în mintea ei zbuciumată, luau înfățișări fioroase. Îl cunoscuse prea bine, așa că avea pentru ce să-i fie teamă de el. Va fi asasinată oare? Bărbatu-acesta cu git de taur o va spinteca oare, aruncînd-o deasupra capului lui? Sau o va strivi sub picioare? Cînd, unde, cum o va înhăța? Are s-o facă să sufere mult? Și ce fel de suferință se gîdea s-o silească să îndure? O chinuiau căințele. Uneori, dacă el ar fi venit, i s-ar fi aruncat în brațe cu o dăruire totală. În fiecare seară, înainte de a adormi, revedea chipul lui Montriveau sub diferite înfățișări. Ba surizînd amar; ba încruntîndu-și jupiterian sprîncenele, cu privirile lui leonine, ori cu o ridicare trufașă din umeri; totdeauna înfricoșător. A doua zi, cartea de vizită i se părea scaldată în sînge. Trăia cu spaima acestui nume, mai zbuciumată decît fusese

cîndva din pricina îndrăgostitului violent, îndărătnic și pretențios. În liniștea singurătății, spaimile ei deveneau și mai grele, se vedea nevoită să se pregătească, fără nici un ajutor străin, pentru o luptă înfiorătoare despre care nu-i era îngăduit să vorbească nimănui. Sufletul ei mîndru și aspru era mai sensibil la zgîrieturile urii decît fusese odinioară la mingierile iubirii. Ah! dacă generalul ar fi putut să-și vadă iubita în clipa cînd își încrunta fruntea, cu sprincenele strînse, copleșită de gânduri amare, în taina acestui budoar în care el gustase atîtea bucurii, poate că s-ar fi simțit cuprins de nădejdi mari. Oare mindria nu-i unul dintre sentimentele omenești ce nu pot să zămislească decît fapte alese? Cu toate că doamna de Langeais nu-și împărtășea gândurile nimănui, se poate presupune că domnul de Montriveau nu-i mai era indiferent. Nu e o foarte mare cucerire pentru un bărbat să pună stăpînire de gândurile unei femei? La ea, sentimentele evoluează în mod obligatoriu, într-un sens ori în altul. Puneți-o să stea în fața picioarelor unui cal furios, ori în fața vreunui animal înspăimîntător; fără îndoială că va cădea în genunchi și va aștepta moartea; dar dacă animalul e blind și n-o omoră, va îndrăgi calul, leul, taurul, va vorbi despre el cu mare încintare. Ducea se simțea sub ghearele leului: și nu-l ura, ci tremura. Aceste două ființe, aflate într-o situație atît de neobișnuită una față de cealaltă, se întîlniră de trei ori în societate în această săptămînă. De fiecare dată, ca răspuns la întrebările ei cochete, ducea primi din partea lui Armand salutări respectuoase și surisuri pline de o ironie atît de crudă, încît confirmau toate spaimile pe care le pricinuia cartea de vizită din fiecare dimineață. Viața nu-i decît aceea pe care ne-o fac sentimentele, iar sentimentele săpaseră abisuri între aceste două ființe.

La începutul săptămînii următoare, contesa de Sérizy, sora marchizului de Ronquerolles, da un mare bal la care urma să vină și doamna de Langeais. Prima figură pe care o văzu ducea cînd sosi fu cea a lui Armand. Armand o aștepta de data aceasta, așa cel puțin gîndi ea. Amîndoi schimbară o privire. O sudoare rece trecu deodată prin toți porii ducesei. Îl crezuse în stare pe Montriveau de o răzbunare nemaiauzită, pe măsura situației în care se aflau amîndoi, crezu acum că răzbunarea a fost găsită, că e gata, fierbinte, clocotindă. Ochii îndrăgostitului trădat îi aruncară fulgerările trăsnetului, iar chipul său radia o ură fericită. Așa încît, cu toată dorința ducesei de a se arăta rece și disprețuitoare, privirea ei rămase abătută. Se dușe să se așeze lîngă contesa de Sérizy, care nu se putu abține să nu-i spună:

— Ce ai, dragă Antoinette? Arăți infricoșător.

— Un contradans mă va reface, răspunse ea, acordîndu-i mina unui tînr ce se apropia.

Doamna de Langeais începu să valseze cu un fel de furie și de pierdere de sine ce făcu și mai grea privirea lui Montriveau. Generalul rămase în picioare, alături de cei ce se amuzau privindu-i pe dansatori. De fiecare dată cînd iubita lui îi trecea prin față, ochii lui se fixau asupra capului ei rotitor, ca privirile unui tigru asupra pradei. Cînd

valsul se sfârși, ducesa veni să se așeze lângă contesă, dar marchizul, stînd de vorbă cu un necunoscut, nu înceta s-o privească.

— Domnule, îi spunea el, unul dintre lucrurile ce m-au impresionat cel mai mult în acea călătorie...

Ducesa era numai urechi.

— ...A fost fraza pe care, în amintirea regelui care a spus-o către unul dintre spectatori, o rostește paznicul de la Westminster atunci cînd arată securea cu care se zice că a retezat gidele capul lui Carol I.

— Ce frază? întrebă doamna de Sérizy.

— Nu vă atingeți de secure, răspunse Montriveau, și glasul lui sună ca o amenințare.

— Într-adevăr, domnule marchiz, spuse ducesa de Langeais, imi priviți gîtul cu un aer atît de melodramatic în timp ce povestiți această veche întîmplare, cunoscută de toți cei ce-au fost la Londra, încît mi se pare că vă și văd cu o secure în mină.

Ducesa rosti rîzînd ultimele cuvinte, cu toate că o cuprinsese o sudoare rece.

— Dar, în împrejurarea de acum, povestea este foarte nouă, răspunse el.

— Cum adică? Fiți, vă rog, așa de amabil să-mi spuneți: prin ce?

— Doamnă, prin aceea că dumneavoastră v-ați atins de secure, îi spuse Montriveau în șoaptă.

— Ce profeție incîntătoare! răspunse ea surîzînd cu o grație prefăcută. Și cînd trebuie să cadă capul meu?

— Nu doresc să văd căzînd drăgălașul dumneavoastră cap, doamnă. Mă tem doar să nu vi se întîmple vreo nenorocire. Dacă ați fi tunsă, nu v-ar părea rău după aceste plete blonde, atît de drăguțe și de pe urma cărora știți să trageți atîtea foloase...

— O, dar există persoane pentru care femeile sînt bucuroase să facă asemenea sacrificii, și adeseori chiar pentru niște bărbați ce nu știu să se arate îngăduitori cu o toană a lor.

— De acord. Ei bine, dar dacă, într-o clipă, prin vreun procedeu chimic, un mucalit ar face să dispară frumusețea dumneavoastră, îmbătrînindu-vă cu o sută de ani, deși pentru noi nu aveți decît optsprezece?

— Dar, domnule, zise ea intrerupîndu-l, pentru noi, femeile, variola reprezintă bătălia noastră de la Waterloo. A doua zi, i-am putea cunoaște pe cei ce ne iubesc cu adevărat.

— Nu v-ar părea rău după acest incîntător chip care...

— Ah, mult; dar nu atît pentru mine, cît pentru cel căruia el îi era o bucurie. Totuși, dacă aș fi iubită sincer, întotdeauna, cu adevărat, ce mi-ar mai păsa de frumusețe? Tu ce zici, Clara?

— E o speculație primejdioasă, răspunse doamna de Sérizy.

— Ar putea fi întrebare majestatea sa regele vrăjitorilor, reluă doamna de Langeais, să spună cînd am săvirșit eu greșala de a mă atinge de secure, de vreme ce nici n-am fost încă la Londra...

— Non so, făcu el, izbucnînd într-un ris batjocoritor.

— Și cînd va începe supliciul?

Montriveau își scoase liniștit ceasul și verifică ora cu o gravitate realmente înfricoșătoare.

— Ziua nu se va sfîrși fără să vi se întîmple o nenorocire groaznică...

— Nu sînt un copil care poate fi speriat ușor, sau mai degrabă sînt un copil care nu știe ce înseamnă primejdia, zise ducesa, și o să danseze fără teamă pe marginea prăpastiei.

— Doamnă, sînt incințat să știu că aveți atîta tărie, răspunse el văzînd-o că pleacă să-și ia locul într-un cadril.

Cu tot disprețul ei aparent față de sumbrele prorocii ale lui Armand, ducesa era în prada unei veritabile spaimi. Nici nu i se spulberase încă apăsarea morală și aproape fizică sub care o ținea iubitul ei, cînd îl văzu părăsind balul. Totuși, după ce se bucurase o clipă de plăcerea de a respira în voie, ea se surprinse regretînd emoțiile născute din frică, într-atît de avidă e firea femeiască după senzații extreme. Regretul acesta nu era iubire, dar categoric făcea parte din simțămîntele ce o preced. Apoi, ca și cum ducesa ar fi rețrăit încă o dată fiorul pe care domnul de Montriveau o făcuse să-l simtă, își aminti figura gravă cu care el privise ceasul și, cuprinsă de teamă, părăsi balul. Era pe la miezul nopții. Slujitorul care o aștepta o ajută să-și îmbrace haina de blană și alergă să aducă trăsura; apoi ducesa, după ce se instală în trăsură, căzu într-o reverie destul de firească, pricinuită de prorocirea domnului de Montriveau. Cînd ajunse la ea în curte, intră într-un vestibul aproape la fel cu cel din palatul ei; dar deodată nu recunoscu scara, și în clipa în care se întoarse ca să-și cheme servitorii, mai mulți înși o asaltară fulgerător, îi puseră o batistă pe gură, îi legară minile și picioarele, și o ridicară. Ea țipă din toate puterile.

— Doamnă, avem poruncă să vă ucidem dacă țipați, i se spuse la ureche.

Spaima ducesei fu așa de mare, încît n-a putut niciodată să-și explice nici pe unde, nici cum a fost transportată. Cînd își veni în fire, se trezi cu minile și cu picioarele legate cu niște sfori de mătase, culcată pe canapeaua dintr-o odaie de burlac. Nu putu să-și stăpînească un țipăt atunci cînd întîlni ochii lui Armand de Montriveau care, stînd liniștit într-un fotoliu, și îmbrăcat în halatul lui de casă, fuma o țigară de fol.

— Nu țipați, doamnă ducesă, spuse el scoțîndu-și calm țigara din gură, am migrenă. De altminteri, am să vă dezleg. Ascultați însă cu atenție ceea ce am onoarea să vă spun. Generalul deznodă foarte delicat sforile ce strîngeau picioarele ducesei. — Ce folos ați avea să țipați? Nimeni nu vă poate auzi. Sînteți prea bine crescută pentru a face năzuiri inutile. Dacă nu veți sta liniștită, dacă veți vrea să luptați cu mine, vă voi lega iarăși picioarele și minile. Cred că, judecînd limpede, vă respectați îndeajuns pentru a sta pe această canapea, ca și cum ați fi pe canapeaua dumneavoastră de acasă; fiți tot negăsătoare și acum, dacă vroiți. M-ați făcut să vărs destule lacrimi pe canapeaua aceea, lacrimi pe care le-am ascuns de orice privire...

În vreme ce Montriveau îi vorbea, ducesa arunca împrejurul ei o

privire furisă de femeie, privire ce ştie să vadă totul prefăcându-se că nu ia seamă la nimic. Îi plăcu foarte mult această cameră, destul de asemănătoare cu chilia unui sihastru. Se simţeau, în aerul de aici, sufletul şi gîndul unui bărbat. Nici un ornament nu se zărea pe pereţii goi şi cenuşii. Pe jos era un covor verde. O canapea neagră, o masă plină de hîrtii, două fotolii mari, o comodă împodobită cu un ceas deşteptător, un pat foarte scund pe care era aşternută o pătură roşie, brodată pe margini cu o broderie neagră în stil grecesc, dezvăluiau, prin imbinarea lor, deprinderile unei vieţi reduse la cea mai simplă expresie. Un sfeşnic triplu, aşezat pe şemineu, amintea, prin forma lui egipteană, imensitatea deşerturilor prin care bărbatul acesta rătăcise mult timp. Lîngă pat, între piciorul pe care nişte labe enorme de sfînx îl lăsau să se bănuiască sub cutele păturii şi unul dintre pereţii laterali ai camerei, se găsea o uşă scundă mascată de o perdea verde, cu franjuri roşii şi negri, pe care citeva inele mari o ţineau agăţată de o galerie. Uşa pe unde intraseră necunoscutii avea o draperie asemănătoare, ridicată însă printr-un şnur. Cînd ducea şi aruncă din nou privirea spre cele două perdele pentru a le compara, băgă de seamă că uşa de lîngă pat era deschisă şi nişte licăriri roşietice, aprinse în cealaltă odaie, se zăreau pe sub perdeaua ridicată. Fireşte, curiozitatea ei fu aţîţată de această lumină tristă ce abia-i îngăduia să distingă în întuneric citeva forme ciudate; dar în aceea clipă nu-i trecu prin minte ce primejdie putea să-i vină de acolo şi vru să-şi satisfacă o curiozitate mai arzătoare.

— Domnule, săvîrşesc o indiscreţie dacă vă întreb ce aveţi de gînd să faceţi cu mine? zise ea cu un dispreţ şi cu o ironie usturătoare.

Ducesei i se părea că ghiceşte în vorbele lui Montriveau o dragoste nemărginită. De altfel, pentru a răpi o femeie, nu e oare necesar s-o adori?

— Mai nimic, doamnă, răspunse el suflînd cu graţie ultimul fum de ţigară. Sînteţi aici pentru puţin timp. Vreau, în primul rînd, să vă explic ce sînteţi dumneavoastră şi ce sînt eu. Atunci cînd vă place să vă alintăţi pe divanul dumneavoastră, în budoarul dumneavoastră, nu găsesc cuvinte prin care să-mi exprim gîndurile. Apoi, acasă la dumneavoastră, la orice părere cu care nu sînteţi de acord, trageţi de şnurul soneriei, strigaţi şi-i arătaţi iubitului dumneavoastră uşa, ca şi cum ar fi cel din urmă dintre mizerabili. Pe cînd aici pot să judec împede. Aici nimeni nu poate să-mi trîntească uşa în nas. Aici, pentru citeva clipe, veţi fi victima mea şi veţi avea extrema bunătate să mă ascultaţi. Nu trebuie să vă temeţi de nimic. Nu v-am răpit ca să vă debitez injurii, nici ca să obţin de la dumneavoastră prin violenţă ceea ce n-am ştiut să merit, ceea ce dumneavoastră n-aţi vrut să-mi acordaţi de bună voie. Ar fi o josnicie. Poate dumneavoastră vă gîndiţi la un viol; eu, însă, nu.

Cu un gest scurt, aruncă ţigara în foc.

— Doamnă, fără indoială că fumul vă deranjează!

Se ridică imediat, luă de pe cămin o casoletă în care aprinse citeva mirodenii şi purifică aerul. Uimirea ducesei nu se putea compara decît

cu umilirea ce-o încerca. Era în puterea acestui bărbat, iar el nu vroia să abuzeze de puterea lui. Ochiul acesta, cindva atît de înflăcărați de iubire, îi vedea acum calmi și nemișcați ca niște stele. Se înfioră. Apoi, groaza pe care Armand i-o inspira fu sporită printr-una din acele senzații ce te încremenesc, ca zbuciumul în gol dintr-un coșmar. Rămase pironită de frică, pîrîndu-i-se că vede licărirea de după perdele cum prinde tărie sub răsufările unor foale. Brusc, strălucirea lor devenind mai puternică, ilumină trei persoane mascate. Îngrozitorul tablou pieri însă atît de repede, încît ducăsa îl luă drept o iluzie optică.

— Doamnă, reluă Armand privind-o cu o răceală disprețuitoare, un minut, unul singur, mi-ar fi de ajuns pentru a vă distruge întreaga viață, singura eternitate de care pot eu să dispun. Nu sînt însă Dumnezeu. Ascultați-mă bine, zise, făcînd o pauză ca să dea mai multă solemnitate cuvintelor lui. Iubirea va veni la dumneavoastră ori de cîte ori veți dori; aveți asupra bărbaților o putere nemărginită; amintiți-vă însă că, într-o zi, ați chemat iubirea; și ea a venit — pură, neprihănită, pe cît poate fi ea pe acest pămînt; tot atît de respectuoasă pe cît era de înflăcărată; blindă, ca iubirea unei femei devotate sau ca a unei mame pentru copilul ei; în sfîrșit, așa de mare, încît era o nebunie. V-ați bătut joc de această iubire; ați săvîrșit o crimă. E dreptul oricărei femei să se refuze unei iubiri pe care simte că n-o poate împărtăși. Bărbatul care iubește fără a se face iubit n-ar avea de ce să fie plîns, și nu are dreptul să se plîngă. Însă, doamnă ducăsa, a-l seduce, simulînd simțirea, pe un nefiricit lipsit de orice afecțiune, a-l face să cunoască fericirea în toată plenitudinea ei, pentru a i-o răpi; a-i fura întreaga fericire viitoare; a-l ucide, nu numai în prezent, ci în veșnicia vieții lui, otrăvindu-i toate clipele și toate gîndurile; iată ceea ce numesc eu o crimă înspăimîntătoare!

— Domnule...

— Încă nu vă pot îngădui să-mi răspundeți. Ascultați-mă deci mai departe. De altminteri, am drepturi asupra dumneavoastră; nu le vreau însă decît pe cele ale judecătorului asupra criminalului, ca să vă trezesc conștiința. Dacă n-ați avea conștiință, nici nu v-aș învinui: sînteți însă atît de tinăra! Îmi place să cred că încă vă mai simțiți vie înima. Dacă vă cred destul de depravată ca să săvîrșiți o crimă nepedepsită de legi, nu vă consider atît de degradată încît să nu înțelegeți însemnătatea vorbelor mele. Reiau...

În acea clipă, ducăsa auzi vuietul surd al unor foale, cu care de bună seamă că necunoscuții întrezăriți mai înainte așteptau focul a cărui lucire se proiecta pe podea; dar privirea fulgerătoare a lui Montriveau o sili să rămînă, palpitînd și cu ochii ficși, în fața lui. Oricît ar fi fost ducăsa de curioasă, focul din cuvintele lui Armand o interesa mai mult decît vuietul aceluia foc misterios.

— Doamnă, zise el după o pauză, atunci cînd, la Paris, călăul va trebui să-l înșface pe un biet asasin și să-l culce pe scindura pe care legea cere să fie culcat un asasin spre a i se reteza capul... Dumneavoastră știți, jurnalele îi previn deopotrivă și pe cei bogați, și pe cei săraci, spunîndu-le unora să doarmă liniștiți, iar celorlalți să vegheze, dacă

vor să trăiască. Ei bine, dumneavoastră care sînteți evlavioasă, ba chiar bisericosă, duceți-vă și porunciți să se slujească liturghia pentru acel ticălos: faceți parte din aceeași familie; dumneavoastră însă sînteți din spița principală. Spița ce poate să troneze în pace, să trăiască fericită, fără nici o grijă. Împins de mizerie ori de minie, fratele dumneavoastră din ocnă n-a ucis decît un om; pe cînd dumneavoastră! Dumneavoastră ați ucis fericirea unui om, cele mai frumoase nădejdi ale vieții lui, a credințele lui cele mai scumpe. Celălalt și-a așteptat naiv victima și a ucis-o, fără să vrea, de frica eșafodului; pe cînd dumneavoastră!... Dumneavoastră ați concentrat toate ticăloșiile prefăcătoriei împotriva inocenței, ați înălțat inima celui pe care l-ați condamnat, spre a o devora și mai bine; l-ați momit cu dezmierdări; n-ați omis nimic din ceea ce putea să-l facă să întrezărească, să viseze, să rivnească bucuriile iubirii. L-ați cerut mii de sacrificii, pentru a i le refuza pe toate. L-ați făcut să vadă limpede lumina, înainte de a-i scoate ochii. Formidabil curaj! Asemenea infamii sînt un lux pe care nu-l pricep bietele burgheze de care vă bateți joc. Ele știu să se dăruie și să ierte; știu să iubească și să sufere. Ele ne fac să ne simțim mici față de măreția devotamentului lor. Pe măsură ce urci spre virful societății, găsești tot atîta noroi cîtă mocirlă există pe treapta de jos; numai că acolo sus, ea se usucă și se aurește. Da, pentru a afla josnicia desăvîrșită, e necesară o educație aleasă, un nume mare, o femeie frumoasă, o ducesă. Pentru a cădea mai prejos decît orice, trebuie să fii deasupra a orice. Exprim prost ceea ce gîndesc, mă mai dor încă rănile pe care mi le-ați făcut; dar să nu credeți că mă plîng! Nu. Vorbele mele nu sînt expresia nici unei speranțe personale, și nu conțin nici o amărăciune. Să știți, doamnă, eu vă iert, iar această iertare e totală, spre a nu vă plînge cumva că ați venit s-o căutați împotriva voinței dumneavoastră... Numai că dumneavoastră ați putea să vă bateți joc și de alte inimi, tot atît de naive ca a mea, iar eu sînt dator să le scutesc de asemenea dureri. Dumneavoastră mi-ați insuflat ideea de justiție. Ispășiți-vă deci greșeala aici pe pămînt; poate că Dumnezeu vă va ierta, iertare pe care eu v-o doresc; el e însă neîndurător, și vă va pedepsi.

La aceste cuvinte, ochii ducesei doborîte, copleșite, se umplură de lacrimi.

— De ce plîngeți? Rămîneți fidelă firii dumneavoastră! Dumneavoastră ați contemplat fără nici o înfiorare chinurile inimii pe care o zdrobeați. Destul, doamnă, liniștiți-vă! Eu nu mai pot să sufăr. Poate alții vă vor spune că le-ați dăruit viața; eu vă spun cu incintare, că mi-ați dăruit neantul. Poate ați băgat de seamă că eu nu-mi aparțin, că trebuie să trăiesc pentru prietenii mei, și că, astfel, trebuie să îndur deopotrivă și răceala morții și durerile vieții. Veți avea dumneavoastră destulă înțelegere? Sau veți fi ca tigrii pustiului, care mai întîi rănesc și-apoi ling rana?

Ducesa izbucni în lacrimi.

— Cruțați-vă acum aceste lacrimi, doamnă. Dacă aș crede în ele, n-aș face-o decît ca să mă îndoiesc și mai mult de sinceritatea lor. Sînt

ele ori nu una dintre prefăcătoriile dumneavoastră? Cînd v-ați purtat așa cum v-ați purtat, cum s-ar mai putea crede că există în dumneavoastră ceva adevărat? Nimic venind din partea dumneavoastră nu mai are acum putere să mă induioșeze. Am spus totul.

Doamna de Langeais se ridică atunci cu un gest plin de măreție și de umilință totodată.

— Ai dreptate să mă tratezi cu asprime, spuse ea întinzînd spre general mîna, pe care el nu o luă; vorbele dumitale nu sînt destul de crude; mi se cuvine o astfel de pedeapsă.

— Eu nu vă pedepsesc, doamnă! A pedepsi nu înseamnă oare a iubi? Să nu așteptați de la mine nimic asemănător unei iubiri. Aș putea, în propria mea cauză, să mă fac și acuzator și judecător, și temnicer și călău; dar nu. Îndeplinesc o simplă datorie, nicidecum o dorință de răzbunare. Cea mai cruntă răzbunare, cred eu, este să disprețuiești răzbunarea pe care-o poți înfăptui. Cine știe! Poate că eu voi fi oficianțul plăcerilor dumneavoastră. De acum înainte, purtînd cu demnitate trista livrea în care societatea îi îmbracă pe criminali, poate că veți fi silită să aveți și onestitatea lor. Și atunci veți iubi!

Ducesa asculta cu o supunere ce nu mai era prefăcută, nici cochet calculată; ea nu începuse să vorbească decît după un timp destul de lung de tăcere.

— Armand, spuse ea, socotesc că, rezistînd iubirii, m-am supus tuturor pudorilor de femeie, și nu mă așteptam să primesc de la dumneata asemenea reproșuri. Te înarmezi cu toate slăbiciunile mele, ca să faci din ele crime. Cum de n-ai înțeles că, de-aș fi putut să mă las tiriată de ispitele iubirii dincolo de îndatoririle mele, a doua zi aș fi fost zdrobită de mîhnirea că am mers prea departe? Vai! n-am păcătuit decît din neștiință. Era, îți jur, tot atîta bună-credință în greșelile mele, cîtă era în părerile mele de rău. Asprimea mea trăda mult mai multă dragoste decît lăsa să se vadă duioșia mea. Și, de altminteri, de ce te plîngi? Inima mea nu ți-a fost de ajuns, ai pretins cu brutalitate trupul meu...

— Cu brutalitate! exclamă domnul de Montriveau. Dar țiși spuse în sine: — Dacă mă las tiriat într-o dispută de cuvinte, sînt pierdut.

— Da, ai venit la mine fără nici un respect, fără nici un pic de gingășie, ca la o femeie ușoară. N-aveam dreptul să chibzuiesc? Ei bine, m-am gîndit mult. Necuviința purtării dumitale este scuizabilă: izvoră din dragoste; lasă-mă să cred așa, și să te justific față de mine însămi. Ei bine, Armand, astă-seară, chiar în clipa în care îmi preziceai o nenorocire, eu mai credeam în fericirea noastră. Da, aveam încredere în caracterul dumitale nobil și mîndru, de care mi-ai dat atîtea dovezi... Și eram a ta cu totul, adăugă ea, aplecîndu-se spre urechea lui Montriveau. Da, mă stăpînea nu știu ce dorință de a-l face fericit pe un om atît de crunt încercat de vitregii. Dacă era vorba de un stăpîn, doream ca stăpîn un bărbat deosebit. Cu cît mă simțeam mai presus, cu atît mai puțin voiam să cobor. Încereazătoare în tine, vedeam o întreagă viață de iubire în clipa în care îmi arătai moartea... Puterea nu poate

există fără bunătate. Dragul meu, ești prea puternic pentru a fi rău cu o femeie care te iubește. Dacă am greșit, nu pot să capăt iertare? Nu pot să mai îndrept nimic? Căința dă farmec iubirii, vreau să fiu fermecătoare pentru tine. De ce nu mai eu să nu am dreptul să împărtășesc, ca orice femeie, îndoielile, temerile, sfrielile pe care e așa de firesc să le simți atunci când te legi pe viață și când tu refuzi altă de ușor asemenea legături! Bietele burgheze cu care mă compari se dăruie, dar și ele luptă. Ei bine, am luptat, și iată-mă... Ah, Doamne! nu mă ascultă! exclamă ea, intrerupându-se. Își răsuci minile și izbucni: — Dar te iubesc! Sînt a ta! Căzu la picioarele lui Armand. — A ta! A ta, unicul meu, singurul meu stăpin!

— Doamnă, zise Armand vrînd s-o ridice, Antoinette n-o mai poate salva pe ducesa de Langeais. Nu mai am încredere nici în una, nici în cealaltă. Vă dăruiești astăzi, iar mîine poate că vă veți refuza din nou. Nu există putere, nici în ceruri, nici pe pămînt, care să-mi poată chezașui fidelitatea iubirii dumneavoastră. Chezașurile aparțin trecutului; noi nu mai avem trecut.

În acea clipă o lumină străluci atît de puternic, încît ducesa nu putu să nu întoarcă ochii spre draperie, și-i revăzu limpede pe cei trei mascați.

— Armand, spuse ea, n-aș vrea să-mi fac o părere proastă despre dumneata. Cum de se află acolo oamenii aceia? Ce pui la cale împotriva mea?

— Oamenii aceia sînt tot atît de discreți ca și mine în privința a ceea ce se va petrece aici, zise el. Să nu vedeți în ei decît brațele și inima mea. Unul dintre ei e chirurg...

— Chirurg? zise ea. Armand, dragul meu, îndoiala este cea mai crudă suferință. Vorbește, spune-mi dacă vrei viața mea; ți-o voi da eu, nu mi-o vei lua dumneata...

— Oare nu m-ai înțeles? replică Montriveau. Nu v-am vorbit de justiție? Ca să vă alung temerile, am să vă explic ce-am hotărît în legătură cu dumneavoastră, adăugă el liniștit, luînd o tijă de oțel de pe masă.

Îi arătă o cruce de Lorena prinsă la capătul tijei.

— În această clipă, doi prieteni ai mei înroșesc în foc o cruce asemănătoare. Vă vom aplica pe frunte această cruce, exact între ochi, ca să nu puteți s-o ascundeți sub vreo podoabă de diamante și să scăpați astfel de indiscreția oamenilor. Veți purta astfel pe frunte semnul infamant ce se aplică pe umărul ocnașilor, frații dumneavoastră. Suferința nu va fi prea mare, mă tem doar să nu faceți vreo criză nervoasă sau să opuneți rezistență...

— Rezistență? zise ea bătînd voioasă din palme; o, nu, nu, aș vrea acum să fie aici întreg pămîntul. Ah! Armand, însemnează-o, însemnează-o numaidecît pe supusa ta ca pe un biet obiect de-al tău! Cereai garanții de iubire de la mine; dar iată-le, pe toate, într-una singură. Ah! nu văd decît milă și iertare, decît fericire veșnică în răzbușnarea ta... După ce vei fi pecetluit astfel o femeie ca fiind a ta, după ce vei avea un

suflet rob ce va purta semnul tău roșu, ei bine, n-ai să mai poți niciodată să mă părăsești, vei fi al meu pe veci. Izolindu-mă pe pământ, vei fi răspunzător de fericirea mea, dacă nu ești un laș, iar eu te știu nobil și mare! Dar femeia care iubește se înfierează ea însăși pe totdeauna. Haideți, domnilor, intrați și înfierăți-o pe ducesa de Langeais. Ea aparține pe veci domnului de Montriveau. Intrați numaidecît cu toții; fruntea mea arde mai puternic decît fierul vostru.

Armand se întoarse brusc, ca să n-o mai vadă pe ducesă zbuciumîndu-se ingenuncheată. El spuse un cuvînt care-i făcu pe cei trei prieteni ai lui să se retragă. Femeile obișnuite cu viața din saloane cunosc jocul oglinzilor. La fel și ducesa, dornică să citească totul în inima lui Armand, era numai ochi. Armand, neluînd seama că are o oglindă în cameră, lăsă să se vadă două lacrimi grabnic șterse. Întregul viitor al ducesei era în cele două lacrimi. Cînd el se întoarse ca s-o ridice pe doamna de Langeais, o găsi în picioare; se credea iubită. Așa incît se înfioră pînă-n adîncuri cînd îl auzi pe Montriveau spunîndu-i cu acea fermitate pe care și ea, odinioară, știuse așa de bine s-o ia, cînd își bătea joc de el:

— Vă ierți, doamnă. Puteți să mă credeți, scena aceasta va fi ca și cum nu s-ar fi petrecut niciodată. Acum însă ne vom spune adio. Îmi place să cred că ați fost sinceră cochetînd pe canapeaua din budoarul dumneavoastră și că ați fost sinceră și acum, aici, în efuziunea dumneavoastră sufletească. Adio, nu mai sînt în stare să cred nimic. M-ați mai chinui încă, ați rămîne pururi ducesă. Și... dar adio, noi nu ne vom înțelege niciodată. Ce preferați acum? Întrebă el, luînd aerul unui maestru de ceremonii. Să mergeți acasă, sau să vă întoarceți la balul doamnei de Sérizy? Mi-am dat toată silința să vă păstrez reputația nepătată. Nici slugile dumneavoastră, nici ceilalți nu vor ști niciodată nimic din ceea ce s-a petrecut între noi în acest sfert de oră. Servitorii vă cred la bal; trăsura dumneavoastră n-a părăsit curtea doamnei de Sérizy; aceeași trăsură însă poate să se afle tot așa de bine și în curtea palatului dumneavoastră. Unde vreți să fie?

— Tu cum mă sfătuiești, Armand?

— Armand nu mai există, doamnă ducesă. Noi doi sîntem străini unul față de celălalt.

— Atunci, condu-mă la bal, zise ea, vrînd să pună încă o dată la încercare puterea lui Armand. Aruncă înapoi în infernul lumii o ființă care a suferit acolo și care trebuie să sufere mai departe, dacă pentru ea nu mai există fericire. O! dragul meu, te iubesc totuși, așa cum iubesc burghezele tale. Te iubesc atît de mult, incît ți-aș sări de gît la bal, în fața întregii lumi, dacă mi-ai cere-o. Această lume oribilă nu m-a corupt. Uite, sînt tinără și voi întineri și mai mult. Da, sînt un copil, copilul tău, tu m-ai creat. O! nu mă izgoni din raiul meu!

Armand făcu un gest.

— Ah! dacă plec, lasă-mă să iau de aici ceva, un flecușet! Ca să-l pun astă-seară pe inima mea, zise ea luînd bonetul lui Armand, pe care îl înfășură în eșarfă... Nu, continuă ea, eu nu fac parte din aceea

lume de femei depravate, lume pe care tu n-o cunoști și deci nu poți să mă apreciezi; să știi! unele se dau pentru bani; altele sînt sensibile la daruri; totul e josnic. Ah! aș vrea să fiu o simplă burgheză, o muncitoare; dacă-ți place mai mult o femeie mai prejos de tine, decît o femeie la a cărei dragoste se adaugă și mărețiile omeniești. Ah! Armand, există printre noi femei alese, femei minunate, caste, pure; și acelea sînt fermecătoare. Aș vrea să am toate titlurile nobiliare ca să ți le jertfesc pe toate; nenorocul m-a făcut ducesă; aș vrea să mă fi născut pe tron, atunci aș fi avut putința să-ți jertfesc orice. Aș fi o grizetă pentru tine și regină pentru ceilalți.

El asculta, stingîndu-și țigara de foi.

— Cînd veți vroi să plecați, zise el, să-mi spuneți...

— Dar eu aș vrea să rămîn...

— Asta-i altceva! făcu el.

— Stai! nu s-a stins de tot, exclamă ea, luînd țigara și sugînd ceea ce buzele lui Armand mai lăsaseră.

— Vreți să fumați? îi zise el.

— Oh! ce n-aș face ca să-ți plac!

— Ei bine, plecați, doamnă...

— Mă supun, zise ea plîngînd.

— Trebuie să vă acopăr fața, ca să nu vedeți drumul pe unde veți trece.

— Sînt gata, Armand, zise ea, legîndu-se la ochi.

— Nu mai vedeți nimic?

— Nu.

El ingenunche încet în fața ei.

— Ah! te aud, zise ea, lăsînd să-i scape un gest plin de duioșie, socotînd că această asprime prefăcută are să înceteze.

El vru să-i sărute buzele și ea se apropie.

— Mai vedeți, doamnă!

— Sînt puțin curioasă.

— Așadar, mă înșelați și acum?

— Ah! zise ea cu minia trufiei umilite, luați-mi de pe față batista și conduceți-mă, domnule: n-am să deschid ochii.

Armand, convins de cîntea ei cînd îi auzi strigătul, o călăuzi pe ducesa care, credincioasă cuvîntului dat, plină de mîndrie, se comportă ca o oarbă; dar, ținînd-o pîrintește de mînă pentru a-i ajuta cînd să urce, cînd să coboare, Montriveau luă aminte la puternicele palpații ce zbuciumau inima acestei femei atît de brusc năpădită de o dragoste sinceră. Doamna de Langeais, fericită că astfel poate să-i vorbească, vru să-i mărturisească totul, el însă rămase neclintit; iar cînd mina ducesei îl interoga, a lui rămînea mută. În sfîrșit, după ce merseră un timp împreună, Armand îi spuse să înainteze, ea înaintă și băgă de seamă că el îi ferea rochia să nu șteargă pereții unei deschizături pesemne foarte îngustă. Doamna de Langeais fu impresionată de grija lui, ce dovedea încă puțină iubire; dar acesta fu, într-un fel, salutul de despărțire al lui Montriveau, intrucît o părăsi fără să-i spună un cuvînt.

Simțindu-se într-o atmosferă caldă, ducesa deschise ochii. Era singură, în fața șemineului din budoarul contesei de Sérizy. Prima ei grijă fu să-și îndrepte toaleta răvășită: își aranjă iute rochia și își orindui pieptănătura.

— Ei bine, scumpa mea Antoinette, te-am căutat peste tot, zise contesa deschizând ușa budoarului.

— Am venit aici să respir puțin, zise ea; în saloane s-a făcut o căldură insuportabilă.

— Credeam că ai plecat, dar fratele meu, Ronquerolles, mi-a spus că i-a văzut pe servitorii tăi așteptându-te.

— Sînt dărîmată, scumpa mea; lasă-mă o clipă aici să mă odihnesc. Și ducesa se așeză pe divanul prietenei sale.

— Dar ce ai? Tremuri toată.

Marchizul de Ronquerolles intră.

— M-am temut, doamnă ducesă, să nu vi se fi întimplat vreun accident. Tocmai l-am văzut pe vizitiul dumneavoastră beat turtă.

Ducesa nu răspunse: privea șemineul, oglinzile, căutînd urmele trecerii ei; și apoi, încerca o senzație extraordinară văzîndu-se în mijlocul veseliei din bal după teribila scenă ce dase vieții ei un alt curs. O cuprinse un tremur cumplit.

— Îmi sînt iritați nervii de prorocirea pe care mi-a făcut-o domnul de Montriveau. Chiar dacă n-a fost decît o glumă, am să mă duc să văd dacă securea lui de la Londra îmi va tulbura pînă și somnul. Adio, scumpo. Adio, domnule marchiz.

Străbătu saloanele, unde fu oprită de adulteriorii ce-i provocară mila. I se păru mică lumea asta în care ea părea regină, ea cea atît de umilă și atît de mică. Și apoi, ce însemnau acești bărbați față de cel pe care ea îl iubea cu adevărat și al cărui caracter își reluase proporțiile gigantice, pentru o clipă diminuate de ea, dar căroră acum le da o măreție poate peste măsură? Nu se putu împiedica să-l cerceteze cu privirea pe slujitorul care o însoțise și pe care îl găsi dormind adînc.

— N-ai lipsit nici o clipă de-aici? îl întrebă ea.

— Nu, doamnă.

Urcîndu-se în trăsură, își văzu într-adevăr vizitiul într-o stare de beție de care s-ar fi înfricoșat în orice altă împrejurare; dar marile zguduiri ale vieții îi răpesc spaimelor hrana obișnuită. De altfel, ajunse acasă cu bine; era însă schimbată și în prada unor sentimente cu totul noi. Pentru ea nu mai exista decît un singur bărbat pe lume, adică numai pentru el dorea de aici înainte să mai aibă vreo valoare. Dacă fiziologii pot să definească exact iubirea limitîndu-se strict la legile naturii, moralistii sînt mult mai incurcați cu explicarea ei, cînd vor s-o cerceteze în toate manifestările pe care i le-a dat societatea. Cu toate acestea, există, în ciuda ereziilor miilor de secte ce dezbină biserica amorului, o linie dreaptă și bine distinctă care separă net doctrinele, o linie pe care discuțiile nu o vor frînge niciodată, a cărei inflexibilă aplicație explică și criza în care, ca mai toate femeile, se afla acum ducesa de Langeais. Ea nu iubea încă, dar avea o pasiune.

Iubirea și pasiunea sînt două stări sufletești diferite, pe care poezii și oamenii de lume, filozofii și nerozii le confundă mereu. Iubirea comportă o reciprocitate de sentimente, o certitudine a bucuriilor pe care nimic nu le poate vătăma, și o foarte statornică împărtășire a aceluiași plăceri, o altă de totală aderență între inimi încît nu îngăduie nici o gelozie. Atunci posesiunea devine un mijloc și nu un scop; o infidelitate produce suferință, dar nu desparte; sufletul nu mai este ba arzător ori tulburat, ba rece sau senin, ci e neconținut fericit; în sfîrșit, dorința, desfășurată ca printr-o inspirație divină peste întreaga imensitate a timpului, ni-l colorează într-o singură nuanță; viața pare albastră ca un cer senin. Pasiunea este presentimentul iubirii și al infinitului ei, după care aspiră orice suflet sensibil. Pasiunea e o speranță ce poate fi înșelată. Pasiune înseamnă și suferință și tranziție totodată; pasiunea încetează atunci cînd speranța a murit. Și bărbații și femeile pot, fără a se dezonoara, să nutrească mai multe pasiuni; e altă de firesc să alergi după fericire! Însă nu iubești în viață decît o singură dată. Toate discuțiile, scrise sau orale, despre sentimente, se pot rezuma în aceste două întrebări: e vorba de o pasiune? sau e vorba de iubire? Iubirea neputînd să existe fără cunoașterea intimă a plăcerilor ce o perpetuează, ducea era deci sub jugul unei pasiuni; așa încît se chinuia într-un zbucium pustiitor, făcîndu-și fără voia ei fel de fel de proiecte, mistuindu-se în dorinți, simțind tot ceea ce exprimă cuvîntul *pasiune*: suferea. În clocotul din sufletul ei se amestecau de-a valma viltorile ridicate de vanitatea, de amorul propriu, de trufia ori de mindria ei: toate aceste feluri de egoism se înlănțuie. Ea li spusese unui bărbat: Te iubesc, sînt a ta! Era oare posibil ca ducea de Langeais să fi rostit zadarnic asemenea vorbe? Ea trebuia sau să fie iubită, sau să abdice de la rolul ei social. Simțind atunci singurătatea patului ei voluptuos în care voluptatea nu-și strecurase niciodată coapsele fierbinți, ducea se răsucea și se zvîrcolea repetîndu-și: «Vreau să fiu iubită!» Și credința pe care încă o mai avea în ea li da speranța că va izbuti. Ducea fusese rănită, vanitoasa pariziancă era umilită, femeia adevărată din ea întrezărea fericirea, iar închipuirea ei, răzbunătoare a timpului pierdut pentru natură, îi aprindea focurile de nestins ale plăcerii. Se ridica aproape pînă la senzațiile iubirii; căci, la gîndul că nu e iubită, care o sfișia, era fericită să-și spună sie însăși: «Îl iubesc!» Ar fi călcat în picioare și lumea, și pe Dumnezeu. Montriveau era acum religia ei. Ziua următoare și-o petrecu într-o stare de tulburare sufletească și de frămîntări trupesti ce cu greu ar putea fi descrise. Scria și rupea scrisoare după scrisoare, făcîndu-și mii de supoziții imposibile. La ora la care Montriveau sosea odinioară, vru să creadă că el va veni și fu bucuroasă să aștepte. Toată ființa se concentră în simțul auzului. Din cînd în cînd închidea ochii și se străduia să audă prin spații. Ar fi vrut să aibă puterea de a topi toate obstacolele dintre ea și iubitul ei, ca să obțină lăcerea absolută ce i-ar fi permis să perceapă orice zgomot de la distanțe enorme. Într-o astfel de încordare sufletească, bătăile pendulei i se

părură îngrozitoare, erau ca un fel de pălăvrăgeală sinistră pe care o opri. În salon bătu miezul nopții.

«Dumnezeule! Iși zise atunci, să-l văd aici ar însemna fericirea. Și totuși, venea cindva, adus de dorință. Vocea lui umplea acest budoar. Și-acum, nimic!»

Amintindu-și scenele de cochetărie pe care le jucase și care i-l răpiseră, lacrimi de disperare curseră multă vreme din ochii ei.

— Doamna ducesă, îi spuse camerista, nu știe poate că e ora două din noapte; am crezut că doamna nu se simte bine.

— «Da, mă duc să mă culc; țină însă minte, Suzette, zise doamna de Langeais ștergindu-și lacrimile, să nu mai intri niciodată la mine fără a fi chemată; nu vreau să-ți mai spun acest lucru încă o dată.

Timp de o săptămână, doamna de Langeais se duse prin toate casele unde nădăjduia să-l întâlnească pe domnul de Montriveau. Contrar obiceiurilor ei, sosea devreme și pleca tîrziu; nu mai dansa, se așeza la masa de joc. Încercările rămaseră zadarnice! Nu izbuti să-l vadă pe Armand, al cărui nume nu mai cuteza să-l rostească. Totuși, într-o seară, într-un moment de deznădejde, o întrebă pe doamna de Sérizy, cu toată nepăsarea pe care fu în stare s-o simuleze: — Ești certată cu domnul de Montriveau? Nu-l mai văd pe la tine.

— De ce nu mai vine pe aici? răspunse contesa rîzînd. De altfel, nu prea se mai arată nicăieri, pesemne e ocupat cu vreo femeie.

— Credeam, replică ducesa cu nevinovăție, că marchizul de Ronquerolles e prieten cu el...

— Nu l-am auzit niciodată pe fratele meu spunînd că l-ar cunoaște.

Doamna de Langeais nu mai zise nimic. Atunci doamna de Sérizy socoti că poate să biciuiască nepedepsit o prietenie ce-i fusese mult timp amară și reluă vorba.

— Îl regreti, deci, pe acest trist personaj. Am auzit spunîndu-se lucruri monstruoase despre el: dacă-l jignești o dată, nu mai uită, nu iartă nimic; dacă-l iubești, te leagă în lanțuri. La orice ai spune despre el, vreunul dintre cei ce-l ridică în slăvi îți răspunde întotdeauna cu aceleași vorbe: Știe să iubească! Mi se repetă mereu: Montriveau dă totul pentru un prieten, e un suflet uriaș. Ei, și! Societatea nu caută suflete atît de mari. Bărbați cu asemenea caracter sînt foarte buni la ei acasă, să stea acolo, și să ne lase pe noi în lumea noastră măruntă. N-am dreptate, Antoinette?

Cu toată școala lumii pe care o avea, ducesa păru încurcată, spuse totuși cu o seninătate ce-o înșelă pe prietena sa:

— Îmi pare rău că nu-l mai văd, îl prețuiam și-i acordam o prietenie sinceră. S-ar putea să-ți par caraghioasă, scumpă prietenă: îmi plac sufletele mari. A te da unui prost, nu-nseamnă a recunoaște deschis că nu ai decît simțuri?

Doamna de Sérizy n-avusese niciodată parte decît de oameni banali, și chiar acum era îndrăgostit de ea un astfel de bărbat frumos, marchizul d'Aiglemont.

Ducesa își scurtă vizita, fiți siguri. Apoi, doamna de Langeais, văzînd

o speranță în faptul că Armand nu mai apărea nicăieri, îi scrisese îndată o scrisoare umilă și plină de dragoste, care trebuia să-l readucă la ea, dacă generalul o mai iubea. A doua zi îi trimise scrisoarea prin valetul ei, iar când valetul se întoarse, îl întrebă dacă i-a înmănat-o chiar lui Montriveau; apoi, după ce valetul o încredință de aceasta, nu putu să-și stăpânească un simțămînt de bucurie. Armand era la Paris, sta singur, la el acasă, fără să iasă în lume! O iubea deci. Ziua întreagă așteptă răspuns, dar răspunsul nu veni. În zbuciumul ce reîncepea, pe care i-l da nerăbdarea, Antoinette încerca să motiveze întirzierea: Armand se simte jignit, răspunsul va veni prin poștă; dar, pe seară, nu mai putu să se amăgească. Fu o zi groaznică, plină de suferințe care plac, de frământări care zdrobesc, de chinuri sufletești care distrug viața. A doua zi trimise la Armand după un răspuns.

— Domnul machiz a poruncit să vă spun că va veni dinsul la doamna ducesă, răspunse Julien.

Dispăru repede în camera ei, ca să nu lase să i se vadă fericirea, se prăbuși pe canapea și își mistui acolo primele înfiorări.

«Va veni!» Gîndul acesta îi sfîșia sufletul. Sînt, într-adevăr, nenorocite ființele pentru care așteptarea nu este cea mai cumplită dintre furtuni și rodirea celei mai dulci plăceri, care nu au în ele flacăra ce trezește imaginile lucrurilor și dublează natura făcîndu-ne să simțim atît esența pură a obiectelor cît și materialitatea lor. În iubire, oare a aștepta nu e totuna cu a epuiza neîncetat o speranță sigură, cu a te dărui chinului teribil al pasiunii care e fericită să nu cunoască dezamăgirile adevărului? Emanație statornică de forță și de dorinți, așteptarea nu e oare pentru inima omenească ceea ce sînt pentru unele flori exhalățiile lor înmiresmate? Ne plictisim repede de strălucitoarele și sterpele culori ale choreopsisului sau ale lalelelor, și ne întoarcem cu neșat spre delicioasele pansele ale portocalului sau ale volkameriei, două flori pe care patria lor le-ă asemuit cu niște tinere logodnice pline de dragoste, mîndre de trecutul lor, mîndre de viitorul lor.

Ducesa se deprindea cu plăcerile noii sale vieți, simțînd, cu un fel de beție, flagelațiile iubirii, și, schimbîndu-și simțămintele, găsi alte meniri și un sens mai bun rosturilor vieții. Agitîndu-se în camera ei de toaletă, înțelese ce însemnătate au rafinamentele podoabelor și minuțioasele îngrijiri acordate trupului, atunci cînd ele sînt dictate de iubire și nu de vanitate; aceste griji îi ajutară să îndure trecerea grea a timpului. Cînd isprăvi, căzu iarăși în frământările chinuitoare, în zbuciumul nervos al cumplitei puteri ce face să fermenteze toate ideile și care poate că nu e decît o boală ale cărei suferinți ne plac. Ducesa era gata de la ora două după-amiază: domnul de Montriveau nu sosise încă nici la unsprezece seara. A explica neliniștile unei femei care putea trece drept copilul răsfațat al civilizației ar fi totuna cu a vrea să spunem cîtă poezie poate concentra inima într-un gînd; ar fi totuna cu a vrea să cîntărim energia degajată de suflet la sunetul unui clopoțel, ori să evaluăm cît din viață consumă mîhnirea pricinuită de o trăsură al cărei uruit continuă fără a se opri.

— Să-și fi bătut oare joc de mine? zise ea ascultînd cum bate miezul nopții.

Îngălbeni, dinții începură să-i clănțane; își frîngea miinile, zbuciumîndu-se în acest budoar, în care odinioară, gîndea ducesa, el apărea fără să fie chemat. Dar se resemnă. Oare nu ea îl făcuse să îngălbenească și să se zbuciume sub săgețile usturătoare ale ironiei ei? Doamna de Langeais înțelege soarta crudă a femeilor care, lipsite de mijloacele de acțiune ale bărbaților, sînt silite să aștepte atunci cînd iubesc. A alerga înaintea iubitului e o greșală pe care puțini bărbați știu s-o ierte. Cei mai mulți văd o înjosire într-o asemenea măgulire cerească; Armand însă avea un suflet mare și trebuia să facă parte din micul număr de oameni ce știu să răsplătească printr-o iubire veșnică o astfel de revărsare de iubire.

«Ei bine, mă voi duce, își zise ea zvîrcolindu-se în pat, fără a putea să-și găsească somnul; mă voi duce la el, îi voi întinde mina fără a mă simți umilită că i-o întind. Un bărbat deosebit vede în orice pas pe care o femeie îl face spre el o dovadă de dragoste și de statornicie. Da, îngerii trebuie să coboare din ceruri ca să vină la oameni, și eu vreau să fiu un inger pentru el.

A doua zi, scrise una din acele scrisori în care excelează spiritul celor zece mii de doamne de Sévigné cite numără acum Parisul. Totuși, spre a ști să te plîngi fără să te înjosești, spre a te înălța în zbor cu cele două aripi ale tale larg desfășurate fără să te tirăști umilitor, spre a dojeni fără a supăra, spre a te revolta cu grație, spre a ierta fără a-ți înjosi demnitățile personală, spre a spune totul și a nu mărturisi nimic, trebuia să fii ducesa de Langeais și să fi fost educată de doamna prințesă de Blamont-Chauvry, ca să scrii o asemenea scrisoare fermecătoare. Julien plecă. Julien, ca orice valet, era victima tuturor acelor obișnuite du-te vino ale amorului.

— Ce ți-a răspuns domnul de Montriveau? îi zise ea lui Julien, pe cît putu de indiferentă, cînd valetul veni să-i dea raportul despre misiunea lui.

— Domnul marchiz m-a rugat să-i spun doamnei ducese că e-n ordine.

Groznică-i reacția sufletului asupra lui însuși! Să primești față de martori curioși un răspuns pentru inimă, și să nu murmuri, și să te vezi silită să taci — e una dintre mîile de dureri ale oamenilor bogați!

Timp de trei săptămîni doamna de Langeais îi scrise domnului de Montriveau fără să capete vreun răspuns. Începuse să spună că e bolnavă, ca să scape de obligațiile ce le avea fie față de prințesa din anturajul căreia făcea parte, fie față de lume. Nu mai primea decît pe tatăl ei, ducele de Navarreins, pe prințesa de Blamont-Chauvry, mătușa sa, pe bătrînul vidam de Pamiers, care-i era unchi după mamă, și pe unchiul soțului ei, ducele de Grandlieu. Aceste persoane crezură ușor în boala doamnei de Langeais, găsind-o din zi în zi mai abătută, mai palidă, mai slăbită. Suferințele tainice ale unei iubiri adevărate, surescitarea unui orgoliu rănit, statornicia biciuire a singurului dispreț ce putea s-o

doară, năzuințele ei după niște plăceri neconținut rîvnite și neconținut amăgite; în sfîrșit, toate puterile ei aștiate zadarnic îi mistuiau treptat firea sovăielnică. Își plătea astfel restanțele vieții ei nesocotite. Ieși, în fine, din casă pentru a asista la o paradă la care trebuia să ia parte și domnul de Montriveau. Stînd în balconul de la Tuileries, alături de familia regală, trăi una dintre acele bucurii pe care sufletul nu le uită multă vreme. Ducea arăta sublim în mîhnirea ei, și ochii tuturor o salutară cu admirație. Schimbă citeva priviri cu Montriveau, a cărui prezență o făcea atît de frumoasă. Generalul defilă aproape pe sub picioarele ei, în toată acea splendoare a uniformei militare al cărei efect asupra imaginației femeiești îl recunoșc chiar și cele mai năzuroase persoane. Pentru o femeie foarte îndrăgostită, ce nu și-a mai văzut iubitul de două luni, o astfel de clipă trecătoare nu seamănă oare cu aceea fază a viselor noastre în care întrevădeam fulgerător un peisaj fără de sfîrșit? Numai femeile și tinerii ar putea înțelege dorul năucitor și pătimaș pe care-l exprimau ochii ducesei. În ceea ce-i privește pe bărbați, dacă vreodată în tinerețea lor au trăit, în paroxismul primelor lor pasiuni, acele manifestări ale puterii spiritului, mai tirziu ei le uită cu desăvîrșire, încît li se întîmplă să tăgăduiască asemenea luxuriante extaze, singurul nume ce se poate da unor astfel de intuiții magnifice. Extazul religios este nebunia gândirii desprinse de legăturile ei corporale; pe cînd, în extazul amoros, se confundă, se unesc și se cuprind forțele celor două naturi ale noastre. Cînd o femeie este prada tiraniilor furioase sub care se prăbușea doamna de Langeais, hotărîrile definitive se succed așa de rapid, încît e imposibil să le mai urmărești. Gîndurile izvorăsc atunci unele din altele și curg prin suflet ca niște nori purtați de vînt pe un fond cenușiu ce acoperă soarele. De aici înainte, faptele vor spune totul. Iată deci faptele. A doua zi după paradă, doamna de Langeais își trimise trăsura cu întregul ei echipaj să aștepte, de la ora opt dimineța pînă la trei după-amiază, la poarta marchizului de Montriveau. Armand locuia pe strada Seine, la cîtiva pași de Camera *pair*-ilor, unde în acea zi urma să aibă loc o ședință. Dar cu mult înainte ca *pair*-ii să sosească la palatul lor, citeva persoane zăriră trăsura cu slujitorii ducesei. Un tinăr ofițer disprețuit de doamna de Langeais, însă agreat de doamna de Sérizy, baronul de Maulincour, fu primul care recunoșcu slujitorii. El alergă într-o clipă la iubita lui, să-i povestească în taină această ciudată nebunie. Numai decît știrea fu adusă telegrafic la cunoștința tuturor clanurilor din foburgul Saint-Germain, ajunse la palat, la Élysée-Bourbon, deveni scandalul zilei, subiectul tuturor discuțiilor, de la prînz pînă seara. Aproape toate femeile tăgăduiau faptul, dar în așa chip încît să-l facă de crezut; iar bărbații îl credeau, manifestînd față de doamna de Langeais cea mai binevoitoare înțelegere.

— Sălbaticul de Montriveau are un caracter de bronz, pesemne că el va fi pretins acest scandal, ziceau unii, dînd vina pe Armand.

— Ei bine, ziceau alții, doamna de Langeais a săvîrșit cea mai nobilă nesocotință! Să renunțe, în fața întregului Paris, de dragul unui iubit, la lumea, la rangul, la averea ei, la considerație, e o lovitură de

stat feminină, frumoasă ca lovitura de cuțit a acelu peruchier care l-a impresionat atita pe Canning la Curtea cu juri. Nici una dintre femeile care-o defăimează pe ducesa n-ar face o asemenea declarație demnă de vremurile vechi. Doamna de Langeais e o femeie vitează, așifindu-se așa deschis. Acum, ea nu-l mai poate iubi decit pe Montriveau. Nu-i oare ceva măreț pentru o femeie să spună: Nu voi avea decit o dragoste?

— Ce are să devină societatea, domnule, dacă dumneavoastră onorați astfel viciul, fără nici un respect pentru virtute? zise soția procurorului-general, contesa de Grandville.

În timp ce palatul, foburgul și Chaussée d'Antin discutau despre naufragiul acestei virtuți aristocratice, iar tineri zeloși alergau călare să vadă trăsura pe strada Seine și să se asigure într-adevăr că ducesa era la domnul de Montriveau, ea zăcea cu inima tremurînd în tihna budoarului ei. Armand, care nu dormise acasă, se plimba la Tuileries cu domnul de Marsay. Iar rudele doamnei de Langeais se vizitau unele pe altele, dîndu-și intîlnire la ea pentru a o muștra și a se sfătui asupra mijloacelor prin care să oprească scandalul provocat de purtarea ei. La orele trei, domnul duce de Navarreins, vidamul de Pamiers, bătrîna prințesă de Blamont-Chauvry și ducele de Grandlieu se aflau adunați în saloanl doamnei de Langeais, și o așteptau. Lor, ca și altor curioși, slujitorii le spusese că stăpîna nu e acasă. Ducesa nu exceptase pe nimeni de la acest consemn. Cele patru persoane, ilustre în sfera aristocrației căreia almanahul Gotha îi consfințește anual crugurile și pretențiile ereditare, pretind o schiță rapidă fără de care acest tablou social ar fi incomplet.

Prințesa de Blamont-Chauvry era, în lumea feminină, cea mai poetică ruină a domniei lui Ludovic al XV-lea, la a cărui poreclă, pe vremea frumoasei ei juneți, zice-se, contribuisese și ea cu o cotă-parte. Din nuri ei de odinioară nu mai rămăsese decit un nas remarcabil de prominent, subțire, încovoiat ca o sabie turcească, și principal ornament al unui chip asemănător cu o veche mînușă albă; apoi, cîteva șuvițe de păr cărămiziat și pudrate, papucii cu tocuri, boneta de dantelă cu panglici, mitenele negre și un colier cu cinci diamante. Dar, pentru a-i face un portret absolut exact, e necesar să adăugăm că avea despre ruinele ei o atît de înaltă părere, încît umbla decolată seara, purta mînuși lungi, și își vopsea încă obraji cu clasicul ruj al lui Martin. Amabilitatea redutabilă din ridurile sale, flacăra neobisnuită din ochi, demnitatea profundă din întreaga ei ființă, spiritul de pe limba ei cu trei sulji, memoria infailibilă de sub fruntea ei făceau din bătrîna prințesă o veritabilă putere. Pe pergamentul creierului ei erau scrise toate hrisoavele din arhivele statului și cunoștea înrudirile dintre casele de principi, de duci și de conți ale Europei, ba pînă și unde se mai aflau ultimele vîrstare ale lui Carol Magnul. Așa că nici o uzurpare de titlu nu putea să-i scape. Junii ce voiau să fie bine văzuți, ambițioșii, femeile tinere îi aduceau omagii statornice. Salonul ei se bucura de cea mai aleasă considerație în foburgul Saint-Germain. Cuvintele acestui Talleyrand femelă rămîneau ca niște sentințe. Multe persoane veneau să-i ceară

sfaturi în legătură cu eticheta ori cu datinile, și să ia de la ea lecții de bun-gust. Hotărit, nici o bătrână nu se pricepea să-și vire ca ea tabachera în buzunar; și avea, cînd se așeza, ori cînd își încrucișa picioarele, niște mișcări ale fustei de o precizie și de o grație ce le aduceau la disperare pe tinerele cele mai elegante. De-a lungul unei treimi din viața ei, vocea îi stătuse numai în cap, nu putuse însă s-o împiedice să coboare în membranele nasului, ceea ce o făcea ciudat de expresivă. Din marea ei avere îi mai rămăseseră o sută cincizeci de mii de *livre* în păduri, generos restituite de Napoleon. Astfel, bunuri și persoană, totul în ea era demn de considerație. Această stranie vechitură sta într-o berjeră lingă șemineu și tăifăsuia cu vidamul de Pamiers, altă ruină contemporană. Bătrînul senior, fost Comandor al Ordinului de Malta, era un bărbat înalt, deșirat și subțiratic, al cărui guler sta întotdeauna strîns în așa fel încît îi comprima obrajii ce se revărsau ușor peste cravată, menținîndu-i capul sus; atitudine plină de suficiență la unii oameni, dar îndreptățită la el, datorită unui spirit voltairian. Ochii lui bulbucăți păreau că văd totul, și văzuseră, într-adevăr, totul. Își punea vată în urechi. În fine, persoana lui, în ansamblu, oferea un model perfect de linii aristocratice, linii subțiri și gingașe, suple și agreabile, care, asemeni cu ale unui șarpe, pot, după voință, să se îndoie, să se îndrepte, să devină luncătoare ori țepene.

Ducele de Navarreins se plimba în lung și-n lat prin salon, împreună cu domnul duce de Grandlieu. Amîndoi erau bărbați în vîrstă de cincizeci și cinci de ani, încă în putere, scurți și rotofei, bine hrăniți, cu fața cam roșie, cu ochii oboșiți, cu buza de jos veștejită. Fără tonul elegant al limbajului lor, fără afabila politețe a manierelor, fără dezinvoltura ce putea să se schimbe brusc în zeflemea, un observator superficial ar fi putut să-i ia drept bancheri. Însă orice eroare înceta cînd le ascultai conversația înarmată cu toate precauțiile față de cei de care se temeau, uscată și goală față de egalii lor, perfidă față de inferiorii pe care curtenii sau oamenii de stat știu să-i domesticească prin dulcegării sfărăitoare și să-i rănească printr-un cuvînt neașteptat. Așa arătau reprezentanții acestei mari nobile, ce voia să moară sau să rămînă neatînsă, ce merita tot atîta laudă cît dispreț, și care va fi mereu judecată greșit, plină cînd un poet va arăta că e fericită să se supună regelui, dîndu-și sufletul sub securea lui Richelieu și sfruntînd ghilotina lui '89 ca pe o răzbunare josnică.

Toate cele patru personaje se remarcău printr-o voce subțire, într-o deosebită armonie cu ideile și cu felul lor de a fi. De altminteri, domnea între ei cea mai deplină egalitate. Obişnuința, căpătată la curte, de a-și ascunde mojiile, îi împiedica să-și manifeste neplăcerea pe care le-o pricinuia pozna tinerei lor rude.

Pentru a-i împiedica pe critici să taxeze drept pueril începutul scenei următoare, poate că e necesar să remarcăm aici că Locke, aflîndu-si în compania unor seniori englezi, vestiți pentru spiritul lor, distinși atît prin manierele cît și prin greutatea lor politică, se distra răutăcios stenografîndu-le, printr-un procedeu anume, conversația, și-i făcea si

pufnească în ris citindu-le ce notse, ca să aștepte de la ei ce se putea scoate din asta. Într-adevăr, în toate țările, clasele de sus au un jargon artificial care, spălat în cenușile literare sau filozofice, dă foarte puțin aur în creuzet. La toate caturile societății, în afară de câteva saloane pariziene, un observator perspicace regăsește aceleași caraghiosități pe care nu le diferențiază decât subțirimea ori grosimea spoiei. Astfel, conversațiile substanțiale sînt o excepție socială, pe cînd beotianismul ocupă de obicei mai toate zonele societății. Dacă, prin forța împrejurărilor, în sferele înalte se vorbește mult, apoi acolo se și gîndește puțin. A gîndi este o oboseală, iar bogățiilor le place să vadă viața curgînd fără mari strădanii. Așa încît, comparînd fondul glumelor pe diferite trepte, de la ștrengarul din Paris pînă la *pair-ul* Franței, un cercetător va înțelege vorba domnului de Talleyrand: *Manierele sînt totul*, traducere elegantă a acelei axiome judiciare: *Forma reprezintă fondul*. În ochii poetului, avantajul va rămîne totdeauna de partea claselor inferioare care imprimă întotdeauna o pecete de poezie proaspătă cugetărilor lor. O astfel de observație va face să se priceapă și ariditatea saloanelor, și golul, și puținătatea profunzimii lor, ca și scriba ce-i cuprinde pe oamenii superiori față de josnicul comerț de a-și negustori aici gîndurile.

Ducele se opri brusc, de parcă ar fi zămislit o idee luminoasă și-i spuse rudei sale: L-ai vîndut pe Thornthor?

— Nu, e bolnav. Mi-e tare teamă că am să-l pierd, și voi fi dezolat; e un cal excelent la vînațoare. Nu știi ce mai face ducesa de Marigny?

— Nu, n-am trecut astăzi pe la ea. Plecasem s-o văd, cînd ai venit să-mi spui de Antoinette. Ieri însă i-a fost foarte rău, dispuseră toți, i s-a dat împărțășania.

— Moartea ei are să schimbe situația vărului dumitale.

— Întru nimic, și-a împărțit toată averea încă din timpul vieții și și-a rezervat o pensiu pe care i-o plătește nepoată-sa, doamna de Soulanges, căreia i-a dat pămînturile de la Guébriant ca rentă viageră.

— Asta o să fie o mare pierdere pentru societate. Era o femeie bună. Acum familia ei o să fie lipsită de o persoană ale cărei sfaturi și experiență aveau însemnătate. Între noi fie zis, ea era șeful casei. Fiu-său, Marigny, e un om drăguț; are ținută, știe să converseze. E agreabil, foarte agreabil; o! da, agreabil, nu-ncape vorbă; dar... o conduită absolut reprobabilă. Ei bine! lucru extraordinar, e tare isteț. Alaltăieri, dina la Cerc cu toți bogătanii ăia din *Chaussée d'Antin*, și unchiul dumitale (care totdeauna se duce acolo să-și facă partida) îl vede. Uimit că-l întilnește acolo, îl întreabă dacă face parte din Cerc. — «Da, nu mă mai duc în societatea aleasă, trăiesc cu bancherii». Știi pentru ce? zise marchizul, aruncîndu-i ducelui un zîmbet fin.

— Nu.

— E amoretzat de o proaspătă căsătorită, micuța doamnă Keller, fiica lui Gondreville, o femeie care se spune că e foarte la modă în lumea lor.

— Dar nici Antoinette nu prea se plictisește, după cît se pare, zise bătrînul vidam.

— Afecțiunea pe care i-o port acestei micuțe mă silește acum să iau o porție neobișnuită de tabac, îi răspunse prințesa, scoțîndu-și tabachera.

— Scumpă mătușă, zise ducele oprindu-se, sînt deznădăjduit. Numai un om de-al lui Bonaparte era în stare să pretindă de la o femeie de lume asemenea necuviințe. Între noi fie zis, Antoinette ar trebui să aleagă mai bine.

— Scumpul meu, răspunse prințesa, familia Montriveau e veche și, prin căsătorii, se înrudește cu cele mai alese neamuri; aparține marii nobilimi din Bourgogne. Dacă spița lui Rivaudoult d'Arschoot, din ramura Dulmen, din Galiția, s-ar sfîrși, Montriveau ar moșteni bunurile și titlurile lui d'Arschoot; are dreptul la moștenire prin străbunicul lui.

— Ești sigură?...

— Știu mai bine decît știa tatăl ăstuia, pe care-l vedeam deseori și căruia i-am și spus. Cu toate că era cavaler al mai multor ordine, își bătea joc de ele; era un enciclopedist. În schimb, frate-său a tras foloase strașnice din asta în emigrație. Am auzit spunîndu-se că rudele lui din nord s-au purtat foarte frumos cu dînsul...

— Da, așa-i. Contele de Montriveau a murit la Petersburg, unde l-am întîlnit, zise vidamul. Era un om vinjos, avea o patimă de necrezut pentru stridii.

— Minca multe? întrebă ducele de Grandlieu.

— Zece duzini pe zi.

— Și nu i se făcea rău?

— Nici cît negru sub unghie.

— O! pîi e nemaipomenit! Și pofta asta nu i-a dat nici piatră la rinichi, nici podagră ori vreo altă neplăcere?

— Nu, a dus-o de minune, a murit într-un accident.

— Într-un accident! Natura îi spusese să mînuce stridii, pesemne că ele îi erau necesare; căci, pînă la un anumit punct, poftele noastre predominante sînt condiții ale existenței noastre.

— Sînt de părerea dumitale, zise prințesa rîzînd.

— Doamnă, dumneata înțelegi întotdeauna malitios lucrurile, zise marchizul.

— Vreau numai să te fac să înțelegi că asemenea lucruri ar fi foarte rău înțeluse de o femeie tinără, răspunse ea.

Se întrerupse pentru a spune: — Dar nepoată-meal! Nepoată-meal!

— Scumpă mătușă, zise domnul de Navarreins, mie tot nu-mi vine-a crede să se fi dus ea la domnul de Montriveau.

— Ei na! făcu prințesa.

— Dumneata ce părere ai, domnule vidam? întrebă marchizul.

— Dacă ducesa ar fi o naivă, așa crede...

— Păi, o femeie cînd inubește devine naivă, sărmane vidam. Așa început să-mbătrînești, așa-i?

— Mă rog, ce-i de făcut? zise ducele.

— Dacă scumpa mea nepoată e deșteaptă, răspunse prințesa, se va duce astă seară la Curte, deoarece, din fericire, sintem într-o luni, zi de recepție; dumneavoastră s-aveți grijă s-o înconjurăți cum trebuie și să dezmințiți zvonul ăsta ridicol. Există o mie de mijloace pentru a explica lucrurile; și dacă marchizul de Montriveau e bărbat galant, are să ne ajute. Trebuie să-i convingem pe copiii ăștia...

— Da-i dificil să încrucișezi spada cu domnul de Montriveau, scumpă mătușă, ăsta-i elev de-al lui Bonaparte și are o situație deosebită. Păi cum! e unul din puternicii zilei, are un comandament important în Gardă, unde este foarte util. Nu nutrește nici cea mai mică ambiție. La primul cuvânt ce i-ar displace, ăsta e în stare să-i spună regelui: — Poftim demisia mea, lăsați-mă în pace.

— Dar cum gîndește oare?

— Foarte rău.

— Adevărat, zise prințesa, regele rămîne ce-a fost totdeauna, un iacobin care se ascunde în spatele florilor de crin.

— O! nu-i chiar așa, zise vidamul.

— Ba da! eu îl cunosc de multă vreme. Bărbatul care-i spunea soției sale, în ziua în care ea asista la cel dintîi dineu de gală: «Iată slugile noastre!» arătîndu-i Curtea, nu putea fi decît un scelerat. Îl regăsesc perfect pe MONSIEUR în regele de azi. Fratele păcătos, care a votat strîmb în biroul lui de la Adunarea Constituantă, trebuia să pactizeze cu Liberalii, să-i lase să vorbească, să discute. Ipocritul ăsta filozof are să fie tot atît de primejdios pentru frate-său al mic cît a fost și pentru al mare; nu știu dacă urmașul lui o să poată să scape din încurcăturile pe care-i place să i le creeze grăsanul ăsta cu minte puțină; de altminteri, nici nu poate să-l sufere, și-ar fi fericit dacă ar putea să-și zică la moarte: n-are să domnească mult timp.

— Prințesă, e regele, iar eu am onoarea să-i aparțin, și...

— Dar, scumpul meu, slujba pe care o ai îți ia dreptul să vorbești deschis? Ești dintr-o stirpe tot atît de bună ca a Bourbonilor. Dacă cei din familia de Guise ar fi fost puțin mai hotărîți, Majestatea Sa n-ar fi astăzi nimic. Plec tocmai la timp din lumea asta, nobilimea a murit. Da, totul e pierdut pentru voi, copii, zise ea, privindu-l pe vidam. Oare purtarea nepoatei mele trebuia să stirnească vorbe în tot orașul? A greșit, n-o aprob, un scandal inutil e o greșeală; așa că eu tot mă mai indoiesc că a nesocotit conveniențele, eu am crescut-o și știu că...

În acea clipă, ducesa ieși din budoarul ei. Recunoscuse vocea mătușii sale și auzise rostindu-se numele de Montriveau. Era într-o rochie de casă și, cînd se arătă, domnul de Grandlieu, ce privea cu nepăsare pe fereastră, văzu trăsura nepoatei lui întorcîndu-se fără ea.

— Scumpa mea fiică, îi spuse ducele, luîndu-i capul și sărutînd-o pe frunte, prin urmare tu habar n-ai de ce se întîmplă?

— Ce lucru extraordinar se întîmplă, scumpul meu tată?

— Păi, întreg Parisul te crede la domnul de Montriveau.

— Scumpa mea Antoinette, tu nici n-ai ieșit din casă, nu-i așa?

zise prințesa, întinzându-i mina pe care ducsa o sărută cu o afecțiune respectuoasă.

— Nu, scumpă mamă, n-am ieșit. Dar, zise ea, întorcându-se să salute pe vidam și pe marchiz, am vrut ca întreg Parisul să mă crească la domnul de Montriveau.

Ducele ridică miinile spre cer, le bătut a disperare și-și încrucișă brațele.

— Dar tu habar n-ai ce-o să iasă din isprava asta nesăbuită! zise el în sfârșit.

Bătrina prințesă se ridicase brusc în picioare și-o privea pe ducă, care începu să rosească, lăsând ochii în jos; doamna de Chauvry o tra se duios spre ea și-i zise:

— Lasă-mă să te sărut, ingerașul meu. Apoi o sărută pe frunte cu multă dragoste, îi strinse mina și continuă zimbând: — Nu mai sintem pe vremea regilor de Valois, scumpa mea fiică. Ți-ai compromis soțul, ți-ai compromis poziția în societate; trebuie să ne străduim să reparăm totul.

— Dar, scumpă mătușă, eu nu vreau să repar nimic. Eu vreau ca întregul Paris să știe sau să spună că în dimineata asta am fost la domnul de Montriveau. A spulbera o asemenea credință, oricât ar fi ea de falsă, mi-ar pricinui un mare neajuns.

— Fata mea, vrei oare să te pierzi și să-ți nenorocești familia?

— Tată, familia mea, sacrificându-mă intereselor ei, m-a condamnat, fără să vrea, la nenorociri ireparabile. Mă puteți învinui că-mi caut unele alinări, însă trebuie să mă plîngeți.

— Mai dă-ți mii de silințe ca să-ți aranjezi cum se cade fetele! murmură domnul de Navarreins către vidam.

— Drăguța mea, zise prințesa scuturînd firele de tutun ce-i căzuseră pe rochie, fii fericită dacă poți; nu e vorba să-ți tulburăm fericirea, ci s-o punem în acord cu uzanțele. Noi toți știm, aici, că mariajul este o instituție defectuoasă, temperată prin iubire. Dar e oare nevoie, cînd îți iei un amant, să-ți așterni patul în Place du Carrousel? Haide, ai puținică judecată, ascultă-ne.

— Ascult.

— Doamnă ducă, zise ducele de Grandlieu, dacă unchiul ar fi obligați să-și vegheze nepoatele, ei ar avea o situație grozavă în lume; societatea le-ar datora onoruri, răsplăți, lefuri — ca oamenilor regelui. Eu n-am venit să-ți vorbesc de nepotul meu, ci de interesele voastre. Să socotim puțin. Dacă ții să stîrnești un scandal, eu îl cunosc pe duce, nu mi-e drag deloc. Langeais e destul de zgîrcit și nemaipomenit de egoist; are să se despartă de tine, are să-ți ia averea, te va lăsa săracă, și, prin urmare, lipsită de orice considerație. Cele o sută de mii de livre rentă, pe care le-ai moștenit de curînd de la mătușa ta după mamă, vor plăti plăcerile amantelor lui, iar tu, legată, strangulată prin legi, vei fi silită să spui *amin* tuturor drepturilor tale. Dar dacă domnul de Montriveau te părăsește? Doamne, scumpă nepoată, să nu ne infuriem, cit timp ești tinăra și frumoasă nici un bărbat n-are să te părăsească;

noi însă am văzut atâtea femei frumoase abandonate, chiar printre prinse, încât îmi vei îngădui să fac o presupunere, vreau să cred aproape imposibilă; și atunci ce vei deveni fără un soț? Menajează-l deci pe-al tău, în aceeași măsură în care îți îngrijești frumusețea, care, la urma urmei, e o manta de vreme rea a femeilor tot atât cât și un soț. Să admitem că vei fi fericită și iubită totdeauna; nu vreau să țin seama de nici o întimplare nefericită ce ar putea să survină. Așa, fiind, din fericire sau din nefericire, o să aveți copii, nu? Ce vor fi ei? Niște Montriveau? Ei bine, ei nu vor moșteni întreaga avere a tatălui lor. Voi o să vreți să le dați toată averea voastră, a lui și a ta. Doamne, nimic nu e mai natural. Dar legile vor fi împotriva voastră. Cite procese am văzut noi intentate de moștenitorii legitimi împotriva copiilor din floril! Le aud răsunînd în toate tribunalele lumii. O să recurgeți la vreun *fideicomis*: dacă persoana în care vă veți pune încrederea vă înșală, justiția umană nu va putea să facă, practic, nimic; iar copii voștri vor fi ruinați. Gîndește-te, așadar, bine! Vezi în ce încurcături te afli. Oricum, copiii voștri vor fi în mod obligatoriu sacrificați toanelor inimii voastre și vor rămîne fără nici o situație. Dumnezeu, cît timp vor fi mici, vor fi încîntători: într-o zi însă, au să vă reproșeze că v-ați gîndit mai mult la voi decît la ei. Noi, bătrînii gentilomi, știm toate astea foarte bine. Copiii devin oameni, și oamenii sînt ingrați. Oare nu l-am auzit eu pe tinărul Horn, în Germania, spunînd după un supeu: «Dacă mama ar fi fost femeie cinstită, aș fi prinț domnitor. Noi toată viața noastră am auzit spunîndu-li-se mereu acest DACĂ oamenilor de rînd, și ei a făcut revoluția. Cînd oamenii nu pot să acuze nici pe tatăl, nici pe mama lor, îl învinuiesc pe Dumnezeu de neazurile ce le-au fost sortite. Pe scurt, dragă fată, sîntem aici ca să te lămurim. Ei bine, eu mă voi mărgini să-ți spun două vorbe la care trebuie să cugeți: niciodată o femeie nu trebuie să-i ofere capete de acuzație soțului ei.

— Unchiule, am calculat și eu, atîta timp cît n-am iubit. Atunci vedeam, ca și voi, numai interese, acolo unde pentru mine, acum, nu mai există decît sentimente, zise ducesa.

— Dar, scumpa mea fetiță, viața nu este decît un amestec de interese și de sentimente, îi replică vidamul; și, ca să fii fericită, mai ales în situația în care te afli, trebuie să te silești să împaci sentimentele cu interesele. Că o grizetă face amor după cheful ei, e un lucru lesne de priceput; dar tu ai o avere frumoasă, ai o familie, un titlu, un loc la Curte, și nu trebuie să le arunci pe fereastră. Ca să le împacăm pe toate, ce venim noi să-ți cerem? Să-nțorci cu dibăcie legea conveniențelor, în loc s-o violezi. Ah, Doamne, în cîrînd o să am optzeci de ani și nu-mi amintesc să se fi pomenit, sub nici un regim, o dragoste care să merite prețul cu care vrei tu s-o plătești pe a acestui june fericit.

Ducesa, printr-o privire, îl sili pe vidam să tacă; și dacă Montriveau ar fi putut s-o vadă, i-ar fi iertat totul...

— Asta ar fi de un frumos efect la teatru, zise ducele de Grandlieu, dar nu înseamnă nimic cînd e vorba de parafernele tale, de poziția și de independența ta. Nu ești deloc recunoscătoare, scumpă nepoată.

N-ai să găsești multe familii în care rudele să fie destul de curajoase pentru a aduce învățămintele experienței lor și a face tinerele capete zăpăcite să priceapă limbajul rațiunii. Renunță pe loc la mintuirea ta cerească, dacă-ți place să fii osîndită; de acord! Dar cugetă bine cînd e vorba să renunți la rentele tale. Nu cunosc nici un duhovnic care să ne izbăvească de mizerie. Eu mă cred în drept să-ți vorbesc așa; căci, dacă te vei pierde, numai eu am să pot să-ți ofer un azil. Eu ti sînt aproape unchi lui Langeais și numai eu aș fi în drept să nu-i dau dreptate.

— Fata mea, zise ducele de Navarreins, deșteptîndu-se dintr-o dureroasă meditație, pentru că vorbești de sentimente, lasă-mă să-ți aduc aminte că o femeie care poartă numele tău se cuvine să aibă alte sentimente decît cele ale oamenilor de rînd. Vrei oare să dai apă la moară liberalilor, iezuiților astora ai lui Robespierre, care se străduiesc să ponegrească nobilimea? Sînt anumite lucruri pe care o Navarreins nu poate să le facă fără a dauna întregii ei familii. Nu numai tu vei fi dezonorată.

— Uite c-am ajuns și la dezonoare, zise prințesa. Copii, nu mai faceți atita zarvă din pricina plimbării unei trăsuri goale, și lăsați-mă singură cu Antoinette. Să veniți să cinați la mine tustrei. Mă însărcinez să aranjez eu lucrurile așa cum se cuvine. Voi, bărbații, nu pricepeți nimic; ați și turnat destul venin în vorbele voastre și nu vreau să vă văd certați cu fata mea scumpă. Așa că faceți-mi plăcerea să plecați.

Cei trei gentilomi, ghicind, desigur, intențiile prințesei, își salutară rudele; iar domnul de Navarreins se apropie și își sărută fata pe frunte, zicîndu-i: — Hai, copil scump, fii cuminte. Dacă vrei tu, mai e timp.

— Oare n-am putea să găsim în familie vreun băiat isteț care să caute gilceavă acestui Montriveau? zise vidamul cînd coborau scările.

— Comoara mea, zise prințesa, făcîndu-i semn elevei sale să se așeze pe un scaunel lîngă ea, după ce rămaseră singure; nu știu pe lumea asta nimic mai ponegrît decît Dumnezeu și secolul al optsprezecelea; căci, dacă stau să-mi aduc aminte lucrurile din tinerețea mea, nu-mi reamintesc ca vreo ducasă să fi călcat în picioare conveniențele așa cum ai făcut tu. Romancierii și scriitorășii au birfit domnia lui Ludovic al XV-lea; să nu-i crezi. Doamna Dubary, scumpa mea, prețuia tot atît cît văduva Scarron, ea însăși fiind o făptură foarte de treabă. Pe vremea mea, o femeie știa, cu toate galanteriile ei, să-și păstreze demnitatea. Indiscrețiile ne-au pierdut. De la ele vine tot răul. Filozofii, oamenii ăștia de nimic, pe care i-am primit în saloanele noastre, au avut necuviința și nerecunoștința, drept răsplată pentru bunătatea noastră, să ne facă inventarul inimilor, să ne descrie în masă și în amănunt, să tune și să fulgere împotriva veacului. Poporul, care nu e în situația să judece despre ceva, a văzut fondul lucrurilor, fără să vadă forma. Dar, pe vremurile acelea, inimioara mea, bărbații și femeile erau tot atît de remarcabili ca și-n alte epoci ale monarhiei. Nici unul dintre Werther-ii voștri, nici una dintre notabilitățile voastre, cum li se spune acum, nici unul dintre bărbații voștri cu mînuși galbene și care-și ascund

sub pantalonii şubrezenia picioarelor, n-ar fi străbătut Europa, travestit în vinzător ambulant, ca să se-richidă, riscându-şi viaţa şi sfidînd pumnalele ducelui de Modena, în camera de toaletă a fetei regentului. Nici unul dintre prăpădişii voştri ofticoşi, cu ochelari de baga, nu s-ar ascunde ca Lauzun, vreme de şase săptămîni, într-un dulap, ca să-i dea curaj iubitei lui să nască. Era mai multă pasiune în degetul cel mic al domnului de Jaucourt decît în tot neamul nostru de duelgii cu vorbe goale care lasă femeile pentru nişte amendamente! Găseşte-mi tu astăzi un paj care să se lase căsăpit şi îngropat sub o duşumea, pentru că a venit să sărute degetul înmănuşat al unei Koenigsmarck! Astăzi, ce-i drept, s-ar părea că rolurile s-au schimbat şi că femeile trebuie să se jertfească pentru bărbaţi. Aceşti domni valorează mai puţin şi se preţuiesc mai mult. Crede-mă, scumpa mea, toate aceste aventuri care au devenit publice, şi cu care se înarmează astăzi unii ca să-l asasineze pe bunul nostru Ludovic al XV-lea, erau foarte tainice. Fără o grămadă de poeţi, de versificăreţi, de moralişti, ce le întreţineau pe cameristele noastre şi aşterneau pe hirtie calomniile aflate de la ele, epoca noastră ar fi apărut în literatură ca avînd moravuri foarte bune. Eu apăr veacul, nu vreascurile lui. Poate vor fi fost şi vreo sută de femei de vază pierdute; nătărăii însă au făcut din ele o mie, aşa cum fac gazetarii cînd evaluează morţii din tabăra învinşilor. De altminteri, eu nu ştiu ce pot să ne reproşeze Revoluţia şi Imperiul: că vremile acelea au fost destrăbălate, fără spirit, grosolane, pfui! mă şi revoltă. Sînt cele mai urite minciuni din istoria noastră! Introducerea asta, scumpa mea fetiţă, reluă ea după o pauză, am făcut-o ca să ajung să-ţi spun că, dacă Montriveau te place, eşti stăpînă să-l iubeşti după pofta inimii, şi atîta cît ai să poţi. Ştiu şi eu, din experienţă, că ai să faci ce-ţi place (chiar de te-ar închide, dar nu se mai închide astăzi); şi-asa aş fi făcut şi eu la vîrsta ta. Numai că, scumpa mea comoră, eu n-aş fi abdicat de la dreptul de a face duci de Langeais. Aşa că poartă-te cuviincios. Vidamnul are dreptate, nici un bărbat nu merită preţul vreunui dintre sacrificiile cu care noi sîntem destul de smintite să le plătim iubirea. Prin urmare, aranjează-te în aşa fel încît să poţi, dacă vei avea nefericirea de a te căi vreodată, să mai fii încă soţia domnului de Langeais. Cînd vei fi bătrînă, ai să fii destul de mulţumită să ascuţi slujba liturghiei la Curte şi nu într-o mănăstire prăpădită din provincie; asta-i toată povestea. O nesocotinţă înseamnă o biată alocaţie, o viaţă fără căpătîi, la cheremul amantului; înseamnă necazurile pricinuite de batjocurile femeilor care, de bună seamă, preţuiesc mai puţin decît tine, tocmai pentru că ele vor fi fost mai dibace în josnicie. Ar fi fost de o sută de ori mai bine să te duci la Montriveau pe seară, cu o birjă, deghizată, decît să-ţi trimiţi acolo trăsura ziua-n amiaza mare. Eşti o prostuţă, scumpa mea copilă! Trăsura ta i-a măgulit vanitatea, persoana ta i-ar fi înlăunţuit inima. Ți-am spus ceea ce-i drept şi adevărat, dar nu sînt supărată pe tine, să ştii. Cu falsa ta mîndrie ai rămas cu două veacuri în urmă. Hai, lăsa-ne să-ţi aranjăm noi treburile, să spunem că Montriveau Ți-a îmbătat slugile ca să-şi satisfacă amorul propriu şi să te compromită...

— În numele cerului, mătușă, exclamă ducesa sărind de pe scaun, să nu-l ponegrești.

— Oh! scumpă copilă, zise prințesa, ai cărei ochi se însuflețiră, aș fi vrut să ai niște iluzii care să nu-ți fie funeste, dar orice iluzie trebuie să înceteze. Poate că m-aș lăsa înduișoată, dacă n-aș avea vîrsta pe care o am. Hai, nu pricinui nimănui necazuri, nici lui, nici nouă. Mă însărcinez să mulțumesc pe toată lumea; făgăduiește-mi însă că nu vei face de acum înainte nimic fără să te sfătuiești cu mine. Povestește-mi totul, poate că te-oi învăța de bine.

— Mătușă, îți făgăduiesc...

— Că-mi vei spune tot.

— Da, tot, tot aceea ce s-ar putea spune.

— Păi, inimioara mea, tocmai ceea ce nu s-ar putea spune vreau eu să știu. Să fim bine înțelese. Hai, lasă-mă să-mi lipesc buzele uscate de fruntea ta frumoasă. Nu, lasă-mă pe mine, nu-ți dau voie să-mi săruți oasele. Bătrînii, au o politețe a lor... Hai, condu-mă la trăsură, zise ea, după ce-și sărută nepoata.

— Dragă mătușă, pot, deci, să mă duc la el deghizată?

— Da' cum nu, așa ceva se poate tăgădui oricînd, zise bătrîna.

Din toată predica pe care i-o ținuse prințesa, ducesa nu pricepuse limpede decît această idee. După ce doamna de Chauvry se așeză în colțul trăsुरii sale, doamna de Langeais își luă de la ea rămas bun cu multă afecțiune și se întoarse în casă foarte fericită.

— Persoana mea i-ar fi înlănțuit inima; mătușă are dreptate. Un bărbat n-are s-o refuze pe o femeie frumoasă, dacă ea știe să se dăruie cum trebuie.

Seara, în cercul doamnei ducese de Berry, ducele de Navarreins, domnul de Pamiers, domnul de Marsay, domnul de Grandlieu, ducele de Maufrigneuse dezmințiră cu mult succes zvonurile ofensatoare ce circulau pe seama ducei de Langeais. Ațiția ofițeri și altele alte persoane mărturisiră că l-au văzut pe Montriveau plimbîndu-se la Tuileries în timpul dimineții, încît această istorie neroadă fu pusă pe seama intîmplării, care ia tot ce i se dă. Așa că, a doua zi, reputația ducei deveni, în ciuda poveștii cu trăsura, curată și strălucitoare precum coiful lui Mambrin după ce a fost lustruit de Sancho. În schimb, la orele două, în Bois de Boulogne, domnul de Ronquerolles, trecînd împreună cu Montriveau pe o alee singuratică, îi zise surizînd: — Merge bine cu ducesa ta! Ține-o tot așa! adăugă el, arzîndu-i o lovitură de cravasă semnificativă lepei lui, care țîșni ca o ghiulea.

La două zile după zadarnicul scandal, doamna de Langeais îi scrisese domnului de Montriveau o scrisoare ce rămase fără răspuns, ca și precedentele. De data aceasta, își luase unele măsuri, cumpărîndu-l pe Auguste, valetul lui Armand. Așa că, seara, la ora opt, fu introdusă la Armand, într-o cameră cu totul alta decît cea în care se petrecuse scena aceea tainică. Ducei i se spuse că generalul nu se va întoarce acasă. Avea el oare două domiciliu? Valetul nu vru să răspundă. Doamna de Langeais cumpărase doar cheia de la cameră, nu și întreaga cinste a

letului. Rămînînd singură, văzu cele paisprezece scrisori ale ei așezate pe un gheridon vechi; nu erau nici mototolite, nici deslipite; nu fuseseră citite. Văzîndu-le așa, ducesa căzu într-un fotoliu și-și pierdu pentru o clipă cunoștința. Cînd își reveni, îl zări pe Auguste, care-i ținea niște get la nas.

— O trăsură, repede, zise ea.

Trăsura veni, ducesa cobori cu o grabă convulsivă, se întoarse acasă, se băgă în pat și porunci să nu fie nimeni lăsat să intre. Rămase douăzeci și patru de ore culcată, neîngăduînd să se apropie de ea decît camerista, care îi aduse cîteva cești de ceai din frunze de portocal. Suzette o auzi pe stăpîna ei suspinînd de cîteva ori și-i surprinse ochii strălucitori, dar încercînați, plini de lacrimi. A treia zi, după ce meditase plîngînd disperată ce hotărîre să ia, doamna de Langeais avu o discuție cu omul ei de afaceri, pe care îl însărcină cu cîteva treburi speciale. Apoi trimise după bătrînul vidam de Pamiers. Așteptîndu-l pe comandor, îi scrisese domnului de Montriveau. Vidamul fu punctual. O găsi pe tînăra lui verișoară palidă, abătută, însă liniștită. Era pe la orele două după-amiază. Niciodată această divină creatură nu fusese mai fermecătoare decît atunci, în suferințele agoniei ei.

— Scumpul meu văr, îi spuse ea vidamului, datorezi această întrevvedere celor optzeci de ani pe care li ai. Ō! te implor, nu zîmbi în fața unei femei coplesite de nefericire. Ești un bărbat galant și îmi place să cred că din aventurile tîneretii dumitale ți-a rămas o oarecare îngăduință față de femei.

— Nici cea mai mică, zise el.

— Chiar așa?

— Ele sînt fericite de orice, reluă el.

— Ah! Ei bine, dumneata cunoști toate tainele familiei noastre; vei fi poate ultima rudă, ultimul prieten căruia îi vor strînge mîna; pot deci să-ți adresez o rugămînte. Scumpul meu vidam, fă-mi un serviciu pe care n-aș putea să-l cer nici tatălui meu, nici unchiului Grandlieu, nici vreunei femei. Dumneata trebuie să mă înțelegi. Te implor să mă ajuți, și să uiți că m-ai ajutat, oricare ar fi rezultatul încercării dumitale. Vreau să te duci cu această scrisoare la domnul de Montriveau, să-l găsești, să i-o arăți, să-l întrebi, așa cum se poate întreba ceva de la bărbat la bărbat, întrucît există între voi o cinste, niște sentimente pe care le uitați cînd sînteți cu noi, să-l întrebi așadar dacă vrea s-o citească, nu în prezența dumitale, căci bărbații își ascund anumite emoții. Te autorizez, pentru a-l hotări, și dacă vei socoti necesar, să-i spui că e vorba de viața sau de moartea mea. Dacă se va îndura...

— Să se îndure! făcu comandorul.

— Dacă se va îndura s-o citească, reluă cu demnitate ducesa, mai spune-i un singur lucru. Dumneata îl vei vedea la ora cinci; el, astăzi, la ora aceea e acasă, ia masa, știu; ei bine, drept orice răspuns, trebuie să vină să mă vadă. Dacă după trei ore, dacă la ora opt n-a venit, totul a fost spus. Ducesa de Langeais va dispărea din această lume. Nu voi muri, scumpule, nu; însă nici o putere omenească nu mă va mai găsi

pe acest pământ. Vino să luăm diseară masa împreună, voi avea măcar un prieten lângă mine în ultimele mele suferințe. Da, în această seară, scumpul meu văr, se hotărăște viața mea; și orice s-ar întâmpla, ea nu poate să fie decît cumplit de arzătoare. Gata, taci, nu vreau să mai aud nimic care să semene a observații, ori a sfaturi. Să glumim, să ridem, zise ea întinzîndu-i o mină pe care el o sărută. Să fim ca doi bătrini înțelepți ce știu să se bucure de viață pînă în clipa morții. Am să mă fac frumoasă, am să fiu foarte drăguță, pentru dumneata. Vei fi poate ultimul bărbat care o va mai vedea pe ducesa de Langeais.

Vidamul nu răspunse nimic, salută, luă scrisoarea și o duse la destinație. Se întoarse la ora cinci, o găsi pe ruda lui îmbrăcată elegant, încîntătoare. Salonul era împodobit cu flori ca pentru o sărbătoare. Fu o masă aleasă. Pentru bătrînul vidam, ducesa făcu să strălucească toate briliantele spiritului ei și se arătă mai fermecătoare decît oricînd. Comandorul vru la început să vadă în toate aceste pregătiri o glumă de femeie tină, dar, de la o clipă la alta, falsa magie a seducțiilor desfășurate de verișoara lui se stîngea. Ba o surprindea tresărînd zguduită de un fel de spaimă bruscă; ba părea că ascultă în tăcere. Atunci, dacă el îi zicea: — Ce ai?

— Sst! răspundea ea.

La ora șapte, ducesa îl părăsi o clipă de bătrîn, apoi se întoarse grăbită, îmbrăcată însă ca slujnica ei pentru o călătorie: îl luă de braț pe oaspetele ei, căruia îi ceru s-o însojească, se aruncă într-o trăsură de piață. Amîndoi ajunseră, pe la ora opt fără un sfert, la poarta domnului de Montriveau.

În acest timp, Armand, la rîndul său, meditase asupra următoarei scrisori:

«Dragul meu, am petrecut cîteva clipe la tine, fără știrea ta; mi-am luat înapoi scrisorile. Oh! Armand, între tine și mine nu poate fi vorba de indiferență, iar ura procedează altfel. Dacă mă iubești, încetează un joc crud. Mă vei uide. Mai tirziu, cînd vei afla cit de mult te-am iubit, vei fi deznădăjduit. Dacă te-am înțeles greșit, dacă nu ai pentru mine decît aversiune, aversiunea comportă și dispreț și dezgust; atunci, toate nădejtile mă părăsesc: bărbații nu se mai pot elibera niciodată de aceste două sentimente. Oricît de cumplit ar fi un asemenea gînd, el va aduce mîngiere îndelungii mele dureri; nu vei avea nici un fel de regret într-o zi. Ah, Armand, regrete pe care eu nu le știu. Ți-am pricinuit oare vreunul?... Nu, nu vreau să-ți spun cîtă pustiire ar aduce în mine. Voi trăi și nu voi mai putea să fiu soția ta. După ce mi-am dat cu totul ție în gîndurile mele, cui oare să mă mai dau?... lui Dumnezeu. Da, ochii pe care i-ai iubit o clipă nu vor mai vedea nici un chip de bărbat; și poate gloria lui Dumnezeu îi va închide! Nu voi mai auzi nici o voce omenească, după ce am auzit-o pe a ta, atît de dulce, la început, atît de cumplită ieri, căci de la răzbunarea ta timpul n-a mai existat pentru mine; poate, așadar, cuvîntul lui Dumnezeu mă va mistui! Între mînia lui și a ta, dragul meu, nu vor exista pentru mine decît lacrimi și rugăciuni. Te vei întreba poate de ce-ți scriu? Vai! nu te supăra că mai

păstrez o rază de speranță, că mai arunc un singur suspin după viața fericită, înainte de a o părăsi pentru totdeauna. Sunt într-o situație cumpănită. Am toată seninătatea pe care-o dă sufletului o mare hotărâre și mai simt încă ultimele mugete ale furtunii. În groaznica ta aventură, care m-a legat atât de mult de tine, Armand, mergeai prin pustiu către o oază, călăuzit de o bună călăuză. Ei bine, eu mă tirăsc de la oază spre pustiu, iar tu îmi ești o călăuză fără milă. Și totuși, numai tu, dragul meu, poți să înțelegi mihnirea ultimelor priviri pe care le arunc fericirii, tu ești singurul căruia pot să mă pling fără să roșesc. Dacă îmi vei împlini rugămintea, voi fi fericită; dacă rămi neînduplecat, îmi voi ispăși greșelile. Nu e oare firesc pentru o femeie să vrea să rămână în amintirea iubitului ei înveșmîntată cu toate sentimentele alese? Oh, singurul meu iubit! Las-o pe supusa ta să se înveșmînteze în credința că tu o vei considera o faptură aleasă. Asprimea ta m-a învățat să cuget; și, de cînd te iubesc cu adevărat, mă consider mai puțin vinovată decît mă crezi tu. Ascultă-mi explicațiile; ți le datorez; iar tu, care ești totul pentru mine pe lume, îmi datorezi măcar o clipă de dreptate.

Știu acum, prin propriile mele suferințe, cît de mult te-am făcut să suferi cu cochetăriile mele; dar pe atunci eu nu cunoșteam nimic din iubire. Tu cunoști taina acestor chinuri și tu mi le impui. În timpul primelor opt luni pe care mi le-ai dăruit, nu te-ai făcut deloc iubit. De ce, dragul meu? Nu mai știu să-ți spun, așa cum nu pot să-ți explic de ce te iubesc. Ah! de bună seamă, eram măgulită să mă văd obiectul declarațiilor tale pătimașe, să primesc privirile tale de foc; dar mă lăsaî rece și fără nici o dorință. Nu, nu eram deloc femeie, nu pricepeam nici dăruirea, nici fericirea sexului nostru. A cui e vina? Nu m-ai fi disprețuit dacă m-aș fi dat fără nici o plăcere? Poate că asta-i măreția sexului nostru, de a se da fără să primească nici o plăcere; poate că nu e nici un merit să te lași pradă unor plăceri cunoscute și arzător dorite? Vai! dragul meu, pot să-ți spun, așa gindeam pe vremea cînd eram atât de cochetă față de tine; dar îmi păreai atât de mare, încît nu voiam să mă ai numai pentru că mi-era milă de tine... Ce cuvînt m-am apucat să scriu? Ah! mi-am luat de la tine toate scrisorile, le arunc în foc! Iată-le cum ard. N-ai să știi niciodată cîtă iubire, cîtă patimă, cîtă nebulie erau în ele... Nu mai spun nimic, Armand, mă opresc, nu vreau să-ți mai spun nimic despre sentimentele mele. Dacă dorurile mele n-au fost înțelese de la suflet la suflet, nu pot nici eu, ca femeie, să datorez iubirea ta numai milei. Vreau să fiu iubită irezistibil, sau să fu izgonită fără milă. Dacă după ce o vei citi, trei ore mai tîrziu, nu vei fi pentru totdeauna singurul meu soț, nu mă voi rușina știind că scrisoarea mea se află în miinile tale: măreția deznădejdiei mele îmi va apăra amintirea față de orice josnicie, iar sfîrșitul meu va fi demn de iubirea mea. Și tu, nemăiîntîlnindu-mă pe acest pămînt, deși voi trăi încă, nu te vei mai gîndi fără să te înfiori la o femeie care, peste trei ore, nu va mai respira decît ca să te învalui cu dragostea ei, la o femeie mistuită de o iubire fără speranță și credincioasă nu unor plăceri împărtășite, ci unor sentimente nerăsplătite. Ducesa de La Vallière plîngea o fericire

pierdută, puterea ei apusă; pe cind ducesa de Langeais va fi fericită plingind și va rămâne pentru tine o putere care nu apune. Da, mă vei regreta. Îmi dau seama că nu eram din această lume, și-ți mulțumesc că mi-ai dovedit acest lucru. Adio, tu nu te vei atinge de securea mea: a ta era securea călăului, a mea e securea lui Dumnezeu; a ta omoară, a mea izbăvește. Iubirea ta era ucigătoare, ea n-a putut să îndure nici șovăielile, nici gluma; a mea poate să îndure totul, fără să se ncovoie, pentru că trăiește în veci. Ah! Mă cuprinde o bucurie tristă că pot să te zdrobesc, pe tine care te crezi atât de mare, să te umilesc prin zimbetul blind și ocrotitor al Ingerilor plăpinzi care, cind se culcă la picioarele lui Dumnezeu, primesc dreptul și tăria să vegheze în numele lui asupra oamenilor. Tu n-ai avut decît dorinți trecătoare; pe cind o sărmană călugăriță te va lumina neîncetat cu arzătoarele ei rugăciuni și te va învălui mereu cu aripile dragostei divine. Presimt răspunsul tău, Armand, și îți dau întâlnire... în ceruri. Iubitule, acolo și tăria și slăbiciunea sint îngăduite deopotrivă; amindouă înseamnă suferință. Gîndul acesta domolește zbuciumul ultimului meu chin. Iată-mă atît de liniștită încît m-aș teme că nu te mai iubesc, de n-aș părăsi pentru tine lumea.

Antoinette.»

— Scumpe vidame, zise ducesa cind ajunseră la casa lui Montriveau, fii bun și întreabă la poartă dacă este acasă.

Comandorul, ascultător ca bărbății din veacul al optsprezecelea, coborî și se întoarse să-i spună verișoarei lui un da care-o făcu să tremure. Auzind răspunsul, ea luă mîna comandurului și o strînse, se lăsă săruiată de el pe amîndoi obraji și-l rugă să plece fără s-o spioneze și fără să încerce s-o ocrotească.

— Dar trecătorii? zise el.

— Nimeni nu poate să nu mă respecte, răspunse ea.

Acesta a fost ultimul cuvînt al femeii la modă și al ducesei. Comandorul plecă. Doamna de Langeais rămase lingă pragul porții, se înfășură în mantoul ei și așteptă să bată ora opt. Ora trecu. Nefericita femeie își mai acordă zece minute, un sfert de oră; în sfîrșit, găsi că întîrzierea înseamnă o nouă umilire, și credința o părăsi. Nu putu să-și stăpînească exclamația: — O, Dumnezeule! apoi părăsi funestul prag. Acesta a fost primul cuvînt al carmelitei.

Montriveau avusese o întîlnire cu cîțiva prieteni; îi zorise să încheie, dar, intrucît ceasul lui rămăsese în urmă, nu plecă spre palatul Langeais decît în clipa în care ducesa, minată de o minie rece, fugea cit putea pe străzile Parisului. Cind ajunse pe bulevardul Enfer plîngea. Acolo, pentru cea din urmă oară, privi Parisul viitor, învăluit în fum, acoperit de picla roșiatică a luminilor lui, se urcă apoi într-o trăsură de piață și ieși din orașul în care n-avea să se mai întoarcă niciodată. Cînd marchizul de Montriveau ajunse la palatul Langeais, n-o mai găsi acolo pe iubita lui și se crezu tras pe sfoară. Alergă la vidam, unde fu primit

exact în clipa în care blajinul bătrîn își îmbrăca pijamaua gîndindu-se la fericirea frumoasei lui verișoare. Montriveau îi aruncă privirea lui teribilă, al cărei șoc electric zguduia la fel și pe bărbați și pe femei.

— Domnule, nu cumva v-ați pretat la vreo glumă crudă? exclamă el. Vin de la doamna de Langeais, și slujitorii ei mi-au spus că nu e acasă.

— Fără îndoială că din vina dumneavoastră s-a întîmplat o nenorocire, răspunse vidamul. Am lăsat-o pe ducesa la poarta dumneavoastră...

— La ce oră?

— La opt fără un sfert.

— Vă salut, zise Montriveau și alergă acasă pentru a-l întreba pe portar dacă n-a văzut pe înserate o femeie la poartă.

— Da, domnule, o femeie frumoasă care părea grozav de abătută. Plîngea, în tăcere, îi curgeau șiroaie de lacrimi, și sta dreaptă ca un stilp. La urmă, cînd a plecat, a mai zis un: O, Dumnezeu! care, să nu vă supărați, ne-a zdrobit inimile soției mele și mie; eram acolo, nevăzuți de ea.

Scurta relatare a portarului îl făcu să pălească pe bărbatul acesta atît de hotărît. Scrise cîteva rînduri către domnul de Ronquerolles, la care trimise numaidecît, și se urcă în apartamentul lui. Pe la miezul nopții, marchizul de Ronquerolles sosi.

— Ce este, prietene? zise el cînd dădu ochii cu generalul.

Armand îi întinse scrisoarea ducesei s-o citească.

— Și? întrebă Ronquerolles.

— Era la mine la poartă la ora opt, iar la opt și un sfert a dispărut. Am pierdut-o, și o iubesc! Ah! dacă viața mea mi-ar aparține, mi-aș zbura creierii!

— Domol! Domol! zise Ronquerolles, liniștește-te. Ducesele nu zboară ca niște codobaturi. Ea nu face mai mult de trei leghe pe oră; noi, mine, vom face șase. Ah! fir-ar să fie! continuă el, doamna de Langeais nu e o femeie de rînd. Mine vom fi toți pe cai. Pînă la ziuă, cu ajutorul poliției, vom afla încotro a luat-o. Îi trebuie o trăsură, îngerii ăștia n-au aripi. Fie că e undeva pe vreun drum, fie că e ascunsă în Paris, o vom găsi. N-avem oare telegraful cu care putem s-o oprim, fără s-o urmărim? Vei fi fericit. Dar, scumpul meu frate, ai săvîrșit greșeala de care, mai mult sau mai puțin, se fac vinovați toți bărbații tari ca tine. Ei judecă celelalte suflete după măsura sufletului lor, și nu-și dau seama de momentul în care se frînge omul atunci cînd întînd ei coarda. De ce nu mi-ai spus nici un cuvînt mai devreme? Te-aș fi prevenit: Fii punctual. Pe mine, adăugă el, stringînd mina lui Montriveau, care rămase mut. Dormi, dacă poți.

Dar cele mai formidabile forțe sociale cu care au fost vreodată investiți oamenii de stat, suveranii, miniștrii, bancherii, într-un cuvînt toate puterile omeniești au fost desfășurate zadarnic. Nici Montriveau, nici prietenii lui nu izbutiră să dea de urmele ducesei. Evident, ea intrase în vreo mănăstire. Montriveau hotărî să cerceteze amănunțit sau

să pună să se cerceteze toate mănăstirile din lume. Ii trebuia ducesa, chiar dacă ar fi fost nevoie să plătească cu viața unui întreg oraș. Pentru a fi drepti față de acest bărbat extraordinar, e necesar să precizăm că furia lui pasională spori tot mai arzătoare cu fiecare zi, timp de cinci ani. De-abia în 1829 ducele de Navarreins află intimplător că fiica lui plecase în Spania, ca femeie de serviciu a lady-ei Julia Hopwood și că o părăsise pe această doamnă la Cadix, fără ca lady Julia să fi știut că domnișoara Caroline era ilustra ducesă a cărei dispariție tulburase înalta societate pariziană.

Sentimentele pe care le trăiră cei doi îndrăgostiți cînd se reîntîlniră la grilajul din mănăstirea carmelitelor, în prezența micii superioare, vor fi acum, desigur, înțelese în toată amploarea, iar intensitatea lor, rededeșteptată și de-o parte și de cealaltă, va lămuri, fără îndoială, deznodămîntul acestei istorisiri.

Așadar, în 1823, ducele de Langeais fiind mort, soția lui era liberă. Antoinette de Navarreins trăia mistuită de iubire pe o stîncă din Mediterana; papa însă ar fi putut să desfacă legămintele micii Thérèse. Fericirea plătiă cu atîta iubire ar fi putut să înflorească și pentru cei doi îndrăgostiți. Asemenea gînduri îl făcură pe Montriveau să zboare de la Cadix la Marsilia, de la Marsilia la Paris. La cîteva luni după sosirea lui în Franța, un bric comercial înarmat ca pentru război pleca din portul Marsiliei îndreptîndu-se spre Spania. Bastimentul fusese închiriat de cîțiva bărbați de seamă, aproape toți francezi, care, cuprinși de o mare pasiune pentru Orient, voiau să viziteze acele ținuturi. Vastele cunoștințe ale lui Montriveau despre moravurile acelor țări făceau din el un prețios tovarăș de călătorie pentru aceste persoane, care-l rugară să-i însoțească, iar el consimți. Ministrul de război îl numi locotenent-general și îl trecu la comitetul de artilerie, spre a-i înlesni respectiva călătorie.

Bricul, după douăzeci și patru de ore de la plecare, se opri la nord-vest de o insulă din fața coastelor Spaniei. Bastimentul fusese ales cu o cărenă destul de fină, cu catarge destul de ușoare, ca să poată să ancoreze fără nici o primejdie la vreo jumătate de leghe de recifurile care, în această parte, apărau cu strășnicie acostarea pe insulă. Dacă vreo barcă de pescari sau niște localnici ar fi zărit bricul în timpul manevrelor de ancorare, n-ar fi avut nici un motiv să se neliniștească. În plus, era ușor să se justifice staționarea. Înainte de a ajunge în fața insulei, Montriveau porunci să se arboreze pavilionul Statelor Unite. Marinarii angajați pentru serviciul de pe navă erau americani și nu vorbeau decît limba engleză. Unul dintre tovarășii domnului de Montriveau îi sui pe toți într-o șalupă și îi duse la un han din orașel, unde îi jînu într-o stare de beție ce nu le mai lăsa limba slobodă. Apoi lansă zvonul că bricul era echipat de niște căutători de comori, oameni cunoscuți în Statele Unite pentru fanatismul lor, a căror istorie a fost scrisă de unul dintre scriitorii acestei țări. Astfel, prezența vasului între recifuri era motivată întru totul. Armatorii și pasagerii căutau aici, explica pretinsul contraamăistru al marinarilor, rămășițele unui galion eșuat în

1778, cu comorile trimise din Mexic. Hangiii și autoritățile țării nu mai pretinseră alte explicații.

Armand și credincioșii prieteni ce-l însoțeau în greaua lui întreprindere socotiră de la bun început că, pe partea dinspre oraș, nici prin violențe, nici prin forță n-ar putea izbîndi s-o elibereze sau s-o răpească pe sora Thérèse. Așa încît, de comun acord, acești bărbați cutezători hotărîră să ia taurul de coarne. Stabiliră deci să-și croiască drum pînă la mănăstire exact prin locurile pe unde orice acces părea cu neputință și să biruiască astfel natura, întocmai cum generalul Lamarque o biruisese cu prilejul asaltului împotriva insulei Capri. De data aceasta, stîncile de granit tăiate perpendicular, la capătul insulei, le ofereau mai puțin posibilități decît cele pe care insula Capri le oferise lui Montriveau, care participase la acea expediție de necrezut, iar maicile păreau mai de temut decît însuși sir Hudson Lowe. A o răpi pe ducasă cu mare zarvă i-ar fi acoperit de rușine pe acești bărbați. Mai degrabă ar fi asediat piraterește orașul și mănăstirea, fără a lăsa nici un martor al victoriei lor. Pentru ei, un astfel de atac nu oferea decît două posibilități. Ori un incendiu sau o ispravă îndrăznească, prin care să înspăimînte Europa, fără a lăsa să se afle motivul nelegiuirii; ori o răpire aeriană, misterioasă, care să le facă pe călugărițe să creadă că le vizitase însuși diavolul. Ultima părere triumfase în sfatul secret ținut la Paris înaintea plecării. În continuare, totul fusese prevăzut pentru succesul unei întreprinderi ce oferea acestor oameni blazați de plăcerile Parisului o veritabilă distracție.

Un soi de pirogă, excepțional de ușoară, fabricată la Marsilia după un model malaez, le permise să navigheze printre recifuri pînă la locul unde ele încetau să mai fie practicabile. Două odgoane dintr-o sîrmă tare, întinse paralel la o distanță de cîteva picioare peste povîrnișurile potrivnice, și pe care trebuiau să alunece un fel de coșuri, de asemenea din sîrmă, slujiră drept punte, ca în China, pentru a se trece de la o stîncă la alta. Toate stîncile fură astfel legate între ele printr-un sistem de odgoane și de coșuri, asemenea firelor pe care umblă unii păianjeni și cu care ei înfășură un arbore; operă instinctivă, pe care chinezii, acest popor atît de imitator, au copiat-o, din punct de vedere istoric vorbind, cei dintîi. Nici talazurile, nici furiile mării n-ar fi putut distruge o astfel de construcție delicată. Odgoanelor li se lăsase un joc suficient pentru a oferi furiei valurilor acea curbă studiată de un inginer, răposatul Cachin, nemuritorul creator al portului Cherbourg, linie savantă, dincolo de care puterea apei miniate încetează; curbă stabilită după o lege smulșă tainelor naturii de către geniul observației, spirit ce reprezintă aproape întregul geniu uman.

Tovarășii domnului de Montriveau erau singuri pe vas. Nici un ochi de om nu putea să răzbată pînă la ei. Cele mai bune lunete, așintite de pe cele mai înalte dunete de către marinarii de pe oricare vas în trecere, n-ar fi izbătut să zărească nici cablurile pierdute printre recifuri, nici oamenii ascunși printre stînci. După unsprezece zile de lucrări pregătitoare, cei treisprezece demoni umani ajunseră la piciorul

promontoriului înalt de treizeci de stinjeni deasupra mării, stîncă tot atît de greu de urcat pentru un om cît e pentru un şoarece să se caţere pe marginile şlefuite ale pintecului de porţelan al unei vaze de flori. Tabla aceasta de granit era, din fericire, crăpată. Crăpătura ei, cu amîndouă buzele netede ca nişte linii drepte, le permise vajnicilor lucrători să împlinte, din loc în loc, nişte icuri mari de lemn în care înfiseră apoi crampoane solide de fier. Crampoanele, pregătite dinainte, se terminau pîntr-un fel de lopăţică perforată prin care fu fixată o scară întocmită dintr-o scindură de brad extrem de uşoară, ce se potrivea cu scobiturile săpate într-un catarg, înalt cît promontoriul, şi care fusese înşepenit în stîncă de pe ţărm. Cu o îndeminare demnă de aceşti oameni de acţiune, unul dintre ei, matematician desăvîrşit, calculase unghiul necesar pentru a agăţa pe rînd treptele, în susul şi în josul catargului, aşa încît exact la mijlocul lui să fie plasat punctul de plecare de unde treptele părţii superioare se întindeau ca un evantai spre virful stîncii; figură reprezentată exact, însă în sens invers, de treptele de dedesubt. Scara aceasta, miraculos de uşoară, însă de o soliditate perfectă, îi costă douăzeci şi două de zile de lucru. O lampă cu fosfor, o noapte şi resacul apelor mării erau suficiente ca să facă să dispară pe veci orice urmă. Astfel, nici o indiscreţie nu era posibilă şi nici o urmărire a celor ce ar fi violat mănăstirea nu ar fi putut să aibă vreun succes.

Pe virful stîncii se afla o platformă, mărginită din toate părţile de prăpastia tăiată vertical. Din cafasul catargului, cei treisprezece necunoscuţi, cercetînd terenul cu lunetele lor, se asiguraseră că, în ciuda cîtorva piedici, vor putea să ajungă uşor în grădina mănăstirii unde arborii erau destul de stufoşi ca să ofere ascunzişuri sigure. Acolo, desigur, aveau să stabilească ulterior prin ce mijloace vor înfăptui răpirea călugăriţei. După atît de mari eforturi, nu voră să-şi compromită succesul întreprinderii, riscînd să fie zăriţi, aşa încît fură nevoiţi să aştepte şi trecerea ultimului pătrar de lună.

Montriveau dormi, două nopţi la rînd, învăluit în mantaua lui, afară, pe stîncă. Cîntecele slujbelor de seară şi de dimineaţă îi provocară inexprimabile delicii. Se duse pînă sub zid, spre a putea să asculte acordurile orgii şi se strădui să distingă un glas în masa aceea de glasuri. Dar cu toată tăcerea ce domnea, depărtarea nu lăsa să răzbată pînă la urechile lui decît ecourile confuze ale muzicii. Erau armonii suave, în care defectele de execuţie nu se mai simţeau şi din care gîndirea pură a artei se degaja comunicîndu-se sufletului, fără a-i cere nici eforturi de atenţie, nici oboselile înţelegerii. Teribile amintiri pentru Armand, a cărui iubire reînflorea întreagă în această briză de muzică, în care vru să găsească promisiuni cereşti de fericire. La sfîrşitul ultimei nopţi, în zori, înainte de răsăritul soarelui, după ce stătuse mai multe ore cu ochii aţintiţi la fereastra unei chilii fără zăbrele, el cobori de pe stîncă. Zăbrelele nu erau necesare deasupra acestei genuni. Toată noaptea privise o lumină ce ardea acolo. Or, acel instinct al inimii, care amăgeşte tot atît de des cît ne spune şi adevărul, îi strigase: — Ea e acolo!

«Fără nici o îndoială, ea e acolo, şi miine o voi avea lîngă mine»,

Și zise el, acordindu-și gândurile fericite cu bătăile unui clopot ce bătea rar. Stranie ciudățenie a inimii! El o iubea cu mai multă patimă pe călugărița istovită de chinurile iubirii, mistuită de lacrimi, de posturi, de priveghiuri și de rugăciuni, pe femeia de douăzeci și nouă de ani, greu încercată, decît o iubise pe tinăra femeie ușuratică, femeia de douăzeci și patru de ani, silfidă. Dar bărbații cu suflete aspre n-au oare o înclinație ce-i împinge spre sublimile expresii pe care nobilele nenorociri ori impetuoasele zbuciumări ale cugetului le sapă pe chipul unei femei? Frumusețea unei femei îndurerate nu e oare cea mai fermecătoare frumusețe pentru bărbații ce-și simt inima plină de o comoară inepeizabilă de mingieri și de duioșii, pe care vor să le reverse asupra unei ființe plăpînde în dragălăsenia ei, însă puternică în simțire? Frumusețea plină de prospețime, de culoare, fără nuanțe, cea care se denumește prin cuvîntul *nostimă*, constituie atracția obișnuită de care se lasă ispitită mediocritatea. Montriveau era dintre cei ce iubesc chipurile pe care iubirea se arată printre zbirciturile durerii și printre ruinele mîhnirii. Un iubit, atunci, nu face oare să se nască, la glasul puternicelor lui dorințe, o ființă nouă, tinăra, palpitîndă, ce sparge numai pentru el un înveliș frumos numai pentru el, distrus pentru restul lumii? Nu posedă el atunci două femei: cea care se înfățișează celorlalți, palidă, veșejită, tristă; și cea din inimă, aceea pe care nimeni n-o vede, un inger care înțelege viața prin simțire, și nu se arată în toată slava ei decît pentru solemnitățile iubirii? Înainte de a-și părăsi postul de strajă, generalul ascultă slabele acorduri ce veneau din acea chilie, dulci glasuri pline de bunătate. Cînd se întoarse la stința sub care ședeau prietenii lui, le spuse în cîteva cuvinte pline de acea patimă comunicativă, deși discretă, a cărei expresie măreață bărbații o respectă totdeauna, că niciodată, în viața lui, nu mai trăise o fericire atît de copleșitoare.

A doua zi, seara, unsprezece tovarăși devotați se cățără prin întuneric spre vîrfurile acestor stînci, avînd fiecare asupra lui un pumnal, o provizie de șocoiată și toate sculele necesare meseriei de hoț. Ajunși la zidul înconjurător, îl săriră cu ajutorul scării pe care-o născociseră și se pomeniră în cîmîtîrul mănăstirii. Montriveau recunoscu și lunga alee boltită prin care venise mai înainte la vorbitor, și ferestrele sălii. Cît ai clipi, planul lui fu conceput și adoptat. Să-și taie o trecere prin fereastra de la vorbitor ce lumina latura destinată carmelitelor, să se strecoare în coridoare, să vadă dacă pe fiecare chilie era înscris numele călugăriței ce o locuia, să intre în chilia mamei Thérèse, s-o surprindă adormită și să-i pună un căluș, s-o lege și s-o ridice, toate aceste părți ale programului erau ușoare pentru niște oameni care, pe lângă îndrăzneala și îndeminarea ocaziilor, aveau și cunoștințele proprii oamenilor de lume, și pentru care era un lucru banal să aplice o lovitură ca să dobindească tăcerea.

Zăbrelele de la fereastră fură tăiate în două ceasuri. Trei oameni rămaseră de veghe afară, alți doi în vorbitor. Restul, desculți, se postară din distanță în distanță de-a lungul mănăstirii în care se strecură Montriveau, ascuns în spatele unui tînăr, cel mai îndeminatic dintre ei, Henri de Marsay care, din prudență, se îmbrăcase într-un costum

de carmelită, absolut asemănător celor de la mănăstire. Orologiul sună ora trei atunci cind falsa călugăriță și Montriveau ajunseră la dormitoare. Făcură repede o recunoaștere a așezării chiliilor. Apoi, neauzind nici un zgomot, cătără cu ajutorul unui felinar orb numele care, din fericire, erau scrise pe fiecare ușă, întovărășite de acele formule mistice și de acele portrete de sfinți sau de sfinte prin care fiecare călugăriță își exprimă, în chip de epigraf, noul rost al vieții sale, relevîndu-și astfel ultimul gînd. Cînd ajunse la chilia surorii Thérèse, Montriveau citi inscripția: *Sub invocatione sanctae matris Thérèsae!* Deviza era: *Adoremus in aeternum.* Deodată, tovarășul lui îi puse mîna pe umăr și îi arătă o lumină puternică ce lumina dalele coridorului pe sub crăpătura ușii. În aceeași clipă, domnul de Ronquerolles îi ajunse din urmă.

— Toate călugărițele sînt în biserică și încep slujba morților, zise el.

— Eu rămîn, răspunse Montriveau; retrăgeți-vă în vorbitor și închideți ușa de la acest coridor.

Întră repede, precedat de falsa călugăriță, care-și lăsă vâlul peste obraz. Atunci, în anticamera chiei, o văzură pe ducasă, moartă, așezată jos, pe scindura patului ei, și luminată de două lumînări. Nici Montriveau, nici de Marsay nu rostiră o vorbă, nu scoaseră un strigăt; se priviră doar. Apoi generalul făcu un gest ce voia să zică: — S-o luăm.

— Fugiți, strigă Ronquerolles, călugărițele au început procesiunea, veți fi surprinși.

Cu înțeleala magică pe care o dă mișcărilor o dorință nemărginită, moartea fu adusă în vorbitor, trecută pe fereastră și transportată la piciorul zidurilor, în momentul în care stareja, urmată de călugărițe, sosea pentru a lua corpul sorei Thérèse. Maica însărcinată s-o vegheze pe moartă făcuse nesocotința de a scotoci prin odaia ei ca să-i afle secretele, și atît de preocupată fusese cu scotoceala aceasta, încît nu auzise nimic și tocmai atunci ieșea îngrozită că nu mai găsește trupul moartei. Mai înainte ca acestor femei năucite să le dea prin gînd să-i caute, ducesa fusese coborîtă cu o frînghie sub stînci și tovarășii lui Montriveau distruseseră întreaga lor instalație. La ora nouă dimineața, nu mai exista nici o urmă, nici din scară, nici din punțile de cablu; trupul micii Thérèse era la bord; bricul veni în port să-și imbarce marinarii și dispăru în cursul zilei. Montriveau rămase singur în cabina lui cu Antoinette de Navarreins, al cărei chip, timp de cîteva ore, revărsă cu dărnicie pentru el frumusețile sublime datorate liniștii aparte pe care moartea o dă rămășițelor noastre pămîntești.

— Eh, îi zise Ronquerolles lui Montriveau, cînd acesta reapăru pe teugă; a fost o femeie, acum nu mai este nimic. Să-i legăm cîte o ghiulea la fiecare picior, s-o aruncăm în mare și să nu ne mai gîndim la ea decît așa cum ne gîndim la o carte citită în copilărie.

— Da, zise Montriveau, pentru că ea nu mai este acum decît un poem.

— Iată-te înțelept. De acum înainte poți să ai oricîte pasiuni vrei; iubirea însă trebuie să știi cui s-o dăruiești, căci numai ultima iubire a unei femei poate să satisfacă prima iubire a unui bărbat.

Geneva, la Pré-Lévêque, 26 ianuarie 1834

POSTFAȚĂ LA PRIMA EDIȚIE A
POVESTIRII

NU ATINGEȚI SECUREA
(DUCESA DE LANGEAIS)

1834

În aceste două episoade ale istoriei lor, puterea celor TREISPREZECE n-a întâlnit alte piedici decât veșnicul obstacol ridicat de natură în calea voinței umane: *moartea și Dumnezeu*. Confidentul involuntar al acestor ciudate personaje își promite să dea un al treilea episod, deoarece, în aventura tipic pariziană a *Fetei cu ochii de aur*, cei Treisprezece și-au văzut iarăși puterea sfărmată, răzbunarea înșelată, și fiindcă de data aceasta, la deznodământ, n-a înfruntat nici pe *Dumnezeu*, nici *moartea*, ci o patimă cumplită, în fața căreia a dat înapoi literatura noastră, care totuși nu se sperie de nimic.

III. FATA CU OCHII DE AUR

LUI EUGÈNE DELACROIX, PICTOR

Fără indoială, un spectacol dintre cele mai îngrozitoare este înfățișarea generală a mulțimilor pariziene, populație oribilă ca aspect, scofilită, galbenă, tăbăcită. Nu-i oare Parisul o imensă cimpie veșnic frământată de o furtună de interese ce involburează lanurile de oameni pe care moartea le cosește mai grabnic decît prin alte părți și care renasc mereu tot atît de bogate, oameni ale căror chipuri strimbe, pocite, revasă prin toți porii spiritul, dorințele, otrăvurile cu care sînt îndopați creierii lor? Nu chipuri, ci mai degrabă măști; măști de slăbiciune, măști de forță, măști de mizerie, măști de voieșie, măști de ipocrizie: toți sînt istoviți, toți sînt însemnați cu pecetea de neșters a unei lăcomii fără saț! Ce vor ei? Aur sau plăcere?

Cîteva observații asupra sufletului Parisului vor putea să explice cauzele fizionomiei lui cadaverice, care nu are decît două virste: ori tinerețea, ori caducitatea: o tinerețe spălăcită, fără nici o culoare, o caducitate fardată, ce vrea să pară tinără. Străinii, care nu stau să mediteze, cînd văd poporul acesta ieșit din mormînt, încearcă în prima clipă un sentiment de silă față de o asemenea capitală, vast atelier de plăceri, din care foarte repede ei înșiși nu mai pot să scape și unde rămîn să se slujească de bună voie. Cîteva cuvinte vor fi de ajuns ca să explice fiziologic culoarea aproape infernală a chipurilor pariziene, căci nu numai în glumă a fost numit Parisul un infern. Luați vorba asta drept o realitate. Aici totul fumegă, totul arde, totul sclipește, totul fierbe, totul pirjolește, se evaporă, se stinge, se reaprinde, scinteiază, sfirte și se mistuie. Niciînd viața, în nici o țară, nu a fost mai arzătoare și mai clocotitoare. Această natură socială în veșnică fuziune pare a-și spune după fiecare lucrare încheiată: «Alteceva la rînd!» așa cum își zice natura însăși. Ca și natura, această natură socială e plină de insecte, de flori de o zi, de mofturi, de nimicuri, și ca și ea aruncă foc și pară prin nestinsul ei crater. Poate că înainte de a analiza cauzele ce dau o fizionomie specifică fiecărui trib din această națiune inteligentă și zbuciumată, trebuie să amintim cauza generală care-i spălăcește, îi îngălbenește, îi învinețește și înnegrește, mai mult sau mai puțin, pe indivizi.

Interesîndu-se intruna de toate, parizianul sfîrșește prin a nu se mai interesa de nimic. Nici un simțămînt nedăinuind pe fața lui roasă

de frecuşuri, ea devine cenuşie ca tercuiala de pe casele care au înghiţit toate solurile de praf şi de fum. Într-adevăr, nepăsător în ajun faţă de ceea ce are să-l înflăcăreze a doua zi, parizianul, oricare i-ar fi vîrsta, trăieşte ca un copil. Îl nemulţumeşte totul, îl consolează totul, batjocoreşte totul, uită totul, vrea totul, gustă totul, face totul cu pasiune, părăseşte totul fără să se sinchisească; regii, cuceririle, gloria, idolul lui, fie de bronz, fie de sticlă; aşa cum îşi aruncă ciorapii, pălăriile şi averea. La Paris, nici un sentiment nu rezistă puhoiului, şi curentul sileşte la o luptă ce şubrezeşte pasiunile: aici dragostea e dorinţă, iar ura veleitare; aici nu există rudă mai adevărată decît hirtia de o mie de franci, nici prieten mai bun decît Muntele de pietate. Această nepăsare generală îşi arată roadele; aici, fie în saloane, fie pe stradă, nimeni nu este de prisos, nimeni nu este absolut necesar şi nici absolut vătămător: năvingii şi şmecherii, la fel ca şi oamenii inteligenţi ori cinstiţi. Aici totul e îngăduit: guvernul ori ghilotina, religia ori holera. Veji fi oricînd bine primiţi în această lume, nu vi se va simţi lipsa niciodată. Cînd dar stăpîneşte în acest ţinut fără moravuri, fără credinţă, fără sentimente? Dar de unde încep şi unde sfîrşesc toate sentimentele, toate credinţele, toate moravurile? Aurul şi plăcerea. Luaţi ca pe o faclă aceste două cuvinte şi străbateţi această mare temniţă de piatră, acest ştiubei de mişuneli negre, şi urmăriţi şerpuirile ţelului care o mişcă, o răscoleşte, o frămîntă. Priviţi. Studiaţi mai întîi lumea celor ce nu posedă nimic.

Muncitorul, proletarul, omul care îşi trudeşte picioarele, mîinile, limba, grumazul, braţul, cele cinci degete ca să trăiască; ei bine, el, care cel dintîi ar trebui să-şi consume în mod cumpătat sursa de viaţă, el îşi stoarce peste măsură puterile, îşi injugă soţia la vreo maşină, îşi istoveşte copilul şi-l jîntuieşte între nişte roşi şi şuruburi. Fabricantul, acest nu ştiu ce fel de fir secundar al cărui impuls pune în mişcare poporul care, cu mîinile lui murdare, frămîntă şi aureşte porţelanurile, coase hainele şi rochiile, bate fierul, dulghereşte lemnul, mlădiează oţelul, răsuceşte cinepa şi frînghiile, lustruieşte bronzul, împodobeşte cristalul, imită florile, brodează lîna, dresează caii, împleteşte hamurile şi galoanele, prelucurează arama, vopseşte trăsurile, rotunjeşte bătrîni ulmi, toarce bumbacul, suflă sticlele, şlefueşte diamantul, polizează metalele, transformă marmura în dale, ciopleşte piatra, cultivă pansellele, colorează, albeşte şi înnegreşte totul; ei bine, acest subţef de industrie s-a apucat să-i făgăduiască acestei lumi de sudoare şi de dirzenie, de trudă şi de răbdare, un salariu mai mare, fie în numele capriciilor oraşului, fie la glasul monstrului numit Afaceri. Atunci, aceste cvadrumane au început să nu mai doarmă, să se chinuiască, să se trudească, să blesteme, să se lipsească de masă, să alerge; toţi îşi sleiesc puterile ca să cîştige aurul, care le ia minţile. Apoi, în fiecare luni, nepăsători faţă de ziua de miine, insetaţi de plăceri, bizuindu-se pe braţele lor ca un pictor pe paleta lui, cu aerul unor mari seniori de o zi, îşi risipesc banii prin circiumile care împrejmuiesc oraşul cu o centură de noroi; centură a celei mai dezmaţate Venere, mereu încheiată şi deschiată, unde se pierd ca la un joc de noroc veniturile săptămînale

ale acestui popor, tot atât de sălbatic n plăceri pe cât e de liniștit la muncă. Timp de cinci zile, această parte activă a Parisului nu cunoaște nici un fel de odihnă. Ea se dăruie unor mișcări care o schilodesc, o umflă, o slăbesc, o îngâlbenezc, o improașcă în mii de șuvoaie de voință creatoare. Pe urmă plăcerea și tihna ei sînt o destrăbălare obositoare, cu pielea murdară, cu minile negre, lividă de beție, ori galbenă de indigestie, destrăbălare ce nu durează decît două zile, însă care fură piinea viitorului, supa săptămînii, rochiile nevestei, scutecele copilului, toate zdrențuite. Oamenii aceștia, născuți desigur ca să fie frumoși, pentru că orice făptură își are frumusețea ei relativă, s-au înregimentat, din copilărie, sub comandamentul forței, sub domnia ciocanului, a foarfecilor de tăiat fier, a filaturii, și s-au vulcanizat numaidecît. Vulcan, cu slujenia și cu puterea lui, nu-i el oare emblema acestui neam sînt și puternic, sublim ca pricepere mecanică, răbdător cînd vrea, teribil o zi la un veac, inflamabil ca praful de pușcă și pregătît de rachi pentru incendiul revoluționar, în fine, destul de inteligent ca să ia foc dintr-un cuvînt ademenitor care pentru el semnifică întotdeauna: aur și plăcere! Cuprinzîndu-i pe toți cei ce întind mina după o pomană, după salarii legale, sau după cei cinci franci acordați tuturor soiurilor de prostituție pariziană, într-un cuvînt, după orice ban bine ori rău cîștigat, acest popor numără trei sute de mii de indivizi. Dacă n-ar fi circiumile, oare n-ar fi răsturnat guvernul în fiecare zi de marți? Din fericire, marțea, poporul acesta e mahnur, își mistuie plăcerea, nu mai are un ban și se întoarce la lucru, la piinea goală, îmboldit de o nevoie de procreație materială care, pentru el, a devenit o obișnuință. Totuși, acest popor își are fenomenele lui de virtute, oamenii lui compleți, Napoleonii lui necunoscuți, care reprezintă tipul forțelor lui ridicate la cea mai înaltă expresie, rezumînd totodată și însemințarea lui socială într-o existență în care gîndirea și mișcarea se îmbină nu atât pentru a provoca voioșie, cît mai ales pentru a orîndui acțiunea durerii.

Din întîmplare, cite un muncitor s-a născut econom, din întîmplare a fost dăruit cu o chibzuință deosebită, a putut să-și arunce ochii asupra viitorului, a întîlnit o femeie, s-a trezit tată și, după cîțiva ani de lipsuri crunte, înjghebează un mic comerț de mărunțisuri, închiriază o prăvălioară. Dacă nici boala, nici viciul nu-l opresc din drum, dacă a avut noroc, iată schița unei astfel de vieți normale.

Și, mai înainte de orice, salutați-l pe acest rege al agitației pariziene, care a supus timpul și spațiul. Da, salutați ființa de salpetru și de gaz care dă Franței copii în nopțile lui laborioase, iar ziua își multiplică făptura pentru serviciul, pentru gloria și pentru plăcerea concetățenilor săi. El a rezolvat problema de a satisface, în același timp, o soție dragă, o gospodărie, *Le Constitutionnel*, slujba, Garda națională, Opera și pe Dumnezeu; însă numai ca să transforme în bani *Le Constitutionnel*, slujba, Opera, Garda națională, soția și pe Dumnezeu. În sfîrșit, salutați în el un cumular de desăvîrșit. Sculîndu-se în fiecare zi la ora cinci, el străbate ca o pasăre spațiul dintre locuința lui și strada Montmartre. Pe vînt ori pe furtună, pe pîoaie ori pe ninsoare, e prezent la poarta

Constituționalului unde așteaptă teancul de ziare, cu difuzarea cărui s-a angajat. Înhață lacom această pline politică, o duce și o împarte. La ora nouă, e-n sinul alor lui, acasă, îi debitează un calambur soției, îi fură un sărut virtos, scoarbe o ceașcă de cafea sau își muștruluiește copiii. La zece fără un sfert apare la Primărie, unde, instalat în fotoliu, ca un papagal pe băi, încălzit prin grija orașului Paris, înscrie, până la ora patru, fără a le acorda o lacrimă sau un suris, decesele și nașterile unui întreg arondisment. Fericirile și nenorocirile cartierului trec prin virful peniței lui, așa cum spiritul *Constituționalului* călătorise mai devreme pe umerii lui. Nimic nu-l încovoie! Merge drept înainte, își ia patriotismul gata făcut din ziar, nu contrazice pe nimeni, strigă sau aplaudă cu toată lumea și trăiește ca o rîndunică. Locuind la doi pași de parohie, poate, în cazul unei ceremonii importante, să lase-n 'xul lui pe vreun extrabugetar, și aleargă să cînte un *requiem* în strana bisericii, unde, duminica și în zilele de sărbătoare, constituie cea mai frumoasă podoabă și glasul cel mai impunător, strimbîndu-și cu strășnicie gura largă și făcînd să tîne un *Amen* hazliu. E cantor. La ora patru, cînd scapă de slujba lui oficială, se duce să răspîndească voioșia și hazul în cea mai celebră prăvălie din oraș. Soția lui e fericită: el n-are timp să fie gelos; e mai degrabă om de acțiune, decît un sentimental. Așa încît, de cum apare, le și năucește pe domnișoarele de la teighea ai căror ochi strălucitori atrag sumedenie de mușterii; acolo printre podoabele, fișurile și muselinele etalate de vinzătoare, se amuză zeflemisînd pe unii și pe alții, sau, mai adesea, pînă la ora cinci, mai prestează vreun serviciu, copiază vreo pagină de jurnal sau îi duce portărelui vreo poliță întîrziată. La ora șase, din două în două zile, e nelipsit din postul lui. Voce de bas inamovibilă în coruri, el se găsește la Operă, gata să devină soldat, arab, prizonier, sălbatic, țăran, umbră, labă de cămilă, leu, diavol, duh, sclav, eunuc negru sau alb, mare expert în a produce bucurie, durere, milă, uimire, în a scoate țipete invariabile, în a tăcea, în a vîna, în a se bate, în a reprezenta Roma ori Egiptul: totdeauna însă, *in petto*, neguțător de mărunțișuri. La miezul nopții, redevine soț, bărbat de treabă, tată duios, se strecoară în patul conjugal, cu imaginația încă sub vraja formelor amăgitoare ale nimfelor de la Operă, și face astfel să se întoarcă în folosul amorului conjugal depravările lumii și voluptoasele mișcări ale picioarelor Mariei Taglioni. În fine, dacă doarme, doarme repede, și își împlinește somnul grabnic așa cum își împlinește grabnic și viața. Nu este el oare însăși mișcarea făcută om, spațiul încarnat, Proteul civilizației? El rezumă totul: istoria, literatura, politica, ocîrmuirea, religia, arta militară. Nu-i el o enciclopedie vie, un atlas grotesc, în marș neconținut ca însuși Parisul, și care nu se odihnește niciodată? La el totul este picioare. Nici o fizionomie n-ar putea să se păstreze pură în toată unor asemenea munci. Poate că muncitorul, care moare la treizeci de ani, bătrîn, cu stomacul argăsit treptat de rachi, va fi socotit, după spusa unor filozofi bine căpătuiți, mai fericit decît negustorul de mărunțișuri. Unul pierde dintr-o lovitură pe cînd celălalt pierde cu amănuntul. Din cele opt meserii ale

sale, din umerii, din gitlejul, din miinile, din soția și din comerțul lui, negustorașul scoate, ca din toț atitea ferme, cîțiva copii, cîteva mii de franci și cea mai trudnică fericire ce a desfătat vreodată o inimă de om. Averea și copiii lui, mai ales copiii, ce reprezintă totul pentru el, devin prada lumii superioare, căreia el li duce banii și pe fata lui, sau pe fiul lui, care, educat la colegiu și mai instruit decît taică-său, își aruncă și mai sus privirile ambițioase. Adeseori vreun prislea de prăvăliaș rivnește să ajungă cineva în stat.

O asemenea ambiție ne strămută cu gîndul în cea de a doua dintre sferele pariziene. Urcăți deci un etaj și intrați la mezanin; sau coborîți de la mansardă și opriți-vă la catul al patrulea; pătrundeți, în sfîrșit, în lumea celor care au ceva: și acolo, rezultatul este același. Negustorii *en gros* și băieții lor, funcționarii, oamenii cu bani puțini și cu cînte multă, pungașii, sufletele blestemate, slujbașii mari și mici, ajutoarele de portărei, de avocați cu procedura, de notari, adică membrii care acționează, cugetă, speculează ai micii burghezii ce manipulează interesele Parisului și are grijă de bunăstarea lui, acaparează bucatele, înmagazinează produsele fabricate de proletari, pune la păstrat fructele Sudului, peștii oceanului, vinurile de pe toate dealurile îndrăgite de soare; care își întinde miinile asupra Orientului și înhață șalurile neluuate în seamă de turci și de ruși; se duce pînă-n Indii să stringă recoltele, stă la pîndă în așteptarea vinzării, adulmecă beneficiile, scontează polițele, face să circule și încasează toate valorile; ambalează în detaliu întregul Paris, îl cărăușește, ispitește poftelile copilăriei, pîndește toanele și viciile vîrstei coapte, stoarce profit de pe urma bolilor; ei bine, fără să bea rachiul ca muncitorul, fără să se bălăcească în mocirla de la bariere, toți își istovesc la fel puterile; își storc peste măsură trupul și creierul, unul prin celălalt, se usucă în dorinți, se distrug în alergături nenumărate. Epuizarea lor fizică se împlinește sub biciul intereselor, sub șfichiul ambițiilor ce frămîntă lumile superioare ale acestei cetăți monstruoase, așa cum în lumea proletarilor se împlinește sub cruntul balansier al producției de bunuri materiale, neconținut cerute de despotismul lui *vreau* al aristocrației. Și aici, prin urmare, pentru a da ascultare stăpînului universal, plăcerea sau aurul, trebuie să devorezi timpul, să comprimi timpul, să scoți mai mult de douăzeci și patru de ore dintr-o zi și-o noapte, să te zbați să te sinucizi, să-ți vinzi treizeci de ani de bătrînețe pentru doi ani de odihnă maladivă. Numai că muncitorul moare la spital, atunci cînd sorocul veștejirii lui s-a împlinit, în vreme ce micul burghez continuă să trăiască, și trăiește, dar cretinizat: îl veți întîlni, cu fața stînsă, uscată, bătrînă, fără nici o lumină în ochi, cu picioarele tremurînde, tirîndu-se cu un aer timp pe bulevard, bulevardul fiind centura Venerei lui, a orașului lui drag. Ce voia burghezul? Săbiuța gîrzii naționale, supă zilnică asigurată, un loc decent la Père-Lachaise, și, la bătrînețe, oleacă de aur cîștigat legal. Ziua lui de luni este duminică; odihna lui este plimbarea cu o trăsură închiriată pentru vreo petrecere la iarbă verde, cînd soția și copiii înghit cu voioșie praful sau se prăjesc la soare; bariera lui este birtașul al cărui prînz

otrăvitor e vestit, ori vreun băl în familie, unde te înăbuși până la miezul nopții. Unii neghiobi se minunează de vinzoleala monadelor ce se zăresc prin microscop într-o picătură de apă, însă ce-ar zice Gargantua al lui Rabelais, figură de o sublimă cutezanță neînțeleasă, ce-ar zice acest uriaș căzut din sferile cerești, dacă s-ar amuza să contemple agitația acestei a doua sfere a vieții pariziene, prezentată aici sub una din înfățișările sale? Ați văzut vreodată acele barăci prăpădite, înghețate și vara, fără altă sobă, iarna, decît o căldărușă cu jăratnic, instalate sub vasta calotă de aramă ce acoperă hala de cereale? Doamna se află acolo de cu ziuă, mandatară, la hale, și cîștigă, se zice, cu această meserie, douăsprezece mii de franci pe an. Domnul, după ce doamna se scoală, trece într-o odăiță întunecată, unde dă împrumuturi cu camătă negustorașilor din cartier. La ora nouă, e prezent la biroul pașapoartelor, unde el este unul din subșefi. Seara, stă la casa Teatrului Italian, sau a oricărui alt teatru pe care vreți să-l alegeți. Copiii sînt dați la doică, și rămîn acolo pînă cînd se duc la colegiu sau la pension. Domnul și doamna locuiesc la etajul al treilea, nu au decît o bucătăreasă, dau baluri într-un salon de douăsprezece picioare pe opt, iluminat cu lămpi Quinquet; dar ei îi dau o sută cincizeci de mii de franci zestre fiicei lor, și se odihnesc la cincizeci de ani, vîrstă la care încep să apară în loja a treia la Operă, ori cu vreo birjă pe Longchamp, ori în haine demodate, în zilele cu soare, pe bulevarde, care sînt spalierele acestor fructe. Stimat în cartier, iubit de autorități, înrudit cu marea burghezie, domnul obține la șaizeci și cinci de ani crucea Legiunii de Onoare, iar cuscrul său, primar în vreun arondisment, îl invită la seratele lui. Străduințele unei vieți întregi folosesc deci copiilor, pe care mica burghezie ține morțîș să-i ridice tot mai sus. Fiecare sferă își aruncă astfel întreaga prăsilă în sfera superioară ei. Fiul bogatului băcan se face notar, fiul negustorului de lemne devine magistrat. Nici un dinte nu lipsește la imbinarea roțițelor acestui mecanism, și totul stimulează mișcarea ascensională a banului.

Iată-ne deci ajunși în al treilea cerc al acestui infern, care poate că într-o zi își va avea un DANTE al său. În acest al treilea cerc social, un fel de pîntece parizian în care se digeră interesele orașului și în care ele se condensează sub forma zisă *afaceri*, se frămîntă și se agită, printr-o mișcare intestinală, acră și amară ca fierea, mulțimea de juriști, medici, notari, avocați, oameni de afaceri, bancheri, mari negustori, speculanți, magistrați. Aici se întîlnesc încă și mai multe pricini de distrugere fizică și morală decît oriunde aiurea. Aproape toți acești oameni trăiesc în niște birouri infecte, în săli de audiențe impuțite, în cabinele sufocante, își petrec ziua încovoiați sub povara afacerilor, se scoală din zori ca să poată să dea totul, să nu se lase prădați, să cîștige tot sau să nu piardă nimic, să înhaje un om sau banii lui, să facă sau să desfacă o afacere, să tragă foloase din vreo împrejurare întîmplătoare, să spînzure sau să achite un om. Ei, la rîndul lor, își istovesc caii, îi gonesc nebunește, îi storc de puteri, le îmbătrînesc picioarele înainte de vreme, ca și lor. Tiranul lor e timpul, care le lipsește, care le scapă;

pe care nu pot nici să-l dilate, nici să-l comprime. Ce suflet poate să rămână mare, pur, moral, generos și, ca urmare, ce figură rămâne frumoasă în nimicitorul exercițiu al unei meserii care te silește să înduri povara mizeriilor publice, să le analizezi, să le cîntărești, să le evaluezi, să le exploatezi sistematic? Oamenii aceștia își depun undeva inima, dar unde?... nu știu; dar, dacă într-adevăr au inimă, o lasă undeva înainte de a cobori în fiecare dimineață în adîncul durerilor ce lovesc familiile. Pentru ei nu există nici un mister, ei cunosc reversul societății ai cărei duhovnici sînt, și o disprețuiesc. Așa încît, orice-ar face, fiind nevoiți să înfrunte corupția, îi cuprinde scriba și devin posomorîți; sau, din osteneală, ori din pricina vreunei tranzacții tainice, o îmbrățișează; pînă la urmă în mod necesar, devin blazați în privința tuturor sentimentelor, ei, pe care legile, oamenii și instituțiile li fac să zboare ca niște corbi deasupra cadavrelor calde încă. La orice oră, omul banului cîntărește pe cei vii, omul contractelor cîntărește pe cei morți, omul legii cîntărește conștiința. Obligați să vorbească fără încetare, toți înlocuiesc ideea cu vorba, simțirea cu fraza, și sufletul lor devine un laringe. Ei se uzează și se demoralizează. Nici marele negustor, nici judecătorul, nici avocatul nu-și mai păstrează dreapta judecată: ei nu mai sînt nici soți, nici părinți, nici iubiți; lunecă peste lucrurile vieții, ca o sanie, și trăiesc fiecare clipă imboldiți de afacerile marii cetăți. Cînd se întorc la ei acasă, sînt datori să se ducă la bal, la Operă, la festivități, unde merg ca să-și facă noi clienți, noi cunoștințe, noi protectori. Toți mănincă fără măsură, joacă cărți, își pierd nopțile, iar chipurile lor se rotunjesc, se buhăiesc, se înroșesc. Unor atît de cumplite cheltuieli de forțe intelectuale, unor încordări spirituale atît de multiple, ei le opun nu plăcerea, ea e prea palidă și nu stîrnește nici un contrast, ci dezmățul, dezmățul secret, înspăimîntător, intrucît ei pot să dispună de orice și ei fac morala societății. Stupiditatea lor reală se ascunde sub o pricepere deosebită. Își cunosc meseria, dar ignoră tot ceea ce nu ține de ea. Atunci, ca să-și salveze amorul propriu, pun totul sub semnul îndoielii, critică totul orbește; par bănuielnici și, în realitate, sînt niște naivi care înghit orice, își înecă inteligența în discuții fără sfîrșit. Aproape toți adoptă comod prejudecățile sociale, literare sau politice, ca să se dispenseze de-a avea o opinie; așa cum își pun și conștiința la adăpostul codului sau al tribunalului de comerț. Porniți, de timpuriu, să ajungă oameni remarcabili, devin mediocri, și se tirie pe culmile lumii. Iată de ce figurile lor oferă acea paloare acră, acele colorații false, ochi spălăciți, încercănați, guri flecare și senzuale în care cercetătorul recunoaște simptomele de alterare a gîndirii și de coclire a ei în căldarea unei specialități ce ucide facultățile inventive ale creierului, darul de a vedea în mare, de a generaliza și de a deduce. Mai toți se chircesc în cuptorul afacerilor. De aceea, niciodată un om care s-a lăsat prins între dinții ori în angrenajul acestor mașini imense nu poate să devină mare. Dacă e medic, ori nu prea practică medicina, ori e o excepție, un Bichat ce moare tînr. Dacă, mare negustor fiind, rămîne totuși cineva, el e aproape Jacques Coeur. Robespierre a practica

vreodată avocatura? Danton era un leneș care aștepta. Dar cine, de altminteri, a invidiat vreodată figurile lui Danton și Robespierre, oricât de superbe ar putea fi ele? Acești oameni coplesțiți de treburi atrag la ei banii și îi string grămadă ca să se poată încuscri apoi cu familiile aristocrate. Dacă ambiția muncitorului este cea a micului burghez, aici vom găsi aceleași pasiuni. La Paris, vanitatea rezumă toate pasiunile. Tipul clasei acesteia va fi ori burghezul ambițios, care, după o viață de zbucium și de nesfârșite manevre, trece în Consiliul de stat, așa cum o furnică trece printr-o crăpătură; ori redactorul de ziar, intrigant și sforar, pe care regele, poate ca să se răzbune pe nobilime, îl face *pair* al Franței; ori notarul devenit primar în arondismentul lui — toți oameni pe care afacerile i-au sleit de puteri și care, dacă își ajung ținta, o ajung *uciși*. În Franța, există obiceiul de a înscăuna peruca. Numai Napoleon, Ludovic al XIV-lea și regii cei mari au căutat întotdeauna oamenii tineri cu care să-și înfăptuiască planurile.

Deasupra acestei sfere, trăiește lumea artiștilor. Dar și aici, chipurile, însemnate cu pecetea originalității, sînt zdrobite, în mod nobil, însă zdrobite, obosite, zbircite. Biciuiți de nevoia de a produce, depășiți de costisitoarele lor fantezii, storși de geniul lor mistuitor, flămînzi de plăceri, artiștii din Paris vor toți să recîștige printr-o trudă excesivă golurile pricinuite de lene și se străduiesc zadarnic să impace lumea cu gloria, banul cu arta. Ca începător, artistul gîfne neconținut sub povara creditorilor; nevoile lui nasc datorii, iar datoriile îi răpesc nopțile. După muncă, plăcerea. Actorul joacă pînă la miezul nopții, studiază dimineața, repetă la amiază; sculptorul se încovoie sub statuia lui; gazetarul este o gîndire în marș, ca un soldat la război; pictorul în vogă este coplesit de lucrări, pictorul fără comenzi se îmbolnăvește de inimă rea dacă se simte om de geniu. Concurența, rivalitățile, calomniile asasinază aceste talente. Unii, deznădăjduiți, se rostogolesc în prăpăstiile viciului, alții mor tineri și necunoscuți pentru că și-au cheltuit prea depreme viitorul. Puține dintre aceste figuri, sublime la începuturile lor, rămîn frumoase. De altminteri, frumusețea scinteietoare a capetelor lor rămîne neînțeleasă. Un chip de artist este totdeauna ieșit din comun, el se află totdeauna fie deasupra, fie dedesubtul liniilor convenite pentru ceea ce imbecilii numesc frumosul ideal. Ce putere îi distruge? Pasiunea. Orice pasiune la Paris se descompune în acești doi termeni: aurul și plăcerea.

Acum, nu simțiți că e mai ușor să respirați? Nu simțiți că aerul și spațiul devin pure? Aici nu există nici trudă, nici durere. Rotitoarea vultă a aurului a atins culmile. Din străfundurile beciurilor unde încep rigolele lui, din adîncul dughenelor unde încearcă să-l stăvilească niște digulețe plăpînde, din teighelele magazinelor și din marile ateliere unde se lasă prefăcut în bare, aurul, sub formă de dote sau de moșteniri, adus de mina tinerelor fete ori de degetele uscate ale bătrînilor, țîșnește spre gînta aristocratică unde are să strălucească iarăși, să se etaleze, să curgă șuvoaie. Dar, înainte de a părăsi cele patru terenuri pe care se sprijină înalta proprietate pariziană, nu e oare necesar, după ce am văzut cauzele morale, să deducem cauzele fizice și să scoatem în evidență

un flagel, ca să zicem așa, subiacent, ce acționează statornic asupra chipurilor de portari, de prăvăliași, de muncitori, și să semnalăm o influență distrugătoare, ale cărei daune egalează pe cele provocate de administratorii parizieni ce o lasă să dănuie nestingherită? Dacă aerul caselor în care trăiesc cei mai mulți dintre bughezi este infect, dacă atmosfera străzilor își imprăștie miasmele grele prin odăile din dos ale dughenelor în care aerul nu ajunge, să știți că, în afară de această pestilență, cele patruzeci de mii de case ale acestui mare oraș își scaldă picioarele în murdării pe care autoritățile încă n-au încercat cu dinadinsul să le înconjure cu niște ziduri de beton ce-ar putea să împiedice noroiul cel mai fetid să se filtreze prin sol, să otrăvească fântinile și să continue subteran celebrul nume al Luteției. Jumătate din Paris se culcă în duhurile împuțite ale curților, ale străzilor și ale canalelor. Dar să ne îndreptăm spre marile saloane aerisite și aurite, spre palatele înconjurate cu grădini, spre lumea bogată, trîndavă, fericită, rentieră. Chipurile de aici sînt ofilite și roase de vanitate. Aici nimic nu e real. A căuta plăcerea nu-nseamnă a găsi plictisul? Oamenii din lumea mare și-au secătuit de timpuriu firea. Neavînd alte griji decît să-și nascocoască plăceri, ei s-au grăbit să abuzeze de simțurile lor, așa cum muncitorul abuzează de rachiul. Plăcerea e ca unele substanțe medicale: ca să se obțină în mod constant aceleași efecte, trebuie să se dubleze dozele, iar moartea sau abrutizarea se află în ultima înghițitură. Toate clasele inferioare se ploconesc înaintea bogățiilor și le pîndesc gusturile pentru a face din ele vicii și a le exploata. Cum să rezisti viclenelor ispite care se urzesc în această țară? De aceea Parisul își are *theriakis*-ii lui, pentru care jocul, gastrolatria sau curtezana sînt un opium. De aceea vedeți manifestîndu-se de timpuriu la acești oameni gusturi și nu pasiuni, fantezii romanțioase și amoruri zgribulite. Aici domnește impotența; aici nu mai există idei, ele și-au trecut vigoarea în mofturile budoarului, în maimuțările femeiești. Aici există ageamii de patruzeci de ani și bătrîni experți de șaisprezece. Bogătașii găsesc la Paris inteligență gata făcută, știință gata rumegată, opinii gata formulate, ce-i scutesc să mai aibă inteligență, știință ori opinii. În această lume, lipsa de spirit e socotită egală cu slăbiciunea și cu libertinajul. Aici toți sînt zgîrciți cu timpul lor, fiind obișnuși să și-l piardă. Să nu credeți că, dacă n-ați găsit idei, veți găsi mai multă afecțiune. Aici imbrățișările acoperă o indiferență profundă, iar politețea un veșnic dispreț. Aici nu se cunoaște iubirea față de semenii. Butade superficiale, multă indiscreție, birfeli și mai ales banalități; acesta-i fondul limbajului lor; dar acești nefericiți *Fericiți* pretind că ei nu se adună ca să spună și să facă maxime în genul celor ale lui la Rochefoucauld; ca și cum n-ar exista o medie descoperită de cel de-al optsprezecelea veac, între preaplin și golul absolut. Dacă vreun om luminat se folosește de o glumă subtilă și delicată, ea rămîne neînțeleasă; obosind degrabă să tot dea fără să primească nimic, el stă acasă și-i lasă pe proști să domnească pe terenul lui. Această viață găunoasă, această așteptare continuă a unei plăceri care nu sosește niciodată, acest plictis permanent, această deșeriăciune din

suflete, din inimi și din creieri, aceeași silă pe care o lasă marile recepții pariziene se răsfrîng în trăsăturile feței și confecționează chipurile de carton, ridurile pretimpurii, fizionomiile celor bogați pe care le pocește neputința, pe care se oglindește aurul și de pe care inteligența a pierit.

O atare priveliște a Parisului moral dovedește că Parisul fizic n-ar putea să fie altceva decît ceea ce este. Orașul acesta cu diademă pe frunte e ca o regină veșnic însărcinată, stăpînită de poftă nesățioasă. Parisul este creierul globului, un creier ce plesnește de geniu și care conduce civilizația umană, un om mare, un artist pururi creator, un politician clarvăzător, care, în mod necesar, trebuie să aibă ridurile pricinuite de inteligență, viciile oamenilor mari, fanteziile artistului și blazarile politicianului. Fizionomia lui presupune germinația binelui și a răului, lupta și victoria; presupune bătălia morală din '89, ale cărei trîmbițe încă mai răsună și acum în toate colțurile lumii; și de asemenea, prăbușirea din 1814. Acest oraș nu poate deci să fie nici mai moral, nici mai sentimental, nici mai curat decît motorul cu aburi al magnificelor piroscafe pe care le admirați cum despîcă undele! Parisul nu-i oare o sublimă navă încărcată cu inteligență? Ba da, armaoriile lui sînt unul dintre acele oracole pe care și le permite din cînd în cînd fatalitatea. Catargul cel mare, turnat în bronz și sculptat de victorii al ORAȘULUI PARIS are drept vigiliu pe Napoleon. Nava aceasta are, firește, tangajul și ruliul ei; ea însă străbate lumea, varsă foc prin sutele de guri ale tribunelor ei, brăzdează mările științei, alunecă pe apele lor cu pinzele-n vînt, strigă din virful catargelor prin vocea savanților și a artiștilor ei: «Înainte, cutezați! Urmați-mă!» Ea duce un echipaj imens, căruia-i place s-o pavoazeze cu flamuri noi. Sînt mușii și ștengarii ei hohotînd pe parime; e leștul grelei burghezii; sînt muncitorii și mateloții ei negri de catran; în cabine, sînt călători fericiți; eleganți micimani își fumează trabucurile aplecați peste bastingaj; iar pe dunetă sînt soldații ei, novatori și ambițioși, care vor ancora la toate țărmurile lumii și, răspîndind pretutindeni strălucitoarele lumini, cer glorie, care înseamnă plăcere, sau iubiri, care pretind aur.

Așadar, zbuciumul extraordinar al proletarilor, așadar patima intereselor care macină cele două burghezii, așadar asprimile ambițiilor artistice și excesele plăcerii neconținut căutate de cei mari explică slujenia firească a fizionomiilor pariziene. Rasa umană nu oferă decît în Orient un bust magnific; el însă este un efect al calmului netulburat afectat de filozofii aceștia profunzi, cu pipă lungă, cu picioare scurte, cu trunchiuri pătrate, ce se feresc de agitație și le e silă de ea; pe cînd la Paris, Micii, Mijlocii și Marii aleargă, se zbuciumă și se trudesec, biciuiți de nemiloasa zeiță Nevoia: nevoia de bani, de glorie sau de distracție. De aceea, un obraz frăged, odihnit, frumos, într-adevăr tînăr, constituie aici cea mai extraordinară excepție: se întîlnește rareori. Dacă veți zări vreunul, cu siguranță că e fie al vreunui preot tînăr și zelos, fie al vreunei abate cumsecade, la vreo patruzeci de ani, cu bărbie triplă; fie al vreunei persoane tinere, cu deprinderi pure, așa cum se mai educă astăzi prin cite o familie burgheză; fie al vreunei mame de

douăzeci de ani, încă plină de iluzii și care își alăptează primul născut; fie al vreunui tânăr, proaspăt debarcat din provincie și incredințat vreunei bătrâne văduve pioase, ce-l lasă fără un ban; fie poate al vreunui băiat de prăvălie, ce se culcă la miezul nopții, destul de trudit de cit a tot strins și a desfăcut vigurile de pinză, și care se scoală la ora șapte ca să aranjeze marfa; fie adesea al vreunui om de știință sau al vreunui poet, ce trăiește ca un schimnic, în tovărășie fericită cu o idee frumoasă, și care se păstrează sobru, răbdător și cast; fie al vreunui năring, mulțumit de sine, nutrindu-se cu dobitocii, crăpînd de sănătate, totdeauna preocupat să-și suridă lui însuși; fie al fericitei și nepăsătoarei spețe a hoinarilor, singurii oameni din Paris realmente fericți, și care-i gusta în fiecare clipă schimbătoarele poezii. Există la Paris un grup de ființe privilegiate ce trag foloase din zbuciumul istovitor al muncii, al intereselor, al afacerilor, al artelor și al aurului. Sînt femeile. Deși există mii de pricini tainice care, mai mult ca aiurea, ar putea să le distrugă fizionomia, se întînesc, în lumea feminină, mici grupuri fericite ce trăiesc ca niște orientale și pot să-și păstreze frumusețea; ele însă rareori se arată pe jos în stradă, stau ascunse ca niște plante rare ce nu-și desfac petalele decît la anumite ore, și care constituie veritabile rarități exotice. Dar Parisul este, în esență, și un tărîm al contrastelor. Dacă sentimentele adevărate sînt aici rare, se întînesc totuși, aici ca pretutindeni, prietenii nobile, devotaamente fără margini. Pe acest cîmp de luptă al intereselor și al pasiunilor, la fel ca printre acele mulțimi în mare unde domnește egoismul, unde fiecare este nevoit să se apere pe sine însuși, mulțimi pe care le numim *armate*, pare că sentimentelor le place să fie desăvîrșite atunci cînd se ivesc, și sînt sublime prin juxtapunere. La fel se întîmplă și cu figurile. Uneori, la Paris, în înalta aristocrație, se pot vedea, răzleț, cîteva chipuri de tineri fermecători, fructe ale unei educații și ale unor deprinderi cu totul excepționale. Tinereasca frumusețe a singelui englez se împreună în ele cu fermitatea trăsăturilor meridionale, cu spiritul francez, cu puritatea formei. Focul din ochii lor, delicioasa frăgezime a buzelor, negrul sclipitor al părului lor fin, fața albă, conturul distins al obrazului fac din ele niște frumoase flori omenesti, de o încîntătoare înfățișare printre celelalte fizionomii șterse, veștede, scofilcite, pocite. De aceea îi admiră femeile, de la tîrîia vedere, pe asemenea tineri, cu acea plăcere avidă ce-i cuprinde pe oameni cînd privesc o ființă frumoasă, decentă, grațioasă, înzestrată cu toate feciorile cu care închipuirii noastre îi place să împodobească o fată desăvîrșită. Dacă această rapidă aruncătură de ochi asupra populației Parisului a făcut să se înțeleagă raritatea unei figuri rafaelești și admirația înflăcărată pe care ea trebuie s-o inspire de la prima vedere, interesul principal al povestirii noastre va fi fost justificat. *Quod erat demonstrandum*, ceea ce era de demonstrat, dacă ne este îngăduit să aplicăm formulele scolasticii la știința moravurilor.

Or, într-una din acele frumoase dimineți de primăvară, cînd frunzele nu sînt încă verzi, cu toate că au înmugurit, cînd soarele începe să înfierbînte acoperișurile și cînd cerul e albastru, cînd mulțimile pariziene

ies din alveolele lor și încep să zumzăie pe bulevarde, alunecînd ca un șarpe cu mii de culori pe Rue de la Paix, către Tuileries, și salutînd alaiurile lui Himeneu ce-și pornește iarăși hora; deci, într-una din aceste zile fericite, un tînăr frumos ca lumina acelei zile, îmbrăcat cu gust, dezînvolt în purtări (să spunem secretul: un copil al iubirii, fiul natural al lordului Dudley și al celebrei marchize de Vordac), se plimba pe aleea principală de la Tuileries. Acest Adonis, pe nume Henri de Marsay, se născuse în Franța unde lordul Dudley venise s-o mărite pe tînăra mamă a lui Henri cu un bătrîn gentilom, domnul de Marsay, un fluturaș distins și aproape stins ce-l acceptă pe copil ca fiind al său, imbiat de uzufructul unei rente de o sută de mii de franci, dăruîți pentru totdeauna fiului său putativ; nebulie care nu-l costă prea scump pe lordul Dudley: rentele franceze valorau pe atunci șaptesprezece franci și cincizeci de centime. Bătrînul gentilom muri fără să-și fi văzut vreodată soția. Doamna de Marsay se căsătorî după aceea cu marchizul de Vordac; dar, pînă să devină marchiză, ea nu se prea interesase de copilul ei și al lordului Dudley. În primul rînd, războiul declarat între Franța și Anglia îi despărțise pe cei doi amanți, și, *oricum*, fidelitatea la Paris n-a fost și nici n-are să fie vreodată la modă. Apoi, succesele femeii elegante, frumoase, adorate pretutindeni, înăbușiră în pariziancă sentimentul matern. Lordul Dudley nu se arătă mai grijuliu decît mama față de progenitura lui. Rapida infidelitate a tinerei pe care o iubise fierbinte îi dase poate și un fel de aversiune față de tot ce provenea de la ea. De altfel, poate că tații nici nu-i iubesc decît pe copiii pe care îi cunosc bine; principiu social de cea mai mare importanță pentru tihna familiilor, și pe care ar trebui să-l cultive foști celibetarii, dovedind astfel că paternitatea este un sentiment crescut într-o seră caldă de către o soție, de moravuri și de legi.

Bietul Henri de Marsay nu găsi un tată decît în acela dintre cei doi care nu era obligat să-i fie tată. Paternitatea domnului de Marsay fu, firește, foarte incompletă. Copiii, în rînduiala naturii, nu au tată decît pentru un timp cu totul limitat; domnul de Marsay imită și el natura. Cumsecadele gentilom nu și-ar fi vindut numele, de n-ar fi avut unele vicii. Așa că tocă fără remușcări, prin tripouri, și bău, prin alie locuri, cele cîteva semestre pe care i le plăti ca rentă vistieria națională. Apoi îl dădu pe copil în seama unei surori a lui bătrîne, o domnișoară de Marsay, care îl îngriji cum se cuvine și îi plăti, din mica pensiuine, ce i-o acorda fratele ei un preceptor, un abate fără para chioară, care cîntărilor viitorul tînărului, hotări să accepte, în contul celor o sută de mii de livre rentă, sarcina de a se ocupa de pupilul ei, pe care-l îndrăgi. Preceptorul se nimerise să fie un adevărat preot, unul dintre acei ecleziaști croiți să devină cardinali în Franța, ori Borgia sub tiara papală. El îl învăță pe copil în trei ani ceea ce i s-ar fi predat în zece ani la colegiu. Pe urmă, acest mare om, cu numele de abate de Maronis, desăvirsi educația elevului său, punîndu-l să studieze civilizația sub toate fețele ei; îl hrăni cu experiența lui, tirîndu-l foarte puțin prin biserici, pe atunci închise; îl duse de cîteva ori prin culisele teatrelor,

dar mai adesea pe la curtezane; îi demontă sentimentele omenești piesă cu piesă; îl învață politica, ducându-l în saloanele unde se clocea politica pe atunci; îi trecu în revistă prghiile cîrmuirii și se strădui, din afecțiune față de un caracter frumos, lăsat în părăsire dar foarte promițător, să-i înlocuiască bărbătește mama: nu-i oare biserica mama celor orfani? Elevul răsplăti cum se cuvine truda părintelui. Demnul bărbat muri episcop, în 1812, cu satisfacția că a lăsat pe lumea asta un copil de șaisprezece ani cu inima și cu mintea atît de bine modelate, încît ar fi putut să-l supună sub călcii și pe un bărbat de patruzeci. Cine oare s-ar fi așteptat să găsească o inimă de bronz, un creier ca spirtul sub aparențele cele mai ispititoare pe care vechii pictori, acești artiști naivi, le-au atribuit șarpelui din paradisul pămîntesc? Dar numai atîta nu însemna încă nimic. Pe deasupra, omul acela cumsecade înveșmîntat în violet se străduise mai ales să-l pună pe copilul său de predilecție în relații cu cîteva persoane din înalta societate a Parisului, relații ce puteau să echivaleze, ca venituri, în mîinile tînărului, cu alte o sută de mii de livre rentă. În fine, preotul acesta, vicios însă diplomat, necredincios însă învățat, perfid însă îndatoritor, slab la înfățișare însă tot atît de viguros la minte ca și la trup, fu realmente atît de util elevului său, atît de îngăduitor cu viciile lui, atît de bun calculator al oricărui fel de putere, atît de înțelegător cînd trebuia să plătească vreo slăbiciune omenească, atît de tînăr la masă, la Frascati, la... mai știu eu unde, încît recunoscătorul Henri de Marsay nu se mai simțea înduișat, în 1814, decît atunci cînd privea portretul scumpului său episcop, portret ce constituia singurul bun mobilier pe care putuse să i-l lase moștenire acest prelat, admirabil prototip al oamenilor al căror geniu va salva biserica catolică, apostolică și romană, compromisă în prezent din pricina slăbiciunii recruților ei și a bătrîneții pontifilor; însă numai dacă biserica va voi. Războiul continental îl împiedică pe tînarul de Marsay să-l cunoască pe adevăratul său tată, al cărui nume e îndoicînic că l-a știut. Copil părăsit, el n-a cunoscut-o nici pe doamna de Marsay. Firește că nu l-a regretat prea mult pe tatăl său putativ. Iar domnișoarei de Marsay, singura lui mamă, a pus să i se ridice în cimitirul Père-Lachaise, la moartea ei, un foarte drăguț monument funerar. Monseniorul de Maronis îi asigurase acestei bătrîne scufițe cu panglici unul dintre cele mai bune locuri în cer, încît, văzînd-o fericită că moare, pe Henri îl năpădiră niște lacrimi egoiste și începu să plîngă de propria lui milă. Văzîndu-l îndurerat, abatele șterse lacrimile elevului său și-i aminti că blînda domnișoară își priza atît de dezgustător tabacul și devenise atît de slută, de surdă și de plicticoasă, încît mai degrabă se cuvenea să aducă mulțumire morții. În 1811, episcopul încetase tutela asupra elevului său. Iar cînd mama domnului de Marsay se recăsătorî, preotul, într-un consiliu de familie, se opri la unul dintre oneștii aceștia, aleși de el cu multă grijă la spovedanie, și îl însărcină să administreze averea tînărului, ale cărei beneficii le folosea din plin pentru nevoile lui și ale lui de Marsay, dar al cărei capital voia să-l păstreze neatins.

Pe la sfîrșitul lui 1814, Henri de Marsay nu avea decî nici o obligație

sentimentală pe pământ și era tot atât de liber ca o pasăre stingheră. Deși împlinise douăzeci și doi de ani, părea să aibă de-abia șaptesprezece. În general, cei mai năzuși dintre rivalii lui îl considerau drept cel mai frumos băiat din Paris. De la tatăl său, lordul Dudley, moștenise cei mai dragăstosi și mai amăgitori ochi albaștri; de la mama sa, un păr negru extraordinar de bogat; de la amândoi, un singe pur, o piele de fecioară, o înfățișare blândă și modestă, o talie subțire și aristocratică și niște mâini foarte frumoase. Orice femeie care îl vedea se îndrăgostea nebunește de el; știți cum se întâmplă! se naște una din acele dorinți care înjunghie inima, dar care se uită repede din pricina imposibilității de a o satisface, pentru că de obicei parizienele sînt lipsite de perseverență. Puține dintre ele își spun, asemenea bărbaților, acel VOI STĂRUI, deviza casei de Orange. Sub o asemenea prospețime vitală, și în cînda apei limpezi a ochilor lui, Henri ascundea un curaj de leu și o sprinteneală de maimuță. Putea să pareze în lama unui cuțit un glonte trimis de la o distanță de zece pași; călare pe cal părea intruchiparea unui taur mitologic; conducea trăsura cu îndeminarea unui mare as hipic; era zglobiu ca Chérubin, și blind ca mielul; dar putea să-l bată pe orice om din foburg la teribilul joc al savatei ori al bastonului; în plus, cînta la pian atât de bine încît ar fi putut să se facă artist dacă ar fi ajuns la ananghie, și avea o voce care i-ar fi fost prețuită de Barbaja la cincizeci de mii de franci pe sezon. Dar, vai, toate aceste calități alese și toate aceste defecte simpatice erau umbrite de un viciu cumplit: nu credea nici în bărbați, nici în femei, nici în Dumnezeu, nici în diavol. Capricioasa natură începuse prin a-l înzestra; un preot îl desăvîrșise.

Pentru a da un înțeles limpede acestei aventuri, e necesar să adăugăm aici că, firește, lordul Dudley a găsit multe femei dispuse să reproducă în cîteva exemplare un atât de reușit portret. Cea de-a doua capodoperă a lui de acest gen a fost o tinăra numită Euphémie, născută dintr-o doamnă spaniolă, crescută la Havana, adusă la Madrid împreună cu o tinăra creolă din Antile și cu gusturile ruinătoare din colonii; însă, din fericire, căsătorită cu un bătrîn și foarte bogat senior spaniol, don Hijos, marchiz de San-Réal, care, după ocuparea Spaniei de către trupele franceze, venise la Paris, unde locuia pe strada Saint-Lazare. Atît din nepăsare, cit și din respect față de nevinoșia vîrstei fragede, lordul Dudley nu le-a pomenit nimic copiilor săi despre rubedeniile pe care li le crease peste tot. E unul din micile neajunsuri ale civilizației, ea însă oferă destule alte avantaje; față de foloasele aduse, trebuie deci să-i ierțăm păcatele. Lordul Dudley, ca să isprăvim cu el, veni, în 1816, să se refugieze la Paris, spre a scăpa de urmărirea justiției engleze, care cînd e vorba de Orient, nu acordă protecție decît mărfurilor. Lordul călător, cînd îl văzu pe Henri, întrebă cine-i acel tinăr frumos. Și, auzindu-i numele, spuse: — Ah! e fiu-meu. Ce nenorocire!

Aceasta era povestea tinărului care, pe la mijlocul lunii aprilie, în 1815, străbătea marea alce de la Tuileries, pășind agale, ca acele animale ce, cunoscîndu-și forțele, calcă liniștite și majestuoase; burghezele se

opreau fără sfială să-l mai privească o dată, soțiile respectabile însă nu se opreau, ele îl așteptau la întoarcere și își întipăreau în minte, ca să n-o mai uite, figura lui fermecătoare ce n-ar fi stat rău lângă trupul celei mai frumoase dintre ele.

— Ce cauți pe aici duminică? îi zise marchizul de Ronquerolles lui Henri, trecind pe lângă el.

— Pescuiesc, răspunse tânărul.

Schimbul lor de gânduri se făcu prin două priviri semnificative, fără ca nici Ronquerolles, nici de Marsay să lase impresia că s-ar cunoaște. Tânărul îl examina pe cei ce se plimbau cu aceea agerime a ochiului și a urechilor specifice parizianului ce lasă impresia, în aparență, că nu vede și nu aude nimic, dar care vede și aude totul. În aceea clipă, un tânăr se apropie de el, îl luă de braț cu familiaritate și-i zise:

— Ce mai faci, dragul meu de Marsay?

— Foarte bine, foarte bine, îi răspunse de Marsay, pe acel ton prietenos în aparență, dar care între tinerii parizieni nu dovedește nimic, nici pentru prezent, nici pentru viitor.

Într-adevăr, tinerii parizieni nu se aseamănă cu tinerii din nici un alt oraș. Ei se împart în două clase: tânărul care are cite ceva, și tânărul care nu are nimic; sau tânărul care gindește și cel care cheltuiește. Dar, să ne înțelegem, nu e vorba aici decît de acei băștinași care duc la Paris un trai plăcut și elegant. Mai există și alți citiva tineri, aceia însă sînt niște copii ce prîcep prea tirziu modul de viață parizian și rămîn păcăliți. Ei nu profită de nimic, ci studiază, buchisesc, spun ceilalți. În sfîrșit, se mai văd și unii tineri, bogați ori săraci, care îmbrățișează o carieră și o urmează neabătut; ei sînt intrucitva Emilul lui Rousseau, cetățenii model, și nu se arată niciodată în societate. Descurcările îi numesc nepoliticos prostănaci. Prostănaci sau nu, ei sporesc numărul indivizilor mediocri, sub greutatea cărora se încovoie Franța. Ei sînt întotdeauna prezenți; întotdeauna gata să încurce treburile publice sau particulare dînd cu mistria otova a mediocrității, fudulindu-se cu neputința lor pe care o numesc moralitate și cinste. Asemenea soiuri de *Premianți excepționali* ai societății năpădesc administrația, armata, magistratura, Camerele, Curtea. Ei slăbesc și împovărează țara, formînd în trupul cetății un fel de limfă ce-l supraincercă și-l istovește. Indivizii aceștia onești îi numesc imorali sau escroci pe oamenii de talent. Însă dacă escrocii aceștia primesc bani pentru serviciile lor, ei măcar slujesc la ceva, pe cînd ceșulați dau nează și totuși sînt respectați de gloată; dar, din fericire pentru Franța, tinerimea elegantă nu încetează să-i stigmatizeze cu porecla de gugumani.

Așa înțit, e firesc ca la prima aruncătură de ochi să pară foarte diferite cele două categorii de tineri ce duc o viață elegantă; corporație simpatcă, din care făcea parte și Henri de Marsay. Dar cercetătorul care nu se oprește la suprafața lucrurilor se convinge numaidecît că deosebirile sînt pur morale și că nimic nu este mai înșelător decît acest înveliș frumos. Însă toți se cred mai presus decît tot restul omenirii: vorbesc vrute și nevrute despre lucruri, despre oameni, despre literatură,

Despre artă; au totdeauna pe buze pe *Pitt* și *Cobourg* al fiecărui an; intrerup o discuție printr-un calambur; își bat joc de știință și de savanți; disprețuiesc tot ceea ce nu cunosc sau ceea ce li sperie; și se cred mai presus de orice, socotindu-se judecători supremi a orice. Toți și-ar minți tații și ar fi gata să verse la sinul mamelor lor lacrimi de crocodil; în general însă nu cred în nimic, vorbesc urit despre femei sau fac pe discreții și în realitate se supun vreunei curtezanerie stricate sau vreunei femei trecute. Toți sînt deopotrivă de roși pînă la os de calcule, de depravare, de o poftă brutală de parvenire, și, dacă sînt amenințați de piatră la rinichi ori la ficat, sondindu-i, tuturor li s-ar găsi piatra în inimă. În mod obișnuit, arată deosebit de simpatici la înfățișare, fac caz mereu de prietenia lor, sînt toți deopotrivă de fermecători. Același mod de a persifla stăpînește jargoanele lor schimbătoare; se îmbracă bizar, își fac o glorie din a repeta prostiile cutărui ori cutărui actor la modă, și, indiferent cu cine stau de vorbă, se grăbesc să debiteze orice aiureală sau orice obrăznicie, numai ca să aibă ei prima manșă în acest joc; dar vai de cel ce nu știe să lase să i se scoată un ochi, pentru a scoate el pe urmă doi. Toți se arată deopotrivă de nepăsători față de nenorocirile patriei și față de plăgile ei. Toți seamănă cu frumoasa spumă albă ce incunună valurile bătute de furtuni. Se îmbracă în ținută de gală, cînează, dansează, se distrează în ziua bătăliei de la Waterloo, în timpul holerei sau în timpul unei revoluții. În fine, toți, deopotrivă, cheltuiesc fără măsură; însă acum încep deosebiri, de aici, de la averile nestatornice și risipite în plăceri, averi din care unii au capitalul, iar alții îl așteaptă; toți se îmbracă la același croitor, dar facturile unora sînt neachitate. Apoi, dacă unii, ca niște ciururi primesc tot felul de idei, fără să păstreze nici una, alții le cern și le asimilează pe cele bune. Dacă unii cred că știu ceva, nu știu nimic și înțeleg tot; împrumută totul celor ce nu au nevoie de nimic și nu oferă nimic celor ce au într-adevăr nevoie; alții studiază în taină gîndurile aproapelui și își plasează banul tot atît de bine că și năzbitiile, cu dobinzi mari. Unii nu mai au nici o părere adevărată, pentru că sufletul lor, ca o oglindă căreia i s-a dus cu vremea luciul, nu mai reflectă nici o imagine; alții își economisesc simțurile și viața, pîrînd totuși că, la fel ca și ceilalți, le aruncă pe fereastră. Cei dinții, în temeiul unei nădejdi, se devotează fără convingere vreunei grupări ce plutește cu vîntul în pinze, și urmează curentul, sîrînd însă pe o altă ambarcațiune politică atunci cînd prima intră în derivă; ceilalți cumpănesc viitorul, îl sondează și vîd în fidelitatea politică ceea ce englezii vîd în probitatea comercială: un element de succes. Dar acolo unde un tînăr care are cîte ceva face un calambur sau spune o vorbă de duh despre revirimentul tronului, tînărul care nu are nimic face un calcul public, sau o josinie ascunsă și izbutește să răzbată stringînd în dreapta și în stînga minile amicilor săi. Unii nu cred niciodată în capacitatea altcuiva, socotesc că toate ideile lor sînt noi, ca și cum lumea ar fi fost creată în ajun, au o încredere nemărginită în ei și nu au alt dușman mai crud decît propria lor persoană. Pe cînd ceilalți sînt înarmați cu o neîncredere statornică în oameni, pe care-i apreciază la justa valoare, și sînt destul de profunzi pentru a avea o idee în plus față de amicii lor pe care li exploatează; seara, cu capul

pe pernă, ei cîntăresc oamenii așa cum un avar își cîntărește monedele de aur. Unii se supără din pricina vreunei vorbe nevinovate, dar se lasă duși de șmecherii ce-i împing înaintea lor trăgînd sfoara principală a acestor păpuși: amorul propriu; pe cînd ceilalți devin respectați și știu să-și aleagă victimele și protectorii. Și-atunci, într-o bună zi, cei ce nu posedau nimic posedă ceva, iar cei ce posedau ceva nu mai posedă nimic. Aceștia din urmă îi privesc pe camarazii lor ajunși la o situație ca pe niște vicleni, ca pe niște răi la suflet, dar și ca pe niște oameni tari: — «E un tip tare!...» este elogiolul suprem decernat celor ce au izbutit, *quibuscumque viis*, în politică, fără de vreo femeie, ori să facă avere. Printre ei se întîlnesc unii tineri ce joacă asemenea rol începînd prin a face datorii; și, firește, ei sînt mai primejdioși decît cei ce joacă fără să aibă un ban.

Junele ce se pretindea amic cu Henri de Marsay era un zăpăcit, sosit din provincie, și pe care tinerii la modă pe atunci îl învățau arta de a toca frumusețea o succesiune; el însă mai posedă o ultimă bucată de rumegat în provincia lui, un rost asigurat. Era pur și simplu un moștenitor care trecuse brusc de la cei o sută de bieți franci pe lună la întreaga avere părintească, și care, dacă nu avea destulă minte spre a-și da seama că e luat în ris, știa să facă măcar atîta socoteală încît să se oprească la două treimi ale capitalului său. Venise să descopere la Paris, cu ajutorul citorva hirtii de o mie de franci, valoarea exactă a echipajelor, arta de a nu-ți prea respecta promisiunile, să asculte savante cugetări despre zăloagele ce se pot acorda oamenilor și să învețe care sînt învoielile de cel mai mare folos pe care merită să le încheie cu ei; ținea mult să poată vorbi în termeni aleși despre caii săi, despre cîinele lui din Pirinei, să recunoască după îmbrăcăminte, după mers, după încălțăminte, din ce speță face parte o femeie; să studieze ecarteul, să rețină cîteva expresii la modă și să dobindească, prin șederea la Paris, autoritatea necesară pentru a importa mai tirziu în provincie gustul ceaiului și argintăria englezească și pentru a căpăta dreptul să disprețuiască, de-a lungul restului zilelor sale, tot ceea ce îl înconjoară. De Marsay îl acceptase drept prieten ca să se slujească de el în lume, așa cum un mare jucător de bursă se slujește de un intermediar de încredere. Amiciția, falsă ori adevărată, a lui de Marsay constituia o poziție socială pentru Paul de Manerville care, din parte-i, se credea tare trăgînd foloase, în felul lui, de pe urma prietenului său intim. Devenise un fel de imagine reflectată a prietenului său, se punea totdeauna sub protecția lui, îi copia obiceiurile, se poleia la razele lui. Așezîndu-se lîngă Henri, sau mergînd alături de el, avea aerul că spune: «Să nu ne jigniți, noi sîntem adevărați tigri». Adesea își permitea să spună cu înfumurare: «Dacă i-aș cere cutare sau cutare lucru lui Henri, îmi este destul de prieten pentru a-l face...» Avea însă grijă să nu-i ceară niciodată nimic. Se temea de el, iar teama lui, deși imperceptibilă, se repercuta și asupra altora și-i servea lui de Marsay. «De Marsay e un tip tare, zicea Paul. Ha, ha, o să vedeți, el va fi ceea ce vrea să fie. Nu m-aș mira să-l văd într-o bună zi ministru la Afacerile Străine. Nimic nu-i rezistă.» Și făcea din de Marsay ceea ce caporalul Trim

făcea din chipiul lui: o garanție sigură. «Întrebați-l pe de Marsay și veți vedea!»

Sau: «Acum citeva zile eram la vânătoare, de Marsay și cu mine, el nu voia să mă creadă, am sărit peste un tufiș fără ca măcar să mă clatin de pe cal!»

Sau: «Eram, de Marsay și cu mine, la niște femei, și pe cuvântul meu de onoare, eu eram etc.»

Astfel Paul de Manerville nu putea să fie clasat decît în marea, ilustra și puternica familie a nătărăilor care izbutesc. El trebuia să ajungă într-o zi deputat. Deocamdată nu era nici măcar un tinăr. Prietenul său de Marsay îl definea astfel: — Mă întrebați ce este Paul? Dar Paul este Paul de Manerville.

— Mi se pare curios, dragul meu, îi zise el lui de Marsay, că te afli aici, într-o zi de duminică.

— Același lucru voiam să ți-l spun și eu.

— O aventură?

— Poate...

— Aș!

— Ție pot să-ți mărturisesc fără nici o teamă. Și-apoi, o femeie care vine duminica la Tuileries nu are mare valoare, aristocratește vorbind.

— Ha! Ha!

— Taci odată, sau nu-ți mai spun nimic. Rizi prea tare, ai să faci să se creadă că sintem băuți. Joia trecută, aici, pe terasa Feuillants, mă plimbam, fără să mă gîndesc absolut la nimic. Dar cînd am ajuns la poarta de fier dinspre strada Castiglione, pe unde tocmai voiam să trec, mă trezesc nas în nas cu o femeie, sau mai degrabă cu o tinără care, dacă nu mi-a sărit de git, n-a făcut-o cred eu, nu atît din mîndrie, cît mai ales din pricina acelei uimiri adînci care paralizează mîinile și picioarele, coboară de-a lungul șirei spinării și se oprește în talpa picioarelor, ca să te țintuiască locului. Am produs deseori asemenea efecte, un fel de magnetism animal care devine foarte puternic atunci cînd există o reciprocitate simultană a impresiilor. Dar, scumpul meu, acum nu fusese vorba nici de o stupefacție, nici de o fată vulgară. Moralmente vorbind, figura ei părea să spună: «Oh, iată-te, ideal al meu, făptură a gîndurilor mele, a visurilor mele de seara și de dimineața. Cum de ești aici? De ce în dimineața asta? De ce nu ieri? Ia-mă, sînt a ta, *et caetera!*». Bun, îmi zic în sinea mea, încă una! O studiez. Ah! scumpul meu, fizicalmente vorbind, necunoscuta este ființa cea mai adorabilă ca femeie, din cite am întîlnit eu vreodată. Aparține acelei varietăți feminine pe care romanii o numeau *fulva, flava*, femeia de foc. Si, de la început, ceea ce m-a impresionat cel mai mult, ceea ce încă mă mai stăpînește, sînt doi ochi galbeni ca ochii de tigru, un galben ca aurul strălucitor, ca aurul viu, ca aurul care gindește, ca aurul care iubește și vrea cu tot dinadinsul să ți se strecoare în buzunare!

— Dar o știm foarte bine, scumpul meu! exclamă Paul. Vine din cînd în cînd pe aici, e *Fata cu ochii de aur*. Noi i-am dat numele ăsta. E o tinără de vreo douăzeci și doi de ani, și pe care eu am vazut-o aici

cînd veniseră și Bourbonii, era însă împreună cu o femeie ce prețuiește de o sută de mii de ori mai mult decît ea.

— Taci, Paul! E cu neputință ca oricare altă femeie să fie mai presus de această fată care seamănă cu o pisică ce pare că vrea să vină să ți se frece de picioare, o fată albă cu păr blond-cenușiu, delicată ca înfățișare, dar care trebuie să aibă niște firisoare de păr ca mătasea pe falanga a treia a degetelor ei, iar de-a lungul obrazilor un puf alb a cărui umbră, strălucitoare în lumina soarelui, începe de la urechi și se pierde pe gît.

— Ah, cealaltă, scumpul meu de Marsay, are niște ochi negri ce n-au plins niciodată, dar care ard; niște sprincene negre ce se împreună și-i dau un aer de asprime, dezmințită de frăgezimea buzelor pe care nu stăruie urma nici unui sărut, buze arzătoare și proaspete; o piele ca a maurilor, lingă care un bărbat se încălzește ca la soare; dar, pe cuvîntul meu de onoare, seamănă cu tine...

— O lauzi!

— O talie arcuită, ca silueta avîntată a unei corvete rapide care, cu o impetuositate franceză, se repede asupra unei nave comerciale, o atacă și o scufundă în doi timpi.

— Mă rog, scumpul meu, ce mă interesează o ființă pe care n-am văzut-o niciodată, reluă de Marsay. De cînd studiez femeile, necunoscuta mea este singura al cărei sin feciorelnic, ale cărei forme arzătoare și voluptuoase intruchipează unica femeie la care am visat. Ea e modelul acelei delirante picturi numită *Femeia dezmiertîndu-și himera*, cea mai fierbinte, cea mai infernală inspirație a vreunui geniu antic, o sfîntă poezie prostituată de cei ce-au copiat-o pentru fresce și pentru mozaicuri; pentru o mină de burghezi ce nu văd într-o asemenea camee decît un breloc, și care o agată la ceas, pe cînd ea-i chintesența femeii, un abis de plăceri în care ne rostogolim fără să aflăm sfîrșitul, pe cînd ea-i femeie ideală ce se întâlnește rareori în realitate, prin Spania, prin Italia, aproape niciodată în Franța. Ei bine, am revăzut-o pe fata cu ochii de aur, pe această femeie dezmiertîndu-și himera, am revăzut-o aici, vineri. Presimțeam că a doua zi va veni iarăși la aceeași oră. Nu m-am înșelat. Am început s-o urmăresc fără să mă vadă, am studiat acel mers indolent de femeie fără griji, în mișcările căreia se ghicește însă voluptatea adormită. Ei bine, s-a întors, m-a văzut, m-a adorat din nou, a tresărit din nou, s-a înfiorat. Atunci am băgat de seamă că e păzită de o veritabilă *dueña* spaniolă, o hienă pe care vreun gelos a îmbrăcat-o în rochie, o diavoliță bine plătită ca s-o păzească pe această făptură suavă... Oh! atunci, din pricina acestei *dueña*, am devenit mai mult decît îndrăgostit, am devenit curios. Simbătă, nimeni. Iată-mă, astăzi, așteptînd-o pe această fată a cărei himeră sînt eu, și nedorînd nimic altceva decît să mă văd ca monstrul din frescă.

— Iată-o, zise Paul, toată lumea se întoarce s-o privească...

Necunoscuta roși, ochii ei scinteiară cînd îl zări pe Henri, îi închise, și trecu.

— Zici ca te-a remarcat? exclamă glumeț Paul de Manerville.

Dueña îi privi țintă și cu atenție pe cei doi tineri. Cînd necunoscuta și Henri se întîlniră din nou, tinăra fată îl atinse în treacăt și, cu mina

ei, strînse mina tînărului. Apoi se întoarse și-i zîmbi cu pasiune; dueña însă o tîri repede, spre poarta de fier dinspre strada Castiglione. Cei doi prieteni o urmăriră pe tînăra fată, admirîndu-i unduirea magnifică a gîtului ce se unea cu capul printr-o imbinare de linii viguroase, deasupra căreia săltau cîteva bucle mici de păr. Fata cu ochii de aur avea acel picior bine legat, micuț, arcuit, care oferă atîtea ispite imaginațiilor pofticioase. Era încălțată elegant și purta o rochie scurtă. În timp ce mergea, întorcea mereu capul ca să-l privească pe Henri și părea a regreta că o urmează pe bătrîna căreia făcea impresia a-i fi stăpînă și sclavă totodată: ar fi putut porunci ca dueña să fie stîlcită în bătaie, dar nu și să se descotorosească de ea. Toate astea se vedeau limpede. Cei doi prieteni ajunseră la ieșirea din parc. Doi valeți în livrele coborau scara unui cupeu elegant, împodobit cu blazoane. Fata cu ochii de aur urcă prima, se așează în așa fel încît să poată fi văzută cînd trăsura se va întoarce; își puse mina pe portieră și flutură din batistă, fără ca paznica s-o observe, bătîndu-și joc de *ce vor zice* curioșii și spunîndu-i lui Henri în vazul tuturor prin fluturările batistei: — Urmează-mă...

— Ai văzut tu vreodată o batistă mai provocatoare? îi zise Henri lui Paul de Manerville.

— Apoi, zărind o trăsură de piață gata să plece, după ce-și descărcase clienții, îi făcu semn birjarului.

— Urmărește cupeul acela, vezi pe ce stradă și în ce casă intră; vei căpăta zece franci. — Adio, Paul.

Birja porni după cupeu. Cupeul cotea pe strada Saint-Lazare și intră în curtea unuia dintre cele mai frumoase palate din acel cartier.

De Marsay nu era un nesocotit. Oricare alt tînăr s-ar fi lăsat ispitit să culeagă numai decît cîteva informații despre o fată care intruchipa atît de bine ideile cele mai luminoase exprimate despre femei în poezia orientală; dar, fiind destul de iscusit încît să nu-și compromită astfel viitorul dragostei sale norocoase, îi spusese birjarului să meargă mai departe pe strada Saint-Lazare și să-l ducă la palatul lui. A doua zi, primul lui valet, Laurent, băiat isteț ca un Frontin din vechile comedii, aștepta prin preajma casei locuite de necunoscută, la ora cînd se distribuie scrisorile. Ca să poată spiona în voie și să dea tîrcoale în jurul palatului, urmînd pilda oamenilor poliției care știu să se deghizeze perfect, cumpărase pe loc Țoalele unui locuitor din Auvergne, străduindu-se să-și însușească și fizionomia lui. Cînd poștașul care era de serviciu în acea dimineață pe strada Saint-Lazare se apropie, Laurent se prefăcu a fi un comisionar necăjit că nu-și amintește numele persoanei căreia trebuia să-i ducă un pachet, și-l întrebă pe factor. Înșelat la început de aparențe, acest personaj atît de pitoresc al civilizației pariziene îl informă că palatul unde locuia *Fata cu ochii de aur* aparținea lui don Hijos, marchiz de San-Réal, Grande de Spania. Firește că auvergnatul nu avea nici o treabă cu marchizul.

— Pachetul meu, zise, este pentru marchiză.

— Ea e plecată, răspunse poștașul. Scrisorile ei sînt returnate la Londra.

— Deci, marchiza nu e o tînără care...

— A! zise factorul, intrerupindu-l pe valet și privindu-l cu atenție, ești tu comisionar cum sînt eu popă.

Laurent îi arătă cîteva monede de aur factorului, care începu să zîmbească.

— Poftim! iată numele vinatului dumitale, zise el scoțind din tasca de piele o scrisoare ce purta timbrul din Londra și pe care-această adresă:

Domnișoarei

PAQUITA VALDÈS

Strada Saint-Lazare, palatul San-Réal

PARIS

era scrisă cu litere alungite și mărunte ce lăsau să se presupună o mină de femeie.

— Te-ar supăra o sticlă de vin de Chablis, însoțită de un sote de ciuperci cu mușchi de vacă, după un aperitiv de cîteva duzine de stridii? zise Laurent, care voia să cucerească prețioasa amicitie a factorului.

— La ora nouă și jumătate, cînd îmi termin serviciul. Unde?

— În colțul străzii Chaussée-d'Antin cu strada Neuvedes-Mathurins, LA FÎNTÎNA FĂRĂ VIN, zise Laurent.

— Ascultă, amice, zise poștașul, la vreun ceas după ce se reintîlnise cu valetul, dacă stăpinul dumitale e îndrăgostit de această fată, se-nhamă la o treabă grea! Mă indoiesc că o să izbutiți să vă vedeți cu ea. De zece ani de cînd sînt factor la Paris, am putut să cunosc multe feluri de porji. Dar pot să spun, fără frică de tîgadă din partea nici unuia dintre colegii mei, că nu există o poartă așa de misterioasă ca o domnului de San-Réal. Nimeni nu poate să intre în palat fără nu știu ce parolă, și ține seama că anume a fost aleasă o asemenea casă așezată în mijlocul grădinii, ca să nu aibă nici un fel de comunicație cu vecinii. Paznicul este un spaniol bătrîn ce nu știe o boabă franțuzește; dar care-i scrutează pe toți, ca un Vidocq, să vadă dacă nu sînt hoți. Dacă acest prim temnicer ar putea să se lase înșelat de vreun îndrăgostit, de vreun hoț, ori de dumneata — fără aluzii, — ei bine, în prima sală, care este închisă printr-o ușă cu geamuri, ai da de un majordom înconjurat de lachei, un farsor bătrîn, mai sălbatic și mai burzului decît paznicul. Dacă cineva trece de poarta cea mare, majordomul meu iese, mi-ți-l așteaptă sub perisil și mi-ți-l supune unui interogatoriu ca pe un criminal. Asta mi s-a întîmplat mie, un simplu poștaș. Mă luase drept un *comisar* deghizat, zise el rîzînd de propria-i pălăvrăgeală. Cit despre servitorime, să nu nădăjduiești că scoți ceva de la ei; pesemne că sînt muși, nimeni din cartier nu cunoaște culoarea vorbelor lor; nu știu ce lefuri li se dau ca să nu scoată o vorbă și ca să nu bea nimic; fapt e că nu poți să te apropii de ei, ori că le-o fi frică să nu fie uciși, ori că au vreo sumă grozavă de pierdut dacă trîncănesc. Dacă stăpinul dumitale o iubește atîta pe domnișoara Paquita Valdès încît să treacă peste toate piedicile astea, categoric că n-are să izbutească să treacă și de doña Concha

Marialva, guvernanta care-o însoțește și care mai degrabă ar pune-o sub fustele ei decît s-o părăsească. Aceste două femei parcă ar fi cusute laolaltă.

— Ceea ce-mi spui, stimabile domnule factor, reluă Laurent, după ce sorbi din vin, îmi confirmă ceea ce tocmai am aflat. Pe cinstea mea, crezusem că sînt luat peste picior. Fructăreasa de peste drum mi-a spus că, în timpul nopții, în grădina palatului sînt lăsați slobozi niște ciini și că hrana lor este agățată de stîlpi, în așa fel încît ei să n-o poată ajunge. Animalele astea blestemate își închipuie că oamenii care ar încerca să intre acolo vor să le-o mănince, și i-ar face bucăți. O să-mi spui că poți să le arunci niște chiftele; se pare însă că sînt dresați să nu mănince nimic decît din mîna paznicului.

— Portarul domnului baron de Nucingen, a cărui grădină se învecinează printr-un zid cu cea a palatului San-Réal, mi-a spus asta și mie, într-adevăr, răspunse factorul.

— Bun, stăpinu-meu îl cunoaște, își zise Laurent. Să știi, reluă el, privind la poștaş pe furis, stăpinul meu e un tip tare, și dacă-și pune în cap să sărute talpa picioarelor unei împărătese, trebuie neapărat să ajungă acolo! Dacă va avea nevoie de dumneata, ceea ce ți-aș dori, întrucît e un om darnic, s-ar putea conta pe dumneata?

— Păi, domnule Laurent, eu mă numesc Moinot. Numele meu se scrie M-o-i-n-o-t, not, Moinot, nu Moineau.

— S-a-nțeleș, zise Laurent.

— Locuiesc pe strada Trois-Frères, nr. 11, la etajul cinci, reluă Moinot; am soție și patru copii. Dacă ceea ce vrei de la mine nu depășește posibilitățile conștiinței și datoriile mele administrative, înțelegeți, sînt al dumneavoastră.

— Ești un om de treabă, îi zise Laurent stringîndu-i mîna.

— Fără îndoială, Paquita Valdès este amanta marchizului de San-Réal, prietenul regelui Ferdinand. Numai un bătrîn cadavru spaniol de optzeci de ani e în stare să ia asemenea precauțiuni, zise Henri, cînd valetul său îi povesti rezultatul cercetărilor.

— Domnule, zise Laurent, nimeni nu poate să intre în acel palat, decît, poate, dacă s-ar sluji de vreun balon.

— Ești un prost! De ce trebuie neapărat să intri în palat pentru a o avea pe Paquita, din moment ce Paquita poate să iasă de acolo?

— Dar, domnule, guvernanta?

— O s-o-nchidem într-o odaie pentru cîteva zile pe guvernanta ta.

— Așadar, o vom avea pe Paquita! zise Laurent frecîndu-și mîinile.

— Pușlama ce ești! răspunse Henri, te dau pe mîna bătrînei Concha dacă împingi nerușinarea pînă acolo încît să vorbești așa despre o femeie, înainte de a o fi avut eu. Treci și îmbracă-mă, vreau să ies în oraș.

Henri rămase un timp cufundat în meditații plăcute. S-o spunem, intru lauda femeilor, el le obținea pe toate cîte catadicsea să le dorească. Și ce-ar trebui oare să gîndim despre o femeie fără iubit, care ar fi rezistat unui bărbat tînăr, dăruit cu frumusețe, care este spiritul trupului, dăruit cu spirit, care este podoaba sufletului, dăruit cu harurile spirituale și cu avere, care sînt singurele două puteri reale în lume? Triumfînd însă atît de ușor totdeauna, de Marsay începuse să se plictisească de

triumfurile lui; așa încît, de vreo doi ani, se plictisea mereu. Cufundîndu-se în adîncul voluptăților, scotea de-acolo mai mult pietriș decît perle. Ajunsese, ca suveranii, să se roage întîmplării să-i ridice în cale vreo piedică de biruit, vreo aventură care să solicite toate forțele lui spirituale și fizice rămase nefolosite. Deși Paquita Valdès i se părea cea mai minunată imbinare de desăvîrșiri pe care el nu le gustase încă decît în parte, pasiunea nu exercita aproape nici o atracție asupra lui. O neconținută sațietate secase în inima lui sentimentul iubirii. Asemenea bătrînilor sau oamenilor blazați, nu mai avea decît capricii extravagante, gusturi distrugătoare, curiozități, care, odată satisfăcute, nu-i mai lăsau nici o amintire plăcută în inimă. Pentru cei tineri, iubirea este cel mai frumos sentiment, ea le înflorește viața în suflete, luminează prin puterea ei solară cele mai frumoase inspirații și marile lor gînduri: cele dintîi fructe au întotdeauna o savoare deosebită. La oamenii maturi iubirea devine o pasiune: forța duce la abuz. La bătrîni, ea se schimbă în viciu: neputința duce la extreme. Henri era deopotrivă un bătrîn, un om matur și un tînăr. Pentru a-i trezi simțămintele unei iubiri adevărate, îi trebuia, ca lui Lovelace, o Clarissă Harlowe. Fără strălucirea magică a unei asemenea perle de negăsit, el nu mai putea să guste decît fie niște pasiuni ațîțate de vreo vanitate pariziană, fie niște pariuri cu el însuși, că o va face pe cutare femeie să ajungă la cutare grad de corupție, fie niște aventuri care să-i stimuleze curiozitatea. Raportul valetului său Laurent da astfel un preț uriaș *Fetei cu ochii de aur*. Era vorba să se lanseze într-o bătălie împotriva unui dușman tainic ce părea pe cît de primejdios, pe atît de abil; și, ca să obțină victoria, erau necesare toate forțele de care putea să dispună Henri. Avea să joace eterna comedie veche ce va fi pururi nouă și ale cărei personaje sînt un bătrîn, o tînără și un îndrăgostit: don Hijos, Paquita, de Marsay. Dacă Laurent prețuia cît un Figaro, dueña părea incoruptibilă. Astfel, piesa pe care-o trăia era întocmită de către hazard mai solid decît va fi fost orice altă piesă compusă vreodată de vreun autor dramatic! Dar hazardul nu-i și el un geniu?

«Va trebui să joc strîns», își spuse Henri.

— Ei bine, îi zise Paul de Manerville intrînd, cum stăm? Am venit să iau masa împreună cu tine.

— Fie, zise Henri. N-ai să te superi că-mi fac toaleta de față cu tine?

— Ce glumă!

— Luăm atîtea lucruri de la englezi acum, încît s-ar putea să devenim ipocriți și mironosiți ca ei, zise Henri.

Laurent adusese în fața stăpinului său atîtea ustensile, atîtea felurite instrumente și atît de drăguțe lucruri, încît Paul nu se putu stăpîni să nu spună: — Păi asta o să țină două ceasuri!

— Nu! zise Henri, două și jumătate.

— Ei bine, fiind între noi și putînd deci să ne spunem totul, explică-mi pentru ce un om superior ca tine, căci tu ești un om superior, se apucă să exagereze o fandoseală ce nu mi se pare firească la el. De ce să-ți pierzi două ore și jumătate ca să te țeșali, cînd e de ajuns să

intri un sfert de oră într-o baie, să te piepteni în doi timpi și trei mișcări și să te îmbraci? Explică-mi și mie motivul.

— Ar trebui să te iubesc foarte mult, marele meu mocofan, pentru a-ți destăinui niște rațiuni atât de înalte, zise tânărul care, în acea clipă, se lăsa frecat pe picioare cu o perie moale clăbucită cu săpun englezesc.

— Dar eu m-am legat de tine prin cel mai sincer atașament, răspunse Paul de Manerville, și te iubesc, socotindu-te că-mi ești superior...

— Trebuie să fi observat, de cumva ești în stare să bagi de seamă o manifestare spirituală, că femeile îi iubesc pe fandosiți, reluă de Marsay, fără a mai răspunde într-alt fel decît printr-o privire la declarația lui Paul. Știi tu de ce-i iubesc femeile pe fandosiți? Dragul meu, fandosiții sînt singurii bărbați care își îngrijesc trupul. Or, a avea o grijă deosebită față de trupul tău nu-nseamnă a dovedi că îngrijești în tine însuși bunul altuia? Bărbatul care nu-și aparține este exact bărbatul pe care și-l doresc femeile. Amorul este, mai presus de orice, o hoție. Eu nu-ți vorbesc de acel exces de curățenie care le innebunește. Găsește-mi una care să se pasioneze după un jegos, fie el bărbatul cel mai remarcabil! Dacă va fi avut loc un fapt ca ăsta, trebuie să-l punem pe seama poftelor vreunei femei însărcinate sau a acelor idei nebune ce se năzăresc în mintea oricui. Dimpotrivă, am văzut oameni foarte remarcabili părăsiți brusc din pricină că umblau neîngrijiți. Un fandosit care se preocupă de propria-i persoană se ocupă de o neghiobie, de fleacuri. Dar ce este femeia? Un fleac, o imbinare de neghiobii. Cu două vorbe rostite în vînt, n-o faci oare să muncească patru ceasuri? Ea e sigură că fandositul se va preocupa de ea, întrucît el nu cugetă la lucruri mari. Ea nu va fi niciodată neglijată din pricina gloriei, a ambiției, a politicii, a artei, aceste mari curtezane care, pentru ea, sînt niște rivale. Și-apoi, fandosiții au curajul să se acopere de ridicol ca să placă femeii, iar inima ei e plină de recunoștință față de omul ridicol din dragoste. În fine, un fandosit nu poate să se fandosească decît dacă are motiv. Și femeile sînt cele ce ne dau gradele în acest domeniu. Fandositul este colonel în amor, el e plin de noroc în dragoste, are un regiment de femei sub comanda lui! Dragul meu! La Paris, totul se știe, și un bărbat nu poate să fie aici fandosit pe *gratis*. Tu, care nu ai decît o femeie, și care poate că ai motivele tale să nu ai decît una, ia încearcă să faci pe fandositul... Nici măcar n-ai deveni ridicol, tu ai muri. Ai deveni un inchipuit cu două labe, unul dintre acei bărbați condamnați în mod inevitabil să facă mereu unul și același lucru. Ai simboliza *prostia*, așa cum domnul de La Fayette simbolizează America, domnul de Talleyrand diplomația, Désaugiers cîntecul, domnul de Ségur romanța. Dacă ies din genul lor, nu se mai crede în valoarea a ceea ce fac. Așa-i în Franța, sîntem totdeauna cu desăvîrșire nedrepti! Poate că, domnul de Talleyrand e un mare financiar, domnul de La Fayette un tiran, iar Désaugiers un administrator. Tu, de-ai avea și patruzeci de femei într-un an, nu ți s-ar recunoaște public decît una. Așa încît, fandoseala, dragul meu Paul, este semnul unei incontestabile puteri cucerite asupra seminției femeiești. Un bărbat iubit de mai multe femei e socotit că posedă calități superioare; și atunci va fi al aceleia care va pune mina pe el, nefericitul! Dar crezi tu că e puțin lucru să ai dreptul de a intra

Într-un salon, de a privi pe toată lumea din virful cravatei sau printr-un lornion și de a putea să-l disprețuiești pe cel mai de seamă bărbat, dacă poartă o vestă ponosită? Laurent, mă doare! Paul, după ce vom minca, ne ducem la Tuileries s-o vedem pe adorabila *Fată cu ochii de aur*.

După ce luară o masă excelentă, cei doi tineri străbătură cu pași mari terasa Feuillants și aleea principală din grădina Tuileries; n-o întâlniră însă nicăieri pe sublima Paquita Valdès, pentru care cincizeci dintre cei mai eleganți tineri ai Parisului veniseră acolo, toți parfumați, purtând gulere tari și cravate, încălțați cu cizme, impintenaji, cravașind, roind, vorbind, rizind și dindu-se de toți dracii.

— Pierdem vremea de pomană, zise Henri; mi-a venit însă cea mai grozavă idee din lume. Fata primește scrisori de la Londra; trebuie să-l cumpăr sau să-l îmbăt pe poștaş, să dezlipesc o scrisoare, s-o citesc, firește, să strecor în ea un răvaș de amor și s-o lipesc la loc. Bătrînul tiran, *crudel tiranno*, pesemne că o cunoaște pe cea care scrie scrisorile ce sosesc de la Londra și nu are nici o bănuială în legătură cu ele.

A doua zi, de Marsay veni iar să se plimbe la soare pe terasa Feuillants și o văzu pe Paquita Valdès; datorită pasiunii, începuse să i se pară încă și mai frumoasă. Era împătimit serios după ochii ei, ale căror raze păreau de natura celor pe care le aruncă soarele și a căror căldură exprima însăși căldura acestui trup desăvârșit în care totul era voluptate. De Marsay ardea de dorința să atingă în treacăt rochia ispititoare fete, cînd se întâlneau în plimbarea lor; dar încercările lui rămăseră mereu zadarnice. La un moment dat, depășindu-le pe guvernanta și pe Paquita, spre a putea să se afle lângă *Fata cu ochii de aur* atunci cînd se va întoarce, Paquita, nu mai puțin nerăbdătoare, se apropie repede, și de Marsay își simți mina strînsă de ea într-un mod atît de rapid și atît de pătimaș semnificativ totodată, încît i se păru a fi primit șocul unei scintei electrice. Într-o clipă, toate simțămintele tinereții lui îi izbucniră în inimă. Cînd cei doi îndrăgostiți se priviră, Paquita păru rusinată; își lasă ochii în jos, ca să nu mai vadă ochii lui Henri, dar privirea îi alunecă pe sub sprîncene spre picioarele și mijlocul celui pe care femeile îl numeau, încă înainte de revoluție, *învîingătorul lor*.

«Hotărît, această fată îmi va fi amantă», își zise Henri.

Urmind-o pînă la capătul terasei dinspre piața Ludovic al XV-lea, îl zări pe bătrînul marchiz de San-Réal ce se plimba sprijinit de brașul valetului, călcînd cu toată precauția unui bolnav de gură și de multe alte beteșuguri. Doña Concha, care îl suspecta pe Henri, o împinse pe Paquita între ea și bătrîn.

— Oh! pe tine, își zise de Marsay aruncînd o privire disprețuitoare către guvernanta, dacă nu te putem face să capitulezi, o să te adormim cu puțin opium. Cunoaștem mitologia și povestea lui Argus.

Înainte de a se urca în trăsură, *Fata cu ochii de aur* schimbă cu iubitul ei cîteva priviri al căror grai era limpede și care-l vrăjiră pe Henri, dar dușea surprinse una din aceste priviri și-i spuse repezit cîteva cuvinte Paquitei, care se urcă în cupeu cu un aer deznădăjduit. Timp de cîteva zile Paquita nu mai apărură la Tuileries. Laurent, care,

din porunca stăpinului său, se duse să tragă cu urechea prin preajma palatului, află de pe la vecini că nici cele două femei, nici bătrînul marchiz nu mai ieșiseră în oraș din ziua în care guvernanta surprinsese privirea dintre tinăra pusă sub paza ei și Henri. Legătura atît de slabă care-i unea pe cei doi îndrăgostiți era așadar ruptă.

Peste cîteva zile, fără ca nimeni să fi aflat prin ce mijloace, de Marsay își ajunsesse ținta, avea un plic și ceară absolut la fel cu plicul și cu ceara care pecetluia scrisorile trimise de la Londra domnișoarei Valdès, hîrtie asemenea celei de care se servea corespondentul și toate ustensilele și stampilele necesare pentru a aplica timbrele poștale engleze și franceze. El scrisese următoarea scrisoare căreia îi dase toate aparențele unei scrisori trimise din Londra.

«Scumpă Paquita, nu voi încerca să-ți zugrăvesc prin cuvinte pasiunea pe care mi-ai inspirat-o. Dacă, spre fericirea mea, o împărtășești, să știi că am găsit mijloacele de a coresponda cu tine. Mă numesc Adolphe de Gouges și locuiesc pe strada Universității, nr. 54. Dacă ești atît de strașnic păzită încît nu-mi poți scrie, dacă nu ai nici hîrtie, nici pană, am să înțeleg asta din tăcerea ta. Deci, dacă mîine, de la ora opt de dimineață pînă la ora zece seara, nu vei arunca scrisoarea peste zidul grădinii voastre în grădina baronului de Nucingen, unde va fi așteptată toată ziua, un om ce-mi este cu totul devotat îți va strecura peste zid, la ora zece, în dimineața zilei următoare, două sticlute legate cu o sfoară. Plimbă-te la ora aceea pe acolo, una dintre cele două sticlute va conține opium cu care să-l adormi pe Argusul tău, va fi suficient să-i dai șase picături. Cealaltă va conține cerneală. Sticluta cu cerneală e tăiată în fațete, cealaltă este netedă. Amîndouă sînt destul de turtite ca să le poți ascunde în corset. Tot ceea ce am făcut pînă acum ca să pot coresponda cu tine trebuie să-ți spună cît de mult te iubesc. Dacă te îndoiești, îți mărturisesc că, pentru a obține o întîlnire de o oră cu tine, mi-aș da și viața.»

«Acele biete făpturi cred scornelile astea! își zise de Marsay; au însă dreptate. Ce-am gîndi despre o femeie care nu s-ar lăsa ispitită de o scrisoare de dragoste în împrejurări atît de doveditoare?»

Scrisoarea fu înminată de domn' Moinot, poștașul, a doua zi, pe la orele opt de dimineață, portarului de la palatul San-Réal.

Pentru a fi mai aproape de cîmpul de bătălie, de Marsay venise să ia prînzul la Paul, care locuia pe strada Pépinière. La ora două, pe cînd cei doi prieteni își povesteau rizînd prăbușirea unui june ce voise să ducă o viață elegantă fără o avere stabilă, poveste al cărei sfîrșit li se părea greu de lămurit, vizitiul lui Henry veni acasă la Paul să-și caute stăpinul, și îi prezentă un personaj misterios ce nu voia să vorbească decît cu el. Personajul acesta era un mulatru care fără îndoială că l-ar fi inspirat pe Talma pentru rolul lui Othello dacă l-ar fi întîlnit. Niciodată vreo figură de african n-a exprimat mai bine măreția în răzbunare, rapiditatea unei suspiciuni, promptitudinea în execuția unui gînd, forța maurului și lipsa lui copilărească de cuget. Ochii lui negri aveau imobilitatea ochilor unei păsări de pradă și erau fixați, ca ai unui vultur, într-o membrană albastruie lipsită de gene. Fruntea lui, mică și îngustă, avea ceva amenințător. Evident, acest om era sub jugul unuia și aceluiași

gînd. Brațul lui vînjos nu-i aparținea. Era urmat de un om pe care toate imaginațiile, de la cele care dîrdîie de ger în Groenlanda pînă la cele care asudă în Noua Anglie, l-ar zugrăvi după această propoziție: *era un om nenorocit*. După această expresie, toată lumea îl va ghici și și-l va închipui conform cu ideile specifice fiecărei țări. Cine însă își va imagina chipul lui alb, zbîrcit, roșu la extremități, și bărbia lui lungă? Cine va vedea cravata lui ca o funie îngălbenită, gulerul soios al cămășii, pălăria cu totul roasă, redingota verzuie, pantalonii jalnici, jiletca ponosită, cataramele de aur fals, pantofii scorojiți, cu panglicile năclăite de noroi? Cine-l va cuprinde în toată imensitatea mizeriei lui prezente și trecute? Cine? Parizianul doar. Omul nenorocit din Paris este omul nenorocit total, intrucît el încă mai găsește o plăcere în a ști cît e de nenorocit. Mulatrul părea a fi un călău al lui Ludovic al XI-lea ducînd un om la spînzurătoare.

— Cine ne-a pescuit caricaturile astea două? zise Henri.

— Drace! Unul din ei îmi dă fiori, răspunse Paul.

— Cine ești tu, cel care ai aerul cel mai creștinesc dintre voi doi? zise Henri privindu-l pe nenorocit.

Mulatrul rămase cu ochii ațintiți la cei doi tineri, ca un om ce nu pricepe nimic și caută totuși să ghicească ceva după gesturi și după mișcarea buzelor.

— Sînt scriitor public și tîlmaci. Stau la Palatul de Justiție și mă numesc Poincet.

— Bun! Și celălalt? îi zise Henri lui Poincet, arătîndu-l pe mulatru.

— Habar n-am; nu vorbește decît un fel de grai spaniol și m-a adus aici ca să poată să se înțeleagă cu dumneavoastră.

Mulatrul scoase din buzunar scrisoarea scrisă Paquitei de către Henri și i-o înmînă; Henri o aruncă în foc.

— Ia uite că-ncepe să se contureze, își zise în sinea lui Henri. Paul, lasă-ne singuri o clipă.

— I-am tradus această scrisoare, reluă interpretul, cînd rămaseră singuri. După ce i-am tradus-o, s-a dus nu știu unde. Pe urmă s-a întors să mă caute, ca să mă aducă aici, făgăduindu-mi doi ludovici.

— Ce ai să-mi spui, chinezule? întrebă Henri.

— Nu i-am spus *chinezule*, zise interpretul așteptînd răspunsul mulatrului.

— Domnule, reluă interpretul după ce îl ascultă pe necunoscut, spune că trebuie să fiți mîine seară, la orele zece și jumătate, pe bulevardul Montmartre, lingă cafenea. Veți vedea acolo o trăsură, în care vă veți urca, spunîndu-i celui ce va sta gata să vă deschidă portiera cuvîntul *cortejo*, un cuvînt spaniol ce vrea să zică *îndrăgostit*, adăugă Poincet, aruncîndu-i o privire admirativă lui Henri.

— Bine!

Mulatrul vru să dea cei doi ludovici; de Marsay însă nu-i îngădui și-l recompensă el pe interpret; pe cînd Henri plătea, mulatrul rosti cîteva vorbe.

— Ce spune?

— Mă previne, răspunse nenorocitul, că dacă savrîrșesc o singură

indiscreție, mă va sugruma. Asta e un om gentil, și după înfățișarea lui se vede foarte limpede că ar fi în stare s-o facă.

— Sint sigur, răspunse Henri. Ar face ceea ce spune.

— Mai adaugă, reluă interpretul, că persoana care l-a trimis vă imploră, pentru dumneavoastră și pentru ea, să vă purtați cu cea mai mare prudență în ceea ce faceți, deoarece pumnalele ridicate asupra capetelor dumneavoastră s-ar abate asupra inimilor dumneavoastră, fără ca vreo putere omenească să vă poată apăra.

— A spus el asta! Cu atât mai bine, va fi mai distractiv! Poți să intri, Paul! îi strigă el prietenului său.

Mulatrul, care îl privise tot timpul cu o atenție magnetică pe iubitul Paquitei Valdès, plecă urmat de interpret.

«În sfârșit, iată și o aventură exact ca-n romane, își zise Henri când Paul se întoarse. Tot luind parte la cîteva, am izbutit, în acest Paris, să dau și de o dragoste în împrejurări grave, cu pericole majore. Ah! drace, ce îndrăzneală o face primejdia pe femeie! A încerca s-o îngrădești pe o femeie, a voi s-o constrîngi, nu-nseamnă oare a-i da dreptul și curajul de a trece într-o clipă peste niște stavile pe care i-ar fi trebuit ani de zile ca să le sară? Făptură dulce, haide sari! Moartea? Biet copil! Pumnale? Închipuiți de femeie! Toate femeile simt nevoia să dea preț micilor lor plăceri. De altminteri, ne vom gîndi la asta, Paquita! ne vom gîndi, fată dragă! Naiba să mă ia, acum cînd știu că fata asta frumoasă, această capodoperă a naturii e a mea, aventura și-a pierdut din farmec.»

În ciuda vorbelor lui ușurate, în Henri se redeșteptase tînărul. Ca să poată să aștepte liniștit pînă a doua zi, recurse la tot felul de distracții în care întrecu măsura: jucă, cină, petrecu cu prietenii; bău ca un birjar, se îndopă ca un neamț și cîștigă vreo zece sau douăsprezece mii de franci. Ieși de la *Rocher de Cancale* la ora două noaptea, dormi ca un copil, se trezi a doua zi proaspăt și rumen, și se îmbracă spre a merge la Tuileries, propunîndu-și să facă puțină călărie după ce o va vedea pe Paquita, ca să capete poftă de mîncare și să prînzească mai bine, și spre a putea să-și omoare vremea.

La ora stabilită, Henri fu pe bulevard, vazu trăsura și dădu parola unui om ce i se păru a fi mulatrul. Auzind-o, omul deschise portiera și coborî grabnic scara trăsorii. Henri fu purtat prin Paris așa de repede, iar gîndurile îi lăsară atât de puțin timp să fie atent la străzile prin care trecea, încît habar n-avu unde se opri trăsura. Mulatrul îl introduse într-o casă a cărei scară se afla chiar lîngă poartă. Scara era întunecată, la fel și palierul pe care Henri fu obligat să aștepte, în timp ce mulatrul deschidea ușa unui apartament jilav și urît, cufundat în beznă, cu niște odăi care, abia luminate de lumînarea găsită de călăuza lui în anticameră, îi părură goale și prost mobilate, ca într-o casă ai cărei locatari sînt plecați în călătorie. Resimți acea senzație pe care o dă lectura unui roman de Anne Radcliffe, în care eroul străbate încăperile reci, sumbre și părăsite ale unei locuințe triste și pustii. În sfârșit, mulatrul deschise ușa unui salon. Starea mobilelor vechi și a draperiilor uzate cu care era împodobită încăperea o făcea să semene cu salonul vreunei case de toleranță. Era aceeași pretenție de eleganță și același amestec de lucruri

de prost gust de praf și de murdărie. Pe o canapea acoperită cu catifea de Utrecht roșie, lângă un șemineu în care fumega un foc îngropat sub cenușă, sta o bătrână prost îmbrăcată, pe cap cu un turban vechi, din acelea pe care știu să le născocoască englezoaicele când ajung la o anumită vîrstă și care ar avea un succes grozav în China, unde idealul de frumusețe al artiștilor este monstruozitatea. Salonul, bătrîna, soba rece, totul ar fi înghețat orice iubire, dacă Paquita n-ar fi fost acolo, pe o canapea, într-un capot voluptuos, liberă să-și arunce privirile de aur și de jar, liberă să-și arate piciorul arcuit, liberă în mișcările ei de lumină. Această primă întîlnire fu ceea ce sînt toate primele întîlniri pe care și le dau niște ființe îndrăgostite care au străbătut repede distanțele ce le despărțeau și care se doresc cu ardoare, fără ca măcar să se cunoască. E cu neputință ca, la început, să nu existe cîteva discordanțe într-o asemenea situație, stînjenitoare pînă în clipa cînd sufletele ajung la unison. Dacă dorința îi dă bărbatului cutezanță și-l îndeamnă să nu se sinchisească de nimic, o îndrăgostită, doar dacă n-ar fi femeie, oricît de mare i-ar fi iubirea, se simte înspăimîntată cînd se trezește ajunsă atît de repede la țel și față în față cu necesitatea de a se da, necesitate ce pentru multe femei echivalează cu prăbușirea într-un abis pe fundul căruia nu știu ce vor găsi. Atunci răceala involuntară a femeii contrastează cu pasiunea ei mărturisită și-l impresionează vrînd-nevrînd pe îndrăgostitul cel mai înflăcărat. Asemenea gînduri, care adesea plutesc ca niște aburi în jurul sufletelor, provoacă un fel de boală trecătoare. În plăcuta călătorie pe care două ființe o întreprind prin frumoasele ținuturi ale iubirii, această clipă este ca o pustietate ce trebuie să fie traversată, o pustietate fără măcar un firicel de iarbă neagră, cînd julavă și caldă, cînd plină de nisipuri fierbinți, cînd întretăiată de smîrxcuri, și care duce la zimbitoarele dumbrăvi înveșmîntate în trandafiri, unde iubirea își desfășoară întregul ei alai de plăceri pe covoare de verdeață moale. Adesea, drept răspuns la orice, un om inteligent se trezește rizînd proteste; mintea îi e parcă amorțită sub apăsarea de gheață a dorințelor lui. N-ar fi imposibil ca două ființe, deopotrivă de frumoase, de inteligente și de pasionate, să spună, la început, banalitățile cele mai neghioabe, pînă ce întîmplarea, un cuvînt, tremurul dintr-o privire, o scinteie trecînd de la unul la celălalt să-i facă să găsească fericita punte ce-i conduce spre poteca înflorită pe care nu mergi, ci te rostogolești, fără ca totuși să cobori. O astfel de stare sufletească e întotdeauna pe măsura clocotului sentimentelor. Două ființe care nu se iubesc prea mult nu încearcă nimic asemănător. Efectul unei asemenea crize se mai poate compara și cu cel pe care-l produce arșița unui cer pur. La prima vedere, firea pare acoperită cu un vîl de borangic, azurul firmamentului pare negru, lumina cea mai strălucitoare seamănă cu tenebrele. Și pe Henri, și pe spaniolă îi stăpînea o emoție la fel de violentă: iar acea lege a staticii în virtutea căreia două forțe identice se anulează reciproc ar putea fi adevărată și în domeniul spiritual. Apoi stînjeneala acelei clipe mai fu sporită și de prezența bătrînei mumii. Dragostea se sfiește sau se bucură de orice, pentru ea totul are un sens, totul i se pare o prevestire fericită ori funestă. Femeia aceasta decrepită era acolo ca un deznodămînt posibil, și întruchipa oribila

coadă de pește pe care geniile simbolizante ale Greciei o puneau la extremitatea terminală a Himerelor și a Sirenelor, atât de ispititoare, atât de amăgitoare prin busturile lor, așa cum e orice pasiune la început. Cu toate că Henri era nu un liber-cugetător, expresia aceasta e întotdeauna o ironie, ci un om de o putere extraordinară, un om mare, pe cît poate să fie mare cineva fără credință, ansamblul tuturor acestor împrejurări îl impresionează. De altfel, oamenii cei mai tari sînt în mod firesc și cei mai impresionabili, și, ca urmare, și cei mai superstițioși, dacă totuși se poate numi superstiție intuiția ce însoțește primul impuls, ce fără îndoială este concluzia rezultată din cauzele ascunse altor ochi, perceptibile însă ochilor lor.

Spaniola profita de clipa de stînjeneală pentru a se lăsa dusă în extaz de acea adorație nesfîrșită ce cuprinde inima unei femei cînd iubește cu adevărat și cînd se află în fața idolului dorit zadarnic. Ochii ei erau plini numai de bucurie și de fericire, și scăpărau scintei. Era ca vrăjită și se îmbăta fără sfială de o fericire visată îndelung. Ea i se păru atunci lui Henri atât de minunat de frumoasă, încît întreaga fantasmagorie de zdrențe, de vechituri, de draperii roșii uzate, de rogojini verzi așezate în fața fotoliilor, și lespedea roșie prost spălată și tot acest lux beteag și suferind pieriră numaidecît. Salonul se iluminează, și Henri n-o mai văzu decît ca printr-o ceață pe cumplita harpie, nemîșcată, mută, pe canapeaua ei roșie, și ai cărei ochi galbeni vedeau simțămintele slugarnice pe care le insuflă nenorocirea sau care se datorează vreunui viciu în sclavia căruia cazi ca sub biciul despotic al unui tiran ce te abrutizează. Privirea ei avea strălucirea rece a ochilor unui tigru în cușcă, ce-și știe neputința și e silit să-și mistuie poftele distrugătoare.

— Cine-i femeia asta? o întrebă Henri pe Paquita.

Paquita nu răspunse. Făcu un semn că nu știe franceza și-l întrebă pe Henri dacă vorbește engleza. De Marsay repetă întrebarea lui în engleză.

— E singura femeie în care pot să mă încred, cu toate că ea m-a vindut, spuse Paquita liniștit. Scumpul meu Adolphe, este mama mea, o sclavă cumpărată în Georgia, pentru rara ei frumusețe, din care însă n-a rămas mai nimic. Nu știe decît limba ei maternă.

Atitudinea femeii și dorința ei de a ghici, după gesturile fiicei sale și ale lui Henri, ce se petrece între ei, se lămuriră dintr-o dată tinărului, pe care explicația Paquitei îl făcu să se simtă mai în largul lui.

— Paquita, îi zise el, n-o să fim deci liberi?

— Niciodată! spuse ea cu tristețe. Și nu avem decît cîteva zile pentru noi.

Își coborî ochii, își privi mîinile și socoti cu mîna dreaptă pe degetele de la mîna stîngă, arătîndu-i astfel lui Henri cele mai frumoase mîini pe care tinărul le văzuse vreodată.

— Una, două, trei...

Numără pînă la douăsprezece.

— Da, spuse, avem douăsprezece zile.

— Și pe urmă?

— Pe urmă, spuse ea rămîinînd îngîndurată ca o femeie slabă în fața securii călăului și ucisă mai dinainte de o frică ce-o despuia de

magnifica energie pe care natura părea să nu i-o fi dăruit decît spre a spori voluptățile și spre a preschimba în poeme fără sfîrșit plăcerile cele mai grosolane. — Pe urmă, repetă ea. Ochii i se împietriră; părea în contemplarea unui lucru îndepărtat, amenințator. — Nu știu, spuse ea.

«Fata asta e nebună», își zise Henri, cuprins el însuși de gînduri stranii.

I se păru că Paquita era preocupată de altceva decît de persoana lui, ca o femeie ce se zbate între remușcări și pasiune. Poate că în inima ei exista o altă iubire pe care se străduia s-o uite și pe care și-o amintea mereu. Într-o clipă, pe Henri îl năpădiră mii de gînduri contradictorii. Fata deveni un mister pentru el; dar, contemplînd-o cu atenția iscusită a omului blazat, flămînd de noi voluptăți, ca acel rege din Orient care cerea să i se inventeze o plăcere, sete cîmplită, de care sînt cuprinse sufletele mari, Henri recunoștea în Paquita cea mai bogată alcătuire pe care natura s-a străduit s-o născocască pentru iubire. Lăsînd la o parte sufletul, declanșarea jocului ce părea ascuns în această mașină desăvîrșită ar fi înspăimîntat pe oricare alt bărbat în afară de de Marsay; el însă era fascinat de îmbelșugata recoltă a plăcerilor rivnite, de nesfîrșita diversitate de voluptăți, vis al oricărui bărbat, și pe care orice femeie îndrăgostită le dorește cu tot atîta ardoare. Se simți fermecat de infinitul devenit palpabil și transpus în cele mai copleșitoare satisfacții ale ființei. Văzu toate aceste bucurii în frumoasa Paquita, mai limpede decît oricînd altădată, întrucît ea se lăsa cu plăcere văzută, fiind fericită că e admirată. Admirația lui de Marsay deveni o năprasnică pasiune nemărturisită, pe care însă și-o dezvălui în întregime printr-o privire pe care spaniola o înțelese, ea și cum ar fi fost deprinsă să i se acorde asemenea priviri.

— Dacă nu vei fi a mea, te omor! suieră el.

Auzindu-l, Paquita își acoperi fața cu mîinile și exclamă naiv: — Sfîntă Fecioară, în ce am intrat!

Se ridică, se duse la canapeaua roșie, își viri capul în zdrențele ce acoperea sînul mamei sale și începu să plîngă. Bătrîna își privi fiica fără să iasă din împietrirea ei, fără să-i spună nimic. Mama avea în cel mai înalt grad acea gravitate a semînțiilor sălbatice, acea impasibilitate statuară peste care privirea cercetătoare alunecă. O iubea oare, sau n-o iubea pe fiica ei? Nici un răspuns. Sub masca feței ei se ascundeau toate simțămîntele omenești, și cele bune și cele rele, și puteai să te aștepți la orice de la o asemenea ființă. Privirea ei trecea domol de la frumoasele plete ale fiicei sale, care o acopereau ca o mantie, la figura lui Henri, pe care o cerceta cu o inexprimabilă curiozitate. Părea că se întreabă prin ce vrăjitorie se afla el acolo, prin ce capriciu plămănuise natura un bărbat atît de seducător.

«Femeile astea își bat joc de mine!» își zise Henri.

În clipa aceea, Paquita înaltă capul și aruncă asupra lui una dintre acele priviri ce ajung pînă în suflet și îl ard. I se păru atît de frumoasă, încît se jură că va posedea tezaurul acesta de frumuseți.

— Paquita, fiu a mea!

— Vrei să mă omori? spuse ea înspăimîntată, palpitîndă, zbuciumată, dar împinsă spre el de o forță inexplicabilă.

— Să te omor, eu? zise el surizind.

Paquita scoase un strigăt de spaimă, spuse ceva bătrânei, aceasta luă cu hotărâre mina lui Henri și pe a fiicei sale, le privi îndelung și le lăsă apoi, clătînind din cap într-un chip cumplit de grăitor.

— Fii a mea în seara asta, acum, urmează-mă, nu mă părăsi, te vreau, Paquita! Mă iubești? vino!

Într-o clipită îi spuse mii de vorbe smintite, cu iuțeala unui torent ce gâlgie printre stînci, repetînd același sunet, în mii de forme diferite.

— E aceeași voce! zise Paquita cu melancolie, fără ca de Marsay să poată s-o audă, și... aceeași înflăcărare, adăugă ea. Ei bine, da! spuse ea cu o dăruire pătimasă, pe care nimic n-ar putea s-o exprime. Da, dar nu astă-seară. Astă-seară, Adolphe, i-am dat prea puțin opium *doinei Concha*, ar putea să se trezească, aș fi pierdută. Acum, toată casa mă crede adormită în camera mea. Peste două zile, fii în același loc, spune același cuvînt, aceluiasi om. Acest om este tatăl meu adoptiv, soțul doicii mele; Christemio mă adoră și ar muri pentru mine în chinuri, fără să i se poată smulge un cuvînt împotriva mea. Adio, spuse ea îmbrățișîndu-l cu tot trupul pe Henri și înfășurîndu-se pe el ca un șarpe.

Îl strînse din toate părțile deodată, îi aduse capul sub al ei, îi dăruî buzele și îi sorbi un sărut care le dădu asemenea ametei la amîndoi, încît lui de Marsay i se păru că se cascadează pămîntul, iar Paquita strigă: — Pleacă! cu un glas ce dovedea îndeajuns cît de puțin stăpîină era pe sine. Însă continuă să-l țină lingă ea, strigîndu-i întruna: — Pleacă! și împingîndu-l încet spre scară.

Acolo, mulatrul, ai cărui ochi albi se aprinseră la vederea Paquitei, luă făclia din mîinile idolului său și îl conduse pe Henri pînă în stradă. Lăsa făclia în gang, deschise portiera, îl sui pe Henri în trăsură și îl duse pe bulevardul Italiens cu o rapiditate uluitoare. Caii. parcă aveau iadul în ei.

Această scenă fu ca un vis pentru de Marsay, dar unul dintre acele vise care, după ce se risipesc, lasă în suflet o impresie de voluptate supranaturală, după care un bărbat aleargă tot restul vieții lui. Un singur sărut fusese de ajuns. Nici o întîlnire de dragoste nu s-a petrecut într-un chip mai decent, nici mai cast, nici mai rece poate, într-un loc mai oribil prin amănunte, în fața unei mai hidoase divinități; întrucît această mamă rămăsese în închipuirea lui Henri ca un lucru infernal, chircit, cadaveric, vicios, de o ferocitate sălbatică, pe care fantezia pictorilor și a poezilor nu și l-a imaginat încă. Într-adevăr, niciodată vreo întîlnire de dragoste nu-i ațîțase mai tare simțurile, nu-i stîrnise voluptăți mai nemăsurate, nu făcuse iubirea să izbucnească mai nestăpînită din temelii ei, spre a se revărsa ca un abur în jurul unui bărbat. Fu ceva sumbru, misterios, dulce, tandru, apăsător și expansiv, o împerechere de oribil și de ceresc, de paradis și de infern, care-l ameți pe de Marsay ca o beție. Nu mai fu el însuși, și totuși era destul de tare, pentru a putea să reziste beției plăcerilor.

Pentru a înțelege mai bine comportarea lui în deznodămîntul povestirii noastre, e necesar să explicăm în ce chip i se formase sufletul la vîrsta la care de obicei tinerii se înjosesc incurcîndu-se cu femeii sau

dăruindu-li-se lor cu totul. El crescuse în împrejurări secrete care-l investeau cu o uriașă putere tainică. Acest tânăr avea în mână un sceptru mai puternic decît al regilor moderni, aproape toți ținuți în friu de legi, în cele mai mărunte vreri ale lor. De Marsay exercita puterea autocrată a despoților orientali. Dar o astfel de putere, pusă în funcțiune cu atîta stupiditate în Asia de niște oameni abrutizați, era înzecită de inteligența europeană, de spiritul francez, cel mai viu, cel mai ascuțit dintre toate instrumentele inteligenței. Henri putea să facă tot ce voia pentru plăcerile și pentru vanitățile lui. Puterea aceasta nevăzută asupra societății îl investise cu o majestate reală, însă secretă, fără emfază, concentrată asupra ei însăși. Avea despre el nu părerea pe care Ludovic al XIV-lea putea s-o aiba despre sine, ci pe aceea pe care cel mai orgolios calif, faraon ori Xerxe, care se credeau de neam divin, o aveau despre ei înșiși, cînd îl imitau pe Dumnezeu, neîngăduindu-le supușilor sa-i vadă, pe motiv că privirile lor ucid. Astfel, fără nici o remușcare că este deopotrivă și judecător și parte, de Marsay condamna cu nepasare la moarte pe bărbatul sau femeia care îl jigneau grav. Iar hotărîrea lui rămînea irevocabilă, deși adesea era pronunțată aproape cu ușurătate. O eroare era o nenorocire asemănătoare celei pricinuite de un trăsnet ce cade asupra unei pariziene fericite în vreo birjă, în loc să-l zdrobească pe bătrînul birjar care o conduce la întîlnire. De aceea, ironia amară și adîncă ce caracteriza conversația acestui tânăr pricinuia în general spaimă; nimeni nu se simțea ispitit să-l înfrunte. Femeile se îndrăgostesc fulgerător de asemenea oameni, ce se numesc pe ei înșiși pașă, ce par întovărășiți de lei, de călăi, și se înconjoară de un adevărat fast al terorii. Astfel de oameni capătă o siguranță în acțiune, o certitudine a puterii, o încredere în priviri, o conștiință leonină ce întruchipează pentru femei tipul de forță pe care toate îl visează. Așa era de Marsay.

Acum, fericit de ceea ce aștepta, redevenise tânăr și mlădios, și, ducîndu-se să se culce, nu se mai gîndea decît la iubire. O visă pe *Fata cu ochii de aur*, așa cum visează tinerii îndrăgostiți: imagini monstruoase, năluciri bizare, pline de lumină, ce dezvăluie lumi invizibile, dar într-un chip totdeauna incomplet, din pricină că un vâl interpus schimbă condițiile opticii. A doua și a treia zi, de Marsay dispăru fără să se poată ști unde. Puterea de care se bucura nu-i aparținea decît în anumite condiții și, din fericire pentru el, în aceste două zile nu fu decît un simplu soldat în slujba demonului de la care deținea talismanica lui existență. Dar la ora fixată, seara, pe bulevard, aștepta trăsura ce nu se lăsă așteptată. Mulatrul se apropie de Henri ca să-i spună în franțuzește o frază pe care părea a o fi învățat pe dinafară: — Dacă vreți să veniți, mi-a spus ea, trebuie să consimțiți a vă lăsa legat la ochi.

Și Christemio îi arată un fular alb de mătase.

— Nu! zise Henri, a cărui atotputernicie se răzvrăti brusc.

Și vru să urce. Mulatrul făcu un semn; trăsura plecă.

— Da! strigă de Marsay, furios că pierde o fericire pe care și-o dorise. De altfel, vedea că e imposibil să ajungă la înțelegere cu un sclav ce se supunea orbește poruncilor, cu un călău. Și apoi, asupra acestui instrument pasiv trebuia oare să-și reverse el minia?

Mulatrul suieră, trăsura se întoarce. Henri urcă grăbit. Cîțiva curioși se strinseră prosteste pe bulevard. Henri era puternic; vru să-l înfrunte pe mulatru. Cînd trăsura porni în goana mare, îl apucă de mîini, spre a-l imobiliza și spre a putea, aducîndu-l la supunere pe paznic, să-și păstreze posibilitatea de a ști unde merge. Încercarea se dovedi a fi zadarnică. Ochiul mulatrului scînteiară în umbră. Scoase niște țipete care, de furie, îi gîlgiau în gilej, se eliberă, îl înșfăcă pe de Marsay cu o mîină de fier, îl pironi, ca să zicem așa, în fundul trăsurii; cu mîina liberă, scoase un pumnal triunghiular, pe urmă suieră. Birjarul auzi suierătura și opri. Henri n-avea nici o armă la el, fu silit să se supună; întinse capul după fular. Gestul lui de supunere îl potoli pe Christemio, care îl legă la ochi cu un respect și o grijă ce dovedeau un fel de venerație față de persoana bărbatului iubit de idolul lui. Dar, înainte de a lua această măsură de prevedere, își vîri ezitînd pumnalul în buzunarul de la haina și își încheie nasturii pînă la bărbie.

«Pocitania asta m-ar fi ucis!» își zise de Marsay.

Trăsura alerga din nou pe străzi. Mai rămînea totuși o posibilitate, pentru un tînăr, ce cunoștea așa de bine Parisul cum îl cunoștea Henri. Pentru a ști încotro merge, îi era suficient să se concentreze, să socotească, după înclinările trăsurii, numărul de străzi pe lângă care treceau pe bulevard, atîta timp cît trăsura va continua să țină drumul drept. Ar fi putut astfel să-și dea seama pe ce stradă laterală va cîți trăsura, fie spre Sena, fie spre înălțimile de la Montmartre, și să presupună numele sau poziția străzii unde călăuza lui va porunci să oprească. Însă emoția puternică ce i-o pricinuisese lupta, furia în care îl adusesese demnitatea lui umilită, gîndurile de răzbunare ce puseseră stăpînire pe el, bănuielile provocate de precauțiunile deosebite luate de misterioasa fată pentru a-l face să ajungă la ea, totul îl împiedica să aibă acea atenție specifică orbilor, necesară concentrării minții și desăvîrșitei perspicacități a intuiției. Drumul dură o jumătate de oră. Cînd trăsura se opri, nu se mai afla pe pavaj. Mulatrul și birjarul îl ridicară pe Henri în brațe, îl duseră pe sus, îl așezară pe un fel de targă și-l transportară printr-o grădină unde el simți aroma florilor și mireasma specifică arborilor și ierburilor. Tăcerea ce domnea aici era atît de adîncă, încît putu să distingă zgomotul pe care-l făceau picăturile de apă căzînd de pe frunzele ude. Cei doi inși îl duseră la o scară, îl îndemnă să urce, îl conduseră apoi prin mai multe încăperi, călăuzindu-l cu mîinile, și-l lăsară într-o cameră cu aerul parfumat, unde simți sub picioare un covor gros. O mîină de femeie îl împinse spre un divan și îi deznodă fularul. Henri o văzu pe Paquita în fața lui, însă o Paquita în toată strălucirea ei de femeie voluptuoasă.

Jumătatea budoarului în care se afla Henri descria o linie circulară grațios arcuită, opusă celeilalte părți perfect pătrate, în mijlocul căreia strălucea un șemineu de marmură albă-aurie. Intrase printr-o ușă laterală, ascunsă sub o bogată draperie din tapiserie, așezată față în față cu o fereastră. Potcoava era împodobită cu un veritabil divan turcesc, adică o saltea așezată pe jos, însă o saltea largă, întinsă ca un pat, un divan de vreo cincizeci de picioare jur împrejur, în cașmir alb, a cărui frumusețe era sporită de niște ciucuri mari de mătase neagră și

vișinie, dispuși în romburi. Rezemătoarea acestui pat imens se înălța cu citeva degete deasupra numeroaselor perne ce îl împodobeau cu garniturile lor frumoase. Budoarul era tapisat cu o stofă roșie, peste care se întindea o muselină de India brăzdată de caneluri ca o coloană corintiană, prin niște cute alternativ afunde și rotunde, prinse sus și jos printr-o bandă de stofă de culoare vișinie, pe care erau desenate arabescuri negre. Sub muselină, vișiniul devenea trandafiriu, culoare imbiitoare la dragoste, la fel ca și perdelele de la ferestre făcute din muselină de India dublată cu tafta trandafirie și ornate cu franjuri vișinii și negre. Șase brațe de argint aurit, susținind fiecare cite două luminări, erau așezate pe pereți, la distanțe egale, pentru a lumina divanul. Tavanul, în mijlocul căruia atârna o lustră din argint auriu mat, era strălucitor de alb, iar cornișa era aurită. Covorul se aseamăna cu un șal oriental, plin de desene și amintind poeziile Persiei, unde miini de sclave îl lucraseră. Mobilele erau acoperite cu cașmir alb, ornamentat cu garnituri negre și vișinii. Pendula, candelabrele, totul era de marmură albă și auriu. Singura masă ce se afla acolo era acoperită cu un cașmir. Elegantele jardiniere conțineau toate speciile de trandafiri, cu flori fie albe, fie roșii. În sfârșit, cel mai mărunț detaliu părea a fi fost obiectul unei griji pline de dragoste. Niciodată bogăția nu se ascunsese mai cochet, ca să devină eleganță, ca să exprime grația, ca să insuflie voluptatea. Acolo totul ar fi încălzit chiar și pe ființa cea mai rece. Reflexele strălucitoare ale tapiseriei, a cărei culoare se schimba după direcția privirii, devenind fie cu totul albă, fie cu totul trandafirie, se potriveau cu efectele luminii ce se cernea prin diafanele cute ale muselinei, iscind umbre părelnice. Sufletul are nu știu ce înclinare către alb, iubirii îi place roșul, iar auriul răsfată pasiunile, el are puterea să intruchipeze toate dorințele. Astfel, tot ceea ce omul are vag și misterios în el însuși, toate dorurile lui nelămurite se desfătau în mijlocul atracțiilor lor firești. Exista în această armonie desăvârșită un concert de culori la care sufletul răspundea prin gânduri voluptuoase, vagi, legănătoare.

Într-o asemenea atmosferă suavă, încărcată de arome scumpe, Paquita, îmbrăcată într-un capot alb, descultă, cu flori de portocal în părul negru, i se arată lui Henri ingenuncheată în fața lui, adorându-l care pe zeul acestui templu în care el binevoise să coboare. Deși de Marsay era deprins să vadă răsfățurile luxului parizian, fu surprins de aspectul acestei cochilii asemănătoare celei din care s-a născut Venus. Fie datorită contrastului dintre bezna din care venea și lumina ce-i scalda sufletul, fie datorită comparației făcute fulgerător între scena de acum și cea de la prima întâlnire, de Marsay se simți cuprins de această senzație delicată pe care o provoacă adevărata poezie. Zărind-o în mijlocul unui astfel de cuib, ivit parcă din crenguța vrăjită a vreunei zine, pe această capodoperă a creațiunii, pe această fată al cărei obraz aprins a cărei piele catifelată, ușor aurită de reflexele roșului și de iradierea a nu știu ce aureolă de iubire scinteind ca și cum ar fi oglindit razele de lumină și de culori — minia lui, dorințele lui de răzbunare, vanitatea lui rănită, totul se prăbuși. Ca un vultur ce se repede asupra prăzii, ridică în brațe, o așază pe genunchi și simți cu o beție de nespu

îmbrățișarea voluptuoasă a acestei fete, ale cărei frumuseți atât de desăvîrșit împlinite îl învăluiră tandru.

— Vino, Paquita! șopti el.

— Vorbește! vorbește fără teamă, îi spuse ea. Refugiul acestuia fost construit pentru dragoste. Nici un sunet nu răzbate afară, atât de mult s-a dorit să se păstreze aici toate tonurile și armoniile glasului iubit. Oricît de tare ai striga, nu se va auzi nimic dincolo de acești pereți. Aici ar putea să fie asasinat cineva, iar gemetele lui ar fi tot atât de zadarnice ca și cum ar răsuna în mijlocul Marelui Pustiu.

— Cine oare a-nteles atât de bine gelozia și chinurile ei?

— Să nu mă întrebî niciodată asta, răspunse ea, desfăcînd cu o gingășie de necrezut cravata tînarului, fără îndoială ca să-i poată velea mai bine gîtul. Da, iată gîtul care mi-e așa de drag! zise ea. Vrei să-mi faci pe plac?

Întrebarea, pe care tonul cu care fusese rostită o făcea aproape lascivă, îl smulse pe de Marsay din reveria în care îl scufundase despotul răspuns al Paquita cînd îi interzisese orice cercetare în legătură cu ființa necunoscută ce plana ca o umbră deasupra lor.

— Și dacă eu aș vrea totuși să știu cine domnește aici?

Paquita îl privi tremurînd.

— Deci nu eu sînt acela, spuse el ridicîndu-se și împingînd-o pe tînăra fată ce se prăvăli cu capul pe spate. Eu vreau să fiu singurul, acolo unde sînt.

— Cum seamănă! Cum seamănă! zise biata sclavă în prada groazei.

— Drept cine mă iei oare? Nu-mi răspunzi?

Paquita se ridică încet, cu ochii în lacrimi, se duse la unul dintre cele două dulapuri de eben, luă de acolo un pumnal și i-l întinse lui Henri cu un gest de supunere care ar fi înduioșat și un tigru.

— Fă-mi o bucurie, așa cum fac bărbații cînd iubesc, spuse ea, și în timp ce dorm, ucide-mă, căci nu voi putea să-ți răspund. Ascultă: eu sînt legată ca un biet animal de țărșul lui; mă minunez cum de-am putut să arunc o punte peste prăpastia ce ne desparte. Îmbată-mă, și pe urmă omoră-mă. O! nu, nu, zise ea împreunîndu-și minile, să nu mă omori! Iubesc viața! Viața e așa de frumoasă pentru mine! Dacă sînt sclavă, sînt și regină. Aș putea să te amăgesc cu vorbe, să-ți spun că nu te iubesc decît pe tine, să-ți dovedesc dragostea mea, să mă folosesc de puterea mea de acum ca să-ți spun: la-mă așa cum se miroase în trecere parfumul unei flori din grădina unui rege. Și, după ce te-aș învălui în vraja vorbelor viclene de femeie și-n aripile plăcerii, după ce mi-aș potoli setea, aș putea să poruncesc să fii aruncat într-o groapă adîncă unde nimeni nu te-ar mai găsi și care a fost săpată anume ca să satisfacă o răzbunare fără teamă de pedeapsa justiției, o groapă plină cu var, ce s-ar aprinde ca să te mistuie, fără să se mai găsească vreo bucată din tine. Și-ai rămîne în inimă, pentru totdeauna al meu.

Henri o privi pe Paquita fără să tremure, și privirea lui nelînfriată o bucură pe fată.

— Nu, n-am să fac așa! Tu n-ai căzut aici într-o capcană, ci într-o inimă de femeie ce te adoră, și eu voi fi cea aruncată în groapă.

— Totul mi se pare nemaipomenit de stupid, îi spuse de Marsay, privind-o cu atenție. Îmi pari însă o fată de treabă, o fire ciudată; tu ești, pe cuvântul meu, o șaradă vie, a cărei cheie mi se pare destul de greu de găsit.

Paquita nu înțelese nimic din ceea ce spunea tânărul; îl privea însă duios, deschizând niște ochi atât de iluminați de voluptate, încît nu puteau fi nicicum considerați stupizi.

— Hai, iubirea mea, zise Paquita revenind la prima ei idee, vrei să-mi faci pe plac?

— Fac tot ceea ce vrei, și chiar și ceea ce nu vrei, răspunse rîzînd de Marsay, reîntors la manierele lui de crai, hotărît să se lase purtat de norocul său în dragoste, fără să mai privească nici în urmă, nici înainte. Și poate că se bizuia și pe autoritatea și priceperea lui de bărbat cu succes la femei, spre a o domina, după cîteva ore, pe frumoasa fată și a-i afla toate secretele.

— Ei bine, spuse ea, lasă-mă să te gătesc cum îmi place mie.

— Atunci fă-mă cum îți place ție, zise Henri.

Paquita, veselă, se duse să ia dintr-un dulap o rochie de catifea roșie, cu care-l îmbracă pe de Marsay, îi puse apoi pe cap o bonetă de femeie și îl înfășură cu un șal. Dăruindu-se nebuniilor sale, săvîrșite cu o inocență de copil, ea ridea cu un ris convulsiv, și părea o pasăre care bate din aripi; nu mai vedea însă nimic altceva.

Dacă e cu neputință a zugrăvi deliciile nemaipomenite pe care le trăiră cele două frumoase fături zămislite de cer într-o clipă de bucurie, e necesar poate să tîlmăcim metafizic impresiile extraordinare și aproape fantastice ale tânărului. Ceea ce știu să recunoască cel mai bine oamenii aflați în situația socială a lui de Marsay și care trăiesc cum trăia el, este inocența unei fete. Dar, lucru straniu! dacă *Fata cu ochii de aur* era fecioară, ea, fără nici o îndoială, nu era inocentă. Împerecherea atât de ciudată dintre misterios și real, dintre umbră și lumină, dintre oribil și frumos, dintre plăcere și primejdie, dintre Rai și Iad, care se vădise și pînă acum în această aventură, se continua în ființa capricioasă și sublimă cu care se juca de Marsay. Tot ceea ce are mai savant voluptatea cea mai rafinată, tot ceea ce putea să cunoască Henri din acea poezie a simțurilor ce se numește amor, fu depășit de desfătările pe care i le dăruî această fată ai cărei ochi scinteietori nu înșelară nici una din bucuriile pe care le făgăduiau. Fu un poem oriental, în care iradia soarele pus de Saadi, de Hafiz în săltărețele lor stihuri. Numai că nici ritmurile lui Saadi, nici cele ale lui Pindar n-ar fi putut să exprime extazul plin de tulburare și uimirea de care această fată delicioasă fu cuprinsă atunci cînd încetă eroarea în care o mină de fier o făcea să trăiască.

— Sînt moartă! zise ea, sînt moartă! Adolphe, du-mă acum la capătul pămîntului, într-o insulă unde nimeni să nu ne cunoască. Fuga noastră să nu lase nici o urmă! Vom fi urmăriți pînă-n iad. Doamne! iată zorii. Fugi! Te voi mai vedea vreodată? Da, mîine, vreau să te văd iarăși, chiar dacă ar trebui, pentru a mă bucura de asemenea fericire, să-i ucid pe toți paznicii mei. Pe mîine.

Îl strînse la piept într-o îmbrățișare plină de groaza morții. Trase

apoi de minerul unei sonerii, și imploră pe de Marsay să se lase legat la ochi.

— Și dacă n-aș mai vrea? Și dacă aș vrea să rămân aici?

— Ai pricinui și mai grabnic moartea mea, spuse ea; căci sînt sigură acum că voi muri pentru tine.

Henri se lăsă legat. Bărbatul ce s-a ghiftuit de plăceri simte o pornire spre uitare, un soi de ingratitudine, un dor de libertate, o poftă de a pleca să se plimbe, un ușor dispreț și poate că și un vag dezgust față de idolul său; simte în sfîrșit niște simțăminte inexplicabile ce-l fac meschin și josnic. Fără îndoială că certitudinea unei afecțiuni tulburi, însă reale, în sufletele ce nu sînt nici luminate de acea lumină cerească, nici înmiresmate de acel balsam sfînt de la care ne vine statornicia sentimentelor, i-a dictat lui Rousseau aventurile milordului Édouard, cu care se încheie scrisorile din *La Nouvelle Héloïse*. Dacă Rousseau s-a inspirat evident din opera lui Richardson, el s-a îndepărtat de ea prin mii de amănunte ce dau o originalitate magnifică monumentalei lui opere; originalitate ce se recomandă posterității prin ideile mărețe pe care e greu să le desprinzi printr-o analiză atunci cînd, la anii tinereții, citești această lucrare cu scopul de a găsi în ea zugrăvirea fierbinte a celui mai fizic dintre sentimentele noastre, în timp ce scriitorii serioși și filozofii nu întrebuintează niciodată imaginile decît ca o consecință sau ca o necesitate a unei vaste cugetări; iar aventurile milordului Édouard ilustrează ideile cele mai pline de finețe europeană din respectiva operă.

Henri se afla deci sub imperiul acelui sentiment tulbure pe care adevărata iubire nu-l cunoaște. Îi erau necesare, într-un fel, și concluzia convingătoare a comparațiilor și vraja irezistibilă a amintirilor, pentru a-l face să revină la o femeie. Iubirea adevărată domină mai ales prin amintire. Femeia care nu s-a întipărit în suflet nici printr-un exces de plăceri, nici prin tăria sentimentului, poate ea să fie iubită vreodată? Fără ca Henri să-și dea seama, Paquita îl cucerise prin amindouă aceste mijloace. În clipa aceea însă, stăpînit de oboseala fericirii, această delicioasă melancolie a trupului, nu mai era în stare să-și analizeze inima, resimțind mereu pe buze gustul celor mai dulci voluptăți pe care le gustase vreodată. Se trezi pe bulevardul Montmartre, în zori de zi, privi năuc trăsura ce dispărea, scoase două țigări de foi din buzunar, aprinse una la felinarul unei femei ce vindea rachiu și cafea muncitorilor, ucenicilor, zarzavagiilor, acestei populații pariziene ce-și începe viața cu noaptea-n cap; apoi plecă, fumîndu-și țigara și băgîndu-și mîinile în buzunarele de la pantaloni, cu o nepăsare într-adevăr dezonorantă.

— Bun lucru e un trabuc! De așa ceva un bărbat n-are să se sature niciodată, își zise el.

La *Fata cu ochii de aur*, de care erau îndrăgostiți nebunește la acea epocă toți tinerii eleganți ai Parisului, de-abia se mai gîndea! Gîndul morții, pomenit în toial plăcerilor, și de a cărui spaimă se înnegurase în mai multe rinduri fruntea frumoasei ființe ce aparținea huriilor Asiei prin mama ei, Europei prin educație, Tropicelor prin naștere, i se părea a fi una dintre înșelătoriile prin care toate femeile încearcă să se facă interesante.

— Ea e din Havana, din cea mai spaniolă țară din cîte există în Lumea Nouă; a preferat să se joace de-a spaima, decît să-mi arunce în obraz suferința, greutățile, cochetăria ori datoria, așa cum fac parizienele. Pe ochii ei de aur, tare mi-e poftă să dorm.

Văzu o cabrioletă de piață staționată în colț la Frascati în așteptarea vreunui jucător, îl deșteptă pe birjar, porunci să fie dus acasă, se culcă și dormi somnul păcătoșilor, somn ce, printr-o ciudățenie pe care nici un cupletist n-a exploatat-o încă, este tot atît de adînc ca și cel al neprihăniților. Poate că un asemenea fapt este o urmare a proverbialei axiome: *extremele se ating*.

Spre prînz, de Marsay își trosni brațele, deșteptîndu-se, și simți arsurile unei foame de lup, dintre acelea de care toți bătrînii soldați își pot aduce aminte că i-a încercat a doua zi după victorie. Așa încît fu bucuros cînd zări în fața lui pe Paul de Manerville, pentru că nimic nu-i atunci mai agreabil decît să mîncîci în tovărășia cuiva.

— Ei bine, îi zise prietenul său, toți ne-am închipuit că de zece zile te-ai închis undeva cu *Fata cu ochii de aur*.

— *Fata cu ochii de aur*? nici nu mă mai gîndesc la ea! Pe cinstea mea! am destule alte pisici de șmotroșit.

— A! faci pe discretul!

— De ce nu? spuse rîzînd de Marsay. Scumpul meu, discreția este calculul cel mai abil. Ascultă... Ba nu, n-am să-ți spun nici un cuvînt. Tu niciodată nu-mi spui nimic, nu sînt dispus să-mi risipesc degeaba comorile înțelepciunii mele. Viața e un fluviu care servește la a face comerț. Pe tot ceea ce-i mai sfînt pe pămînt, pe trabuce, nu sînt un profesor de economie socială pentru uzul nătărăilor. Să mîncăm. Mă costă mai puțin să-ți dau o omletă cu ton, decît să-mi irosesc creierii pentru tine.

— Faci socoteli, cînd e vorba de amicii tăi?

— Scumpul meu, spuse Henri, care rareori își refuza o ironie, întrucît ți s-ar putea întîmpla, totuși, ca oricărui altuia, să ai nevoie de discreție, și întrucît te iubesc mult... Da, te iubesc! Pe cuvîntul meu de onoare, dacă n-ai avea nevoie decît de o hîrtie de o mie de franci spre a nu-ți zbura creierii, ai găsi-o aici, pentru că noi n-avem încă nimic ipotecat, nu-i așa, Paul? Dacă ai avea un duel mîine, eu insumi aș măsura distanța și aș încărca pistoalele, pentru ca să fii ucis după toate regulile. În sfîrșit, dacă, în afară de mine, s-ar apuca altcineva să te vorbească de rău cînd nu ești de față, ar trebui să se măsoare cu neîndurătorul gentilom ce se ascunde în pielea mea; iată ceea ce numesc eu o prietenie temeinică. Ei bine, pentru cînd vei avea nevoie de discreție, micuțule, află că există două feluri de discreții: discreția activă și discreția negativă. Discreția negativă este discreția proștilor, care întrebuintează tăcerea, negația, aerul încruntat, discreția cu ușile închise, veritabilă neputință! Discreția activă procedează prin afirmație. Dacă în seara asta, la Cerc, aș spune: «Pe cuvîntul meu de cinste, *Fata cu ochii de aur* nu prețuiește atîta cît m-a costat! toată lumea, după plecarea mea, va exclama: — L-ați auzit pe craiul ăsta de de Marsay care ar vrea să ne facă să credem că a și avut-o pe *Fata cu ochii de aur*? Vrea să se scape în felul ăsta de rivali, nu e prost.» Dar o astfel de viclenie e vulgară și

primejdioasă. Oricît ar fi de mare prostia care ne scapă, se găsesc totdeauna gugumani ce pot s-o creadă. Cea mai bună discreție este cea de care se folosesc femeile inteligente cînd vor să-și înșele soții. Ea constă în a compromite o femeie la care nu ținem sau pe care n-o iubim, sau pe care nu o avem, ca să păstrăm astfel onoarea celei pe care o iubim îndeajuns pentru a o respecta. Este ceea ce eu numesc *femeia-paravan*. — A! Iată-l pe Laurent. Ce ne-aduci?

— Stridii de Ostende, domnule conte...

— Ai să afli și tu într-o zi, Paul, ce distractiv e să-ți rîzi de lume ascunzîndu-i secretul afecțiunilor tale. Simt o plăcere grozavă să mă smulg de sub stupida jurisdicție a maselor care nu știu niciodată nici ce vor, nici ce sînt silite să vrea, care consideră mijlocul drept rezultat, care, rînd pe rînd, adoră și blestemă, înalță și distrug! Ce plăcere e să le impui simțămintele și să nu le primești pe ale lor, să le subjugi, să nu te supui lor niciodată! Dacă poți fi mîndru de ceva, nu-i oare de acea putere căpătată prin tine însuși, căreia îi ești deopotrivă și cauză, și efect, și principiu, și rezultat? Ei bine, nimeni nu știe nici pe cine iubesc eu, nici ce vreau. Poate că se va afla pe cine am iubit, ce-aș fi vrut să iubesc, ce voi fi dorit, așa cum se află dramele încheiate; dar să las să mi se vadă cărțile?... Ar fi o slăbiciune, o gugumănie. Nu cunosc nimic mai de disprețuit decît forța înșelată de istețime. Rîzînd, mă inițiez mereu în meseria de ambasador, dacă totuși diplomația este tot atît de dificilă ca și viața! Mă îndoiesc. Ai tu vreo ambiție? Vrei tu să devii ceva?

— Dar, Henri, îți bați joc de mine, ca și cum n-aș fi destul de mediocru pentru a izbuti orice.

— Bine, Paul! Dacă continui să-ți bați joc de tine, ai să poți în curînd să-ți bați joc de toată lumea.

După ce mîncară, pe cînd își fumau trabucurile, de Marsay începu să vadă întîmplările nopții într-o lumină deosebită. Asemenea multor minți mari, puterea lui de înțelegere nu era spontană, el nu pătrundea dintr-o dată fondul lucrurilor. Ca toate firile dotate cu facultatea de a trăi mai mult în prezent, de a-i stoarce, ca să spunem așa, miezul, și de a-l mistui, intuiția lui avea nevoie de un fel de somn spre a-și lămuri cauzele. Așa era cardinalul de Richelieu, ceea ce nu excludea darul lui de a prevedea, necesar pentru conceperea lucrurilor mărețe. De Marsay îndeplinea toate aceste condiții, nu se folosi însă de la început de armele lui decît spre a-și satisface plăcerile, și nu deveni unul dintre oamenii politici cei mai profunzi ai timpului actual decît după ce se sătură de plăcerile la care visează, în primul rînd, un tînăr cînd are aur și putere. Așa se călește bărbatul: el uzează femeia pentru ca femeia să nu-l poată uza. Așadar acum, cînd privea în ansamblul ei întreaga noapte ale cărei plăceri nu se dezlănțuiseră decît treptat, spre a sfîrși prin a se revărsa în torente, de Marsay își dădea seama că fusese înșelat de *Fata cu ochii de aur*. Abia acum fu în stare să citească pagina atît de strălucitoare în impresii, înțelegîndu-i tilcul ascuns. Inocența pur fizică a Paquitei, uimirea, bucuria ei, cîteva cuvinte, la început obscure și de-abia acum limpezi, scăpate în ardoarea plăcerii, totul îi dovedea că el ținuse locul altcuiva. Cum nici una dintre corupțiile sociale nu-i era necunoscută,

cum manifesta față de orice capriciu o indiferență totală și le considera pe toate justificate prin însuși faptul că se puteau satisface, nu se sfia de viciu, îl cunoștea tot atât de bine ca pe un prieten, dar se simți jignit că îi servise de nutreț. Dacă bănuielile lui erau întemeiate, înseamnă că fusese ultragiat pînă în adîncurile ființei lui. Era suficientă numai o asemenea presupunere ca să se simtă cuprins de minie și să lase să izbucnească din pieptul lui răcnetul tigrului de care și-ar fi bătut joc o gazelă, urletul unui tigru ce unea puterea fiarei cu inteligența diavolului.

— Ce te-a apucat? îl întrebă Paul.

— Nimic!

— N-aș vrea, de te-ar întreba cineva dacă ai ceva împotriva mea, să răspunzi cu un *nimic* asemănător; ar trebui a doua zi să ne batem în duel.

— Eu nu mă mai bat, spuse de Marsay.

— Asta mi se pare și mai tragic. Asasinezi așadar?

— Mistifici cuvintele. Eu execut.

— Scumpul meu prieten, spuse Paul, glumele tale sînt foarte pornite spre tragic în dimineața asta.

— Ce vrei? voluptatea duce la ferocitate. De ce? Nu știu nimic, și nici nu sînt destul de curios ca să cercetez cauza. — Tigările astea de foi sînt excelente. Dă-i un ceai prietenului tău. — Știi tu, Paul, că eu duc o viață de brută? Ar fi timpul să-mi aleg un drum, să-mi întrebuintez forțele la ceva care să merite osteneala de a trăi. Viața este o comedie ciudată. Sînt înspăimîntat; nestatornicia ordinii noastre sociale mă face să rid. Statul poruncește să se reteze capul unor pîrliți care au ucis un om, și tot el brevetează în același timp niște creaturi care lichidează, medicalmente vorbind, o duzină de tineri pe iarnă. Morala e neputincioasă împotriva unei duzini de vicii ce distrug societatea și care nu pot fi pedepsite în nici un fel. — Mai vrei încă o ceașcă? — Pe cuvîntul meu de onoare! omul e un bufon care dansează pe marginea prăpastiei. Ni se vorbește despre imoralitatea din *Legăturile primejdioase* și despre nu mai știu ce carte avînd ca titlu un nume de slujnică; există însă o carte oribilă, murdară, înspăimîntătoare, depravantă, veșnic deschisă, ce nu se va închide niciodată, marea carte-a lumii, fără a mai socoti o altă carte de mii de ori mai primejdioasă, ce se compune din tot ceea ce se spune la ureche, între bărbați, sau sub evantai între femei, seara, la bal.

— Henri, hotărît, cu tine se petrece ceva extraordinar, și, cu toată discreția ta activă, se vede limpede.

— Da! așa-i! Și nu știu cum să-mi omor timpul pînă diseară. Să mergem la un joc de cărți. Poate că voi avea fericirea să pierd.

De Marsay se ridică, luă un pumn de bancnote, le înghesui în cutia de țigări, se îmbracă și se folosi de trăsura lui Paul ca să se ducă la *Salon des Étrangers* unde, pînă la cină, își pierdu timpul cu acele emoționante pendulări între pierdere și cîștig, ce sînt ultimul expedient al ființelor tari, cînd sînt nevoite să acționeze în gol. Seara se duse la locul de întîlnire și se lăsă de bunăvoie legat la ochi. Apoi, cu voința fermă pe care numai bărbații într-adevăr tari au puterea s-o stăpînească, își concentră atenția și își încordă mintea pentru a-și da seama pe ce

străzi trecea trăsura. Avu aproape certitudinea că a fost adus în strada Saint-Lazare și că s-au oprit la porțița grădinii palatului San-Réal. Cînd intră pe poartă, ca și prima dată, și fu așezat pe o targă purtată desigur de mulatru și de birjar, înțelese, auzind scîrțitul nisipului sub picioarele lor, pricina unor atît de minuțioase precauții. El ar fi putut, dacă ar fi fost liber sau dacă ar fi umblat pe jos, să ia vreo creangă de arbust, ori să cerceteze nisipul ce i s-ar fi lipit de cizme; în timp ce, transportat, ca să spunem așa, prin aer, într-un palat inaccesibil, norocul lui în dragoste trebuia să fie ceea ce fusese și pînă atunci: un vis. Dar, spre disperarea omului, el nu poate să facă nimic desăvîrșit, fie în bine, fie în rău. Toate operele lui intelectuale sau fizice sînt însemnate cu pecetea distrugerii. Plouase ușor, pămîntul era ud. În timpul nopții, unele miresme vegetale sînt mai tari decît în timpul zilei. Henri simți deci parfumul de rezeda de-a lungul aleii pe unde era escortat — indiciu ce avea să-i ajute în cercetările pe care își făgădui să le facă spre a recunoaște palatul în care se găsea budoarul Paquitei. Luă seama și la cotiturile pe care cei ce-l purtau le făcură în casă, și socoti că va putea să le reconstituie. Se trezi, ca și în ajun, pe divan, în fața Paquitei, care îi desfăcea legăturile; dar o văzu palidă și schimbată. Plinsese. Ingenuncheată ca un inger în rugăciune, însă ca un inger trist, grozav de mîhnit, biata fată nu mai semăna cu ciudata, nerăbdătoarea, neastîmpărata ființă ce-l luase pe de Marsay pe aripile ei pentru a-l transporta în al nouălea cer al iubirii. Era ceva atît de sincer în disperarea ascunsă sub plăcere a Paquitei, încît teribilul de Marsay simți în sine admirație pentru această nouă capodoperă a naturii, și uită pentru o clipă scopul principal al întîlnirii de acum.

— Ce ți s-a întîmplat, Paquita?

— Dragul meu, spuse ea, du-mă de aici, chiar în noaptea asta! Aruncă-mă undeva unde nimeni să nu poată spune cînd mă va vedea: lat-o pe Paquita; unde nimeni să nu răspundă: Există aici o fată cu privirea de aur și cu părul lung. Acolo îți voi dărui atîtea plăceri cîte vei vrea să primești de la mine. Pe urmă, cînd n-ai să mă mai iubești, mă vei părăsi; nu mă voi plînge, nu voi spune nimic; și atunci cînd mă vei părăsi, nu va trebui să-ți faci nici o remușcare, pentru că o zi petrecută alături de tine, o singură zi în care să te privesc, va prețui pentru mine cit o viață întreagă. Dar dacă rămîn aici, sînt pierdută.

— Nu pot să părăsesc Parisul, scumpa mea, răspunse Henri. Eu nu-mi aparțin, sînt legat prin jurămint de soarta mai multor persoane care depind de mine, așa cum și eu depind de ele. Dar pot să-ți găsesc în Paris un adăpost unde nici o putere omenească nu va pătrunde.

— Nu, spuse ea, uiți de puterea femeiască.

Niciodată o frază rostită de un glas omenesc nu a exprimat o groază mai adîncă.

— Cine-ar putea să ajungă la tine, dacă mă așez eu între tine și lume?

— Otrava! spuse ea. Doña Concha te bănuiește. Și, continuă Paquita, lăsînd să-i curgă lacrimile ce sclipiră de-a lungul obrazilor, nu e greu să se vadă că eu acum sînt alta. Ei bine, dacă mă lași pradă furiei monstrului ce mă va sfîșia, făcă-se sfînta ta vrere! Dar acum vino,

revarsă toate voluptățile vieții în iubirea noastră. La urma urmei, am să implor, am să plîng, am să țip, am să mă apăr, am să mă salvez, poate.

— Pe cine să implori? întrebă el.

— Nu mă-ntreba nimic! răspunse Paquita. Dacă voi obține iertarea, o voi obține, poate, numai datorită discreției mele.

— Da-mi rochia, zise insidios Henri.

— Nu, nu, răspunse ea grăbit, rămii ceea ce ești, unul dintre ingerii pe care am fost învățată să-i urăsc. În ei nu vedeam decît niște monștri, pe cînd tu ești tot ceea ce e mai frumos sub cer, spuse ea mîngîind părul lui Henri. Tu nu știi ce proastă sînt, eu n-am învățat nimic. De la doisprezece ani am fost închisă, fără să fi văzut pe nimeni. Nu știu nici să citesc, nici să scriu, nu vorbesc decît engleza și spaniola.

— Atunci cum de primești scrisori din Londra?

— Scrisorile mele! Poftim, iată-le! spuse ea ducîndu-se să ia cîteva hîrtii dintr-un mare vas japonez.

Îi întinse lui de Marsay niște scrisori în care tînărul văzu cu uimire niște figuri bizare, asemănătoare celor de rebus, trasate cu sînge, și care exprimau fraze pline de pasiune.

— Dar, exclamă el, admirînd hieroglificele născocite de o gelozie iscusită, tu te afli sub puterea unui geniu infernal?!

— Infernal, repetă ea.

— Și-atunci, cum de-ai putut să ieși din casă...

— Ah! zise ea, asta mă va pierde. Am pus-o pe doña Concha între frica de o moarte imediată și o minie viitoare. Mă cuprinsese o curiozitate diavolească, voiam să rup cercul de fier ridicat între lume și mine, voiam să văd ce sînt tinerii, căci nu cunoșteam nici un bărbat în afară de marchiz și de Christemio. Vizitiul nostru și valetul ce ne întovărășește sînt niște moșnegi...

— Doar nu vei fi stat închisă totdeauna! Sănătatea ta cerea...

— Vai! răspunse ea, ne plimbam, dar numai noaptea și afară din oraș, pe malul Senei, departe de lume.

— Nu te simți mîndră că ești iubită astfel?

— Nu, spuse ea, deloc! Cu toate că nu duc lipsă de nimic, viața aceasta ascunsă nu e decît beznă în comparație cu lumina.

— Ce numești tu lumină?

— Pe tine, frumosul meu Adolphe! Pe tine, pentru care mi-aș da viața. Toate chinurile iubirii pe care mi s-a spus că le-aș inspira, le simt pentru tine! Multă vreme n-am înțeles nimic din existență, acum însă știu cum iubim noi, pînă astăzi n-am fost decît iubită, eu n-am iubit. Aș părăsi totul pentru tine; ia-mă! Dacă vrei, ia-mă ca pe o jucărie, dar lasă-mă lingă tine pînă ce mă vei distruge.

— Și nu vei regreta nimic?

— Niciodată! spuse ea, lăsîndu-l să-i citească în ochii a căror strălucire de aur rămase pură și luminoasă.

«Să fiu eu oare cel preferat? se întrebă în sinea sa Henri care, întrezărind adevărul, era gata să ierte jignirea, înduplecat de o iubire atît de naivă. Să vedem, să vedem », gîndi el.

Dacă Paquita nu trebuia să-i dea socoteală pentru trecut, cea mai

mică amintire devenea o crimă în ochii lui. Avu deci trista tărie de a se lăsa stăpinit de un gînd al lui, de a o judeca pe iubita lui, de a o studia, dăruindu-se totuși celor mai înflăcărâte plăceri pe care o Péri coborîta vreodată din ceruri le va fi măiestrit pentru iubitul ei. Paquita părea a fi fost creată de natură anume pentru dragoste. Într-o singură noapte, geniul ei de femeie făcuse cele mai fulgerătoare progrese. Oricît de stăpinit ar fi fost tînărul Henri și oricît de rece față de plăceri, cu toată sațietatea lui din ajun, el găsi în *Fata cu ochii de aur* acel serai pe care știe să-l creeze o femeie îndrăgostită și la care bărbatul nu renunță niciodată. Paquita răspundea acelei pasiuni pe care toți bărbații cu adevărat mari o simt față de infinit, pasiune misterioasă, exprimată atît de dramatic în Faust, atît de poetic transpusă în Manfred, și care-l îndemna pe Don Juan să scormonească în inima femeilor, cu nădejdea că va găsi acolo acea taină nemărginită în cautarea căreia aleargă atîția vinători de umbre, pe care savanții cred că o întrezăresc în știință și pe care misticii o află numai în Dumnezeu. Speranța că va poseda, în sfîrșit, Ființa ideală, cu care lupta n-ar putea deveni niciodată obositoare, îl cuceri pe de Marsay care pentru înția oară, după multă vreme, își deschise inima. Nervii i se destinseră, răceala lui se topi la căldura sufletului degoritor al Paquitei, principiile lui neînduplecate se spulberară, și fericirea îi coloră viața în culorile acestui budoar alb și roz. Simțind imboldul unei voluptăți pătimase, se lăsa tîrit dincolo de limitele în care își închisese pînă atunci simțurile. Nu voi să rămînă mai prejos de această fată pe care un amor oarecum artificial o formase de mai înainte pentru nevoile sufletului lui, și atunci găsi în acea vanitate ce-l indeamna pe bărbat să fie totdeauna învingător, puterile cu care s-o domolească pe fată; dar, aruncat astfel dincolo de hotarul în care sufletul este stăpîn pe sine însuși, el se pierdu în acele limburi ale plăcerii pe care vulgul le numește atît de prosteste *spațiile imaginare*. Fu duios, bun și comunicativ. O făcu pe Paquita aproape să-și piardă mințile.

— De ce nu ne-am duce la Sorrento, la Nisa, la Chiavari, să ne petrecem întreaga viață așa? Vrei? o întrebă el pe Paquita cu voce înfiorată.

— E nevoie oare să mă întrebi vreodată *vrei?* exclamă ea. Am eu voință? Eu nu exist în afară de tine decît ca să fiu o plăcere a ta. Dacă vrei să alegi un colț de lume ~~domn~~ de noi, Asia este singurul loc unde iubirea își poate desfășura aripile...

— Ai dreptate, răspunse Henri. Să mergem în India, acolo unde primăvara e veșnică, unde pămîntul e plin de flori, unde omul poate să se înconjoare de alaiuri ~~impărătești~~, fără să fie defăimat, ca în țările neghioabe în care oamenii vor să realizeze searbăda himeră a egalității. Să mergem în ținutul unde se poate trăi în mijlocul unui popor de sclavi, unde searele luminează pururi un palat ce rămîne alb, unde aerul e îmbălsămat de miresme, unde păsările cîntă dragostea și unde mori cînd nu mai poți să iubești!...

— Și unde poți să mori împreună cu cel drag! spuse Paquita. Dar să nu plecăm mîine, să plecăm acum, să-l luăm și pe Christemio.

— Pe legea mea, plăcerea e cel mai frumos deznodămînt al vieții.

Să ne ducem în Asia! Dar ca să plecăm, copilo! trebuie mult aur, trebuie să ne aranjăm mai întâi afacerile.

Ea nu înțelegea nimic din asemenea idei.

— Aur... există aici uite-atîta! spuse ea ridicînd mîna.

— Nu e al meu.

— Și ce importanță are? reluă ea. Dacă ne trebuie, îl luăm.

— Nu-ți aparține.

— A aparține! repetă ea. Tu nu m-ai luat? Cînd îl vom lua, ne va aparține.

El începu să ridă.

— Biată neștiutoare! Nu cunoști nimic din rosturile lumii.

— Nu, dar uite ce știu, izbucni Paquita, trăgîndu-l pe Henri peste ea.

Chiar în clipa în care de Marsay uita totul și se lăsa cuprins de dorința de a-și însuși pentru totdeauna această făptură, în toiul bucuriei lui, primi o lovitură cumplită de pumnal ce-i străpunse inima, înghețată fulgerător. Paquita, care îl ridicase pătimașă în aer ca pentru a-l contempla, strigase:

— Oh! Marquita!

— Marquita! țipă tînărul înroșindu-se, știu acum tot ce încă nu voiam să cred.

Se repezi la dulapul în care era închis lungul pumnal. Dulapul — din fericire și pentru Paquita și pentru Henri — era închis. Furia lui spori din pricina acestui obstacol; își recăpătă însă liniștea, se duse să-și ia cravata și se apropie de Paquita cu un aer de ferocitate atît de grăitor, încît, fără să știe ce crimă săvîrșise, Paquita înțelese totuși că o așteaptă moartea. Atunci, se aruncă dintr-o singură săritură la capătul celălalt al camerei, ca să evite nodul fatal pe care de Marsay voia să i-l treacă în jurul gîtului. Începură să se lupte. Suplețea, agilitatea, vigoarea erau egale și de-o parte și de cealaltă. Ca să pună capăt luptei, Paquita aruncă între picioarele iubitului ei o pernă care îl făcu să cadă, și profită de răgazul căpătat astfel, pentru a trage de resortul soneriei. Mulatrul năvăli în odaie. Cit ai clipi din ochi, Christemio sări pe de Marsay, îl trînti la pămînt, îi puse piciorul în piept, cu călcîiul întors spre beregată. De Marsay înțelese că dacă s-ar zbate, ar fi zdrobit într-o clipită, la un singur semn al Paquitei.

— De ce voiai să mă omori, dragostea mea? îl întrebă ea.

De Marsay nu răspunse.

— Ce ți-am făcut? îi mai spuse. Vorbește, să ne lămurim.

Henri păstră atitudinea rece a omului tare cînd se simte învins — stăpînire de sine calmă, flegmatică, tipic englezească, ce vădea conștiința demnității printr-o resemnare momentană. De altminteri, își dăduse seama, în ciuda pătimașei lui minii, că era imprudent să se pună rău cu justiția, ucigînd-o fără nici o socoteală pe această fată. fără a fi pregătît mai dinainte omorul, în așa fel încît să-și asigure impunitatea.

— Iubitule, reluă Paquita, vorbește-mi; nu mă lăsa fără un cuvînt de rămas bun! N-aș vrea să păstrez în inimă spaima pe care mi-ai pricinuit-o. De ce nu vorbești? spuse ea bătînd din picior cu mînie.

De Marsay îi aruncă drept răspuns o privire care semnifica așa de limpede: *vei muri!* încît Paquita se năpusti asupra lui.

— Ei bine! Vrei să mă omori? Dacă moartea mea poate să-ți facă plăcere, omoară-mă!

Îi făcu un semn lui Christemio, care-și luă piciorul de pe tînăr și plecă fără a lăsa să se vadă pe fața lui dacă o judeca în vreun fel, bine sau rău, pe Paquita.

— Iată un om! zise de Marsay, arătîndu-l pe mulatru printr-un gest sumbru. Nu există devotament în afară de devotamentul care se supune prieteniei fără s-o judece. Ai, în acest om, un adevărat prieten.

— Ți-l dau dacă-l vrei, răspunse ea; te va sluji cu aceeași credință pe care-o are față de mine, dacă-i voi cere eu.

Așteptă un cuvînt de răspuns, și reluă pe un ton plin de duioșie: — Adolphe, spune-mi o vorbă bună. Uite, se face ziuă.

Henri nu răspunse. Acest tînăr avea o tristă însușire, căci oamenii socotesc mareș tot ceea ce pare a dovedi tărie, și adeseori divinizează lucrurile ieșite din comun. Henri nu știa să ierte. Înduplecarea, care este unul din harurile sufletului, era un nonsens pentru el. Cruzimea nordicilor, al căror singe se află amestecat din plin în singele englezesc, îi fusese transmisă lui Henri prin tatăl său. El era tot atît de neclintit și în simțămintele lui bune și în cele rele. Exclamația Paquitei i se păruse cu atît mai oribilă cu cît il coborise din cel mai dulce triumf ce-l satisfăcuse vreodată vanitatea de bărbat. Speranța, iubirea, toate sentimentele lui fuseseră răscolite, totul se învălvorase în inima și în mintea lui; și brusc, aceste flăcări, aprinse pentru a-i lumina viața, fuseseră stinse de un vînt rece. Paquita, înmărmurită, nu mai avu, în durerea ei, decît tăria să dea semnalul despărțirii.

— Nu mai e nevoie de asta, spuse ea, aruncînd legătura pentru ochi. Dacă el nu mă mai iubește, dacă mă urăște, totul s-a sfîrșit.

Așteptă o privire, care nu-i fu acordată, și se prăbuși ca moartă. Mulatru îi aruncă lui Henri o privire înspăimîntătoare, atît de expresivă, încît il făcu să tremure, pentru prima dată în viața lui, pe acest tînăr, căruia nimeni nu-i tăgăduise darul unui curaj rar. «Dacă nu o iubești, într-adevăr, dacă îi produci cel mai mic necaz, te omor.» Acesta era sensul privirii lui fulgerătoare. De Marsay fu condus cu o grijă aproape slugarnică de-a lungul coridorului luminat de cîteva ferestre zăbrelete ce dădeau spre curtea vecină și la capătul căruia ieși, printr-o ușă secretă, pe o scară dosnică, în grădina palatului San-Réal. Mulatru îl ajută să înainteze cu precauție de-a lungul unei alei de tei ce ducea la o porțiță prin care se ajungea într-o stradă pustie la acea oră. De Marsay luă aminte la toate, trăsura îl aștepta; de data aceasta, mulatru nu-l mai însoți și, în clipa în care Henri își lipi fruntea de portieră ca să mai vadă o dată grădinile și palatul, întîlni ochii albi ai lui Christemio, cu care schimbă o privire. Și de-o parte și de cealaltă fu ca o provocare, o sfruntare, prevestirea unui război sălbatic, a unui duel în care legile obișnuite încetau, în care trădarea și perfidia deveneau mijloace admise. Christemio știa că Henri jurase moartea Paquitei. Henri știa, la rîndul lui, că și Christemio vrea să-l omoare înainte ca el s-o omoare pe Paquita. Amîndoi se înțeleseră perfect.

«Aventura se complică într-un chip destul de interesant», își zise Henri.

— Unde merge domnul? îl întreabă vizitiul.

De Marsay porunci să fie condus la Paul de Manerville.

Mai bine de-o săptămână Henri lipsi de acasă, fără ca nimeni să poată ști nici ce făcea în acest timp, nici unde locuia. Disparația aceasta îl scăpă de minia mulatrului și pricinui pierderea sărmanei ființe ce-și pusese toată nădejdea în cel pe care îl iubea așa cum niciodată vreo ființă n-a mai iubit pe pământ. În ultima zi a acelei săptămâni, pe la ora unsprezece seara, Henri sosi într-o trăsură la porțița grădinii palatului San-Réal. Trei bărbați îl întovărășeau. Vizitiul, de bună seamă, îi era prieten, căci se ridică în picioare pe capra trăsurii, ca o santinelă atentă, ce vrea să audă chiar și cel mai mic zgomot. Unul dintre ceilalți trei rămase în fața porții, pe stradă, al doilea se opri în grădină, sprijinit de zid; ultimul, care ținea în mână o legătură de chei, îl însoți pe de Marsay.

— Henri, îi spuse tovarășul său, am fost trădați.

— În ce fel, amice Ferragus?

— Nu toți dorm, răspunse șeful Devoranților; pesemne că vreunul din casă nici n-a băut, nici n-a mâncat. Uite lumina de colo.

— Avem planul casei: de unde vine?

— N-am nevoie de plan ca să știu, răspunse Ferragus; vine de la camera marchizei.

— Ah! izbucni de Marsay. Probabil că a sosit azi de la Londra. Femeia asta are să-mi răpească pină și răzbunarea! Dar, dacă mi-a luat-o înainte, bunul meu Gratien, o dăm pe mina justiției.

— Ia ascultă o clipă! Treaba s-a făcut, îi spuse Ferragus lui Henri.

Cei doi amici ciuliră urechea și auziră niște scincete slabe care i-ar fi înfiorat și pe niște tigri.

— Marchiza ta nu s-a gândit că zgomotele pot ieși prin hornul semineului, spuse șeful Devoranților, rizind ca un critic încântat că descoperă o greșală într-o lucrare perfectă.

— Numai noi știm să prevedem totul, zise Henri. Așteaptă-mă, vreau să văd ce se petrece acolo sus, la ele, ca să știu cum se desfășoară certurile în căsnicia lor. Pe Dumnezeuul meu, mi se pare că o perpelește pe jeratic.

De Marsay urcă repede scara pe care-o cunoștea și recunoscu drumul spre budoar. Când deschise ușa, îl cuprinse fiorul involuntar pe care-l provoacă și-n omul cel mai crud vederea singelui împrăștiat peste tot. Dar spectacolul ce i se oferi privirilor fu pentru el mai mult decît un motiv de uimire. Marchiza era femeie: își calculase răzbunarea cu acea perfidie desăvîrșită specifică animalelor slabe. Își disimulase minia, pentru a se asigura de crima Paquitei înainte de a o pedepsi.

— Prea tîrziu, iubitule! spuse Paquita murind, și ochii ei stinși se întoarseră spre de Marsay.

Fata cu ochii de aur își da sufletul înecat în singe. Luminile aprinse toate, un parfum suav ce se simțea în aer, o anume dezordine în care ochiul unui bărbat priceput la dragoste putea să recunoască nebuniile obișnuite ale tuturor pasiunilor, dovedeau că marchiza o chestionase

iscusit pe vinovată. Apartamentul acesta alb, în care singele părea și mai roșu, mărturisea că avusese loc o luptă. Mîinile Paquitei erau imprimare pe perne. Peste tot ea se agățase de viață, peste tot se apăraseră și peste tot fusese lovită. Fișii întregi din tapiseria canelată erau smulse de mîinile ei însingerate, care, fără îndoială, luptaseră mult timp. Paquita trebuie să fi încercat să se suie pe tavan. Urmele picioarelor ei desculțe se vedeau de-a lungul rezemătoarei divanului, pe care fără îndoială alergase. Trupul, crîmposit cu lovituri de pumnal date de călăul ei, spunea cu ce îndirjire luptase pentru o viață pe care Henri i-o făcuse atât de scumpă. Zacea pe jos și, murind, mușcase mușchii din pulpa piciorului doamnei de San-Réal, care ținea în mînă pumnalul scaldat în sînge. Marchiza, cu părul smuls, era plină de mușcături, dintre care multe sîngerau, iar rochia sfișiată o lăsa pe jumătate goală, cu sînii zgiriați. Era sublimă așa. Chipu-i pătimaș și înnebunit adulmeca singele. Gîfîind, rămăsese cu gura întredeschisă, iar nările nu-i mai ajungeau să soarbă aerul. Unele animale, cînd sînt infuriate, se năpustesc peste dușmanul lor, îl omoară și, liniștite de biruință, par a uita totul. Sînt însă altele care se învîrtesc în jurul victimei și o păzesc, temîndu-se parcă să nu le-o ia cineva, și care, asemenea lui Ahile al lui Homer, fac de nouă ori ocolul Troiei, tirîndu-și dușmanul de picioare. Așa era marchiza. Ea nu-l văzu pe Henri. În primul rînd, se știa destul de singură, ca să nu se teamă de martori; apoi, era prea îmbătată de singele cald, prea împătimită de luptă, prea exaltată ca să nu mai zărească întregul Paris, dacă Parisul ar fi format o horă împrejurul ei. N-ar mai fi auzit nici trăsnetul. Nu auzise nici măcar ultimul suspin al Paquitei, și credea că mai poate încă să fie auzită de moartă.

— Mori fără să mărturisești! îi spunea ea; du-te în iad, monstru de nerecunoștință; să nu mai fii a nimănui, decît a diavolului. Pentru singele pe care i l-ai dăruit, mi-l datorezi pe al tău, pe tot! Mori, mori, îndură o mie de morți! Am fost prea bună, te-am omorît într-o clipă, aș fi vrut să te fac să simți toate durerile pe care mi le lași moștenire. Ah, eu o să trăiesc, o să trăiesc ca o blestemată, silită să nu-l mai iubesc decît pe Dumnezeu! Se uită la Paquita. — E moartă! își spuse după o clipă de tăcere, dîndu-și brusc seama de ceea ce făcuse. Moartă, an! Am să mor și eu de durere!

Marchiza vru să se arunce pe divan, copleșită de o disperare care îi sugruma glasul și, datorită acestei mișcări, îl zări pe Henri de Marsay.

— Cine ești tu? întrebă ea, repezindu-se la Henri, cu pumnalul ridicat.

Henri îi prinse brațul și putură astfel să se privească amîndoi față în față. O surpriză cumplită le îngheță amîndurora singele în vine, și picioarele lor tremurară ca ale unor cai speriați. Într-adevăr, doi Menechmes nu s-ar fi asemănat mai bine. Amîndoi exclamară într-un glas:

— Ți-e tată lordul Dudley?

Amîndoi inclinară fruntea afirmativ.

— A rămas credincioasă singelui, spuse Henri arătînd-o pe Paquita.

— Era nu se poate mai nevinovată, răspunse Margarita-Euphémia Porrabéril, prăbușindu-se peste trupul Paquitei și scoțînd un țipăt de

isperare. — Sărmană fată! oh! aş vrea să te reînviez! Am greşit! arătă-mă, Paquita! Tu eşti moartă, iar eu trăiesc! Ah! Eu sint cea mai nenorocită.

În acea clipă se ivi figura oribilă a mamei Paquitei.

— Ai venit să-mi spui că nu mi-ai vîndut-o ca să-ţi-o omor, strigă marchiza. Ştiu de ce ieşi din vizuina ta. Am să-ţi-o plătesc a doua oară. Taci!

Se duse şi luă o pungă cu aur din dulapul de abanos şi o zvîrli cu dispreţ la picioarele bătrinei. Zornăitul aurului avu puterea să schiţeze un suris pe obrazul impietrit al georgiencei.

— Am sosit la timp pentru tine, sora mea, spuse Henri. Justiţia îţi a cere...

— Nimic! răspunse marchiza. Un singur om ar fi putut să-mi ceară ocoteală pentru această fată. Christemio e mort.

— Dar mama ei, întrebă Henri, arătînd-o pe bătrînă, nu te va iantaja meren?

— Ea e dintr-o ţară în care femeile nu sint fiinţe, ci lucruri cu care faci ce vrei, pe care le vinzi, le cumperi, le omori, de care poţi să e slujeşti pentru orice capriciu, aşa cum ne slujim aici de mobile. De altfel, suferă de o patimă ce copleşte totul în ea şi care a stins dragostea ei de mamă, dacă şi-a iubit vreodată fiica; o patimă...

— Care? întrebă Henri nerăbdător, intrerupînd-o pe sora lui.

— Jocurile de noroc, de care Dumnezeu să te ferească! răspunse marchiza.

— Dar cine are să te ajute, spuse Henri arătînd-o pe *Fata cu ochii de aur*, să ştergi urmele acestei nebunii pentru care justiţia nu te va ierta?

— O am pe mama ei, răspunse marchiza, arătînd-o pe bătrîna georgiană, căreia îi făcu semn să rămînă pe loc.

— Ne vom mai vedea, spuse Henri, gîndindu-se la îngrijorarea ce trebuia să-i fi cuprins pe amicii lui şi văzîndu-se nevoit să plece.

— Nu, frate, spuse ea, nu ne vom mai vedea niciodată. Mă întorc în Spania ca să intru la mănăstirea *los Dolores*.

— Eşti încă prea tinără şi prea frumoasă, spuse Henri, luînd-o în braţe şi sărutînd-o.

— Adio, spuse ea; nimic nu ne consolează de pierderea a ceea ce mi s-a părut a fi infinitul.

O săptămînă mai tîrziu, Paul de Manerville îl întîlni pe de Marsay la Tuileries, pe terasa Feuillants.

— Ei bine! Ce s-a ales oare de frumoasa noastră FATĂ CU OCHII DE AUR, sceleratul?

— A murit.

— De ce?

— De piept.

Paris, martie 1834 — aprilie 1835

Din ziua când a fost publicat primul episod din *Istoria celor Treisprezece*, pînă astăzi, cînd apare ultimul, mai multe persoane l-au iscodit pe autor ca să afle dacă această istorie este adevărată; el s-a ferit însă să le satisfacă curiozitatea. O atare concesie ar putea aduce prejudicii încrederii datorate naratorilor. Totuși, el nu va încheia fără a mărturisi aici că episodul *Fetei cu ochii de aur* e adevărat în cele mai multe din amănuntele lui, că întîmplarea cea mai poetică, și care constituie miezul episodului, și anume, asemănarea dintre cele două personaje principale, este exactă. Eroul aventurii, care a venit să i-o povestească rugîndu-l s-o publice, va fi fără îndoială satisfăcut văzîndu-și dorința împlinită, deși la început autorul a considerat acest lucru imposibil de realizat. Ceea ce părea cu osebire greu de crezut era acea frumusețe miraculoasă, pe jumătate feminină, prin care eroul se distingea cînd avea șaptesprezece ani, și ale cărei urme autorul le-a regăsit în tînărul de douăzeci și șase de ani. Dacă *Fata cu ochii de aur* a stîrnit interesul unora, așezîia vor putea s-o revadă după căderea cortinei la sfîrșitul piesei, ca pe una din acele actrițe care, pentru a-și primi efemerele coroane de flori, se ridică de jos tefere după ce au fost înjunghiate în ochii publicului. Nimic nu are un deznodămint poetic în natură. Astăzi, *Fata cu ochii de aur* are treizeci de ani și s-a ofilit cu totul. Marchiza de San-Réal, întîlnită iarna asta la Bouffes sau la Operă de unele din persoanele onorabile care tocmai au citit acest episod, are exact vîrsta pe care femeile n-o mai mărturisesc, dar pe care o dezvăluie acele înfiorătoare pălării cu care unele străine așezate în lojile din față își permit să stînjenească privirea tinerelor care stau *în spate*, spre marea neplăcere a acestora. Marchiza e o femeie crescută în insule, unde moravurile le justifică într-o asemenea măsură pe Fetele cu ochii de aur, încît ele sînt acolo aproape o instituție.

Cît despre celelalte două episoade, destul de mulți parizieni le-au cunoscut actorii pentru ca autorul să fie scutit de a mărturisi aici că scriitorii nu inventează niciodată nimic, mărturisire făcută cu umilință de marele Walter Scott în prefața unde a sfîșiat vîlul cu care se învăluisse vreme îndelungată. Pînă și detaliile îi aparțin doar rareori scriitorului, care nu e decît un copist mai mult sau mai puțin norocos. Singurul lucru care vine de la el, combinarea evenimentelor, dispunerea lor literară, este aproape întotdeauna punctul slab pe care critica se grăbește

să-l atace. Critica n-are dreptate. Societatea modernă, nivelind toate stările sociale, lămurind totul, a suprimat comicul și trăgicul. Istoricul moravurilor este obligat, ca în cazul de față, să-și ia de acolo unde ele se află faptele generate de aceeași pasiune, dar care li s-au întâmplat mai multor subiecți, și să le imbine pentru a obține o dramă completă. Astfel, deznodământul din *Fata cu ochii de aur*, la care s-a oprit povestea reală pe care autorul a istorisit-o în tot adevărul ei, deznodământul acesta este un fapt ce se petrece periodic la Paris, fapt a cărui tristă gravitate o cunosc numai chirurgii din spitale, căci medicina și chirurgia sînt confidentele exceselor la care duc pasiunile, după cum oamenii legii sînt martorii celor produse de conflictul intereselor. Tot dramatismul și comicul epocii noastre se află în spital sau în cabinetul oamenilor legii.

Deși fiecare din cei Treisprezece poate oferi subiectul mai multor episoade, autorul a socotit că e potrivit și, poate, poetic să lase aventurile lor în umbră, așa cum a rămas tot timpul în umbră ciudata lor asociație.

Meudon, 6 aprilie 1835

BANCA NUCINGEN

DOAMNEI ZULMA CARRAUD

Cui aş putea să închin această carte dacă nu dumneavoastră doamnă, a cărei inteligență superioară și nepărtinitoare este o comoară neprețuită pentru prieteni, dumneavoastră care întruchipați pentru mine un întreg public și mi sînteți totodată o soră cit se poate de îngăduitoare? Binevoiți s-o primiți drept mărturie a prieteniei noastre de care sînt mîndru. Dumneavoastră, împreună cu alte suflete tot atît de alese, veți înțelege ce am urmărit atunci cînd veți citi Banca Nucingen în continuarea lui César Birotteau. Oare acest contrast nu este el plin de învățăminte sociale?

De BALZAC

Știți prea bine cit de subțiri sînt pereții care despart salonașele intime din cele mai elegante restaurante ale Parisului. La Véry, de pildă, sala cea mare e tăiată în două de un paravan ce poate fi ușor scos ori pus la loc după dorință. Scena ce urmează nu s-a petrecut acolo, ci într-un alt local de petreceri, pe care nu-mi vine la îndemînă să-l numesc. Luam masa în doi, așa că mă voi mulțumi să spun ca Prudhomme, personajul lui Henri Monnier: «N-aș vrea s-o compromit». Ciuguleam din bunătățile ce alcătuiau cina noastră, delicioasă în toate privințele, în timp ce stăteam de vorbă în șoaptă, fiindcă ne dădusem seama cit erau de subțiri pereții micului salonaș în care ne aflam. Pînă în momentul cînd ajunsesem la friptură nu avusesem nici un vecin în încăperea alăturată, de unde nu se auzea decît pîlpitul focului în sobă. Cînd orologiul bătu opt, se auziră pași zgomotoși, forfotă, cuvinte schimbate la repezeală, apoi chelnerii aducînd sfeșnice cu luminări aprinse. Era vădit că salonașul vecin fusese ocupat. După voci am înțeles numaidecît cine se afla acolo.

Erau patru din acei aprigi cormorani, ieșiți din spuma ce incununează valurile mereu reînnoite ale generației actuale; niște băieți de viață, ale căror mijloace de trai sînt o taină, deoarece nimeni n-a auzit să aibă rente sau domenii, dar, cu toate astea, trăiesc bine. Acești spirituali *condottieri* ai Finanței moderne, pe tărîmul căreia se dă astăzi cel mai cumplit dintre războaie, lasă toate frămîntările în seama creditorilor, pîstrînd pentru ei numai plăcerile, singura lor preocupare fiind eleganța vestimentară. Destul de cutezători, de altfel, pentru a-și fuma trabucul sezînd pe un butoi cu praf de pușcă, ca Jean Bart, poate numai pentru

că și acest lucru face parte din rolul pe care îl joacă; mai zeflemiști decît o fiuică de scandal, zeflemindu-se chiar pe ei înșiși, ageri la minte și bănuitori, veșnic în goană după afaceri, hrăpăreți și risipitori, invidioși pe toată lumea, dar mulțumiți de sine; deși uneori de o dibăcie politică surprinzătoare, în stare să analizeze și să ghicească totul, ei nu izbutiseră încă să-și croiască drum în lumea în care ar fi vrut să-și desfășoare talentele. Dintre toți patru numai unul singur s-a ridicat, dar și acesta numai pe prima treaptă a scării sociale. În această lume nu-i de ajuns să ai bani, iar un parvenit nu-și dă seama de tot ce-i lipsește decît după șase luni de lingușiri. Tăcut, rece, bătos, lipsit de umor, acest parvenit, anume Andochie Finot, a avut destulă țarie pentru a se țiri pe brinci dinaintea celor care-i puteau fi de folos și destulă șiretenie pentru a se obrăznicii față de cei de care nu mai avea nevoie. Asemenea unui personaj grotesc al baletului din *Gustave*, pare un marchiz cînd îl privești din spate, iar din față, un bădăran. Acest vlădică al tranzacțiilor de tot felul întreține un tircovnic, pe Émile Blondet; redactor pe la diferite gazete, om plin de duh, dar imprăștiat, scriitor, capabil, dar leneș, care se lasă exploatat cu bunăștiință, cînd perfid, cînd generos, după toane, unul dintre acei oameni pe care-i iubești, dar nu-i stîmezi. Șiret ca o subreție de comedie, incapabil să refuze condeii său oricărui ar vrea să i-l cumpere și inima oricui i-o cere cu împrumut, Émile este cel mai fermecător dintre acei bărbați cu apucături de curtezană, despre care cel mai năzdrăvan dintre zeflemiștii noștri a spus: «Îmi plac mai mult cînd poartă pantofiori de mătase, decît cizme». Cel de-al treilea, anume Couture, se menține datorită speculațiilor la Bursă. El înnațește o afacere cu alia: ciștigul adus de una acoperă pierderea pricinuită de cealaltă. Și astfel, izbuteste să se mențină la suprafața apei numai datorită încordării nervoase a jocului său, a cacialmalelor sale, pe cit de neașteptate, pe atît de îndrăznețe. Înnoată cînd într-o direcție, cînd în alta, căutînd în oceanul afacerilor pariziene o insulă oricît de mică, dar destul de litigioasă, ca să se poată cuibări pe ea. Firește, un asemenea om nu-i nicăieri la locul lui. Cit despre ultimul dintre cei patru, cel mai pornit pe zeflemea și ironie, e de ajuns să-i pomenim numele: Bixiou! Dar vai, Bixiou din 1836 e cu totul altul decît cel din 1825. El a ajuns bufonul mizantrop cu cea mai multă vervă și cu cel mai mușcător sarcasm, un diavol infuriat, fiindcă și-a cheltuit în zadar umorul atît de fin și îndrîjit, fiindcă n-a izbutit să pescuiască măcar o epavă din marea agitată a ultimei revoluții, gata să dea oricui un picior în spate, ca un adevărat Pierrot de la Théâtre des Funambules, cunoscînd pe degete epoca sa și aventurile ei scandaloase, înflorindu-le cu propriile sale scorneli hazlii, gata să incalcece ca un clown pe umerii oricui, ca apoi să-i pună pe frunte, asemenea unui călău, pecetea infamiei.

După ce și-au satisfăcut primele și cele mai imperioase cerințe ale unei lăcomii rafinate, vecinii noștri ajunseră cu cina acolo unde ne găseam și noi, și anume la desert, iar datorită tăcerii noastre se crezură singuri. Printre divertismentele gastronomice ale desertului, mulțumită sampaniei, sub învăluirea fumului de trabuc, se înfiripă o conversație intimă. Pătrunsă de acea luciditate glacială care impietreste sentimentele cele mai elastice și frinează inspirația cea mai generoasă, imprimînd

risului o notă stridentă, această convorbire, plină de ironia mușcătoare ce schimbă veselia în sarcasm, dădu la iveală secătuirea unor suflete care s-au închis în ele însele, fără alt scop în viață decît satisfacerea propriului egoism, rod al tihnei în care trăim. Numai cu *Nepotul lui Rameau*, pamfletul îndreptat împotriva omului pe care Diderot nu s-a încumetat să-l publice, numai cu această carte voit dezvăluită pentru a arăta anumite răni, se poate asemui pamfletul rostit fără nici un gînd ascuns de vecinii noștri; aici cuvîntul nu ținea seamă nici măcar de nedumeririle cugetului, totul era clădit din ruine, totul era tăgăduit și nu era admirat decît ceea ce e nevoit să recunoască și un sceptic: forța atotputernică, atotștiutoare și atotcuprinzătoare a banului. După ce trase la împlinire cîteva gloanțe în cercul cunoștințelor comune, Birfeala își înfreptă focul ucigător asupra prietenilor intimi. Un semn a fost de ajuns pentru a fi înțeleasă dorința mea de a rămîne și de a asculta mai departe, atunci cînd Bixiou începu să povestească ceea ce va urma. Ne-a fost dat să auzim una din acele teribile improvizații care i-au atras lui Bixiou reputația de artist în rîndul cîtorva spirite blazate, și pe care memoria mea a înregistrat-o cu fidelitatea unei stenograme, în ciuda deselor întreruperi, intervenții și reluări. Nici părerile, nici forma în care erau exprimate nu răspund cîtuși de puțin cerințelor literare. Cu toate acestea, voi reda totul așa cum a fost: un potpuriu de lucruri sinistre, care zugrăvește vremurile noastre, vrednice să asculte numai astfel de istorii; de aceea și las întreaga răspundere povestitorului principal. Mimica, gesturile corespunzătoare deselor schimbări ale glasului, prin care Bixiou înfățișa personajele aduse în scenă, trebuie să fi fost desăvîrșite, judecînd după exclamațiile de aprobare și după interjecțiile de satisfacție ale celor trei ascultători ai săi.

— Și zici că Rastignac te-a refuzat? îl întrebă Blondet pe Finot.

— Categoric.

— Și nu l-ai amenințat cu ziarele? întrebă Bixiou.

— Ba da, dar a pufnit în ris, răspunse Finot.

— Rastignac e moștenitorul direct al răposatului de Marsay și-și va face drum în politică cum și-a făcut și în lumea bună, fu de părere Blondet.

— Dar cum s-o fi îmbogățit oare? întrebă Couture. În 1819 locuia cu celebrul Bianchon într-o mizeră pensiune din Cartierul Latin, în timp ce familia lui mîncă răbdări prăjite și bea poșircă țărănească numai ca să-i poată trimite lui o sută de franci pe lună, că del domeniul de la țară al lui taică-său nu valora nici o mie de scuzi și pe deasupra mai avea și două surori și un frate pe cap, iar acum...

— Acum are un venit de patruzeci de mii de franci, răspunse Finot. A dat fiecăreia dintre surori o zestre grasă, le-a măritat pe amîndouă cu cîte un nobil de vîșă veche și i-a lăsat măică-si uzufructul domeniului.

— În 1827, zise Blondet, îl știam fără o lețcaie.

— Asta a fost în 1827! exclamă Bixiou.

— Ei bine, continuă Finot, astăzi e pe cale să devină ministru, să ajungă *pair* al Franței și tot ce i-o pofti inima! De Delphine s-a despărțit în termeni buni încă de acum trei ani, și nu încapе îndoială că vinează o partidă grozavă, fiindcă nu-l împiedică nimic să ia chiar și o fată de

neam mare! Strengarul a avut destulă minte să se încurce cu o femeie bogată.

— Ei, prieteni, să-i acordăm circumstanțe atenuante: a încăput pe mîna unui om foarte dibaci tocmai cînd izbutise să se smulgă din ghearele mizeriei, zise Blondet.

— Îl cunoști prea bine pe Nucingen, interveni Bixiou; la început Delphine și Rastignac îl socoteau un ins *de treabă*; părea că, pentru el, o femeie e o jucărioară, o podoabă a casei. Și uite de ce cred eu că la omul ăsta ce-i în gușă și-n căpușă: Nucingen nu se sfiește să spună pe șleau că nevastă-sa este emblema averii lui, *un lucru* foarte necesar, totuși de importanță secundară în viața veșnic sub presiune a oamenilor politici și a marilor financiari. Eram de față cînd a spus că Bonaparte a fost mărginit ca un burghez la începutul legăturii lui cu Joséphine, că deși a dovedit apoi destul curaj ca s-o folosească drept trambulină, a fost un caraghios cînd a vrut s-o facă părtaşă la gloria lui.

— Orice om superior trebuie să aibă o concepție orientală în ceea ce privește femeile, afirmă Blondet.

— Baronul a contopit teoriile orientale cu cele occidentale într-o admirabilă doctrină pariziană. Nu-l putea suferi pe de Marsay, care nu era ușor de mînuit. În schimb Rastignac i-a plăcut foarte mult și l-a exploatat, lăsîndu-i în seamă toate îndatoririle lui familiale, fără ca acesta să o simtă măcar. Toate toanele Delphinei se spargeau în capul lui Rastignac, el trebuia s-o plimbe la Bois de Boulogne, s-o însoțească la spectacole. Acest mare mic om politic de astăzi și-a petrecut o bună parte din viață scriind și citind răvașe de dragoste. La început, Eugène era beștelit pentru orice fleac; se înveselea cînd era Delphine veselă, se posomora cînd era ea tristă, trebuia să-i suporte migrenele, confidențele, să-i consacre tot timpul, oră cu oră, cei mai frumoși ani ai tinereții lui, ca să alunge plictisul din viața searbădă a acestei pariziene. Cu el se sfătuia îndelung Delphine în privința toaletelor care ar prinde-o cel mai bine, asupra lui își descărca furia, el era ținta nenumăratelor ei bobîrnace, pe cînd baronul avea parte numai de drăgălășenia soției sale. În sinea lui, baronul ridea de toate astea și de cîte ori îl vedea pe Rastignac copleșit de atîtea obligații, *se prefăcea că a căzut la bănuială*, și astfel teama comună îi apropia din nou pe cei doi amanți.

— Înțeleg ca o femeie atît de bogată să-l fi ajutat pe Rastignac, ba chiar să-i fi asigurat o situație onorabilă, dar de unde atîta avere? întrebă Couture. Ca să ajungă la o avere atît de considerabilă, ca aceea de astăzi, trebuie să fi dat o lovitură, și, pe cîte știu, nimeni nu l-a învinuit vreodată de a fi pus la cale o afacere bănoasă.

— A moștenit-o, zise Finot.

— De la cine? întrebă Blondet.

— De la neghiobii pe care i-a întîlnit, adăugă Couture.

— Ei, nu i-o fi jumulit chiar pe toți, mai sînt destui, dragii mei, zise Bixiou:

...Nu vă pierdeți cu firea, fraților;

Azi mai mult ca oricînd e vremea de aur a hoților.

Hai să vă povestesc de unde se trage averea. Să ne închinăm în primul rînd în fața talentului său! Prietenul nostru nu este un ștrengar, cum pretinde Finot, ci un gentleman care știe regulile jocului, cunoaște cărțile și pe care galeria îl respectă. Rastignac are prezența de spirit cerută în anumite împrejurări și procedează ca un militar care nu-și împrumută curajul decît contra poliță cu scadență peste nouăzeci de zile, cu trei giruri plus garanție. Deși poate părea un om slab de înger, un zănatic, un om cu idei incoerente, șovăilor, incapabil să ducă ceva la bun sfîrșit, totuși, în clipa cînd se ivese o afacere serioasă, o combinație ispititoare, el nu se împrăstie ca Blondet, de pildă, care în astfel de împrejurări se zbate pentru alții; dimpotrivă, Rastignac își adună toate forțele, cercetează temeinic poziția pe care vrea s-o cucerească, apoi atacă fără greș. Cu îndrăzneala lui Murat, ia cu asalt pozițiile adversarului, produce panică printre acționari, în consiliile de administrație, în sfîrșit, zguduie din temelii toată șandramaua; apoi, după ce a dat lovitura, se domolește, își reia viața de huzur, lipsită de griji, devenind iarăși meridionalul dornic de plăceri, flecarul, leneșul Rastignac, care-și poate îngădui să doarmă la amiază, tocmai fiindcă a fost în stare să vegheze în momentul crizei.

— Toate bune și frumoase, dar mai bine ne-ai lămuri odată ce-i cu averea lui, zise Finot.

— Bixiou n-o să ne facă decît o caricatură, interveni Blondet. Ce mai incolo-incoace, averea lui Rastignac se datorește în întregime Delphinei de Nucingen, o femeie excepțională, care imbină îndrăzneala cu prevederea.

— Nu cumva ți-a împrumutat niște bani? întrebă Bixiou.

Izbucniră cu toții într-un hohot de ris.

— Te înșeli în privința ei, i se adresă Couture lui Blondet. Inteligența ei se reduce la anumite replici mai mult sau mai puțin spirituale, la dragostea pentru Rastignac, pe care-l iubește cu o fidelitate jenantă și cu supunere oarbă... pe scurt, este o adevărată italiancă.

— Dacă nu ținem seama de avere, adăugă răutăcios Andoche Finot.

— Ei, vedeți, continuă Bixiou cu șiretenie, după tot ceea ce vorbirăm acum, se mai încumetă vreunul dintre voi să-l invinuiască pe bietul Rastignac de a fi trăit pe seama Băncii Nucingen, care l-ar fi căpătuit, chipurile, întocmai cum a procedat prietenul nostru des Lupeaulx cu Torpila? În cazul acesta ați fi la fel de vulgari ca oricare mic-burghez de pe strada Saint-Denis. Mai întîi, judecînd abstract, după cum spune Royer-Collard, chestiunea rezistă la *critica rațiunii pure*, cît despre rațiunile impure...

— Iar a luat-o razna! îi spuse Finot lui Blondet.

— Dar are dreptate! exclamă Blondet, chestiunea asta nu se pune de azi, de ieri. Ea este cheia vestitului duel pe viață și pe moarte între La Châtaigneraie și Jarnac. Jarnac a fost invinuit de a fi în relații prea bune cu soacră-sa, pe socotela căreia acest ginere excesiv de iubit ducea o viață pe picior mare. Cînd un fapt e atît de evident, nu se cade să vorbești despre el. Din devotament pentru regele Henric al II-lea, la Châtaigneraie a luat birfeala regelui asupra sa; de aici duelul care a îmbogățit limba franceză cu expresia *lovitura lui Jarnac*.

— Aşa! vasăzică e o expresie nobilă, de vreme ce-i atît de veche, zise Finot.

— Cum, nu ştii? La urma urmei e firesc; ai fost doar proprietar de gazete şi reviste! îl ironiză Blondet.

— Există anumite femei, ca şi bărbaţi de altfel, continuă Bixiou pe un ton grav, care pot să-şi împartă viaţa în două şi să nu dăruiască decît o parte (ţineţi seama că vă expun părerea mea, folosind o formulă umanitaristă). Pentru asemenea oameni, interesele materiale n-au nimic comun cu sentimentele. Ei îşi dăruiesc viaţa, timpul, onoarea pentru o femeie, dar consideră că nu se cuvine să risipească între ei acele hîrtii cu filigran pe care stă scris: *Legea prevede pedeapsa cu moartea pentru falsificatori*. Şi reciproc, asemenea oameni nu primesc nimic de la o femeie. Şi bine fac, deoarece totul devine o infamie atunci cînd contopirea intereselor se confundă cu contopirea sufletelor. Multă lume propovăduieşte această doctrină, dar foarte puţini o aplică...

— Fleacuri! exclamă Blondet. Mareşalul de Richelieu, care ştia să fie într-adevăr galant, a făcut o pensie de o mie de ludovici doamnei de La Popelinière după vestita păjanie cu placa de marmură de pe cămin. În naivitatea ei, Agnès Sorel i-a oferit regelui Carol al VII-lea toată averea ei şi regele a primit-o. Jacques Coeur a subvenţionat monarhia franceză, care s-a lăsat întreţinută, ca să se dovedească apoi ingrată ca o curtezană.

— Domnilor, zise Bixiou, eu cred că dragostea care nu implică o prietenie pe viaţă nu este altceva decît desfriul, şi nu poate dura. Cum poţi să te dăruieşti în întregime, cînd nu vrei să dai totul? În zadar ai încerca să împaci aceste două teorii, pe cît de opuse, pe atît de profund imorale amîndouă. După părerea mea, cine se teme de o legătură fără rezerve e desigur încredinţat că ea e trecătoare şi atunci... adio iluzii! Orice pasiune pe care n-o socoteşti veşnică e monstruoasă. (După cum vedeţi, vorbesc ca un discipol al lui Fénelon.) De altfel, cei ce cunosc moravurile lumii bune, toţi oamenii cu spirit de observaţie care ştiu să se poarte în societate, bărbaţii eleganţi cu mănuşi şi cravate impecabile, pe care faptul de a se însura cu o femeie numai de dragul zestrei nu-i face să roşescă, sînt cei ce susţin sus şi tare că între interesele materiale şi sentimente nu trebuie să existe nici o legătură. Toţi ceilalţi sînt nişte nebuni care iubesc cu adevărat şi se cred singuri pe lume cu iubita lor! Pentru ei, o avere de milioane e gunoi, în schimb o camelie, o mănuşă pe care a purtat-o idolul lor valorează milioane! La ei n-ai să găseşti niciodată mirşavul metal nobil risipit prin casă, dar în schimb ai să găseşti flori uscate păstrate cu grijă în elegante casete de cedru! Toţi oamenii de acest soi sînt la fel: ei au pierdut pină şi noţiunea de eu. TU — iată cuvîntul care-i caracterizează cu desăvîrşire. Ce să le faci? Cine-i poate lecul de această boală care le roade inima în taină? Totdeauna au existat neghiobi care, atunci cînd iubesc, nu-şi fac nici un fel de socoteli, şi înţelepţi care iubesc cu socoteală.

— Bixiou e de-a dreptul sublim, izbucni Blondet. Nu-i aşa, Finot?

— În orice altă împrejurare, spuse Finot cu un ton sentenţios, aş fi de acord cu gentlemanii, dar în cazul de faţă... sînt de părere...

— De aceeași părere cu secăturile ordinare în mijlocul cărora ai onoarea să te afli, îi tăie vorba Bixiou.

— Ai ghicit, mărturisi Finot.

— Dar tu ce crezi? îl întreabă Bixiou pe Couture.

— Prostii! exclamă Couture. O femeie care nu face din trupul ei o treaptă pentru ca iubitul ei să se ridice, să-și atingă țința, este o egoistă fără inimă.

— Care-i părerea ta, Blondet?

— Eu prefer practica teoriei.

— Ei bine, contunuă Bixiou pe un ton sarcastic, aflați că Rastignac nu împărtășește vederile voastre. A primi fără să dai nimic în schimb este o purtare josnică și, pe deasupra, destul de nechibzută; a primi însă pentru a avea dreptul să procedezi ca un senior feudal, înapoiind insultă, este un gest de cavalier. Astfel gîndea și Rastignac. El se simțea umilit de faptul că avea interese materiale comune cu Delphine de Nucingen, pot să vă asigur că această situație îl făcea să sufere. L-am văzut chiar eu frîmțindu-se, cu lacrimi în ochi... Da, da, citeodată plîngea cu adevărat!... mai ales după o cină copioasă. Ei bine, dacă m-aș lua după voi...

— Asta-i bună! Mi se pare că-ți bați joc de noi, spuse Finot.

— Citoși de puțin. E doar vorba de Rastignac, a cărui suferință voi ați interpreta-o drept o dovadă de depravare, mai ales că pe vremea aceea n-o mai iubea cu aceeași pasiune pe Delphine! Dar ce să-i faci? Bietul băiat avea acest ghimpe în inimă. Vedeți dumneavoastră, el e un gentleman profund imoral, pe cînd noi sîntem niște artiști plini de virtuți. Așadar, Rastignac voia cu orice preț s-o îmbogățească pe Delphine, el fiind un băiat sărac și ea o mare bogată! Pare de necrezut... totuși a izbutit s-o facă! Rastignac, care ar fi fost în stare să se bată în duel cu Jarnac, adoptă de atunci punctul de vedere al lui Henric al II-lea, rezumat în celebrul lui aforism: «Virtute absolută nu există, ea depinde de împrejurări». Ceea ce vă povestesc acum e în strînsă legătură cu îmbogățirea lui Rastignac.

— Ar fi timpul să-ți începi odată povestirea, în loc să ne tot dai ghes să ne ponegrim singuri, zise blajin și grațios Blondet.

— Bravo, băiete! exclamă Bixiou, lovindu-l protector cu palma peste ceafă, vād că-ți pîrștie șampania.

— Hai, spune odată povestea, te implor, în numele sfîntului Acționar! zise Couture.

— Voiam tocmai s-o încep, îi întoarse vorba Bixiou, dar cu imprecăția ta m-ai adus la deznodămint.

— Aha! se vede treaba că or fi amestecați în povestea asta și ceva acționari? vru să știe Finot.

— Putrezi de bogati ca și cei pe care i-ai îmbrobodit tu, îi răspunse Bixiou.

— Cred că ai putea să te porți mai delicat cu un om de treabă la care găsești oricînd la nevoie o bancnotă de cinci sute de franci.... îl muștră Finot cu un ton înțepat.

— Chelner! strigă Bixiou.

— De ce-l chemi? îl întreabă Blondet.

— Să-î cer cinci sute de franci, spre a-î da înapoi lui Finot; cînd n-o să-î mai dăderez nici bani, nici recunoştinţă, n-o să-mi mai poată pune poprire pe limbă.

— Hai, continuă-ţi povestirea, îl indemnă Finot cu un ris silit.

— Sînteţi martori, zise Bixiou, că nu m-am vîndut cu trup şi suflet acestui individ impertinent, care îşi închipuie că tăcerea mea nu face decît cinci sute de franci. N-ai să ajungi niciodată minstru, dacă n-ai să înveţi să preţuieşti orice conştiinţă la justa ei valoare. Ştii ce, scumpul meu Finot, adăugă el cu o voce linguşitoare, ca să mă pot achita faţă de tine, voi spune toată povestea fără a pomeni vreun nume.

— Să vedeţi că o să ne demonstreze cum Nucingen l-a îmbogăţit cu bună-ştire pe Rastignac, spuse Couture zîbind.

— Nu eşti chiar atât de departe de adevăr pe cît ţi se pare, îşi reluă Bixiou firul povestirii. Habar n-aveţi de ce e în stare Nucingen, vorbind din punct de vedere financiar.

— N-ai putea să ne spui cîte ceva despre începuturile carierei lui? interveni Blondet.

— Eu nu l-am cunoscut decît călare pe situaţie, răspunse Bixiou, deşi se poate ca drumurile noastre să se fi încrucişat pe vremuri.

— Prosperitatea Băncii Nucingen este unul din fenomenele cele mai uimitoare ale epocii noastre, îşi continuă Blondet gîndul. În 1804, Nucingen era încă un om destul de obscur. Pe vremea aceea, bancherii ar fi intrat în panică dacă ar fi ştiut că pe piaţă se află scrisori de acceptare în valoare de o sută de mii de scuzi emise de Nucingen. Acest mare financiar era conştient pe atunci de inferioritatea lui. Şi ce credeţi că a făcut ca să-î meargă vestea? A suspendat toate plăţile. Chiar aşa! Şi numele lui, care nu era cunoscut decît la Strasbourg şi în mahalaua Poissonnière, a început de atunci să stirnească vîlvă pe toate pieţele! Nucingen scapă de creditori, despăgubindu-i cu valori moarte, reîncepe plăţile şi deodată acţiunile lui ajung să aibă căutare în toată Franţa. Datorită unei conjuncturi neaşteptate, valorile socotite moarte reînvie, încep să fie cotate şi să dea beneficii. Acţiunile Nucingen sînt acum la mare preţ. Vine anul 1815. Şmecherul nostru îşi adună întregul capital, cumpără cu el diferite fonduri chiar în ajunul bătăliei de la Waterloo, iar în momentul crizei suspendă plăţile şi lichidează plătindu-şi creditorii cu acţiuni de-ale minelor din Wortschin, pe care şi le procurase cu douăzeci la sută sub valoarea la care le emitea el însuşi. Da, domnilor! Apoi de la Grandet ia o sută cincizeci de mii de sticle de şampanie, pentru a avea o acoperire, deoarece prevedea falimentul acestui virtuos tată al actualului conte d'Aubrión, şi o cantitate egală de vin Bordeaux de la Duberghe, şi aceste trei sute de mii de sticle *acceptate* — da, dragii mei, numai *acceptate*, la un franc şi cincizeci de centime bucata, le viră pe gîtul aliaţilor la Palais-Royal, între 1817-1819, cu şase franci bucata. Valorile emise de Banca Nucingen, ca şi numele lui, încep să circule în toată Europa. Acest faimos baron s-a ridicat sărind peste o prăpastie, care pe alţii i-ar fi înghiţit cu siguranţă. Cele două operaţii de lichidare au adus beneficii colosale creditorilor săi: degeaba a căutat el să-î tragă pe sfoară, n-a fost chip! Şi astăzi Nucingen trece drept omul

cel mai cinstit din lume. Cind își va suspenda plățile pentru a treia oară, acțiunile Băncii Nucingen vor fi căutate în Asia, în Mexic, în Australia, până și-n junglă. Ovrard e singurul care l-a pătruns pe acest alsacian, fiul unui evreu botezat pentru a parveni: «Cind Nucingen lasă să-i scape aurul din mină, puteți fi siguri că a și înghățat diamantul!»

— Nici du Tillet, asociatul lui, nu-i mai prejos, zise Finot. Și țineți seama că du Tillet n-a câpătat de la părinți nici titluri de noblete, nici avere, ci numai viața. Totuși acest individ, care în 1814 n-avea o lețcaie, a ajuns la situația pe care o știți; mai mult, spre deosebire de noi toți (cu excepția ta, Couture), el a știut să-și facă numai prieteni în loc de dușmani. Pe scurt, a izbutit să-și ascundă atât de bine antecedentele, încât a trebuit să se răscolească multe haznale până să se descopere că în 1814 mai era încă vinzător la o parfumerie din strada Saint-Honoré.

— Asta-i bună! i-o reteză Bixiou, cum poți să-l compari pe Nucingen cu un șarlatan de duzină ca du Tillet, un șacal care adulmecă hoiturile și izbutește totdeauna să ajungă primul ca să înhațe ciolanul cel mai mare? Ajunge să-i privești pe acești doi oameni ca să-ti dai seama de deosebirea dintre ei: unul are expresie ageră de pisică, e înalt și uscățiv, iar celălalt e otova, burduhănos, greoi ca un sac și țeapăn ca un diplomat. Nucingen are mina cărnoasă, grea, ochi adinci și nemișcați de linx, cu privirea îndreptată parcă înăuntru și nu în afară; e un om de nepătruns, așa că niciodată nu poți ghici ce are de gând; în schimb, istețimea lui du Tillet e ca un fir de ață prea subțire, care se rupe ușor, cum spunea Napoleon nu-mi mai amintesc despre cine,

— După mine, Nucingen e superior lui du Tillet într-o singură privință: pe cind Nucingen are destul bun-simț să-și dea seama că pentru un financiar e de ajuns titlul de baron, du Tillet ține morțiș să devină conte italian, zise Blondet.

— Cum așa, Blondet?... Te cam pripești, tinere, îl opri Couture. Mai întâi Nucingen a cutezat să spună că nu există oameni cinstiți decît în aparență; și apoi, ca să-l pătrunzi, trebuie să fii tu însuși om de afaceri. În ansamblul afacerilor lui, banca reprezintă un foarte mic departament: i se adaugă furniturile pentru stat, vinurile, lina, indigoul, în sfîrșit, tot ceea ce poate aduce un cîștig oarecare. Geniul lui le cuprinde pe toate. Acest elefant al Finanței ar fi în stare să vîndă pe deputați guvernului și pe greci turcilor. Pentru el, comerțul este totalitatea varietăților, unitatea specialităților, cum ar spune Cousin. Privite astfel, afacerile bancare cer o minte pătrunzătoare, o întregă politică, și întotdeauna un om încercat, în stare să se ridice deasupra legilor impuse de cîste, cind acestea îl stingheresc.

— Ai dreptate, fiule, încuviință Blondet, dar noi sîntem singurii care ne dăm seama că aici e vorba de un adevărat război purtat pe tărîmul financiar. Bancherul e un comandant de oști dornic de cuceriri, care sacrifică mase de oameni pentru a-și atinge scopurile ascunse, ostașii lui fiind interesele particularilor. El trebuie să imbine stratageme, să întindă curse adversarului, să trimită spioni în rîndurile lui, să cucerească orașe. Majoritatea oamenilor de această categorie au altăea contingențe cu Politica, încît sfîrșesc prin a se amesteca în ea. Și, în

cele din urmă, politica le înghite totă averea, așa cum a dus de ripă Banca Necker, sau așa cum l-a împins pe vestitul Samuel Bernard în pragul ruinei. În fiecare secol ai să găsești cite un bancher, putred de bogat, care nu lasă după el nici avere, nici urmași. Frații Pâris care au contribuit la prăbusirea lui Law, apoi chiar Law însuși, pe lângă care toți întemeietorii de societăți anonime sînt niște pigmei, Bouret, Beaujon au dispărut cu toții, fără a lăsa vreun descendent vrednic de numele lor. Asemenea lui Cronos, Banca își înghite propriii ei copii. Pentru a se putea menține, bancherul trebuie să devină nobil, să întemeieze o dinastie, ca familia Fugger, zarafii lui Carol Quintul, care au primit titlul de prinți de Babenhausen și al căror nume îl mai întilnești și astăzi... în almanahul de la Gotha, firește. Bancherii caută să pătrundă în nobilime din instinct de conservare, poate chiar fără să-și dea seama. Jacques Coeur e întemeietorul unui vestit neam de nobili, al familiei de Noirmontier, care s-a stins sub Ludovic al XIII-lea. De cită energie a dat dovadă acest om ruinat de însuși regele legitim pe care s-a zbatut să-l urce pe tron! A murit însă ca prinț, într-o insulă din arhipelag, unde a zidit o splendidă catedrală.

— Of, dacă ai de gînd să neții un curs de istorie, ne îndepărtăm de vremurile noastre, cînd regelui i s-a luat dreptul de a mai acorda titluri de noblețe și cînd titlul de baron și de conte se conferă, din păcate, în ședințe sercetate! zise Finot.

— Îți pare rău, pesemne, că nu poți cumpăra și tu o funcție, care să-ți aducă un titlu de noblețe, se amestecă Bixiou în vorbă. Și ai dreptate. Dar să ne întoarcem la oile noastre., Îl cunoașteți pe Beaudenord? După cum văd n-ați auzit nici unul despre el. Bine. Vedeți cit de trecătoare sînt toate pe lumea asta! Acum zece ani, bietul băiat era arbitru elegant. Dar s-a scufundat atît de adînc, încît nu știți mai mult despre el decît știa adineauri Finot despre originea expresiei «lovitura lui Jarnac» (o spun doar ca să-mi rotunjesc fraza și nu ca să te necăjesc, Finot!). Era un aristocrat autentic din foburgul Saint-Germain. Ei bine, acest Beaudenord este prima gîscă jumuită pe care vreau să v-o prezint. Mai întîi avea avantajul de a se numi Godefroid de Beaudenord, avantaj pe care nici Finot, nici Blondet, nici Couture, nici chiar eu nu-l putem disprețui. Amorul propriu al acestui băiat putea fi satisfăcut atunci cînd la sfîrșitul unui bal își auzea strigați lacheii în timp ce treizeci de femei frumoase, gata de plecare, înconjurate de soții și de adoratorii lor, își așteptau trăsurile. Apoi, n-avea a se plînge de nici unul dintre mădularele cu care Dumnezeu a înzestrat omul: era sănătos și fără cusur, n-avea nici albeață pe ochi, nici perucă, nici pulpe de vată; picioarele nu-i erau nici crăcănate, nici în formă de X, nici genunchii nu-i ieșeau în afară; nu era adus de spate, avea mijlocul subțire, mîini frumoase și albe, păr negru, nu era nici rumen ca un vinzător de băcănie, nici smead ca un calabrez. În sfîrșit, lucrul cel mai important: Beaudenord nu era supărat de frumos ca unii dintre prietenii noștri, care par să facă atîta caz de frumusețea lor, numai fiindcă nu se pot lăuda cu altceva. Dar ajunge, am spus destul; ar fi o infamie să stăruim! Trăgea cu pistolul fără greș, călărea cu eleganță, iar cînd s-a bătut în duel pentru un fleac, n-a ținut să-și ucidă adversarul.

Vă dați seama că, pentru a arăta ce-i trebuie unui om din secolul al XIX-lea, care trăiește la Paris, ca să se bucure de o fericire deplină, netulburată de nimic, ba, mai mult, ce-i trebuie unui tânăr de douăzeci și șase de ani spre a se socoti pe deplin fericit, ești nevoit să intri în cele mai mici amănunte ale vieții, nu-i așa? Cizmarul izbutise să-i facă lui Beaudenord un calapod fără cusur și-i furniza o încălțăminte de toată frumusețea; iar croitorul lucra de asemenea cu plăcere pentru Beaudenord. Godefroid vorbea frumos și corect, nu grasea, n-avea nici accent gascon, nici normand, și știa să-și lege cravata tot atît de bine ca Finot! Fiind văr prin alianță cu marchizul d'Aiglemont, tutorele său (am uitat să vă spun că avea și norocul de a fi rămas orfan de tată și de mamă), Beaudenord putea să intre oricînd la orice bancher, fără ca cineva din foburgul Saint-Germain să-i poată aduce vreodată invinuirea că-l vizitează prea des. Un tânăr are, din fericire, dreptul să-și facă din plăceri unica lege, să caute numai locurile vesele și să fugă de ungherele întunecoase, unde se ascunde durerea. În sfîrșit, Godefroid fusese vaccinat la timp (mă înțelegi, Blondet!). În ciuda acestor numeroase virtuți, ar fi putut să fie totuși foarte nenorocit. Că de! din nenorocire, fericirea înseamnă în aparență ceva absolut și tocmai de aceea se găsesc atîția neghiobi care să se întrebe: «Ce e fericirea?» O femeie foarte spirituală spunea: «Fericirea o găsești acolo unde o pui!»

— Și nu făcea decît să afirme un trist adevăr, zise Blondet.

— Asta-i o întreagă morală, adăugă Finot.

— Și încă ce morală! **FERICIREA**, ca și **VIRTUTEA**, ca și **RĂUL**, sînt noțiuni relative, îl completează Blondet. La Fontaine, de pildă, nădăjduia că pînă la urmă păcătoșii din iad se vor obișnui cu situația în care se află și se vor simți acolo în elementul lor, ca peștele în apă.

— Numai băcanii îl știu pe La Fontaine de-a rostul! exclamă Bixiou.

— Fericirea unui tânăr de douăzeci și șase de ani, care trăiește la Paris, nu se aseamănă cu aceea a unui tânăr de aceeași vîrstă din Blois, bunăoară, continuă Blondet fără să țină seama de întrerupere. Cei care pleacă de la această constatare pentru a osîndi nestatornicia în păreri sînt ori de rea-credință, ori inculți cu desăvîrșire. Medicina modernă, care socotește drept cel mai mare merit al său faptul de a fi trecut între 1799 și 1837 de la stadiul de presupuneri la acela de știință pozitivă, datorită în primul rînd înfluririi celebrei pleiade de analiști de la Paris, a dovedit că, în cursul evoluției sale, omul s-a schimbat cu totul...

— Ca și cuțitul lui Jeannot, tu-l crezi mereu același, dar de fapt e altul, își reluă Bixiou firul povestirii. Așadar, acest costum de Arlechin, pe care îl numim fericire, e făcut din multe petice; aflați însă că al lui Godefroid n-avea nici cea mai mică pată sau ruptură. Închipuiți-vă un tânăr de douăzeci și șase de ani, fericit în dragoste, care, cu alte cuvinte, este iubit nu pentru tinerețea lui în plină floare, nici pentru inteligența sau înfățișarea lui, nici măcar de dragul iubirii însăși, ci fiindcă femeile se simt irezistibil atrase de el, chiar atunci cînd e vorba de un amor abstract, ca să folosim expresia lui Royer-Collard; într-o asemenea situație, tînărul respectiv poate să n-aibă nici o lețcaie în punga brodată de adoratoarea lui, să nu-i fi plătit proprietarului chiria, nici cizmarului

amintit pantofii, să-i fi rămas dator creditorului său, care, cu timpul, asemenea Franței, ar înceta să-l mai iubească. Într-un cuvânt, poate fi și sărac! Sărăcia distruge fericirea unui tânăr care nu împărtășește opiniile noastre transcendente asupra contopirii intereselor materiale cu cele sentimentale. Nu cred să existe ceva mai obositor decât a fi foarte fericit din punct de vedere moral și totodată foarte nefericit din punct de vedere material. Într-o astfel de situație omul se simte ca mine în clipa de față: cu un picior înghețat din pricina curentului care pătrunde pe sub ușă, iar cu celălalt pierzolit de focul din sobă. Sper că am fost înțeles și că ceea ce am spus va găsi ecou în buzunarul tău de la vestă, Blondet, nu-i așa? Când simtem între noi, să nu pomenim de inimă, ca nu cumva să se întunece inteligența. Și acum să continuăm! Așadar, Godefroid de Beaudenord își câștigase stima furnizorilor săi, fiindcă, la rindul lor, furnizorii câștigau destul de des bani frumoși de pe urma lui. Femeia spirituală de care v-am amintit adineauri și al cărei nume nu vi-l pot spune, deoarece, fiind cu totul lipsită de inimă, mai trăiește încă...

— Cine o fi?

— Marchiza d'Espard! Ea spunea că un tânăr burlac trebuie să locuiască într-un mic apartament de la mezanin unde nimic să nu aducă aminte de gospodărie, să n-aibă nici bucătărie, nici bucătăreasă, ci numai un bătrîn servitor, și mai ales să nu facă impresia unui om așezat. După părerea ei, orice alt fel de viață ar dovedi prost gust. Respectînd întocmai acest program, Godefroid de Beaudenord locuia pe Cheiul Malaquais, într-un mic apartament, situat la mezanin; totuși fusese nevoit să pună în camera lui un pat, care deși ocupa puțin loc, fiind foarte îngust, o făcea să semene intructivă cu un dormitor conjugal. Dacă o englezoaică ar fi intrat, din întâmplare, în locuința lui, n-ar fi găsit nimic *improper*. Finot, să pui pe cineva să-ți explice ce înseamnă cuvîntul *improper*, această lege supremă a Angliei! Fiindcă tot simtem legați printr-o bancnotă de o mie de franci, am să te ajut chiar eu să-ți faci o idee, căci, spre deosebire de tine, eu am fost în Anglia! (În șoaptă, lui Blondet, la ureche: îi viad cunoștințe de cel puțin două mii de franci.) Vezi tu, Finot, în Anglia poți să ajungi oricît de departe cu o femeie noaptea, la un bal, sau în altă parte; dacă a doua zi o întilnești însă pe stradă și ai aerul c-o recunoști: *improper*. Dacă descoperi la un banchet că sub fracul vecinului tău din stînga se ascunde un om fermecător, spiritual, prietenos și cituși de puțin scrobit, de nici n-ai zice că-i englez, și îi adresezi cuvîntul după vechea tradiție a politeței franceze, atît de amabilă, atît de curtenitoare: *improper!* Dacă la un bal inviți la dans o femeie frumoasă, căreia nu i-ai fost prezentat: *improper!* Dacă discuți cu aprindere, rizi, pui inimă, suflet și spirit într-o conversație, sau îi dai pe față sentimentele, în sfîrșit, dacă joci cărți fiindcă îți place, dacă vorbești fiindcă ai ceva de spus, dacă mănînci fiindcă ți-e foame: *improper! improper! improper!* Stendhal, unul dintre oamenii cei mai spirituali și mai profunzi ai acestei epoci, a caracterizat admirabil noțiunea de *improper*, spunînd că un oarecare lord din Marea Britanie nu se încumetă să șadă cu picioarele încrucișate în fața focului nici măcar cînd e singur, de teamă să nu fie *improper*. O doamnă din înalta societate engleză, chiar dacă face parte din secta fanatică a

purttanilor (protestanții cei mai intransigenți care și-ar lăsa întreaga familie să moară de foame dacă ar socoti-o *improper*), poate fi oricât de destrăbălată în dormitorul ei, fără a vedea nimic *improper* în asta, dar s-ar considera compromisă pentru totdeauna, dacă ar primi vizita unui simplu cunoscut în această încăpere. Datorită spaimei de *improper*, ne vom pomeni într-o bună zi că Londra și locuitorii ei s-au schimbat în stane de piatră.

— Cînd te gîndești că există și în Franța destui zevzeci care vor să importe solemnele neghiobii pe care englezii le săvîrșesc cu binecunoscutul lor singe rece, zise Blondet, asta poate înfiora pe oricine cunoaște Anglia și își amintește de vechile moravuri franceze atît de elegante și de fermecătoare. Walter Scott, care n-a îndrăznit să zugrăvească femeile așa cum sînt, numai de teamă să nu pară *improper*, avea remușcări că a creat în *Inchisoarea din Edinburg* minunata figură a lui Effie.

— Vrei să nu fii niciodată *improper* în Anglia? îl întrebă Bixiou pe Finot.

— Ei? făcu Finot.

— Du-te în parcul Tuileries și studiază pompierul acela cioplit în marmură, pe care sculptorul l-a denumit Temistocle, apoi încearcă să pășești ca statuia comandurului și n-ai să fii niciodată *improper*. Fericirea lui Godefroid s-a întregit datorită aplicării riguroase a legii suverane care stabilește ce-i *improper* și ce nu. Iată cum s-au petrecut lucrurile. El avea un «tigr» și nu un *groom*, cum scriu oamenii care nu știu nimic despre lumea bună. «Tigrul» lui Beaudenord era un mic irlandez numit Paddy, Joby sau Toby (poți să-i spui cum vrei), un prichindel înalt de vreo patru palme și lat în spate de vreo două, cu o mutrișoară de nevăstuică, cu nervi de ojel căliți în gin, sprinten ca o veveriță. În stare să mine fără cusur un landou, cu o dibăcie rar întîlnită la Londra, ca și la Paris, călăreț la fel de iscusit ca bătrînul Franconi, un băiețel cu ochi de sopîrlă, ageri ca ai mei, blond ca o madonă de Rubens, cu bujori în obraji, prefăcut ca un prinț, instruit ca un avocat la pensie, pervers la vîrsta de zece ani, pe scurt, o adevărată floare de mucegai, care se juca și injura cu aceeași plăcere, se dădea în vînt după dulceață și după punch, birfea ca un foileton, era isteț și nerușinat ca un strengar de pe străzile Parisului. La început fusese o mindrie și un izvor de venituri pentru un celebru lord englez care cîștigase, de pe urma lui, vreo șapte sute de mii de franci la curse. Lordul ținea mult la băiat, căci «tigrul» lui era în același timp o curiozitate: în toată Londra, nimeni nu avea unul atît de mititel. Călăre pe un cal de curse, Joby părea un soim. Ei bine, lordul l-a concediat totuși pe Toby, dar nu pentru că era lacom, nu din pricina vreunui furt sau a unei crime, nici pentru felul lui de a vorbi cu totul neîngăduit, nici pentru purtarea lui necuviincioasă, nici pentru obraznicia lui față de milady, nici pentru faptul de a fi tăiat buzunarele caméristei ei preferate, nici fiindcă se lăsase cumpărat de adversarul lordului la curse, nici măcar fiindcă îndrăznise să se amuze duminică — într-un cuvînt nu-l concediasse din pricina vreunei fapte condamnabile. Dacă Toby ar fi săvîrșit toate acestea, chiar dacă s-ar fi adresat lordului fără să fie întrebai, milord

i-ar fi iertat pînă și această crimă împotriva protocolului casnic. Milord îl îndrăgise într-atît, încît i-ar fi trecut foarte multe cu vederea. Doar «tigrul» lui mîna o trăsurică cu două roți și cu doi cai înhămați unul în urma celuilalt, calare pe cel de al doilea, cu picioarele ajungîndu-i abia pînă la hulube, și unde mai pui că avea un cap de ingeraș, ca aceia cu care pictorii italieni îl înconjoară pe Tatăl ceresc. Un gazetar englez a descris acest ingeraș cu multă gingășie, afirmînd însă că este prea drăgălaș pentru a fi un «tigr» adevărat și s-a arătat gata să pună rămășag că Toby este o mică «tigroaică» domesticită. Această descriere plină de insinuări veninoase putea avea drept urmare o situație *improper* la culme. Superlativul lui *improper* duce la spinzurătoare în Anglia. Milady l-a lăudat foarte mult pe milord pentru prudența lui. Starea lui civilă în Zoologia britanică fiind contestată, Toby rămase pe drumuri. Pe vremea aceea, Godefroid, care avea o situație strălucită la ambasada Franței de la Londra, află de pățania lui Toby, Joby, Paddy. Godefroid fu bucuros să pună mîna pe acest «tigr», pe care-l găsi plîngînd în fața unui borcan de dulceață, deoarece copilul nu mai avea nici măcar cele cîteva monede de aur cu care milord li putea nenorocirea. La întoarcerea lui în țară, Godefroid de Beaudenord îl importă la noi pe cel mai fermecător «tigr» al Angliei, datorită căruia și-a cucerit faima, tot așa cum Couture a ajuns celebru datorită jiletclilor sale. Acest lucru îi deschise numaidecît porțile unui cerc atît de închis cum este clubul ce poartă azi numele de Gramont. După ce renunțase la cariera diplomatică, prezența lui nu mai îngrijora pe nici un om ros de ambiție, și cum nu avea un spirit primejdios nici o limbă ascuțită, fu bine primit de toată lumea. În locul lui, noi ne-am fi simțit jigniți în amorul nostru propriu, întîlnind peste tot numai fețe zîmbitoare. Nouă ne face plăcere rictusul amar al Invidiei. Lui Godefroid însă nu-i plăcea să stirnească ură. De, fiecare cu gustul lui! Să ajungem acum la ceva mai solid, și anume la situația lui materială. În locuința lui, unde nu o dată m-am înfruptat la prînz, te încinta în primul rînd camera de toaletă, misterioasă, plină de lucruri frumoase și *comfortables*, în care se găseau un șemineu și o baie; apoi o ieșire discretă, pe o scară mică, uși care se închideau de la sine, fără zgomot, balamale bine unse, chei care se întorceau ușor în broască, ferestre cu geamuri mate, perdele grele, de nepătruns. Dacă în odaia lui domnea, și era firesc să domnească, o dezordine fermecătoare, care ar fi plăcut pînă și celui mai pretențios pictor de acuarelă, dacă toate la un loc alcătuiau atmosfera boemă, în care se desfășoară de obicei viața unui tînar elegant, în schimb camera de toaletă era un adevărat sanctuar: albă, curată, într-o ordine desăvîrșită, bine încălzită, ferită de orice curent, cu un covor făcut parcă anume ca o femeie să poată alerga speriată pe el, numai în cămașă de noapte și în picioarele goale. Această încăpere e cartea de vizită a unui june berbant, care cunoaște într-adevăr viața! fiindcă aici el se poate dovedi în cîteva clipe fie un prostănac, fie un mare rafinat, judecînd după micile amănunte ale vieții, care trădează caracterul omului. Marchiza pe care am mai citat-o, ba nu, marchiza de Rochefide, a ieșit furioasă din camera de toaletă a unui burlac și nu s-a mai întors niciodată,

fiindcă nu găsisse acolo nimic *improper*: Godefroid avea însă în această cameră un mic dulap plin de...

— Cămășuțe de noapte, își dădu cu părerea Finot.

— Iar ți-ai dat în petic, ești mai necioplit ca Turcare! (Degeaba mă căznesc să fac din el un om subțire!) Nici gînd; în dulăpior jînea prăjituri, fructe, mici sticle de cristal cu vin de Malaga, de Lunel, o gustare demnă de Ludovic al XIV-lea, în sfîrșit, tot ceea ce poate desfăta un stomac gingaș și răsfățat, într-un cuvînt, un stomac de aristocrat! Un bătrîn servitor cam năzdrăvan, mare meșter în arta veterinară, moștenit de Godefroid de la răposatul său părinte, servea caii și îl pansa pe Godefroid, nutrea pentru el o dragoste incurabilă, boală a inimii de care numai Casele de economii au izbutit să-i lecuiască în cele din urmă pe servitori. Orice fericire materială se întemeiază pe cifre. Voi, care cunoașteți plîna și cele mai tainice plăgi ale vieții din Paris, veți ghici desigur că Godefroid dispunea de un venit de șaptesprezece mii de franci, dacă vă voi spune că plătea un impozit de șaptesprezece franci și își îngăduia capriciul de o mie de scuzi. Așadar, dragi copii, în ziua cînd Beaudenord a devenit major, marchizul d'Aiglemont, tutorele lui, i-a dat socoteală de felul cum îi administrase averea, cu o corectitudine de care noi n-am fi în stare față de nepoții noștri, și i-a înmînat titluri de rentă în valoare de optsprezece mii de franci înscrise în Marea Carte, rămășiță a bogăției părintești, redusă de restricțiile impuse de Republică și subțiață de urmările politicii financiare a Imperiului rău platnic. Virtuosul său tutore l-a pus pe Godefroid în posesia unor economii de vreo treizeci de mii de franci, depuși la Banca Nucingen, spunîndu-i, pe un ton curtenitor de aristocrat și totodată cu familiaritatea unui soldat al Imperiului, că-i adunase această sumă anume pentru trăsnaile lui de om tînăr. «Dacă vrei să ascuți sfatul meu, Godefroid, adăugă el, în loc să-i cheltuiești prostește așa cum procedează alții, mai bine ai face o trăsnaie care să-ți fie de folos mai tîrziu: primește un post de atașat pe lângă ambasada din Torino, apoi pleacă la Napoli și de acolo la Londra; în felul acesta ai să te distrezi pe banii tăi și în același timp ai să te instruiești, iar în viitor, dacă vei vrea să-ți alegi o carieră, îți vei da seama că nu ți-ai irosit nici timpul, nici banii». După cum vedeți, răposatul d'Aiglemont avea pe nedrept o reputație proastă, ceea ce nu s-ar putea spune despre noi, bunăoară.

— Pe un tînăr care intră în viață la douăzeci și unu de ani cu un venit de optsprezece mii de franci îl paște sărăcia, zise Couture.

— Dacă nu-i cîrpanos, sau foarte înțelept, preciză Blondet.

— Godefroid a petrecut citva timp în toate cele patru capitale ale Italiei, zise Bixiou. Apoi a vizitat Germania, Anglia, a dat o raită pe la Petersburg, a cutreierat Olanda și a risipit cei treizeci de mii de franci, trăind de parcă ar fi avut un venit anual de treizeci de mii de franci. A știut să găsească peste tot *piept de pasăre cu sos franțuzesc, ficat de gîscă în aspic, vinuri din Franța*; a avut de-a face numai cu oameni care vorbeau franțuzește, într-un cuvînt, n-a fost în stare să se despartă nici o clipă de Paris. Ar fi vrut el să ajungă un om fără scrupule, oțelit, să-și piardă iluziile, să poată asculta orice fără a roși,

să vorbească fără a spune nimic, să cunoască interesele tărâmului și puternicilor zilei, dar n-a fost chip. Și așa s-a chinat destul ca să învețe patru limbi, mai bine zis să se înarmeze cu patru cuvinte pentru a ascunde aceeași idee. S-a întors acasă văduvit de câteva văduve bogate și plictisitoare, socotite în străinătate drept *cuceriri de invidiat*, dar la fel de timid și lipsit de experiență, același băiat cumsecade, încrezător, incapabil de a birui pe oamenii care-i făceau cinstea să-l primească în casă, de o bună-credință nelăgăduită unui diplomat, în sfârșit, a rămas ceea ce numim un băiat de treabă.

— Pe scurt, un *ageamiu*, gata să-și vire venitul de optsprezece mii de franci în primele acțiuni care i s-ar oferi, completă Couture.

— Afurisitul ăsta de Couture e atât de obișnuit să prevadă dividendele, încât anticipează și deznodământul povestirii mele. Dar unde am rămas? La întoarcerea lui Beaudenord. Când s-a mutat pe Cheim Malaquais, s-a pomenit că mia de franci, care-i prisosea, nu-i ajungea totuși pentru a-și plăti un loc în lojă la Théâtre des Italiens și la Operă. Când pierdea douăzeci și cinci sau treizeci de scuzi la cârți, jucând pe mîna altuia, îi plătea bineînțeles; iar cînd cîștiga, cheltuia banii cu ușurință, ceea ce am face și noi dacă ne-am lăsa prostiți să jucăm pe mîna altuia. Văzînd că n-o scoate la capăt cu venitul lui de optsprezece mii de franci, Beaudenord a simțit nevoia să-și creeze un *fond de rulment*, cum am zice noi astăzi. Și fiindcă ținea cu tot dinadinsul să nu-și sape singur groapa, Beaudenord a cerut sfatul tutorelui său: «Băiete dragă, i-a spus d'Aiglemont, titlurile de rentă ajung la valoarea nominală, deci vinde-le, așa cum am făcut și eu cu ale mele și ale soției. Nucingen are întregul meu capital și îmi plătește o dobîndă de șase la sută; procedează la fel și vei avea un procent în plus, care te va scăpa de orice grijă.» Zis și făcut: după trei zile Godefroid a scăpat de orice grijă bănească. De astă dată, venitul lui îi asigură prisosul necesar și, prin urmare, o fericire desăvîrșită din punct de vedere material. Dacă ar fi cu puțință să-î întrebî dintr-o privire pe toți tinerii din Paris — așa cum se pare că se vor petrece lucrurile la Judecata de Apoi cu miliardele de generații care se vor fi invîrțit pe toate globurile, fie că au făcut parte din Garda națională, fie dintr-un trib sălbatic — să le pui întrebarea dacă fericirea unui tînăr de douăzeci și șase de ani nu constă în următoarele: să poată ieși oricînd la plimbare, călare sau într-un tilbury, ori într-o cabrioletă, însoțit de un lacheu de-o șchioapă, trandafiri și buclat ca Toby, Joby, Paddy; să poată închiria în fiecare seară cu doisprezece franci un cupeu destul de elegant; să fie întotdeauna bine îmbrăcat, după toate legile vestimentare în vigoare, la ora opt dimineața, la prînz, la patru după-amiază și seara; să fie oricînd binevenit la toate ambasadele și să culegă acolo florile de o zi ale unor prietenii cosmopolite și superficiale; să nu fie supărător de chipeș, să poarte cu aceeași distincție un nume istoric, un frac impecabil și un cap frumos; să locuiască într-un încîntător apartament la mezanin, mobilat cu tot atîta gust ca cel de pe Cheim Malaquais, pe care vi l-am descris; să-și poată pofti oricînd prietenii la un restaurant atît de elegant cum este *Rocher de Cancale*, fără a-și scotoci în prealabil buzunarele, și nici una din pornirile firești să nu-î fie frînată de exclamația: «Bine, dar de

unde bani?», să poată schimba cînd vrea pompoanele trandafirilor care împodobesc urechile celor trei cai pursinge și să aibă întotdeauna căptușeală nouă la pălărie.

Oricine, chiar și niște oameni superiori ca noi, ar răspunde că o asemenea fericire nu e desăvîrșită, că seamănă cu biserica Madeleine cărcia i-ar lipsi altarul, că în viață trebuie să iubești și să fii iubit, ori să iubești fără a fi iubit, ori să fii iubit fără a iubi la rîndul tău, ori să poți iubi azi o femeie și mîine alta. Și acum, să ajungem la problema fericirii sufletești. În ianuarie 1823, după ce își orînduise un trai după placul lui, după ce cîștigase terea și o oarecare trecere în diferitele cercuri pariziene, unde ținuse să fie poftit, Beaudenord simți nevoia să se adăpostească sub o umbreluță, să se poată plînge de o femeie din lumea bună, în loc să morfolească frunzele veștede ale unui trandafir cumpărat cu cincizeci de centime de la madame Prévost, ca acei tineri zevzeci care se îmbulzesc pe coridoarele Operei ca niște pui' puși la îngrășat într-un coteț. În sfîrșit se hotări să-și concentreze toate sentimentele, toate gîndurile, toată dragostea asupra unei femei, da, asupra unei singure femei *REMEIA!* Ah! La început simți dorința năstrușnică de a încerca o pasiune neîmpărțită și cîțva timp dădu fircoale frumoasei sale verișoare, doamna d'Aiglemont, fără a bănuși că un diplomat dansase cu ea mai înainte dansul lui Faust. În anul 1825 nu făcu decît să-și încerce norocul, să caute și să cocheteze fără nici un rezultat. Dar obiectul dragostei, după care tinjea, nu se ivi. De, pasiunile sînt extrem de rare. În epoca noastră, te izbesci de tot atîtea baricade în moravuri ca și pe străzi. Într-adevăr, fraților, ne molipsim tot mai mult de *improper*, s-o știți de la mine! Fiindcă și așa sîntem învinuiți că mergem pe urmele pictorilor de portrete, ale comisarilor adjudecatari și ale croitorescilor, n-am să vă mai plictisesc cu o descriere amănunțită a fapturii în care Godefroid și-a recunoscut femela. Vîrsta: nouăsprezece ani; înălțimea: un metru cincizeci; părul blond, sprincenele *idem*; ochii albaștri, fruntea potrivită, nasul acvilin, gura mică, bărbia scurtă și pronunțată, fața ovală; semne particulare: n-are. Iată semnalmentele ființei iubite. Vă rog să nu fiți mai chitibușari decît poliția, decît domnii primari din toate orașele și comunele Franței, decît jandarmii și toate celelalte autorități publice. Ce mai încoace, încolo? era leită Venus de Médicis, pe ciastea mea! Prima oară cînd Godefroid s-a dus la doamna de Nucingen, la unul din acele baluri datorită cărora ea și-a cucerit destul de ușor o oarecare faimă mondenă, a zărit acolo ființa vrednică de a fi iubită, dansînd cadrilul, și, mai mult decît orice, l-a fermecat statura ei de un metru cincizeci. Părul blond cădea în bucle spumoase ca niște cascade, învăluindu-i căpșorul de copil nevinovat și fraged ca acela al unei naiade, care și-ar fi scos primăvara năsul pe fereastra cristalină a unui izvor să privească florile. (După cum vedeți, știu și eu să folosesc stilul la modă astăzi, să vorbesc în fraze lungi și lunecoase ca macaroanele pe care le-am mîncat adineauri.) Să mă ierte prefectura de poliție, dar acel *idem* ce definește sprincenele ar fi fost descris în șase versuri de către gingașul Parny, acest poet nebunatic, care în modul cel mai grațios le-ar fi comparat cu arcu lui Cupidon, arătînd totodată că săgeata le era îndreptată în jos; mai mult, că era

o sageată slabă, cu virful tocit, deoarece astăzi mai are încă trecut
acea blindețe ovină pe care paravanele din fața focului din cămin o
atribuie doamnei de La Vallière, în momentul cînd se leagă să devină
mireasă în fața lui Dumnezeu, pentru că n-a reușit să devină în fața
notarului. Știi voi ce efect pot avea un păr blond și niște ochi albaștri,
legându-se în ritmul unui dans domol, voluptuos și în același timp
decent? În cazul acesta, o fată tină ră nu te lovește cu îndrăzneală în
inimă, ca acele femei brune a căror privire pare să-ți spună, asemenea
unui cerșetor spaniol: «Punga sau viața! Îmi dai cinci franci sau te
disprețuiesc». Aceste frumuseți provocatoare (destul de primejdioase,
de altfel!) pot să placă multor bărbați; însă, după părerea mea, o blondă
care are norocul de a părea cit se poate de duioasă și supusă, fără a
pierde dreptul de a te mustra, de a te zădări, de a-și ieși din fire, de
a-ți face scene de gelozie pe nedrept și tot ceea ce face farmecul unei
femei, se va mărita mai ușor și mai bine decît o brună focoasă. Să nu
uităm că lemnele costă scump! Isaure avea pielea albă de alsaciană
(văzuse lumina zilei la Strasbourg și vorbea nemțește cu un ușor accent
francez care te incinta) și dansa cu o grație desăvîrșită. Picioarele ei,
pe care funcționarul de la poliție nu le menționase, deși ar fi fost locul
să le treacă la rubrica *semne particulare*, erau uimitor de mici și
drăgălașe, ceea ce ieșea mai bine la iveală cînd făcea acea mișcare pe
care profesorii de dans de odinioară o numeau *flic-flac* și care se poate
compara numai cu glasul atît de melodios al domnișoarei Mars, căci,
toate muzele fiind surori, dansatorul și poetul trebuie să fie amîndoi
cu picioarele pe pămînt. Picioarele Isaurei îi vorbeau cu o claritate, o
precizie, o ușurință, o repeziciune foarte promițătoare în ceea ce privește
aptitudinile ei sentimentale. «Are *flic-flac*! era supremul elogiu adus
unei femei de către Marcel, singurul profesor de dans care poate fi
socotit într-adevăr mare. I se spunea marele Marcel, așa cum se spunea
Frederic cel Mare contemporanului său.

— A compus și vreun balet? întrebă Finot.

— Da, dacă nu mă înșel unul se numea *Cele patru elemente*, altul
Europa galantă.

— Ciudate vremuri! Pe atunci aristocrații îmbrăcau dansatoarele!
exclamă Finot.

— Iar ești *improper!* continuă Bixiou. Isaure nu se ridica pe virfuri,
ci răminea cu picioarele pe pămînt, se legăna lin, nici cu prea multă,
nici cu prea puțină voluptate decît se cade unei tinere fete. Marcel, ca
un adevărat filozof ce era, spunea că fiecare categorie de oameni își
are felul său de a dansa: o femeie măritată trebuie să danseze altfel
decît o tină ră fată, un jurist altfel decît un bancher, iar un militar altfel
decît un paj; mergea pînă acolo încît pretindea că un infanterist trebuie
să se deosebească la dans de un cavalierist; și, pornind de la acest
criteriu, făcea analiza întregii societăți. Dar astăzi nu mai putem vorbi
de asemenea nuanțe subtile.

— Ah! exclamă Blondet, ai pus degetul pe rană. Dacă lumea l-ar
fi înțeles pe Marcel, Revoluția franceză n-ar mai fi avut loc.

— Godefroid, urmă Bixiou, cutreierase Europa în lung și-n lat, așa
că avusese fericitul prilej de a cerceta cu de-amănuntul dansurile din

multe țări. Fără aceste cunoștințe temeinice în materie de coregrafie, socotite de unii nefolositoare, poate că nu s-ar fi îndrăgostit de aceea tinăra fată; dar așa stînd lucrurile, dintre cei trei sute de invitați care se imbulzeau în fastuoasele saloane din strada Saint-Lazare, numai el singur pricepu potențialul de dragoste pe care îl trăda dansul ei atât de grăitor. Într-adevăr, Isaure d'Aldrigger dansa cu o grație ce nu putea trece neobservată; dar în secolul nostru, cînd fiecare zice: «Să nu batem pasul pe loc!» cineva observă: «Iată o tinăra fată care dansează grozav de bine» (era un ajutor de notar); altcineva exclamă: «Această domnișoară dansează fermecător» (era o doamnă în vîrstă cu turban pe cap); o a treia persoană, o femeie de treizeci de ani spuse: «Da, fetișcana asta nu dansează rău!» Dar să ne întoarcem la marele nostru Marcel și să parafrazăm cuvintele lui atât de celebre, spunînd la rîndul nostru: «Cîte nu se trag dintr-o figură de cadril!»

— Și să intrăm odată în subiect! îl întrepruse Blondet, prea le înflorești.

— În seara aceea, reluă Bixiou firul povestirii privindu-l pieziș pe Blondet, Isaure purta o rochie simplă de mătase albă, garnisită cu panglici verzi, o camelie în păr, o camelie în talie, alta pe poale și o a patra camelie...

— Poftim! asta-i povestea cu cele trei sute de capre ale lui Sancho!

— Păi toată literatura nu-i altceva, dragul meu! *Clarissa* este o capodoperă în paisprezece volume, iar cel mai prost autor de vodeviluri ți-ar putea-o reda într-un act. De vreme ce izbutesc să te amuz, ce te mai plîngi?! Rochia o prindea de minune, or poate că ție nu-ți plac cameliile? Poate preferi daliile? Nici astea nu-ți plac! Ei bine, atunci șa, o castană, zise Bixiou, aruncîndu-i pesemne o castană lui Blondet, căci noi auzirăm căzînd ceva pe o farfurie.

— Hai, nu te supăra, zi-i-nainte! se scuză Blondet.

— Bine, atunci să merg mai departe, se învoi Bixiou. «Cît e de dragușă, mai că-ți vine s-o iei de nevastă, nu-i așa?» îl întrebă Rastignac pe Beaudenord, arătîndu-i fetița cu cameliile albe, imaculate, fără o petală lipsă. Uitasem să spun că Rastignac era prieten intim cu Godefroid. «Tocmai la asta mă gîndeam și eu, îi șopti Godefroid la ureche. Mă întrebam chiar, dacă în loc să tremuri în fiecare clipă pentru fericirea ta, în loc să cauți cu nerăbdare prilejul de a strecura un cuvîntel unei urechi distrase, să stai pe ghimpi la Théâtre des Italiens așteptînd să apară ea cu o floare roșie sau albă prinsă în păr, sau o mîna înmănușată atîrnînd molatic dintr-o trăsură la Bois de Boulogne, cum se obișnuiește pe Corso la Milano; în loc să te înfrupți pe furate dintr-o prăjitură, ascuns după ușă ca un servitor care dă pe gît ce-a rămas pe fundul unei sticle, în loc să-ți cheltuiești inteligența pentru a primi sau a înmîna o scrisoare ca un simplu poștaş; în loc să primești mii de sărutări cuprinse în două linii așternute în fugă pe hîrtie, să ai de citit astăzi cinci volume în folio, iar mîine să te mulțumești numai cu două foi, ceea ce este foarte obositor pentru nervi; în loc să te tîrăști prin șanțuri și după tufișuri, oare n-ar fi mai bine să te lași pradă acelei minunate pasiuni după care tincea și J.-J. Rousseau, să iubești pur și simplu o fată tinăra ca Isaure, cu intenția de a o lua de nevastă, dacă sentimentele

impărtășite vor dovedi că inimile sînt făcute una pentru alta, într-un cuvînt, mă întreb dacă n-ar fi mai bine să devii un Werther fericit!» «E și asta un fel de a te face ridicol, cu nimic mai prejos decît altul, îi răspunse Rastignac cu un aer serios. În locul tău poate că m-aș cufunda și eu în infinita desfătare a unui asemenea ascetism, care de altfel e nou, original și puțin costisitor. Mona Lisa ta e suavă, dar te previn că e stupidă ca o muzică de balet.» Tonul pe care Rastignac rostise ultimele cuvinte îl făcu pe Beaudenord să creadă că prietenul său avea tot interesul să-l dezamăgească și, bănuitor ca orice fost diplomat, văzu în el un rival. O vocație ratată își pune pecetea pe toată viața. Godefroid se îndrăgosti în așa măsură de domnișoara Isaure d'Aldrigger, încît Rastignac se apropie de o tinărară înaltă, care stătea de vorbă cu cineva într-un salon de joc, și-i spuse la ureche: «Malvina, în clipa asta sora dumitale a prins în mrejele ei o pradă rară: are optsprezece mii de franci venit, un nume răsunător, o oarecare trecere în lumea bună și maniere distinse; nu-i scăpa din ochi, iar dacă vezi că între ei se infiripă o dragoste ideală, fă în așa fel încît Isaure să-ți mărturisească totul și n-o lăsa să-i scrie vreun bilet fără a-l corecta în prealabil.» Pe la ora două noaptea, un lacheu veni să anunțe pe o mică păstoriță din Alpi, de vreo patruzeci de ani, cochetă ca Zerlina din opera *Don Juan*, lingă care ședea Isaure: «Trăsura doamnei baroane așteaptă la scară». Atunci, Godefroid văzu cum zîna lui, frumoasă ca o eroină dintr-o baladă germană, o ia de braț pe năstrușnica ei mamă și o duce spre salonul de la intrare, unde le ajunse din urmă Malvina. Godefroid, prefăcîndu-se (naivul!) că vrea să vadă dacă Joby n-a căzut cumva într-un borcan de dulceață, avu fericirea să le zărească pe Isaure și pe Malvina infofolind-o pe mămica lor cea zvăpăiată într-o blană și gătindu-se una pe alta cu toată grija cerută de o călătorie nocturnă prin Paris. Cele două surori îl cercetară cu coada ochiului ca niște pisici bine dresate care pindesc un șoarece, prefăcîndu-se că nici nu-l bagă în seamă. Godefroid fu destul de mulțumit de tonul, de îmbrăcămîntea și de purtarea alsacianului voinic, în livrea, cu mînuși impecabile, care aduse celor trei stăpîne ale sale pantofi imblăniți, cu talpă groasă. Nu cred să fi existat vreodată două surori care să semene între ele mai puțin decît Isaure și Malvina. Cea mai mare era înaltă și brună, iar Isaure micuță și firavă, una era trufașă, cu linii puternic conturate, iar cealaltă avea trăsături fine și gingașe. Isaure era femeia care domină bărbații tocmai prin slăbiciunea ei, de pînă și un licean se simte dator s-o ocrotească, în timp ce Malvina era leit eroina din *Ați văzut cumva la Barcelona?* Alături de sora ei, Isaure părea o miniatură lingă un portret în ulei «E desigur bogată!» îi zise Godefroid lui Rastignac cînd se întoarse în sala de bal. «Cine?» «Fata aceea.» «A, Isaure d'Aldrigger! De bună seamă. Maică-sa e văduvă. Pe vremuri, la Strasbourg, Nucingen a fost funcționar la banca soțului ei. Dacă vrei s-o mai întilnești, fă-i un compliment doamnei de Restaud și o să te poștească la balul pe care îl dă poimîine și unde are să vină cu siguranță și baroana d'Aldrigger cu cele două fiice ale ei.» Timp de trei zile, Godefroid nu văzu în camera obscură a creierului său decît pe Isaure a lui, cameliile albe, înclinarea grațioasă a capului ei, așa după cum atunci cînd ai privit îndelung un

obiect puternic luminat și apoi închizi ochii, imaginea lui își pare mai mică, dar viu colorată și strălucitoare, sclipind în mijlocul întunericului.

— Ești fenomenal, Bixiou! Zăgrăvește-ne toate detaliile tabloului, îi spuse Couture.

— Poftim! continuă Bixiou luind desigur poza unui chelner de cafea care aduce o comandă. Iată tabloul comandat de dumneavoastră, domnilor! Atenție, Finot, îi vine omului să-ți dea una peste gură, așa cum își plesnește un birjar mârjoaga peste bot! Doamna Théodora-Marguerite-Wilhelmine Adolphus (știți, banca Adolphus et Comp. din Mannheim), văduva baronului d'Aldrigger, nu era una din acele nemțoaice durdului și blăjine, indesate și chibzuite, bălane, cu fața aurie ca spuma unei câni cu bere, nici nu era înzestrată cu acele virtuți patriarhale germane de care se face atita caz în romane. Avea încă destulă prospețime în obraji îmbujorați ca ai unei păpuși de Nürnberg, bucle lungi și vapoase la temple, ochi jucăuși, nici un fir de păr alb, mijlocul subțire, asupra căruia căuta să atragă atenția, stringându-l în corset. Pe frunte și la temple avea câteva cule, pe care ar fi vrut, ca și Ninon de Lenclos, să le surghiunească la călcie; dar aceste zbircituri supărătoare își desenau cu îndărătnicie zigzagul tocmai acolo unde erau mai vizibile. Pielea i se ofilea mai cu seamă împrejurul nasului, al cărui virf se înroșea tot mai des, ceea ce era cu atât mai neplăcut, cu cât se asorta perfect cu obraji ei rumeni. În calitatea ei de moștenitoare unică, răzgăiată de părinți, de soț, de întregul Strasbourg și răsfățată în continuare de cele două fiice care o adorau, baroana își îngăduia să se îmbrace în roz, să poarte fuste scurte, o fundă acolo unde se sfârșea corsetul ce-i accentua talia. Cînd un adevărat parizian o întâlnește pe baroană plimbîndu-se pe bulevard, zămbește pe sub mustață și o condamnă aspru, fără a admite, ca o Curte cu juri de astăzi, circumstanțe atenuante cînd e vorba de un fratricid! Zeflemistul privește lucrurile superficial și de aceea e crud. Zevzecul nu ține seama de vina ce revine Societății pentru trăsătura ridicolă de care ride, uitînd că Natura n-a creat decît dobitoace, pe cînd proștii sînt un produs al Orînduirii sociale.

— Ceea ce-mi place la Bixiou, interveni Blondet, e consecvența lui: cînd nu batjocorește pe alții, își bate joc de el însuși.

— Lasă că ji-o plătesc eu, Blondet! i se adresă Bixiou cu un ton șiret. Dacă mica baroană era zvăpăiată, nechibzuită, egosită, cu capul în nori, vina acestor cusururi o purta Banca Adolphus et Comp. din Mannheim, precum și dragostea oarbă a baronului d'Aldrigger. Această baroană, blindă ca un miel, avea o inimă duioasă, emotivă, dar, din păcate, emoțiile ei erau de scurtă durată și de aceea trecea ușor de la una la alta. Cînd a murit baronul, această păstorită, copleșită de o sinceră și cumplită durere, fu cit pe aci să-l urmeze. Dar... a doua zi la prînz i s-a servit mazăre verde, după care se dădea în vînt, și delicioasa mîncare i-a potolit suferința. Atît fiicele ei, cit și servitorii o iubeau la nebunie, de aceea toți ai casei fură fericiți cînd găsiră un mijloc de a o cruța pe baroană de spectacolul dureros al convoiului funebru. Isaure și Malvina s-au ferit să plîngă față de mamă lor adorată și au căutat să-i abată atenția, vorbindu-i, în timp ce se cînta *Requiem*-ul, despre

alegera și comandarea hainelor de doliu. Cînd un coșciug e așezat pe catafalcul negru cu alb, pătat de ceară, care înainte de a fi dat la reformă a fost întrebuințat pentru a înmormînta trei mii de oameni înstăriți, după aprecierea unui propar filozof pe care l-am consultat în această privință între două pahare de *tulburel*: cînd niște preoți de mîna a doua răcnesc cu nepăsare *Dies irae*, cînd niște înalți prelați, tot atît de nepăsători, prohodesc mortul, știți ce-și spun în biserică prietenii răposatului îmbrăcați în negru, fie că șed în bănci, fie că stau în picioare? (Și asta face parte din tabloul comandat.) Ei, puteți să vă închipuiți? «Cît crezi că lasă papa d'Aldrigger?» l-a întrebat Desroches pe Taillefer, care înainte de a muri ne-a oferit cea mai strașnică orgie din cîte s-au pomenit vreodată.

— Pe vremea aceea Desroches era deja avocat cu procedura?

— A ajuns avocat cu procedura în 1822, preciză Couture. Și era un lucru de mare îndrăzneală pentru un fiu de funcționar prăpădit, care n-a avut niciodată un venit mai mare de o mie opt sute de franci, și a cărui mamă ținea un debit de timbre. Dar între 1818 și 1822 a muncit pe brînci. A intrat la Derville ca al patrulea conștopist, iar peste un an, în 1819, a ajuns al doilea secretar!

— Desroches!

— Chiar el, confirmă Bixiou. În tinerețe, Desroches s-a zbatut, ca și noi, într-o sărăcie demnă de *Iov*. Sătul de a mai purta haine prea strîmte cu mînci prea scurte, se apucase să tocească dreptul cu disperare și, în momentul de care vă vorbesc, își cumpărase tocmai un birou de avocatură, fără clientelă însă. Deoarece n-avea un sfanț în buzunar, nici clienți, nici alți prieteni afară de noi, fusese nevoit să ia cu camătă bani pentru a-și plăti biroul de avocatură și cauțiunea legală.

— Pe atunci îmi făcea impresia unui tigru scăpat din grădina zoologică, spuse Couture. Sfrijit, cu părul roșu, cu ochii de culoarea tutunului din Spania, pămîntiu la față, părea un om rece și flegmatic, dar de fapt era hapsin cu văduvele, hrăpăreț cu orfanii, foarte muncitor, spaima secretarilor săi, pe care nu-i lăsa nici să răsufle, cult, viclean, fățarnic, de o elocvență mieroasă, știind să se stăpînească întotdeauna și cînos cum poate fi numai un om de lege.

— Dar are și părți bune! exclamă Finot. E devotat față de prieteni, și prima lui grijă a fost să-l ia ca prim-secretar pe Godeschal, fratele Mariettei.

— La Paris, zise Blondet, nu există decît două categorii de avocați cu procedura: avocatul cinstit, care nu iese din litera legii, nu tărăgănează procesele, nu aleargă după afaceri, nu scapă nimic din vedere, își sfătuiește clienții cu bună-credință și-i convinge să cadă la învoială în chestiunile îndoielnice, în sfîrșit, cei de categoria lui Derville. Apoi există avocatul lihnit de foame, care acceptă orice numai să scoată un ban; care ar fi în stare să învrăjbească nu numai doi-trei inși între ei, ci lumea-ntreagă; gata să asigure cîștig de cauză unui escroc împotriva unui om cinstit, dacă, din întîmplare, omul cinstit a uitat să îndeplinească vreo formalitate. Cînd unul dintre avocații de teapa acestuia din urmă se întrece cu gluma, făcînd scamatorii ca Gonin, Camera îl obligă să-și vîndă cabinetul. Amicul nostru Desroches a înțeles de la început unde

duce această profesie cind e practică ca vai de lume de niște nepricopsiți ca vai de capul lor; de aceea, s-a grăbit să răscumpere procese de la oameni care tremurau să nu le piardă, și s-a pornit pe șicane, ca un om hotărît să scape de mizerie. Și a avut dreptate, a lucrat cinstit în meseria lui: și-a cîștigat protectori printre oamenii politici, descurcîndu-le afacerile incurcate, așa cum a făcut bunăoară cu prietenul nostru des Lupeaulx, a cărui situație era atît de periclitată. Într-adevăr, avea nevoie de acest lucru pentru a scăpa de necazuri, căci la început Desroches era foarte rău văzut la tribunal. Tocmai el, care îndrepta cu atîta trudă greșelile clienților săi!... Ce-ar fi să revenim la ale noastre, Bixiou? Ce căuta Desroches în biserică, la înmormîntarea lui d'Aldrigger?

— «D'Aldrigger lasă șapte-opt sute de mii de franci», îl lămuri Taillefer pe Desroches. «Ei aș, un singur om cunoaște precis averea lor», interveni Werbrust, un prieten al răposatului. «Cine anume?» «Să vedeți că șmecherul de Nucingen o să meargă pînă la cimitir, fiindcă d'Aldrigger i-a fost cîndva patron; tot din recunoștință i-a luat de altfel și capitalul ca să i-l fructifice. Acum, văduva o să se găsească într-o situație cu totul, diferită.» «Ce vrei să spui cu asta?» «Păi d'Aldrigger își iubea atît de mult soția! Nu rideți, că se uită lumea la noi. Uite-l și pe du Tillet, a sosit cam tîrziu, tocmai la Apostol.» «O s-o ia cu siguranță pe fata cea mare de nevastă.» «E cu puțință oare? întrebă Desroches. Doar e mai legat ca oricînd de doamna Roguin.» «El, legat de cineva?... Se vede că nu-l cunoști.» «Știți ce-i cu Nucingen și cu du Tillet?» întrebă Desroches. «Iată cum stau lucrurile, îl lămuri Taillefer. Nucingen e în stare să mînințe tot capitalul fostului său patron și apoi să i-l restituie.» «Hm! Hm! făcu Werbrust. Doamne, ce umezeală e în toate bisericile, hm! hm!... Și în ce fel să i-l restituie?...» «Uite cum: Nucingen știe că du Tillet e putred de bogat și ține morțiș să-l însoare cu Malvina; dar du Tillet n-are încredere în Nucingen. Cine a priceput jocul asistă la o partidă amuzantă.» «Cum? interveni Werbrust. A și ajuns fată de măritat?... Da' repede mai îmbătrînim!» «Malvina d'Aldrigger a implinit douăzeci de ani, dragul meu. Babacul d'Aldrigger s-a însurat în 1800! Și ne-a poftit la Strasbourg la două serate destul de reușite, o dată la nunta lui și altă dată la botezul Malvinei. Asta s-a petrecut în 1801, cînd cu pacea de la Amiens. Iar astăzi, papa Werbrust, ne găsim în 1823. Pe atunci era la modă Ossian și de aceea a botezat fata Malvina. Șase ani mai tîrziu, sub Imperiu, a fost o vreme cînd lumea se dădea în vînt după tot ce amintea Evul mediu și pe atunci făcea furori, bunăoară, *În drum spre Siria* și altele prostii de acest soi. De aceea a și botezat-o Isaure pe cea mică. Azi are șaptesprezece ani. După cum vedeți, sînt amîndouă fete de măritat.» «Peste zece ani femeile astea or să rămînă fără un ban», li zise Desroches lui Werbrust pe un ton confidențial. «Nu uita că mai există și valetul care l-a servit pînă la moarte pe d'Aldrigger, îi răspunse Werbrust, uite, bătrînul acela care plînge cu hohote în fundul bisericii; cele două domnișoare au crescut sub ochii lui și e în stare de orice ca ele să nu ducă lipsă de nimic.» (Cîntăreții: *Dies irae!* Corul de copii: *Dies illa!*) Taillefer: — «Rămii cu bine, Werbrust, de cîte ori aud *Dies irae* mă copleșește amintirea

bietului meu fiu.» «Plec și eu că m-a pătruns umezeală», spusese Werbrunz (în favilla).

Calicii de la ușa bisericii: «Faceți-vă pomană cu un bănuț, domnilor!» Paracliseral: «Poc, poc! Dați ceva pentru biserică.» Cîntăreții: «Amia!» Un prieten: «Din ce i s-a tras moartea?» Un gurlă-cască sugubăș: «I-a plesnit o vină la călcii.» Un trecător: «Nu știți cumva cine-i individul care s-a învoit să moară?» O rudă: «Președintele de Montesquieu.» Diaconul, către calici: «Hai, cărați-vă, am primit și partea voastră, așa că degeaba mai cereți!»

— Cîtă vervă! se minună Couture.

(Într-adevăr, aveau și noi impresia că auzim toată forfota din biserică. Bixiou reda totul cu precizie, imita pină și pașii celor ce duceau sicriul, tropăind și tîrșindu-și picioarele pe podea.)

— Există poeți, romancieri, într-un cuvînt scriitori care descriu foarte frumos moravurile parizienilor, continuă Bixiou, dar în realitate așa se petrec lucrurile la orice înmormîntare. Dintr-o sută de inși, veniți la biserică să-și ia rămas bun de la bietul răposat, nouăzeci și nouă vorbesc de afaceri și de petreceri. Numai prin-un concurs nelîncipuit de împrejurări poți întîlni o fărîmă de durere sinceră! Dar și atunci se naște întrebarea: există oare durere fără un substrat egoist?...

— De! făcu Blondet. Nimic nu inspiră mai puțin respect decît moartea. Poate unde nici nu merită să fie respectată, așa-i?...

— Ce banalitate! îi reteză vorba Bixiou. După slujbă, Nucingen și du Tillet însoțiră mortul pînă la cimitir. Bătrînul valet mergea pe jos. Vizitiul mîna trăsura după aceea a preoților. «Și-așa, punul mea amic, zise Nucingen lui du Tillet în momentul cînd cotiră spre bulevard, iată ocazia fașorabil să te înzori cu Malfina; ai se deveniti brodectirul la familie asta inturerat, vei afea eine familie, ein camin, vei ghesi ein case gata aranjirt si plus Malfina e dezigur eine adeverat comora.»

— Pareă-l aud vorbind pe acest bătrîn Robert Macaire de Nucingen! exclamă Firot.

— «E o persoană încîntătoare», lacuviință Ferdinand du Tillet cu căldură, dar fără să se inflăcăreze, reluă Bixiou.

— L-ai surprins admirabil pe du Tillet! exclamă Couture.

— «Unui om care n-o cunoaște poate să i se pară urîcică, dar trebuie să recunosc că are un suflet ales», adăugă du Tillet. «Și-aboi, are inime nobile, asta-i mai îmbordant în diese afasere, dracul meu preden, are să fi zoția intelighont și defotat. În plestemat al nostru mezerie, nu se poate stie cine reziste și cine more; e mare vericire chint te poți îngrete în inima de la zoție. Crede, as zghimba cu plesere pi Telvina, cu tole che, tupe cum stii, mi-a atus eine milion, cu Malfina care are o festre mai miche.» — «Dar, de fapt, ce zestre are?» «Eu nu sti prețiz, dar seva tod are». «În orice caz are o mamă care se dă în vînt după rochii roz» zise du Tillet. Această ironie curmă tentativele lui Nucingen. După cină, baronul o înștiință pe Wilhelmine Adolphus că nu-i rămăseseră decît patru sute de mii de franci, depuși la banca lui. Văzînd că dispune numai de un venit de douăzeci și patru de mii de franci, descendenta Băncii Adolphus din Mannheim începu să facă fel de fel de socoteli, dar mai rău se incurcă. «Cum se poate! li zicea

ea Malvinei. Oare-i cu puțință! Doar am avut întotdeauna șase mii de franci în cont la croitorese pentru toaletele noastre! Oare de unde lua tatăl tău atîția bani? Cu douăzeci și patru de mii de franci pe an n-o să putem trăi. Asta-i sărăcie lucie! Ofl dacă ar vedea taică-meu unde am ajuns, ar muri de amărăciune, dacă n-ar fi mort de mult! Biata Wilhelmine!» Și se porni pe plîns. Malvina, neștiind cum s-o mîngie pe maică-sa, încercă să-i abată gîndurile, spunîndu-i că e încă tînară și frumoasă, că-i stă tot atît de bine în roz ca și pînă atunci, că se va duce la Operă și la teatrul Bouffons în loja doamnei de Nucingen. Pînă la urmă izbuti s-o adoarmă și s-o facă să vadă în vis numai petreceri, baluri, muzică, rochii frumoase și succese, vis care se infiripă la umbra unui baldachin de mătase albastră, într-o cameră elegantă, alături de aceea unde cu două nopți înainte își dăduse sufletul Jean-Baptiste, baron d'Aldrigger, a cărui poveste am să v-o spun în cîteva cuvinte. Acest onorabil alsacian și bancher de la Strasbourg reușise să adune o avere de vreo trei milioane. În 1800, la vîrsta de 36 de ani, ajuns la apogeul unei averi cîștigate în timpul Revoluției, se căsătorise, atît din interes cît și din dragoste, cu moștenitoarea Băncii Adolphus din Mannheim, o tînară fată adorată de toată familia, a cărei bogăție a moștenit-o firește în întregime în decurs de zece ani. Dublindu-i-se averea, d'Aldrigger primi titlul de baron de la majestatea-sa împăratul și regele; din ziua aceea fu cuprins de o adevărată pasiune pentru marele om, care îl ridicase la rangul de nobil. Nu-i de mirare că între 1814 și 1815 s-a ruinat, fiindcă luase în serios soarele de la Austerlitz. Acest alsacian de bună-credință n-a suspendat plățile, nu și-a despăgubit creditorii cu acțiuni pe care le socotea fără valoare; și-a plătit toate datoriile la cerere, apoi s-a retras din afaceri, îndreptățind pe deplin cuvintele lui Nucingen, pe atunci mina lui dreaptă: «E un om cinstit, dar neghiob!» Pînă la urmă nu s-a ales decît cu cinci sute de mii de franci și obligațiuni emise de Imperiu, care nu mai exista. «Poftim ce înzeamne să fi avut prea multe încredere în *Napoleon*», comentă el văzînd rezultatele acestei lichidări. Cînd ai făcut parte dintre mărîmile unui oraș, oare-i chip să mai rămii acolo cînd nu mai ești ce-ai fost?... Așadar, marele bancher din Alsacia făcu și el ceea ce fac toți provincialii scăpătați: se stabili la Paris, unde continuă să poarte cu curaj bretele tricolore, cu stema imperială brodată pe ele, și nu frecventă decît cercurile bonapartiste. Își depuse întreaga avere în mîinile baronului de Nucingen, care-i plăti opt la sută pentru întregul capital, acceptînd și creanțele asupra Imperiului cu o pierdere de numai șazeci la sută din valoarea lor, fapt pentru care d'Aldrigger îi strînse mina, spunîndu-i: «*Eram sigur che și tumnata ai un suflet de elzasian!*» Nucingen și-a scos însă pîrllea cu vîrf și îndesat pe seama prietenului nostru des Lupeaulx. Deși era acum destul de jumulit, alsacianul se alege totuși cu un venit de patruzeci și patru de mii de franci. Amărăciunea lui fu agravată de acel *spleen* de care sînt cuprinși toți oamenii obișnuiei să trăiască prin jocul afacerilor cînd sînt lipsiți de ele. Bancherul, ca un suflet nobil ce era, socoti drept o datorie sfîntă să se jertfească pentru soția sa, a cărei avere o făcuse praf, avere pe care ea i-o încredințase cu nechibzuința unei femei naive și nepricepute cînd e vorba de chestiuni bănești.

Baroana d'Aldrigger se trezi din nou în vîltoarea petrecerilor cu care era obișnuită, iar golul lăsat de societatea ei din Strasbourg fu împlinit de plăcerile oferite de Paris. Banca Nucingen ocupa atunci, ca și astăzi, un loc de frunte în lumea financiară, iar baronul abil socoti că e o datorie de onoare să dea dovadă de mărinimie față de baronul cinstit. Această frumoasă virtute constituia o podoabă a salonului Nucingen. Fiecare iarnă cu petrecerile ei lăsa o nouă gaură în capitalul lui d'Aldrigger; cu toate acestea, el nu-și îngăduia să facă nici o mustrare mărgăritarului familiei Adolphus; nu s-a văzut nicicînd în această lume o dragoste mai gingașă, mai ingenioasă, dar nici mai prostească. De, omul era cumsecade, dar neghiob! Pînă și pe patul de moarte îl frămînta întrebarea: «Ce se vor face ele fără mine?» Și într-un moment cînd rămase singur cu bătrînul său valet Wirth, între două accese de sufocare, bietul om îi lăsa în grijă pe soția și pe cele două fiice ale sale, ca și cum acest Caleb alsacian ar fi fost singura ființă cu minte din casă. Trei ani mai tîrziu, în 1826, Isaure împlinise douăzeci de ani, iar Malvina era tot nemăritată. Ducînd o viață mondenă, Malvina ajunsese să-și dea seama cît de superficiale sînt relațiile în această lume unde totul este cercetat cu de-amănuntul și categorisit. Ca toate fetele așa-zis *binecrescute*, Malvina n-avea habar de mecanismul vieții, de însemnătatea averii, de greutatea cu care se cîștigă un ban, nici de prețul unui lucru. De aceea în acești șase ani, fiecare învățătură, fiecare experiență nouă îi lăsase o rană în suflet. Cei patru sute de mii de franci rămași de la răposatul d'Aldrigger la Banca Nucingen fură trecați în contul baroanei, căci ea avea asupra succesiunii soțului o creanță de un milion două sute de mii de franci; așa că de cîte ori era strîmtoată, păstorîta din Alpi lua din ei ca dintr-un sac fără fund. În momentul cînd porumbelul nostru se apropia de porumbița lui Nucingen, cunoscînd caracterul văduvei fostului său patron, se văzu nevoit să-i mărturisască Malvinei tot adevărul cu privire la situația financiară a mamei ei: din capitalul depus la bancă nu-i mai rămăseseră decît trei sute de mii de franci, deci venitul anual de douăzeci și patru de mii de franci scăzuse la optsprezece mii. Totuși timp de trei ani, în viața lor nu se schimbase nimic datorită lui Wirth! Aflînd adevărul de la bancher, Malvina alergă la cai, vindu trăsura și concedie vizitiul, fără știrea mamei ei. Mobilii casei lor somptuoase nu mai putu fi reînnoită, deși avea o vechime de zece ani, dar din fericire totul se uzase în aceeași măsură. Prin urmare, pentru cei cărora le place armonia, acest lucru nu era prea supărător.

Baroana, această floare aflată de bine păstrată, semăna acum cu un trandafir înghețat, înțepenit de frig, rămas stîngher într-un tufiș pe la mijlocul lui noiembrie. Am văzut cu ochii mei cum acest lux pălea pe nesimțite, pierzîndu-și din ce în ce strălucirea. Îngrozitor spectacol, pe cîntea mea! A fost ultima oară cînd am împărtășit suferința cuiva. Dar pe urmă mi-am zis: «Trebuie să fii prost ca să te frămînti atîta pentru alții!» Pe cînd mai eram un biet funcționar, făceam prostia să pun la inimă tot ceea ce se petrecea în familiile unde eram poftit la masă, le apăram de orice calomnie, iar eu însumi nu le birfeam niciodată, fiindcă... of, ce copil eram pe atunci! După ce fiica ei îi lămurii situația, mărgăritarul de odinioară începu să se vîlcărească: «Bieții mei copii! Cu ce o să-mi

mai plătesc croitoreasa? Vasăzică de acum înainte n-o să mai am pălărie, noi, n-o să mai pot primi pe nimeni, n-o să mai pot scoate nasul în lume!» După ce credeji că se poate cunoaște dacă un bărbat iubește sincer? Întrebă Bixiou, curmîndu-și firul povestirii. Vă pun această întrebare ca să putem preciza dacă Beaudenord era într-adevăr îndrăgostit de acea păpușă blondă.

— Nu-și mai vede de treburi, răspunse Couture.

— Schimbă cite trei cămăși pe zi, spuse Finot.

— Mai întâi să-mi răspundeji mie la o întrebare, interveni Blondet.

Oare e cu puțință, se cade oare ca un om superior să se îndrăgostească?

— Dragi prieteni, își reluă vorba Bixiou cu un ton sentimental, să vă feriți ca de un șarpe veninos de omul care, dîndu-și seama că iubește o femeie, pocnește din degete sau își azvîrle trabucul cît colo, exclamînd: «Dă-o-n-colo, mai sînt destule femei pe lume!» În schimb guvernul poate să angajeze liniștit un astfel de cetățean la Ministerul Afacerilor Străine. Și își atrag atenția, Blondet, că Godefroid părăsise cariera diplomatică.

— Firește, s-a lăsat copleșit de amor, deoarece pentru un prost acesta e singurul prilej de a se înălța în proprii săi ochi, li întoarse vorba Blondet.

— Of, Blondet, de ce om fi noi atît de săraci?! strigă Bixiou.

— Și de ce oare Finot este atît de bogat? îl completă Blondet. Lasă că te lămuresc eu altă dată, fiule, doar noi ne înțelegem fără multă vorbă. Ia te uită, Finot îmi și umple paharul, de parcă i-aș fi cîrat lemnele. După o cină bună însă vinul *se soarbe pe indelete*. Hai, spune mai departe.

— Godefroid, copleșit de amor, după cum bine ai spus, izbuti să se apropie de trupeșă Malvina, de ușuratică baroană și de mica dansatoare. În curînd deveni sclavul lor, îndeplinind conștiincios pînă și cele mai neînsemnate îndatoriri impuse de acest rol obositor. Nu l-au îngrozit nici rămășițele luxului lor intrat în putrefacție. Într-un cuvînt, se obișnuî treptat cu această sărăcie cu ciucuri. Nu băgă de seamă niciodată că tapiseria verde cu desene albe din salon era ieșită de soare, veche, pătată și trebuia înlocuită. Perdelele, masa de ceai, bibelourile chinezești înșirate pe placa de marmură a șemineului, candelabrul rococo, covorul imitație de Cașmir, ros de i se vedea urzeala, pianul, serviciul de masă cu floricel, folosit în fiecare zi, șervetele cu franjuri care aminteau de Spania și prin găurile lor, salonașul persan de lingă iatacul albastru al baroanei, cel mai mic fleac din casă — toate i se păreau sfinte și neprihănite. Numai femeile proaste, a căror frumusețe strălucește atît de mult încît lasă în umbră inteligența, inima, calitățile lor sufletești, pot face un bărbat să uite de toate cele pe lume, căci o femeie subțire nu abuzează niciodată de farmecele ei, o femeie trebuie să fie proastă și mică la suflet pentru a pune în întregime stăpînire pe un bărbat. Beaudenord, după cum mi-a mărturisit chiar el, îl iubea pe bătrînul și ceremoniosul Wirth! Bătrînul acesta ciudat avea față de viitorul său stăpîn respectul unui catolic evlavios față de taina împărtășaniei. Wirth era un om de treabă, un autentic Gaspard neamț, unul dintre acei băutori de bere care-și ascunde istețimea sub o înfățișare blajină,

asa cum cite un cardinal din Evul mediu își ascundea pumnalul în mincă. Văzind în Godefroid un soț potrivit pentru Isaure, Wirth îl învăluia într-o plasă de cuviate în doi peri, pline de subînțeles, țesută cu o dibăcie și o jovialitate specific alsacienne, care este substanța cea mai lipicioasă dintre toate cleiurile. Doamna d'Aldrigger avea un fel de a gândi cu totul *improper*: ca gâsea că amorul e ceva cit se poate de firesc. De cite ori Isaure și Malvina se duceau împreună la plimbare, fie la Tuileries, fie la Champs-Élysées, unde se întâlneau cu tineri din lumea lor, mama le ura: «Petrecere bună, fetițele mele dragi!» Chiar prietenii celor două surori, singurii care le-ar fi putut birui, le luau întotdeauna apărarea, deoarece salonul familiei d'Aldrigger era singurul loc din Paris unde fiecare se bucura de cea mai deplină libertate. Nici cele mai fastuoase și bogate recepții nu aveau atîta succes ca aceste serate unde se vorbea despre orice, cu inteligență și spirit, unde ținuta de seară nu era obligatorie, unde te simțeai în așa măsură la largul tău, încît nu te sfiai să ceri o gustare la o oră cit de tirzie. Cele două surori aveau toată libertatea să scrie cui voiau și să primească nestingerite scrisori în vîzul mamei lor, fără ca baroanei să-i treacă vreodată prin mînte să le ceară socoteală. Această mamă incintătoare își lăsa fiicele să tragă toate foloasele de pe urma egoismului ei, meteahna cea mai puțin supărătoare din lume, deoarece egoiștii, dorind să nu fie stingheriți de nimeni, nu stînjenesc nici ei pe ceilalți și nu încurcă viața celor din jur în mărăcinii povetelor, în spinii muștrărilor, nici nu-i zădăresc cu întepături de viespe, cum fac prietenii care te omoară cu dragostea, vrînd să știe și să controleze totul...

— Vorbele tale îmi merg la inimă, zise Blondet, totuși dragul meu, în loc să povestești ce ne-ai făgăduit, iar ai luat-o razna...

— Dacă n-ai fi cherchelit, Blondet, te-aș compătimi! Că de, dintre noi patru, el e singurul care are serioase aptitudini literare. Numai de dragul lui vă fac cînsiea de a vă trata ca pe niște oameni de gust, de aceea vă povestesc cu atîta rafinement. Și tocmai el se găsește să mă critice! Dragii mei, îngrămădirea faptelor brute e cea mai grăitoare dovadă a unui spirit sterp. *Mizantropul*, această comedie sublimă, dovedește că Arta constă în a clădi un palat pe virful unui ac. Simbolul ideii mele e bagheta magică a zănelor, care poate transforma cîmpia de la Sablons într-un *Interlaken* cit ai clipi din ochi (mai bine zis, cit ai goli acest pahar). Nu cumva aji vrea să ascultați o poveste expedită cu țieala unei ghiulele de tun, ca un raport de general? Noi stăm la taifas, ridem, și acest gazetar, un dosman înversunat al cărjilor cînd e treaz, ar vrea, cînd e beat, să mă audă vorbind fără nici un haz, ca din carte (se prefăcu că plînge). Vai de spiritul francez! Se găsesc destui care ar vrea să-i tocească acele ascuțite ale umorului! *Dies irae*. Să-l prohodim pe Candide, și să strigăm: trăiască *Critica rațiunii pure*, *Simbolica*, precum și sistemele filozofice în cinci volume groase, tipărite de nemți, care habar n-aveau că ele există la Paris încă din 1750, cuprinse doar în citeva cuvinte de duh, aceste giuvaeruri ale inteligenței noastre naționale. Blondet se sinucide și merge în fruntea convoiului său funebru, tocmai el, care ticluiește pentru gazeta lui ultimele cuvinte ale tuturor oamenilor noștri celebri ce mor pe tăcute!

— Dă-i înainte, îl incurajă Finot.

— Am vrut să vă lămuresc în ce constă fericirea unui om care nu posedă acțiuni. (Asta din politețe pentru Couture!) Ei bine, acum vă dați seama cât l-a costat pe Godefroid fericirea cea mai deplină la care poate năzui un tânăr?... O studiu pe Isaure cu luare-aminte pentru a se convinge dacă ea îl înțelege cu adevărat!... Pentru a înțelege însă un lucru, între tine și el trebuie să existe o oarecare asemănare, și e știut că nu există asemănare decît între neant și infinit: neantul este prostia, geniul este infinitul. Cei doi îndrăgostiți își scriau cele mai stupide scrisori cu putință, aruncîndu-și ca pe o minge cuvintele la modă pe hirtie parfumată: *Ingerul meu! harfă eoliană! tu tmi vei întregi ființa! în pieptul meu bate o inimă de bărbat! biată femeie fără apărare! sărmanul meu suflet!* — după cum vedeți toate vechiturile cu care se impoziționează inima contemporanilor noștri. Godefroid nu rămînea mai mult de zece minute într-un salon, vorbea cu femeile pe un ton firesc, fără pretenții, și de aceea ele îl socoteau un om plin de duh. El făcea parte din categoria oamenilor care au exact atîta spirit cît li se atribuie. Ce mai încoace-încolo, judecați singuri cît loc ocupa dragostea în viața lui, dacă Joby, calii și trăsurile lui îi păreau acum niște lucruri cu totul neînsemnate. Nu se simțea fericit decît atunci cînd ședea comod în fotoliul lui confortabil, față în față cu baroana, lîngă acel semineu antic de marmură verde, privind-o pe Isaure sorbindu-și ceaiul, în timp ce stătea de vorbă cu cercul restrîns de prieteni care se întâlneau în fiecare seară între ora unsprezece și miezul nopții în salonul din strada Joubert, unde puteai să joci întotdeauna cărți fără teamă. Credeți-mă, eu am cîștigat de fiecare dată. Cînd Isaure lăsa să i se vadă piciorușul grațios în pantoful fin de mătase neagră, Godefroid, după ce-l admira cu nesat, rămînea ultimul și-i spunea Isaurei: «Dă-mi pantofiorul tău»... Isaure își punea piciorul pe un scaun, își scotea pantoful și i-l dădea, aruncîndu-i o privire, știți, una din acele priviri... Ce să mai lungim vorba, ați înțeles! În cele din urmă, Godefroid descoperi o mare taină a Malvinei. De cîte ori du Tillet bătea la ușă, obrajii Malvinei se îmbujorau și roșeața lor striga parcă: Ferdinand! Cînd îl privea pe acest tîgru cu două picioare, ochii biete fete scînteiau ca jărătcul peste care trece un vînt puternic; fața ei trăda o plăcere nespusă de cîte ori Ferdinand o lua deoparte, lîngă o consolă sau lîngă o fereastră, ca să schimbe cu ea cîteva cuvinte între patru ochi. Cît de rar și se oferă prilejul incîntător de a vedea o femeie destul de îndrăgostită pentru a deveni naivă și a te lăsa să-i citești în suflet! Pe cîntea mea, acest lucru e la fel de rar la Paris ca floarea cîntătoare în India. Deși prietenia dintre ei se legase chiar din ziua în care familia d'Aldrigger apăruse în casa lui Nucingen, totuși Ferdinand nu se hotărîse încă să o ia pe Malvina de nevastă. Crudul nostru prieten du Tillet nu dădu semne de gelozie atunci cînd Desroches începu să-i facă o curte stăruitoare Malvinei, mai bine zis cînd el, omul legii, consimți să joace rolul de îndrăgostit pentru a pune mina pe o zestre care, judecînd după aparențe, nu putea să fie mai mică de cincizeci de mii de franci, ca astfel să scape, în sfîrșit, de datoriile făcute la cumpărarea biroului său de avocat cu procedura. Deși se simțea umilită de indiferența lui du Tillet, Malvina ținea prea mult

la el pentru a-i arăta ușa. În sufletul acestei fete atât de sensibile și spontane, cu sentimente atât de adânci, se dădea o luptă în care ba dragostea învingea mândria, ba mândria biruia dragostea jignită. Calm și rece, amicul nostru Ferdinand accepta această afecțiune, o aduldmea plin de satisfacția liniștită a tigrului care linge singele prăzii ce i se prelinge din gură, mai mult, venea să caute noi și noi dovezi și nu era seară să nu apară în salonul din strada Joubert. Smecherul încropise pe atunci vreun milion opt sute de mii de franci, deci zestrea nu putea fi un lucru hotărîtor pentru el, dar cu toate acestea nu se lăsa înduplecat nici de dragostea Malvinei, nici chiar de străduințele celor doi baroni, de Nucingen și de Rastignac, care-l minau zilnic cite șaptezeci și cinci de poște, cu cai de cite patru franci pe zi, prin labirintul dibăciei lor, indemnînd poștalionul să gonească din răspuțeri, fără a-l înarma însă cu firul călăuzitor al Ariadnei. Godefroid nu se putu stăpîni să nu-i arate viitoareii sale cumnate situația ridicolă în care o puneau atît banherul, cît și avocatul. «Vrei să mă dojenești din pricina lui Ferdinand? Să afli secretul care ne leagă? Il întrebă ea cu sinceritate. Dragă Godefroid, să nu mai pomeniști niciodată despre asta. Cum nu poate fi vorba nici de originea lui Ferdinand, nici de viața lui de pînă acum, nici de averea lui, te rog să crezi că e ceva cu totul neobișnuit.» Peste citeva zile, însă, Malvina il luă deoparte pe Beaudenord și îi zise: «Nu-l socotesc pe domnul Desroches un om cinstit (iată ce înseamnă intuiția pe care ți-o dă dragostea!), ar vrea să mă ia de soție și în același timp îi face curte fiicei unui băcan. Tare aș vrea să știu dacă nu mă socotește manta de vreme rea și, dacă, în general, nu privește căsătoria ca pe o afacere bănească.» Deși foarte pătrunzător, Desroches nu izbutise totuși să ghicească intențiile lui du Tillet și se temea ca nu cumva acesta să i-o sufle pe Malvina. Și bineînțeles, omul nostru căutase să-și asigure o porțiă de retragere, deoarece se găsea într-o situație cît se poate de rea: cu chiu cu vai reușea să cîștige atît cît să-și plătească dobinzile datoriei și să facă față cheltuielilor. Dar cum să înțeleagă o femeie o astfel de situație? Pentru ea, inima prețuiește milioane!

— Din moment ce nici Desroches, nici du Tillet nu s-au căsătorit cu Malvina, n-ai vrea să ne lămurești și pe noi în ce constă secretul lui Ferdinand? întrebă Finot.

— Iată secretul lui, raspunse Bixiou. Există o regulă generală: pe o fată tinăără care a consimțit o singură dată să-și scoată pantoful și să-l dea unui bărbat, chiar dacă pe urmă i l-ar refuza timp de zece ani... n-o va lua niciodată de soție acela care...

— Fleacuri! il intrerupse Blondet, se întimplă să iubești tocmai fiindcă ai mai iubit. Să vă spun eu secretul: Regula generală e să nu te însori cît ești sergent, dacă ai perspectiva să devii duce de Dantzic și mareșal al Franței. Vedeți bine ce partidă strălucită a făcut du Tillet! S-a însurat cu o fiică de-a contelui de Grandville, descendentul unuia dintre cele mai vechi și mai vestite familii din magistratura franceză.

— Mama lui Desroches avea o prietenă, urmă Bixiou, soția unui droghist, care se retrăsese din afaceri putred de bogat. Negustorii aștia au citeodată idei năstrușnice; pentru ca fiică-sa să aibă parte de o educație cît mai aleasă, o dăduse la pension! Acest Matifat își făcea

socoteala să-și căpătuiască fata cit mai bine, bizuindu-se pe zestrea ei de două sute de mii de franci, peșin, care, bineînțeles, nu miroseau a drogherie.

— Vorbești de Matifat al Florinei? Intrebă Blondet.

— Da, firește, de cel al lui Lousteau, într-un cuvânt de al nostru! Familia Matifat, pe care o socoteam pierdută pentru noi, se mutase pe strada Cherche-Midi, cartierul cel mai depărtat de strada Lombards, unde făcuse avere. Pe vremuri eram un oaspete nelipsit în casa lui Matifat! Pe cînd făceam muncă silnică la minister, unde petreceam zilnic opt ore cot la cot cu niște neghiobi de douăzeci și două de carate, am cunoscut niște oameni cu vederi originale care m-au adus la convingerea că și umbra are cîteodată asperități și că uneori te poți lovi de colțuri pînă și în cea mai mare platitudine! Da, dragii mei, între doi burghezi poate fi o deosebire tot atît de izbitoare ca între Rafael și Natoire. Văduva Desroches se străduia de mult să mijlocească fiului ei această căsătorie, în ciuda piedicii, greu de trecut, pe care o reprezenta un tînăr funcționar de la Ministerul de Finanțe, anume Cochin, fiul asociatului și comanditarului lui Matifat. După părerea domnului și a doamnei Matifat, profesiunea de avocat cu procedura părea să ofere garanții serioase în ceea ce privește fericirea unei femei, după cum se exprimau chiar ei. Pentru orice eventualitate, Desroches încuviințase planurile mamei sale și căuta să păstreze legături cit mai bune cu familia droghistului de pe strada Cherche-Midi. Pentru a vă face să înțelegeți o fericire de cu totul alt soi decît cea descrisă mai înainte, ar trebui să vă zugrăvesc această pereche de negustori, care locuiau într-o casă frumoasă, cu o grădină în față, care se distrau privindu-și fîntîna arteziană, înaltă și subțire ca un spic de grîu, ce fîșnea neîncetat dintr-o măsuță rotundă de piatră, așezată în mijlocul unui bazin cu diametrul de șase picioare, care se scula cu noaptea în cap ca să vadă dacă n-a mai înflorit vreo floare în grădina lor, și, deși n-aveau nici o treabă și nici o grijă, erau totuși veșnic îngrijorați; care se îmbrăcau numai fiindcă așa se cere, se duceau la teatru deși se plictiseau, totdeauna erau pe drum între Paris și vila lor de la Luzarches, unde mă poșteau și pe mine uneori la cină. Închipuiește-ți, Blondet, într-o zi cînd au vrut să se fudulească cu mine față, de alți musafiri, am început să povestesc o istorie care a durat de la nouă seara pînă la miezul nopții, știu, o aventură cu un lanț nesfîrșit de peripecii! Aveam tocmai de gînd să introduc pe cel de al douăzeci și nouălea personaj (autorii de romane feuilleton nu fac decît să mă imite!), cînd bătrînul Matifat, care în calitatea lui de gazdă căuta să se fină cit mai bine, a început să sforăie ca și ceilalți comeseși, după ce încercase o luptă de vreo cinci minute cu somnul, clipind cu disperare. Dar a doua zi, ce să vezi: toată lumea m-a felicitat pentru deznodămîntul povestirii mele. Societatea acestor băcani era alcătuită din: domnul și doamna Cochin, Adolphe Cochin, doamna Desroches, un tînăr pe nume Popinot care fînea pe atunci o drogherie și le aducea vești de pe strada Lombards. (Tu îl cunoști, desigur, Finot!) Doamna Matifat, care prețuia artele frumoase, cumpăra litografii, cromolitografii, fel de fel de desene colorate, bineînțeles din cele mai ieftine. Știmabilul Matifat se distra studiind orice afaceri noi

ce se înjghebau, atât ca să se informeze în vederea unor eventuale investiții, cât și pentru a încerca emoțiile jocului (Florine îl lecuisse de apucăturile de pe vremea Regenței). Ca să vă dați seama de inteligența profundă a amicalui Matifat, e de ajuns un amănunt. Iată cum le spunea dumnealui noapte bună nepoatelor sale: «Du-te la culcare, fetelor!» Și se adresa astfel de teama, cică, să nu le mihnească vorbindu-le la persoana a doua plural. Fiica lor era o domnișoară lipsită de maniere elegante, care aducea cu o cameristă de casă mare, cînta cu chiu cu vai la pian o sonată, avea o frumoasă caligrafie după moda englezească, vorbea și scria corect franțuzește, într-un cuvînt, avea o desăvîrșită educație burgheză. Aștepta cu destulă nerăbdare să se mărite, ca să scape din casa părintească, unde se plictisea ca un ofițer de marină cînd e de cart noaptea, ce-i drept, însă, cartul ei dura cit e ziua de lungă. Ar fi fost gata să se mărite cu oricine, cu Desroches sau cu Cochîn-fiul, cu un notar, cu un ofițer din garda regală sau cu un fals lord englez. Cum de bună seamă n-avea nici un pic de experiență, mi-a fost milă de ea și am vrut să-i dezvălui marea taină a vieții. Dar ce să vezi, soții Matifat mi-au trîntit ușa în nas, că de, burghezii nu m-au înțeles niciodată, de altfel nici eu pe ei.

— S-a măritat cu generalul Gouraud, interveni Finot.

— Lui Godefroid de Beaudenord, ca fost diplomat, i-au fost de ajuns patruzeci și opt de ore ca să priceapă ce urmărea familia Matifat, acești intriganți hrăpăreți și lipsiți de scrupule, își reluă Bixiou povestirea. Pe cînd Godefroid îi relata Malvinei cele aflate, Rastignac se găsea din întîmplare în salonul ușuraticii baroane, cu care stătea de vorbă în fața focului. Prinzînd din zbor cîteva cuvînte, el ghici numaidecît despre ce e vorba, mai ales după satisfacția amară care se citea pe fața Malvinei. Rastignac rămase acolo pînă la ora două noaptea, închipuiți-vă, tocmai el, pe care toată lumea îl socotește egoist! Beaudenord plecă în momentul cînd baroana se duse la culcare. «Draga mea copilă, îi zise Rastignac Malvinei cu un ton binevoitor și părintesc, atunci cînd rămaseră singuri. Să nu uii niciodată că un biet june, căruia i se lipeau ochii de somn, a băut un ceai după altul ca să se țină treaz pînă la ora două noaptea, numai și numai ca să-ți spună cu toată seriozitatea: Mărită-te! Nu mai face nazuri, nu ține seama de sentimentele dumitale, nu te gîndi la calculul mîrșav al bărbaților cu un picior aici și cu un picior în casa lui Matifat, nu sta pe gînduri, și mărită-te! Pentru o fată măritișul înseamnă dreptul de a impune unui bărbat nu numai obligația de a-i asigura un trai mai mult sau mai puțin fericit, dar în primul rînd datoria de a o pune la adăpost de orice griji materiale. Eu cunosc lumea noastră și te rog să mă crezi că toate fetele tinere, ca și mamele și bunicile lor, sînt făjarnice dacă îi dau zor cu dragostea cînd e vorba de căsătorie. De fapt, fiecare se gîndește doar cum să se căpătuiască mai bine. Cînd o femeie are noroc în căsnicie, maică-sa spune că fiica ei a făcut o afacere strălucită.» Și, pornind de aici, Rastignac îi expuse pe larg teoria sa asupra căsătoriei, care după părerea lui, nu-i decît o asociație comercială, înjghebată pentru a face viața cit mai suportabilă: «Nu-ți cer să-mi mărturisești secretul dumitale, zise el în încheiere Malvinei, fiindcă îl cunosc. Bărbații își destăinuiesc totul cînd sînt între ei, ca și voi, femeile,

de altfel, cînd vă retrageți în saloni, după cină. Pe scurt, iată ultimul meu cuvînt: Mărită-te! Iar dacă n-o faci, să-ți aduci aminte că astă-seară, aici, te-am îndemnat din suflet să te căsătorești!» Rastignac îi vorbea pe un ton care îi impunea nu numai atenție, dar o puna mai cu seamă pe gînduri. Într-adevăr, stăruința lui nu putea să nu-i trezească mirarea. Rastignac își atinse țelul, izbutind să stîrnească o asemenea frămîntare în mintea Malvinei, încît și a doua zi ea se mai glădea la cuvintele lui și se căznea în zadar să găsească substratul acestui sfat.

— Toate poveștile pe care ni le înșiri nu au nici înclinici în minecă cu îmbogățirea lui Rastignac! exclamă Couture. Ne crezi, pesemne, niște Matifat, multiplicați de șase sticle de șampanie.

— Chiar acum ajungem la ceea ce vă interesează, îi tăie vorba Bixiou. Pînă aici ați urmărit micile girle șerpuitoare care s-au unit, alcătuiind laolaltă acel venit de patruzeci de mii de franci, invidiat de atîta lume! Aflați că la un moment dat, Rastignac avea în mina lui soarta tuturor oamenilor despre care v-am vorbit.

— Adică soarta lui Desroches, a familiei Matifat, a lui Beaudenord, a familiei d'Aldrigger, a lui d'Aiglemont.

— A lor și încă a cel puțin o sută de înși!... preciză Bixiou.

— Cum așa? se miră Finot. Deși am văzut și am auzit și eu multe, totuși enigma asta nu-s în stare s-o dezleg.

— Blondet v-a expus în linii mari cum s-au desfășurat primele două lichidări ale Băncii Nucingen. Acum ascultați-o pe a treia în amănunt, își continuă Bixiou istorisirea. Nucingen a înțeles încă de la pacea din 1815 ceea ce noi pricepem de-abia astăzi, și anume că banul nu reprezintă o forță decît atunci cînd îl ai în cantități cu totul neobișnuite. În secret, Nucingen îi pizmuia pe frații Rothschild. Adunase o avere de cinci milioane, dar voia să aibă zece! Cu zece milioane știa că poate cîștiga treizeci, pe cînd cu cinci n-ar fi putut ajunge decît la cincisprezece. De aceea se hotărî să pună la cale o a treia lichidare! Acest geniu financiar avea de gînd să scape de creditorii cu valori fictive, păstrîndu-și banii lor. Pe piață, o asemenea speculație nu se prezintă într-o formă atît de simplă ca o formulă matematică. O lichidare de acest soi constă în a da o prăjitură în schimbul unui ludovic de aur unor copii mari, care, aidoma copiilor mici de odinioară, preferă o prăjitură unei monede, fiindcă nu știu că și-ar putea cumpăra două sute de prăjituri cu moneda aceea.

— Ce vorbești, Bixiou! apostrofă Couture. Doar asta e o operație cît se poate de cîștită. În ziua de azi, nu-i săptămînă în care să nu i se ofere publicului o prăjitură în schimbul unui ludovic. Dar cine silește oare publicul să-și dea banii? Cine îl împiedică să se dumirească?

— De, ți-ar plăcea mai mult să-l poți constrînge să-și vîre banii în acțiuni.

— Ba nu, răspunse Finot, atunci la ce ți-ar mai folosi talentul?

— Bine zis, nu m-aș fi așteptat la așa ceva de la Finot, încuviință Bixiou.

— De la cine o fi auzit vorba asta? se miră Couture.

— Așadar, urmă Bixiou, Nucingen avusese de două ori norocul de a fi vindut, fără să vrea, o prăjitură, care se nimerise să valoreze mai

mult decît primise el în schimb. Acest nefericit de noroc nu-l lăsa să doarmă. Dacă se repetă, asemenea noroace pot băga un om în pămînt. Nucingen aştepta de zece ani un prilej să nu se mai păcălească, cu alte cuvinte să poată emite nişte valori care în aparenţă să valoreze ceva, dar de fapt...

— Ei, dacă explici aşa operaţiunile bancare, atunci nu mai e cu patîntă nici un fel de afacere comercială. Destui bancheri corecţi au convins, cu aprobarea unui guvern la fel de corect, pe cei mai încercaţi oameni de bursă să cumpere acţiuni care aveau să se deprecieze după un timp. Apoi, cunoaştea altele operaţii şi mai şi. Oare nu s-au emis, tot cu încuviinţarea, ba chiar cu sprijinul diferitelor guverne, valori create numai pentru a plăti dividendele anumitor efecte, numai pentru a le menţine cursul şi a le putea vinde? Aceste operaţii se aseamănă mai mult sau mai puţin cu o lichidare de tip Nucingen.

— În mîc, îl susţinu Blondet, o afacere de acest gen poate să pară ciudată, în mare, însă, e o operaţie de înaltă politică financiară. Tot astfel există anumite acte arbitrare care sînt socotite criminale, cînd se petrec între doi indivizi, dar care încetează de a mai fi condamnabile cînd sînt săvîrşite de o întreagă categorie de indivizi, după cum o picătură de acid cianhidric devine inofensivă cînd e diluată într-un hîrdău cu apă. Dacă ucizi un om, te aşteaptă ghilotina, dacă ucizi însă cinci sute de oameni în numele unei anumite forme de guvernămînt, toată lumea te va respecta pentru această crimă politică. Dacă cineva şterpeleşte cinci mii de franci din biroul meu, ajunge la ocnă. Dacă eşti însă destul de dibaci ca să aştii lăcomia a o mie de speculanţi de bursă, trecîndu-le pe la nas momeala unui ciştig, vei izbăvi să le viri pe gît rente de stat ale nu ştiu cărei republici sau monarhii în pragul falimentului, emise, după cum bine zice Couture, numai pentru a se putea plăti dobinzile acelorasi rente: nimeni nu va avea dreptul să se plîngă. Iată adevăratele principii ale veacului de aur în care trăim!

— Montarea unei maşinării de proporţii atît de vaste cerea să se pună în mişcare o mulţime de sfori şi de marionete, îşi continuă povestirea Bixiou. În primul rînd, Banca Nucingen îşi plasase dinadins capitalul de cinci milioane în America, într-o afacere care, după toate calculele, trebuia să aducă un profit abia mult mai tîrziu, prea tîrziu. Aşadar, banca se lăsase descoperită cu premeditare. Fireşte, orice lichidare trebuie motivată. Banca poseda pe atunci un capital de vreo şase milioane, alcătuit din depuneri particulare şi din acţiuni emise de ea. Între aceste depuneri ale particularilor se găseau şi cele trei sute de mii de franci ale baronei d'Aldriger, cele patru sute de mii ale lui Beaudenord, un milion al lui d'Aiglemont, trei sute de mii aparţinînd lui Matifat, iar o jumătate de milion lui Charles Grandet, care s-a căsătorit cu domnişoara d'Aubrión etc. Dacă ar fi întemeiat el însuşi o societate pe acţiuni cu intenţia de a-şi despăgubi creditorii cu ele prin teripuri mai mult sau mai puţin dibace, Nucingen ar fi putut să dea de bănuît, de aceea a procedat cu mai multă şiretenie: a pus un om de paie... să înghesbe această combinaţie menită să joace acelaşi rol cu afacerea Mississippi în sistemul născocit de Law. O trăsătură caracteristică a lui Nucingen este că se foloseşte de cei mai versaţi oameni de afaceri de

pe piață pentru a-și duce planurile la îndeplinire, fără a le împărtăși însă ce urmărește. Așadar, Nucingen pomeni ca din întâmplare față cu du Tillet despre o idee colosală cu sorți siguri de izbândă: fondarea unei societăți pe acțiuni, având la bază un capital destul de serios pentru a putea plăti la început dividende foarte grase acționarilor. Această combinație — pusă în practică pentru prima oară într-un moment cînd piața era plină de neghiobi cu capital — trebuia să aducă după sine o urcare a acțiunilor respective și, prin urmare, un profit considerabil bancherului care le-ar fi emis. Nu uitați că asta s-a petrecut în 1826. Deși interesat de această idee, pe cit de ingenioasă, pe atît de promițătoare, du Tillet se gîndi, după cum era și firesc, că, dacă întreprinderea n-ar izbuti, și-ar compromite oarecum reputația. De aceea dădu sugestia ca această combinație comercială să figureze pe numele unui om de paie. Astăzi cunoașteți cu toții secretul Băncii Claparon întemeiată de du Tillet, care este una dintre cele mai izbutite invenții ale lui!...

— Da, zise Blondet, cunoaștem: un fel de redactor-responsabil în lumea financiară, omul plătit să le facă pe toate și care plătește pentru toate, într-un cuvînt, țapul ispășitor. Azi însă ne-am deșteptat și noi și de aceea comunicăm: «A se adresa *administrației respective* din strada cutare, numărul cutare» unde publicul găsește niște funcționari cu șepci verzi, prezentabili ca niște portărei.

— Nucingen sprijinise Banca Charles Claparon cu tot creditul său, urmă Bixiou. Așadar, puteau fi aruncate fără teamă pe cîteva piețe un milion de acțiuni Claparon. De aceea, du Tillet propuse să se folosească drept paravan Banca Claparon care-i aparținea. Zis și făcut. În 1825, Acționarul nu era încă versat în combinații financiare. Nici nu știa măcar de existența unui *fond de rulment*! Pe vremea aceea, geranții nu-și luau obligația de a nu emite acțiuni suplimentare în beneficiul lor, nu erau datori să aibă depozite la Bancă, pe scurt, nu garantau nimic. Pe atunci, nimeni nu catadicsea să explice Acționarului condițiile unei societăți în comandită și să-i spună că din mărînimie nu i se cer decît o mie, cinci sute sau chiar două sute cincizeci de franci și nimic mai mult! Pe atunci nu se dădea publicității că respectiva experiență în *aere publico* nu va dura decît șapte, cinci sau chiar trei ani, ca omul să știe pe cînd să aștepte deznodămîntul. În această perioadă de început, totul era simplu ca bună ziua. Nici măcar nu-și făcuse apariția publicitatea, cu reclamele ei uriașe, care stimulează imaginația fiecăruia, tocmai fiindcă cere bani de la toată lumea.

— Numai cînd nimeni nu vrea să dea, recurgi la asemenea mijloace, observă Couture.

— În sfîrșit, pe atunci încă nu exista concurență în astfel de afaceri, reluă Bixiou. Fabricanții de carton presat, de stămburi, de tablă de zinc, teatrele, ziarele încă nu începuseră să se repeadă la acționarul în agonie ca o haită de cîini asupra prăzii. Cele mai grozave speculații cu acțiuni, în jurul cărora se face astăzi o publicitate atît de naivă, cum bine zice Couture, sprijinită pe rapoartele unor experți (aleși din elita Științei...) se încheiau ca o tranzacție rușinoasă, fără zgomot, în

ungherele întunecoase ale Bursei. În lumea financiară, rechini cîntau aria calomniei din *Bărbierul din Sevilla*. Incepeau *piano, piano*, șoptind la ureche, în treacăt, anumite zvonuri despre rentabilitatea afacerii. Ei nu exploatau pacientul, adică acționarul, decît la domiciliu, la bursă sau la vreo petrecere din lumea bună, folosindu-se de aceste zvonuri lansate cu dibăcie, care creșteau din ce în ce pînă la *tutti*, reprezentat printr-o cotă de patru cifre...

— Cu toate că sîntem între noi și putem vorbi deschis, eu sînt de altă părere, stăruie Couture.

— Nu cumva sînteți giuvaergiu, domnule Josse? întrebă Finot.

— Finot o să rămînă pînă la moarte un adept al clasicismului, al constituției și al obiceiurilor învechite, zise Blondet.

— Da, recunosc că sînt direct interesat, continuă Couture, datorită caruia Cêrizet fusese tocmai condamnat de către tribunalul corecțional. Eu susțin că noua metodă e mai cinstită, cu mult mai puțin perfidă și criminală decît cea veche. Publicitatea îngăduie fiecăruia să cerceteze și să cumpănească lucrurile. Iar atunci cînd vreun acționar e *tras pe sfoară*, nu poate da vina decît pe sine însuși, fiindcă nimeni nu i-a vîndut *mîta-n sac*. Cît despre marea Finanță...

— Aha, iată-ne ajunși la marea Finanță! exclamă Bixiou.

— Marea Finanță n-are decît de cîștigat, zise mai departe Couture, fără să țină seama de intrerupere. De cîte ori statul se amestecă în Comerț și nu-l lasă să se desfășoare liber, săvîrșește o neghibobie costisitoare; ajunge, negreșit, fie la *prețuri maxime*, fie la Monopol. După părerea mea, nimic nu e mai conform cu principiile libertății comerțului decît societățile pe acțiuni! A te lega de ele înseamnă că vrei să răspunzi de capital, cît și de beneficii, ceea ce este o prostie. În orice afacere beneficiile sînt direct proporționale cu riscurile! Cei pasă statului de felul în care se stimulează circulația banului, de vreme ce ea se desfășoară neîntrerupt? De ce s-ar sînchisi cine-i sărac și cine-i bogat, din moment ce numărul bogaților care plătesc impozite rămîne același? De altfel, societățile pe acțiuni, cele în comandită, dividendele, sub toate formele, au ajuns, de peste douăzeci de ani, un lucru obișnuit în țara cu cel mai dezvoltat comerț din lume, în Anglia, unde totul e pus la îndoială, unde cele două Camere fabrică în fiecare sesiune între o mie și o mie două sute de legi și unde totuși nu s-a găsit încă nici un membru al Parlamentului care să ridice glasul împotriva acestui procedeu...

— De întremare a caselor de bani, prin regim lactat, cu ajutorul *vacilor de mulș*! completă Bixiou.

— Ei, așa! se inflacă Couture. Să zicem că ai zece mii de franci și cumperi pe ei zece acțiuni de cîte o mie emise de zece societăți diferite. Să admitem că de nouă vei fi fost păcălit... (ceea ce-i cu neputință! publicul e mai pătrunzător decît oricine! dar să presupunem că ar fi posibil!) și că o singură afacere va izbuti! (Din întîmplare! — Sînt de acord! — Din greșală! — Accept orice ironie.) *Fraierul* destul de cuminte pentru a-și împărți astfel capitalul, face o minunată investiție, cum au făcut bunăoară cei care au cumpărat acțiuni de-ale minelor din Wortschin. Măcar între noi să recunoaștem, domnilor, că cei care se

revoltă cel mai tare sînt doar niște fărnici ajunși la disperare, fiindcă se știu incapabili de a combina o afacere, prea slabi pentru a o pune pe picioare și prea neîndeminați pentru a o exploata. Veți avea în curînd dovada că așa stau lucrurile. Nu va trece mult și veți vedea Aristocrația, curtea regală, actualii, foștii și viitorii miniștri coborînd în rînduri strînse poverișul Speculației, întinzînd mîini mai hrăpărețe și născocind tertipuri mai perfide decît ale noastre, fără a avea însă calitățile noastre. Vă dați seama ce cap trebuie să ai pentru a pune pe roate o afacere în epoca noastră, cînd lăcomia acționarului nu-i cu nimic mai prejos de a fondatorului? Cîtă forță magnetică trebuie să aibă omul în stare să creeze un Claparon, în stare să găsească noi și noi șmecherii! Înțelegeți ce morală trebuie să tragem de aici? Timpul nostru nu e cu nimic mai bun decît noi! Trăim în epoca avidității, cînd nimeni nu pune preț pe valoarea intrinsecă a unui lucru atîta vreme cît poate cîștiga revînzîndu-l vecinului său, și fiecare o face, fiindcă lăcomia acționarului atîtat de cîștig este egală cu aceea a fondatorului, care-l ispitește cu acest profit!

— Știi că-mi place Couture! se adresă Bixiou lui Blondet, în curînd o să ceară să i se ridice pretutindeni statui ca unui binefăcător al omenirii.

— Ar trebui să-l obligăm să tragă concluzia celor spuse de el, și anume, că banii proștilor sînt patrimoniul de drept divin al oamenilor isteți, întări Blondet.

— Așa-i, domnilor, incuviință Couture, să ridem aici ca să ne scoatem pîrleala pentru seriozitatea cu care trebuie să ascultăm de obicei cînd se vorbește despre atîtea neghiobii respectabile, consacrate de niște legi făcute de mintuală.

— Are dreptate, aprobă Blondet. Ce vremuri mai sînt și astea, domnilor, în care de cîte ori se aprinde o scînteie de inteligență, lumea se grăbește să o stingă cu ajutorul unei legi ticluite anume. Legiuitorii noștri, mai toți ieșiți dintr-o biată mahala unde au studiat societatea din gazete, caută să înăbușe focul cu mașina lor legislativă, iar cînd întregul mecanism sare în aer, lumea scrișnește din dinți și nu mai conținește cu bocetele. În vremea noastră nu se mai întocmesc decît legi penale și fiscale. Vreți să vă spun de ce se petrec astfel lucrurile? Pentru că nu mai există religie în stat!

— Ei bravo, Blondet! îl aprobă Bixiou. Ai pus degetul pe rana Franței: Fiscalitatea a răpit țării noastre mai multe din cuceririle ei decît toate prejudiciile aduse de război. În ministerul în care am făcut șapte ani de muncă silnică, cot la cot cu niște burghezi, se afla și un funcționar, un om foarte priceput, care avea intenția să schimbe întregul nostru sistem financiar... ci bine, ne-am descotorosit la repezeală de el. Franța ar fi fost cît se poate de fericită, ar fi fost încîntată să pornească din nou la cucerirea Europei, așa că noi ne-am îngrijit de liniștea popoarelor; eu însumi l-am ucis pe acest Rabourdin cu o caricatură! (Vezi Funcționarii).

— Cînd zic religie nu vreau să zic predică, eu folosesc acest cuvînt în înțelesul lui politic, ca un om de stat, își întregi Blondet ideea.

— Lămurește-ne și pe noi, îi ceru Finot.

— De ce nu? se învoi Blondet. S-a vorbit foarte mult despre înfrîngările de la Lyon, despre Republica sfîrtecătă de obuze pe stradă, dar nimeni n-a spus adevărul. Republica s-a repezit să pună mina pe răscoala de la Lyon, așa cum se repede un răzvrătit la pușcă. Oricît ar părea de caraghios, iată care-i adevărul adevărat. Fabricanții din Lyon fac negoț fără pic de îndrăzneală, ei nu fabrică nici un cot de mătase care să nu fi fost comandat și a cărui plată să nu fie garantată. Cînd încetează comenziile, muncitorul moare de foame, de altfel și cînd are de lucru abia cîștigă cît să-și fină zilele. Și ocazii o duc mai bine decît el. După revoluția din Iulie, mizeria a crescut într-atît, încît **ȚESĂTORII** au ridicat steagul răscoalei sub lozincă: *Plîne sau moartea!* pe care guvernul ar fi trebuit s-o cerceteze cu toată seriozitatea, fiindcă fusese provocată de scumpetea de la Lyon. Orașul Lyon vrea să clădească teatre, să devină o capitală, de aici dările comunale nesăbuite. Republicanii au dibăcit această revoltă stîrnită de foame și i-au organizat pe *Țesători*, care s-au bătut astfel știind bine și ce riscă, și ce pot cîștiga. Răscoala de la Lyon a durat trei zile, după care totul a reintrat în ordine și țesătorul în cocioaba lui. Muncitorul, care pînă atunci fusese de bună-credință și dădea în țesături întreaga greutate de mătase primită în fire, a lăsat cîntecul la o parte, dîndu-și seama că negustorii îi năpăstuiesc, și a început să-și ungă degetele cu ulei: în felul acesta, greutatea țesăturii de mătase corespundea cu a firelor ca mai înainte, însă acum țesătorului îi mai rămînea și de vîndut o cantitate de mătase echivalentă cu greutatea uleiului, iar comerțul francez de mătăsuri a fost năpădit de *țesături unsuroase*, ceea ce ar fi putut aduce după sine ruina orașului Lyon și a unei ramuri importante a comerțului francez. În loc să înlăture pricina răului, fabricanții și guvernul au procedat ca unui medic care înăbușe răul printr-un medicament puternic. Ar fi fost mai nimerit să se trimită la Lyon un om dibaci, un așa-zis imoral, un abate Terray, bunăoară, dar nimeni n-a văzut altă soluție decît represiunea armată! Urmarea tulburărilor a fost o producție de mătase grosolană, așa-numita mătase de Napoli, de doi franci cotul. Mai cu seamă această marfă se vinde astăzi pe piață, iar fabricanții trebuie să fi născosit fără îndoială un mijloc de a-i controla îndeaproape pe țesători. Acest sistem de fabricație, lipsit de orice prevedere, era de neînlăturat într-o țară unde **RICHARD LENOIR**, unul dintre cei mai străluciți cetățeni pe care Franța i-a avut vreodată, s-a ruinat fiindcă a dat de lucru, deci o bucată de pline, la șase mii de muncitori, fără a avea comenzi, și fiindcă s-a ciocnit de niște miniștri destul de neghiobi pentru a-l lăsa să cadă victima răsturnărilor survenite pe piața textilelor în 1814, cînd prețurile au scăzut brusc. Iată singurul negustor care ar fi meritat să i se ridice o statuie. Și, cînd colo, omul acesta a ajuns să fie ajutat printr-o listă de subscripție, la care nu prea subscrie nimeni, în timp ce urmașilor generalului Foy li s-a dat un milion. Orașul Lyon nu s-a schimbat nici azi, deoarece cunoaște Franța și știe că ea n-are nimic sfînt. Istoria lui Richard Lenoir este una din acele greșeli pe care Fouché le socotea mai grave decît o crimă.

— Dacă în modul în care se prezintă afacerile, își reluă Couture vorba de unde fusese întrerupt, există o umbră de șarlatanie — cuvînt

care a căpătat un înțeles infamant, și e pus călare pe zidul despărțitor dintre ceea ce se cade și ceea ce nu se cade, căci vă întreb unde începe șarlatania, unde sfârșește și în ce constă? fiți și voi o dată de bună-credință, deși în viața socială cam rar găsești această însușire! — comerțul care ar consta în a merge să cauți noaptea ceea ce vei vinde ziua ar fi un nonsens. Până și un vânzător de chibrituri e stăpinit de dorința de a acapara. A aduna cât mai multă marfă e primul gând, atât al teșghetarului de pe strada Saint-Denis, *socotit* drept omul cel mai cinstit, cât și al afaceristului, *socotit* drept omul cel mai nerușinat. Apoi, când magazinele s-au umplut, se impune necesitatea de a vinde. Iar pentru a vinde trebuie să ații pofta mușterului. De aici firmele atât de sugestive ale breslelor din Evul mediu și reclamele de astăzi! Între faptil de a atrage cumpărătorul și a-l trage de mincă, a-l sili să consume, eu nu văd nici cea mai mică deosebire! Se poate întâmpla, e cu neputință să nu se întâmple uneori, ba chiar se întâmplă foarte des, ca negustorii să se ardă cumpărând marfă deteriorată, deoarece vânzătorul caută întotdeauna să tragă pe sfoară cumpărătorul. Ei bine, întrebați negustorii cei mai cinstiți din Paris, pe cei mai de vază comercianți, în sfârșit, pe orice om de afaceri... fiecare se va mindri cu viclesugul pe care l-a născocit pentru a se descolorosi de o marfă proastă, cu care el însuși fusese păcălit. Chiar și vestita firmă Minard a făcut la începuturile ei asemenea operații. Negustorii de pe strada Saint-Denis pot cel mult să-ți vândă o rochie de mătase unsuroasă. La atât se mărginește șmecheria lor. Cei mai virtuosi comercianți își spun, cu aerul cel mai nevinovat, deviza celor mai nerușinați pungăși: *De o afacere proastă scapi cum poți*. Blondet v-a arătat starea de lucruri de la Lyon, cauzele și urmările ei; eu am să vă demonstrez teoria mea printr-o anecdotă. Un amărit de lucrător de lăneturi, ros de ambiție și blagoslovit cu o casă de copii de către prealubita-i soață, era un infocat adept al Republicii. Într-o bună zi, omul nostru cumpără o cantitate de lână roșie și se apucă să facă șepci de lână împletită, pe care le-ați văzut pe capul tuturor strengarilor din Paris, o să vedeți de ce! Puțin timp după aceea, Republica e răpusă. După istoria de la Saint-Merry, șepcile cu pricina nu se mai puteau vinde. Când un muncitor se trezește deodată împovărat cu nevastă, copii și cu zece mii de șepci de lână roșie, pe care nici un pălărier, din nici o tarabă, nu le mai primește spre vânzare, îi trec prin minte tot atâtea idei ca și unui bancher putred de bogat care ar vrea să investească acțiuni în valoare de zece milioane într-o afacere ce nu inspiră prea multă încredere. Știți ce a făcut lucrătorul nostru, acest Law de mahala, acest Nucingen al șepcilor? Și-a găsit un dandy de circiumă — unul dintre acei coșcari ce scot din sărite polițaii de câte ori se dă un bal cimpenesc la vreo barieră — și l-a rugat să se ducă la un pălărier cu capital, care mai avea încă o șapcă roșie în vitrină, să se dea drept un căpitan de vapor american, care face și ceva negoț cu indigeni, să spună că stă la Hôtel Meurice și că ar dori zece mii de asemenea șepci roșii. Pălărierul, momit de perspectiva unei afaceri cu America, dă fuga la lucrător și cumpără pe loc toate șepcile cu bani peșin. Vă dați seama cu

ce s-a ales: cu multe șepci, dar fără nici un căpitan american. A te ridica împotriva libertății comerțului din pricina acestor neajunsuri ar fi același lucru ca și cum ai ataca Justiția pe motiv că există delikte pe care nu le pedepsește, sau a învinui Societatea că e prost organizată, pe temeiul nenorocirilor ce izvorăsc din ea! Pornind de la șepcile roșii și de la strada Saint-Denis, treceți la bursă și la bănci, apoi trageți singuri concluzia!

— Couture, meriți o coroană! exclamă Blondet, punindu-i pe cap un șervet răsucit. Eu merg și mai departe, domnilor. Dacă teoria actuală are cusururi, cine-i de vină? Legea, de bună seamă! Întregul nostru sistem de Legi, legislația! Acei mari oameni de stat din provincie, veniți la Paris cu capul îmbibit de principii morale, principii desigur necesare pentru a te comporta în viață dacă nu vrei să ai de furcă cu justiția, dar stupide atunci când împiedică un om să se ridice la înălțimea cerută unui legiuitor! E drept că legile țin în friu pasiunile (jocurile de noroc, loteria) toate acele Ninon de Lanclos ale trotuarului și tot ce mai vrei să adăuști, totuși ele nu vor izbuti niciodată să stirpească pasiunile. A ucide orice pasiune ar însemna să ucizi Societatea, care, chiar când nu le dă naștere, contribuie măcar la dezvoltarea lor. Dacă prin diferite restricții frânezi, bunăoară, ispita jocului de noroc care mocnește în toate inimile, fie că e vorba de o fată tină, de un provincial oarecare sau de un diplomat, fiindcă oricine visează să se îmbogățească *gratis*, atunci jocul de noroc se va deplasa numaidecît în alte sfere. S-a făcut greșeala prostească de a se suprima loteria, dar să nu credeți că bucatăresele au încetat de a-și mai fura stăpînii; acum ele își depun banii furați la o Casa de economii unde li se cer două sute cincizeci de franci, în loc de doi franci, deoarece acțiunile bancare, societățile în comandită iau acum locul loteriei, devenind la rîndul lor un joc fără masă de joc, unde grebla crupierului nu se vede, iar *matrapazlucurile* sînt calculate cu precizie. De cînd jocurile de noroc au fost interzise și loteria nu mai există, Franța a devenit o țară cu mult mai morală, strigă neghiobii, ca și cum ar fi izbutit să vindece toți *ageamii* de patima jocului! E știut însă că lumea joacă mai departe, numai că de astă dată grosul cîștigurilor nu mai revine statului, care înlocuiește azi un impozit plătit cu plăcere printr-un impozit supărător, fără a micșora însă numărul sinuciderilor. Dar de astă dată cel ce moare nu mai este jucătorul, ci victima lui! Nici nu mai vorbesc de capitalurile plasate în străinătate, pierdute pentru Franța, nici de loteriile de la Franckfurt, împotriva răspîndirii cărora Convenția decretase pedeapsa cu moartea și pe care continuau să le răspîndească înșiși procurorii însărcinați cu aplicarea acestui decret. Iată unde duce filantropia necugetată a legiuitorilor noștri. Încurajarea Caselor de economii este o mare gogomănie politică. Închipuiți-vă că s-ar isca oarecare temeri cu privire la bunul mers al afacerilor. Atunci însuși guvernul va fi singur vinovat de ivirea *cozilor în fața ghișeelor de bancă*, așa cum în timpul Revoluției au apărut *cozi în fața brutăriilor*. Vor izbucni deci atîtea răscoale cîte case de depuneri sînt. Dacă la un colț de stradă trei ștregari înalță un steag, pe loc se

iscă o revoluție. Dar oricât de mare ar fi primejdia în cazul acesta, mi se pare totuși mult mai neînsemnată decît ar fi demoralizarea populației. O casă de economii este de fapt inocularea viciilor iscate de interes în sufletele unor oameni pe care nici educația, nici rațiunea nu-i frînează cînd o pornesc pe panta combinațiilor tacit criminale. Asta-i rezultatul filantropiei. Orice mare om politic trebuie să fie, pe plan abstract, o canalie fără scrupule, căci altfel o Societate nu poate fi bine condusă. Un om politic profund onest ar fi ca o mașină cu aburi sentimentală, ori ca un timonier care ar îmbrățișa o femeie în timp ce stă la cîrmă: vaporul se va scufunda negreșit. Oare nu-i de preferat un prim-ministru, care-și însușește o sută de milioane, dar în același timp contribuie la mărirea și la fericirea Franței, unui ministru care moare sărac și trebuie îngropat pe cheltuiala statului, după ce și-a dus țara de răpă? Dacă ar fi să alegeți între Richelieu, Mazarin sau Potemkin, care au avut fiecare la vremea lui cite o avere de trei sute de milioane, și virtuosul Robert Lindet, care n-a știut să tragă foloase nici de pe urma asignatelor, nici de pe urma bunurilor naționalizate, sau neghiobii virtuoși care l-au dus pe Ludovic al XVI-lea la pieire, ați șovăi oare? Și acum, Bixiou, continuă-ți povestirea.

— N-am de gînd să vă explic natura întreprinderii născocite de geniul financiar al lui Nucingen, istorisi mai departe Bixiou, deoarece aș comite o indiscreție cu atît mai mare, cu cît ea mai există și astăzi, acțiunile ei fiind cotate la Bursă; întreaga combinație avea o bază atît de reală, obiectul întreprinderii era atît de ispititor, încît acțiunile emise la o valoare nominală de o mie de franci, stabilită printr-un decret regal, au scăzut la trei sute de franci, apoi s-au urcat la șapte sute, ca apoi să se ridice din nou la valoarea nominală, după ce au trecut prin toate furtunile din anii 27, 30 și 32. Criza financiară din 1827 le-a clătinit, iar revoluția din Iulie era cît pe-acî să le dărîme, dar afacerea e clădită pe o temelie solidă (Nucingen nici n-ar fi în stare să pună la cale o afacere proastă). În sfîrșit, n-ar fi diplomatic să intrăm în mai multe amănunte, dat fiind că aici sînt amestecate mai multe bănci de mîna întîi. Capitalul nominal a fost de zece milioane, capitalul real de șapte, dintre care trei milioane aparțineau fondurilor și bancherilor însărcinați cu emiterea acțiunilor. Totul a fost calculat în așa fel încît fiecare acțiune să aducă în primele șase luni un cîștig de două sute de franci prin distribuirea unor false dividende; ceea ce înscamnă douăzeci la sută la zece milioane. Beneficiul lui du Tillet s-a ridicat la cinci sute de mii de franci. În limbaj financiar, o asemenea pleacă se cheamă *partea leului*. Nucingen avea de gînd să speculeze cu milioanele sale fabricate dintr-un top de hirtie trandafirie cu ajutorul unei pietre de litografiat, cu alte cuvînte să pună în circulație acele drăgălașe hirtuțe numite acțiuni, pe care le păstra cu mare grijă în biroul său. Acțiunile cu acoperire trebuiau să servească pentru a îngheba afacerea, a cumpăra o splendidă casă boierească și a începe operațiunile la Bursă. În momentul acela Nucingen mai avea niște acțiuni ale nu știu căror mine de plumb argentifer, ale unor mine de huilă și ale unor întreprinderi care urmau

să construiască două canale, acțiuni ce reprezentau partea lui de câștig ce i se cuvenea pentru a fi regizat și a fi pus pe picior cu multă iscusință aceste patru întreprinderi în plină activitate, foarte bine văzute pe piață datorită dividendelor grase plătite din capital. În cazul când acțiunile s-ar fi urcat, Nucingen se putea aștepta la un *agio* dar acesta nu intra în socotelile baronului, care lăsa diferența să plutească la suprafața apei, pe piață, ca să prindă cât mai mult pește! Așadar, Nucingen își concentrase valorile așa cum își concentra Napoleon trupele, spre a putea lichida în timpul crizei ce se ivise la orizont, criză ce avea să zdruncine din temelii piețele europene între 1826-27. Dacă ar fi avut lângă el un om de încredere, ar fi putut spune ca Napoleon prințului de Wagram pe colina Santon: «Cercetează bine terenul, fiindcă în cutare zi, la cutare oră îl vei găsi invadat de capitaluri!» Dar în cine putea să se încreadă Nucingen? Du Tilliet nici n-a bănuț vreodată că în această cîrdășie el nu fusese decît un om de paie. Atoiputernicul nostru baron învășase, din primele două operații de lichidare, că trebuia să-și apropie negreșit un om care să-i poată servi de pirghie pentru a-și putea manevra creditorii. Cum Nucingen n-avea nici un nepot și nu îndrăznea să-și încredințeze secretul unui prieten, avea deci nevoie de un om devotat, de un Claparon inteligent, manierat, de un veritabil diplomat, cu alte cuvinte de un om demn de a fi ministru, deci demn de el. Dar asemenea legături nu se stabilesc nici într-o zi, nici într-un an. Pe atunci baronul izbutise să-l imbroboască atît de bine pe Rastignac, încît acesta se credea în situația prințului de la Paz, iubit în aceeași măsură de regele și de regina Spaniei, și ajunsese să-l socotească pe Nucingen un fraier de pe urma căruia putea trage multe foloase. După ce-și bătu joc un timp de acest om, de valoarea căruia nu-și dădu seama multă vreme, Rastignac ajunsese să aibă pentru el un adevărat cult, să-l respecte și să-l venerateze, deoarece descoperise în Nucingen o forță pe care pînă atunci o considerase o însușire proprie numai lui. De cum sosi la Paris, Rastignac fu pus în situația de a disprețui întreaga societate.

Încă din 1820 el credea, ca și baronul, că nu există oameni cinstiți decît în aparență și privea lumea ca o adunătură de destrăbălați și de pungăși de tot soiul. Deși admitea că există excepții, condamna societatea în totalitatea ei, nu credea în virtute, ci numai în împrejurări în care omul este virtuos. Își însușise această știință într-o clipă, și anume pe colina cimitirului Père-Lachaise, în ziua cînd a fost înmormîntat un biet om cinstit, tatăl iubitei lui Delphine, mort ca victimă a societății noastre, a celor mai sincere simțămînte, părăsit pînă și de fiicele și de ginerii săi. De atunci, Rastignac luă hotărîrea să înșele toată această lume, drapat în mantia virtuții, a cîstei și a unei purtări alese. Acest june nobil trecea prin viață acoperit din cap pînă-n picioare de armura Egoismului. Cînd tinărul nostru își dădu seama că Nucingen poartă aceeași armură, îl prețui așa cum în Evul mediu un cavaler înarmat pînă-n dinți, călare pe un cal arăbesc, și-ar fi prețuit la un turnir adversarul tot atît de bine echipat și de asemenea călare pe un cal pursinge. Apoi se lăsă un timp oarecare moleșit de plăcerile de la Capua.

Legătura cu o femeie ca baroana de Nucingen e în stare să facă un bărbat să renunțe la orice urmă de egoism. După ce fusese dezamăgit în dragoste prima oară, când dăduse peste o mașină perfectă, fabricată parcă la Birmingham, cum fusese răposatul de Marsay, era firesc ca Delphine să fie cuprinsă de o afecțiune fără margini pentru acest tânăr, care respecta cu evlavie toate prejudecățile provinciale. La rîndul său, Rastignac nu putu rămîne rece în fața unui asemenea sentiment. După ce Nucingen îi puse lui Rastignac și jugul cu care orice exploatare îl înjugă pe cel exploatat, ceea ce s-a întimplat chiar în momentul cînd pînă la a treia lichidare, el îi destăinuî prietenului nevestii-și situația în care se găsea și-i dădu a înțelege că e de datoria lui, prieten al casei, să-i răsplătească îngăduința, preluînd și jucînd rolul de partaș în această operație. Baronul socoti că ar fi primejdios să încredințeze întregul plan colaboratorului său conjugal. Rastignac fu convins că pe Nucingen îl paște o nenorocire, iar baronul îl lăsă să creadă că numai el e în stare să scape întreaga șandrama de la prăbușire. Dar cînd un scul e alcătuit din atîtea fire, e cu neputință să nu se încurce. Rastignac care tremura pentru averea Delphinei, îi puse o singură condiție: independența totală a baroanei, separația de bunuri, făgăduindu-și în același timp s-o răsplătească întreprindî-i averea, deoarece Eugène nu pretindea nimic pentru sine, Nucingen îl imploră să primească, în caz că planul va reuși pe deplin, douăzeci de acțiuni, a cîte o mie de franci, ale minelor de plumb argentifer, iar Rastignac primi numai ca să nu-l jignească! Nucingen îl descîntase pe Rastignac chiar în ajunul acelei seri cînd amicul nostru o sfătuisese pe Malvina să se mărite. Gîndindu-se la cele o sută de familii fericite care se plimbau fără grijă prin Paris, fiindcă își credeau averea la adăpost, ca Godefroid de Beaudenord, de pildă, doamna și domnișoarele d'Aldrigger sau soții d'Aiglemont etc., Rastignac se înfioră întocmai ca un general tînăr ce-și privește pentru prima oară armata în ajunul bătăliei. Oare sărmana și nevinovata Isaure, jucîndu-se de-a dragostea cu Godefroid, n-ar fi trezit în mintea oricui imaginea lui Acis și a Galatzei, îmbrățișați sub stîlca pe care uriașul Polifem se pregătește s-o prăvălească peste ei?

— Ia te uita la Bixiou! exclamă Blondet. Mai-mai că îți vine să crezi că maimușoiul ăsta are talent.

— Aha, vazăzică acum nu mai bat cîmpii, se împăună Bixiou cu succesul său, privindu-și ascultătorii mirați. De două luni, continuă el după această întrerupere, Godefroid era copleșit de toate micile fericiri de care are parte orice bărbat înainte de căsătorie. Fiecare seamănă atunci cu păsărelele care-și fac primăvara cuibul, forfotesc neastîmpărate, adunînd și ducînd în cioc pai cu pai, ca să-și pregătească un adăpost cît mai moale și mai cald pentru viitoarele odrasle. Cu o mie de scuzi, logodnicul Isaurei închiriasse, pe strada Planche, o casă destul de arătoasă, bine împărțită, foarte potrivită pentru ei, nici prea mică, nici prea mare. În fiecare dimineață se ducea la fața locului să vadă cum mai merg reparațiile și, indeosebi, să-i supravegheze pe lucrători și pe zugravi. Avusese grijă să introducă tot ce se cheamă *confort*, singurul

lucru bun din Anglia: calorifer, pentru a menține o temperatură egală în toată casa; mobilă aleasă cu gust, nici prea bătătoare la ochi, nici prea somptuoasă; culori plăcute, proaspete, care să desfete privirea, obloane și jaluzele la toate ferestrele; argintărie bogată, trăsuri noi. Poruncise să se repare grajdul, selăria și șoproanele pentru trăsuri unde Toby, Joby, Paddy zburda și se foia fără astimpăr, ca o maimuță scăpată din lanț, pârind în culmea fericirii de cind aflase că vor fi și femei în casă și mai cu seamă o *lady*! Această pasiune cu care un bărbat își înjghebează o gospodărie, își alege orologiile, vine la aleasa inimii lui cu buzunarele ticsite de mostre de țesături pentru a se sfătui cu ea cum să mobileze dormitorul, și umblă toată ziua forfota, alergând încolo-încoace ca un apucat, fiindcă îl imboldește dragostea — toate acestea la un loc reprezintă un fenomen dintre cele mai îmbucurătoare pentru orice om cinstit și simțitor, dar mai cu seamă pentru negustori. Și cum nimic nu încintă mai mult lumea decît căsătoria unui tînăr de douăzeci și șapte de ani cu o fermecătoare făptură de douăzeci de ani, care dansează minunat, Godefroid pofti la masă pe Rastignac și pe doamna de Nucingen ca să se sfătuiască cu ei asupra unei chestiuni extrem de importante, și anume cum să-și aleagă darul de nuntă pentru mireasă. Mai avu și buna inspirație să invite la acest dejun pe vărul său d'Aiglemont cu soția precum și pe doamna de Sérisy. Doamnelor din înalta societate le cam place să se aventureze măcar o dată, din întîmplare, în casa unui burlac și să ia masa la el.

— Fiindcă se simt ca un școlar care trage la fit, completă Blondet.

— Era un prilej ca să vadă și cuibul viitorilor soți din strada Planche, urmă Bixiou. Femeile se dau în vînt după astfel de expediții, așa cum căpcăunii mor după carne fragedă de copil; ele caută să-și improspăteze viața, luînd parte la această bucurie abia înmugurită, care n-a apucat să se ofilească prin trăire. Masa era pusă într-un mic salon, care fusese împodobit ca un cal de dric, că de, aici avea să-și îngroape Godefroid viața de burlac. Prințul fusese alcătuit anume pentru a oferi toate acele mîncări delicate pe care femeile le mîncă, le ronțăie sau le sorb cu mare plăcere la amiază, cînd le încearcă o foame grozavă, deși nemărturisită, deoarece li se pare că s-ar compromite dacă ar spune: Mi-e foame! «Dar de ce ai venit singur?» îl întîmpină Godefroid pe Rastignac. «Doamna de Nucingen e amărită, își povestesc eu mai tîrziu de ce», îl lămuri Rastignac care părea și el necăjit. «V-ați certat?...» întrebă Godefroid. «Nu», răspunse laconic Rastignac. La ora patru, după ce femeile plecară să se plimbe la Bois de Boulogne, Rastignac rămase în salon, uitîndu-se melancolic pe fereastră la Toby, Jobi, Paddy, care stătea tînos, cu brațele încrucișate ca Napoleon, în fața unui cal înhămat la o cabrioletă ușoară, pe care nu-l putea stăpîni decît prin vocea-i pișigăiată și se vedea că într-adevăr calul se teme de Joby, Toby. «Hai, spune, dragul meu, ce ai de pari atît de posomorît, atît de îngrijorat, în ciuda veseliei tale prefăcute? Te frîmîntă fericirea asta pe furat! Te înțeleg, e desigur o situație foarte tristă să nu fii căsătorit la primărie și la biserică cu femeia pe care o iubești». «Te simți destul

de tare, dragul meu, pentru a asculta până la capăt ceea ce vreau să-ți spun? Oare poți să-ți dai seama cât de mult trebuie să-ți la cineva pentru a comite indiscreția de care mă voi face vinovat acum? Incepu Rastignac pe un ton care aducea cu o lovitură de bici. «Ce s-a întâmplat?» întrebă Godefroid pâlind. «Bucuria ta m-a întristat, și văzind toate aceste pregătiri, această fericire care abia înflorește, nu mă lasă inima să păstrez o asemenea taină.» «Hai, spune mai repede.» «Jură-mi pe onoarea ta că vei păstra o tăcere de mormini asupra celor ce-ți voi spune.» «Îți jur.» «Și că n-ai să destăinuie secretul nici măcar unei rude sau unui prieten intim, chiar dacă i-ar privi direct.» «Nici atunci.» «Ei bine, află că Nucingen a plecat astă-noapte la Bruxelles: dacă nu izbutește să lichideze, banca va da faliment. Delphine e cerut chiar azi-dimineață tribunalului separația de bunuri. Trebuie să-ți salvezi numai decît averea.» «Cum?» întrebă Godefroid simțind cum îi îngheață sîngele în vine. «E de ajuns să-i scrii baronului de Nucingen o scrisoare antedatată cu două săptămîni, prin care îi dai dispoziție să investească întregul tău capital în acțiuni (și bineînțeles îi indică societatea Claparon). Vei avea tot timpul să le vinzi cu cîștig peste două săptămîni, peste o lună, poate chiar peste trei, deși sînt convinși că se vor urca mereu.» «Dar ce se face d'Aiglemont, care a luat adineauri masa cu noi, d'Aiglemont care are un milion depus la Nucingen?» «Ascultă: nu știu dacă există destule acțiuni din acestea pentru a acoperi și capitalul lui, apoi, nu mi-e prieten, așa că nu pot să-i trădez secretele lui Nucingen. Nici tu n-ai dreptul să-i spui nimic. Dacă-i pomeniești un singur cuvînt, am să te trag la răspundere pentru toate consecințele.» Vreo zece minute Godefroid rămase nemișcat ca o stană de piatră. «Primești, ori ba?» îl întrebă Rastignac scurt și tăios. Godefroid luă o pană și cerneală, apoi scrisese și iscăli scrisoarea pe care i-o dictă Rastignac. «Bietul meu văr!» exclamă el cu mișcare. «Fiecare să se îngrijească de interesele sale, spuse Rastignac. Asta-i primul pe care l-am băgat în cofă!» adăugă el în gînd, după ce plecă de la Godefroid. În timp ce Rastignac manevra prin saloanele Parisului, iată ce se petrecea la Bursă. Am un prieten, un dobitoc de provincial, care m-a întrebat odată, pe cînd treceam pe la Bursă între orele patru și cinci, ce rost are acel du-te-vino de oameni care stau de vorbă, ce-or fi avînd să-și spună și de ce oare s-or fi plimbînd după ora cînd cursul acțiunilor a fost definitiv stabilit? De ce te miri, amice, oamenii au luat masa și acum își fac digestia, l-am lămurit eu, iar în timpul digestiei își bîrfesc aproapele, altfel comerțul din Paris n-ar mai prezenta nici o siguranță. Aici se pun la cale toate afacerile și există anumiți oameni, bunăoară Palma, al căror cuvînt are tot atîta greutate la Bursă ca al lui Sinard la Academia regală de științe. Dacă el spune că o operație de bursă trebuie să se facă, operația e ca și făcută!

— Ce minte luminată, domnilor! zise Blondet. Evreul acesta n-are cultură universitară, în schimb cultura lui e universală. Dar universalitatea lui nu exclude profunzimea. Ce știe, știe temeinic. Apoi are o intuiție de-a dreptul genială în afaceri. E sfinicul celor mai temuți rechini

care, deși domină piața Parisului, totuși nu întreprind nimic înainte de a-l fi consultat pe Palma. El ascultă tot ce i se spune cu seriozitate, cercetează chestiunea în amănunt, chibzuiește bine și atunci cînd cel cu care stă de vorbă, văzîndu-l atît de preocupat, crede că l-a cîștigat de partea sa, Palma spune pe neașteptate: «Nu, nu-mi convine». Ceea ce mi se pare într-adevăr extraordinar e că, deși Palma a fost timp de zece ani asociatul lui Werbrust, n-a existat între ei nici cea mai mică neînțelegere.

— Acest lucru nu-i cu puțință decît între oameni ori foarte tari, ori foarte slabi; cei care se găsesc între aceste două extreme ajung negreșit după puțin timp să se despartă dușmani de moarte, preciză Couture.

— Se înțelege, continuă Bixiou, că Nucingen, cu priceperea și dibăcia lui specifice, aruncase între coloanele Bursei o mică bombă care explodă chiar la ora patru. «Șă-ți spun o veste îngrijorătoare: Nucingen a plecat la Bruxelles, iar nevastă-sa a cerut tribunalului separația de bunuri», îl anunță du Tillet pe Werbrust, luîndu-l la o parte. «Mi se pare că trage sforile ca să obțină o lichidare?» îl întrebă Werbrust zîbind. «Nu vorbi prostii, Werbrust! îl puse la punct du Tillet. Dumneata cunoști pe toți cei ce dețin acțiunile lui și de aceea vreau să-ți propun o combinație. Acțiunile noii noastre societăți aduc un cîștig de douăzeci la sută, care se va urca la douăzeci și cinci pînă la sfîrșitul trimestrului. Îți dai seama de ce. Pe scurt, ele oferă dividende exorbitante.» «Dă-i înainte, vulpe șireată, ești un diavol împielit cu niște gheare lungi și ascuțite, numai că de astă dată le înfigi în unt.» «Dacă nu mă lași să vorbesc pînă la capăt, n-oi să mai avem timp să întreprindem nimic. Ideea mi-a venit în clipa cînd am aflat vestea asta. Și, crede-mă, am văzut-o pe doamna de Nucingen plîngînd cu lacrimi amare. E de înțeles, tremură pentru averea ei.» «Biata copilă! exclamă Werbrust cu ironie. Și ce ai de gînd?» îl iscodi bătrînul evreu din Alsacia pe du Tillet, văzîndu-l că tace. «Ei bine, află că am la mine o mie de acțiuni a cite o mie de franci bucata, pe care Nucingen mi le-a încredințat ca să le păstrez. Pricepi?» «Bună treabă!» «Hai să cumpărăm de un milion acțiuni de-ale Băncii Nucingen cu zece-douăzeci la sută sub prețul lor; cu acest milion să realizăm un beneficiu serios, pentru că vom fi în același timp creditori și debitori, ceea ce va produce o confuzie, bineînțeles, în favoarea noastră! Dar să acționăm cu îndeminare ca nu cumva deponenții băncii să-și inchipuie că manevrăm în interesul lui Nucingen.» Werbrust pricepu numaidecît șmecheria cu toate avantajele ei, și-i strînse mina lui du Tillet, aruncîndu-i o privire șireată de femeie care joacă un reghi vecinei. «Ei, ați aflat ultima nouătată? Banca Nucingen își suspendă plățile!» le spuse Martin Falleix. «Ce ne pasă nouă, răpunse Werbrust. Nu mai răspîndi zvonul ăsta, lasă acționarii să se descurce cum or putea.» «Cunoașteți cauza dezastrului?...» se amestecă și Claparon în discuție. «Tu n-ai habar de nimic, i-o retează du Tillet, nici nu poate fi vorba de un dezastru, toată lumea va fi despăgubită integral. După aceea, Nucingen se va apuca din nou de afaceri și va găsi oricînd la mine toate fondurile de care va avea nevoie. Eu cunosc adevărata cauză pentru care a suspendat

plățile: și-a pus întregul capital la dispoziția Mexicului, care îi dă în schimb metale, tunari spaniole turnate cu atita nechibzuință încât găsești în ele destul aur, clopote, odoare bisericesti, în sfârșit, toate edecurile monarhiei spaniole din America. Numai că restituirea acestor valori cam întârzie. De aceea prietenul meu baronul e cam strimtorat în momentul de față. Ațiți și nimic mai mult.» «Are dreptate, întâri Werbrust, dovadă că cu cumpăr acțiunile lui cu un scont de douăzeci la sută.» Din clipa aceea vestea se răspîndi cu ușteala focului care cuprinde o șiră de paze. Circulau zvonurile cele mai contradictorii, însă Banca Nucingen se bucura de atita încredere, tocmai datorită primelor două lichidări, încât nimeni nu se grăbea să vîndă acțiunile Nucingen. «Trebuie să-i cerem o mină de ajutor lui Palma», fu de părere Werbrust. Palma era oracolul familiei Keller, care deținea o grămadă de acțiuni Nucingen. Un singur cuvînt de-al lui era de ajuns ca să dea alarma. Werbrust îl convinse pe Palma să tragă clopotul de alarmă.

A doua zi la Bursă domnea panică. Bancherii Keller, sfătuiți de Palma, își vindură acțiunile cu un scăzămînt de zece la sută și toată Bursa se luă după ei, cunoscîndu-le dibăcia. Atunci Taillefer puse în vînzare acțiuni în valoare de trei sute de mii de franci cu un scăzămînt de douăzeci la sută, iar Martin Falleix în valoare de două sute de mii cu un scăzămînt de cincisprezece la sută. Numai Gigonnet pricepu manevra! El înteei panica pentru a-și procura cît mai multe acțiuni Nucingen și a le revinde lui Werbrust cu un cîștig de două-trei procente. Din întimplare îl zări într-un ungher al bursei pe bietul Matifat, care avea trei sute de mii de franci depuși la Nucingen. Pe droghistul nostru, palid și tras la față, îl trecură fiorii cînd văzu că se apropie de el de parcă ar fi vrut să-l sfîrtece, cumplitul Gigonnet, care sconta toate polițele din cartierul unde locuise și el pe vremuri. «Treburile merg prost, ne amenință o criză. Nucingen lichidează. Dar dumitale ce-ți pasă, jupîne Matifat, doar te-ai lăsat de afaceri!» «Ba nu, te înșeli, Gigonnet, am intrat la apă cu trei sute de mii de franci, pe care aveam de gînd să-i vir în rente de stat spaniole.» «Ai scăpat ieșîn, fiindcă rentele din Spania ți-ar fi mîncat toți banii, pe cînd așa, tot ai să te alegi cu ceva: sint gata să-ți dau, să zicem, cincizeci la sută din suma depusă la Nucingen.» «Mai bine așteapt lichidarea, răspunse Matifat, fiindcă niciodată un bancher n-a plătit mai puțin de cincizeci la sută. Și cine știe, poate am noroc să scap numai cu o pagubă de zece la sută.» «Dacă-i așa, vrei să scapi cu cincisprezece la sută!» îi propuse Gigonnet. «Văd că te grăbești, nu glumă», zise Matifat. «Bună seară», curmă discuția Gigonnet. «Cu doisprezece la sută le iei?» «Bine, fie», se învoi Gigonnet. Pînă seara fură răscumpărate acțiuni în valoare de două milioane și depuse la Banca Nucingen de către du Tillet în contul celor trei asociați întimplători ai săi, care își încasară beneficiul chiar a doua zi. Baroana d'Aldrigger cea miuică, drăgălașă și cam trecută, tocmai se afla la masă împreună cu cele două fiice ale ei și cu Godefroid, cînd Rastignac sosi pe la amiază, anume ca să aducă vorba cu multă diplomație despre criza financiară. Le spuse că baronul de Nucingen ține foarte mult la familia d'Aldrigger și de aceea luase toate măsurile ca, în cazul unei nenorociri, banii depuși de baroană să fie garantați prin efectele sale cele mai sigure și anume, prin acțiuni

ale minelor de plumb argentifer, dar pentru ca averea ei să fie în cea mai deplină siguranță, e necesar ca baroana însăși să ceară acest plasament. «Bietul Nucingen, dar ce i s-a întâmplat?» exclamă baroana. «În momentul acesta se află în Belgia și soția lui cere separația de bunuri, deși el a întreprins această călătorie anume pentru a obține un împrumut de la bancherii de acolo.» «Doamne, toate acestea îmi amintesc de bietul meu soț! Înțeleg, domnule de Rastignac, că trebuie să fii de amărît fiindcă știu, dragă prietene, că ești de legat de această familie.» «De-ar izbuti numai să-i despăgubească pe străini, căci prietenii nu se îndoiesc că vor fi răsplătiți cu vîrf și îndesat mai tirziu; doar e cu neputință ca un om atît de priceput să n-o scoată cu bine la capăt.» «Mai cu seamă un om atît de cinstît», sublinie baroana. După o lună fu lichidat întregul pasiv al Băncii Nucingen, fără altă procedură decît acele scrisori, prin care fiecare depunător cerea ca banii lui să fie plasați în acțiunile indicate de el, și fără altă formalitate din partea celorlalte bănci decît remiterea efectelor Nucingen în schimbul unor acțiuni din ce în ce mai căutate. În timp ce du Tillet, Werbrust, Claparon, Gigonnet și alți cîțiva, care se credeau cu toții foarte isteți, răscumpărau din străinătate efectele Băncii Nucingen, plătind o primă de unu la sută, deoarece și așa cîștigau schimbîndu-le pe acțiuni în plină urcare, afacerea făcea cu atît mai multă vîlvă pe piața Parisului, cu cît nimeni nu mai avea motive de îngrijorare. Toată lumea flecărea pe socoteala lui Nucingen, îl cerceta, îl judeca și fiecare găsea un motiv să-l ponegrească! Se legau de luxul lui, de afacerile lui! Ziceau că e cu neputință ca un om, care învîrtește atîtea, să nu-și frîngă într-o zi gîtul ș.a.m.d. În toial acestei *tutti*, cîțiva înși rămaseră foarte mirați primind totmai atunci scrisori din Geneva, Basel, Milano, Napoli, Genova, Marsilia, Londra, de la corespondenții lor, care îi vesteau la fel de mirați, că li se oferă o primă de unu la sută la acțiunile Băncii Nucingen, de al cărei faliment fuseseră înștiințați. «Aici se petrece ceva necurat», își ziceau rechinii Bursei. Tribunalul hotărîse separația de bunuri a soților Nucingen. Chestiunea se complică însă și mai mult atunci cînd gazetele anunțară întoarcerea domnului baron de Nucingen din Belgia, unde dusesese tratative cu un binecunoscut industriaș belgian în vederea exploatării unor vechi mine de antracit părăsite, și anume a puțurilor din pădurile de la Bossut. Baronul își făcu din nou apariția la Bursă, fără a catadicsi măcar să dezmință, fie prin viu grai, fie prin ziare, zvonurile calomnioase care circulară pe socoteala băncii lui; mai mult, cumpără un splendid domeniu de două milioane în imediata apropiere a Parisului. Șase săptămîni mai tirziu, ziarul din Bordeaux publica știrea că în port au intrat două vase încărcate cu diferite metale, în valoare de șapte milioane, pentru Banca Nucingen. Atunci Palma, Werbrust și du Tillet fură singurii care înțeleseră scamatoria lui Nucingen. Ei studiară în amănunt pregătirea acestei «cazarmale» financiare, își dădură imediat seama că fusese pusă la cale cu unsprezece luni înainte, și-l proclamară pe Nucingen cel mai mare geniu financiar al Europei, față de care ei înșiși nu erau decît niște bieți învățați. Rastignac nu pricepu nimic, totuși cîștigă patru sute de mii de franci sub oblăduirea lui Nucingen, jumulind destule giște ale Parisului, bani din care își inzestră

cele două surori. D'Aiglemont, înștiințat de vărul său Beaudenord, îl implorase pe Rastignac să primească zece la sută din milionul lui și în schimb să-l ajute să obțină ca acest milion să fie plasat în acțiuni de-ale canalului, care nu s-a construit nici până azi, căci în această afacere Nucingen a izbutit să tragă statul în așa fel pe sfoară, încât concesionarii canalului au tot interesul să nu-l termine. Însuși Charles Grandet îl rugase, cu lacrimi în ochi, pe amantul Delphinei să-i cumpere acțiuni din banii depuși la Nucingen. În sfârșit, timp de zece zile Rastignac a jucat rolul lui Law, pe care cele mai fermecătoare ducese îl implorau să le facă rost de acțiuni, iar astăzi amicul nostru dispune de un venit de patruzeci de mii de franci, cu care s-a ales de pe urma acțiunilor asupra minelor de plumb argentifer.

— Dacă toată lumea a ieșit în câștig, atunci cine a pierdut? se miră Finot.

— Ai să vezi, își urmă vorba Bixiou. Ispitiți de pseudodividendele pe care le-au incasat timp de câteva luni, după ce și-au plasat averea în acțiuni, marchizul d'Aiglemont și Beaudenord le-au păstrat (după cum au făcut cei mai mulți) și, deoarece capitalul lor le aducea acum cu trei la sută mai mult decât înainte, l-au ridicat pe Nucingen în slava cerului, ba i-au luat apărare chiar și atunci când toată lumea bănuia că are de gând să-și suspende plățile. Godefroid s-a căsătorit cu scumpa lui Isaure și a primit o zestre de o sută de mii de franci în acțiuni miniere. Soții Nucingen au dat, în cinstea tinerilor căsătoriți, un bal al cărui fast întrecu toate așteptările. Delphine îi dăruie miresei o superbă garnitură de bijuterii cu rubine. De astă dată Isaure n-a mai dansat ca o fată tânără, ci ca o femeie în culmea fericirii. Drăgălașa baroană semăna mai mult ca oricând cu o păstorită din Alpi. Iar în toiul acestui bal, Malvina, femeia care aducea cu eroina din *Ați văzut cumva la Barcelona?*, rămase înmărmurită când du Tillet o sfătui cu răceală să se mărite cu Desroches. Încolțit de soții Nucingen și de Rastignac, Desroches jinu să lăsmurească mai întâi aspectul financiar al chestiunii, dar, cum auzi că zestrea constă în acțiuni de-ale minelor cu pricina, dădu înapoi și-și îndreptă din nou privirile spre familia Matifat. Dar în casa din strada Cherche-Midi, avocatul cu procedura dădu peste altă pacoste, și anume, peste acțiunile celor două canale în construcție, pe care Gigonnet i le virise pe git lui Matifat în schimbul banilor depuși la Nucingen. Acum inchipuiți-vă pe Desroches izbindu-se de Nucingen de fiecare dată când dă să pună mîna pe una din cele două zestre pe care le vîna de atîta timp. Puțin după aceea, catastrofele începură să se țină lanț. Societatea Claparon se lansă în prea multe afaceri, blocîndu-și astfel tot capitalul și, ajungînd în impas, încetă de a mai plăti dobinzi și dividende, deși fiecare operație de-a ei, luată în parte, fusese excelentă. Această nenorocire fu agravată de evenimentele din 1827. În 1829, Claparon era prea cunoscut pentru a mai putea fi folosit drept om de paie de către doi giganți ai bursei și de aceea se prăbuși de pe pedestalul lui. Acțiunile scăzură de la o mie două sute cincizeci de franci la patru sute, deși valoarea lor intrinsecă era de șase sute de franci. Nucingen, care le cunoștea valoarea reală, le răscumpără. Drăgălașa baroană d'Alorigger își vinduse pe atunci acțiunile miniere, care nu-i aduceau nici un venit, iar Godefroid procedase

la fel cu ale soției sale, din același motiv. Baroana și Beaudenord își schimbaseră acțiunile miniere pe acțiuni Claparon și, din pricina datoriei, fură nevoiți să le vândă la cursul cel mai scăzut. Dintr-o avere de șapte sute de mii de franci nu se aleseră decît cu două sute treizeci de mii. Ceea ce le rămăsese după ce-și plătiră datoriile fu plasat cu prudență în rente de trei la sută, cotate la șaptezeci și cinci. Godefroid, care fusese atît de fericit, atît de lipsit de griji ca burlac, cînd toate îi veneau de-a gata, se trezi deodată împovărat cu o femeiească proastă ca o gîscă, incapabilă de a suporta o asemenea lovitură, căci șase luni de căsnicie au fost de ajuns ca tînărul soț să vadă cum zina lui se prefăce într-o biată orătanie; și unde mai pui că sărmanul băiat mai avea pe cap și o soacră săracă lipită pămîntului, care nu visa decît toalete. Ca să poată face față greutăților, cele două familii se mutară împreună. Pentru a putea obține un post de o mie de scuzi pe an la ministerul de Finanțe, Godefroid se văzu silit să recurgă la toți protectorii lui de odinioară, care se purtau acum din ce în ce mai rece cu el. Cînd întreba de prieteni, i se răspundea că sînt plecați la băi. Cît despre rude... îl primeau mirate și-i făgăduiau: «*Se poate, dragul meu, bizuie-te pe mine! Bietul băiat!*» dar peste un sfert de oră uitau cu totul de el.

Beaudenord își căpătă slujba numai datorită intervențiilor lui Nucingen și ale lui Vandenesse. Această familie atît de onorabilă și atît de nefericită locuiește astăzi pe strada Mont-Thabor, undeva la etajul al treilea, fără să socotim mezaninul. Cel din urmă odor al bancherilor Adolphus, Malvina, nu mai are nici o lețcaie și a ajuns să dea lecții de pian ca să nu devină și ea o povară pentru cumnatul ei. Înaltă, uscată, numai piele și os, gîlbejită, totdeauna îmbrăcată în negru, cînd o întilnești străbătînd Parisul pe jos îți pare o mumie scăpată de la Passalacqua. În 1830, Beaudenord și-a pierdut slujba tocmai cînd nevastă-sa l-a blagoslovit cu al patrulea copil. Închipuți-vă: opt stăpini și doi servitori (bineînțeles Wirth și soția lui) nevoiți să trăiască din opt mii de franci pe an! În schimb, minele de plumb argenifer dau astăzi dividende atît de considerabile, încît o acțiune de o mie de franci aduce un venit de o mie de franci. Rastignac și doamna de Nucingen au cumpărat acțiunile lui Godefroid și ale baroanei. Mulțumită revoluției din Iulie, Nucingen a ajuns *pair* al Franței și cavaler al Legiunii de Onoare. Deși n-a mai lichidat niciodată după 1830, are astăzi, după cît se spune, o avere între șaisprezece și optsprezece milioane. Sigur de decretul revoluției din Iulie, și-a vîndut atunci toate efectele, apoi și-a plasat cu îndrăzneală întregul capital în rente de trei la sută cînd cursul lor scăzuse la patruzece și cinci, dînd a înțelege Curții că o face din devotament pentru ea, storcîndu-i totodată caraghiosului de Philippe Bridau trei milioane în cîrdășie cu du Tillet! Trecînd deunăzi pe strada Rivoli, în drum spre Bois de Boulogn, Nucingen o zări sub arcade pe baroana d'Aldrigger. Bătrînica purta o pălărioară verde garnisită cu roz, o rochie înflorată și o pelerină, ce mai incolo-incoace, aducea și acum, ba chiar mai mult decît oricînd, cu o păstoriță din Alpi, căci baroana n-a izbutit să priceapă de unde i se trage nenorocirea, după cum odinioară nu pricepuse de unde i se trage belșugul. Se sprijinea de brațul Malvinei, această pildă

de devotament și eroism filial, care părea să fie ea mama bătrână, pe când baroana își dădea aere de fată tină, iar în urma lor venea Wirth, cu o umbrelă în mână. «*Prifește, îi zise baronul domnului Cointet, un ministru cu care se plimba adesea, eine familie se n-am isputut să împogășim. Acum când furtune de prințip a trecut, ar trebui să tai tnaboi slusba pietului Potenor.*» Beaudenord a intrat din nou la Finanțe datorită lui Nucingen, pe care toată familia d'Aldrigger îl ridică în slava cerului, socotindu-l cel mai devotat prieten din lume, fiindcă nici în ziua de azi nu uită s-o poșteacă la baturile sale pe mica păstoriță din Alpi împreună cu ficele ei. E cu neputință ca cineva pe lumea asta să poată dovedi cum omul acesta a vrut, de trei ori la rînd și punîndu-se la adăpostul legii, să jecmănească o mulțime de oameni și i-a îmbogățit fără voia lui de fiecare dată. Nimeni nu-l poate învinovăți de nimic. Acela care ar susține că marile Bănci sînt adesea un cuib de tilhari ar minți cu nerușinare. Dacă efectele se urcă sau coboară la bursă, dacă valorile cresc sau scad, acest flux și reflux se datorește unei acțiuni reciproce, unor fluctuații atmosferice, sub influența lunii, și dacă nu există pînă astăzi o teorie științifică asupra acestui fenomen, de vină e numai vestitul Arago. De aici rezultă însă un mare adevăr financiar, despre care nu se pomeneste în nici o carte...

— Și anume?

— Debitorul e întotdeauna mai tare decît creditorul.

— Aha, zise Blondet, după părerea mea, tot ceea ce am spus noi pînă acum nu este decît parafraza celebrelor cuvinte ale lui Montesquieu, în care acesta a sintetizat spiritul Legilor.

— Care anume? întrebă Finot.

— Legile sînt o pinză de păjanjen prin care muștele mari trec și în care cele mici se prind.

— Dar nu vād unde vrei să ajungi, i se adresă Finot lui Blondet.

— La statul absolutist, singurul în stare să reprime născocirile Spiritului, îndreptate împotriva Legii! Într-adevăr numai o putere arbitrară poate salva popoarele, venind în ajutorul justiției, căci dreptul de grațiere nu se aplică decît într-o singură direcție: regele poate grația un falit fraudulos, fără obligația de a despăgubi victimele. Legalitatea duce de ripă Societatea modernă.

— Încearcă de-i fă pe alegători să înțeleagă acest lucru! exclamă Bixiou.

— De asta nu trebuie să ne îngrijim noi.

— Dar cine?

— Timpul. Vorba episcopului de Léon, dacă libertatea este o năzuință străveche, regalitatea e veșnică. Orice națiune înțeleaptă trebuie să revină la ea sub o formă sau alta.

— Ia te uită, era cineva alături, se miră Finot cînd ne auzi plecînd.

— Totdeauna e cineva alături, zise Bixiou cu un glas de om beat.

Paris, noembrie 1837.

CUPRINS

Istoria celor treisprezece	3
Banca Nucingen	236

Responsabil de ediție: Nicolae Mumji

Corector: Z.Șveț

Tehnoredactor: G.Andreeva

Bun de tipar 12.1.93. Coli de tipar 18,0. Format 60x84¹/16 Tiraj 100.000.
Asociația «Cartea», 277041, Chișinău, str.Muncești, 173.

Realizarea originalului-machetă de firma editorială «Intextilnja-print»,
277061, Chișinău, Hîncești, 64.

Tirajul executat sub comanda nr. 286
Firma editorial-poligrafică «Tipografia Centrală»
277068, Chișinău, Florilor, 1
Departamentul de Stat pentru edituri, poligrafie
și comerțul cu cărți al Republicii Moldova

